BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË.

DE NED. BOEK- EN STEENDRUKKERIJ V.H. H. L. SMITS
WESTEINDE 135 -- 'S-GRAVENHAGE

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

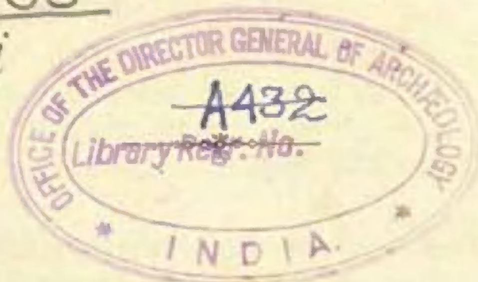
VAN

NEDERLANDSCH-INDIË,

UITGEGEVEN DOOR HET

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND-
EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

DEEL 74.

's-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1918.

INHOUD.

Bladzijde

NOTULEN VAN DE BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN.

NOTULEN

VAN DE

BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

1917 — 1918.

BESTUURSVERGADERING
VAN 17 NOVEMBER 1917.

Tegenwoordig de Heeren: Van Vollenhoven (Onder-Voorzitter), Bakhuizen van den Brink (Penningmeester), Hoetink (Secretaris), Jonker, Vogel, IJzerman, Martin, Rouffaer, Juynboll en Van Berckel.

De Heeren Snouck Hurgronje en Heeres zonden bericht van verhindering.

De notulen van de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Met ingang van 1918 worden benoemd tot leden, de Heeren: Mr. J. L. Rhemrev, S. Jaarsma, C. Bakker, C. J. W. van Arcken en H. C. Praasterink.

Aangeteekend wordt:

1° dat zijn overleden, de leden E. Tegelberg, Mr. P. J. C. van der Stok en Mr. H. L. Drucker.

2° dat voor het lidmaatschap hebben bedankt, de Heeren Th. A. Meister, H. C. Kronouer, C. Wolff en J. W. Sloot.

3° dat van verandering van adres kennis hebben gegeven de leden Mr. J. H. Meiss, K. T. van Delden Laërne en H. van Santwijk.

Onder de contribueerende instellingen wordt opgenomen de Nederlandsche Handels Hoogeschool te Rotterdam.

Voor de «Bijdragen» zijn ontvangen de volgende opstellen:

1° Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel: Drawidische volksnamen op Sumatra.

Wordt in handen gesteld van de Heeren Jonker en Vogel.

2° L. Berkhout:

a. Enkele aanteekeningen omtrent den Sosom-Dema.

b. Bijdrage tot de kennis van de Majo inwijdingsfeesten bij de Marindineezen in Zuid Nieuw-Guinea.

Wordt in handen gesteld van de Heeren Juynboll en Rouffaer.

Mede namens den Heer IJzerman, beveelt de Heer Vogel het opstel van den Heer Rouffaer: «Oudheidkundige opmerkingen» (Notulen October j.l.) voor plaatsing in de «Bijdragen» aan, daarbij bekendstellende dat de prae-adviseurs niet met sommige conclusies van den Heer Rouffaer kunnen medegaan.

Tot opneming wordt besloten.

De Heer IJzerman deelt mede dat hij voor de «Bijdragen» heeft bestemd een afschrift van een onuitgegeven dagverhaal van het beleg van ons fort te Jacatra, voorzien van zijne noten en eene inleiding, en dat hij er prijs op zal stellen dat dit stuk zal worden opgenomen in de aflevering welke binnen kort zal verschijnen, omdat daarin voorkomt de reproductie van een kaartje waarnaar ook hij zal verwijzen.

Als na lezing van het toegezegde opstel, de Heeren Rouffaer en Hoetink van oordeel zijn dat het voor plaatsing in de «Bijdragen» in aanmerking komt, zal het in de eerstdaags verschijnende aflevering worden opgenomen.

De Heer Rouffaer:

1° biedt namens het lid M. van Geuns, voor de Bibliotheek aan: Dictionario Pangasinan-Español, compuesto por el M. R. P. Fr. Lorenzo Fernandez Cosgaya, Manila 1865, en wijst op de kostbaarheid en het belang van dit geschenk.

2° brengt de wenschelijkheid ter sprake om deel VII van de «Verspreide Geschriften» op te luisteren met een portret van Prof. Kern.

Wordt besloten dat het portret van Prof. Kern zal worden toegevoegd aan het laatste deel der «Verspreide Geschriften».

3° vraagt hoe in de «Verspreide Geschriften» moet worden gehandeld ten aanzien van de zangen 13 en 14 van de Nāgarakrtāgama, welke Prof. Kern noch heeft vertaald noch heeft getranscribeerd.

Wordt besloten dat alleen de transcriptie van die zangen zal worden opgenomen, op de gebruikelijke wijze.

De Penningmeester dient, in voldoening aan het bepaalde bij art. 4 van het Huishoudelijk Reglement, de begrooting voor 1918 in en geeft ter zake eenige toelichtingen.

De Secretaris bericht dat het lid H. T. Damsté voor de «Bijdragen» heeft ingezonden een opstel «Atjèhsche kwikleer». Dit zal in de eerstvolgende vergadering opnieuw ter tafel worden gebracht.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van:

Mevr. de Wed. Campbell—Smissaert, Mevr. de Wed. Van Deventer—Maas en van de Heeren, R. M. Surija Ningrat, Jhr. Mr. W. H. Alting von Geusau, Mr. J. W. Ramaer, M. van Geuns, A. Th. Manusama, W. O. J. Nieuwenkamp, Dr. H. Schneider, J. F. Snelleman, B. Hoetink en C. van Vollenhoven, aan wie, voor zooveel noodig, dank is betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Onder-Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 15 DECEMBER 1917.

Met uitzondering van de Heeren Heeres en Jonker, die kennis gaven verhinderd te wezen deze vergadering bij te wonen, zijn alle bestuursleden aanwezig.

De notulen van de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Tot leden worden benoemd, de Heeren G. T. Pijper en A. C. H. Buitendorp.

Aanteekening zal worden gehouden van:

a. het overlijden van de buitenlandsche leden Sir George C. H. Birdwood en G. Doria.

b. het bedanken voor het lidmaatschap door de leden H. F. Woesthoff, H. A. Hoezoo, W. Toose en G. J. H. Westenenk.

c. de verandering van adres van het correspondeerend lid te Paramaribo Fred. Oudschans Dentz en van het lid H. Marcella.

In behandeling worden genomen:

1° een schrijven van het Bestuur van de Vereeniging B. B. in

Ned.-Indie, houdende toezegging van eene jaarlijksche bijdrage van f 25 ten behoeve van de Adatrechtstichting (Not. Juni j.l.). Aan het Bestuur zal dank worden betuigd.

2° een schrijven van den Redacteur-Secretaris van het Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap van 2 dezer N° 4938 ten geleide van eene «Militaire memorie der Soela-eilanden (residentie Ternate en Onderhoorigheden) met daarbij behoorende bijlage en woordenlijsten», welk stuk voor het Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap te omvangrijk wordt geacht en daarom ter beschikking van het Instituut wordt gesteld.

In handen van de Heeren Van Berckel en Jonker om prae-advies.

Voor de «Bijdragen» zijn ontvangen de volgende opstellen:

a. H. T. Damsté, «Atjèhsche kwikleer».
Overeenkomstig het prae-advies van de Heeren Snouck Hurgronje en Van Vollenhoven, zal dit opstel in de «Bijdragen» worden geplaatst.

b. Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel: «Mededeelingen aangaande een palataliseerend Menang-kabausch dialect».

In handen gesteld van de Heeren Juynboll en Jonker.

De begrooting voor het jaar 1918 wordt vastgesteld overeenkomstig het door den Penningmeester in de vorige vergadering ingediende ontwerp.

De Heer Van Vollenhoven geeft in overweging antwoord te verzoeken aan hen van wie nog niet is vernomen of zij bereid zijn gevolg te geven aan de uitnoodiging om eene geldelijke bijdrage te geven ten behoeve van de Adatrechtstichting.

Conform.

De Heer Vogel beveelt, mede namens den Heer Jonker, het opstel van den Heer van Ronkel: «Drawidische volksnamen op Sumatra» voor opneming in de «Bijdragen» aan.

Zal in de «Bijdragen» worden geplaatst.

Voorts deelt de Heer Vogel mede wat hij heeft gedaan tot verkrijging van een afprent van den Minto-steen en dat hij het voornemen heeft Lady Minto daarvan op de hoogte te brengen.

De Heer Martin vraagt hoe het staat met het werk van den Heer Schröder over het eiland Nias.

De Secretaris zegt dat de bij dat werk behoorende kaarten slechts voor een deel hier te lande zijn aangekomen en dat de uitgever bezwaar maakt om alleen tekst en platen in den handel te brengen onder toezegging dat de kaarten zullen volgen.

De Heer Rouffaer:

1° brengt, mede namens den Heer Juynboll, verslag uit over het in hunne handen gestelde opstel van het lid L. Berkhout: «Bijdrage tot de kennis van de Majo inwijdingsfeesten bij de Marindineezen in Zuid Nieuw-Guinea,» zoomede over diens opstel: «Enkele aanteekeningen omtrent den Sosom-Dema».

Wordt besloten dat deze opstellen in de «Bijdragen» zullen worden geplaatst als toestemming zal zijn verkregen om eenige wijziging te brengen in den vorm waarin de daarbij beschreven feiten zijn behandeld.

2° vraagt of deel VII van Kern's «Verspreide Geschriften» niet voor een hoogeren prijs dan voor den gewonen in den handel zal kunnen worden gebracht nu dit deel, ook door de talrijke cliché's, aan het Instituut veel geld zal kosten.

De vergadering is van oordeel dat tot prijsverhooging niet kan worden overgegaan.

De Heer Bakhuizen van den Brink vraagt vergunning om het voor Indië bestemde bronzen borstbeeld op voetstuk van wijlen den Heer van Deventer tijdelijk te mogen opstellen in het gebouw van het Instituut.

Deze vergunning wordt gaarne verleend.

De Secretaris:

1° Verzoekt goed te keuren dat hij aan Prof. Van Vollenhoven op diens aanvraag en ten behoeve van de bibliotheek der Adatrechtstichting een exemplaar heeft afgestaan van de deelen I—XIV der Adatrechtbundels en dat hij heeft gevolg gegeven aan het verzoek van Mevrouw de Weduwe Von Rosenberg om een exemplaar te ontvangen van het vanwege het Instituut uitgegeven werk van haren echtgenoot, «Reizen naar de Geelvinkbaai.»

De gevraagde goedkeuring wordt verleend.

2° bericht dat nog geen antwoord is ingekomen van Mevrouw de Weduwe H. Campbell—Smissaert op de vraag welke bestemming zal worden gegeven aan de door haar geschonken boekwerken welke niet in de bibliotheek van het Instituut voor plaatsing in aanmerking komen.

3° beveelt, mede namens den Heer Rouffaer, het opstel van den Heer IJzerman: «Over de belegering van het fort te Jacatra» (Not. Nov. j.l.) voor plaatsing in de «Bijdragen» aan.

Conform.

4° zegt dat het besluit van de Directie van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen om ter gelegenheid van het driehonderdjarig bestaan van Batavia (30 Mei 1919) een plaatwerk uit te geven waardoor de grootheid van de stad Batavia tijdens de Compagnie wordt in het licht gesteld, bij hem de vraag heeft doen rijzen of het niet op den weg van het Instituut zou liggen om eveneens de stichting van Batavia te gedenken door een hulde aan den grondvester van ons koloniaal gezag, Jan Pietersz. Coen, b. v. in den vorm van eene onverkorte uitgaaf van al diens voorhanden brieven.

De Heeren Heeres, IJzerman en Hoetink zullen in de eerstkomende bestuursvergadering hierover advies uitbrengen.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de Heeren G. P. Rouffaer, Prof. Dr. J. Ph. Vogel, M. van Geuns, Prof. Mr. C. van Vollenhoven, Dr. E. B. Kielstra, J. F. Scheltema M. A., Mr. H. van de Rivière en O. L. Helfrich, aan wie, voor zooveel noodig, dank is betuigd.

Niets meer te behandelen zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 19 JANUARI 1918.

Aanwezig de Heeren Snouck Hurgronje (Voorzitter), Bakhuizen van den Brink (Penningmeester), Hoetink (Secretaris), Jonker, IJzerman, Heeres, Rouffaer, Juynboll en van Berckel.

De Heeren Van Vollenhoven, Martin en Vogel zonden bericht verhinderd te wezen deze vergadering bij te wonen.

De notulen van de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Tot gewoon lid wordt benoemd de Heer Mr. J. F. Dijkstra.

Aanteekening zal worden gehouden van het bedanken voor hun lidmaatschap door de Heeren O. Lohmann, W. J. Romswinckel, Mr. A. J. C. M. Nelissen, W. Blanken, A. D. E. Abendanon, Prof. ir. C. W. Weijs en J. H. Muller zoomede van de verandering van adres van de leden Prof. Dr. Th. W. Juynboll, Mr. G. J. H. Gunning, J. Mees en H. Dijkstra.

In behandeling komen.

1° een schrijven van de Società Asiatica Italiana dd° Firenze 12 Dec. a° p° waarbij deelneming wordt betuigd met het overlijden van het eerelid Prof. Dr. J. H. C. Kern en de toezending van een aan dezen geleerde gewijd artikel wordt toegezegd.

De Secretaris deelt mede dat dit drukwerk nog niet is ontvangen.

2° een schrijven van de Vereeniging «Koloniaal Instituut» te Amsterdam, d.d. 10 Januari 1918, waarbij wordt voorgesteld om in samenwerking met haar, bij Z. E. den Minister van Koloniën het nut te bepleiten van eene volledige publicatie der van de zelfbesturen in Nederlandsch-Indië uitgaande, of door het gewestelijk bestuur voor hen uitgevaardigde regelingen.

De verwezenlijking van voorschreven denkbeeld zal dezerzijds gaarne worden bevorderd en de gevraagde medewerking derhalve worden verleend.

3° een schrijven van den Directeur van het «Historisches

Museum und Archiv der Stadt Darmstadt» van 8 dezer, waarbij dank wordt gezegd voor de toezending van een exemplaar van «H. von Rosenberg, Reistochten naar de Geelvinkbaai op Nieuw-Guinea» en de aanbieding wordt toegezegd van eene nog niet verschenen levensbeschrijving van dezen reiziger.

4° een schrijven van het lid-donateur Dr. C. W. Janssen van 15 dezer waarbij een bedrag van f 1000 ter beschikking van de Adatrechtstichting wordt gesteld.

Aan den schenker zal dank worden gezegd.

5° een schrijven van de N. V. Martinus Nijhoff's Boekhandel en Uitgevers Maatschappij, d.d. Januari 1918, houdende kennisgeving dat zij met het oog op de hooge buitengewone onkosten die thans op het bedrijf rusten, van 1 Januari 1918 af, voorloopig alle leveranties met eene eenvormige «tijdelijke verhooging» van 5 pCt. zal belasten.

Naar aanleiding van eene opmerking van den Voorzitter, wordt besloten de aandacht van den Minister van Koloniën te vestigen op het practische nut dat voor besturende ambtenaren in het gewest Bali en Lombok is gelegen in de bestudeering van het werk «De landsverordeningen der Balische vorsten van Lombok» door F. A. Liefrinck.

Voor de «Bijdragen» is aangeboden door Dr. J. de Hullu: «Jean Chrétien Baud's Beschouwing van de maatregelen der Compagnie in zake het muntwezen.»

In handen van de Heeren Van Berckel en Heeres.

De Heer Jonker beveelt, mede namens den Heer Juynboll, het opstel van Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel: «Mededeelingen aangaande een palataliseerend Menang-kabausch dialect» voor plaatsing in de «Bijdragen» aan.

Conform.

De Heer Heeres:

1° stelt, mede namens den Heer IJzerman, voor om het opstel van den Heer Gijsberti Hodenpijl «De zwerftocht van Sultan Pakoe Boewana II, na diens vlucht uit den kraton te Kartasoera op 30 Juni 1742» in de «Bijdragen» op te nemen en, zoo mogelijk, de inleiding eenigszins te bekorten.

2° doet, mede namens de Heeren IJzerman en Hoetink, in voldoening aan de hun in de vorige vergadering verleende opdracht, het voorstel om in beginsel te besluiten om het driehonderdjarig bestaan van Batavia (30 Mei 1919) te gedenken door eene zoo volledig mogelijke uitgaaf van de brieven, besluiten en andere papieren afkomstig van Batavia's stichter, G. G. Jan Pietersz Coen; ook andere archiefstukken b.v. antwoorden van Bewindhebbers, zoomede een biografie en eene bibliografie zullen hieraan moeten worden toegevoegd om een duidelijk beeld te geven van het leven en bedrijf van den grondlegger van ons koloniaal gezag in Oost-Indië.

Nadat de Heer Heeres nog heeft uiteengezet op welke wijze het aangegeven plan zal kunnen worden verwezenlijkt, wordt het voorstel van voornoemde bestuursleden eenparig goedgekeurd. Tevens worden deze uitgenoodigd om eene commissie te blijven vormen voor de uitvoering van het aangenomen voorstel, waartoe zij zich gaarne bereid verklaren.

De Heer Rouffaer:

1° biedt voor de «Bijdragen» aan zijn thans bijgewerkte «Nota over den agrarischen rechtstoestand van de inlandsche bevolking van Java en Madura» (Not. Sept. en Oct. 1915).

Zal overeenkomstig het vroeger daaromtrent bepaalde, aan den Heer Van Vollenhoven worden toegezonden.

2° bericht dat Mevrouw de Weduwe W. P. Groeneveldt—van Dijk hem heeft gemachtigd mede te deelen dat zij niet alleen toestemming verleent tot, maar zelfs prijs zal stellen op de publicatie van de onder de papieren van wijlen haren echtgenoot aangetroffen voortzetting van diens werk: «de Nederlanders in China», als het Bestuur van het Instituut van oordeel is dat dit vervolg voor publicatie in aanmerking komt.

Overeenkomstig het advies van den Heer Rouffaer, die het afgewerkte gedeelte van het handschrift geheel persklaar heeft bevonden, behoudens het ontbreken van de daarin aangehaalde bijlagen, in welke leemte gemakkelijk zal kunnen worden voorzien, wordt besloten de voor de pers gereed zijnde hoofdstukken uit te geven op gelijke wijze als het hoofdwerk.

3° leest voor eene nota van Dr. N. J. Krom, waarin wordt gewezen op de wenschelijkheid dat het Bestuur van het Instituut

zal trachten op te sporen eenige handschriften welke indertijd in handen van wijlen Dr. C. Leemans zijn geweest en thans onvindbaar zijn (het verslag van Cornelius over de eerste opname van Boroboedoer, in 1814, en de verhandelingen van Wilsen en Brumund).

De heer Krom, die van bedoelde handschriften wenscht kennis te nemen ten behoeve van de hem opgedragen beschrijving van Boroboedoer, zal worden uitgenoodigd aan te geven op welke wijze het Bestuur hem in deze behulpzaam zal kunnen wezen.

Naar aanleiding van de gevoerde beraadslaging, vestigt de Heer Heeres er de aandacht op dat een drietal teekeningen van Boroboedoer en Prambanan (vermoedelijk afkomstig uit de collectie-Casius) door hem in bruikleen aan het Instituut afgestaan, thans niet meer te vinden zijn.

De Heer Rouffaer is van oordeel dat bedoelde teekeningen stellig nog aanwezig zijn.

De Heer van Berckel brengt een met redenen omkleed advies uit over de in zijne handen gestelde ‹Memorie over de Soela-eilanden› door den Kapitein der Infanterie P. van Hulsteijn (Not. December jl.) en geeft als zijn oordeel te kennen dat deze memorie zeer zeker verdient in de ‹Bijdragen› te worden opgenomen.

De beslissing wordt uitgesteld tot ook de Heer Jonker van dit stuk en in het bijzonder van de daarbij behoorende woordenlijsten zal hebben kennisgenomen.

Inmiddels zal bij de Redactie van het Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap navraag worden gedaan naar de ontbrekende schetskaart.

De Secretaris:

1° bericht dat van de Directie der Bataafsche Petroleum Maatschappij, door tusschenkomst van het Eerelid Dr. E. B. Kielstra, ook voor 1918 eene bijdrage van f 500 is ontvangen, waarvoor reeds dank is betuigd.

2° deelt mede dat Mevr. de Weduwe M. Campbell—Smissaert heeft goedgevonden dat de door haar aan het Instituut geschonken werken welke niet van koloniale strekking zijn, aan de Koninklijke Bibliotheek of eene andere openbare instelling zullen worden aangeboden.

3° brengt verslag uit over zijn onderhoud met den Heer J. Berkhout in verband met door diens zoon aangeboden opstellen voor de «Bijdragen.» (Not. Nov. en Dec. a° p°).

Alsnu wordt aan den Secretaris opgedragen in die opstellen eenige wijziging te brengen ten aanzien van den vorm alleen, waardoor het beschreven mysterie minder realistisch zal worden voorgesteld.

4° vraagt of er geen aanleiding bestaat om terug te komen op eene beslissing in de vorige vergadering genomen aangaande den prijs van Deel VII van Kern's Verspreide Geschriften, nu uit de ingediende rekening blijkt dat de daarin voorkomende lijn-clichés (behalve die van de Nāgarakrtāgama) ruim f 483 kosten.

Deze vraag wordt ontkennend beantwoord.

5° legt ter tafel:

a. aflevering 3 en 4 van deel 73 der «Bijdragen».

b. F. A. Liefrinck, Landsverordeningen van inlandsche vorsten op Bali.

De bepaling van den handelsprijs van dit werk wordt aan den Secretaris overgelaten.

6° stelt voor den handelsprijs van den «Adatrechtbundel XV (Bali en Lombok)» te bepalen op f 5.—.

Conform.

7° geeft in overweging aan den Heer A. G. de Bruin te vergunnen voor een door hem uit te geven werkje over de Chineezen ter Oostkust van Sumatra gebruik te maken van een kaart van het Chineesche emigratie-gebied, welke voorkomt in het door het Instituut uitgegeven werk: J. J. M. de Groot »Het kongsi-wezen van Borneo».

Conform.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de Heeren Dr. H. J. van Giffen, Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan, Dr. E. B. Kielstra, B. J. Suermondt, A. Schulman, Dr. A. H. Pareau, F. E. baron Mulert, Prof. Mr. C. van Vollenhoven, W. van Gelder, A. M. H. J. Stokvis.

Voor zooveel noodig, is aan de gevers dank bestuigd.

Niets meer te behandelen zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 16 FEBRUARI 1918.

Aanwezig de Heeren Snouck Hurgronje (Voorzitter), Van Vollenhoven (Onder-Voorzitter), Bakhuizen van den Brink (Penningmeester), Hoetink (Secretaris), Jonker, IJzerman, Rouffaer, Juynboll en Van Berckel.

De Heeren Heeres, Martin en Vogel gaven kennis verhinderd te wezen deze vergadering bij te wonen.

De notulen van de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Aangeteekend wordt dat voor het lidmaatschap heeft bedankt de Heer W. F. van der Hoff, dat zijn overleden de leden E. A. von Saher en A. C. C. Klijn, en dat de leden F. Twiss, G. J. van Dongen en M. Joustra kennis gaven van verandering van adres.

In behandeling komen:

1° een schrijven van het Departement van Koloniën d.d. 29 Jan. j.l. 4e afd. N° 767a/61, waarbij dank wordt betuigd voor het aangeboden exemplaar van het door het Instituut uitgegeven boekwerk: «Landsverordeningen van Inlandsche vorsten op Bali» door F. A. Liefrinck.

2° een schrijven van den Algemeenen Rijksarchivaris van 30 Januari j.l. N° 66 G. waarbij uit naam der familie van wijlen den Minister van Staat J. C. Baron Baud, eenige bescheiden worden aangeboden welke handelen over de oprichting van het Instituut.

Zullen in de handschriftenverzameling worden geplaatst. Aan den schenker is dank gezegd.

3° eene rekening van de firma Martinus Nijhoff ad f 52.89 voor geplaatste advertenties.

Zal in handen worden gesteld van den Penningmeester der Adatcommissie.

4° een schrijven van den Heer J. Berkhout alhier d.d. 20 Januari j.l., waarbij hij mededeelt niet de verantwoordelijkheid

te kunnen aanvaarden voor de voorgestelde wijzigingen in den vorm der door zijn zoon, het lid L. Berkhout, aangeboden opstellen.

De Secretaris zal nu met den schrijver zelf in overleg treden.

5° een voorstel van de pas opgerichte «Société d'Etudes Océaniennes» te Papeete (Tahiti) om met deze instelling in ruilverkeer te treden.

De ontvangst van het toegezegde eerste nummer van het «Bulletin» zal worden afgewacht.

De Secretaris leest het door hem opgemaakte Jaarverslag, dat tot geene opmerkingen aanleiding geeft.

Op zijn voorstel wordt bepaald dat de jaarlijksche Algemeene Vergadering zal worden gehouden op Zaterdag 16 Maart a. s.

De Penningmeester biedt de rekening en verantwoording over het jaar 1917 aan; deze wordt namens het Bestuur nagezien door de Heeren Van Berckel en IJzerman terwijl de gewone leden W. van Gelder en O. L. Helfrich zullen worden uitgenoodigd haar, overeenkomstig art. 4 slot van het huishoudelijk reglement, te beoordeelen en er in de Algemeene Vergadering verslag over uit te brengen.

Voor de vervulling der door periodieke aftreding openvallende plaatsen worden de volgende drietallen opgemaakt:

I. Vacature — Van Vollenhoven:

1. F. A. Liefrinck.
2. Prof. Mr. D. van Blom.
3. Dr. E. Moresco.

II. Vacature — Heeres:

1. Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel.
2. Dr. N. Adriani.
3. Mr. B. H. P. van der Zwaan.

III. Vacature — Juynboll:

1. Prof. J. C. van Eerde.
2. O. L. Helfrich.
3. C. J. Westenberg.

De Heer Van Vollenhoven deelt mede dat hij zijn Naschrift

op de nota van den Heer Rouffaer (Not. Januari j.l.) binnenkort aan dezen auteur zal kunnen toezenden.

De heer Jonker, zich vereenigende met het in de vorige vergadering door den Heer Van Berckel uitgebrachte advies, beveelt de Memorie van den Heer P. van Hulstijn over de Soela-eilanden, voor plaatsing in de «Bijdragen» aan.

De Secretaris, als redacteur van de «Bijdragen», zal met de prae-adviseurs overleggen welke van de talrijke bij deze Memorie behoorende bijlagen zullen kunnen worden opgenomen.

De Heer Rouffaer:

1° brengt over het verzoek van het lid Dr. N. J. Krom om een beroep te doen op de medewerking van den Hoogleeraar-Directeur van het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden, daar, naar de overtuiging van Dr. Krom, de in de vorige vergadering genoemde handschriften stellig zullen worden gevonden als in de handschriftenverzameling van dit Museum daarnaar zorgvuldig zal worden gezocht.

Conform.

2° deelt mede tot de ontdekking te zijn gekomen dat een der handschriften van Cornelius (over Tjandi Sewoe), thans deel uitmakende van de verzameling manuscripten van het Ethnografisch Museum te Leiden, eigendom is van het Instituut.

De heer Juynboll, Directeur van dit Museum, stemt er in toe dat bedoeld handschrift aan het Instituut wordt teruggegeven.

3° vraagt machtiging om, namens het Instituut, aan het Buitenlandsch lid C. Otto Blagden de toezending te verzoeken van de handschriften uit de door hem beschreven Mackenzie-collectie, welke betrekking hebben op Hindoe-oudheden op Java.

Conform.

4° stelt in uitzicht dat Dr. Krom een der Cornelius-handschriften, handelende over eene reis naar de Dieng, zal bewerken voor de «Bijdragen.»

5° geeft in overweging dat het Bestuur zich zal richten tot den Minister van Koloniën met het verzoek het daarheen te

leiden dat het bij Staatsblad van Ned.-Indië 1913 n° 407 geregelde toezicht op de oudheden in Ned-Indie ook die van Chineeschen oorsprong zal omvatten, waardoor op de alleroudste vestigingen van Chineezen op Java misschien gegevens zullen worden verkregen welke voor de geschiedenis van belang zijn.

Conform.

6° vestigt er de aandacht op dat de catalogiseering van de Europeesche handschriften van het Instituut, welke indertijd door den Heer Versteegh is ter hand genomen, onvoltooid is gebleven.

De Heeren Van Berckel en Hoetink verklaren zich bereid deze taak ten einde te brengen.

De Heer Bakhuizen van den Brink deelt mede dat, door tusschenkomst van het Eerelid Dr. E. B. Kielstra, van den Heer A. Ed. Dinger eene bijdrage van f 250.— is ontvangen ten behoeve van het Bibliotheek-fonds.

De Secretaris:

1° legt ter tafel een exemplaar van deel VII van Kern's «Verspreide Geschriften» en van de aflevering 3—4 van deel 73 der «Bijdragen».

2° brengt, mede namens de Heeren Heeres en IJzerman, verslag uit over eene bespreking welke zij hebben gehouden met Dr. H. T. Colenbrander, over het plan om de brieven enz. van G. G. J. P. Coen uit te geven (Not. Januari j.l.) en waarbij de Heer Colenbrander zich bereid heeft verklaard zich met de uitvoering van deze taak, overeenkomstig de inzichten van het Bestuur, op zekere voorwaarden, te belasten.

Overeenkomstig het voorstel van den Heer IJzerman, wordt thans besloten om den Minister van Koloniën te verzoeken te willen bevorderen dat voor deze uitgaaf eene subsidie van f 5000.— ten laste van de Indische begrooting beschikbaar wordt gesteld.

3° biedt voor de «Bijdragen» aan, zijn opstel «Ni Hoekong».

In handen van de Heeren Van Vollenhoven en IJzerman om prae-advies.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de Heeren: W. van Gelder, Dr. N. J. Krom, Dr. E. B. Kielstra, J. F. Snelleman, G. P. Rouffaer, Prof. Mr. Ph. Kleintjes, M. van Geuns, A. C. F. en L. L. Bierens de Haan en R. M. Noto Soeroto, aan wie, voor zooveel noodig, dank is betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 16 MAART 1918.

Aanwezig de Heeren Snouck Hurgronje, Jonker, Vogel, IJzerman, Rouffaer, Van Berckel, Bakhuizen van den Brink, Liefrinck, Van Ronkel en Hoetink.

Naar aanleiding van het bepaalde bij art. 10 van het Reglement, worden verkozen de Heeren Snouck Hurgronje tot Voorzitter, Liefrinck tot Onder-Voorzitter, Bakhuizen van den Brink tot Penningmeester en Hoetink tot Secretaris.

Tot lid worden benoemd, de Heeren G. van Gelder en H. J. Vermeer.

Voor het lidmaatschap heeft bedankt de Heer M. Juddel, terwijl zijn overleden de leden M. van Geuns en H. W. Fischer.

Ingekomen is:

1° eene missive van den Minister van Kolonien d.d. 22 dezer, 4e afd. N° 26 waarbij toezending wordt verzocht van honderd exemplaren van het werk «Landsverordeningen van Inlandsche vorsten op Bali» door F. A. Liefrinck.
De Secretaris deelt mede dat het noodige is verricht.

2° een schrijven van den Hoogleeraar-Directeur van het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden d.d. 27 Febr. j.l. N° 7 A., houdende mededeeling dat vruchteloos is gezocht naar de door Dr. N. J. Krom aangeduide handschriften en dat aan genoemd

lid gaarne gelegenheid zal worden gegeven om het archief van het museum na te gaan.

De Secretaris heeft den Heer Krom van dit schrijven in kennis gesteld.

3° een rondschrijven van de Vereeniging: «Koloniaal Onderwijs Congres» waarbij wordt verzocht de contributie te willen bepalen over 1917 en 1918 volgens eene aangegeven schaal.

Wordt besloten de contributie vast te stellen op f 10 over de jaren waarin een Congres zal worden gehouden en over andere jaren op de helft van dat bedrag.

De Heer Jonker biedt namens den zendeling Johan Schut voor de «Bijdragen» aan een Boeroesch verhaal, met vertaling en aanteekeningen.

Om prae-advies gesteld in handen van de Heeren Jonker en Van Ronkel.

De Heer Vogel geeft een overzicht van hetgeen hij heeft gedaan om een afprent te krijgen van den Minto-steen (Not. Sept., Oct., Dec. a° p°) en leest voor een aan hem gericht schrijven van Lady Minto, waaruit blijkt dat op hare medewerking ten volle zal kunnen worden gerekend, zoodra de Engelsche geleerde wiens hulp de Heer Vogel heeft ingeroepen in staat zal zijn zich voor het aangegeven doel naar Schotland te begeven.

De Heer IJzerman:

1° biedt voor de Bibliotheek ten geschenke aan: John Griffith, Paintings of the Buddhist Cave-temples of Ajanta.

De Voorzitter zegt den Heer IJzerman dank voor dit nieuwe blijk van zijne belangstelling in de bibliotheek van het Instituut.

2° geeft, mede namens het afgetreden bestuurslid Van Vollenhoven, in overweging het opstel «Ni Hoekong», van den Heer Hoetink, in de «Bijdragen» op te nemen.

Conform.

De heer Rouffaer:

1° wijdt een woord van weemoedige en dankbare herinnering aan wijlen het lid M. Van Geuns, door wiens toedoen de Koloniale Bibliotheek zoo aanzienlijk is verrijkt.

2° deelt mede een afschrift te hebben ontvangen van Prof. Van Vollenhoven's Naschrift (Not. Febr. j.l.).

De Secretaris:

1° brengt over het voorstel van het afgetreden bestuurslid Van Vollenhoven om de kosten van de door de Adatcommissie geplaatste advertenties in 1917, te voldoen uit de kas van het Instituut.

Conform.

2° vestigt, eveneens namens den Heer Van Vollenhoven, de aandacht op een in het nummer van heden van het weekblad «Buiten» voorkomend opstel: «De gebouwen der Oost-Indische Compagnie», met afbeeldingen, hetwelk opnieuw de vraag doet rijzen hoe het staat met de werkzaamheden der Commissie, waarvan o. a. sprake is in de notulen van October 1915, bl. XXVIII.

Aan den Secretaris wordt opgedragen navraag te doen bij Prof. Heeres.

3° legt ter tafel het eerste nummer van het «Bulletin de la Société d'Etudes Océaniennes» te Papeete (Tahiti) welke vereeniging den wensch heeft te kennen gegeven met het Instituut in ruilverkeer te treden (Not. Febr. j.l.).

Wordt besloten deze vereeniging te plaatsen op de lijst van instellingen waarmede wordt geruild.

Voor de bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de Heeren E. C. Abendanon, Dr. E. B. Kielstra, R. M. Noto Soeroto, Prof. Mr. C. van Vollenhoven en Mr. T. C. Lekkerkerker, aan wie, voor zooveel noodig, dank is gezegd.

Niets meer te behandelen zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

ALGEMEENE VERGADERING
van 16 Maart 1918.

Aanwezig de Heeren Snouck Hurgronje (Voorzitter), Van Vollenhoven (Onder-Voorzitter), Bakhuizen van den Brink (Penningmeester), Hoetink (Secretaris), Jonker, Vogel, IJzerman, Rouffaer, Juynboll en Van Berckel bestuursleden; het eerelid Kielstra en de gewone leden Liefrinck, Bosboom, van Rijn van Alkemade, Helfrich, Hunger, Van Gelder, Meijer, Schmülling, van Ronkel en Bik.

De Voorzitter opent de vergadering en verzoekt den Secretaris het Jaarverslag over 1917 voor te lezen.

Nadat is gebleken dat geen der aanwezigen naar aanleiding van dit Jaarverslag eene opmerking wenscht te maken, deelt de Voorzitter mede dat de rekening en verantwoording van den Penningmeester, op verzoek van het Bestuur, is nagezien door de leden Van Gelder en Helfrich.

Mede namens den Heer Helfrich, verklaart de Heer Van Gelder dat zij de geldelijke administratie hebben nagegaan en onderzocht, dat zij die in de beste orde hebben bevonden en dat zij daarom voorstellen den Penningmeester acquit en décharge te verleenen.

Aldus wordt besloten, waarna de Voorzitter, namens de Vergadering, den Heeren Van Gelder en Helfrich dank zegt voor de genomen moeite.

Thans is aan de orde de verkiezing van drie bestuursleden ter vervanging van de aftredende leden Van Vollenhoven, Heeres en Juynboll.

De Voorzitter noodigt de Heeren Meijer en Schmülling uit als stemopnemers te fungeeren.

De uitslag van de stemming blijkt te wezen dat met groote

meerderheid zijn gekozen de Heeren Liefrinck, Van Ronkel en Van Eerde.

De beide eerstgenoemde verklaren de benoeming te aanvaarden; aan den Heer Van Eerde zal de uitslag der stemming worden medegeeld.

De Voorzitter zegt dank aan de heeren stemopnemers.

Aan de aanwezige aftredende bestuursleden Van Vollenhoven en Juynboll geeft de Voorzitter de verzekering dat hun arbeid voor en hunne belangstelling in het Instituut zeer op prijs zijn gesteld.

Bij de rondvraag blijkt geen der aanwezigen iets in het midden te willen brengen, waarop de Voorzitter de vergadering sluit.

JAARVERSLAG OVER 1917.

Het Bestuur bestond in het afgeloopen jaar uit de Heeren: Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje, Voorzitter; Prof. Mr. C. van Vollenhoven, Onder-Voorzitter; Ch. R. Bakhuizen van den Brink, Penningmeester, B. Hoetink, Secretaris; Prof. Mr. J. E. Heeres, Dr. H. H. Juynboll, Prof. Mr. Dr. J. C. G. Jonker; Prof. Dr. J. Ph. Vogel, Mr. G. J. A. van Berckel, J. W. IJzerman, G. P. Rouffaer, en Prof. Dr. K. Martin.

Het Instituut verloor zijn oudste Eerelid door het overlijden van Prof. J. H. C. Kern, die gedurende een reeks van jaren en op velerleiwijze den naam van het Instituut heeft verhoogd. Hetgeen deze groote geleerde en beminnelijke man voor het Instituut heeft gedaan, is in de «Bijdragen» herdacht en zal in dankbare herinnering voortleven.

Eveneens zijn de buitenlandsche leden Sir George C. M. Birdwood en G. Doria door den dood aan het Instituut ontvallen.

Volgens art. 8 van het Reglement zijn de Heeren Van Vollenhoven, Heeres en Juynboll aan de beurt van aftreding.

De Adjunct-Secretaris W. C. Muller bleef zich door toewijding en hulpvaardigheid onderscheiden.

Aan de Commissarissen in Oost-Indië Dr. G. A. J. Hazeu en Dr. D. A. Rinkes wordt dank gebracht voor hetgeen zij voor onze instelling hebben gedaan.

Op 1 Januari telde het Instituut:

1 Beschermvrouw (H. M. de Koningin).
27 Buitenlandsche leden.
3 Eereleden.
93 Leden-donateurs.
549 Gewone leden en contribueerende instellingen.
3 Correspondeerende leden.
167 Instellingen waarmede het Instituut door ruiling van werken in verbinding staat.

In den loop van 1917 zijn verschenen:

a. «Bijdragen», deel 73;

b. Adatrechtbundels XIII (Borneo) en XIV (Java en Madura);

c. deel VI en deel VII van Prof. H. Kern's Verspreide Geschriften;

benevens de afzonderlijke werken:

d. J. Kats, Het Tjamoro van Guam en Saipan, vergeleken met eenige verwante talen; met opmerkingen van Prof. Mr. Dr. J. C. G. Jonker;

e. F. A. Liefrinck, Landsverordeningen van Inlandsche vorsten op Bali.

Van de kaarten behoorende bij het werk over het eiland Nias, door den Heer Schröder, is nog slechts een gedeelte hier te lande aangekomen.

Voor de tot stand brenging van de «Adatrechtstichting» heeft het Instituut zijne medewerking verleend.

Aan Prof. Dr. A. J. Wensinck heeft het Instituut geldelijken steun toegezegd ten behoeve van zijne uitgave: Concordantie van Arabische Traditieverzamelingen.

Omtrent de gewone werkzaamheden van het Bestuur wordt verwezen naar de Notulen.

De bibliotheek is ook in het afgeloopen jaar door geschenken, ruilingen en aankoopen uitgebreid. In het bijzonder heeft wijlen het lid M. van Geuns zich verdienstelijk gemaakt door gelden bijeen te brengen waaruit hij de kosten van den aankoop van belangrijke en kostbare werken voor onze bibliotheek heeft kunnen bestrijden.

Vooral kwam deze hulp te stade nu de inkomsten van het Instituut zijn geslonken, de uitgaven daarentegen beduidend zijn gestegen. Het aantal leden verminderde, de drukkosten namen in bedenkelijke mate toe en alleen door eene opleving van de belangstelling in zijn arbeid, zal het Instituut in staat blijven zijne werkzaamheid voort te zetten op de wijze als tot nog toe is geschied.

Mogen allen die dezen arbeid op prijs stellen, hun waardeering in wijden kring verbreiden.

Verkorte Balans op 31 December 1917.

I. *Algemeene kas:*

Kas en kassier	f 26530.44	Reserve voor uitgave Boro-Boedoer	f 20021.75
Gebouw, van Galenstraat 14.	- 36000.—	Geld en geldswaarden en goederen	- 56402.64
Meubilair	- memorie.		
Effecten, volgens koers op d°	- 13893.75		
	f 76424.39		f 76424.39

II. *Bibliotheekfonds.*

Kas en kassier	f 116.29½	Bibliotheek	f 70000.—
Geschatte waarde der bibliotheek	- 70000.—	Geld en geldswaarden	- 25793.48½
Effecten, volgens koers op d°	- 25677.19		
	f 95793.48½		f 95793.48½

III. *Pensioen- en ondersteuningsfonds:*

Kas en kassier	f 215.84	Geld en geldswaarden	f 12054.28
Effecten, volgens koers op d°	- 11838.44		
	f 12054.28		f 12054.28

Staat der aanwezige effecten.

Voor I. *Algemeene kas:*

6	certificaten 2½ pCt. N. W. S.	f 3528.75
12	" 3 " "	- 8355.—
2	obl. Leening N. I. 1916, 5 pCt. à f 500.	- 1010.—
1	Deposito N. H. Maatsch. A n° 741, 4 pCt.	- 1000.—
		f 13893.75

Voor II. *Bibliotheekfonds.*

5	pandbrieven 4½ pCt. E. N. Scheepsverbandmaatschappij	f 4550.—
2	aandeelen N. V. Handelscompagnie Padang	- 1000.—
6	pandbrieven 5 pCt.—La Plata Hypotheekbank	- 5805.—
5	obl. 4½ pCt. Alg. Bank voor zakelijk onderpand.	- 2025.—
5	" 4½ " Nat. Bank voor belaste waarde	- 3012.50
3	" 4½ " Nat. Voorschotbank Amsterdam	- 1320.—
1	pandbrief 4½ pCt. Ned. Bankinstelling voor waarden belast met vruchtgebruik enz.	- 965.—
4	pandbrieven 5 pCt. Amst. Scheepsverbandbank.	- 4000.—
1	schuldbewijs 5 pCt. N. I. Leening 1915	- 505.—
1	" 5 " " " 1917	- 499.69
1	" 4½ " N. staatsleening 1916	- 995.—
1	Deposito Ned. Handelmaatschappij A n° 660, 4 pCt.	- 1000.—
		f 25677.19

Voor III. *Pensioen- en ondersteuningsfonds:*

3 certificaten 3 pCt. N. W. S.	f 2090.62½
5 obl. 3 pCt. Amsterdam 1895.	- 4450.—
3 „ 4 Staatsspoor 1910/1911.	- 2730.—
1 pandbrief 5 pCt. Holland—La Plata hypotheekbank . .	- 967.50
1 „ 5 „ Amst. Scheepsverbankbank.	- 500.—
1 schuldbewijs 5 pCt. N. I. leening 1915.	- 505.—
1 „ 5 „ „ „ 1917.	- 499.69
1 „ 4½ „ Ned. staatsleening 1916	- 495.62½
	f 11838.44

Verkorte Winst- en Verliesrekening van de Algemeene Kas.

Saldo ult° December 1916.	f 6586.79	Algemeene onkosten . . .	f 3899.75
Reserve ult° Dec. 1916:		Adjunct-Secretaris. . . .	- 1200.—
a. uitgaaf Boro-boedoer. . .	- 21721.75	Bijdragen en afzonderlijke werken	- 16739.—
contributiën	- 6341.65	Reserve:	
Commissarissen in Indië. . .	- 550.—	uitgaaf Boro-boedoer . .	- 20021.75
Verkochte boeken.	- 2961.69½	vervolg Schröder, Nias .	- 1000.—
Renten	- 952.24	Saldo Kas en Kassier ult° Dec. 1917	- 5505.69
Aandeel Bibliotheekfonds in algemeene onkosten . . .	- 2852.—		
Bijdrage van Min. van Kol. voor Schröder, Nias . . .	- 6250.—		
van Prof. Jonker in uitgave Kats	- 250.—		
	f 48366.22½		f 48366.29½

Verkorte Winst- en Verliesrekening van het Bibliotheekfonds.

Saldo ult° Dec. 1916 . . .	f 82.02	Aandeel alg. kosten . . .	f 2852.—
Jaarlijksche donaties . . .	- 3400.—	Beambte.	- 600.—
Schenking in eens	- 500.—	Boeken, bindwerk, enz. . .	- 1774.21½
Indisch Genootschap. . . .	- 466.—	Brandverzekering.	- 72.05
Renten	- 1491.25	Aankoop en bewaarloon effecten	- 524.51
		Saldo in kas op ult° Dec. 1917	- 116.29½
	f 5939.27		f 5939.37

Verkorte Winst- en Verliesrekening van het pensioen- en ondersteuningsfonds.

Saldo ult° Dec. 1916. . . .	f 239.40	Aankoop en bewaarloon effecten.	f 511.41
Renten.	- 487.85	Saldo in kas op ult° Dec. 1917.	- 215.84
	f 727.25		f 727.25

BESTUURSVERGADERING

VAN 20 APRIL 1918.

Afwezig alleen het bestuurslid Bakhuizen van den Brink, die kennis gaf verhinderd te wezen de vergadering bij te wonen.

Na opening der vergadering, heet de Voorzitter het bestuurslid Prof. van Eerde welkom, waarna de Secretaris voorlezing doet van de notulen van de Algemeene Vergadering en van de Bestuursvergadering van 16 Maart j.l., welke geene aanleiding geven tot opmerkingen.

Tot nieuwe leden worden benoemd de Heeren:
R. O. van der Hout, H. U. Udo de Haas, Dr. Chr. te Lintum, H. A. van der Steenstraten en Jhr. J. C. van Reigersberg Versluijs.

Aanteekening zal worden gehouden van het overlijden van het lid-donateur M. C. Brandes en van de verandering van adres van de leden C. J. de Jaager, P. M. L. de Bruijn Prince, H. T. Damsté, C. Lekkerkerker en van de donateurs Indische Handels Compagnie en Landbouw M^{ij} «Bangak».

In behandeling worden genomen:

1°. eene missive van den Minister van Koloniën van 23 Maart j.l., 5e afd. n° 39, waarbij Z.E. mededeelt bereid te wezen te bevorderen dat voor de door het Instituut voorgenomen uitgaaf van een werk over J. P. Coen eene bijdrage van f 5000 zal worden toegekend. (Not. Febr. j.l.).

2°. een schrijven van het Departement van Koloniën van 30 Maart j.l., 4^e afd. N° 25, waarbij toezending wordt verzocht van honderd exemplaren van het werk: »De Landsverordeningen der Balische vorsten van Lombok», door F. A. Liefrinck.

De Secretaris deelt mede dat hieraan is gevolg gegeven.

Voor de «Bijdragen» zijn ontvangen de volgende opstellen:

a. P. H. van de Kemp, De ontslagen Gouverneur Van Middelkoop en de Schout-bij-nacht Buijskes over den opstand in de Molukken van 1817—1818.

In handen gesteld van de Heeren Van Berckel en IJzerman.

b. Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan, De verhouding tot de aangetrouwde familie in den Indischen Archipel.

In handen gesteld van de Heeren Liefrinck en Van Eerde.

c. Dr. N. Adriani: J. A. T. Schwarz als taalbeoefenaar.

In handen gesteld van de Heeren Jonker en Van Ronkel.

De Heer Jonker beveelt, mede namens den Heer Van Ronkel, het in hunne handen gestelde Boeroesch verhaal met vertaling van den Heer Schut, voor plaatsing in de «Bijdragen» aan.

Conform.

De Heer Rouffaer deelt mede dat het buitenlandsche lid Blagden hem heeft bericht reeds een afschrift klaar te hebben van een handschrift uit de «Mackenzie-collection» over een tempel op Java en dat de toezending zal plaats hebben wanneer de vereischte vergunning zal zijn verkregen. (Not. Februari j.l.).

Naar aanleiding van eene opmerking van den Heer Van Berckel, zal tot het afgetreden bestuurslid Heeres het verzoek worden gericht om onder terugzending van de Memorie-Baud (Not. Februari j.l.) zijn advies daarover te willen mededeelen.

De Secretaris doet eenige mededeelingen naar aanleiding van de in het weekblad «Buiten» opgenomen opstellen over gebouwen der O. I. Compagnie in Nederland, met het gevolg dat in bespreking komt de arbeid van de vanwege het Instituut ingestelde Commissie (Not. Juni 1907, Sept. 1914 en October 1915) voor de beschrijving van de Oost- en West-Indische gebouwen in Nederland, waaromtrent inlichtingen zullen worden ingewonnen.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de HH.:

W. van Gelder, H. J. Jacobs, Fr. Oudschans Dentz, G. P. Rouffaer, Prof. Mr. C. van Vollenhoven, Dr. H. H. Zeylstra, T. J. Lekkerkerker, Dr. E. B. Kielstra; aan wie, voor zooveel noodig, dank is betuigd.

Niets meer te behandelen zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 18 MEI 1918.

Met uitzondering van de Heeren Jonker en Van Eerde die kennis gaven verhinderd te wezen deze vergadering bij te wonen, zijn alle bestuursleden aanwezig.

De notulen van de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Tot gewoon lid worden benoemd, de Heeren C. L. de Bussy, R. W. Heaviside en Mr. W. Vissering.

Aanteekening wordt gehouden van het bedanken voor het lidmaatschap door de Heeren M. Reepmaker, B. Wieringa, J. G. L. Houthuysen en Mr. J. A. Levy; van het overlijden van den donateur V. C. Coster van Voorhout, zoomede van de gewone leden J. H. de Bussy, A. M. Joekes en P. Langerhuisen, en van de adresverandering van de Heeren W. Jac. Rahder en J. van der Most.

In behandeling wordt genomen:

1°. eene missive van den Minister van Koloniën d.d. 29 April j.l., Afd. 5, N° 51, houdende mededeeling dat Z.E. bereid is het door het Bestuur voorgedragen denkbeeld tot uitbreiding van de taak van den Oudheidkundigen dienst met de zorg voor Oud-Chineesche monumenten (Not. Februari j.l.) aan den Gouverneur-Generaal over te brengen en voor uitvoering aan te bevelen.

Van deze beschikking wordt met waardeering kennis genomen.

2°. een schrijven van den Directeur der Kweekschool voor Inl. Onderwijzers te Fort de Kock, d.d. 3 Januari j.l., waaruit blijkt dat geene verandering is gekomen in het aantal der onder hem berustende Minangkabausche woordenboeken en grammatica's.

Kennisgeving.

3°. eene circulaire waarbij een groep hier te lande aanwezige Javanen het Bestuur uitnoodigt tot bijwoning van de feestelijke viering van het tienjarig bestaan van de Vereeniging Boedi-Oetomo.

De Onder-Voorzitter heeft zich bereid verklaard het Instituut bij die plechtigheid te vertegenwoordigen, waarvan aan belanghebbenden bericht is gegeven.

4°. het schrijven van het Bestuur van den Nederlandschen Anti-Oorlog-Raad van 7 dezer, waarbij de aandacht wordt gevestigd op de gelegenheid tot het houden van vergaderingen in het tegenwoordige bureau van die Vereeniging (Princessegracht N° 19).

Kennisgeving.

5°. een schrijven van de N. V. Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J. Brill te Leiden, d.d. 16 dezer waarbij een proefexemplaar wordt aangeboden van het werk «Nias» van den Heer E. E. W. G. Schröder en tevens de feiten worden opgesomd welke er toe hebben geleid dat de kosten van uitgaaf van dit werk aanzienlijk hooger zijn geweest dan destijds is kunnen worden voorzien en begroot, zoodat de medewerking van het Bestuur wordt ingeroepen ter verkrijging van eene billijke verhooging van de ten laste der Indische geldmiddelen toegestane subsidie.

Aangezien de juistheid van de aangevoerde gronden wordt erkend, wordt na beraadslaging besloten aan het verzoek van de uitgeefster gevolg te geven als deze erkent dat alle vorderingen en aanspraken welke zij zou kunnen doen gelden in verband met de uitgaaf van het werk «Nias» op de overeengekomen wijze, volledig zullen zijn gedekt door een verhooging der subsidie met de helft van het reeds toegestane bedrag.

Voor de »Bijdragen» is aangeboden een opstel van Mr. A. A. de Vries: «Iets over de Indische Rechterlijke Organisatie en Rechtspraak in den tijd der Oost-Indische Compagnie».

Om prae-advies gesteld in handen van de Heeren Van Berckel en Liefrinck.

Overeenkomstig het door de Heeren Van Berkel en IJzerman uitgebrachte prae-advies, wordt besloten het opstel van het lid P. H. van der Kemp «De ontslagen Gouverneur Van Middelkoop en de Schout-bij-nacht Buijskes over den opstand in de Molukken van 1817—1818», in de «Bijdragen» op te nemen.

Ingestemd wordt met het gevoelen van de prae-adviseurs de Heeren Van Berckel en Heeres, dat de door het lid Dr. J. de Hullu beschikbaar gestelde «Beschouwing van J. C. Baud over de geldspetiën der O. I. Compagnie» (Not. Februari j.l.) voor plaatsing in de «Bijdragen» niet geschikt is.

De Heer Liefrinck beveelt, mede namens den Heer Van Eerde, het opstel van Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan: «De verhouding tot de aangetrouwde familie in den Indischen Archipel», voor plaatsing in de «Bijdragen» aan.

Hiertoe wordt besloten. De schrijver zal worden uitgenoodigd rekening te houden met eenige door de prae-adviseurs gemaakte opmerkingen.

De Heer Rouffaer deelt mede:

1°. dat hij het door het buitenlandsch lid Blagden toegezegde afschrift (Not. April j.l.) heeft ontvangen.

2°. dat het lid Dr. N. J. Krom binnen kort zal kunnen indienen de hem opgedragen archaeologische beschrijving van den Boro-boedoer welke ongeveer 80 vel druks van acht bladzijden zal beslaan en geeft als zijn gevoelen te kennen dat nu de onvermijdelijke vertraging in de samenstelling van de architectonische beschrijving van dit monument ten gevolge zal hebben dat de voltooiing van deze beschrijving nog lang op zich zal laten wachten, de uitgaaf van den arbeid van Dr. Krom onverwijld ter hand genomen zal moeten worden.

De wenschelijkheid om zoo spoedig mogelijk over te gaan

tot het drukken van Dr. Krom's archaeologische beschrijving wordt algemeen erkend, en aan den Secretaris wordt opgedragen daarover al vast in overleg te treden met den drukker van het Instituut.

3°. dat de tekst van den Nagarakrtagama is gedrukt en dat ook de door Dr. Krom aan de Overdrukken (Not. September 1917) toe te voegen noten voor een goed deel gereed zijn, in verband waarmede de Heer Rouffaer ter sprake brengt welk honorarium voor laatstbedoelden arbeid zal worden toegekend.

Het voorstel van den Voorzitter om voor dezen arbeid een gelijk honorarium aan te bieden als voor in de «Bijdragen» geplaatste opstellen, wordt eenparig goedgekeurd.

De Heer Van Ronkel beveelt, mede namens den Heer Jonker, het in hunne handen gestelde opstel van het lid Dr N. Adriani: «J. A. T. Schwarz als taalbeoefenaar», voor opneming in de «Bijdragen» aan.

Conform.

De Penningmeester bericht dat hij voor het Bibliotheekfonds een bedrag van f 1000 in deposito heeft gegeven bij de Nederlandsche Handel M[ij].

Wordt goedgekeurd.

De Secretaris:

1°. legt ter tafel een exemplaar van de 1[e] en 2[e] aflevering van deel 74 der «Bijdragen» en een exemplaar van Adatrechtbundel XV (Bali en Lombok).

2°. bericht dat een paar dagen geleden de tweede zending van de bij het werk van het lid Schröder behoorende kaarten uit Indië is ontvangen en ter beschikking van den uitgever is gesteld.

3°. biedt, namens den Heer Mr. L. H. Browne, ten geschenke aan diens volledig en keurig exemplaar van het tijdschrift: The Chinese Repository, Canton, 1833—1852. (Vgl. Cordier, Bibliotheca Sinica 2e éd. III, p. 2286 en S. W. Williams, Recollections

of China, in Journal N. C. Branch of the R. A. Society VIII, p. 18), en wijst op de belangrijkheid van deze aanwinst, waarmede de bibliotheek van het Instituut is verrijkt dank zij de aanbeveling van het lid Mr. W. Vissering.

Het geschenk wordt met groote erkentelijkheid jegens de Heeren Browne en Vissering aanvaard.

4°. leest voor een aan hem gericht antwoord op de aan Prof. Mr. J. E. Heeres gedane vragen naar aanleiding van de verschijning in het weekblad «Buiten» van eenige geïllustreerde artikelen over gebouwen der O. I. Compagnie. (Not. April j.l.).

Wordt besloten over dit onderwerp en wat daarmede samenhangt thans het oordeel te vragen van Mr. Dr. J. C. Overvoorde, mede-lid der Commissie ingesteld bij het besluit van het Bestuur van 15 Juni 1907.

5°. biedt, namens den executeur Dr. J. H. J. van Barmen 't Loo, eenige onder de nalatenschap van het lid M. van Geuns aangetroffen handschriften en aanteekeningen aan.

Zullen in de verzameling handschriften worden opgenomen.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de Heeren Fr. Oudschans Dentz, Dr. J. de Hullu, Mr. F. D. E. van Ossenbruggen, H. F. Tillema, Dr. E. B. Kielstra, J. F. H. Ferguson, A. Plate, en Dr. H. Blink, aan wie — voor zooveel noodig — dank is betuigd.

Niets meer te behandelen zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING

VAN 16 JUNI 1918.

Tegenwoordig, de Heeren Snouck Hurgronje (Voorzitter), Liefrinck (Onder-Voorzitter), Bakhuizen van den Brink (Penningmeester), Hoetink (Secretaris), Jonker, IJzerman, Rouffaer, Martin en Van Eerde.

De Heeren Van Berckel en Van Ronkel gaven kennis de vergadering niet te kunnen bijwonen.

De notulen van de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Tot lid wordt benoemd (met 1 Juli a.s.) Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan.

Aangeteekend wordt:

1° dat de N. V. Vereeniging Javasche Houthandel Maatschappijen als donateur in de plaats is gekomen van de Javasche Bosch-Exploitatie Maatschappij en de Nederlandsch-Indische Houtaankap Maatschappij.

2° dat het lid J. L. M. Swaab heeft bedankt en

3° dat de leden H. Kraemer en Mr. C. H. van Tienhoven kennis gaven van verandering van adres.

In behandeling wordt genomen:

1° een schrijven van het lid Mr. Dr. J. C. Overvoorde van 27 Mei j.l., in antwoord op eene vraag over de werkzaamheden der Commissie welke eene beschrijving en afbeeldingen zal bezorgen van gebouwen der O. I. en W. I. Compagnie in Nederland, en waarin wordt uiteengezet waaraan moet worden toegeschreven dat de arbeid van die Commissie tot nog toe onvoltooid is gebleven.

Na beraadslaging wordt besloten het lid Prof. Mr. J. E. Heeres in kennis te stellen van de met den Heer Van Overvoorde gevoerde briefwisseling.

2° een schrijven van het lid Dr. N. J. Krom ten geleide van de hem door het Instituut opgedragen oudheidkundige beschrijving van den Boroboedoer.

De voltooiing van dezen omvangrijken arbeid binnen den daarvoor noodig geachten tijd, wordt door de vergadering met ingenomenheid begroet.

De Secretaris doet mededeeling van eene bespreking met den drukker van het Instituut over Dr. Krom's handschrift, dat met inbegrip van de daarbij behoorende registers, ongeveer 80 vellen druks (groot 4°) zal beslaan.

Wordt besloten dat van de beschrijving van Dr. Krom in Nederlandschen tekst, 200 exemplaren zullen worden gedrukt op de wijze als in de vorige vergadering is vastgesteld en op de voorwaarden door den drukker van het Instituut aangegeven in zijne prijsopgaaf van 15 dezer.

De Voorzitter deelt mede dat hij van het buitenlandsche lid Prof. A. Cabaton te Parijs, het bericht heeft ontvangen dat ons buitenlandsch lid Eugène Aristide Marre den 18en Februari 1918 in zijne villa te Vaucresson (Seine et Oise) is overleden. Vele Nederlandsche geleerden die den vriendelijken grijsaard persoonlijk gekend hebben, zijn hem in den dood voorgegaan; hij bereikte dan ook bijna den leeftijd van 95 jaren (geboren te Mamers, Sarthe 7 Maart 1823). Aristide Marre was en bleef tot in zijn hoogen leeftijd vol belangstelling in de studie der Indonesische talen.

De Heer Liefrinck brengt, mede namens den Heer Van Berckel, advies uit over het in hunne handen gestelde eerste deel van eene door Mr. A. A. de Vries aangeboden opstel over de rechterlijke organisatie en de rechtspraak onder de O. I. Compagnie.

Dienovereenkomstig wordt besloten den schrijver mede te deelen dat zijn arbeid voor plaatsing in de «Bijdragen» wel in aanmerking zal komen als rekening zal worden gehouden met eenige gemaakte opmerkingen, doch dat het Bestuur zich zijn oordeel moet voorbehouden tot van het voltooide opstel zal zijn kennis genomen.

De Heer Jonker biedt in opdracht van het lid Dr. N. Adriani, voor de «Bijdragen» aan, een opstel van het lid Dr. Alb. C. Kruyt: «Measa II.»

In handen van de Heeren Van Eerde en Rouffaer om prae-advies.

De Heer Rouffaer verzoekt goed te vinden dat tot afsluiting van Hoofdstuk II van het oud-Javaansche letterschrift in deel VIII van Kern's Verspreide Geschriften, een lijncliché van de Oud-Javaansche karakters wordt toegevoegd.

Goedgekeurd.

De Secretaris deelt eenige van Dr. Colenbrander bekomen inlichtingen mede over de werkzaamheden in verband met de voorgenomen uitgaaf ter gelegenheid van de herdenking der verovering van Jacatra. (Notulen Febr. j.l.)

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de Heeren S. Surija Ningrat, H. M. van Altena, Mr. W. J. M. Plate, Dr. J. M. Geerts, F. E. Baron Mulert, Wouter Nijhoff en B. Hoetink.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 21 SEPTEMBER 1918.

Alle bestuursleden zijn aanwezig, uitgezonderd de Heer Liefrinck die kennis gaf de vergadering niet te kunnen bijwonen.

De notulen van de vergadering van 16 Juni j.l. worden gelezen en goedgekeurd.

Tot leden worden benoemd, de Heeren Prof. Dr. J. Huizinga, Mr. V. W. Ch. Ploegman, A. J. Hissink, en Mr. J. A. Jonkman.

Aangeteekend wordt dat de Heeren J. H. Muller, Jhr. G. van Tets, H. C. Praasterink, Jhr. Mr. A. C. D. de Graeff, J. van Aalst zoomede het St. Jozeph's Missiehuis voor het lidmaatschap hebben bedankt en dat de leden Mr. Th. B. Pleyte, D. J. C. Kriebel, Mr. J. H. L. Lebbe, Ch. Palmer van den Broek, Dr.

H. Sundermann, A. J. Hamerster en J. G. van Heijst kennis gaven dat hun adres is veranderd.

In behandeling wordt genomen:

1e een schrijven van het Departement van Kolonien van 26 Aug. jl. 5e Afd. N° 5788/30, houdende mededeeling dat een bedrag van f 3250 is toegekend als verhooging van de bijdrage ten behoeve van de uitgaaf van het door den Heer F. E. W. G. Schröder samengestelde werk over het eiland Nias (Not. Mei j.l.).

De Penningmeester deelt mede dat dit bedrag aan rechthebbenden is uitbetaald.

2e een schrijven van het Hoofdbestuur van het Algemeen Nederlandsch Verbond d.d. 17 Juni j.l. waarin naar aanleiding van een brief van de Groep Antillen van dat Verbond, inlichtingen worden gevraagd omtrent den staat van voorbereiding van de oprichting van een openbare leeszaal en bibliotheek aldaar.

Aan den Secretaris wordt opgedragen over dit schrijven in overleg te treden met den Secretaris-Penningmeester van voornoemd Hoofdbestuur.

3e een schrijven van den Adjunct-Secretaris, waarbij hij zich met het oog op de tijdsomstandigheden, opnieuw voor eene verhooging van zijn salaris aanbeveelt.

Wordt besloten, gerekend van pe Juli j.l. en zoolang de bestaande abnormale omstandigheden aanhouden, den Adjunct-Secretaris een bijslag toe te kennen van 25 pCt. van zijn salaris.

Aan den beambte der Bibliotheek wordt een dergelijke bijslag van 20 pCt. toegekend.

4e een schrijven van het oud-bestuurslid Prof. Mr. J. E. Heeres d.d. 20 dezer, waarbij Z. H. Gel., in antwoord op eene door het Bestuur gestelde vraag, mededeelt dat hij meent te mogen aannemen tegen December a.s. over genoeg tijd te kunnen beschikken om zijne gegevens over de gebouwen der O. en W. I. Compagnie uit te werken (Not. Juni j.l.).

Aan Prof. Heeres zal worden medegedeeld dat het Bestuur zich verheugt over de gedane toezegging en vertrouwt dat aan de vervulling daarvan niets meer in den weg zal komen.

Voor de «Bijdragen» is aangeboden:

a. van het lid E. H. B. Brascamp:
«Uit het Koloniaal Archief. XXX. De Memorie en Instructie voor Jacobus Couper als Hoofd der expeditie tegen Soerapati, uitgezonden in het jaar 1684".

Om prae-advies in handen van de Heeren Van Berckel en IJzerman.

b. van het oud-bestuurslid Prof. Mr. C. van Vollenhoven:
een afdruk (phototypie) van een Ceylonsch rechtsboek uit den Compagnie's-tijd, met een anoniem woord van inleiding.

Overeenkomstig het voorstel van den Voorzitter, wordt besloten tot plaatsing.

c. door tusschenkomst van den Heer Rouffaer; de volgende opstellen van het lid Dr. N. J. Krom:
1° De begraafplaats van Hayam Wuruk.
2° Epigraphische Bijdragen.

Worden om prae-advies gesteld in handen van de Heeren Rouffaer en Vogel.

d. door tusschenkomst van den Heer Van Ronkel:
«Korte mededeeling in zake het Sembiringsche doodenfeest» door het lid M. Joustra.

Overeenkomstig het advies van den Voorzitter en den Heer Van Ronkel wordt tot opneming besloten.

e. van het buitenlandsche lid C. Otto Blagden eene mededeeling: Kalpavṛkṣa met een postscriptum, benevens een noot door Prof. Dr. J. Ph. Vogel daaraan toegevoegd.

Tot opneming wordt besloten.

Nog wordt in behandeling genomen een schrijven van de Commissie van Bijstand voor het oudheidkundig onderzoek in Ned. Indië d.d. 20 dezer waarbij, ingevolge een besluit in hare vergadering van 28 Aug. j.l. genomen op een voorstel van Dr. F. D. K. Bosch d.d°. Batavia 12 Februari j.l., wordt gevraagd of het Instituut bereid is tot bevordering van de uitgave door den oudheidkundigen dienst in Ned. Indië van een rijkgeïllustreerd

serie-werk bij te dragen telkens f 500 zoodra een deel van dat serie-werk zal zijn verschenen, onder mededeeling dat het Bat. Gen. v. K. en W. telkens f 1000 voor dat doel zal beschikbaar stellen en dat zal worden getracht om zoowel van het Koloniaal Instituut als van het Ministerie van Koloniën daarvoor eene subsidie te verkrijgen.

De overweging dat de uitkomsten van den arbeid van den oudheidkundigen dienst in Ned. Indië alleszins verdienen in een zoo aantrekkelijk kleed te worden bekend gemaakt dat zij in dit opzicht niet achterstaan bij soortgelijke publicaties in andere landen, hetgeen ook zal strekken tot verhooging van den Nederlandschen naam in wetenschappelijke kringen, geeft het Bestuur aanleiding, hoewel de bekrompen geldmiddelen van het Instituut vele beperkingen opleggen, om op de vraag van de Commissie een bevestigend antwoord te geven, in het vertrouwen dat, zoo noodig, niet te vergeefs een beroep zal worden gedaan op vermogende vrienden van het Instituut wanneer hun zal kunnen worden getoond op welke wijze de toegekende subsidie is besteed.

De Heer Van Eerde, beveelt, mede namens den Heer Rouffaer, het om praeadvies in hunne handen gestelde opstel van Dr. Alb. C. Kruyt, «Measa» II, voor opneming in de «Bijdragen» aan. Conform.

De Heer Rouffaer:

1° geeft in overweging om tot den Minister van Kolonien de vraag te richten of thans nog bezwaar bestaat tegen de uitgave door het Instituut van de Nota over Midden (Nederlandsch) Timor en de Berg-Timoreezen door B. H. Franssen Herderschee (Not. Mei 1910, Juni 1910, Nov. 1911). — Conform.

2° deelt mede dat hij heeft vergeleken den tekst van Chasteleijn's Memorie zooals die is uitgegeven door het Bat. Genootschap (Tijdschrift Bat. Gen. III, 1855, bl. 63) met het handschrift dat het Instituut bezit, waarbij hem is gebleken dat beide teksten corrupt zijn doch niet op dezelfde plaatsen, zoodat het mogelijk zal wezen om uit beide een tekst te bezorgen welke mag worden beschouwd vrij wel overeen te komen met den oorspronkelijken, welke niet bekend is.

De Heer Rouffaer stelt zich voor dien arbeid ter hand te

nemen als het Instituut bereid is om den door hem samen te stellen tekst van Chastelijn's zoo belangrijke Memorie uit te geven (Notulen October 1915).

Daartoe wordt in beginsel besloten, in de onderstelling dat de verschillen in de beide teksten belangrijk genoeg zullen blijken om eene heruitgaaf van de «Invallende Gedagten» wenschelijk te maken.

3° zet uiteen waarom hij bezwaar heeft om in deel IX der «Verspreide Geschriften» (rubriek Diversen Oud-Javaansch) in zijn geheel, zoowel tekst als noten, op te nemen het in 1875 uitgegeven werk Wṛtta-sañc'aya (tekst en vertaling); van de omvangrijke noten toch zijn drie vierden — volgens Dr. Krom — verouderd.

Nadat de Heer Jonker in het midden heeft gebracht dat de door den Heer Rouffaer bedoelde grammaticale noten hebben gestrekt tot verklaring en rechtvaardiging van de vertaling door Prof. Kern gegeven, wijst de Voorzitter er op dat sedert het overlijden van dien geleerde, het Bestuur herhaaldelijk heeft beslist dat de Verspreide Geschriften moeten worden uitgegeven geheel zooals Prof. Kern die heeft te boek gesteld, zonder verandering, weglating of toevoeging, terwijl, na de opmerking van den Heer Jonker, er zeker geen reden bestaat om in dit geval van de genomen beslissing af te wijken.

De Heer Van Ronkel biedt voor de «Bijdragen» aan, zijn opstel: «Oud-Javaansche aardrijkskundige uitdrukkingen verklaard?»

Om prae-advies gesteld in handen van de Heeren Van Eerde en Jonker.

De Penningmeester doet eene mededeeling over de geldmiddelen van het Instituut en vestigt de aandacht op een bericht in het Koloniaal Weekblad van 4 Juli. jl. N° 27 over een door den adjudant-onderofficier W. Matveld samengestelde memorie betreffende de landmacht in Suriname sedert 1816.

Wordt besloten den Minister van Koloniën te verzoeken een exemplaar van die memorie aan het Instituut te willen afstaan of ter lezing te geven.

De Secretaris:

1° legt ter tafel een exemplaar van het door het Instituut

uitgegeven afzonderlijke werk van Otto Scheerer «The Particles of relation of the Isinai Language» en stelt voor den handelsprijs vast te stellen op f 3.—.

Conform.

2°. bericht dat het werk van den Heer Schröder over het eiland Nias thans in den handel is gebracht, tegen den prijs van f 50.

3° deelt mede dat van Dr. Krom's beschrijving van den Boroboedoer reeds 18 vellen zijn afgedrukt en bespreekt daarom de wenschelijkheid om naar een geschikt persoon voor de bezorging der Engelsche vertaling om te zien.

Na beraadslaging wordt besloten dat voor het bezorgen van die vertaling zal worden gezocht een ontwikkeld Engelschman die het Nederlandsch voldoende machtig is om den oorspronkelijken tekst te verstaan en dat Dr. Krom zal worden uitgenoodigd om, wanneer zoo'n vertaler zal zijn gevonden, dien te willen voorlichten en bijstaan.

4° geeft inzage van eene door het Encyclopaedisch Bureau uitgegeven monografie over de Soela-eilanden, met illustraties en kaart, welker tekst schijnt overeen te komen met dien der nota van den Kapitein van Hulsteijn, welke het Instituut zich heeft voorgenomen in de «Bijdragen» op te nemen.

Wordt besloten voorloopig geen uitvoering te geven aan het besluit om bedoelde nota van wege het Instituut uit te geven.

Door tusschenkomst van het lid Dr. Krom werden door het lid P. V. van Steijn Callenfels ten geschenke aangeboden een stel foto's op drie bladen, van de reliefs der Tjandi Soerawana, in de afdeeling en residentie Kediri.

Zullen, onder dankbetuiging van den schenker, worden geplaatst in de verzameling fotografieën.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen:

a. van het lid Mevr. de Wed. E. M. van Deventer—Maas, door tusschenkomst van den Heer Rouffaer, een exemplaar van A. Dalrymple: A Collection of plans of ports in the East-Indies, London, 1777.

b. van de Billiton-Maatschappij, van Mevr. Hogewoning—

Ruitenbach en van de Heeren E. Schmülling, Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan, Dr. P. K. Acharya, Dr. E. Moresco, Mr. J. A. Jonkman, E. C. Abendanon, J. B. Wolters, J. F. Snelleman, Jhr. J. C. van Reigersberg Versluys, Dr. E. B. Kielstra, Ch. F. H. Dumont en B. Hoetink.

Aan de schenkers is, voor zooveel noodig, dank betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

DE JAREN 1817-1825

DER

NEDERLANDSCHE FACTORIJEN VAN HINDOSTANS OOSTKUST.

NAAR ONUITGEGEVEN STUKKEN

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

VOORWOORD.

„De teruggave der Nederlandsche factorijen in Hindostan krachtens het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814" en „De Nederlandsche factorijen in Vóór-Indië in den aanvang der 19de eeuw" maken de titels uit van twee verhandelingen, die van mij in deze Bijdragen verschenen, blijkens deel 50 (1899), bl. 247—283 en deel 53 (1901), bl. 285—511. Ik zal naar deze stukken verwijzen onder *Factorijen I* en *II*. Zij ontstonden dank het streven om aan de gegevens, door Mr. Roosegaarde Bisschop uit het *India Office* getrokken, een omraming te geven, waardoor de verdiensten dier onderzoekingen beter naar voren konden treden: zie *Factorijen II*, bl. 285. Lettende op de kosten, die ze vorderden, zijn de nasporingen niet geheel bevredigend geweest, hetgeen voor een deel moet gezocht worden in het gemis van de zeer uitgebreide, aan den onderzoeker te stellen historische kennis, benoodigd om zijn keuze onder de massa stukken te kunnen bepalen en ze juist te omschrijven. Dr. H. T. Colenbrander heeft dit zeer helder aangetoond, gelijk ik erkende, blijkens mijn artikel over „de Bisschop-onderzoekingen" van *De Indische Gids*, Juni 1813, bl. 724—736; en nader heeft hijzelf de behoefte aan zulk een kennis middellijk met de daad bewezen door de uitgave der Van der Capellen-brieven in den Appendix van *Falck's Gedenkschriften*, naar ik memoreerde in het voorwerk, bl. XXX—XXXI van mijn „Nederlandsch-Indisch bestuur in het midden van 1817" (1915) en bl. XXV van mijn „Java's Landelijk stelsel 1817—1819" (1916).

Alzoo zijn de onderzoekingen gestaakt geworden; de Bisschop-stukken liggen nu bewaard op het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage in 4 dossiers onder „Extra Aanwinsten 1903 N° XXXIV sub 7". Voor de inkleeding der door mij behandelde papieren, in zoover ze Hindostan golden, maakte ik speciaal gebruik van de mede op het Rijksarchief aanwezige bundels N°s 11613 t/m 11637 „Kolonien na 1813", handelende over het gansche bestaan onzer factorijen aldaar van de herkrijging in

1817 tot de overgaaf aan Engeland in 1825; doch, naar ik mededeelde, ten deze ging ik niet verder dan hetgeen strekken kon om de wedergegeven Bisschopstukken in een toonbare omlijsting te plaatsen. Nu echter wensch ik die levensjaren onzer factorijen 1817—1825 gezetter te beschouwen. Moet men ze ook noch economisch, noch staatkundig van eenige beteekenis achten, gelijk ik op bl. 286 der *Factorijen II* memoreerde, op zich zelf is het reeds geenszins van belang ontbloot, dat die laatste levensjaren van het Nederlandsch bezit niet zonder een terugblik blijven. Bovendien heeft het maatschappelijk leven overal opmerkelijke gezichtspunten en het bestuur dier ruïnen van onze vroegere geestkracht in Vóór-Indie biedt menige intieme menschelijke zijden aan, die wel waard zijn, dat men ze leert kennen: "Whatever history may or may not be, it always concerns itself with man", naar James Harvey Robinson's „New history" (1912), bl. 74.

Blijkens den titel zal deze verhandeling niet alle factorijen, doch slechts die op Hindostans oostkust omvatten. Het bestuur van resident Van Albedyll over Suratte valt er buiten, aangezien mij hierover geen bijzonderheden bekend zijn. Wat betreft het bestuur van resident Overbeek te Chinsura, zoomede dat van onze vertegenwoordigers op de kust van Koromandel en te Tuticorin, het meer huishoudelijk karakter hunner handelingen brengt mede, dat mijn uiteenzettingen slechts een episodischen vorm aannemen. Eindelijk zullen wij de billijkheid stellig betrachten, wanneer wij de moeilijkheid der positie onzer bestuurshoofden aldaar steeds voor oogen houden. Omringd door aanmatigende Britsche bestuurders; vrijwel door de regeering te Batavia aan zichzelf overgelaten; dikwerf ook daardoor verkeerende in hoogst moeilijke geldelijke omstandigheden hebben onze vertegenwoordigers gedurende de weinige jaren van ons hernieuwd bezit er een bijzonder onaangenamen en verregaand ondankbaren diensttijd doorgebracht.

Wat de verwijzingen aangaat, zij er aan herinnerd, dat mijn daareven genoemd bij Nijhoff in 1915 verschenen werk, hoofdstuk II, behandelt: „De overneming van de factorijen in Vóór-Indie krachtens besluit d.d. 28 Juni 1817 N° 1". Aangezien ik hiervoor niet meer gebonden was aan het kader der Bisschopstukken, werd in dat hoofdstuk het onderwerp veel breeder opgenomen dan ik in de Bijdragen deed, zoodat ik bij voorkeur hiernaar

zal verwijzen en wel als *Nijhoffwerk*. Daarin deelde ik mede, dat commissaris Van Braam een Britsch-Indisch schip kocht, waarmede hij de reis van Bengalen naar Koromandel en van die kust naar Batavia maakte. Hij had dit vaartuig *Prins van Oranje* gedoopt, doch nadat het tot de Koloniale marine werd gebracht, kreeg het bij G. B. d.d. 29 December 1818 N° 9 den naam van *Jacoba Elisabeth*.

Ten slotte nog deze aanteekeningen in verband met het vermelde Nijhoffwerk van 1915:

a. Op bl. 172—175 aldaar wordt gehandeld over de verslagen, die de commissaris Van Braam van zijn bevindingen betrekkelijk de overneming te Batavia samenstelde. Deze stukken werden echter door Elout op zijn terugreis naar Holland medegenomen, waarom bij missive d.d. 1 Februarij 1819 door Van Braam aan den landvoogd werd voorgesteld: „dat aan zijnen gewezen secretaris Wiegerman mag worden opgedragen het wederom in order brengen van de algemeene verslagen zijner verrigtingen als zijnde de oorspronkelijke stukken naar Europa mede genomen, door Zijne Excellentie den Commissaris-Generaal Elout". Het G. B. d.d. 4 Februari 1919 N° 9, dat deze resumtie inhield, ging daarin mede. Met de schipbreuk van de *Evertsen* zijn echter de medegenomen stukken verloren gegaan; daar nochtans de verslagen in het Rijksarchief liggen, met de bijlagen, althans vele bijlagen, moeten die stukken daarna weder opgezonden zijn.

b. In de noot van bl. 155 wees ik incidenteel op de beteekenis van het woord privilegie ten opzichte van pravilegie in de Katholieke kerk. Sinds verscheen een boekje, houdende: „Lectures on the history of the papal chancery" door Reginald L. Poole (1915), waarin een leerzame uiteenzetting voorkomt over het wezen der pauselijke privilegiën in onderscheiding van brieven en buls: zie er bl. 40 en overigens in het alphabetisch register aldaar.

c. De grondslag van behandeling is steeds geweest de verdeeling van Vóór-Indië in: Bengalen, de kust van Koromandel en de kust van Malabar. Deze indeeling grondde zich aanvankelijk op art. 24 van het Britsche octrooi d.d. 11 Juni 1793 (daarna vervangen door het octrooi van 21 Juli 1813), door G. K. van Hogendorp in het Nederlandsch vertaald en artikelsgewijs van lezenswaardige bijschriften voorzien. De uitgave vormt het in 1802 verschenen derde stuk der „Verhandelingen over den Oost-Indischen Handel"; zij diende, zegt het voorbericht op bl. 5

„om te betoogen, op welke wyze, en door wat middelen, de Engelsche Natie de eerste geworden is, een voorbeeld, waarlijk allermerkwaardigst voor ons, niet om het blindelings na te volgen, maar om er het veele goede van te leeren inzien, en dit op onze omstandigheeden toe te passen". De dan gegeven toelichtingen zijn vol van waardeering over de wijsheid der gegeven voorschriften. Het vermeld art. 24 luidt:

Er zullen drie Gouvernementen zyn, te Fort William voor Bengalen enz., te Fort St. George voor de Kust van Koromandel, en te Bombay voor de Kust van Malabar.

Dezelven zullen bestaan, elk uit eenen Gouverneur en drie Raaden, en zullen alles bestuuren, wat de Regeering, Defensie en Finantiën betreft.

De Gouverneur van Bengaalen zal Gouverneur Generaal, en de beide andere Gouverneurs aan hem ondergeschikt zijn.

V. H. teekent hierop nog aan:

„Hier wordt geen melding gemaakt van de Presidentie van Bencoolen, die men toen reeds onder de Kust van Koromandel wilde brengen, gelyk nu onlangs ook geschied is." Dit was mij niet bekend.

HOOFDSTUK I.

HET BESTUUR VAN RESIDENT OVERBEEK IN BENGALEN.

Onze commissaris ter overneming van de factorijen, de heer Van Braam, had den oud-Compagniesdienaar D. A. Overbeek bij besluit van 15 September 1817 tot resident van Chinsura en onderhoorigheden benoemd; dienzelfden dag was Chinsura's hoofdplaats aan ons overgegeven". [1] Met het vertrek van den commissaris waren aan onderhoorigheden nog slechts in ons bezit gekomen de onbeduidende posten Patna en Dacca. [2] Van hetgeen ons verder in Bengalen toebehoorde, nl. de posten te Fultha, Bellasore en Calcapore, is ten slotte nog slechts Bellasore in ons bezit gekomen.

Wij zullen het eerst onze aandacht tot de buitenposten bepalen; daarna Overbeek's bestuur te Chinsura zelf in beschouwing nemen.

AFDEELING I.

Van Chinsura's onderhoorigheden.

a. Van Braam's eisch tot teruggave van *Fultha* was voorloopig onvoldaan gebleven, op grond, dat wij niet precies de grenzen van onze vroegere bezitting wisten aan te wijzen. Dezerzijds trachtte men aan het bezwaar zoo goed mogelijk tegemoet te komen; nochtans bleef magistraat Barwell weigeren om den door Van Braam aangewezen Hoff te veroorloven de Nederlandsche vlag te hijschen. De commissaris vroeg inlichtingen, waarop echter geen antwoord was ontvangen, toen hij Bengalen verliet. [3] Eerst den 2en Januari 1818 dagteekende Vice-President in Rade een antwoord hierover, hetwelk nu gericht was aan resident Overbeek en den 7en d. a. v. door dezen ontvangen werd. Als bezwaar bleef gelden, dat de grenzen van ons vroeger gebied niet behoorlijk door ons aangewezen konden worden; men stelde

[1] *Nijhoffwerk*, bl. 196 en 199.
[2] Id. , bl. 213—215.
[3] Id. , bl. 217.

uit dien hoofde voor de Nederlandsche rechten tegen een jaarlijksche som af te koopen. Wanneer wij ons hiertoe genegen toonden, beloofde het Calcuttaasch bestuur de zaak te Londen te zullen steunen, terwijl tot nader de overgave zou uitgesteld worden [1]. Op ontvangst hiervan overwoog de resident, blijkens zijn verbaal d.d. 7 Januari 1818 N° 6, het volgende:

In aanmerking gekoomen de herhaalde verklaring van den Heere Commissaris J. A. Van Braam aan den Resident gedaan, dat hij positive orders had van Hunne Exellentiën de Commissarissen Generaal, om alle plaatsen aan de vaste kust van Indië over te neemen; dat deeze orders bevat waaren in zijne te Batavia ontfangen instructiën, en dat hij van die orders in geenen deele konde afweiken; dat het derhalve den Resident geen ogenblik konde in twijvel staan wat zijde hij in deeze moest kiezen, namentlijk die van op eene zedige wijze te blijven insteeren op het geeven van bezit van de plaats, of om duidelijker te spreeken op het tolereeren van het heischen der vlag, want dat de Nederlandsche Oost Indische Compagnie voor zooverre het door den Resd[t] is kunnen nagegaan worden, nooit geen territoriale bezittingen te Foltha heeft gehad; dat die plaats wel zeederd onheugelijke tijden de legplaats der Nederlandsche scheepen is geweest, dog dat de E. O. I. Comp. vóór den jaare 1738 geene gebouwen aldaar scheind gehad te hebben, want dat op den 18e Juli van dat jaar door den Hoeglijschen Raad eerst genomen is het besluit om twee Golas (schuuren) tot berging haares goederen op te rigten, die voor die tijd in sloepen of vaartuigen waaren verbleeven, of toen het verlof der Moorsche regeering verkreegen hebben, nadien het nergens voorkomt dat men haar daar in hinderlijk geweest is; dat men dus bij het Engelsche Gouvernement niet veel behoord te spreeken over een possessie welkers bezit men niet zou kunnen bewijzen, door vergunningsbrieven, dat men derhalven zijn toevlugt zou moeten neemen tot het regt van veeljarig bezit, waaraan het eenzijdig Engelsche Gouvernement geen ooren zal leenen; dat die possessie ook geen wezenlijke waarde heeft, als men niet meer handelen wil met nationale scheepen; want dat als den handel aan bijzondere persoonen overgelaaten wordt, alle particuliere scheepen natuurlijkerwijze liever zullen gaan naar het middelpunt des Handels Calcutta, dan op eene plaats te blijven veele uuren van Indias Hoofdstad, daar nog handel nog wandel is, daar men niets en vind als jungels, en daar alles wegsterfd door ongezondheid; dat men

[1] De brief is opgenomen in *Factorijen I*, bl. 276—277, bijl. 8. Er staat daar echter ten onrechte het jaartal 1817. Ook was het stuk niet afkomstig van Vice-president Dowdeswell, gelijk men er op bl. 252 en 276 leest, doch van Vice-president in Rade.

dus moet advoëren hetgeen de Heeren Engelschen zeggen, dat het Nederlandsch Gouvernement zig geen groote voordeelen belooven kan van de bepaalde uitgebreidheids Lands die te vooren de Hollandsche Factorij (of om naauwkeuriger te spreeken golas) heeft beslaagen, en dat het daarom niet onaannemelijk voorkomd, om liever een jaarlijksche compensatie in geld te ontvangen, als men alleenlijk ziet op pecunieele belang, en er niet om geeft of de vlag van Nederland aan de boorden der Ganges op meer dan eene plaats blijft waaijen; dat den Resident evenwel geen bevoegd regter in deze zijnde, ook niets van het Nederlandsch regt kan opgeven, maar alles behoord over te laaten aan het wijzere oordeel zijner superieuren.

Op deze gronden bepaalde de resident er zich toe met d.d. 7 Januari 1818 een afwijzend antwoord aan Vice-president in Rade te Calcutta te zenden [1]. Er werd daarop d.d. 16 Januari te kennen gegeven, dat het Britsch bestuur het stukje grond zou overgeven, voor zoover het buiten kijf tot onze bezittingen behoord had [2]. Dit was echter het eigendom van een Inlander geworden; Hoff kon het in huur verkrijgen, doch het besloeg zulk een geringe oppervlakte, dat het onmogelijk voor ligplaats van schepen geschikt was. Uit dien hoofde vervulde het „eerst" den 22en Januari door Overbeek ontvangen antwoord, den resident met diepe ergernis [3]. Het einde was, dat Fultha niet werd overgegeven en nog bij de Londensche onderhandelingen van 1820 een onderwerp van reclame uitmaakte [4].

Voor Hoff werd daardoor de eer van vlaggeman of posthouder te Fultha niet weggelegd. Hij trachtte er zijn onderhoud als slachter en herbergier te vinden. Het ging hem slecht; failliet moest hij de plaats verlaten [5]. Bij een request, gedagteekend Chinsura, 20 December 1819, verzocht de man pensioen, aangezien adressant te Fultha: „door de reductie der dienaaren in deze plaats niets heeft kunnen verwerven, dat hij Suppliant in jaaren gevorderd en belaaden is met een talrijke familje, de uiterste elende ondergaat en wezentlijk brood gebrek heeft, omdat hij door ziekte niet werken kan". De resident zond deze bede met ondersteunend advies naar Batavia [6]: „zijnde", staat

[1] Zie in *Factorijen I*, bl. 277—278, bijl. 4 den brief in het Hollandsch. Overbeek deed hem in het Engelsch overzetten en verzenden.

[2] Zie het schrijven in *Factorijen I*, bl. 253, noot a.

[3] Zie als de vorige noot en bijl. 5 op bl. 279.

[4] Zie *Factorijen II*, bl. 447, sub i.

[5] *Nijhoffwerk*, bl. 217.

[6] Als de vorige noot.

er in het verbaal van dien 20en over Hoff, „hij zoo lange hij konde industrieus doch altoos tegenspoedig in de ossen- en varkens slagterijen, zoo wel te Chinsurah als te Foltah geweest, terwijl het hem in het houden van een herberg te Calcutta en elders ook al is tegengeloopen, zijnde hij tegenswoordig belaad met schulden, beroofd van broodwinning, ziekelijk, en tot het bekleeden van eenige diensten geheel onbekwaam".

De resident, die den man ook overigens gesteund had, werd slecht voor die toewijding beloond. Hoff eindigde met hem „te schelden en te lasteren zonder rijm of reeden", teekende Overbeek in zijn verbaal van 30 Juni 1824 aan [1].

b. Calcapore. De Engelschen hadden aan de Nederlandsche oud-gedienden en hunne weduwen maandelijksche onderstanden toegekend, waarvan zij de grootte deden afhangen van de vroeger bekleede positiën; er was daarbij een zeer ruime maatstaf aangelegd, vooral wanneer men in aanmerking neemt, dat de nieuwe meester tot niets verplicht kon geacht worden [2]. Om namen te noemen, die in deze verhandeling voorkomen, werden toelagen genoten door: D. A. Overbeek 150, B. C. D. Bouman 150, J. D. Ulrich 50, H. Botjer 16.15, P. Michel 90, J. J. Hoff 50, C. Imbert 90 Sicca Ropijen. Tot de eerste daden van commissaris Van Braam behoorde om bij besluit d.d. 6 September 1817 No 2 te bepalen: „dat de toelagen door het Britsch gouvernement geaccordeerd aan de onderscheidene Hollanders alhier" „door het Nederlandsch gouvernement niet worden geaccordeerd" [3]. De vreugde der Nederlanders over het Herstel in Vóór-Indië was dus lang niet onvermengd. Zij, die weder in Nederlandschen dienst kwamen, vonden natuurlijk vergoeding in een grootere bezoldiging; maar niet met alle kon dit het geval zijn, en bovendien werden de traktementen zóó laag gesteld, dat, nu de menschen ambtelijke positiën hadden op te houden en geen andere verdiensten konden genieten, zij menigmaal van de eene armoede in de andere vervielen! [4]

Onder de bovenvermelde personen, vinden wij genoemd B. C. D. Bouman. Bij besluit d.d. 16 September 1817 No 1 benoemde hem Van Braam tot „Posthouder te Calcapour" op

---

[1] Als de vorige noot, bl. 217—218.
[2] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 188 en 306.
[3] Verg. *Factorijen II*, bl. 878—879.
[4] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 199—200.

een daggeld van 5 S. R. zoolang men nog niet tot een definitieve organisatie was gekomen; een nader besluit d.d. 22 d.a.v. N° 7 stelde hem aan tot posthouder te Calcapore op een traktement van 275 S. R. 's maands „in te gaan met den dag, dat hij bezit van die plaats zal hebben genomen" [1]. Tot zoolang kreeg Bouman dus precies zooveel als hij van de Engelschen genoot! Het ongeluk wilde, dat toen hij voor de overneming te Calcapore aankwam, het Britsch bestuur hem te kennen gaf slechts tot de overgave te willen medewerken, indien er geen aanspraak op het uitoefenen van jurisdictie werd gemaakt. Bouman weigerde; de overgave had dientengevolge niet plaats. Van Braam trad hierover zoowel in schriftelijke als mondelinge gedachtenwisseling met het Calcuttaasch bestuur: het mocht niet baten. Onderwijl verbleef Bouman in de loge, hetgeen men van Britsche zijde had veroorloofd, terwijl ook Van Braam hiertegen geen bezwaar maakte, altijd in de hoop, dat het volstrekt onbillijke van den Britschen eisch ten slotte wel, dank zijn motieven, te Calcutta zou worden ingezien. Voor Bouman intusschen een misrekening, daar hij in plaats van het voor posthouder uitgetrokken traktement van 275 S. R., zoo lang slechts het beperkt daggeld van 5 S. R. ontving. Toen Van Braam vertrok, was de zaak niet verder dan dat de Vice-President in Rade de beslissing had ingeroepen van den landvoogd, markies Hastings, die destijds echter ver van Calcutta op een expeditie tegen de Marratten was [2].

Eindelijk bij een schrijven van 9 Januarij 1818, „dog alhier niet voor den 16en daaraan bezorgd", luidt het mede van dit tweede schrijven, drong het Calcuttaasch bestuur bij Overbeek aan, Calcapore toch maar zonder jurisdictie over te nemen, met het voorbehoud deze quaestie aan het oordeel der regeeringen in Europa over te laten [3]. De resident besloot d.d. 22 Januari 1818 ook dit voorstel met een weigerend schrijven te beantwoorden [4]; doch nu wel inziende, dat voorloopig in dat status

[1] In *Nijhoffwerk*, pl. 225 deel ik mede, dat Bouman bestemd was als *resident* van Calcapore op te treden; bij de herlezing van de archiefstukken vind ik dit echter niet bevestigd. Misschien trof ik nochtans dien titel aan; stellig is het, dat ik van zijn te noemen opvolger Imbert gewag vond gemaakt als „resident Imbert"; dit zal dan een verschrijving zijn geweest.

[2] Verg. bl. 218, 221, 224, 225, 228 van het werk der vorige noot.

[3] Zie den brief in *Factorijen I*, bl. 279—281, bijl. 6.

[4] Zie het schrijven in *Factorijen I*, bl. 281—282, bijl. 7

quo geen verandering zou komen, en alzoo overwegende, gelijk het in zijn verbaal d.d. 2 Februari 1818 luidt: „dat men zig niet vleien kan in jaar en dag een einde der zaak en de Hollandsche vlag op Calcapoor te zien", ging hij er tevens toe over Bouman bekend te maken: „met den provisioneelen uitslag der zaaken en hem aan te schrijven, dat het als nog aan zijne keuze staat te Calcapoor te verblijven of terug te keeren". Waarom hij nu maar niet werd teruggeroepen, is mij onbekend; ook de belanghebbende scheen geenszins er door ontmoedigd! Hij antwoordde toch d.d. 12 Februari 1818, dat hij liever bleef; alleen werd door hem verzocht, dat de loge hersteld zou worden: „daar het zelve mij geen vijlig verblijfplaats of huisvesting wezen zal, zo voor de regentijd de lekkages niet worde voorzien en de absolute benoodigde beplaatsering van zommige der muuren geschiede". Den 19den Februari schreef Overbeek hem om daartoe het verzoek te doen aan den magistraat te Moorshadabad, den heer Loch, aangezien toch de Engelschen 6000 S. R. uit Calcapore trokken. Het inroepen dezer tusschenkomst bleek nu eens niet te vergeefs. Loch berichtte bij brief d.d. 27 Maart 1818 machtiging te hebben ontvangen om 400 S. R. ter herstelling van de loge uit te betalen, hetgeen Overbeek bij besluit d.d. 30 Maart aan Bouman toestond te gebruiken.

Uit deze positie zonder arbeid werd hij tot een anderen werkkring te Chinsura geroepen [1] en vervangen ingevolge de Bataviasche resolutie d.d. 9 Juli 1822 No 49 door Carel Imbert, posthouder te Bellasore, waarover nader; het traktement was gesteld op 100 S. R., doch met de bepaling, dat hij in den vorm van toelage, zijn pensioen van 50 S. R. 's maands mocht blijven genieten, hetwelk hij genoot als oud-zeeofficier. Uit deze nieuwe benoeming blijkt, dat men er dezerzijds prijs op bleef stellen, dat wij een vertegenwoordiger te Calcapore onderhielden. Waarom dan maar niet de factorij zonder jurisdictie en onder protest overgenomen werd, is mij onbekend.

Toen Imbert den 10den Maart 1823 zijn nieuwe bestemming bereikte, schreef deze gewezen luitenant t/z het volgende aan den resident:

Ik heb het plaisier UwEdGestr. mits deezen van mijnen gelukkige aankomst alhier te Calcapoer (den 10 Maart) bekend te maaken. Ik

[1] Zijn posthoudersdoggeld was intusschen eenigszins verhoogd: zie *Nijhoff-werk*, bl. 225, noot 1.

heb een zeer groote huys, zeer wijd en uitgestrekt, bijna als die Gouvernement van Chinsurah; ik heb gevonden, dat alleen eene partij van het huys aan de zuyd zijd woonbaar is, en genoegzaam voor 3 famillies daar in te huys vesten, maar vereyscht groote reparatiën alle rond de voorpart om de West met godowns [1], magazijnen enz., maar alle in eene geruineerde staaten. Ik heb ontmoeten 3 arme famillien in onze factory, in de godown woonagtig. Ik heb die arme menschen en famillien gepermitteerd te verblijven indien zij de reparaties te hunne kosten willen doen, welke zij aangenomen hebben.

De Tuyn is ruym, uitgestrekt vol van gezogte vrugte boomen, peere boomen, sapatillen boomen, platte persico, enz. enz. indien niet onderhoud, wierd in twee jaren alles verlooren zal gaan — — — —

Ik heb eene visite gemaakt aan den Heer Magniac, Judge en Magistrate, hij heeft mij en mijn soon en dogter verzogt maandag ten eeten; na dat mij voorkomt en wat hij mij gezegd had weegens onze logie, ik denk hij is niet onwillig ofte tegens Calcapoer over te geeven: ik heb gezegd wat de waarheid is dat ik genomineerd was, om stil te blijven, tot nadere ordre van Gouvern[t] — — — —

Het fraaie epistel verzocht verder eenige uitgaven aan de loge te doen. De resident haastte zich d.d. 18 Maart 1823 te antwoorden met een volstrekte weigering om uitgaven te veroorloven: „voor een plaats door de Engelschen niet overgegeven, nog waartoe geene orders zijn om dezelve over te nemen op de aangeboodene voorwaarden; dat dit de redenen zijn, waarom de voorige posthouder niet anders is gegeven dan zijne daggelden, en door hem ook verders niets anders is begeerd of genoten".

Imbert had zijn brief aan den resident geteekend: „na UwEd. Gestrenge in Godes heilige Protectie te hebben aanbevolen". Eenige maanden daarna, den 23[en] October 1823, overleed hij in den ouderdom van 64 jaar.

c. Voor de overneming van *Bellasore* werd door commissaris Van Braam Charles D'Acosta aangewezen. Oók tegen deze teruggave rezen bezwaren, die geruimen tijd tot geschil aanleiding gaven en evenzeer voortvloeiden uit door ons beweerde doch van Britsche zijde betwiste rechten op den omvang van het gebied. [2] Eindelijk d.d. 12 Februari 1819 schreef het Calcuttaasch bestuur aan Chinsura's resident een brief met vele bescheiden, die na een breedvoerig onderzoek, Overbeek eerst d.d. 16 Juni d. a. v.

[1] Voorraadschuren?

[2] Vergl. *Nijhoffwerk*, bl. 218—219.

deed antwoorden, bevonden te hebben: „dat de Nederlandsche agent D'Acosta de factorij te Bellasore heeft overgenomen, zoodanig als die altoos onder de zorgen zijns vaders gestaan heeft, en het is uit dien hoofde, dat ik van gedagte ben, dat ik Uwe Excellentie en Edelen over dit bijzonder point niet langer behoor lastig te vallen". Bij dezen in het Engelsch gestelden brief wees hij bovendien op eenige door Inlanders in eigendom genomen gronden, welke mede tot onze factorij behoorden, waarom hij ze alsnog reclameerde. Bij brief d.d. 2 Juli 1819 ving het Calcuttaasch bestuur aan te berichten: „We are happy to perceive, that the arrangements relative to the Dutch factory at Balasore have been adjusted to your satisfaction." Doch wat de alsnog gereclameerde gronden betrof, hiertoe werd de resident naar den weg van rechten verwezen; van Britsche zijde beweerde men, dat reeds acht jaar vóór de overgave der factorij aan de Engelschen, bedoelde gronden niet meer tot haar behoorden, waarop Overbeek aanteekende: „dat dit een voorwendzel moet weezen van de Engelsche bediendens, om hun zaak goed te maken, en zich van de restitutie te ontslaan". Echter meende de resident, blijkens zijn verbaal van 12 Juli 1819 zich van verder reclame te Calcutta te moeten onthouden: „hoezeer men, ook met voeg verder zou kunnen aandringen op de voldoening aan de begeerte door den Resident uitgedrukt bij zijn brief van den 16 Juni 1819 (vide resolutie van den 14 Juni 1819), die aandrang niets zou te weegen brengen als eene andere weigering en dat derhalve het beste middel in de tegenwoordige toestand van zaken is, den posthouder D'Acosta te gelasten zijn oog te wenden naar het ordinair geregtshof".

Overigens was het optreden van dezen posthouder slechts een bron van ergernis voor den resident. D'Acosta had van de loge een teekening met beschrijving opgezonden, waaruit de resident den indruk kreeg, dat zij „ten minsten een ordentlijk verblijf was voor den posthouder" [1]. Uit dien hoofde weigerde Overbeek om met een voorstel van D'Acosta in te stemmen tot verkoop van het gebouw voor afbraak; hij gelastte daarentegen eenige herstellingen. Niettemin ging D'Acosta toch tot verkoop over, althans van een deel der loge, terwijl hij daaraan de snoodheid voegde het geld ten eigen bate te gebruiken. Een

[1] Aanteekening in 's residents verbaal van 19 Januari 1821.

en ander trad echter eerst aan den dag, nadat de resident bij Perziaanschen brief d.d. 22 September 1820 van den vlaggeman en een ander beambte uit Bellasore bericht ontvangen had, dat den 19en t. v. de posthouder was overleden, of, gelijk het luidde in de vertaling, blijkens 's residents verbaal d.d. 28 September, dat door D'Acosta was: „zijne afstapping van het onbestendige toneel deezes waerelds gedaan, en zijne schreden gewend naar de meer bestendige woonsteede voor hem buiten de waereld". De kennisgave eindigde met den wensch: „dat door de genade Gods de zon Uwes heijls steeds helder scheinende en in volle heerlijkheid pralende moge blijven".

De jongere broeder van den overledene, Laurens D'Acosta, die een herberg te Calcutta had, verzocht de opengevallen plaats; doch de resident had daartegen, blijkens zijn besluit d.d. 28 September 1820, bezwaar, omdat hij den man volstrekt niet kende, daarbij overwegende: „dat de geweeze posthouder Charles D'Acosta een zwarte Portugees was, dat hij als een man van geen caracter en overgegeeven aan den drank in het geheel geen eer gedaan heeft aan den Meester, die hij representeerde, en dat hij door den Resident is gecontinueerd alleen uit eerbied voor de aanstelling van den Heer Commissaris; dat men nu van dien man door de dood bevreid is, het raadzaam zal zijn, naar een oud decent dienaar, behoorende tot de Nederlandsche natie, om te zien, dan de post van posthouder te Bellasore alweder te geeven aan een man van denzelven stempel als Charles D'Acosta geweest is". Nochtans schreef de resident aan Laurens te Calcutta, die toch voor de zaken zijns broeders naar Bellasore moest, om een bericht over den staat der loge in te zenden. Dit schrijven ontving de geadresseerde te Bellasore, waarheen hij intusschen vertrokken was en dat hij d.d. 7 October 1820 bereikt had. Zonder op het verzoek te antwoorden, deed Laurens enkel d.d. 9 October, „in zeer gebroken Engelsch", verbaliseert de resident d.d. 21 d. a. v., een nieuw verzoek om benoeming tot posthouder. Wij moeten hier terugkomen op Imbert, die, naar wij lazen, als posthouder van Bellasore, in 1822 overgeplaatst werd naar Calcapore. Bij het openvallen van Bellasore in 1820 woonde Imbert te Chandernagore, 4 mijlen van Chinsura [1]. Op een verzoek aan Van Braam om

[1] „natif de la côte d'Amérique", lees ik in een door de Fransche autoriteit te Chandernagore na zijn dood afgegeven stuk.

plaatsing op de Kust, had de commissaris bij besluit d.d. 25 September 1817 N° 1 afwijzend geantwoord, in aanmerking nemende, luidde het: „dat hij nooit in eenige bediening is geweest, en dat het getal der ambtenaaren reeds in dienst geweest zijnde, de ambten verre surpasseeren, en dezelve dus preferent moeten geconsidereerd worden volgens de Instructiën van Hunne Excellentiën de Commissarissen Generaal over Neerlands Indiën, en dat dus den Commissaris tot de overnaam van Zijne Majesteits bezittingen op de vaste kust van Indiën geene macht heeft om meerdere ambtenaren aan te stellen". Tevens werd hem echter aangeraden: „zich bij de eerste gelegenheid aan Hunne Excellentiën de Commissarissen Generaal over Neerlands Indiën te addresseeren, in hoope dat welke de magt hebben in zijn nood zal worden gezorgd".

Imbert, hieraan gevolg gevende, ontving bij G. B. d.d. 1 Augustus 1818 N° 9 een nonactiviteitstraktement als „gewezen luitenant ter zee" van f 50 's maands, terwijl den resident werd opgedragen hem bij voorkomende gelegenheid te plaatsen. Imbert's verzoek, daartoe den 4en Juli 1819 gedaan, had echter geen dadelijk resultaat, omdat de resident geen positie open vond overeenkomstig zijn vroegeren rang. Nu echter dat Bellasore bleek opengevallen, wendde zich belanghebbende d.d. 21 October 1820 opnieuw tot den resident met beteren uitslag. Bij een besluit van denzelfden dag benoemde Overbeek hem er tot posthouder: „daar hij zeer wel bekwaam is tot het vervullen van dien post" en „daar Zijn Edele uit hoofde zijner hoge jaaren, gebrek aan taalkunde en andere bekwaamheden in geene andere posten in deeze directie kan worden geemployeerd" [1]. Den 6en Januari 1821 kwam hij op de reede van Bellasore met vrouw en dochter. Bij schrijven d.d. 11 d. a. v. gaf hij een allertreurigst verhaal van zijn indrukken, ook over de gedeeltelijk door wijlen D'Acosta afgebroken loge. „Heel ver van de wal", was hij ten anker gekomen, daar de reede er gevaarlijk werd

[1] Voor de reis van Calcutta naar Bellasore had Imbert 150 S. R. noodig, die de resident d.d. 11 November 1820 toestond, echter met overtreding van het uit Batavia ontvangen reglement op de reis- en verblijfkosten, hetgeen de resident deed aantoekenen: „dat die Regulatiën, geschikt naar de locale gesteldheid van Java, aldaar ontwijfelbaar goed en salutair kunnen weezen, dog dat men in een land als dit zich daarnaar niet zal kunnen gedragen, omdat het reizen enorm duur is, en een gemeen klein open vaartuigje twee S. R. daags kost".

geacht [1]. Imbert zond aan Laurens D'Acosta een brief om booten ter afhaal. Een kleine sloep ging dientengevolge op den 7ᵉⁿ naar het schip; hierin moest zich de posthouder met zijn gezin en eenige kleinigheden naar wal doen brengen. „Helaas Heer Resident", riep hij uit, „ik kan niet genoeg met de pen uitdrukken mijne verbaasdheid te vinden alles in eene geruineerde staat, onbewoonbaar." De loge zonder dak zijnde, had men in de open lucht moeten doorbrengen, ware het niet, dat de aangekomenen gebruik konden maken van een door D'Acosta aangeboden „seer kleyne miserable van mud gemaakte hut, bestaande in een kleyne kamer en een kleyne saal — daar in trekkende mijn vrouw en dogter kan niet helpen traanen te storten". „Naast onze logie is dat van de Engelsche, gescheiden bij de geweezene muur, een seer fraije gebouw"; ook de Deensche loge, schoon klein, was in goeden staat. Met het optreden van dezen nieuwen posthouder werd overwogen of men niet den boedel van den voorganger zou aanspreken voor de ongerechtigheden door dezen begaan; maar, in overeenstemming met Imbert, oordêelde de resident [2]: „dat het der moeyten niet waardig zal weezen daar over veel ophef te maken en kostbare processen te beginnen".

Toen de Bataviasche resolutie d.d. 9 Juli 1822 Imbert overplaatste naar Calcapore [3], werd hij tegelijkertijd vervangen door Jan Dirk Ulrich: „op het daartoe staande tractement, welke is de revenuen die de plaats oplevert"! Ulrich werd geboren in Amsterdam en had zich in 1791 met het Compagniesschip *Triconomale* als jongen tegen f 5 's maands gage naar Batavia begeven, waar hij het volgende jaar aankwam; met *De Zeebouwer* was hij toen naar Paliakatta gezonden. Door den Engelschen oorlog ondervond hij een reeks ongelukken. Van Braam trof hem te Chinsura aan. Met vrouw en 4 kinderen niet genoeg hebbende voor levensonderhoud, verzocht Ulrich in een request van 4 September 1817 om, zoo hij niet in dienst kon genomen worden, nu dat

[1] „It sometimes happens that ships arriving in Balasore roads, have to anchor, and send boat on shore for a pilot; but a boat should not attempt to pass over the bar but at the last quarter flood, as in the first quarter the sea breaks very high on it." Bl. 93, dl. II van W. Milburn's „Oriental commerce" enz. (1813): verg. *Nijhoffwerk*, bl. XXXIV Nº 60.

[2] Besluit d.d. 19 Maart 1821 Nº 1.

[3] Zie bl. 12.

hij 22 jaar werkeloos geweest was, op kosten van den lande, naar het vaderland terug te gaan. Bij een besluit van commissaris Van Braam d.d. 31 October 1817 N° 4 werd hem medegedeeld:

Dat, vermits de reductie der ambtenaaren ter deezer plaatze, hem geen employ in den dienst kan worden gegeven;

En door ontstentenissen van Neerlands scheepen hem ook geene vrije passage na Europa kan worden vergund;

Echter uit consideratie zijner langjarige diensten hem aan te stellen als Procureur voor den Europeesche raad van Justitie ter deezer plaatze, buyten koste van den Lande.

Dit procureursschap -- men verzint toch wat! — verbeterde 's mans positie zóó weinig, dat de resident zich wel geneigd toonde hem een ander baantje te geven, doch steeds had deze, als beneden zijn verleden, er voor bedankt. In 1820, toen de Bataviasche regeering een besluit nam ter pensionneering van Overbeek's secretaris Muller en er daardoor vacatures voor klerken op het residentiekantoor zouden ontstaan, had de regeering hem voor klerk aangewezen, doch Ulrich weigerde de betrekking, onder mededeeling: „dat hij door het instrueeren zijner kindren, waaraan hij nu zijn tijd besteedt, wel tweemaal zooveel uitwint". De resident had vervolgens een paar andere klerken benoemd en in een verbaal d.d. 21 Juni 1820 gememoreerd, dat Ulrich, ofschoon wel een betrekking wenschende, reeds niet onder commissaris Van Braam was benoemd: „omdat de pretensien van den heer Ulrich zoo hoog liepen, dat hij zich verbeelde, dat een jong matroos aanstonds admiraal kon zijn, dat hij daarom niet als klerk is benoemd geworden en dat die posten door den Heere Commissaris aangevuld zijn door Inlandsche kinderen, die zekerlijk wel zwart en geen Nederlanders zijn, dog die daartoe meer regt hadden als Zijn Edele, nadat zij bereids zints 1783 als effectieve assistenten hadden gediend op het soldij- en negotiecomptoir; dat die posten met een salaris van 30 S. R. door niemand konden worden aanvaard als door Inlandsche kinderen", die leefden van rijst met zout en groenten in olie gebraden, doch het overigens armoedig genoeg hadden „ten blijke waarvan de Resident zijn klerk Vermeeuw met nog 25 Rop. alle maanden heeft moeten ondersteunen".

Deze herinneringen vloeiden voort uit het volgende eigenaardig incident, hetwelk destijds met Ulrich voorviel. De 2[de] resident

Bouman werd in een burgerlijk proces betrokken, dat voor den Raad van Justitie te Chinsura moest dienen, waarin hijzelf zitting had. Aangezien dit nu niet kon, moest er een buitengewoon lid benoemd worden, waartoe de resident bij besluit d.d. 12 Juni 1820 Ulrich aanwees. Deze requestreerde echter d.d. 17 d. a. v. om hiervan ontslagen te worden, als reden aanvoerende:

„Dat hij bereids zeven jaren volstrekt is werkeloos geweest, dat is, dat hij gedurende al dien tijd zich met geen regtszaken hoegenaamd heeft bemoeid, vermits de raad, waarmede hij sommigen zijner vrienden heeft ten dienst gestaan, niet als practiseerend kan worden aangemerkt:

„Dat hij weleer de eer heeft gehad voor het college van Justitie als sollicitateur te ageeren, dog dat hij openhartig bekent, geen grondige kennis van de wetten van zijn vaderland te hebben, ten minste niet in zoodanige graad, dat hij zich zou durven vermeten als lid van een achtbaar college zitting te hebben."

De resident, deze weigering zeer euvel duidende, wees het verzoek om ontslag bij besluit d.d. 17 Juni 1820 N° 1 af, overwegende o.a. „dat de redenen door den Heer J. D. Ulrich opgegeven, niet als voldoende beschouwd kunnen worden; dat hoe nederig hij ook denkt over zijne habiliteiten, niemand in de colonie van de zulke, die niet geëmploijeerd zijn, hem overtreft in de kennis van regten; dat hij als een Nederlander, levende onder de bescherming der vlag, natuurlijk gehouden en verpligt is, het gouvernement naer het beste zijner vermogens ten dienste te staan, als zijn dienst gevorderd wordt; dat hij nog onlangs verzogt heeft te mogen dienen; dat hij geen dienst in deze Colonie kan aanvaarden, waarin hij niet onmiddelijk in betrekking staat met de Justitie, en dat hij door zich zelve als onbekwaam in dit geval te verklaren, ook inhabiel moet wezen om in eenige post gebruikt te worden".

Ulrich in zijn antwoord d.d. 20 Juni 1820 bleef bij het verzoek om ontslag, niet onnatuurlijk zijn bevreemding uitende, dat ongeschiktheid voor het rechterlijk ambt hem tevens voor iedere andere betrekking onbekwaam deed verklaren. „En indien", voegde hij er aan toe, „zulk een openhartige bekentenis hem in den tijd mogt blootstellen van onhabiel tot het bekleeden van posten te worden geagt, hij zich daaraan geduldig zal moeten onderwerpen, vermits hij liever zelve lijdt dan oorzaak te zijn, dat andere door zijne niet genoeg grondige kennis, in

hun regt zouden worden verkort". Wel was hij door commissaris Van Braam met het procureursambt vereerd, doch hij had het nooit uitgeoefend „en uit dien hoofde ter vermijding van alle onaangenaamheden zig sedert het herstel van het Nederlandsch bestuur zich met niemand opgehouden, maar geheel een afgetrokken leven geleid". Bij besluit van dien 20[en] werd den weerbarstige „het ongenoegen van den Resident over zijn herhaalde ongegronde excusen" betuigd en alsnog hem aangezegd de benoeming te aanvaarden. Nu eindelijk gaf Ulrich bij schrijven van den volgenden dag toe; doch: „ter vermijding van alle onaangenaamheden, zoo voor zig zelve als zijne familie, die hij ziet, dat zullen resulteeren, zoo hij volhardt in het weigeren van een noodzakelijken dienst"; hij verklaarde zich alzoo bereid tot het afleggen van den eed, echter uit „dwang en vrees". De archi-zeurende resident teekende hierop in zijn verbaal van 21 Juni 1820 aan, dat Ulrich in „zijn vrijmoedig gesprek met den Resident gehouden, geenszints eenige blijken van vrees heeft aangetoond, en dat de liefde en bescheidenheid, waarmede hij toen en steeds behandeld is, het gebruik dier termen heel onvoegzaam maken". Den 27[en] Juni 1820 deed Ulrich den gevordenden eed.

Hij bleef overigens buiten betrekking, toen in 1822 de post van Bellasore openkwam, waartoe, naar wij lazen, de Bataviasche regeering Ulrich had aangewezen. Wel opperde hij nu in beginsel geen bezwaar, doch niet ten onrechte scheen hem het vermeld traktement (bl. 17) wat verdacht. Hij vroeg daarom, bij schrijven, gedagteekend Chinsura 28 Augustus 1822, den resident inlichting: „wat die revenuen bedragen, ten einde te kunnen oordeelen of dezelve voldoende zijn om een vrouw met vier kindren op een fatsoenlijke weize, overeenkomstig met de waardigheid van Zijn Majesteits Posthouder te kunnen onderhouden". Denzelfden dag antwoordde de resident, dat de maandelijksche inkomsten bestonden uit 25 S. R. huishuur en 25 of 30 S. R. „maar dat daarvan moeten worden gedetracteerd de gagiën van een vlaggeman en een pion zoo de posthouder die noodzakelijk denkt". Overbeek had zich misschien eenigszins vermaakt met de posthouderlijke *waardigheid*, althans in zijn verbaal overwoog hij:

Dat het niet te verwonderen is, dat J. D. Ulrich, de gewezen Matroos van de pen, voor S. R. 25 's maands in deeze Colonie, zig zeer vereerd acht met de post waartoe hij verheven is;

Dat de waardigheid van een posthouder te Bellasore, die niets te doen heeft als eens in de week de vlag te heischen, evenwel niet van zulk een belang kan gerekend worden, als de Heer Ulrich zich scheind voor te stellen;

Dat al veertig jaaren geleden, daaraan geen waardigheid altoos is gehegt, en dat daarom dit postje aan een inlandschen Portugees Da Costa, door de voorige Directeur in Bengalen is gegeeven, zonder eenig ander salaris als de revenuen der Plaats die omtrend S. R. 25 of 30 zullen bedragen;

Dat de Heer Imbert dat postje heeft aanvaard op hoop van iets beters, en dat zijne bereidvaardigheid beloond is, ook zelve boven zijne verwagting;

Dat aan de Heer Ulrich ondertusschen al tweemalen een dienst is aangebooden, te weeten het klerk- en het substituut secretarisschap, zonder dat hij dat heeft gelieven te aanvaarden, en dat het te dugten is, dat hij het posthoudersschap te Bellasoor ook al beneden zijne verdiensten zal rekenen.

Ulrich mocht dan slechts matroos van de pen geweest zijn, onberedeneerd handelt hij niet en de door hem geschreven brieven blijken geenszins beneden peil. Bij schrijven van den volgenden dag, dus 29 Augustus, antwoordde hij van onmogelijk op zulk een inkomst te kunnen leven; hij had om dezelfde reden indertijd niet aanvaard het aangeboden klerkenbaantje van 40 S. R.; de huishuur voor Bellasore van 25 S. R. beteekende evenmin iets, daar de huur aldaar wellicht hooger was; verder wees hij er op, dat Bellasore geheel onder Engelsch rechtsgebied stond, en het dan toch niet aanging, dat de Nederlandsche posthouder minder zou krijgen: „dan de minste klerk van de Engelsche regter"; eindelijk zou zulk een bekrompen bestaan doen vreezen, met betrekking tot de verschuldigde opbrengsten: „dat de ingezetenen, de geringe waardigheid van de Posthouder beschouwende, mogelijk nog halstarrig zullen zijn in het voldoen derzelve, dat natuurlijk klagten aan de Engelsche rechter zal te wegen brengen en onaangenaamheden veroorzaken, die aan de gunstige oogmerken, die hun Hoog Edelheden hebben gehad, om hun Dienaar voor zijne dertigjarige dienst te lonen, niet zullen beantwoorden".

De resident vond weer Ulrich's houding weinig geschikt. Naar zijn inzien, gelijk nog blijkt uit het verbaal van 29 Augustus 1822, had belanghebbende, op hoop van zegen, de betrekking moeten aanvaarden; ware er slechts „iever tot den dienst"

geweest, zoo zou „het gunstbetoon van de Edele Hoge Indische Regeering met vreugde" ontvangen zijn. In het schrijven van 29 Augustus las Overbeek een bepaalde weigering daartoe, zoodat deze bij besluit d.d. 28 September 1822 den vroeger verworpen Laurens D'Acosta met de waarneming van Bellasore belastte. D'Acosta schijnt het niet met zijn „waardigheid" in strijd te hebben geacht om er mede genoegen te nemen; het duurde echter tot 8 Mei 1823 alvorens de waarnemer zijn optreden te Bellasore berichtte! Hij moest weldra plaats maken voor een ander gewezen matroos.

In 1787 kwam met het schip *Hinloopen* te Chinsura uit Batavia Hendrik Botjer, die op de Compagniesloodssloepen geplaatst werd. Deze Nederlandsche loodsdienst op den Ganges dacht zich Botjer met de teruggave der factorijen hersteld, waarom hij, „weleer Bootsman op een der geweeze lootssloepen, die vóór den jongsten oorlog, voor particuliere rekening in de Ganges gevaaren hadden", plaatsing bij dien dienst verzocht. Het verzoek bracht commissaris Van Braam op de gedachte om aan het Calcuttaasch bestuur de toestemming te vragen, dat de Nederlandsche loodsdienst weder in het leven zou worden geroepen. Ook dat werd echter geweigerd, zoodat dit mede een reclamepunt werd in de Londensche onderhandelingen van 1820 [1].

Botjer, daardoor evenzeer gedupeerd, ontving bij een Bataviaasch besluit van 10 Mei 1819 een maandelijksch pensioen van 18 S.R. Op dezen gepensionneerde viel Overbeek's aandacht voor het posthoudersschap van Bellasore, waartoe hij hem in Augustus 1823 aanwees; de benoemde kon dan bij het pensioentje de onbeduidende emolumenten, aan dit baantje verbonden, ontvangen. Deze laatste posthouder van Bellasore berichtte d.d. 13 September 1824 eenige quaesties te hebben; hij voegde bij den brief: „twee ruwe schetsen van de grafnaaldens van Michiel Elias burggraaf van Zevenhuizen, overleden November 1606 en G. K. van Hetsveld in 1680". Nogal aardig bedacht van een bootsman, zou men zeggen, temeer omdat de toezending geschiedde, teekende het Chinsura-besluit d.d. 20 September 1824 aan, „zonder eenig verder oogmerk als omdat zij volgens het denkbeeld van den posthouder zouden

[1] Zie over een en ander *Nijhoffwerk*, bl. 218.

kunnen dienen tot ontdekking van oude documenten"![1] Botjer vroeg bovendien eenige toelaag, daar hij van de inkomsten niet kon leven — had Ulrich niet prijzenswaardig gehandeld door bijtijds te reclameeren?! — „zijnde nu oud geworden, in Nederland getrouw gediend te hebben zedert het jaar 1776, zijnde dien tijdt met het schip de Patriot op Batavia, captn Muller, en nu zedert 1787 in Bengalen, en heb ik nu een pensioen van 18 ropijen 's maands, zijnde dat van een bootsman". De resident deponeerde de grafzerkenmissive en vermaande Botjer bij besluit d.d. 20 September 1824 No 1, ook in verband met den nu naderenden afstand onzer factorijen aan Engeland: „in vreede en vriendschap te leeven met zijn nabuuren, de Engelschen, en om geringe oorzaken het vuur van twist en tweedragt niet aan te stooken, nadien dat vooral in de tegenswoordige toedragt van zaken niet voegzaam en noodzakelijk scheind te weezen".

d. Na dezerzijdsche overneming der posten te *Patna* en *Dacca* bleek het, dat het Britsch bestuur de materialen van de geheel vervallen oud-Nederlandsche loge te Dacca voor 1152 S. R. had verkocht[2]. Deze som kwam ons toe, krachtens de bepaling van

[1] De door Botjer opgegeven namen heb ik niet kunnen thuis brengen. In het op bl. 17 noot 1 vermelde werk van Milburn, dl. II, bl. 93, leest men wel van een paar grafnaalden te Ballasore, doch er staat: „The Dutch had a factory near the English one, between which are two lofty pyramids, erected to the memory of two Dutch ladies."

[2] Na in het *Nijhoffwerk* op bl. 179 het verleden dezer factorijen te hebben gememoreerd, werd op bl. 215 de terugneming behandeld. Ter eerstgenoemde bladzijde maakte ik op het daarbij aangehaalde gezag melding van Patna als „de oude hoofdstad Pataliputra, door den grooten keizer Asoka (264—227 v. C.) herbouwd". Nader vind ik medegedeeld door Prof. Dr. H. Kern: „Op de plaats waar 't oude Pâṭaliputra stond, thans gedeeltelijk ingenomen door Patna, heeft men sedert eenigen tijd uitgravingen ondernomen". Bijdr. Inst., dl. 72 (1916), bl. 388. Bovendien, en hierop wilde ik speciaal de aandacht vestigen, nam ik nu eerst kennis van hetgeen dezelfde schrijver vroeger over het onderwerp mededeelde, blijkens zijn *Verspreide Geschriften*, dl. III (1915), bl. 1. *Asoka* blijkt te moeten zijn Açoka, de jaartallen behooren te wezen 272—231 v. C. en verder lees ik tegenover de bewering van een schrijver, die Açoka voorstelt als „den grootsten keizer die ooit in vroeger of later tijden geregeerd heeft", het volgende: „De waarheid is dat er geen *enkele* krijgs- of regeeringsdaad van Açoka is opgeteekend waaruit die grootheid zou blijken. Zijn edicten getuigen van 's vorsten theoretische belangstelling in het zedelijk en stoffelijk heil zijner onderdanen en van zijne niet geringe ijdelheid, maar verder niets. Volgens de Buddhistische overleveringen, waaraan wij echter niet overmatig veel waarde hechten, was

het Londensch tractaat, dat men de koloniën zou overgeven overeenkomstig den staat, waarin zij zich tijdens de sluiting van het tractaat bevonden. Op Overbeek's vordering ten deze antwoordde het Calcuttaasch gouvernement bij missive, gedagteekend Fort William 8 Mei 1818, dan ook toestemmend, er bijvoegende: „We are gratified that our feelings of public duty enable us in this instance to manifest our cordial disposition to comply with your representations on every suitable occasion." Overbeek — tevreden, blijkens zijn verbaal d.d. 13 d. a. v. over „de waarlijk gereede weize op welke het Engelsche Gouvernement toestaat al hetgeene er herwaards wordt begeerd en de vleiende betuiging van altoos gereed te zullen zijn op de hartelijkste wijze te zullen instemmen, met de begeertens van den Resident bij iedere voegzame gelegenheid" — bedankte zoowel voor deze terugbetaling als voor de inwilliging van een verzoek omtrent het plaatsen van drankwinkels, waarop nader wordt teruggekomen.

e. Overbeek had, gelijk in den aard der zaak lag, de administratie te Batavia steeds op de hoogte gehouden van de uitgaven en inkomsten zijner residentie; maar, niettegenstaande er dus alle gegevens ter beschikking waren, vroeg toch, gelijk het zoo menigmaal bij de landsadministratiën voorkomt, de hoofddirectie van Financiën in 1823 een *opgave van de rendementen der verpachtingen, gehouden in de onderhoorigheden van Chinsura.* Vandaar den 3den Juni 1823 een rapport, waarin Overbeek een goed overzicht geeft van den armelijken staat onzer factorijen in Bengalen. Hij somde op [1]:

Primo: Dat Calcapoer niet is overgenomen van de Engelschen, dus dat de daar vallende revenuen, die welligt S. R. 6000 's jaars kunnen gerekend worden, door de Engelschen worden ingezameld.

Secundo: Dat Bernagoor is afgestaan aan de Engelschen voor de revenuen van S. R. 6500 's jaars, dat dit alles te goed is zinds den 15den September 1817, omdat er geene orders tot inkasseering bestaan.

Tertio: Dat Folta niet is overgenomen, en dat al waare dat het geval, geene verpachtingen aldaar zouden kunnen plaats hebben, als zijnde alleen een legplaats voor scheepen.

Açoka in zijn jeugd een monster, en in zijn ouderdom een verspiller van 's lands penningen. Welke groote verdiensten men hem ook gelieve toe te dichten, eene geschiedenis van zijne regeering bezitten wij niet, en het gaat daarom niet aan hem op grond van veronderstelde voortreffelijkheid te stellen boven anderen, wier geschiedenis wij om zoo te zeggen van dag tot dag kennen, boven een heerscher bijv. als Akbar."

[1] Verg. over de nu volgende posten het Alph. reg. van het *Nijhoffwerk.*

Kwarto: Dat Decca geene revenuen heeft als die voortspruiten van een klein stuk grond op welke voorheen de Logie stond, en welkers verhuuring zoo onzeker is, dat men dezelve voor niet met al kan in de schaal werpen.

Kwinto: Dat te Patna niets is als een vervalle Logie, waar aan geene revenuen subject zijn, dat men die logie nu en dan eens voor een enkele maand kan verhuuren, maar dat de vervalle staat der gebouwen zoo groot is, dat men niemand vind die dezelve permanent kan of wil betrekken.

Sexto: Dat de revenuen der Logie te Bellasore naauwelijks S. R. 25, alle maanden, zijn afgestaan aan den Posthouder aldaar, dus dat er daar even zo min als ergens elders niets te verpachten valt.

Na deze vermelding der feiten, eindigt de resident met den verdienden schrobber:

Septimo: Dat dit alles ampel en bij herhaling is gerapporteerd, dat het als van zelve in het oog valt, dat de Resident niet zou nagelaten hebben aan zijne pligten te voldoen, en de verpachtingen, waar zij dan ook mogten plaats hebben, zou hebben gerapporteerd als er des wegens iets te rapporteeren was gevallen.

AFDEELING 2.

Resident Overbeck's bestuur te Chinsura.

a. De vorige afdeeling besloot met nutteloos geschrijf van de Bataviasche administratie; wat wij echter hier ten aanzien van *Overbecks's titelatuur* lezen, is stellig wel heel belachelijk. Het blijkt, dat brieven van Engelschen over landszaken, gericht aan het bestuurshoofd van Chinsura het adres voerden: „The Honble D. A. Overbeek Esqr, Resident at Chinsurah". Bij nota op zulk een schrijven eens antwoordende, stelde Overbeek aan het hoofd van dat stuk d.d. 26 Februari 1819: „The Honble D. A. Overbeek to owners of the ship Auspicious", waarna een opdracht volgt tot verscheping van goederen.

Het kwam in de verbalenbundels voor, waarvan de residenten afschriften aan de regeering behoorden te zenden. Bij besluit van den Gouverneur-Generaal in Rade d.d. 12 September 1819 N° 1 — nog wel in Rade! — werd den resident, gelijk hijzelf in zijn verbaal van 1 Januari 1820 aanteekent, afkeurend gewezen op het gebruik van zekeren titel, „die de Resid^t^ gezegd word zich te laaten geeven in Publicke actens, zoo als voorkomt sub dato 26 Febr^ij^ 1819, pag. 162" en hem gelast

— stellig voor de bondigheid! — „voortaan geen anderen titel te voeren als *Resident van wege het Nederlandsche Gouvernement in Indië voor de Nederlandsche bezittingen in Bengalen*". Van deze belangrijke vermaning nota nemende, voegde de resident er het volgende aan toe:

Zijn Exellentien in den Raad te bedanken voor de weidsche tytul aan den Resid^{t} geschonken, Zijn Edele te betuigen, dat de Resid^{t} nooit zig enig tytul heeft doen geven, nog ook nooit op enige tytul geinsteerd heeft, zelve niet eens op die van Resid^{t}; dat hij dit klatergoud beschouwd als ydelheid en kwellinge des geestes, de aandagt van die wij zijn onwaardig; dat de Resi^{dt} heeft opgeslaagen de datum in het besluit aangestipt, te weeten 26 Febr^{y} 1819, dog dat in de geheele Resolutien van dien dag slechts eene voordragt is luidende To the Honble D. A. Overbeek Esqr, Resident at Chinsurah [1]; dat hij niet weet wat hierin af te keuren is; dat iedere vreemdeling hem the Hon'rable zal blijven tituleeren; dat het Engelsche Gouvernement dat ook doet, omdat aan de post, die de Res^{t} de eer heeft te bekleeden, onder hun dien tytul gehegd is; dat den Resident niet en weet op wat grond hij ongenoegen moet ondervinden over zaaken, waaronder hij geheel leidelijk is; dat hij het niet helpen kan dat zommige hem tituleeren Exellent, anderen Eerwaardig, anderen Schildknaap, [2] anderen WelEdelGestr., anderen Mijn Heer [3], en anderen Res^{dt} van de Edele Oost Indische Comp.; dat het laatste voornamentlijk zulk een beklagelijke onkunde aan den dag legt, dat het zelve niets als een smijl van verachting schijnt te meriteeren.

Smijl van verachting! Door den resident was dus daarin vroeger berust; die er aanleiding toe had gegeven was Charles D'Acosta, onze posthouder van Bellasore, de zwarte Portugees [4]. Maar toen deze nu weder een brief d.d. 24 Januari 1820 richtte: „aan den Resident van de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie te Chinsura", gaf de resident hem erover op zijn baadje. Bij besluit d.d. 31 d. a. v. bracht hij hem toch onder de aandacht — in het Perziaansch, anders verstond D'Acosta niet! — „dat de titul die hij hegt aan de naam van den Resident, onbetamelijk is, omdat de N. O. I. Comp^{ie} niet meer bestaat, en de

[1] Ik zelf heb slechts in den verbalenbundel op dien datum gevonden wat ik mededeelde m. a. w. een opdracht van Overbeek, niet een adres aan hem.

[2] „Eerwaardig" = Honourable; „Schildknaap" = Esquire.

[3] Ik las inderdaad dit Mijn Heer in een brief aan den resident van Johannes Muller, een persoon, dien ik o. a. noemde op bl. 183 van het *Nijhoffwerk*, en op wien ik nog terugkom.

[4] Zie bl. 15.

Colonien in India tans zijn dependentien van het Nederlandsche koningrijk; dat de tytul van den resident is *Resident van wege het Nederlandsch Gouvernement in Indie voor de Nederlandsche bezittingen in Bengalen*; dat hij verzogt wordt die in zijne adressen te volgen, omdat in een contraire geval de Resident anders maar onaangenaame reflexien moet hooren van de Hooge Superieuren te Java".

Een jaar na de berisping over den titel, werd de resident bij resolutie in Rade d.d. 7 Januari 1820 N° 31 vermaand, *niet* om toch met het zeuren in zijn verbalen op te houden, doch om voortaan geen besluiten te zenden zonder inlichtende brieven; de regeering opmerkende, naar de woorden van Overbeek's verbaal d.d. 27 April 1820: „Dat extracten van de Handelingen en Besluiten door den Resident met enkele geleide-brieven gezonden zijn, zonder dat bij die brieven iets omtrend de zaak zelve verder geschreven wordt; dat zulks wel kan plaats vinden van meerderen aan ondergeschikten, maar niet van de laatsten aan hunne meerderen; dat daaromtrent meerder onderscheiding behoort plaats te hebben, en aan den Resident in het vervolg wordt aanbevolen". Hetgeen Overbeek deed aanteekenen: „dat het nooit in den geest van den Resident is opgekomen oneerbiedig te zijn, dat hij heeft gedagt dat kortheid en het vermijden van repetitien tot zijne pligten behoorden, maar dat hij nu, beter verligt, in het vervolg het geven van alle ongenoegen zorgvuldig hoopt te vermijden".

Zoo was het ook in zake bondigheid diefjes met diefjes maat!

b. Onder de bronnen van inkomst te Chinsura behoorde *de pacht der „drankwinkels"* of „abkarie": zij bracht 14 S. R. per dag op! De plaatsing dier winkels was bij de pachtvoorwaarden gesteld; voor het debiet moest men zekeren afstand in acht nemen. Onze resident liet ze, waar ze bij de overneming stonden; maar in het aangrenzende Britsch gebleven district Hoogly veranderde de collector van Burdawan de standplaatsen, zoodra hij zich na de overgave van Chinsura de inkomsten der winkels van de Nederlandsch geworden factorij niet verder behoefde aan te trekken. Hij stelde ze nu vlak aan haar grenzen, zeer ten nadeele van Overbeek's pachters, die met dit geval geen rekening konden houden toen de verpachting werd aanvaard. De quaestie werd eenigszins moeilijker, uithoofde, gelijk Overbeek

later nog over Chinsura memoreerde [1], hetgeen mede een kijk op de toestanden geeft: „Dat de grensscheidingen van deeze colonie zoo onbepaald en ineen geweven zijn met die van Hoogly, dat de laatste in het hart van dit dorp inschiet, terwijl het Chinsuraasch territoir weder aan de andere zijde met een scherpe hoek in dat van Hoogly verre indringd, dat dus de distance van een kwart mijl in allen deele dit Dorp zou in verlegenheid storten, dat geenzins de intentie kan wezen van den gouverneur-generaal in den Raad". Den 18en April 1818 had daarom onze resident zich over de te groote nabijheid der Engelsche drankwinkels beklaagd. Hierop was hem bij schrijven van Vice-President in Rade d.d. 24 d. a. v. medegedeeld, dat de winkels tot op één mijl afstand verwijderd zouden worden: „in consistance with the rule established regarding shops of that description in the vicinity of the settlement of Serampore"; — een mededeeling, die Overbeek in zijn verbaal d.d. 29 April 1818 met voldoening deed aanteekenen: „dus een blijk gevende van de gereedheid van het Engelsche ministerie(!), om een oor te leenen aan de billijke voordragten van den Nederlandsche Bediende", „eene zaak waarop alle de vreemde natiën juist niet kunnen roemen, hebbende de Fransche authoriteiten, niettegenstaande alle de aangewende moeite, tot heeden toe de Abcarie winkels niet kunnen verwijderd krijgen, het gevolg waarvan is geweest een groot verloop der inkomsten op de Abcarie". Vandaar dat hij besloot de eerstvoorkomende gelegenheid te benutten om: „de dank van den Nederlandschen Resident voor de vriendelijke en gereede inwilliging van het verzoek aan de Engelsche ministers aan te bieden", gelijk toen geschiedde bij het vermelde Dacca-schrijven van 18 Mei 1818 [2].

Ruim een jaar later werd echter onze resident teleurgesteld door de ontvangst van het volgend schrijven d.d. 10 September 1818 van het Calcuttaasch bestuur: „The rule for removing the Liquor shops, established by the British Government in the vicinity of the Chief Foreign Settlements in Bengal, to a specific distance of one mile, from their respective territories, having been found to be productive of frequent inconvenience, and to have occasioned a considerable loss of revenues to the British Government, which in making the concession had not

[1] Verbaal van 27 November 1819. De opmerking houdt verband met een nog te vermelden Calcuttaasch bericht d.d. 10 September 1819.
[2] Zie bl. 24.

occurred[1] to our contemplation, we have deemed it proper, to take into our consideration the propriety of revising those regulations."

De resident had den tact er nu het zwijgen aan toe te doen, schoon „het verlies der Engelsche revenuen daardoor ontstaan, zoo groot niet kan geweest zijn in de schaal van het algemeen als men ons scheind te willen diets maken". Hij meende te moeten berusten, aanteekenende hierover in zijn verbaal d.d. 23 September 1819: 1° omdat het toch niet zou helpen; 2° omdat men niet op de zaak kon staan als een recht; 3° „omdat men door het Gouvernement te irriteeren de zaak maar zal verergeren"; 4° omdat het zich liet aanzien: „dat als men de zaak nu in overweging met koelheid behandeld, de schikking noopens de plaatzing van de wijnwinkels niet veel invloed zal hebben op onze revenuen, dat men daarentegen anders handelende, aanstonds de gemoederen zal opwakkeren tot het strikt in het werk stellen der regulatie, dat dit het voornemen omtrend Chinsurah niet en scheind, dat de impertiniteit van onze nabuuren naar alle waarschijnlijkheid dat nieuwe besluit hebben doen gebooren worden".

Intusschen scheen men het voornemen te willen uitvoeren, zij het ook met eenige verschooning. De collector van Hoogly, R. Sanders, schreef onzen resident namelijk, dat hem alzoo door het Calcuttaasch bestuur gelast was om de winkels in de nabijheid van Chinsura te plaatsen, maar: „at such a distance from that Town as will prevent the chance of their becoming a nuisance to the inhabitants"; hij verzocht echter tevens, dat dan Overbeek hetzelfde beginsel met zijn winkels in acht nam, en alzoo over en weer vaststellen, dat iedere winkel ¼ mijl van de grenzen zou zijn[2]. Onze resident kon hierin echter niet treden, daar dan o. a. een zijner winkels naast een ander moest gevestigd worden, hetgeen de pacht zou doen verminderen. Hij teekende dientengevolge in zijn verbaal van 27 November 1819 aan: „Is begreepen, dat de missive van den Collector is ingerigt met veel konst, en om in allen deelen de schein te vertoonen van billijk- en regtvaardigheid, dog dat dit niet wegneemd, dat het weezen der zaak denoteerd een onstandvastigheid

[1] In het stuk staat *occured*.

[2] „be the limit on, within which no shops of eather nation are to be in future licensed".

in werken en besluiten, welke geen eer altoos aan het Engelsche gouvernement kan doen, dat evenwel aan te gaan teegens het geene zij besblooten hebben te zullen uitvoeren, niets kan uitwerken als een verergering der zaak en dat het daarom de weiste weg zal weezen te veinzen en alles op de beste en vriendelijkste wijze te behandelen". Hij besloot alzoo Sanders de zaak uiteen te zetten en hem verder op te merken, dat hijzelf wel daaruit de gevolgtrekking zou maken: „dat het ongeraden is, om te blijven insteeren op een alteratie in de tegenswoordige positie der drankenwinkels in dit dorp, dat hij zijne winkels op 's Comp' district in zulke plaatsen en op zulke hooge dagelijksche betaling kan stellen als hij goed vind, en waardoor de bestaande goede verstandhouding tusschen ons zal worden gemainteneerd, en geene verliezen aan beide zijden worden veroorzaakt".

Het vorenstaande wijst er wel op, dat de resident een juiste opvatting van de verhoudingen in staatkundig opzicht had. Minder geschikt schijnt mij de volgende quaestie, ofschoon ik toegeef, dat er verschillend over valt te denken.

c. Asylrecht. Bij besluit d.d. 21 September 1817 N° 7 had Van Braam een instructie voor den resident van Chinsura vastgesteld. Art. 37 luidde als volgt: „Hij zal zeer omzigtig zijn, in het verleenen van permissie aan zoodanige welke zich mogten addresseeren, om zich onder derzelver protectie te begeven, en speciaal opletten dat zulks niet aan personen geschiedt, welke zich uithoofde van schandelijke daden uit de andere Europeesche bezittingen hebben moeten verwijderen." Een volgend artikel handelde over Inlanders, die verdacht werden boosdoeners te zijn, waarna art. 39 inhield: „Hij zal uit geene consideratie van giften, gaven, contributie of anderzints eenige zoodanige als onder de twee voorige artikelen zijn vermeend, onder de protectie der Nederlandsche vlag mogen toelaten."

Deze laatste bepaling deed den resident bij missive 6 October 1817 het volgende aan commissaris Van Braam schrijven:

Ik kreeg gedurig aanzoek om protectie der vlag des Konings in dit dorp; zij, die komen om zich alleen neder te zetten om het getal der inwoonderen te vermeerderen behoren, dit spreekt van zelve, ontvangen te worden zonder iets voor de protectie te betalen.

Doch zij, die vlieden om schulden en zich zelven trachten te bergen op ons grondgebied, is het billijk iets af te nemen voor de veiligheid en rust, die de Nederlandsche vlag aanbied.

Uwe Exellentie zoekt naar revenuen: ziedaar een revenu welke iets zoude kunnen opbrengen.

Alle lieden kunnen niet evenveel betalen, dat behoef ik niet op te geven; wat zij kunnen en behoren te betalen, moet aan de directie van den Resident overgelaten worden.

De vergunningsbrieven om onder de Nederlandsche protectie te leeven, kunnen in vijven verdeeld worden.

De eerste word geschreven op een zegel van. . . .	S. R.	500
Betaald aan Fees	„ „	500
	S. R.	1000
De tweede betaalt voor 't zegel	„ „	250
en voor de Fees.	„ „	350
	S. R.	600
De derde betaalt voor 't zegel.	„ „	150
en voor Fees	„ „	200
	S. R.	350
De vierde betaalt voor 't zegel.	„ „	100
en voor Fees	„ „	100
	S. R.	200
De vijfde betaalt voor 't zegel.	„ „	50
en van Fees	„ „	50
	S R.	100

Het spreekt van zelve dat de vlag geene eerlozen protecteerd; zij die hare protecteuren schandelijk hebben bedrogen of zich hebben schuldig gemaakt aan slegte daden, aan het beroven van goederen of gelden van het publiek, aan welke natie dat ook mag behoren, of van publieke instructie [1] of fondsen en van particuliere gelden van armen of wezen en weduwen, en alles wat van zulk aard is, wordt niet beschermd, maar al hadden zij protectie en opene brieven verkregen, en daarvoor betaald, zullen des niet te min worden overgeleverd aan het Gouvernement dat hen opeischt, en het betaalde voor de opene brieven verbeurd hebben of zij zullen subject staan aan de vervolging hunner crediteuren voor den Europeesche Raad ter dezer plaatze.

Lieden die door handelbanquarouten, eerlooze handelwijze door anderen aan hun gedaan, voor verliezen van scheepen, en zulke en diergelijke zaken meer ongelukkig geworden en agteruit geraakt zijn, of wel door een dwaze levenswijze meer verteerd hebben dan zij inkomsten hadden, zonder eerlooze practijken te hebben in het werk gesteld, worden alle onder de Nederlandsche vlag ontvangen.

Uw Excellenties spoedige dispositie wordt gesoliciteerd door

Den Resident

D. A. OVERBEEK.

[1] Ofschoon de brief zeer slecht gesteld is, zal dit *instructie* wel een copiistenfout zijn, naar ik vermoed.

Van Braam had voor de lichtzijde van het voorstel wel open oog; maar in beginsel dacht hij toch niet gunstig over dit asylrecht; hij bepaalde er zich alzoo voorloopig toe om bij de instructie, naar wij lazen, voorzichtigheid bij toelating aan te bevelen; doch overigens vooralsnog te verbieden aan eventueele toelating een bron van inkomsten te verbinden. Wijders zond hij Overbeek's brief erover aan C. C. G. G. bij ondervolgend schrijven, gedagteekend Fort Gustavus in het dorp Chinsura den 10 October 1817 N° 30:

De vreemde Etablissementen in Bengalen strekten steeds tot eene schuilplaats voor Engelschen, in geval van banquerouten en andere gevallen, capitale misdaden uitgezondert.

De franschen hebben bij art. 9 hunner conventie op den 7e Maart 1815 te Londen gesloten, zich geengageerd, alle zodanige op requisitie van het Engelsch Gouvernement te zullen uitleveren.[1]

De Deenen in dit etablissement geven op den ouden voet als nog aan soortgelijke persoonen protectie, en daarvoor wierd na gelang der omstandigheden, eene betaling aan het Hoofd der plaatse gedaan.

Het was op grond daarvan dat de Resident Overbeek mij op den 6e l.l. de hiernevens gevoegde missive vide Bijlage N°. 1 schreef, mij daarbij proponeerde om de protectie der vlag onder eene soort van contributie te brengen, en daardoor eene source van Inkomsten te verkrijgen, waartoe ik onophoudelijk werkzaam ben.

Dan mij dit middel van een te iederen aard voorkomende, om daarop eigener authoriteit te disponeeren, heb ik bij een daarop ten zelven dage genomen besluit, vide Bijl. N°. 2, hier in moeten difficulteeren, en besloten hetzelve aan Uwer Exellentien dispositie over te laten, verzoekende als nu daaromtrent Uwer Excellentien dispositie te mogen erlangen.

C. C. G. G. wilden van Overbeek's voorstel niets weten, gelijk zij bij besluit d.d. 28 Januari 1818 N° 31 den resident te kennen gaven, hem daarbij nog uitdrukkelijk verbiedende asyl te ver-

[1] In het stuk, waaruit ik dezen brief overschreef, staat *Mei*, niet Maart, gelijk het toch moet wezen: zie *Factorijen II*, bl. 845, ad noot *a*. Art. 9 ervan luidt als volgt: „Tous les Européens ou autres quelconques contre qu'il sera procédé en justice dans les limites des dits établissemens ou factories appartenant à Sa Majesté Très Chrétienne pour des offenses commises; ou des dettes contractées dans les dites limites, et qui prendront réfuge hors de ces mêmes limites, seront délivrés aux chefs des dits établissemens et factories; et tous les Européens ou autres quelconques contre qui il sera procédé en justice, hors des dites limites, et qui se réfugiéront dans ces mêmes limites, seront délivrés par les chefs des dits établissemens et factories sur la demande qui en sera faite par le gouvernement Anglais."

leenen, niet slechts aan de uit het Britsch-Indisch grondgebied wegens misdaden, maar ook wegens schulden gevluchten. De anders nogal berustende resident waagde het tegen deze beslissing bij missive aan onzen landvoogd te Batavia d.d. 31 Juli 1818 N° 3 op te komen, waartoe hij, naar de resumtie in het besluit der C. C. G. G. d.d. 4 December 1818 N° 18 aanvoerde:

dat zijn voorstel aan den gewezen commissaris van Braam, om de protectie der vlag te verleenen, niet derogatoir aan de eer der Nederlandsche natie was, vermits hij die protectie alleen wilde vergund hebben, aan door den handel, bankroeten, handelwijze van anderen, en andere toevallige omstandigheden, in hunne zaken verachterde lieden;

dat alle de vreemde natiën die protectie verleenen en daarvoor aanzienlijke sommen genieten; en dat dit privilegie zoo zeer aan Chinsurah gehecht is geweest, dat zelfs het Britsche Gouvernement, tijdens zijn bestuur, hetzelve heeft erkend;

dat naar zijn oordeel de Resident in de oogen van de omliggende Gouvernementen zoude zijn vernederd bij aldien hij geene protectie konde verleenen, en hem dit ook door den Commissaris is toegestaan bij art. 37, 38 en 39 zijner Instructie, tengevolge waarvan hij dezelve ook reeds verleend heeft.

Van Braam, den 11en Juli 1818 te Batavia teruggekeerd [1], werd op dit schrijven nogmaals gehoord, waarna C. C. G. G. hun bovenvermeld besluit van 4 December namen. Het liet zich verwachten, dat zij den resident mededeelden in hun eerst genomen besluit te volharden, terwijl zij daaraan nog toevoegden het bevel: „om zich stiptelijk naar dat besluit te gedragen, en aan geen onderdaan van eenige vreemde mogendheid in Indien eenige bescherming of schuilplaats tegen de wettige vervolgingen van de Regering of van bijzondere personen, het zij om niet, het zij tegen betalingen van eenige regten of gelden, te verleenen". Dat was tot daaraan toe; doch tevens werd hem het ongenoegen der C. C. G. G. te kennen gegeven: „dat hij zich veroorloofd heeft tegen het zoo stellig besluit van den 28en Januari dezes jaars bedenkingen in het midden te brengen, welke reeds allen door Commissarissen-Generaal overwogen en verworpen waren, wordende den gemelden Resident bij deze gelast zich voor diergelijke handelwijze in den vervolge te wachten".

Oef! In zijn verbaal van 12 Juni 1819 teekende Overbeek op

[1] Zie bl. 172 *Nijhoffwerk*.

dit afbijten aan: dat plicht en instructie medebrachten bedenkingen te opperen: daar „hij niet en konde weeten dat die bedenkingen bereits in consideratie gebragt, overwogen en verworpen waren"; dat hij er te eerder tegen was opgekomen: „nadien door het verleenen van bescherming der vlag voor matige sommen, de nabuurige colonie Serampoor is aangegroeid tot een stad, en nog dagelijks wordt uitgebreid". [1]

Waar het Britsch-Indische bestuur het bestaan onzer factorijen op allerlei wijzen onmogelijk maakte, was dat asylrecht nog altijd een troefje om te kunnen uitspelen, ten einde er iets voor te kunnen terugkrijgen; wij gaven het echter nu uit handen. Dat van Britsche zijde er wel degelijk waarde aan gehecht werd, bleek uit Canning's ontwerptractaat van 22 Juli 1820, ter gelegenheid der Londensche onderhandelingen over de herziening van het koloniaal tractaat van 1814, onzen vertegenwoordigers Elout en Fagel aangeboden, waarvan art. 15 hun o.a. de jurisdictie in Calcapoor toestond onder uitdrukkelijke afstanddoening van het asylrecht. Immers deze bepaling luidde aldus [2]:

The British Government agree that the several Establishments and Factories of the Netherlands Government in the East Indias, shall be placed, in respect of internal Jurisdiction and Police, upon the footing upon which they respectively stood before the war in 1795 — provided that effectual measures be taken in concert with the British Government in India to prevent the harbouring of Criminals and Debtors who may seek refuge from the British territories, within such local jurisdictions.

d. Alzoo was Overbeek's poging om langs den weg van asylverleening het bloedarme gewest te helpen, mislukt. Te Batavia scheen men hiertoe iets beters te weten, nl. om op den voet aldaar tot *invoering van verpachtingen* te besluiten. Alsof men er geen enkel stuk over den staat der factorijen ontvangen had, zond de Hoofddirectie van Financiën bij schrijven d.d. 28 Februari 1821 N° 12 een heel pakket voorwaarden van 'n dozijn pachten, die te Batavia waren gehouden, naar Chinsura, ten einde er tot navolging te strekken. Op dit onnoozel geschrijf teekende de resident in zijn verbaal van 2 Juli 1821 vinnig aan:

---

[1] Van dit incident maakte ik ook melding in noot 8, bl. 401 van mijn Munt-episodes in deze Bijdragen, dl. 70 (1915), afl. 2.

[2] Zie bl. 113 der Elout-Bijdragen van 1863.

Dat de Resid[t] alhier niet magtzaam geweest is om de middelen tot vermeerdering van de koloniale revenuen uit te vorschen en in te voeren;

Dat Chinsurah als een enkelde stip moet beschouwd worden in een ontzaggelijk rijk, en dat men dus wel moet zorgen dat men geene lasten invoerd, die niet geëtablisseerd zijn door de naburige volkeren, en ook, dat men de algemeene bepalingen daar in zwang niet te booven streeft;

Dat zoodra men dit zal ondernemen, de daad beschouwd word als een oppressie, en de luiden die ter markt koomen, de plaats vaarwel zeggen, om zig in de nabuurschap te vestigen waardoor onze ingezetenen verpligt worden buiten het dorp haare behoeftens in te kopen, waardoor de pagters der bazaars gevolgelijk haare voordeelen verliezen;

Dat alles wat nog ingevorderd word, steund op voorouderlijke gewoontens, welke door de Inlanders als geëtablisseerde en heilige wetten worden beschouwd en dat men daar buiten gaande, maar zeer groot ongenoegen teegen het Gouvernement doet gebooren worden, en zig zelve ten laatste nadeel aanbrengd.

Dat deeze kolonie zeer verarmt zijnde, ook geen meerderen lasten dragen kan als bereits zijn ingevoerd; dat vele der Inlanders, inwoonders dezer plaats, hun brood hebben te Calcutta, terwijl hunne familiën en familiehuizen binnen dit dorp staan; dat men deeze luiden door zwaare of buitengewoone lasten te heffen, slegts geheel en al zou wegdrijven, daar het belang van de Kolonie vorderd, dat men hen hier houd door hen met mildheid en regtvaardigheid te behandelen.

Dat het vermeerderen der koloniale inkomsten bereids de aandacht van den Heere Kommissaris tot zich heeft getrokken, en dat Zijn Edele geen kans ziende daarin te slagen, alles heeft gelaaten zoo als het onder de regeering der Engelschen is geweest, zijnde door de Resident na Zijne Edelens vertrek ingevoerd:

De pacht op de opium.
„ „ „ de moddot.
„ „ „ de majoem.
„ „ „ de overvaart of kiv

welke zoo weinig opbrengen dat het der moeite niet waardig is daarop veel reflexie te slaan.

Hoe dezelfde Hoofddirectie dit onvruchtbaar geschrijf nogeens in 1823 over het vermeerderen der inkomsten van de buitenfactorijen herhaalde, lazen wij mede reeds [1]. Kenschetsend is echter nog het volgende incident, speciaal wegens het bureaucratisch gepeuter te Batavia, ten spot van practische handelseischen. Bij schrijven d.d. 30 Januari 1821 N° 1 had dezelfde Hoofddirectie aan de residenten gelast om te zorgen: dat geen

[1] Op bl. 24–25.

aflevering van goederen uit de landspakhuizen plaats vond, zonder dat hij, ten wiens verantwoording de ontvangst moest geschieden dan wel iemand van zijnentwege, *bij de aflevering tegenwoordig was en voor de ontvangst had geteekend*, wordende de pakhuismeesters voor de overtredingen ten deze verantwoordelijk gesteld, tenzij de resident dan wel de pakhuismeester zelf den ontvangstnemer schriftelijk van de verantwoordelijkheid ontsloeg en zichzelf daarmede belastte. Hierop teekende Overbeek in zijn verbaal d.d. 2 Juli 1821 N° 6 aan:

Dat het Javasche Gouvernement regulatiën kan maken en enforceeren, doch de Resident alhier zich houden moet aan de gewoonten en gebruiken en de wetten deezer Lande;

Dat geen kapitein of scheepsbevelhebber zig immer ofte ooit zal verledigen in het pakhuis van den Resident te komen om aldaar te ontvangen ofte over te neemen eenige goederen, die met zijn schip staan verzonden te worden;

Dat de Resident dat te vooren reeds heeft onderstaan, dog dat men ruwelijk heeft geantwoord, of de Resident zig verbeelde, dat er niets anders te doen was dat hij vergde dat scheepsoverheden ofte derzelver officieren een opwachting voor verscheiden daagen zouden maaken om eenige weinige vragtpenningen te realiseeren;

Dat de zeeregten een kapitein van een schip onmiddellijk verantwoordelijk maaken voor alle goederen, waarvan hij de baalen wel gekonditioneerd heeft ontvangen; dat hij volgens die wetten moet instaan voor alle schaaden, dieverij, oneerlijke behandeling, verstrooijing door ongedierte, etc. etc. en dat zulk een speciaal verband als nu wordt gevorderd, door geen Engelschman ooit zal worden aangegaan, en ergo dat de hooge authoriteiten te Java ligt zullen kunnen inzien, dat Hoogstdezelven door de Bengaalsche bediendens niet met goederen zullen kunnen worden gesuppleerd;

Dat de bediendens in Bengalen niets anders kunnen doen als de goederen, die noodig zijn in de markt op te koopen, die met zorg na te zien, in te pakken volgens algemeen gebruik, volgens de zeeregten de balen wel geconditioneerd over te leveren aan de scheepsoverheden, daarvoor nemende bewijs in de ladingsbrief en daarna de goederen te assureeren;

Dat voor het overige, de risico moet vallen op het Gouvernement, die de goederen vraagt, kunnende de Resident, die hier de bezorger is, wel instaan voor wat hij hier doet, dog niet voor hetgeen onder de reis gebeurt, of ergens elders mag voorvallen;

Dat van dergelijke verantwoordelijkheid de dienaars in Bengalen te meer schijnen te moeten worden geëxcuseerd, nadien zij niet genoeg hebben om van te leven, niet betaald worden voor hun arbeid, maar

alles voor niet moeten verrigten, dat waarlijk een beklagelijke hardigheid is, over welke de Resident zoo dikmaalen de hooge Superieuren met smekingen is te voet gevallen, zonder gehoor te verwerven;

Dat daarenboven door het kanaal van den Resident alhier goederen worden ontboden van Souratte en Coromandel, dat verscheide maalen een overscheeping van die goederen moet plaats vinden, eer zij in de haven Calcutta kunnen worden gestort; dat derhalve een regulatie als de bovenvermelde hier in dit land in te voeren onmogelijk moet geacht worden, en dat het even onbestaanbaar zou zijn met de regtvaardigheid om op den Resident alhier als de laatste verzender te verhalen alle de schaaden, die op die goederen zouden kunnen komen te vallen, daar geen kapitein ter waereld eenige verdere verantwoordelijkheid in dit land op zich zal willen nemen als de maritime wetten dicteren en geheel avers zullen wezen van alle speciale verbanden ten dien effecte.

Op al deze gronden werd de Hoofddirectie verzocht: „dat ten opzigte der bediendens in Bengalen maatregelen mogen beraamd worden, waardoor zij in staat geraken te dienen met eer, zonder het vooruitzigt te hebben van voor hun trouwe en belanglooze diensten, voor het boeten van schaden en verliezen te moeten instaan, welke zij noch voorzien noch verhinderen kunnen".

e. De factorijen in Vóór-Indië *geene inkomsten genoeg hebbende om haar lasten te dragen*, had Batavia steeds derwaarts geld te zenden, in plaats van met onvruchtbaarheid geslagen pakketten papier. Dat dit echter op schromelijke wijze werd nagelaten en onze ambtenaren zich daardoor tegenover de zooveel beter betaalde vreemdelingen hadden te schamen, verhaalde ik elders [1]. Weliswaar gold ook voor onze bestuurshoofden in Hindostan een besluit der C. C. G. G. d.d. 10 April 1818 N° 31: „om tegen ontvang van contante penningen op de algemeene kas van Nederlands Indië, wissels af te geven, en wel provisioneel en tot deswegens nadere bepalingen zullen gemaakt zijn, nagenoeg tot zoodanig beloop als vermoedelijk geldelijke behoeften in een jaar bedragen zullen"; maar voor het welslagen van dit middel was een aannemende partij noodig [2]! En zóó diep daalde reeds in een paar jaar het crediet van onze ook ten deze in papier opgaande regeering, dat — merkwaardig kenschetsend genoeg! — onze anders zoo bereidwillige redders in den geldnood, John

---

[1] In het *Nijhoffwerk*, bl. 200, 203, 260—261.

[2] In het besluit, genomen op voorstel van den Raad van Financiën d.d. 2 Maart 1818, waren nog 8 artikelen ter uitvoering van het aangehaalde.

Palmer en C°. te Calcutta, in 1822 weigerden een wissel aan te nemen groot 13627 Arcotropijen voor de Koromandelsche kust en aan de kas te Chinsura 1000 stuks Arcots te leenen, tenzij een en ander geschiedde *ten laste van den heer Overbeck*.

Terwijl zij daar ginds te Batavia vragen doen naar den bekenden weg, afbijten op nietsen, zotte schrijverij zich veroorloven over titelaturen, overwoog de resident in zijn verbaal d.d. 9 Januari 1822:

Dat het de pligt is van de Resident alles te doen wat in zijn vermogen is om het land te dienen, en dat hij daarom gereed is zijn kredit te leenen, voor zoo verre dat strekken kan;

Dat het te verwachten is, dat de Hoge Superieuren een spoedig ontzet van kontanten zullen zenden, als zijnde daarom bij herhaaling gebeden naardien de Resident niet meer zal vermogen op te neemen als hij in staat zal weezen uit zijne eigene bezittingen terug te betalen;

waarom hij andermaal bij de regeering te Batavia aandrong op geldtoezending: „want dat anderzints de bezittingen op de vaste wal van Indie aan groot gebrek en ellende onderworpen zullen raaken, omdat het krediet van den Resident haast uitgeput zal wezen".

Aan pogingen van de bestuurshoofden, zoo in Bengalen als aan de kust van Koromandel om verbetering in de allerellendigste bezoldigingen te krijgen en vermeerdering van personeel te erlangen, ontbrak het stellig niet; doch in zoover de voorstellen werden beantwoord, waren de resultaten negatief. Toen bij resolutie in Rade d.d. 7 Januari 1820 N° 31 den resident werd medegedeeld: „Dat de plaatselijke omstandigheden der Nederlandsche bezittingen op de vaste kust van Indie, thans geene vermeerderingen van tractementen veroorloven, en dezelve dus op den bepaalden voet behooren te blijven; dat ook om die zelfde redenen geen vermeerdering van ambtenaren kan worden toegestaan"; — teekende Overbeek in zijn verbaal d.d. 27 April 1820 N° 8 als art. 2 aan: „Hartelijk leedwezen te betuygen dat op alle onze van hier gedane representatiën geen reflexie is kunnen geslagen worden, en dat de dienaaren bij continuatie gedoemd moeten blijven te arbeiden zonder brood, en om oud te worden, terwijl gebrek haar in het aangezigt staart, daar intusschen anderen zoo ruim en breed verzorgd, en met zulk een tederheid behandeld worden."

Inderdaad de betaling was schandelijk; waar ging men bovendien heen, wanneer de bezoldigingen afhingen van het min of

meer voordeelige, min of meer belangrijke van de bestuurd wordende plaatsen? Vergelijk eens bovendien wat te Batavia aan pas uitgekomenen als een Van den Berg, een Bocarmé enz. enz. werd toegekend! Overbeek had alleszins recht om bitter te zijn.

f. De garnisoenscommandant te Chinsura en werving voor Batavia. Ingevolge het tractaat van 1814 mochten in onze factorijen niet meer troepen liggen dan enkel voor politiedienst noodig waren. Uit zuinigheid nam de Regeering te Batavia de beperking nog enger op dan deze bepaling vorderde, zoodat wij o. a. evenmin te Sadras, hoofdplaats ter kust van Koromandel, als te Tuticorin, in weerwil van een hoogst lastige bevolking, militairen hadden. Enkel te Chinsura lag een garnizoentje van 30 man: toen in 1822 de Hoofddirectie van Financiën te Batavia vermeende, dat men het ook daar wel kon afschaffen teekende resident Overbeek in zijn verbaal d.d. 27 Juli 1822 N° 1 aan: „Dat om het garnizoen te beschouwen als afgeschaft, een onmogelijke zaak is, dat zonder die weinige manschappen, de politie niet kan worden bewaard, dat van de 27 sipahis meerendeels een vierde gedeelte ziek en onbekwaam zijn, en dat de overige een zeer harde dienst hebben om posten uit te leveren voor het Fort en de Jail." Commandant van dit troepje was de luitenant Michel [1].

Aanvankelijk aangesteld met den rang van 2^{en} luitenant werd hij bevorderd tot 1^{en}, op een maandelijksche bezoldiging van ongeveer 150 S^{a} Ropijen. Hiervan niet kunnende bestaan, wendde hij zich d.d. 5 September 1820 tot den landvoogd te Batavia met een schrijven: „behelzende hoofdzakelijk", deelt de hieronder te vermelden resumtie van Overbeek mede, „dat hij, *schoon levende als een bedelaar*, het nodige niet heeft voor zig en zijn familie, dat hoezeer hij ook bijna van rijst en water leeft en zig zelve van alle gemak beroofd, zijne schulden dagelijks grooter worden, en dat hij gevaar loopt in de uiterste ramp te vervallen". Het G. B. d.d. 31 Januari 1821 N° 2 stelde dit stuk in handen van den resident. Blijkens zijn verbaal d.d. 1 Juni 1821 N° 14 zou het volgende den landvoogd geantwoord worden:

„Dat de Resident bij herhaling zijne hooge Superieuren te voet gevallen is, en gebeeden heeft, dat het lot van de dienaren

[1] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 205—206.

alhier mogt worden verligt, dog dat alle zijne voorstellingen geene indruk hebben gemaakt, maar, hoe gegrond ook, zijn afgewezen geworden[1];

„Dat de Resident bekennen moet dat de 1e Luitt Michel zijn tafereel wat sterk gecouleurd heeft, maar dat hij ook tevens met alle submissie moet te kennen geven, dat 't geen hij heeft gezegd niet ontbloot is van waarde;

„Dat de 1e Luitenant Kommandant Michel wel een uiterlijk vertoon maakt van respectabiliteit, maar agter het scherm leeft op zulk een bedroefde en bekrompe wijze, dat schaamte verbiedt daarvan een beschrijving te doen;

„Dat zijne familie, bestaande uit een man, vrouw en drie kinderen, waarvan twee reeds opgeschoote meisjes zijn, herhaalde malen behouden zijn voor vernedering door den Resident, die voor hen opofferde, hetgeen hij kon missen;

„Dat de Resident hem nog korteling geleden heeft moeten beveiligen voor de vervolging van Annodonarain Raaij, een mensch aan wien hij S. R. 2250 was schuldig geworden voor kleine sommen, alle maanden voorgeschoten voor levensbehoefte en ter uitrusting zijner kinderen naar Java;

„Dat van die sommen tans alle maanden interessen moeten worden betaald, waartoe de middelen maar bezwaarlijk te vinden."

De Resident trad in een specificatie van de noodzakelijke uitgaven, waaruit bleek, dat Michel minstens moest ontvangen S. R. 200 's maands: „wanneer hij nog maar zal kunnen leven als een gemeen man, die voor zig en zijne familie slegts op een bekrompe wijze het nodige heeft". Daar hij slechts in handen kreeg S. R. 147-10, zoo teerde hij iedere maand S. R. 52-6 achteruit. De lange missive werd besloten met den aandrang: „Dat de Resident derhalve, naar al het, zoo hij hoopt, naar waarheid ter nedergestelde, eerbiedig moet in konsideratie geven, of de staat van dien dienaar niet behoort te worden verbeterd, en of hem eens en vooral niet behoort te worden toegelegd Sicca Ropias 200 alle maanden; dat de Resident van den aanvang heeft aangedrongen, dat dit het geval mogt wezen, zonder dat hij het genoegen heeft mogen beleven, van dat te kunnen uitwerken".

[1] Over de fataal lage bezoldigingen in dit dure land, verg. de verwijzingen in noot 1 op bl. 37.

Geeft ons deze correspondentie een goeden kijk op de armoede onzer in Vóór-Indië zijnde dienaren, het volgende incident over *werving* leert andere verhoudingen kennen; het is mede een bijdrage tot de geschiedenis van het kleine korps Bengaleezen, dat onzen landvoogd tot „lijfwacht" te Buitenzorg diende!

Bij missive d.d. 19 October 1816 N° 25 berichtte deze aan C. C. G. G., dat er zich te Batavia ± 93 Bengaleezen bevonden, indertijd met de Engelsche expeditie op Java gekomen en later afgedankt, zoodat zij nu met handenarbeid den kost wonnen, doch gaarne in Nederlandschen militairen dienst wilden treden; zij stonden in geenerlei betrekking tot het afgetreden Britsch bestuur; de Bengaleezen waren over het algemeen goede militairen en hun eischen van geldelijken aard heetten zeer matig; nl. aan ropijen 's maands:

een sabadaar of kapitein	. . . . .	100;
„ djimadaar „ luitenant	. . . . .	60;
„ haveldaar „ sergeant	. . . . .	25;
„ myk „ korporaal	. . . . .	15;
„ sipayer „ gemeene	. . . . .	15;
„ waterhaalder	. . . .	12;
„ kamerjonker	. . . .	6.

Overeenkomstig het hierbij gedaan voorstel machtigde een besluit van C. C. G. G. d.d. 25 October 1816 N° 14 den landvoogd om deze Bengaleezen in dienst te nemen „en daarvan een afzonderlijk korps met hunne eigene officieren op te rigten".

In 1818—1819 werd de behoefte gevoeld dit aan te vullen, waartoe de Legercommandant bij schrijven d.d. 23 September 1818 N° 39⁷/₈ een opdracht aan commandant Michel zond om 30 à 40 man voor de kavallerie aan te werven. Hierin slaagde men naar wensch. Hoe hij daarbij tewerk ging, blijkt uit een rapport, dat hij later den resident Overbeek zond, naar aanleiding van een protest van wege het Calcuttaasch bestuur, waarop ik terugkom. Wij lezen het volgende in dat stuk [1]:

Dat de Generaal en Chef te Java wenschende andere manschappen te hebben uit dit rijk ter aanvulling van de lijfgarde van Zijne Excellentie den Heere Gouverneur Generaal, meerendeels uit hindoes bestaande, in voldoening aan dien wensch door mij zijn geëngageerd enige luiden, zoo als ik de eer had UwEdGestr. te rapporteeren:

[1] Gedagteekend 28 Juni 1819.

Dat ik die luiden op mijn eenvoudige vraag of zij wel dienaaren zouden willen zijn van den Gouverneur Generaal te Java, en voor eenige tijd in zijn lijfgarde de rang van ruiter te bekleeden teegen een goede betaling, welke mij onbekend was, dog ik dagt S. R. 20 's maands te zullen weezen, maar die hun zou worden opgegeven als zij te Java kwaamen, zeer bereidwillig gevonden hebben te gaan, zonder dat er verdere persuatie nodig was;

Dat ik hun geen aanritsgelden aangeboden nog iets gegeven hebbe, uitgezonderd S 5. „ 11 „ 9 tot het aankoopen van enige bagatellen, die zij tot de reis naar Java mogten nodig hebben;

Dat de aangenomenen dus door niets geinduceerd zijn te gaan, als door overtuiging dat zij een eerlijk levensonderhoud zouden vinden, in een eerlijken dienst, en in een land van alles overvloeiende;

Dat ik van de luiden door mij geëngageerd genoome hebbe een handschrift, dat in zin en substantie luid:

H. A. van de ..... Caste heb mij zelve verbonden om de Nederlanders als Cavallerist te dienen op het groot eiland Java, voor de tijd van vijf jaaren, in te gaan van de tijd af aan dat ik mijn voet aan den wal zal zetten op het eiland voormeld, zullende ik voor dien dienst ontfangen de gewoone gagie, die door de Koning aan zijne Cavallaristen op Java voormeld word betaald, in te gaan van den dag af, dat ik voet aan boord zal zetten.

CHINSURAH, enz.

Bij het einde heb ik de eere te dienen

Dat ik geengageerd heb vrije mannen, die zoo zij zeiden op zich zelve stonden, en niet geëmbarasseerd waren door een familie, dat eene der luiden *Soroep Jied Sing* genaamd, een vrouw had, die hij onder de zorg zijner broederen gelaate heeft; dat ik de menschen wel expresselijk van den aanvang heb voorgehouden, dat zij geen famillie konden medeneemen, nog dat ik mij met derzelver onderhoud of overvoer wilde belasten, als hebbenden daartoe geen authoriteit, en dus dat ik geene andere als vrije lieden wilde aannemen.

Bij schrijven d.d. 6 Februari 1819 berichtte Michel aan Overbeek, dat hij in de werving gedeeltelijk was geslaagd en de mannen in fort Gustavus waren geborgen op een daggeld van 2 annaas, terwijl de gage zou ingaan met den dag der inscheping; het verband liep over 5 jaar, aan te vangen met de komst te Batavia. Bij missive d.d. 24 Februari 1819 lichtte Michel nader in, dat het aantal geworvenen bedroeg 28: 15 Mohammedanen en 13 Hindoes; zij zouden vertrekken met den koopvaarder *Auspicious*, kap[t] James Neish; den 3[en] Maart rapporteerde hij hun inscheping. Wij hooren hiervan verder niets, zoodat men moet aannemen, dat ze zonder incidenten hun bestemming bereikten. Doch bij missive d.d. 15 Maart 1819 berichtte Michel

nader, dat hij ter aanvulling van de verzochte 40 man nog had aangeworven 12 personen: 5 Mohammedanen en 7 Hindoes; dezen zouden vertrekken met de *Race Horse*, kap[t] William Scott. Den 23[en] Maart meldde hij, dat deze manschappen den 20[en] t. v. waren ingescheept. Over deze laatste bezending nu zou quaestie rijzen, hetgeen Michel in zijn hiervoren vermeld rapport retrospectief deed schrijven [1]:

Dat voor haare accomodatie edelmoedig is gezorgd, en dat ik, omdat zij van alles ruim voorzien zouden zijn, voor ieder man hebbe betaald S. R. 90.

Voor het overige weet ik niets op te geven, als dat ik alles openbaar heb behandeld, dat ik de luiden zelve in het police office heb gebragt, en dat zij daar zijn ondervraagd, dat ik gecontracteerd hebbe met vrije lieden die voor zoo verre ik geweete hebbe tot niemand enige betrekking hadde, en die ik dacht dat volgens de wetten der natuur, niet bepaald door bijzondere wetten der maatschappij konden gaan waar zij wilden en verblijven waar zij wilden.

De *Race Horse* deed op zijn reis naar Java het *Prince of Wales-eiland* aan, alwaar de Britsche autoriteit op de door ons geworvenen beslag legde. Het was tengevolge hiervan dat de Britsche landvoogd in Rade [2] d.d. 11 Juni 1819 het volgend onwellevend schrijven richtte aan resident Overbeek:

It has recently been stated to us that several natives of India, engaged by the Government of Chinsurah to proceed to Java for the purpose of being employed on that Island as Sepoys in the service of the Netherland Government, had arrived at Prince of Wales Island, having left their families behind them without any provision for their support. In consequence of this report we request that you will be pleased to furnish us with any information which you may possess on the subject. At the same time it will be readily occur to you that this Government would fail in the protection due to its native subjects, were it to assent to measures by which they would be drawn from their homes to serve a foreign power, in a distant country.

Overbeek, volgens zijn verbaal d.d. 24 Juni 1819 in overweging nemende, dat deze aanhouding wel zal plaats gehad hebben „uit hoofde van de thans exterende jalousie tusschen de Engelsche en Nederlandsche natiën", stelde het schrijven in handen van luitenant Michel, die daarop afdoende rapporteerde den 28[en] Juni op de wijze, gelijk ik hiervoren mededeelde. Blijkens ver-

[1] In den brief d.d. 28 Juni 1819 op bl. 41 noot 1 vermeld.

[2] Hastings, Dowdeswel, Stuart, Adam.

baal van dien dag bepaalde de resident er zich toe afschrift van het rapport aan het Calcuttaasch bestuur te zenden, dus zonder te antwoorden op het laatste gedeelte van het Britsche schrijven over de bescherming: „als kunnende niets ter zaaken dienen en zullende alleen de ministers irriteeren, wier evident oogmerk het scheind, om een lijdraad te vinden tot het verbieden der Inlanders om in vreemde dienst te gaan, waar tot deeze hiperbole alleen een proludie is".

Het verdere beloop dezer zaak is mij niet bekend.

g. Onderwijs. Resident Overbeek's zorgen voor school en godsdienst te Chinsura verdienen ook eenige waardeerende herinneringen. Dank van Braam's besluit d.d. 30 September 1817 was een Christelijke jongensschool in stand gebleven, doordien de missionaris May 25 S. R. toelage kreeg"[1]. De resident had er de Bataviasche regeering niet verder in gemoeid, willende, schreef hij over den commissaris[2]: „dat de eer van 't behoud van dat Instituut aan dien braaven alleen gelaten, en de zeegens der ouders van de onderweezen wordende, zooals die der onderweezen op hem zouden daalen". De inrichting leidde intusschen een kwijnend bestaan. De meisjesschool had men moeten sluiten. Blijkens een verslag over 1817 van May, d.d. 7 Februari 1818 den resident aangeboden, waren er 21 jongens. Den onderwijzer Van Grieken had Bouman naar Calcapore medegenomen; hij werd door den heer Crane vervangen. Een residentsbesluit d.d. 19 Februari 1818 bedankte May „voor de laudable pogingen, door hem tot hiertoe aangewend". De armelijke betaling van 25 S. R. 's maands aan den onderwijzer was echter oorzaak, dat deze titularis het er van armoede niet kon uithouden en in Calcutta een bestaan zocht. Men had er toen een zekeren Smith gekregen. Bij een rapport d.d. 31 Juli 1818 N° 4 zette de resident aan de regeering te Batavia den benarden toestand uiteen. In afwachting van antwoord, teekende hij in zijn verbaal van 26 Januari 1817 aan: „dat de kas nu tot op den

[1] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 211. Bij missive d.d. 10 October 1817 N° 33 berichtte Van Braam uit Chinsura aan C. C. G. G. „dat er een vrijschool voor kinderen van armoedige ouders alhier geinstitueerd was, waarvoor 's maandelijks tot nu toe S. R. 58 bekostigd waren" en „dat de Engelsche missionaris Robbert May aangenomen had, dat te continueeren mits men hem slechts ondersteunde met S. R. 25 's maands". Zoowel op die maandelijksche uitgaaf van 25 S. R., als een van 5 S. R. voor de verlichting van de kerk des avonds, verzocht Van Braam goedkeuring, welke verleend werd.

[2] Bij missive d.d. 12 Juli 1819, nader in den tekst te vermelden.

bodem ledig is, en daarenboven nog gerepresenteerd zijnde door Mr. Smith, dat hij zelfs met S. R. 40 niet kan uitkomen, maar groot gebrek lijdt", zoo besloot de resident voort te gaan „met het vrijschool te suporteeren uit zijn privé-beurs" tot er een beschikking kwam op zijn rapport van 31 Juli 1818.

Over dit stuk had onze landvoogd den te Batavia teruggekeerden Van Braam gehoord. Vandaar het G. B. d.d. 5 December 1818 N° 19 houdende:

in aanmerking nemende dat des Residents missive de zaak, daarin verhandeld, niet genoegzaam duidelijk voordraagt:

dat de betaling van S. Rop. 25 's maands tot nu toe door den schoolonderwijzer *Crane* genoten, aan denzelven is toegelegd op verzoek van den overledenen Engelschen predikant May bij wijze van tegemoetkoming;

dat het niet blijkt, waarvoor eene toelage, welke toen voor genoegzaam wordt gehouden, thans voor ontoereikend wordt verklaard, noch ook welke andere inkomsten de Engelschen schoolonderwijzers genieten;

dat er geene redenen zijn, om buitengewoone uitgaven te doen, ter bevordering van het onderwijs in de Engelsche taal:

zoo werd den resident opgedragen: „zich duidelijk omtrent de onderwerpelijke zaak te expliceeren, onder te kennen gave, dat er geene termen zijn gevonden, om nu nog eenige verhooging van betaling aan den Engelschen schoolonderwijzer toe te staan, doch dat aan hem Resident wordt vrijgelaten eene verhooging tot 50 Siccaropijen 's maands voor te dragen, zoodra eene geschikte gelegenheid zich opdoet om onderwijs te geven in de Nederlandsche taal".

Overbeek zette in zijn antwoord van 12 Juli 1819 het gansche verleden der school uiteen, opmerkende, dat tot dusver het tekort door hem uit eigen beurs was aangevuld, alzoo in het licht stellende: „Dat deze elucidatie den Resd[t] verpligt heeft van zig zelve te spreeken, dat hij liefst niet zou gedaan hebben, om niet verwaand te scheinen, dat hij evenwel niet meerder kunnende suppleeren uit zijne inkomsten, Smith is heengegaan, om elders zijn fortuin te beproeven". Wat betrof 's Regeerings bereidverklaring tot verdubbeling van het traktement, indien het was voor een onderwijzer in het Nederlandsch, die eisch maakte de verkrijging van een werkkracht nog duurder, zoodat de school nu wel gesloten moest blijven [1]; maar de resident

[1] „Dat het school daarom voor het tegenwoordige geslooten is en dat het dus zal dienen te blijven nu S. R. 50 alleen mag worden geproponeerd tot het leeren van Hollandsch".

gaf tevens te kennen: „dat het leeren van Hollandsch in dit land tot niets kan dienen, daar alles Engelsch is, en daar een jongeling, al was hij ook nog zoo wel opgevoed, zonder kennis der Engelsche taal geen brood zou hebben, tenzij men zou willen uitzonderen, een paar enkele individueelen die men op de kantooren in Bengale zou kunnen employeeren, zouden willen accepteeren spoedig door meerder salaris zouden worden afgetrokken; dat de zoon van den voormaligen leermeester van 't Hout nu reeds te Calcutta S. R. 300 's maands ontfangt, en Crane S. R. 100". Overbeek oordeelde alzoo: „dat het jammer is, dat het Nederlandsche school verloopen moet, daar de omliggende natiën zulk een glorieus voorbeeld stellen, daar dit dorp omringd is door wel vijftig Bengaalsche schoolen, waaraan onze nabuuren groote sommen sacrifieeren". Ook de Deensche factorij hield — „in haren boezem besloten"! — „een schoon etablissement, van waar zij door vreemde missionnarissen allerwegen kennis en ligt versprijden"; alle talen werden er geleerd en in alle talen en schriften getranslateerd. De resident was aangezocht om Chinsura tot een centrum der scholen te doen zijn, maar kennis in het gewest was er niet te verspreiden door het leeren in het Hollandsch, zoodat nu alle verdere pogingen gestaakt moesten worden. Het bestuurshoofd zeide zich echter af te vragen: „of de eer der Nederlandsche Natie niet lijden zal als Chinsurah's jeugd ontblood word van een school, door de Engelschen geëtablisseerd, toen zij vijanden van ons waren, en of het niet tot declein van een groot volk zal strekken, een volk, dat met alle anderen in een ieverig streidperk is getreede, hoedanig deugd, godsdienst en kennis best te verspreiden, als zij laaten vervallen wat de Engelschen bouwen". Overbeek erkende wel de groote kracht der bedenking: „Zullen wij buitengewone uitgaven doen ter bevordering van het onderwijs in de Engelsche taal en in een colonie daar de Hollandsche taal een algemeen veld opent tot broodwinning en bevordering", maar hij merkte tevens op: „dat men in een land als dit, in steede van de zaak in dat ligt te beschouwen, scheind te moeten vragen, wat is het beste middel om de Christenjeugd in Chinsurah liefde tot Nederland in te boezemen en hier nuttig te weezen, hoedanig zal men hun brood bezorgen en tot waardige leeden der maatschappij maaken? terwijl wij ieverige voorstanders van 't vaderland zijn, zijn wij ook burgers van de waereld, het

welgesteld hart omvat eerst zijn eigen maagschap, dan zijn vaderlandschen, dan het geheel al."

De regeering te Batavia heeft zich door zooveel welsprekendheid laten vermurwen. De school werd heropend; in zijn jaarverslag over 1824 bracht hij daarvoor aan den landvoogd den dank over van Christen- en Inlandsche jeugd: „zij leeren nu", schreef hij [1], „zeden en godsdienst door Uwe weldadigheid en bidden thans voor U, in hare dagelijkschen oefeningen, als voor een vriend en weldoener".

h. De zendeling May had onder het Tusschenbestuur een toelage genoten, boven hetgeen hij van het instituut uit Engeland ontving, van 25 S. R. voor het vervullen van *het predikambt te Chinsura.* Met het Herstel zag May in, dat die toelage door het Nederlandsch bestuur niet zou voortgezet worden, waarom hij er vrijwillig van afzag, onder bereidverklaring aan resident Overbeek om het predikambt te blijven vervullen [2]. Overbeek deelde het commissaris Van Braam mede, die bij besluit d.d. 17 September N° 3 — overwegende: „dat dit aanbod zeer zoude strekken tot de bevordering van den godsdienst, en ook dat dit aanbod erkentenis verdient" — den resident machtigde van May's aanbod gebruik te maken „en hem de noodige dankbetuigingen aan te bieden". Toen in 1818 May overleed, belastte Overbeek bij besluit d.d. 15 Augustus 1818 met de vervulling van het leeraarsambt en het toezicht op de Chinsurasche vrijschool den Engelschen missionaris S. D. Pearson. Bij schrijven d.d. 17 Augustus 1818 N° 2 verzocht de resident niet slechts 's Regeerings goedkeuring ten deze, maar stelde hij tevens voor een vast salaris uit te trekken voor dengene, die het predikambt in het Nederlandsche Chinsura waarnam. De te Batavia teruggekeerde oud-commissaris Van Braam hierover mede gehoord, adviseerde afwijzend, daar de tegenwoordigheid van een Engelsch predikant te Chinsura veel meer ten dienste was van de Engelschen, die te Hoogly en elders woonachtig waren, dan van de Nederlandsche gemeente. Het prediken te Chinsura en het wonen aldaar van een Engelsch predikant moest men speciaal toeschrijven aan het bestaan van een kerk aldaar, dat zich niet te Hoogly voordeed. De vorige Engelsche leeraar R. May deed dan ook dienst buiten bezwaar

[1] Zie *Factorijen* II, bl. 851.
[2] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 209—210.

van 's Lands kas; eindelijk was er te Chinsura of in de nabijheid een missionaris, die van het Engelsch gouvernement als *inspecteur der vrije scholen* een nogal aanzienlijke bezoldiging genoot. Op dit advies werd den resident bij G. B. d.d. 5 December 1818 N° 17 aangeschreven: „om namens het Gouvernement aan den Heer Pearson te kennen te geven, dat hetzelve met genoegen heeft vernomen, dat hij den kerkdienst te Chinsura heeft op zich genomen" en „dat hoezeer het op de gronden door den gewezen Commissaris *van Braam* aangevoerd, niet te passe komt een eigenlijk gezegd tractement toe te leggen aan Engelsche Leeraren, die meer tot gerief van de omliggende Engelsche gemeenten dan de Nederlândsche ingezetenen van Chinsurah, den kerkdienst aldaar waarnemen, het Gouvernement echter niet ongenegen is, daarvoor een jaarlijksch honorarium te bepalen, waaromtrent hij Resident geautoriseerd wordt eene gemotiveerde voordragt te doen".

Overbeek kon zich, blijkens zijn verbaal d.d. 19 Juli 1819, maar slecht met deze aanschrijving vereenigen, opmerkende: „dat het welligt teegens de eer der Nederlandsche natie zijn zou, de arbeid van een mensch te accepteeren voor niet, die alleen van geen belooning sprak", omdat hij hiermede handelde in overeenstemming met de wetten zijner instelling en zending, „maar hoe het ook ging God moest blijven verheerlijken zonder eigenbaat op het oog te hebben". Overigens verbaliseerde hij verder „met blijdschap en vergenoegen aan de order der hooge Superieuren te voldoen", betrekkelijk het aanbevelen van een jaarlijksche gratificatie, waaraan hij bij missive d.d. 16 Augustus 1819 N° 4 gevolg gaf. Hij verklaarde zulk een honorarium, te noodzakelijker te achten, omdat Pearson slechts £ 100 genoot „van zijne Societeit, voor welke hij geen eens zijn huishuur en dienaren kan bezorgen, en dus dat zijn predikambt hem niet anders aanbragt dan gebrek in welke geene particulieren hem konden te hulp koomen, om de wille haarer eigen bekrompenheid". Hij had zich dan ook afgevraagd: „of het niet met de billijkheid, regtvaardigheid en eer van het Nederlandsche gouvernement overeenkomt, een salaris te bepalen voor de predikant deezer colonie, opdat dien man voor zijn ijver ook de confortabiliteit kan worden verschaft, welke hem in dit duure land noodzakelijk is, zal hij zijne pligten getrouw vervullen".

In Overbeek's voorstel van 16 Augustus 1819 was alzoo

Pearson aanbevolen voor een toelage van 50 S. R. 's maands. Is het een aanwijzing voor de te Batavia heerschende wanorde te midden van al het geschrijf, dat belanghebbende hiervan nooit een cent zag? Althans de resident bracht bij verbaal d.d. 3 October 1821 N° 4 zijn voorstel in herinnering „zonder dat daarop een antwoord is ontvangen"! Dat jaar 1821 had nl. het Rotterdamsche zendelinggenootschap, met aanbeveling van minister Falck, twee missionarissen naar Vóór-Indië doen gaan. Bij hun komst te Chinsura boden zij ondervolgend schrijven van het genootschap, gedagteekend Rotterdam 25 Augustus 1820, den Resident aan:

In onze laatste buitengewoone vergadering, vestigden wij onze aandacht op de gesteldheid der Hindoes in Bengalen, en daar nu ook weder onze Nederlandsche vlag aldaar gevestigd is, vonden wij ons opgewekt om den ijver van onze Engelsche en Deensche naburen in die streken te volgen, en alzoo ook te beproeven, wat wij door de prediking van het dierbaar Evangelie, tot beschaving, verlichting en bevordering van het wezenlijk geluk, bij de inwoonders konden bewerken. Voorgelicht door ons waardig medebesturend lid, den Heer J. R. Vos [1], besloten wij onder opzien tot onzen gezegenden Verlosser, tot eene missie van twee broeders naar het district van Chinsurah, om aldaar en in de ommestreken werkzaam te zijn. De beide broeders Alphonse François Lacroix en Johan Kindlinger kwamen ons voor bijzonder tot dat werk geschikt; zij werden door ons aangesteld; zijn beide in ons Instituut eenigen tijd opgeleid [2], door de Commissie, door Zijne Majesteit aangesteld tot de kerkzaken in Nederlandsch Oost- en West-Indien behoorlijk als Leeraar onder de Heidenen geordend, en voorzien van de benoodigde paspoorten van Zijne Excellentie den Minister. Hartelijk wenschen wij, dat zij gelukkig de reize mogen volbrengen.

Zij hopen de eer te hebben, dezen aan UWelEdelGestrenge te overhandigen, en wij nemen de vrijheid, om hen aan UWelEdelGestr. bijzondere attentie aan te bevelen, vertrouwende dat de nadere ontmoeting van deze onze waarde Broeders, UWelEd.Gestr. zal overtuigen, dat zij allezints de bescherming en aanmoediging in hunne belangrijke werkzaamheden verdienen. Gaarne willen wij de hulp en genegenheid aan deze Broederen verleend, aanmerken als onze dubbelde erkentenis waardig. — Mogen wij niet rekenen op de medewerking ook van

[1] Zie over hem *Nijhoffwerk*, bl. 877, noot 1 en het daar vermeld boek van Kruyf.

[2] Wordt bedoeld het in 1821 opgeheven instituut te Berkel, 2½ uur van Rotterdam, onder leiding van den predikant Samuel Kam, broeder van den Ambonschen predikant Joseph Kam: verg. *Nijhoffwerk*, bl. 11 en 110.

UWelEdGestr. daar wij die verzoeken in eene zaak die ons allen zoo belangrijk is?

De Heere vergelde in eene ruime mate al het goede, dat aan deze onze Broeders door de hulp en bescherming van UwEdelGestr. zal toekomen. Hij zegene UwelEdelGestr. met de beste zijner zegeningen.

Wij noemen ons met de meeste hoogachting

UWelEdelGestrenge Heer onderdanige
Dienaren, Directeuren van het Nederlandsch
Zendelinggenootschap in derzelver naam
M. W. van IJsselstein, *Voorzitter.*
R. Ledeboer, *Secretaris.*

In zijn verbaal d.d. 21 Maart 1821 N° 3 teekende de resident aan van te hebben besloten:

1°. De beide zendelingen „met alle gereedheid en liefde te ontvangen, in alles wat mogelijk is bij te staan en te ondersteunen, opdat men ook Nederland zegene in dit land voor het werk der Missie, en daaruyt voorzien wordende goede gevolgen".

2°. Hun ter bewoning te geven: „het huis onder de Residentie-woning gelegen, bekend onder den naam van de Collectors Caskerie";

3°. Aangezien de vrije school wegens gemis aan fondsen gesloten had moeten worden [1], hun toe te staan: „het gebruik van het geweezen vrijschool met de daarin zijnde zaaken, geschikt tot lering der Inlandsche jeugd en Bengaalsche kindsheid";

4°. Het Genootschap in zijn brief te antwoorden „en te verzekeren van de hartelijke medewerking en ieverige begeerte van den Resident, om ook de Leer van Jezus door middel van Nederlandsche zendelingen in Hindoestan uitgebreid te zien" [2].

Nader lichtte de resident ook minister Falck, blijkens verbaal d.d. 25 Juni 1821 in, van zendeling Lacroix „in mijn boezem" te hebben genomen; echter alleen hem, omdat Kindlinger ten slotte Paliakatta op de kust van Koromandel tot standplaats had gekozen [3]. Overbeek's ernstig verlangen om Lacroix te steunen,

[1] Zie bl. 45 ad noot 1.

[2] Lacroix en Kindlinger waren echter vreemdelingen.

[3] In verband met de komst van Kindlinger schreef Overbeek zijn collega te Paliakatta, H. E. van Hogendorp, d.d. 25 Augustus 1821 N° 8: „Het is de wil der Hoogste magten in Nederland zoowel als in Indië, dat die beide zendelingen door de Plaatzelijke authoriteiten zullen worden beschermd, gekoesterd en ondersteund; dat hare zaak, welke is de uitbreiding van het Christendom onder de Heidenen op alle mogelijke wijze zal worden gemakkelijk gemaakt en bevorderd." Van Hogendorp antwoordde d.d. 18 September

deed den resident den landvoogd over de geldelijke belangen van den missionaris schrijven bij het hoogervermeld verbaal van 3 October 1821 [1]. De zendeling had „pundits en moensies" tot zich genomen: „om hem te onderweizen in de inlandsche taalen, in welke hij het woord des leevens aan de Heidenen moet verkondigen". De lessen dienden betaald te worden, zoodat „die ongelden het grootste deel zijner toelage van het Zendelinggenootschap moest verslinden, en dat er derhalven naauwelijks droog brood overblijft voor een waardig caracter, welke beloofd van groot nut te zullen weezen, zoo wel voor deeze Colonie als voor het heidendom in 't algemeen". Daar Lacroix bovendien in het Hollandsch preekte „en de achting heeft van allen, om zijn ijver en vroomheid", merkte de resident op: „Dat Zijne Excell. de Gouverneur-Generaal bij zijn besluit van den 5en December 1818 N° 17 heeft gewild, dat de Resident een gemotificeerde voordragt zou doen tot het verkreigen van een jaarlijks honorarium voor de leeraar der Chinsureesche Gemeente (bl. 48), dat hij dien voordracht zonder succes gedaan heeft voor den Heere Pearson en dat zijn pligt scheind in te sluiten, dat hij dien voordracht nu weder herhale voor de Heer Alphonse François La Croix."

i. Op *drukpersgebied* vallen twee onderwerpen kortelijk te vermelden. Bij besluit van onzen landvoogd d.d. 19 Juni 1819 N° 24 werd resident Overbeek gelast om „voor nu en altoos" en bij iedere gelegenheid naar Batavia te zenden: „alle de in Calcutta uitgegeven wordende couranten en staatkundige tijdschriften". In zijn verbaal van 29 September 1819 overwoog de resident: „dat het nemen van alle zeven stuks couranten nodelooze kosten voor den Lande zou zijn, neemende den eene het nieuws dagelijks van den anderen over". Hij besloot daarom enkel te zenden de *Gouvernementscourant*, „als bevattend dat papier niet alleen de Nieuwstijdingen, maar ook alle Gouvernements orders", zoomede het *Calcuttaasch journaal*, „omdat die

1821: „'t Zal aan den Resident inderdaad een bijzonder genoegen strekken dat door een goede zaak te bevorderen een eer te leggen bij 't Nederlandsche Ministerie en dat van Nederlandsch Indie." — Bij schrijven d.d. 17 Juli 1822 bedankte het Rotterdamsch genootschap den resident Overbeek, blijkens 's residents verbaal d.d. 14 Juli 1821 N° 1. Dat schrijven werd hem overhandigd door den zendeling Irion, die evenals zijn medebroeder Winckler, ook voor Palakatta bestemd werd.

[1] Zie bl. 49

dagbladen alles bevatten dat maar eenigzints wetenswaardig is".

Ons gezag in Vóór-Indië stond ten einde te loopen, toen zekere Shirion te Chinsura den resident verzocht een drukkerij te openen „in the Arminian and foreign characters". Hierdoor is Overbeek de eerste geweest, die na Indië's Herstel een besluit nam voor het toestaan van een particulier dagblad! De overwegingen van het verbaal d.d. 6 Januari 1824 N° 1 luidden aldus:

Is geconsidereerd dat de Resident alles moet aanmoedigen wat tot welvaard van deze colonie dienende weezen, en lieden aan brood helpen kan;

Is ook in aanmerking gekoomen dat een Drukpers als zij permanent geëtablisseerd is, daartoe groote aanleiding kan geeven;

Maar is ook tevens overwogen dat onlangs te Calcutta het dagblad the Calcutta Journal is verboden, omdat de Editeur bij aanhoudendheid daarin zaaken heeft geïntroduceerd leidende om de mésures van het Gouvernement te critiseeren of perzoonen door het Gouvernement aangesteld te attaqueren of in een hatelijk of belaggelijk ligt te plaatsen, dingen die door geen geregeld bestuur kunnen ofte mogen worden geëncourageerd;

zoo willigde de resident het verzoek wel in, maar met het streng verbod iets te drukken:

als direct ofte indirect zouden kunnen geeven ombrages aan het Engelsche Gouvernement ofte aan de andere Europeesche Gouvernementen in de nabuurschap geleegen, ofte aan eenig bijzonder persoon ofte persoonen geen uitgezonderd, sub poena, dat zoo wanneer iets van dien aard word aangetoond en beweezen te zijn geschied, het privelegie der drukpers dadelijk zal ophouden en geannulleerd, terwijl de eigenaar der Drukpers daarenboven zal subject wezen aan een legale vervolging voor den Raad van Justitie dezer Residentie.

j. Hulp bij den grooten zoutnood in Nederlandsch-Indië van 1819—1821. Bekend is, dat de regeering te Batavia zich tot die te Calcutta om hulp in dezen nood gewend heeft; dat men in Britsch-Indië bereidwillig aan onze wenschen tegemoet kwam; doch dat de Regeering van de gelegenheid tot inslaan van zout geen gebruik maakte, omdat men haar te duur vond [1]. Meer echter

[1] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 278, sub 2. In *Zoutmiddel*-V. d. K., bl. 49, de hinderlijke fout, dat destijds landvoogd te Calcutta was Warren Hastings. Dit moet zijn lord Moiry, eerste markies van Hastings. — Ik maak er tevens melding van zoutontbieding uit Siam. Ten dezen aanzien vestig ik de aandacht op belangrijke stukken, voorhanden op het Algemeen Rijksarchief, jaarverslag over 1915, bl. 355, dossier N° 190. Het heet daar wel „Stukken betreffende Bali en Timor", maar dergelijke aanwijzingen plegen met zóó weinig zorg te geschieden, dat de studeerende er nooit volstrekt op rekenen mag. Dat N° 180 is al zéér onvoldoende beschreven.

wisten wij van de gevoerde correspondentie niet: ik geef haar daarom nu terug. Wij zullen er tevens uit zien, dat het door Van Braam aangegane Zoutcontract, waarvan art. 4 de Britsch-Indische regeering verplichtte ons zoo noodig tegen een bepaalden prijs met het product bij te staan, niet in de briefwisseling wordt genoemd, waaruit valt op te maken, dat men het onzerzijds niet van kracht achtte. [1]

De Bataviasche regeering besloot bij resolutie in Rade d.d. 25 Augustus 1820 N° 1 stappen te doen om door tusschenkomst van onzen resident te Chinsura zout uit Vóór-Indië te ontbieden. Zij schreef daartoe zoowel aan den Britschen landvoogd in Rade als aan Overbeek. Deze behandelde het stuk bij besluit d.d. 15 November 1820 N° 5; het ondervolgend schrijven richtte hij dientengevolge in het Engelsch aan den landvoogd in Rade te Calcutta:

De Gouverneur Generaal in den Raad te Batavia heeft aan mij gedemandeerd, om aan Uwe Excellentie en Ed. te representeren dat, door het niet wel gelukken van zekere geädopteerde middelen, een gebrek aan zout ontstaan is in de Nederlandsche possessiën van India.

Zijne Excellentie in den Raad heeft mij ook tevens gecommuniceerd dat aan het britsch bestuur in India een verzoek gedaan was, om door de medewerking van Uwe Excellentie en Edelens dat gebrek vervuld te kreigen, door aanmoediging van de particuliere handelaars in de drie principaliteiten van Brittisch India gevestigd.

Overtuigd dat deeze maatregel strekken moet tot gerief en voordeel van beide het Engelsche en het Nederlandsche bestuur in India, haast ik mij om het verzoek bereits door mijn Gouvernement gedaan te repeteren, en vriendelijk te solliciteeren Uwer Excellenties en Edelens sanctie tot de medewerking en het uitvoeren van zout naar de haven te Batavia.

Om Uwe Excellentie en Edelens compleet bekend te maaken, met de inzigten van het Nederlandsche bestuur in India, laat ik deeze vergezeld gaan door een advertisement, welke ik gelast ben gemeen te maaken in alle de drie presidentien in Hindostan, na alvorens de sanctie van Uw Excellentie en Edelens te hebben verkreegen, tevens representeerende, dat de qualiteit benoodigd, is 4000 koijangs, dan dan wel 15.000.000 ponden Amsterdamsch gewigt.

In verwachting van met een spoedig antwoord vereerd te zullen worden, heb ik de eere te zijn etc.

[1] Zie het artikel 1 op bl. 386, bijl. IX van het *Nijhoffwerk*.

De hier bedoelde advertentie luidde aan het hoofd aldus:

Nademaal het Nederlandsche bestuur in India heeft goedgedagt zekere middelen te adopteeren, om den invoer van zout in het eiland Java te bevorderen, gemakkelijk te maken, aan te moedigen, en te gelasten dat desselvs inzigten bekend gemaakt worden aan allen in Bengalen, Madras en Bombay, door middel van advertisementen in de principaalste Nieuwspapieren der drie presidentiën voorn^e^, zoo worden alle kooplieden, handelaars en navigateurs der gemelde drie presidentiën, door deze met voorkennis en speciaal consent van Zijne Exell. den Heere Gouverneur Generaal en den Raad te Fort William, kond gedaan....

Daarop volgden woordelijk alle de artikelen der conditiën, vervat in het Bataviaasch besluit van 25 Augustus 1820 N° 1.

De Britsche gouverneur-generaal i. R. oordeelde, dat de voorwaarden onaannemelijk waren, zoodat aan den Secretaris van het „Territorial departement" te Calcutta, den heer Holth Mackensie, werd gelast Overbeek uit te noodigen met hem er over te komen spreken. Een daartoe strekkend schrijven d.d. 17 November ontving onze resident den 19^en^ d. a. v. Deze overwoog, dat inderdaad op het door de Bataviasche regeering vastgestelde niet viel in te gaan en alzoo „Nederlandsch Indië van herwaards van geen zout zal kunnen worden voorzien, omdat de prijzen aangebooden, beneeden de uytkoopsprijzen van dit land zijn; dat die prijzen voor Coromandel ook niets voordeelig zullen weezen: vooreerst, omdat aldaar volgens rapporten thans geen zout voor particulieren te bekomen is, en ten anderen omdat het stormend weder in May en Juni jl. de uitwaseming der zoutmoerassen hopeloos heeft gemaakt, en dat eyndelijk de speculanten op Bombay hebben betuigd, dat het aanbod van 't Gouvernement zoo gering was, dat niet meer als 1½ S. R. vragt per zak zou te realiseeren weesen". Aangezien echter de resident geenerlei bevoegdheid had gekregen — nota bene! — om van die onmogelijk gebleken voorwaarden af te wijken, zou de reis naar Calcutta, begroot op S. R. 458, nutteloos zijn, waarom bij brief van 20 November 1820 werd geantwoord, dat hij van een dergelijke conferentie geen vrucht zag, besluitende intusschen wellevend dat schrijven, zonder van het bezwaar der reisonkosten melding te maken, aldus:

Ondertusschen moet ik namens mijn Gouvernement erkentenis betuijgen, voor de vriendelijke gereedheid, die de Gouverneur-Generaal in den Raad van Fort William betoond heeft om gehoor te geeven, aan het gedaane verzoek tot coöperatie in het zenden van zout naar Java, en het doed mij leed, dat ik, door verzwakking voortgebragt door een onpasselijkheid van drie weeken, in perzoon aan UEd. voor het tegenswoordige niet kan koomen betuijgen mijn individueele verpligting.

De regeering te Calcutta moest zich alzoo wel houden aan de dezerzijds gewilde voorwaarden. Vandaar haar ondervolgend antwoord aan Overbeek, gedagteekend Fort William 1 December 1820 [1]:

We have the honor to acknowledge the receipt of your letter of the 15th Ultimo with its enclosure.

2. We have learned with sentiments of great concern from His Excellency the Governor General of Java, the distress expected to prevail within that Colony in consequence of a failure in the manufacture of salt, and we are anxious to afford every aid consistent with our ability and our duty in order to avert the apprehended calamity. We have no hesitation therefore in sanctioning the publication of the advertisement of which a copy is enclosed in your letter above referred to.

3. The quantity of unsold salt now in store in the Government Golaks at this Presidency and that which may probably be obtained from Fort St. George and Bombay are estimated to be considerably less than the Government would under ordinary circumstances wish to retain to guard against an eventual failure in the manufacture; it appears however the quantity of uncleared salt belonging to individual merchants is still very considerable and the risk therefore of any serious defeciency in Bengal comparatively remote.

4. The prices offered in the advertisement for salt imported unto Batavia viz Spanish Dollars 39 en 37 pr. Coyang (which measure may be stated at 50 Bengal Maunds) are plainly quite inadequate to induce any exportation from Bengal of salt belonging to individuals, the price paid to Government for salt of the least valuable description ordinarily amounting to about 2½ rupees per maund and the market price being now stated to be upwards of R. 280 per 100 maunds; under these circumstances and adverting to the great urgency of the sollicitation of His Excellency the Governor General of Batavia, we have resolved that 200000 Bengal maunds of the salt in store at Sulkia as specified in the margine [2] shall be placed at your disposal for purposes of exportation to Batavia, the whole or such portion as you may require of the quantities specified to be deliverable to you, or your order between the present date and the 1st april next, at the average prime cost and charges of the two past years or Sicca Rupies 88 pr 100 maunds of Madras salt and S. R. 63 for the like quantity of Cuttoch Kurkutah salt.

5. Should you be pleased to take advantage of this Resolution it will rest with you to determine whether any, and what modification of the Prices fixed by the advertisement proposed to be published

---

[1] De brief, door onzen Resident ontvangen d.d. 12 December 1820, was geteekend: Jor Stuart, J. Adam en John Fendall.

[2] 15000 Cuttoch Kurkutah, 50000 Madras permit salt.

will be necessary, in order to allow of the salt furnished from the Sulkia Golahs on the above terms being profitably exported to Batavia.

6. The salt must of course be exported under such rules and restrictions as shall appear necessary to prevent its being misappropriated and the Board of Customs salt and opium, will be instructed to make such detailed arrangements as may appear to them necessary for this purpose, communicating with you or such officer as you may depute for the purpose of adjusting the matter; the Board will similarly settle all details in regard to the delivery of the salt which may be applied for the price of it being fraid into their office on application being made for an order on the officer in charge of the golahs to deliver the salt.

7. Any charge attending the exportation or the employment of officers to prevent the misappropreation of the salt, will of course be borne by the Exporter, or by the Netherlands authorities.

Overbeek's besluit d.d. 12 December 1820 N° 4 stelde op dit schrijven het onderstaande:

Is in aanmerking gekoome het volgende:

1. Dat het Engelsche Gouvernm^t volkoome en zonder reserve sanctioneerd het doen der publicatie, welke de Resid^t hun Ed. heeft aangeboode bij zijne depêche van den 15^en Novb^r 1820.

2. Dat het voorz. Govermm^t wel en teregt aanmerkt, dat de prijzen aangeboode bij het geproponeerde advertisement zijnde Sp. D^r 39 en 37 per de Coyang ofte 50 M^s bengaalsche, geen particulieren kunnen aanmoedigen om zout te vervoeren uit dit Rijk, daar de Calcuttasche marktprijs per Coyang gereekend tot 50 M^s is Sicka Ropias 140;

3°. Dat het dus als genereus moet worden geacht, dat de Hogen Raad van Fort William, alle eigen voordeel opofferende, de gevraagde quantiteit van 15 milliocnen ponden zout in 150000 Maons Cultoch Kurkutch en 50000 M^s Madras permit zout tegens de kavelprijs en de ongelde van de twee jongst verleeden jaaren gelieven disposable te stellen, om vervoerd te worden door den Resident.

4. Dog dat de prijzen gesteld voor het eerste is S. R. 69 en voor het tweede soort is S. R. 88 per 100 maons, ofte twee koyangs, zooverre te booven gaan het gestipuleerde bij de te doene publicatie, dat de Resid^t dat zout daarvoor niet kan ofte vermag aan te slaan.

5. Dat de Ed. Hoge Indiasche Regering voor de Coyang of 50 maons in het tweede tijdsbestek bepaald 39 Daalders dan wel R^s 80.

Dat de Cuttuch Kurkutch het goedkoopste zout dog van zulk een slechte qualiteit is, dat volgens een matige berekening meer dan 25 ten honderd aarde en zand met hetzelve vermengd word gevonden, door het Engelsche Gouvernement aangeboden is:

de Coyang of 50 M^s voor	S. R.	31—8
dat het verlies bij de vervoer ten minste moet gesteld worden op vijf pCt. dat is	„ „	1—9
dat 50 M^s aan vragt, slechts gerekend ad 3 R^s. per ton zullen kosten	„ „	54—
dat aan assurantie gerekend à S. R. 120 per koyang zal moeten worden betaald tegen 3 pCt.	„ „	3—10
dat voor deductie van 2 pCt. en 6 maanden interest gesteld worden	„ „	6—
en dat de uitvoercharges voor 50 maons includerende de Europesche attendenten enz. enz. ten minsten zullen beloopen	„ „	5—
te zaamen . . .	Siccaropias	101—11

Dus dat de Coyang aan het Nederlandsche bestuur in Indië omtrendt S. R. 21.11 meerder zou kosten als de termen, die Zij daarvoor aanbieden, en dat Zij dan nog maar daarvoor hebben, een zout dat niet overeenkomt met de termen der publicatiën te weeten *zout van een goede qualiteit.*

Dat het Engelsche Gouvernement begeert, dat voor de quantiteit zout te leveren, contant betaald zal worden bij den afhaal, en dat de Resid^t om de importante somma welke voor 200.000 maons zout benoodigd weezen zal, nauwelijks in kassa heeft S. R. 60.000.

7. Dat de Resid^t geen authorisatie heeft om met het Engelsche Gouvernement te treeden in de onderhandeling door het zelve tans ondernome, nog ook niet om gelden te negotieeren om het betalen van zout dat geoffereerd en welke niet voldoen zal aan het eindoogmerk; dat zijne last alleen zig bepaald tot het doen van een publicatie om particulieren uyt te nodigen tot het aanvoeren van zout uit Hindoestan tusschen heeden en ult^o Juny 1821.

8. Dat het dus de pligt van den Resident is, om de propositie door het Engelsche Gouvernement gedaan, hoe belangeloos ook in zig zelven, op de beleefdste wijze te weigeren, en van het verlof om de publicatie wel gemeen te mogen maaken in de couranten der drie presidentiën in Brittisch Indië zulk een vroegtijdig gebruik te maaken als mogelijk zal weezen.

Is derhalve dien conform aldus besloten.

Tevens zond de resident aan het Calcuttaasch bestuur een dankbetuiging, die hij in het Hollandsch ter vertaling ontwierp en aldus luidde [1]:

Ik heb ontvange Uwer Excellenties en Edelens missive gedateerd den 1 December j.l.

[1] Het slot van het besluit luidt „De Translateur deezer Residentie wordt belast, met het instellen der missive aan het Engelsche Gouvernement in de Engelsche taal."

Uit de zelve heb ik met genoege ontwaard het groote deel dat Uwe Excell. en Ed^{s} neemd in de verlegenheid door Zijne Excell. de Gouvern^{r} Generaal te Java uitgedrukt, over het faalen der zoutmanufactuur op dat Eiland, en de angstvallige geneigdheid welke Uw Excell. en Ed. ten toon spreiden om de vooraf gezien wordende calamiteiten af te weeren.

Het aanbod van 200.000 maons Bengaalsch zout op de wijze als uitgedrukt staat in de Margines van Uwer Excell. en Ed. missive disposable te stellen uit de voorraadschuuren te Sulkea, ten einde vervoerd te kunnen worden tusschen heeden en den eersten April 1821 tegens de kavelinkoopsprijs van twee jaaren ingeslooten de ongelden, erken ik te zijn zeer edelmoedig, en te verdienen mijne grootste erkentenis.

Het is daarom dat ik niet als met veel leedwezen overga om Uwe Excell. en Ed. te betuygen, dat ik mij niet geauthoriseerd vinde die propositie aan te nemen, als zullende het zout van de minste qualiteit teegens de gefixeerden prijs van S. R. 63 de 100 maons na een maatige calculatie der ongelden voor transport etc. etc. meer als twintig pCt. hoger kosten als het Nederlandsche Gouvernement in Indie daarvoor bij haare publicatie heeft goedgevonden uit te looven.

Mijne hartsgrondige dankbaarheid evenwel word Uwe Excell. en Edelens namens deeze aangebooden, voor de betoonde edelmoedige gereedheid om wel alles te willen aanwenden wat pligt, en de aanhanden zijnde middelen mogelijk maakt, om een gebrek aan zout te Java van Uwe zijde te vervullen, en ik houde mij verzekerd, dat de Edele hoge Indische Regering met mij dezelve gevoelens van dankbaarheid zal koesteren.

Ik zal gebruik maaken van het verlof dat Uwe Excell. en Edelens gegeeven hebben tot het publiceeren van het advertisement Uwe Excell. en Ed. aangeboden bij mijnen brief van den 15 November j.l. al is het dan ook, dat ik erkennen moet, dat het geopperde tegens dies inhoud, niet ontblood is van grond en de onvoldoendheid der daarbij aangeboden prijzen welligt zal prevenieren het effect dat het Nederlandsche Gouvernement in Indië daarvan verwagt, dog daaromtrend ben ik niet geauthoriseerd naar mijne eigene discretie te handelen.

Ik heb de eer te zijn etc.

Eindelijk stelde nog de resident in zijn besluit de letters:

P^{s}. De publicatie voorz. geinsereerd bij de Chinsurasche resolutie van den 15^{en} Novb. 1820 N° 5 onmiddelijk te verzenden naar Calcutta, om voor de tijd van *8 agter een volgende dagen* te worden gepubliceerd door *The Calcutta Journal*, voor een geheele maand door *The India Gazette*, en voor dat zelve tijdperken *De Governments Courant* aldaar.

S^{o}. een dubbel dier publicatie te zenden naar het opperhoofd te Sadras, met intimatie om de gemeenmaking te Madras ook te laaten effect sorteeren.

T^e. Om een ander copy voort te schikken naar Suratte ten einde dat ook geschiedde daar, en te Bombay met alle mogelijken spoed.

De adverteering leidde tot geen enkel resultaat, gelijk verwacht werd. De geheele behandeling der zaak door het Bataviaasche bestuur maakte een erbarmelijken indruk. Te Calcutta lachte men er over; te Chinsura was men blijkbaar met ergernis vervuld.

k. Commissaris Van Braam had tot Overbeek's „secretaris van Justitie en Politie" benoemd den uit Batavia medegebrachten *J. W. F. van Citters* [1]. Het bleek maar al te spoedig, dat deze ambtenaar totaal gemis aan ijver toonde. Op het kantoor kwam hij niet, tenzij de resident hem formeel aanschreef. Art. 3 van Van Citters' instructie verplichtte hem anders den resident bij te staan. Overbeek zag dit een tijdlang geduldig aan, totdat hij hem den 8^en Januari 1818 bij zich liet roepen en „op het tederste" aan zijn verplichtingen herinnerde. [2] De man antwoordde, dat C. C. G. G. hem niet hadden uitgezonden „om zich in Bengale dood te werken" en dat hij „nagt en dag niet schreiven kon". De resident meende: „dat tot het departement van een secretaris het schreiven behoorde en dat hij nooit van een secretaris gehoord had, die zonder schreiven zijn ambt kon waarnemen". Op Van Citters' mededeeling van hulp noodig te hebben, beloofde Overbeek: „dat hij zo veel hulp zou verleenen, als hij kon, en gereed was hem in alles den weg te weizen". Maar de secretaris streed op: „Ik kan het werk niet doen, ik wil liever den dienst nederleggen." Het bestuurshoofd gaf toe: „dat als hij niet kon werken, nog ook leeren wilde, dat dit de beste weg zou zijn"; maar bracht tevens in herinnering: „dat de Resident hem niet aansprak in zijn qualiteit als gebieder, maar als een vriend en broeder"; hij vermaande hem alsnog zijn best te doen.

Zooals altijd met dergelijke kopstukken, leidden de aanmerkingen tot niets. De resident moest zijn eigen brieven schrijven en de registers aanhouden „die hij, wilde hij die door zijnen Secretaris geteekend hebben, verpligt geweest is, hem toe te zenden". Overbeek echter, „het geduld niet moede", bedekte „alles met de mantel der liefde", ook toen Van Citters hem een adres zond „vol van inproprieteiten".

[1] *Nijhoffwerk*, bl. 204.

[2] De aanhalingen zijn getrokken uit een verbaal van den resident d.d. 9 April 1818.

Den 6^{en} April 1818 moest de resident een brief schrijven „naar het Engelsche Gouvernement, in het Fransch"; hij verstond echter die taal slechts gebrekkig; ook had hij „schoon door koorts aangetast" een menigte bezigheden te verrichten voor „het waken van de veiligheid van het dorp, geduurende het Feest, dat van allerweegen duizenden van menschen trekt, onder welke twee contesteerende partijen zijn". Natuurlijk zat zijn secretaris weer thuis: „de Heer Van Citters ten elf uuren des morgens niet op zijn bureau zijnde", schreef de resident hem: „De Heer van Citters gelieve het Bureau van den Resident te attendeeren, vermits de werkzaamheden aldaar zijne tegenswoordigheid vereisschen." De onwillige secretaris aan dit schrijven gevolg gevende, vond onderstaand curieus gesprek plaats [1]:

V. C. Gij hebt mij hier laten roepen Mijnheer Overbeek?

O. Ja, en er is veel te doen, en ik ben ziek, dus verwagt ik uwe hulp.

V. C. Vandaag kan ik onmogelijk iets doen; ik heb twee actens te passeeren als Notaris, die kunnen niet wagten, het Notarieele werk gaat voor; ik heb een hypotheek voor Regel en een ampliatie van den Inventaris, die gij gezonden heb.

O. 's Konings dienst gaat voor. Ik en mijn zoon hebben zo lange voor Uw gewerkt. Ik heb aan uw zints het opgaan der vlag niets gehad; gij hebt voor mij als mijnen Secretaris niets gedaan; voortaan verwagt ik dat gij uw eigen pligten zult doen.

V. C. Dat spijt mij Mijnheer, wil je ook hebben, dat ik alle dagen als een kwade jonge zal komen om uwe orders te ontfangen? Dat mag in de Hollandschen Compagniestijd hier zo geweest zijn, maar thans doed dat geen secretaris meer. Ik bedank voor het heele secretarisschap.

O. Is dat een voorbedagt antwoord, Mijnheer, dat gij aan den Resident van Chinsurah geeft?

V. C. Ja, Mijnheer; ik zal het u wel schriftelijk zenden.

O. Herinner uw Mijnheer Van Citters, dat gij teegens den Resident spreekt; ik heb uw te vooren reeds vriendelijk voor oogen gesteld, dat gij navolgens uwe Instructie moest handelen; gij hebt daarop geen agt geslagen; ik heb voor nu al uw werk verrigt, dat kan niet langer gaan.

Aan den resident den tijd niet latende hem zijne tekortkomingen nader onder de oogen te brengen, liep Van Citters zonder groeten weg onder mededeeling van naar Batavia te willen gaan. Had Overbeek tot dusver, „in aanmerking neemende

[1] Het werd genotuleerd door den geheimschrijver, Overbeek's zoon: verg. *Nijhoffwerk* bl. 205.

de menschelijke zwakheid", jegens Van Citters opgetreden met „een ongeveinsde vriendschap en hartelijke welwillendheid", de maat was nu volgemeten: bij besluit d.d. 9 April 1818 schorste de resident hem en werd hij bij C. C. G. G. tot ontslag voorgedragen. Denzelfden dag ontving de resident een schrijven van Van Citters, houdende verzoek om ontslag, tot motief aanvoerende de veelvuldige bezigheden verbonden aan zijn secretariaat van Justitie en zijn Notariaat; waartegen Overbeek aanteekende, dat deze posten hem geld opbrachten, terwijl toch de publieke dienst moest voorgaan.

Na het ontslag vertrok Van Citters met echtgenoote en 1 kind den 14en Mei 1818 op het schip *Lady Sophia*, kapitein J. G. Duncan, van Calcutta naar Batavia, dat hij den 15en Juni d. a. v. bereikte [1]. Bij besluit d.d. 7 Juli 1818 N° 29 keurden C. C. G. G. de handeling van den resident wel goed; doch men is niet weinig verrast te lezen, dat zij den onmogelijken man nochtans niet voor altijd op zijde zetten. Hij toch werd zoowaar door hen belast met het overbrengen van depêches aan de Britsch-Indische regeering! Wat het voor stukken waren, weet ik niet; doch ik denk, dat zij handelden over Raffles' laakbare handelingen op Sumatra, waarvoor deze door den Britschen landvoogd ernstig terecht is gewezen. Den 26en October 1818 was Van Citters te Chinsura terug! Hij bracht een brief van den secretaris-generaal Dozij voor den resident mede, houdende verzoek de depêches met den meesten spoed den Britschen landvoogd te doen geworden en het antwoord van dezen zonder verwijl door Van Citters weer naar Batavia te laten brengen. Zoo'n estafette-dienst moest iemand, die zich niet wilde doodwerken, bevallen; maar hadden C. C. G. G. niet daarvoor een den resident minder ergernisgevende persoonlijkheid kunnen aanwijzen?

l. Mutatiën ten gevolge van Van Citters' ontslag. Commissaris Van Braam had *Johannes Muller* tot adjunct-secretaris van Politie en Justitie, zoomede *Overbeek's zoon* tot geheimschrijver en translateur benoemd [2]. Muller kwam nu in Van Citters', Overbeek Jr. in Muller's plaats. Hierdoor werd de laatste tevens secretaris der Weeskamer en assistent-collecteur; verder benoemde

[1] Zie de *Bataviasche Courant* van 19 Juni 1818 N° 25.

[2] *Nijhoffwerk*, bl. 204 en 205

de resident-vader hem tot lid van den Raad van Justitie, terwijl de jonge man bovendien translateur bleef. Al die bijbaantjes gaven echter geen inkomsten, hetgeen de resident niet overbodig achtte aan de regeering te Batavia in herinnering te brengen. Van protectie uit financieele overwegingen kon dus kwalijk sprake zijn en zoo werd dan ook niet de benoeming in den Raad van Justitie door dit college opgenomen, toen het tegen de toelating bezwaar maakte, omdat de titularis nog niet meerderjarig was. Ik heb wel sympathie voor den anders oneindig zwaar op de hand zijnden resident Overbeek; maar ik begrijp niet, dat hij bij besluit d.d. 8 Mei 1818 de benoeming handhaafde, in antwoord op het verzet van de rechtbank. Als argument gold dat commissaris Van Braam tegen „de minderjarigheid geen bezwaar had gemaakt: al een zeer vreemd motief, niet slechts omdat het hier over een andere betrekking liep, maar ook wijl juist voor deze positie een speciale leeftijdsbepaling was vastgesteld; tevens wees de resident erop, dat hij niemand anders voor het lidmaatschap ter beschikking had, waarom hij den Raad mededeelde ten aanzien der benoeming: „op het beleefdste en vriendelijkste te blijven insteeren". Het college hield nochtans voet bij stuk, hetgeen niet verhinderde, dat de correspondentie op de meest welwillende wijze gevoerd werd. Bij besluit d.d. 18 Mei 1818 gaf bovendien de resident toe. De aandacht was nl. gevallen op den heer *Herklots*, een tot de oude Vóór-Indische ambtenaren behoorende, die echter voor benoeming door Van Braam niet in aanmerking had kunnen komen, omdat er geen voldoend bezoldigde positie voor hem was [1]. Uit dien hoofde heeft wellicht Overbeek hem niet terstond benoemd in de rechtbank, doch nu de quaestie over den zoon rees, ging hij er ten slotte toe over, hopende, dat Herklots het lidmaatschap zou aanvaarden, gelijk inderdaad plaats vond: „een man van kunde, opregtheid en vroomheid, die de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie sints een quart eeuw heeft gediend, doch die thans door de gereduceerde staat der Directie, als een bijzonder burger leefd, vertrouwende de Resident dat Zijn Ed. deeze post van eer, schoon daaraan geen voordeel gehegt is, met vreugd zal bekleeden, zo zijne pligten hem niet naar ergens elders roepen".

[1] Zie *Nijhoffwerk*, bl. 205.

Bij het vermeld besluit van 7 Juli 1818 (bl. 61) hadden C. C. G. G. ook goedgekeurd, zoowel de benoeming van J. Muller tot secretaris, als de aanstelling van P. T. G. Overbeek tot adjunct-secretaris en de daaraan verbonden betrekkingen, mitsgaders tot translateur en assistent-collecteur. Blijkens verbaal d.d. 5 December 1818 besloot de resident hierover „nederig dank aan te bieden". Over de quaestie betrekkelijk het lidmaatschap in de rechtbank werd gezwegen; maar toen de stukken over Herklots' benoeming in handen van C. C. G. G. kwamen, vereenigden zij zich niet slechts bij besluit d.d. 12 October 1818 met deze aanstelling, maar werd het geenszins overbodig geschrijf geacht, om den resident te kennen te geven, dat de Raad van Justitie zich ten rechte tegen de toelating van Overbeek Jr. had verzet. Nog door een andere omstandigheid kwam de naam van dezen jongen man in het gedrang. Het assistent-collecteursschap — de resident was collecteur — bracht, naar het schijnt, bemoeiing met rechtszaken mede. De resident had zijn zoon d.d. 11 April 1818: tot assistent benoemd: „omdat ik noodzakelijk een mede-helper in dat vak behoeve, en ook omdat de dienst vereischt, dat jonge dienaren van trap tot trap worden opgeleid tot den dienst en het behandelen van Inlandsche regtzaken; in den korten tijd, dat ik het bestier in handen heb gehad, zijn er reeds in dat vak alleen 118 zaken voor mij verschenen; deeze evenwel zijn van geen gewichtigen aard, en derhalve is die adaulet zeer geschikt voor een jongen aankweekeling. Het appèl van die zaken is bij den Resident." Op zichzelf genomen was door de regeering tegen het assistent-collecteursschap geen bezwaar gemaakt, daar C. C. G. G. de benoeming d.d. 7 Juli 1818 goedkeurden; maar sinds had de resident den assistent bij een instructie van 7 November 1818 zelfstandige rechtspraak over kleine zaken opgedragen; bij gebreke hiervan miste, oordeelde Overbeek, de Inlander gelegenheid tot hooger beroep: „dat de menschen steeds als een zeer grievende zaak beschouwen"; nu, dat deze zaken niet dadelijk bij den resident aanhangig werden gemaakt, bestond er gelegenheid tot appèl. Overigens meende Overbeek, dat deze rechtspraak, „alles maar kleinigheden" omvattende, „in deszelfs ware licht beschouwd niets om het lijf heeft". De opmerkingen vloeiden voort uit de teleurstelling bij hem gewekt door de resolutie d.d. 12 September 1819 N° 1, waarbij de regeering de eigenmachtige organisatie omtrent rechtspraak afkeurde.

Den resident toch werd gelast de instructie van den assistent-collecteur in te trekken „zullende de Assistent Collector moeten ageren onder de verantwoording van den 1[en] Resident". Blijkens verbaal d.d. 1 Januari 1820 N° 4 gaf de resident aan het bevel gevolg; maar niet zonder weerspraak. Hij had toch in het bestaande der inrichtingen geen verandering gebracht, meende Overbeek, daar de betrekking was goedgekeurd: „Dat dus de Resident eerbiedig sustineert geene nieuwe inrigtingen gemaakt te hebben, buiten voorkennis en speciale toestemming van het Gouvernement, en dus ook hoopt, dat op hem geen verder ongenoegen zal blijven rusten, zijnde het waarlijk hard voor een getrouw dienaar, altoos gehekeld te worden over zulke zaken als zijn zoon betreffen, ook dan wanneer hij wordt te werk gezet zonder betaling en om de wille van het algemeen goed". Heel helder is mij het beginsel van dit verweer niet! In ieder geval, de resident besloot nu „den assistent-collector in het vervolg te laten ageeren zonder instructie, alleen op responsabiliteit van den Eersten Resident; voorts om alles wat genoemd wordt regterlijke functie zelve te verrigten, al is het dan ook tot een grievende last van den Resident".

m. Met den nieuw opgetreden secretaris Muller (bl. 61 en 63) trof de resident het evenzeer allerongelukkigst, doch nu wegens den gezondheidstoestand van den titularis. Door beroerten getroffen, werd hij zoo goed als memorieloos; van tijd tot tijd had hij slechts meer heldere oogenblikken. Men vleide zich dan gaarne met beterschap, liet hem dus tot de vervulling zijner functiën weer toe, tot bemerkt werd, dat verkeerde handelingen uit ontoerekenbaarheid voortvloeiden. In een brief d.d. 6 Juni 1819 N° 2 rapporteerde Overbeek onzen landvoogd: „de ellendige staat, waarin de H[r] J. Muller door een visitatie van den Almagtige zeedert de maand February bevorens was gedompeld geworden". Bij resolutie in Rade d.d. 7 Januari 1820 N° 30 werd dientengevolge Muller, in geval hij niet langer in staat mocht blijken zijn ambtsverrichtingen te vervullen, eervol ontslagen en „uit hoofde zijner lange dienstjaren" toegelegd .... een pensioen van 50 S. R. 's maands! Hij moest opgevolgd worden, gelastte de regeering, door C. Imbert (bl. 15—16), die aan den adjunct-secretaris Overbeek behoorde voor te gaan, daar deze nog een jong, gene een oud dienaar was, zij het dan ook dat dit streed met de orde door commissaris Van Braam aangegeven. De post van geheimschrijver hief

de regeering op, doch zij gaf tevens, zoowel aan den 1en, als aan den 2en resident „een additioneele klerk" op 40 S. R. 's maands, waartoe zij benoemde Ulrich, die naar wij weten (bl. 18), voor de eer bedankte, en zekere M. Hoorn, welke laatste benoeming Overbeek deed aanteekenen, als een bijdrage tot bureaukratische bemoeiingen met klerken op zulk een afstand: „Reeds lang dezer wereld is overleden, dat men zich daarover niet behoeft te beklagen, daar die man geen Nederduitsch verstond, maar pas zijn naam konde teekenen, en, te voren bereids aangezogt, verklaard had niet te kunnen of te willen dienen, houdende hij zig beter onledig door een kleinen handel in hout." Overeenkomstig de bij de resolutie toegekende bevoegdheid, hadden daarop de 1e resident den 15-jarigen Benjamin Bogaardt en de 2e resident den 17-jarigen Daniel Bogaardt tot klerk benoemd, beiden zoons van den 2en resident.

Wat betrof den ongelukkigen secretaris Muller, deze met een gezin en zonder een cent vermogen zijnde, kon de resident het niet van zich verkrijgen aan het pensioenbesluit uitvoering te geven, daar de mogelijkheid van beterschap nog niet volstrekt uitgesloten scheen. Door Overbeek's zoon, den adjunct-secretaris, was reeds zoovele maanden het werk gedaan; ook had de Raad van Justitie den resident ernstig aanbevolen, geduld te oefenen, naar aanleiding waarvan Overbeek in zijn verbaal van 27 April 1820 over het vroeger gebeurde aanteekende: „Dat de Resident daarin heeft toegestemd, houdende den dienaar Overbeek Junior voor oogen, dat hij niet moede moest worden te arbeiden voor een ongelukkig man, die een huishouden heeft te mainteneeren, die arm is, en die zijn vaderland drie en dertig jaaren heeft gediend, daar het niet kon missen of zijn exertiën zouden de gunst en bescherming zijner superieuren in den tijd tengevolge hebben". Maar nu, tegenover de resolutie van 7 Januari 1820 staande, deed Overbeek zich tevens de vraag met het oog op den benoemden Imbert: „Is het pligtmatig, dat de arme, verdienstelijke Muller uit zijn dienst wordt gesteld, om hem plaats te doen maken voor een ander, zelfs minder geschikt dan hij? Zal zijn geheel leven in ramp en behoefte worden gestort, zonder dat vooraf en bij herhaling onderzogt is, of het de wil der Voorzienigheid zij, hem zoo inbecil te laaten als hij thans is? en zijn hart en verstand zeiden hem, dat is geenzins de

wil uwer superieuren; dog aan den anderen kant is den Red' ook voor den geest geschoten: zal men u niet beschuldigen van ongehoorzaamheid of van onwilligheid om den Heer Imbert van dienst te weezen, omdat hij uw zoon heeft voorgetrokken". Geen geneesheer kan volstrekt zeker verklaren, dat bij toestanden als van den door een beroerte getroffene, de patiënt zonder hoop op beterschap is; de dokter gaf alzoo een getuigenis, gelijk men verlangde. Bij brief d.d. 22 Mei 1820 N° 1 rapporteerde de resident onzen landvoogd, dat aan het pensioenbesluit „uit liefde voor een oud dienaar" nog geen gevolg was gegeven: „in hope, dat het den groten Albestierder zou gelieven de beklagelijke memorieloosheid van den Heer Muller te removeren". Aldus gingen twee jaar voorbij, teekende de resident in zijn verbaal d.d. 28 Januari 1822 N° 1 op, waaraan ook vorenstaande woorden ontleend zijn. Van daar „dat ZEd. voor meer als twee jaaren heeft behouden zijn ambten en gagie, terwijl de substituut secretaris zijn pligten, die veel en omslagtig zijn, heeft waargenomen". Toen werd echter de toestand hopeloos; Muller zelf verzocht voor herstel van gezondheid een reis naar Malakka en Batavia te mogen doen. De resident gaf daarop executie aan het pensioenbesluit van 1820. De regeering zag echter nu in, dat 50 S. R. pensioen voor „langjarige diensten" wel wat pover was; zij stelde het uit dien hoofde bij resolutie in Rade d.d. 18 April 1822 N° 30 op 150 S. R. „in steede van S. R. 50, die hem was toegelegd uit kragte van een vorig besluit". Zoo verbaliseerde de resident d.d. 28 Januari 1822: „Dat de Residentie Chinsurah bereids door het onbekwaam geraaken van den heere Muller bijna twee jaren beroofd is van een secretaris; dat door de groote arbeid, die de Resident moet verzorgen zijne kragten en zijn gezigt merkelijk minder worden; dat hij al het werk zelve moet doen met zijnen zoon, omdat er niemand anders gevonden wordt, die het Hollandsch zo magtig is, dat men iets aan hem kan toevertrouwen." De resident oordeelde nu tevens dat de toestand „noodzakelijk vordert, dat er zulke voorzieningen worden gemaakt, als strekken kunnen om het werk in deeze Residentie des mogelijk geregeld te doen voortgaan"; op grond waarvan hij overwoog: „dat tot het ambt van Secretaris van Politie en Justitie in deeze Residentie niemand anders bekwaam is, als de Adjunct-Secretaris Overbeek, die alle die posten en ook zijne eigene

nu bijna drie jaaren met iever, vlijt, voorbeeldelijke trouw en eer heeft waargenomen"; waarom Pieter Theodorus Gerhardus Overbeek, des residents zoon, tot secretaris werd aangesteld, altijd onder nadere goedkeuring der regeering. Imbert was alzoo niet in aanmerking gekomen, hetzij dat hijzelf zich voor secretaris ongeschikt achtte, hetzij, dat hij met de betrekking van posthouder tevreden was, hetzij dat Overbeek de regeering had overtuigd van het volstrekt verkeerde harer keuze. In ieder geval bij resolutie in Rade d.d. 9 Juli 1822 N° 49 werd de gevorderde goedkeuring verleend, zonder dat hierover correspondentie ontstond [1]. Alzoo was nu het adjunct-secretariaat open. Een resolutie van 25 Februari 1819 N° 4 had den resident gelast om bij vacature den heer Herklots hiertoe te benoemen. Blijkens verbaal d.d. 12 Juli 1819 was hem toen reeds door den resident gevraagd of hij deze betrekking, gevende slechts 100 S.R., wel wilde aanvaarden: „zijnde er geen andere weg open om aan de order van den Gouverneur Generaal in Raade te obedieeren, nademaal de Heer Herklots niet in 's Konings dienst is en een veel lucratiever post elders bekleed". Overbeek had goed gezien, daar Herklots bedankte bij schrijven d.d. 19 Juli 1819. Onder herinnering, dat hij reeds een door commissaris Van Braam aangeboden betrekking had moeten weigeren, omdat de bezoldiging te laag was, opperde hij nu hetzelfde bezwaar. „Thans", zoo schreef hij, „hoe stil en geretireerd ik ook leef, kan ik echter mijn ongelden met niet minder dan Ropijen 350 à 400 's maands bestrijden. Het is dus niet ongeneigdheid, maar een dringende noodzakelijkheid, die mij preveniëerd van de eer om het Gouvernement te dienen." De keuze van den resident voor adjunct-secretaris viel nu op Benjamin Bogaardt (bl. 65), zoon van den 2^{en} resident met wien echter Overbeek zóó hooge onaangenaamheden kreeg, dat het op ontslag uitliep, terwijl Bogaardt Sr. zelf naar Batavia vertrok. De zoon weigerde evenzeer het adjunct-secretariaat.

n. Resident Overbeek heeft het nl. niet alleen met zijn secretaris Van Citters te kwaad gekregen, doch ook met zijn eersten ondergeschikte, den 2^{en} resident *A. T. Bogaardt* [2]; ik heb den indruk gekregen, dat ten rechte onze regeering den resident in

[1] Bij verbaal van 23 Augustus 1822 N° 6 hield de resident van deze goedkeuring aanteekening.

[2] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 203—204.

het ongelijk heeft gesteld, al was dan ook Bogaardt niet onberispelijk opgetreden. Deze beklaagde zich namelijk te Batavia over willekeur van zijn chef in het algemeen en in het bijzonder in zake de rechtspleging [1]. Bij resolutie in Rade d.d. 4 October 1819 N° 4 werd de resident berispt „over de wijze, waarop hij, Resident, de zaak van den Bengaalder Sirienaat Baboe behandeld heeft", met last „om dezen Sirienaat Baboe onmiddelijk het grondgebied van de Nederlandsche etablissementen in Bengalen te doen verlaaten, met interdictie om in dezelve eenige vaste bezittingen te mogen houden, zijnde Zijne Excell. bepaaldelijk van gevoelen, dat aan den 2^en^ Resident eene geëvenredigde voldoening toekomt, welke hem dan ook door de Regering verschaft wordt". Aan beide residenten werd voorts bevolen om zich stipt aan hunne instructiën te houden „en daaraan geen verkeerde uitleggingen zullen moogen geeven om te dienen tot hunne particuliere inzigten, zoo als de 1^e^ Resd^t^ zulks geheel ten onpasse in de zaak van Sirienaat Baboe gedaan heeft". Eindelijk werden de instructiën nog wat duidelijker gesteld „ter voorkoming van ongepaste handelingen". De resident dit besluit in zijn verbaal van 1 Januari 1820 als boven resumeerende, teekende daarop aan: „alle deeze beveelen schuldpligtig na te komen, en na dat zal zijn geschied in der tijd aan Zijne Excell. den Gouverneur-Generaal zodanige eerbiedige representatiën over dat besluit te doen, als tot eere der Kroon en het bestier in Indië zal nodig en pligtmatig voorkoomen, waartoe de Resident voor het tegenwoordige zich buiten staat bevind, omdat hij aan eene zwaare ziekte bedlegerig is".

Dat de twisten bleven aanhouden blijkt uit ondervolgend besluit d.d. 15 December 1820 N° 1, waarin Overbeek zichzelf als *de* resident tegenover den 2^en^ resident aanwijst en waaruit blijkt dat de 2^e^ resident aan den 1^en^ verweet, dat door deze het bovenvermeld besluit van 4 October t. v. niet werd nagekomen:

Primo. Dat de Resident in voldoening zijner eed en pligt, als de surveillance over de Justitie en Politie hebbende, het gedrag van Merza Haddie alias Mogaljon heeft onderzogt, en nog verder zal dienen te onderzoeken, om niet onder de beschuldiging van zijn pligt niet te hebben gedaan, te vallen;

Secundo. Dat de tweede Resi^dt^ in een verkeerd denkbeeld is, dat de

[1] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 208.

Resident teegen de Instructie door den Heer J. A. Van Braam aan hem gegeeven handeld;

Tertio. Dat dit ook het geval is in het gesustineerde, dat de Resi[dt] ongehoorzaam zou zijn aan de order van den 4[en] October 1819 N°. 4.

Quarto. Dat nog order, nog reden, nog instructie aan den tweeden Resi[dt] veroorloven van zijn gebieder rekenschap zijner daden te vragen, ofte hem peremptoir te beschuldigen en dat hij zig in het vervolg van dergelijke handelingen behoort te wagten; en

Quinto. Dat het even aanstotelijk is, zijn gebieder te dreigen met protesten, om hem des mogelijk af te leiden van het voldoen aan zijne pligten, te min nog daar de uitoefening van die pligten strekt tot nut van allen.

Het uitvoerig stuk werd met een nieuw verweer van Bogaardt beantwoord, dat alweder aanleiding gaf tot een breed besluit van Overbeek d.d. 24 December 1820 N° 2. De verhoudingen werden sinds toenemend gespannen. Het einde was, dat Bogaardt in 1823 geschorst werd, doch geschorst door den resident *in Rade* of wel, gelijk ik ook aantref, door den Raad van Politie te Chinsura, bij besluit d.d. 29 Maart 1823 N° 1. Zijn plaats werd ingenomen door Bouman (bl. 10—12), „die oud, zwak van gezigt en met het beleid van zaaken geheel onbekend is", vind ik reeds in 1820 door den resident opgemerkt. Bouman fungeerde destijds als pakhuismeester te Chinsura, waarheen hij van Calcapore geroepen was, naar wij lazen [1]. Bij een Bataviasche resolutie van 9 Juli 1822 N° 40 had de regeering deze betrekking van pakhuismeester op 300 S. R. 's maands gesteld en voor het ambt van 2[en] resident 400 S. R. uitgetrokken, zoodat Bouman met 100 S. R. promotie maakte.

o. Resident Overbeek's afscheid. Op het vernemen van de beschreven geschillen riep de Bataviasche resolutie d.d. 27 Januari 1824 N° 23 Overbeek en Bogaardt naar Java: „om zich met den meesten spoed te begeven naar Batavia, ten einde aldaar op hunne wederzijdsche klagten te worden gehoord"; tevens werd „raadslid" Bouman tot waarnemend resident aangesteld. Het origineel van dit stuk was nog niet aangekomen, toen de resident den 4[en] Juni 1824 het duplicaat ontving. In zijn verbaal van dien dag maakte Overbeek eenige aanmerkingen op de redactie van de voor hem grievende resolutie, besluitende intusschen met de stichtelijke woorden: „Dat de Resident

---

[1] Zie bl. 18.

natuurlijker wijze moet volgen de ontvangene orders, en met blijdschap gaan zal waar hij ontbooden wordt, latende de gevolgen daarvan over aan een albesturende Voorzienigheid, die doen zal wat goed is in zijne oogen". Vermoedelijk heeft het aldus geschokte bestuurshoofd aan zijn voornemen tot spoedig vertrek geen gevolg kunnen geven door gemis aan scheepsgelegenheid, zoodat hij nog op het einde van September 1824 in de Britsch-Indische bladen las het Londensch tractaat van dat jaar, waarbij onze factorijen aan Engeland werden afgestaan [1]. Ik begrijp niet, dat Overbeek het toen niet van pas heeft geoordeeld om aan de oproeping voorloopig geen gevolg te geven. In het laatst van December 1824 tref ik hem nog als resident aan, doch in Januari 1825 teekent Bouman als waarnemend resident. Van een bestuursovergave of afscheidneming melden de door mij geraadpleegde stukken niets. Herklots treedt nu toch in 's lands dienst, nl. als waarnemend 2e resident: in die qualiteit genoot hij een bezoldiging van 250 S. R. 's maands; F. D. Bogaardt werd waarnemend secretaris.

Intusschen had men te Batavia van het tractaat nauw gehoord, of bij resolutie in Rade van 30 November 1824 N° 25 werd het oproepingsbesluit van 27 Januari t. v. buiten werking gesteld [2]. Toen het echter den 25en Februari 1825 te Chinsura aankwam, waren de heeren vertrokken; de waarnemend resident kon aloo niets anders doen dan het stuk deponeeren. Wat de regeering ten slotte met betrekking tot Overbeek en Bogaardt heeft beslist, is mij niet bekend; ook niet wat van hen geworden is. Wel werd reeds aangeteekend, dat de directie van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen onzen laatsten resident van Chinsura gehuldigd heeft wegens zijn kennis van Hindoesche toestanden [3]. Moge het hem een troost geweest zijn! Ik neem wel aan, dat de ingezetenen van Chinsura hem in waardeerende herinnering hebben gehouden. Uitingen van ingenomenheid met zijn bestuur vindt men speciaal in hun nieuwjaars-adressen. Men behoeft ze niet ernstiger op te nemen

[1] Zie Overbeek's zonderling gestijleerd schrijven in *Factorijen II*, bl. 474—475.

[2] De instructie d.d. 31 Augustus 1824 tot uitvoering van het tractaat bereikte wel pas Batavia in de eerste dagen van Januari 1825; maar reeds d.d. 21 Juni 1824 had de minister een voorloopige mededeeling er over gedaan: verg. *Factorijen II*, bl. 473 en 474.

[3] Zie over deze waardeering *Factorijen II*, bl. 476, laatste alinea.

dan dergelijke gelegenheidsstukken verdienen en toch erkennen, dat zij niet zouden ter nedergesteld zijn, wanneer de bestuurder het publiek aanleiding had gegeven zich in onwil van hem af te wenden. Als voorbeeld van dergelijke adressen volge hier de vertaling van een Bengaalsch stuk door de te Chinsura wonende Hindoebevolking aangeboden, dat onder dagteekening van 1 Januari 1821 tot onzen Koning werd gericht:

Wij alle, die onder de bescherming van de vlag van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden ons verblijf houden, leven in vrede, omdat de door Zijne Majesteit aangestelde Eerste Resident den Heere Daniel Anthony Overbeek, ons op alle mogelijke wijze beschermt, straffende de boozen, onderschragende de goeden, en doende goed regt aan allen; dus dat wij onze levensdagen slijten in vrede en vergenoegdheid des harten. Het is derhalven, dat wij den hemel steeds bidden, dat de vlag van Zijne Majesteit alhier moge blijve waaijen, dat de eerste Resident steeds moge aanhouden ons onder de schaduw zijner vleugelen te beschermen, te bewaren, en dat wij ook lange alzoo mogen voortgaan om met het begin van ieder nieuwe jaar Zijn Edelen te mogen komen gelukwenschen.

De resident had zich echter ook menigen wanklank moeten doen welgevallen. In 1820 was een adres rechtstreeks aan onzen landvoogd gericht tegen Overbeek's bestuur, in verband met de toestanden van het dorp, waar hij resideerde. Naamlooze klachten ontving hijzelf, enkel onderteekend: de inwoners van Chinsura. In een verbaal d.d. 12 November 1821 N° 2 stelde hij hierop: „Dat het den Resident in de ziel leed doet, dat eene colonie, welke hij met zoo veel liefde koestert, gedurig haar klagten verheft". Het adres ging dan ook recht op den man af, houdende o. a.: „In den tijd der Engelschen waren wij onder het uitoefenen van regt door den Heer Forbes van geheeler ziel gelukkig; maar zedert dat UEd. aan het bestuur is gekomen, vergaan wij door afpersingen en het nemen van steekpenningen." Overbeek merkte echter op: „Dat het voor den Resident niet mogelijk is de misbruiken in dit dorp effectueel ten onder te houden, in den toestand, waarin hij gesteld is"; „Dat zoo lange de Resident vereerd is met het gezag in deze Colonie zijn pligt wel vordert om over de eer van Nederland en het goed der ingezetenen te waken en zonder aanzien van persoon te letten op de zaken, die hem worden voorgedragen", al moest hij dan ook verduren „de zoo zeer voor een man van

eer en geweten vernederende aantijging, dat zijn daden voortkomen uit haat, waarvan hij, zoo als God weet, geheel ontbloot is"; doch in naamlooze klachten diende hij wel te berusten.

p. Correspondentie met het ministerie van Koloniën heeft de resident van Chinsura ook rechtstreeks onderhouden. Zij droeg echter een zeer beperkt en geen wederzijdsch karakter, daar alleen van wege den resident mededeelingen geschiedden, en wel uitsluitend over den handel. De 1 April 1818 opgetreden minister Falck had daartoe aanleiding gegeven, toen twee Nederlandsche schepen, uitgerust door de firma Frans van Aken en Zoonen te Gend, bestemd werden rechtstreeks naar Bengalen te zeilen. Dit deed den minister bij depêche, gedagteekend Brussel 11 November 1818 aan Overbeek verzoeken: „eene briefwisseling met U te openen, ten einde door middel van de directe vaart en handel uit dat Rijk op Bengalen te spoediger onderrigt te worden van den staat en belangen der bezittingen onder Uw bestuur, zonder nogtans daardoor eenige verandering te maaken in Uwe verpligtingen tot verantwoordelijkheid aan de Hooge Regering, welke U door of van wege Heeren Kommissarissen-Generaal mogten zijn voorgeschreven". De resident teekende in zijn verbaal d.d. 14 Juni 1819 aan, dat hij aan dit verlangen om inlichtingen zou voldoen: „zoo veel het zwak vermogen van den Resident toelaat". Wat dit vermogen hier voortbracht, is mij niet gebleken.

q. Jaaroverzicht van het gewest Chinsura. Onze landvoogd had bij gouvernementsbesluit d.d. 14 November 1823 N° 14 aan de bestuurshoofden van Nederlandsch-Indië het indienen van jaarverslagen over hun gewesten voorgeschreven. Het reeds op zichzelf gewichtige stuk, het uitgangspunt onzer *Koloniale verslagen*, ging vergezeld van een zeer belangrijk toelichtend schrijven d.d. 18 November 1823 over de inrichting dier stukken. Ook resident Overbeek ontving deze opdracht. Hij gaf er gevolg aan door d.d. 31 Januari 1824 een verslag over 1823 in te dienen, een zwanenzang van hem over het kort daarna voor altijd te verliezen gebied. Ik voegde het als bijlage aan deze verhandeling toe. [1]

[1] Besluit en Circulaire zijn afgedrukt in het Bijblad op het Staatsblad van N. I. N° 162. Men kan er uit zien, welk een tal van gewichtige onderwerpen de bestuurshoofden moesten behandelen. De jaarverslagen van Vóór-Indië liggen op het Rijksarchief, o.a. over Chinsura in bundel N° 1168; die der

HOOFDSTUK II.

ONZE FACTORIJEN OP DE KUST VAN KOROMANDEL.

Commissaris Van Braam had de factorij van Sadras tot den zetel van een opperhoofdij over deze factorijen verheven. Zij omvatte echter bovendien het er overigens van afgescheiden zuidelijk gelegen Tuticorin en onderhoorigheden op de kust van Madura, een complex, dat de commissaris tot residentie had gevormd. Beide bestuursdeelen droegen een eigen karakter, zoodat de opperhoofdij zich meer rechtstreeks tot het bestuur over de eerstvermelde factorijen beperkte: vandaar dat ik aan ieder dier deelen een eigen hoofdstuk wijd. Als opperhoofd was door Van Braam de heer Regel aangesteld, die den 19en Mei 1818 het bestuur aanvaardde [1].

AFDEELING I.

De algemeene toestand der Koromandelsche factorijen.

a. Economische staat. Met de teruggave der factorijen hadden de Engelschen om de grenzen van elk van deze op zichzelf staande posten een douanelinie getrokken, waar zij een in- en een uitvoerrecht hieven, liefst tot 16 pCt., behoudens onbeduidende vrijdommen. [2] Dit maakte de toekomst van de toch reeds zoo

overige deelen van Nederlandsch-Indië, behoudens mede enkele afschriften op het Rijksarchief, bevinden zich uitsluitend in het archief te Batavia. Het spreekt vanzelf, dat hun belang zal afhangen van de personen der samenstellers; doch dat daarin gewichtige gegevens voorkomen ten aanzien van den toestand onzer koloniën vóór de grondwet van 1848, toen koloniale verslagen gedrukt verschenen, lijdt mede geen twijfel. Het is uit dien hoofde te betreuren, dat deze stukken in het archief te Batavia sluimeren, terwijl zij in Nederland voor een veel grooter aantal belangstellenden van nut konden zijn. Ik nam de vrijheid hierop de aandacht van het Bestuur van het Instituut te vestigen. Het is ook wel aan te nemen, dat deze verslagen soms een beteren kijk op de werkelijke toestanden dier dagen geven dan de latere koloniale verslagen, waaraan men zooveel mogelijk alle karakter ontnam om critiek op de regeering te voorkomen. — Nadat ik het vorenstaande schreef, vond ik mededeeling van mijn brief in de notulen der bestuursvergadering van 20 Maart 1915 en het resultaat van een correspondentie hierover met dr. De Haan, den Landsarchivaris te Batavia, in de notulen der vergadering van 19 Juni 1915: zie *Bijdr. Inst.*, dl. 71 (1915), bl. XII en XIX. Uit de bijl. der laatste notulen ziet men, dat er nog zeer veel gewestelijke verslagen over 1817—1834 bestaan. Ik herhaal het verlangen, dat deze stukken herwaarts worden gezonden. — Men verg. hiermede, wat ik schreef in het vóórwerk van het in 1917 verschenen Nijhoffwerk, bl. XXVIII.

[1] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 263—265 en 274.

[2] Zie ook hierna bl. 98.

vervallen oud-Nederlandsche bezittingen buitengewoon duister [1]. Waarom wij er minder over lezen in de stukken van Chinsura dan in die van Koromandel en Tuticorin, weet ik eigenlijk niet. Voor Koromandel was o. a. het gevolg, dat de wevers voor een goed deel uit het Sadrasche vertrokken en deze weleer zoo bloeiende industrie den dood inging. De nog achtergebleven wevers dienden d.d. 20 November 1819 in het Malabaarsch een adres aan het opperhoofd in, waarvan de vertaling ons aldus wordt gegeven en waaruit wij wel de ellende van den toestand leeren kennen:

In den jaare 1818 den 31n Maart toen deze plaats aan de Hollanders was teruggegeven geworden, hebben alhier de gezamentlijke wevers in het bezit gehad 13 weeftouwen of Parries genaamd. En sedert dat de Engelschen de tollen over alles zoo hoog gesteld hebben tegen 16 pCt. en bovendien wij verplicht zijn aan het Nederlandsch Gouvernement voor hoofdgeld 's jaarlijks te betalen een som van vier Sterpagoden, zijn 6 huisgezinnen van de wevers genoodzaakt geweest om de plaatsen te verlaten, en naar de Engelsche territoiren zich te begeven om hun brood te zoeken, om geene andere redenen dan enkel om de hooge tol te ontgaan, door welke zij gedeeltelijk tot de bedelstaf geraken. En nu zijn er van ons maar 7 huisgezinnen overgebleven.

Nimmer hebben wij gehoord of gezien, dat men tollen hief op katoenen garens, zooals thans door de Engelschen 16 per cento gevorderd wordt voor den invoer en als wij dezelve weder naar buiten voeren, om blauw te verwen zijn wij weder verpligt 8 per cento te betalen. Wij zijn uit dien hoofde niet in staat om ons handwerk voort te zetten door dezen drukkenden last, en geraken aldus in groote armoede en ellende. En gelijk wij met een bekommerd en verslagen hart UWelEd.Gestr. moeten voorleggen, dat nu twee van onze overgeblevene huisgezinnen gebracht zijn tot den bedelstaf.

En terwijl wij door den Coetewaal Narayam Poele onophoudelijk aangezet worden tot het betalen der voorschreven hoofdgelden aan het Nederlandsch Gouvernement, weten wij niet op welke wijze wij ze zullen inzamelen en vergoeden, zoo smeken wij UwWelEd.Gestr.'s mededoogend en menschlievend hart om over onze arme ingezetenen zich te ontfermen en ons gunstiglijk vrij te schenken voorsz. belastingen van hoofdgelden, die wij jaarlijks moeten opbrengen, opdat wij gerustelijk alhier ter plaatse kunnen leven, zonder ergens elders te moeten gaan met ter woon om ons brood te zoeken, voor welkers gunstbewijs wij ten allen tijde zullen dankbaar blijven.

---

[1] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 257. Over den rampzaligen staat eenige jaren na de terugverkrijging van de factorijen, zie Regel's jaarverslag van 1823 in *Factorijen II*, bl. 884—885.

Het opperhoofd gaf toen het hoofdgeld wel niet geheel op, doch verminderde het bij besluit d.d. 25 November 1819 N° 19 onder nadere goedkeuring der regeering van 4 op 2 pagoden.

Een treffend beeld van de allertreurigste economische, en ook politieke, toestanden in het gewest, leverde hij daarna bij een uitvoerig rapport d.d. 28 December 1822 N° 11 aan den landvoogd: „mitsgaders de HoogEdele Heeren Raaden van Nederlandsch Indië ressorteerende te Batavia", zooals de malle adresseering steeds luidde. Wij lezen in dit stuk het volgende:

Noodzakelijk vindende een kort verhaal weegens de teegenswoordige omstandigheden van Sadras en dies onderhoorigheeden aan Uwe Excellentie en HoogEdelheeren te moeten suppediteeren ter aantooning hoe zeer de Engelschen hun uiterste vlijt aanwenden, om door de presente verleegene staat der Nederlandschen etablissementen deeser gewesten dezelve hoe langs hoe meer op allerhanden wijze zoeken verder te destrueeren, en deszelfs welvaaren des mogelijk den bodem in te slaan, opdat het Nederlandsch Gouvernement van deeze weleer zo voordeelige plaatsen thans volstrekt geene voordeelen zou behaalen, zo verzoek ik ter volbrenging derzelve vooraf ootmoedig Hoogstderzelver indulgentie te moogen obtineeren.

Van dat de Nederlandsche commissaris, wijlen de Ed. Heer Van Braam deese kust verlaaten heeft, hebben de differente Engelsche collecteuren, in de nabijheid van onse etablissementen bescheiden, getragt onze bezittingen te bekorten door gefingeerde questiën als anderzints, welkers zo veele bewijzen te vinden zijn in de successive correspondentiën van Tuttocorijn, Jaggernaikpoeram en Palliacatta aan Uwe Excellentie en HoogEdelheedens van tijd tot tijd eerbiedig aangeboden. Alle die plaatsen dus den een na den ander benadeeld geworden zijnde, wierd Sadras met dies dependentiën geduurende vier jaaren vrijgelaaten. De voorige Engelsche collecteur Cook van dit district, ofschoon hij Palliakatta attakeerde en veel nadeel toebragt (dog in verre na niet zo veel als de tegenswoordige E. Smalley gedaan heeft) liet Sadras ongemoeijt blijven, en had hij aangebleven in die dienst, zouden nog denkelijk nimmer door hem ontrust zijn geworden; edog verplaatst wordende, kwam in zijn steede de hier bovengenoemde collecteur E. Smalley, een man die veel nadeel en verdriet niet alleen aan zijn eige landgenooten te vooren gedaan heeft, maar een caracter voerd, dat hem bij veele haatelijk maakt. Deeze man, zijn zeetel 42 à 40 mijlen bewesten Sadras gehad hebbende, verliet deselve onder pretext van daar niet te kunnen leeven, maar wezendlijk om kwaad te brouwen, vestigde zig een half uur bezuyden Sadras over de rivier in een barre zandrige en bijna niet bewoonde plaats; zo dra was hij niet daar, of hij begon daagelijks zijn togt door geheel Sadras te paard te maaken zonder uit

te zonderen eenige plaats, hoe slegt of ongeleegen die ook zijn mogt, waarna hij zijn geheele catoterie [1] van Carangoelie liet overkoomen bestaande wel uit 300 perzoonen, welke hij, in zijn zandwoestijn niet kunnende plaatsen, toeliet binnen Sadras bij de Inlanderen hun woonstede te zoeken; weldra wierden wij gewaar, dat zij navorschten alle zaakelijkheeden deese plaats aangaande, en de gemoederen der ingezeetenen op te wekken ten voordeele van hem, Smalley; dit verrigt, begon hij, Collecteur, op de rivier ten zuyden van Sadras een sleng [2] voor zijn plaats te stellen, ter overhaaling van passagiers, ter depressie van de overhaalvaartuig der Nederlanderen, die van wel 150 jaaren geleeden die prerogatief als aan ons rivier toekomende bezeeten hadden; hierin egter door mij gehinderd wordende, maakte hij zijn attake op de noorder rivier van Sadras, dog daaraan ook zijn but niet kunnende bereyken, zaayde hij tweedragt onder onse vissers en slengeniers, die, altoos onderwerpelijk zig gedraagen hebbende, toen ongehoorzaam en weederspannig wierden. De Collecteur, beginnende gebouwen in die zandwoestijn op te rigten en zijn Gouvernement overgehaald hebbende een cutcherryhuys [3] daar te bouwen, employeerde in plaats van Britsche subjecten, geene andere dan de werklieden van Sadras, die bijna niets alhier te doen hebbende en door hem wel betaald wordende, zig zeer aan hem verbonden raakten; daarop liet hij op de Britsche territorie rondom Sadras tamtammen [4] en uitnoodigen ieder, die komen wilde (*om zich*) daar neer te zetten en handel te drijven, alle support te zullen geeven in geld zo wel als anderszints. Deeze encouragement, de ingezeetenen van Sadras vernemende, inclineerde hen ook zig ongehoorzaam te gedraagen, vooral daar zij nu zaagen dat het Nederlands Gouvernement zeedert vier jaaren niets ondernoomen had, waarbij zij als te vooren hun broodwinning konden hebben; daar de Collecteur in contemplatie had des mogelijk van zijn zandwoestijn een goede plaats te formeeren, resolveerde meenige en daaronder wel alle de visserlieden en slengeniers deese plaats te verlaaten, en daar naar toe te gaan, gelijk de visserlieden korteling daarna hunne intentie ook volvoerden, en door den Collecteur zeer geprotecteerd wierd; die deugnieten egter te veel aldaar verwagt hebbende, en zulks niet gerealizeerd vindende, kwaamen alle weeder terug en vroegen om vergiffenis voor hunne ongehoorzaamheid, de andere ingezetenen (uitgenomen de zulke die vastigheeden hier hebben en zig stil gedraagen) zien nog de kat uit de boom; zodra Mr. Smalley's plaats toeneemt, vrees ik, zo zij hier geen onderhoud vinden, dat ze alle de wijk daar naar toe zullen neemen,

[1] De beteekenis van dit woord kan ik niet vinden.
[2] Sleng: „een Coromandelsch vaartuig", heet het in onze woordenboeken.
[3] Wat dat is, weet ik niet.
[4] m. a. w. op het bekken slaan.

en indien dat gebeurt zullen de anderen natuurlijk volgen, wijl zij dan een pretext zullen hebben, dat zij, daar zoo veele uitgeweeken zijn, daardoor ook geen verdiensten meer hebben, welke dan de geheele ruine van de plaats zal uitwerken, en dat is de but dat die goede man heeft. Zoodanig de gesteldheid der zaaken alhier zijnde, zullen Uwe Excellentie en HoogEdelheedens (onder correctie van beter gevoelen) natuurlijk inzien, hoe noodzaakelijk het is om van deese plaatsen iets te moeten maaken en om een goed voordeel daaruit te trekken, de ingezeetenen bezigheid te geeven, opdat zij daaruit hun leevensonderhoud vindende, hun Gouvernement getrouw kunnen blijven, waarin zij gesterkt zullen worden door een meenigte van goede en ons als nog getrouw zijnde ingezeetenen, welke zij anders onmogelijk zullen vinden te behartigen. De handel en opbouwing der plaats zal in neederige gevoelens de eenigste middel zijn om alles weeder te regt en voordeelig voor het Gouvernement te maaken; indien zulks Hoogstderzelve wijzer oordeel ontmoet, zal de uitwerking tot zeegen van de meenigte strekken.

Alzoo heerschte slechts „armoede en neringloosheid" onder de paar duizend zielen, die onze hoofdplaats telde, gelijk het nog in 1824 luidde [1].

b. Nooddruft van 's lands kas te Sadras. Zonder eigen inkomsten, niet behoorlijk bijgestaan door de regeering te Batavia, ondervond het opperhoofd, evenals de resident van Chinsura, naar wij lazen [2], de grootste moeilijkheden in het bestrijden der uitgaven. Commissaris Van Braam had zich met een handelshuis te Madras verstaan om het opperhoofd maandelijks een som te verstrekken tot hoogstens 4000 Arcotropijen [3]; maar dit bleek niet voldoende. Regel trachtte zich met het trekken van wissels op Batavia te helpen, waartoe hij de bevoegdheid had [4]; het bleek echter, dat hij te Madras geen nemers er voor kon vinden. In dien nood riep hij de hulp in van zijn collega te Chinsura; doch tevens schreef hij bij brief d.d. 30 September 1820 N° 2 naar Batavia een klacht om hem dan toch geld in voorraad te zenden: „waarom ik niet geduurig aan den Resident van Chinsurah kan lastig vallen, die ook zomwijlen niet gereed zal zijn

[1] 2400 à 2600 zielen: *Factorijen II*, bl. 876; bl. 884—885 over de toestanden. Het jaarverslag d.d. 3 Mei 1824 over 1823 was door Regel's opvolger samengesteld; hijzelf overleed, naar ik nog zal memoreeren, d.d. 27 November 1823.

[2] Zie bl. 37, sub c.

[3] Zie *Nijhoffwerk*, bl. 260—261.

[4] Zie bl. 87.

mij daarmeede te helpen, eensdeels omdat hij geen qualificatie daartoe heeft, en anderdeels door het niet bekoomen van wissels, dus het crediet van het Gouvernement gevaar loopt grootelijk te lijden, waartoe de Engelsche niet weinig contribueeren".

In 1821 trachtte het opperhoofd andermaal tevergeefs wissels te Madras te plaatsen; daarna zond hij ze Overbeek toe met verzoek in Bengalen er moeite voor te doen. De resident deed er zijn kassier bij de handelshuizen op uitgaan, maar deze kwam mede onverrichterzake terug. Bij brief d.d. 18 Juni 1821 schreef Overbeek dientengevolge aan Regel:

Ingevolge Residentiaal besluit van den 5en deezer N°. 1 hebbe ik allerwegen zoo wel hier ter plaatse als te Calcutta onder alle kooplieden, Europeschen, zoo wel als Armeniërs en Inlanders, omgezien, en mij bevlijtigd tot het bekoomen van kontanten op wissels op het Nederlandsche Gouvernement te Java, door UwEdGestrenge te verleenen; edoch zonder te slagen, zijnde alle lieden, die uitstaande zaaken te Java hebben, wel geneegen, om wissels te geeven op dat eiland in uitwisseling van kontanten, maar geene dezelve visa versa aan te neemen.

c. Gemis aan militair politiepersoneel. Chinsura had eenige militaire politiemacht [1]; Sadras en onderhoorigheden, daaronder hier begrepen de residentie Tuticorin, met een uitermate lastige bevolking, miste haar volstrekt. Het opperhoofd schreef er een en ander maal over naar Batavia; het blijkt niet dat de regeering er ooit op antwoordde! Vandaar dat Regel er nogmaals op aandrong bij brief d.d. 15 Juli 1819. Na daarin de onlusten uiteengezet te hebben, die te Tuticorin waren uitgebroken, gelijk ik nader zal verhalen, vervolgde hij aldus:

De inwoonderen van het Engelsche dorp Perambador, grenzende aan onse dorp Mangewakum, onderhoorig aan Palleacatta hebben ook groote depredatie in de laatstgemelde dorp gepleegd, welke groote consequentie na zig zouden gesleept hebben, waare het niet dat den resident en assistent-resident van Palleacatta bij tijds aldaar begeeven hadden: waardoor alle ongelukken zijn voorgekoomen, dan daarover de Britschen commissaris en collecteur klagten gezonden zijnde, heeft de laatstgen[e] ons satisfactie gegeeven. Daarna wierd 's Neederlands Gouvernements cas door de Huysbediendens van den Resident door

[1] Zie bl. 89

huysbraak geheel bestoolen, welke gelukkiglijk door groote exertien van den Heer J. S. Cantervisscher en anderen (zo ik hoor) wederom gerestitueerd is geworden, en de principaale daaders in hegtenis gezet, van welke eene zig zelve verhangen heeft, en de andere om zulx te verhoeden strictelijk bewaakt word, zijnde de diefstal gebeurd, doordien bij gebrek aan militaire, de Pions verplicht zijn de nagtwagt te moeten doen, die, zulx niet gewoon zijnde, hebben geslaapen, egter daar niet aan handdadig bevonden.

Om alle welke reedenen ik Uw Excell. andermaal smeeke mij de verzogte militaire voor onze Nederlandsche plaatsen goedgunstelijk te willen accordeeren, welke ik zodanig reguleeren zal dat iedere plaats, na advenantie zijner dringende nood, de nomber van sipahis zal ontfangen als nodigt gedagt zal worden, egter de 50 man niet surpasseeren; strekkende zo wel tot maintien van 's Neederlands Gouvernements respect als dat der politie, welke anderzints schandelijk gemepriseerd worden.

Bij schrijven d.d. 31 Maart 1821 N° 17 stelde hij opnieuw voor: „Dat ter maintien van het respect van Zijn Majesteits Gouvernement alhier een sauve garde der ingezeetenen als anderzints hoog noodzaakelijk is, dat eene kleine militaire magt op ieder der respectieve Plaatsen ter deezer Kuste aangehouden werde, terwijl de weinige Pions in dienst daartoe zich volstrektelijk onbekwaam bevinden, wijl zommige Britsche officieren en andere rustverbrekende persoonen eigendunkelijk handelende, de Pions geen couragie hebben hun te attakeeren, maar eerder toelaten mishandeld te worden, zo als onlangs het geval te Sadras gebeurd is." Hieraan werd nog ter adstructie toegevoegd: „Dat er behalve het bovengemelde nog een reeden is in faveure van het hierboven aangehaalde plan, namentlijk dat er diend geduurende de nagt een wagt aan het huys van de Gezagvoerder der plaats gesteld te worden, wijl de ingezetenen, tegenwoordig overal verarmd geworden zijnde, zig op strooperijen afregten, ten einde zij zich zelven van het hun evennaasten gehoorende zo wel te voorzien, als het Britsche Gouvernement op eigendunkelijke wijze van het hunne berooft, zo dat er geen nagt ter naauwernood passeert, of de eene of andere rooverij is gepleegd geworden, het welk de wooningen van de individuus niet alleen, maar dat van de gezachhebbers der plaatsen ook onvijlig maaken, welke door Pions niet bewaakt kunnen worden, wijl zij hunnen pligt des daags verrigtende, van hen niet gevergd kan worden des nagts met waaken door te brengen."

AFDEELING 2.

De aan Sadras onderhoorige factorijen Jaggernaitpoeran, Paliakatta, Palikal en Porto Novo

a. Jaggernaitpoeran. Commissaris Van Braam had tot resident hiervan benoemd den heer Dirksz. [1] Met diens overlijden d.d. 19 Mei 1820 verving het opperhoofd hem bij besluit d.d. 1 Juni d. a. v. N° 1 door den 1en secretaris te Sadras H. F. von Sösten [2]. Deze was er tot tevredenheid van Regel werkzaam, toen het opperhoofd overleed en Von Sösten zelf de vacature innam [3].

De in diens plaats tot resident benoemde Meppen vervulde, naar ik nog zal aanteekenen, slechts weinige weken de functie; hij werd vervangen door D. H. Cantervisscher [4], voorheen posthouder ter kuste van Madura, daarna assistent-resident van Paliakatta; deze Cantevisscher gaf de factorij in 1825 aan de Engelschen over.

Den staat der residentie in 1823 memoreerde ik reeds; zij telde toen 'n 6000 zielen [5].

b. Paliakatta [6]. Van Braam had er P. E. van Hogendorp tot resident benoemd; deze was zoowel naar het oordeel van den commissaris als van opperhoofd Regel een weinig kundig man [7]. Hij werd bijgestaan door een assistent-resident, waartoe benoemd was G. W. Cantervisscher. Deze werd bij zijn overlijden d.d. 16 Maart 1819 vervangen door den heer Bronnekam.

Van Hogendorp en Bronnekam werden in commissie gesteld om met een Britsche commissie Cook-Strombon de nog niet juist bepaalde grenzen van ons gebied in het Paliakattasche af

---

[1] Zie *Nijhoffwerk*. bl. 267.

[2] Zie *Nijhoffwerk*, bl 265. Voor 1en secretaris wees Regel's besluit d.d. 28 Juni 1820 N° 1 aan H. D. Idé, assistent-resident te Tuticorin: verg. *Nijhoffwerk*, bl. 292. In 1821 werd deze, na een bezoek aan Batavia, bevorderd tot resident van Tuticorin, gelijk wij nader zullen lezen.

[3] Regel waardeerde Von Söhsten in een rapport d.d. 31 Maart 1821 N° 17 als „een jong man van 30 jaaren, en van grooten ijver en vlijt". Zie *Nijhoffwerk*, bl. 265, waar ik echter abusievelijk N° 21 voor het rapportnommer schreef.

[4] *Nijhoffwerk*, bl. 293.

[5] Zie *Factorijen II*, bl. 385.

[6] De heer Terpstra heeft in *De Indische Gids* van 1 Maart 1915, bl. 331 t/m 360 een artikel geschreven over „De Nederlanders in Vóór-Indië bij de stichting van het fort Geldria te Paliacatta".

[7] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 267.

te bakenen, speciaal van het weder Nederlandsch geworden dorp Mangewakum. Onze commissie lette er echter niet op, dat aan dit dorp behoorende grond toegewezen werd aan het belendende Britsche dorp Tripenawarum zonder dat de Mangewakumers gehoord waren, niettegenstaande zij er o. a. een plaats hadden voor het verbranden hunner lijken. De onregelmatigheid trad eerst aan den dag, toen medio 1820 een Mangewakumer overleed en zijn dorpsgenooten dit „doodlijk lijk" wilden verbranden. De ingezetenen van Tripenawarum verzetten er zich tegen; men werd handgemeen, een algemeene onrust ontstond er door, zoodat de resident bij schrijven d.d. 1 Juni 1820 de tusschenkomst van het opperhoofd moest inroepen [1]. Regel kreeg de overtuiging, dat de betwiste grond ten onrechte van het Nederlandsche dorp was afgenomen, waarom hij den Britschen commissaris Frazer verzocht zijn onderhoorigen te beletten dadelijkheden te bedrijven en de quaestie in statu quo te houden tot een definitieve beslissing was genomen. Ziehier de bewoordingen van Regel's besluit d.d. 5 Juni 1820:

Alle de stukken behoorlijk nagegaan zijnde zo is 't met leedweezen, dat 't Opperhoofd moet aanmerken, dat de geweldenarijen, die de inwoonderen van Tripenawarum op de grond van 't dorp Mangewakum hebben gepleegd, de gevolgen zijn van de verkeerde schikkingen, die de Resident en Assistent-Resident ten tijde hunner commissie, tot onderzoek van 't Nederlands grondgebied aldaar geappointeerd, hebben toegelaaten de Engelsche commissie ten uitvoer te brengen, waardoor de inwoonderen van Mangewakum hunne aan ons toebehoord hebbende brandplaats hebben verlooren, en nu de heillooze gevolgen daarvan

[1] Het opperhoofd bevond, blijkens de overweging van zijn in den tekst te noemen besluit d.d. 5 Juni 1820 „dat er te Mangewakum, onderhoorig dorp van Pallincatta, groote oneenigheid ontstaan was met de inwoonderen van 't Engelsche dorp Tripenawarum over het verbranden van een doodlijk lijk van Mangewakum, welke de inwoonderen van Tripenawarum niet alleen verhinderd hadden te verbranden, maar ook deerlijk mishandeld, doordien zij de gewoone brandplaats, dat te voren aan 't Nederlands gebied toegehoord had, en naderhand door de onregtvaardige handelwijze van de Engelsche commissarissen Cook en Strombom met de verkeerde beschikking der Nederlandsche commissarissen van Hogendorp en Bronnekam, onder het Engels gebied gemaakt is geworden; en die inwoonderen dus dat lijk niet in hun nieuw gebied wilde laaten verbranden, zo dat den Resident van Pallincatta met al zijn gezag die ongeregeldheden niet heeft kunnen tegengaan, en waarom volgens de bijlaag van des residents missieve de inwoonderen van Mangewakum redres verzogten, en de Resident dat verzoek voordroeg."

moeten ondervinden, welke nimmer zou zijn gebeurd waare de zaakelijkheedens door de Nederlandsche commisssie behoorlijk verrigt geworden, en het geene thans zo gemakkelijk niet gerectificeerd zal kunnen worden zonder een breedvoerige correspondentie met het Engels Gouvernement aan te vangen, dat zo lang de nieuwe Gouverneur voor Madras niet arriveerd, niet zal kunnen verrigt worden, aangezien de teegenwoordige Gouverneur zig niet wil verleedigen; zo dat het redres, welke de Nederlandsche inwoonderen en de Resident verzocht aan hun gegeeven worden, op geene wijze zal kunnen verschaft worden, maar eeniglijk ter voorkooming van verdere onheilen den Britschen commissaris aan te schrijven, om zo lang de volkoomen decitie op de plaats gegreepene commissie van 't Britsch Gouvernement niet verkreegen worde, de inwoonderen van het Tripenewarum te constringeeren geene geweldenarijen op de onbesliste gronden van Palliacatta te pleegen, waarom goedgevonden en verstaan is, den Britschen commissaris den Majoor J. J. Frazer ten vriendelijk verzoek aan te schrijven, de noodige beveelen aan die het concerneeren moogt af te vaardigen ter beletting van te pleegen van geweldenarijen op de nog onbesliste territoirie van het dorp Mangewakum door de inwoonderen van 't dorp Tripenewarum.

De aldus uitgelokte nadere opneming beantwoordde aan de verwachting, hetgeen het opperhoofd bij missive d.d. 15 October 1821 N° 1 aan Batavia deed schrijven: „dat alle gronden die onze eerste Gecommitteerden in 1819, van de onderhoorige dorpen van Palliacatta zo schandelijk door onbedreevenheid aan de Engelschen toegeweezen (*hadden?*), ditmaal door behulp van den heer R. W. Meppen als een der meede Nederlandsche Gecommitteerden en eene niet in dienst zijnde, dog te Paliacatta resideerende jonge Heer Heefke, een zeer kundig Ingenieur, als ons wettig regt niet alleen terug ontfangen; maar (*wij?*) een groote vermeerdering der gronden, welke zeedert 48 jaaren in dispuut waaren, gekreegen hebben, zoodat het Nederlandsch Gouvernement thans aldaar een extensieve territoriale bezitting jouisseert".

Den 11[en] November 1822 overleed Van Hogendorp; hij werd, onder nadere goedkeuring der regeering, gelijk steeds bij benoemingen van dien aard moest plaats vinden, bij het opperhoofdsbesluit d.d. 15 d.a.v. N° 2 vervangen door den te Paliakatta gezeten „vrijburger" Martinus Obdam. Dit bestuurshoofd kreeg in den tijd dat Regel was overleden en een „Raad van directie" tijdelijk de opperhoofdij waarnam, het ook over grenzen te

kwaad, die echter een ander karakter droegen. Stad Paliakatta behoorde niet in haar geheel aan het Nederlandsch gezag, voor zoover nl. bij de teruggave de Calcuttasche regeering onze vroeger toch bestaan hebbende rechten „op de zwarte stad van Paliacatta" niet had willen erkennen. Hieruit was de onmogelijke toestand geboren, dat op dezelfde plaats twee regeeringen bestonden! Vooral de Inlandsche bevolking, gesteund door de Britsche ambtenaren, maakte ervan gebruik om met ons gezag den spot te drijven. Obdam deed hierover te Sadras ernstige klachten hooren, speciaal over de ellendige houding van de Britsche ondergeschikten. In antwoord gaf de Raad van directie hem bij besluit d.d. 24 Januari 1824 N° 1 te kennen: „dat de Raad van directie met leedweezen zien moet dat alle de bovengemelde voorgevallen onaangenaamheden in zijne residentie, tusschen ons Gouvernement en dat van de Britten, nog niet op eenen vriendelijken voet gebragt zijn geworden, niettegenstaande daarover ten sterkste is aangeschreven geworden door wijlen 't Opperhoofd aan den Britschen commissaris major Frazer, en dat de Raad van directie niet verzuimd heeft om weder aan gem. Commissaris te schrijven, de zaak op de dringendste wijze voor te houden, en de nodige reparaties te verzoeken, moetende de Resident intusschen tragten om van zijne zijde, zig te gedraagen aan den eed zijner instructie, ten eynde hierdoor alle onaangenaamheden te vermijden, die van eenige nadeelige gevolgen voor ons Gouvernement weezen kunnen".

Medio 1823 deed resident Obdam een tournée door de onderhoorigheden, waarvan hij d.d. 26 Juli het opperhoofd een verslag aanbood. Het doel ervan was geweest, memoreerde het opperhoofd bij zijn besluit d.d. 1 Augustus 1823 N° 1: „om uit te vorsschen, wat de reeden kon zijn, dat de dorpen onder de resorte van Palliakatta, zeedert 1795 ofte geduurende den laatst geeindigde oorlog, meer inkomsten aan de Engelschen (*opleverden?*) dan wat zij zeedert de jongste overnaame derzelve aan de Nederlandsche regeering hebben afgeworpen." Als resultaat der nasporingen trad aan den dag: „dat de Engelschen zeedert hunne meesterschap van die dorpen, de landbouwers hadden met geldverstrekkingen op de cultuur te gemoed gekomen, en de reparatiën der Eries of watervangers in agt genomen, waardoor alle de zaaijvelden waren bebouwd geworden, welke door de Nederlandsche regeering zeedert de overnaame dier dorpen niet

was geobserveerd geworden, maar daarentegen dezelve verpacht aan vreemdelingen, welke hunne eigen voordeel meer in 't oog gehouden dan het welvaaren van den landbouwer behartigd hadden, welke de oorzaak dan was, dat den Engelschman meer winsten van zijn revenuen gehad had dan de Nederlanders tegenswoordig". Het Opperhoofd achtte zich echter niet tot voorschotverstrekking bevoegd; doch besloot het in ieder geval eens zonder verpachting te beproeven. Hadden de werklieden van Erikan het bestuur reeds vroeger voorgesteld om andermaal te arbeiden op de wijze als tijdens de O. I. C. bestond en was dit ook vroeger door het Opperhoofd bij de Regeering met ondersteunend advies voorgebracht, hetzelfde besluit gaf te kennen, dit aanbod „voor 't tegenwoordig in statu quo te laaten, aangezien het Gouvernement te Batavia door haar stilzwijgen niet schijnt in dit plan van den handel door 't opperhoofd voorgeslagen te consenteeren, waarom die werklieden zig alsnog moeten blijven geneeren met den dienst, welke zij tot als nog hebben aangehouden met de mooren". Het niet antwoorden, of althans niet binnen eenigszins redelijken tijd, van de Regeering op voorstellen van bestuurshoofden dan wel op stukken van particulieren was mede een der meest ontzenuwende middelen, waardoor ambitie en toewijding werden ondermijnd.

Toen in 1825 onze factorijen aan de Engelschen moesten overgegeven worden, was Obdam nog te Paliakatta, om aldaar dien plicht te vervullen.

c. Palikal. Deze factorij bestond in 1818 uit 6000 zielen; zij ging tot 'n 5000 terug, blijkens het verslag over 1823. Ten aanzien der zaailanden lezen wij daarin:

Twee sorten van padie word hier 't meeste gecultiveerd, namelijk de witte, en de zwarte, dat 't groot gewasch genoemd, welke in de maand July gezaaid, en in January ingeoogst word; daarna zaait men allerlei soorten van kleine graanen als: boontjes, oliepitten enz. en nelie van 't driemaandsch gewasch. Alle de zaaivelden hier, behalve eenige der particulieren, behoren aan het Nedl. Gouvernement en trekt jaarlijks in natuur 1/3 uit dien productie.

Deze landerijen waren door den commissaris Johannes Bacherius in 1691 aan de landbouwers te Palicol ter bewerking afgestaan voor 1/2 gedeelte van 't gewas[1] onder voorwaarden of met dat inzigt, om Compagnieslanderijen te maaken, tot de gestalte van een bloemtuijn, dus

[1] Of hier niet 2/3 wordt bedoeld, kan ik niet zeggen.

voor altös te bewerken en in fleur te houden, zonder te bepalen, of landerijen juist van den vader op de zoon enz. moesten afdaalen, dus zonder eenig Regt van successie. [1]

De zedert door de successive opperhoofden verleende bijzondere cauls, behelsen onder verscheide restrecten onder anderen ook deze: Dat niemant zijn stukje land mag verkoopen, verpanden, vervreemden, of verhuuren sub poene van verbeurte, also het maar alleen ter leen om te bebouwen, word afgestaan. In steede nu van aan die verpligting te voldoen disponeeren zij over dezelve bij verkooping, verpanding, verdeeling en verhuuring, gelijk ten volle gebleken was over 't gedrag van sommige dier landbouwers, waardoor hunne zaaivelden verwaarloosd, en gedeeltelijk onbehoorlijk door andere moesten gecultiveerd worden.

Het is hier onmogelijk om alle de bedriegerijen welke op de velden voorvallen, te beletten; zo voor, als na het in-oogsten der padie; het Gouvernement heeft slechts den naam van het $\frac{3}{5}$ aandeel daarop te hebben; maar 't geen welke de landbouwers zelve, of door anderen ten slotte aan zich laaten toeeigenen, kan men niet er agterkomen.

Ter vermijding van alle fraudes, disputen, en onnodige onkosten voor

---

[1] Deze heer Bacherius of Bacherus blijkt iemand van beteekenis geweest te zijn. Ziehier wat men leest in Havart's „Op- en ondergang van Cormandel" (1693), dl. III, bl. 85—86:

„De *Heer* JOHANNES BACCHERUS (wiens aanzienlijke *titulen* en verder gedoent wij *in het eerste Deel pag. 181*, en *tweede Deel pag. 165*, den Lezer hebben bedeelagtigd) vertrok naar herwaarts, na dat hy zich tien maanden, in des *E. Compagnies* thuyn buyten *Mazulipatam* onthouden had, in *qualiteyt* van *absoluyt Commissaris* in de maand *Juny* 1691, en was 'er nog in *October* des zelven Jaars, war (*wat?*) verandering hy hier in de Opperhoofden gemaakt heeft, is niet nodig te herhalen, om dat wy het even bevorens breed genoeg hebben beschreven.

„Deze BACCHERUS word ons by brieven uyt *India* van *personen*, die hem al voor twintig jaren hebben gekend, beschreven te zijn een man van een ongemeyne kennisse, en een vlug verstand, en zo gezegend in de *Ambassade*, die hy ten *ordre* van den *Grooten Commissaris*, aan het *Keyzerlyke Hof* van EURANGZEEB gedaan heeft, dat de vernieuwde *Firmaunen* van dien *Keyzer*, rekende den vervallen handel op *Cormandel* vry *considerabelder*, en profijtelyker zijn, als de vorige, ja dat door zijn goede voorzorge, en prijslijke *Conduiten*, de *Negotie* in *Golconda* begon te wakkeren, en de koe weder eenige melk te geven, (*och mogt het zo zijn, als in de vorige guldene eeuw, hoe souden wij onzen wensch ten voordele van de E. Compagnie vervuld zien*).

„Dus zoude het vervallene *Cormandel* weder in *fleur* konnen raken, en met groten luyster op nieuws oprijzen, gelyk de zonne 's morgens doed, na-datze des avonds is ondergegaan, ook heeft hy BACCHERUS by den *Keyzer* bewerkt, dat men voor eene osse-dragt van *Mazulipatam* naar *Golconda*, (zo het waar is, 't gene de vrienden ons *adviseeren*) niet meer betaald, als een *ducaat*, daar men bevorens twee plagt te geven; zo den handel wat toeneemd, dan zal dit een merkelijk profijt voor de *E. Compagnie* wezen."

't Gouvernement, recommandeert de Ondergeteekende zeer eerbiediglijk, dat alle de caulzaaivelden den lande behoorende voor drie of vijf jaren publiekelijk voor een zekere som gelds jaarlijks verpacht en tot faciliteit der pachters, kunnen die landerijen bij de opveiling in zo veele deelen verdeelt worden....

Tot resident van Palikal had commissaris Van Braam benoemd H. V. von Sösten [1]; hij bleef het tot 1820, toen hij, met het overlijden van den resident van Tuticorin, gelijk ik nader zal mededeelen, bij het opperhoofdsbesluit van 28 Juni 1820 N° 1, in diens plaats werd aangesteld. Als resident van Palikal trad op Bronnekam, assistent-resident te Paliakatta [2], juist benoemd tot 1ste secretaris te Sadras, maar die deze betrekking nog niet had aanvaard. Dit nieuwe bestuurshoofd wist in de bestaande militante verhoudingen tot de Britsche bestuurders en tot de bevolking niet een verstandigen middenweg te kiezen, gelijk blijkt uit ondervolgend schrijven van opperhoofd Regel aan onze regeering d.d. 22 Augustus 1821 N° 1 [3]:

De Residentie Palicol eene der noordelijkste Nederlandsche Bezittingen ter deezer Kuste, doet mij leed Uwe Excell. en HoogEdelh. te moeten berigten, dat in eene oproerige staat is; klagten worden meest daagelijks door de ingezetenen mij tegens den Resident toegezonden, die wederkeerig het zelfde doet over inwoonderen; ook zijn de amptenaaren met den Resident niet eenig, zo dat ik raadeloos ben, hoe alles behoorlijk en na billijkheid te onderzoeken en te beslegten, uit mankement van genoegzaame dienaaren, die in zulke geleegenheeden altoos in commissie van de Hoofdplaats tot onderzoek geschikt worden.

Wanneer na Regel's overlijden H. F. von Söhsten opperhoofd wordt, geeft Bronnekam even ongunstige indrukken. Een besluit d.d. 8 Juni 1824 riep hem dientengevolge ter verantwoording; bij een besluit d.d. 7 October d.a.v. N° 3 wordt hij beschuldigd van „onhebbelijk gedrag" en van niet te hebben gehandeld als „een bescheijden en onpartijdig regter". Den korten tijd, dat er ons gezag nog zou bestaan, houdt Bronnekam

[1] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 268.

[2] Verg. bl. 80.

[3] Aangezien ik in *Factorijen II* van het vertrek van H. V. von Sösten (bl. 377 ald.) geen melding heb gemaakt en dus ook niet van de vervanging door Bronnekam, zou men uit het ongunstig oordeel op bl. 386, laatste alinea ald. tot de verkeerde gevolgtrekking kunnen komen, dat met den ongeschikte bedoeld werd Von Söhsten.

het niettemin uit; hij gaf alzoo in 1825 de factorij aan de Engelschen over.

d. Porto Novo. Deze vestiging was onder Sadras gebracht; er fungeerde een posthouder, eerst Aubert, daarna opgevolgd door J. H. de Viet[1]. Van dezen laatste publiceerde ik een beschrijving, die hij in Januari 1823 over den post gaf[2]. De man was overigens mede een type. Hij had commissaris Van Braam een request tot plaatsing aangeboden, gedagteekend Cochin 18 April 1818 en onderteekend als „barrack sergt in charge of the commissariat Department at Cochin". Niettemin was hij, gelijk, naar wij zullen lezen, hij gaarne vooropstelt „een Hollander van geboorte", nl. van Amsterdam, waaruit hij in 1793 naar Indië vertrok. De oorlog met de Engelschen belette hem zijn bestemming te volgen; hij zag zich genoodzaakt „in den Engelschen kompagniesdienst te treden". Met het Herstel, hopende, „als een Hollander zijnde", op plaatsing in Nederlandschen dienst, nam hij ontslag uit den Britschen dienst. Wat er toen met hem gebeurd is, weet ik niet; hij schijnt naar Batavia te zijn gegaan, waar hij bij besluit van den landvoogd d.d. 17 Maart 1822 N° 1 benoemd werd voor de kust van Koromandel op f 80 's maands.

Opperhoofd Regel wist zoo dadelijk niet hoe den onontwikkelden man aan een betrekking te helpen, tot zich op het einde van 1822 gelegenheid tot plaatsing voordeed door de vacature-Porto Novo. Waar Aubert destijds gebleven was, is mij evenzeer onbekend. Zooals het Opperhoofd de zaak verhaalt, was deze er reeds niet meer en krijgt men den indruk uit het door mij aan te halen besluit d.d. 28 Januari 1824, dat ons bestuur er vertegenwoordigd werd door „een armen Malabaar". Men vindt de zaak verhaald in het rapport d.d. 28 December 1822 N° 8 aan de regeering. Om van Porto Novo eenige inkomst te trekken had Regel er de drankpacht ingevoerd. Dientengevolge kreeg hij „hevige klagten van de tolk van Porto Novo, ageerende als opzigter aldaar en van de Nederlandsche drankpagter"[3] „over de geweldaadigheeden gepleegd door de Engelsche drankpagter en policie-opzigters van die plaats aan onze drankpagter

---

[1] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 268.

[2] Zie *Factorijen II*, bl. 387.

[3] De naam van den opzichter was vermoedelijk Soendra Moertu Pullo, gelijk wij hierna zullen lezen: zie bl. 91.

en inwoonderen van Wannapalum [1], waarover, de noodige representatie aan de Britsche commissaris gemaakt hebbende, geen redres heb moogen erlangen om reeden die Engelsche pachter, een overgegeeven booswicht zijnde, door omkoopingen en kuijperijen het regt verdraayd heeft, en de Engelschen onse voordeelen, hoe gering ook, met een jaloersch oog ziende, die booswigt gesupporteerd hebben, waardoor een aanmerkelijke schaade dit maal aan de drankpagt van gemelde plaats zal ondervonden worden". Op dien grond had het Opperhoofd „noodzaakelijk gedagt ter verhoeding van de ongeregeldheeden in den vervolge een beschermverleening van onze pagter, zo wel als de inwoonderen"; waarom bij besluit d.d. 12 December 1822 N° 1 onder nadere goedkeuring van de regeering als posthouder te Porto Novo werd aangesteld De Viet: „met oogmerk tevens daardoor het Gouvernement te bevrijden van aan hem De Viet een noodeloos tractement te accorderen, welke hij anderzints zou blijven genieten, eensdeels omdat hij geen genoegzame geschiktheeden bezittende om zaakelijkheden van groot aanbelang waar te neemen, daartoe niet konde benoemd worden en anderdeels ook geene vacature zijne geschiktheeden passende, oopen waren". Wel verre echter, dat dit rust gaf, werden de twisten er slechts door verscherpt, toen, gelijk wij nader in het breede zullen lezen, opperhoofd Regel in November 1823 overleed en in Januari 1824 werd vervangen door H. F. von Söhsten.

In die maand Januari had De Viet een te Porto Novo gevestigden matroos, Jan Innes, als vlaggeman indertijd in onzen dienst, gevangen genomen, wegens het niet voldoen van een schuld voor aankoop van een huis van zekere weduwe Willesi. De Britsche commissaris, majoor Frazer en de assistent-collector Cumliff betwistten de bevoegdheid daartoe, opmerkende, dat de gevangene Britsch onderdaan was, zoomede „dat het Nederlandsch Gouvernement met geen authoriteit te Porto Novo is bevestigd geweest", gelijk memoreerde het Sadrasbesluit d.d. 17 Januari 1824 N° 1. Frazer dreigde het er ook niet bij te willen laten, daar hij den gevangene met geweld zou bevrijden. Op deze bedreiging had De Viet aan den assistent Cumliff geantwoord: „dat hij liever den dood tarten zou, dan in een enkel punt van zijn rechten zou afzien"!

[1] Een vlek, behoorende tot Porto Novo: zie *Nijhoffwerk*, bl. 248.

Deze quaestie had zich reeds voorgedaan tijdens het interregnum vóór Von Söhsten's optreden d.d. 27 Januari 1823, toen een Raad van directie te Sadras de opperhoofdij voerde. In het feitelijke vond deze niet, dat De Viet ongelijk had, doch onder de gegeven omstandigheden oordeelde het college zijn optreden ten hoogste afkeurenswaardig, gelijk hem bij het vermeld besluit werd te kennen gegeven, met last, dat hij Innes uit het arrest zou ontslaan [1]. 's Mans dwaasheden lokten een paar dagen later nog een besluit d.d. 23 Januari 1824 N° 2 van den Raad uit, waarbij hem gelast werd: „dat hij voortaan op zijne hoede weezen moet in het frankeeren zijner brieven met den tietel van Neederlands opperhoofd [2], wijl zulke willekeurige handelingen eenen predominenten en impertinenten aard aantoonen, die eens door zijne supperieuren niet ongeobserveerd zal gelaaten worden, tot prejuditie van eenen zo vermeetelen posthouder".

De Engelschen lachten blijkbaar om den man en stoorden zich niet aan hem. Ter eene zijde schreef hij Cumliff, dat deze doen kon, wat hij wilde; ter andere verzocht hij te Sadras den bijstand van een inlandsch hoofd, 'n z.g. amina, en twee oppassers,

[1] Ziehier de woorden van het besluit. Het daarin voorkomende *in te roepen* zal wel moeten zijn, denk ik, herroepen.

„Dat de posthouwer egter op zijn regt staan en vernietigen konde de pretentie van den matroos Jan Innes ten opzigte van het huis van de weduwe Willesi, zonder tot eenige extremiteijten te treeden, en daartoe getreden hebbende en ziende den wederspannigen aard van 't Britsch Gouvernement, de posthouder eerder den matroos Jan Innes onder 't een en ander pretext, uit zijn arrest had moeten ontslaan, dan in zijn besluit te volharden, en aan den ass^{t} collecteur Cumliff te schrijven, *dat hij posthouder liever den dood tarten zoude, dan een enkel poinct van zyne regten af te staan*, daar hij met zulke expressen niets uitvoeren of toebrengen kan om zijne regten te handhaven, als geen genoegsaam magt daartoe hebbende, maar wel dat hij daardoor ons Gouvernement in onaangenaamheeden met dat van 't Engelsche dompeld, die zomtijds onherstelbaar zal kunnen weezen, en dat de posthouder bijgevolg daadelijk zal hebben in te roepen, zijne genoomene maatregelen ten deezen einde, ontslaande den matroos Jan Innes uit zijn arrest, en handhavende egter de regten van de wed. Willesi, zo als het behoort, ten welken eynde ook de Raad van directie aan den Britschen commissaris geschreven heeft."

[2] Onze autoriteiten mochten voor de officieele correspondentie van de Britsch-Indische post kosteloos gebruik maken. Op de adressen moest dan den titel van de afzendende autoriteit vermeld worden; De Viet zal zich toen veroorloofd hebben dien van Nederlandsch opperhoofd, in plaats van Nederlandsch posthouder.

„pions", om zich beter te kunnen doen gelden. Dit voorstel trof Von Söhsten nog onafgedaan aan bij de aanvaarding van de opperhoofdij. Onder herinnering aan 's mans gehouden gedrag, wees hij het gladweg af. De manier van zeggen is wat vervelend; doch om de opvattingen juist te leeren kennen, geef ik de woorden van het besluit d.d. 28 Januari 1824 terug, waarin namelijk aan De Viet werd medegedeeld:

dat 't Opperhoofd hem eens aansprakelijk maaken zal voor al 't voorgevallene in zijne posthouderij, wijl een zeekere ingebeelde magt, die hij vermeende te hebben, hem onlangs aan den ass' collecteur Cumliff deed schrijven, *dat hij posthouder liever den dood tarten zoude dan een enkeld poinct van zijne regten afstaan*; dat zulke onbezonne en lossinnige uitdrukkingen zeeker de gemoederen gaande maaken moeten, waarom ook 't Britsch Gouvernement, hieruit voordeel getrokken hebbende, deszelfs vexaties g'antameerd heeft, die de posthouder zagt had kunnen ontgaan, schoon de posthouder nu zig weder verlaagd en aan den ass' collecteur Cumliff schrijft, '*dat hij doen kan wat hij wilde*, zeekerlijk hoopende om met den amina en twee pions, die hij van Sadras denkt te krijgen, nader zijne vermeetele handelingen uit te voeren; dat 't Opperhoofd geensints van meening is den posthouder in zijne verbrodde zaaken door deeze menschen te doen assisteeren, daar 't Opperhoofd op alle de demarches van den posthouder zeggen moet, dat een arme Mallebaar, de geweezen opziener Soedrie Moetue, lang Porto Novo bestuurd had, zonder dat er toen eenige onaangenaamheden voorgevallen waaren en eijndelijk, dat de posthouder op zijne hoede weezen moet om voortaan lessen en regels voor te schrijven, zo als hij aan den Raad van directie het gedaan heeft, wijl de posthouder als dan ondervinden zal de gevolgen van zijne behandeling; voorts, dat de posthouder zig zal moeten wagten, onder voorgaave dat ze door 't Eng. Gouv' mogten geöpend worden [1], wijl dit van een Gouvernement niet te verwagten is, schoon de posthouderij daartoe reeden en oorzaak gegeeven heeft."

Op dat *arme Malabaar* vatte De Viet vuur, hij „een geboren Nederlander", zooals hij zich in zijn brutaal antwoord verhoovaardigt te memoreeren! Misschien was Von Sösten een Duitscher of wellicht een Inlandsch kind en insinueerde De Viet daarom: dat de Nederlandsche ambtenaren, waarmede hij te te doen kreeg, eigenlijk slechts vreemdelingen waren, die met

[1] Hier is blijkbaar wat uitgevallen; De Viet schijnt het Britsche postkantoor, door de tusschenkomst waarvan onze dienstbrieven franco verzonden werden, van het openmaken der brieven beschuldigd te hebben.

voorbijgang der ware Nederlanders slechts op kosten der Nederlandsche kas teerden, immers dat onze regeering, volgens De Viet's zeggen, geen andere ambtenaren in dienst had: „dan Cingaleezen en Mallabaaren ofte vreemdelingen, die van zijne natie onderhouden worden, en dat het beter zijn zoude, dat zij haar beroep in acht namen". Aldus resumeerde het Opperhoofd in zijn rapport aan de Regeering d.d. 31 Augustus 1824 N° 18 De Viet's antwoord. Von Söhsten toch had hem bij besluit d.d. 9 t. v. N° 4 geschorst en met de waarneming van het posthoudersschap belast den opzichter aldaar Soendra Moertu Pulle, ter toelichting waarvan in het schrijven aan de Regeering de aandacht werd gevestigd: „op al het geene er plaats gehad heeft, tusschen de Posthouder en 't Gouvernement; niet alleen geduurende mijne administratie, maar ook in die van wijlen het opperhoofd Regel, en toen de Raad van Directie het bestier alhier in handen gehad heeft, waardoor 's Posthouders supperieuren niet alleen aan zijn impertinenties en wederstrevigheeden zig blootgesteld vonden, maar ook ons Gouvernement gevaar liep, in de grootste onaangenaamheden met dat der Engelschen te geraaken, waartegen de Posthouder bij herhaling, vermaand was geworden om op zijne hoede te weezen".

Toen in 1825 Porto Novo aan de Engelschen moest overgegeven worden, zag zich hiermede belast de heer J. A. Regel, een zoon van het opperhoofd met wiens overlijden wij ons nu nader moeten bekend maken.

AFDEELING 3.

Overlijden van opperhoofd F. C. Regel en vervanging door H. F. von Söhsten in 1823—1824.

Bij de organisatie van het bestuur over Sadras en onderhoorigheden had commissaris Van Braam te Paliakatta en te Tuticorin een assistent-resident nevens den resident aangesteld. Men zou zeggen, dat deze assistenten de aangewezen waarnemers voor de residentsplaatsen waren. Toen nochtans in 1820 resident Van Spall te Tuticorin overleed, ontstonden er moeilijkheden, omdat er geen van rechtswege bestemde tijdelijke plaatsvervanger was. Hoe dit eigenlijk zat, waar er wel een assistent-resident fungeerde, weet ik niet; doch het gaf opperhoofd Regel bij missive d.d.

31 Maart 1821 N° 17 aanleiding om de regeering op een ten deze bestaande leemte te wijzen, daar er ook geen aangewezen waarnemer was bij het ontstaan van vacaturen in de opperhoofdij, zoomede in de residentiën Jaggernaitpoeran en Palikal. Speciaal wees hij op de belangen der opperhoofdij; voor aangewezen waarnemer aldaar kon hij, volgens die missive, onder de residenten niemand anders als geschikt aanbevelen dan H. F. von Söhsten te Jaggernaitpoeran, dezen daarom voordragende tot 2^{en} resident te Sadras. Weliswaar was hij de jongste der bestuurshoofden, doch de beste, bijzonder ijverig en die gedurende twee jaren dienst als eerste secretaris te Sadras geheel op de hoogte der zaken geacht moest worden [1]. Naar ik reeds opmerkte, de centraliseerende Bataviasche regeering kon het werk niet af en liet dientengevolge maar op antwoord wachten of gaf in het geheel geen beslissing. Zoo gebeurde het, dat het geval onvoorzien was, toen in October 1823 opperhoofd Regel bedenkelijk ziek werd. Hij had intusschen nog de krachten om in den geregelden gang van zaken te voorzien, nu hij in ieder geval voorloopig zijn werk niet kon doen. Waarom hij toen alweer niet Von Söhsten tot zich riep of een te Sadras meest geschikt ambtenaar met de waarneming belastte, is mij onbekend; maar bij zijn besluit d.d. 1 November 1823 N° 1 volgde hij hetgeen tijdens Van Spall's overlijden in 1820 te Tuticorin was geschied, door met het bestuur gedurende de ziekte te belasten een college, geheeten *raad van directie*. Hiertoe wees hij aan:

1°. M. P. R. Raket, den eersten secretaris: president;

2°. R. W. Meppen, havenmeester: eerste lid;

3°. J. Duinevelt: 's lands kas- en boekhouder.

Van Raket lezen wij hier voor het eerst; Meppen stond goed aangeschreven, naar bereids werd opgemerkt [2]; Duinevelt was door Van Braam in dienst gesteld als scriba [3]. Volgens de bewoordingen van het besluit had het college ook de opperhoofdij waar te nemen bij eventueel overlijden van Regel, doch tevens „dadelijk met het opengaan van den moesson" [4] den resident van Jaggernaitpoeran H. F. von Söhsten als vervanger aan te wijzen", onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal.

[1] Verg. bl. 80.
[2] Verg. bl. 82.
[3] Zie *Nijhoffwerk*, bl. 267.
[4] *Opengaan* van den moesson?

De brieven aan de opperhoofdij zouden gedurende 's Raads waarneming gericht moeten worden *Aan den president en leden van den Raad van directie.*

Den 27[en] November 1823 overleed het opperhoofd [1]. 's Raads besluit van dien dag N° 1, voorschrijvende de plechtigheid der begrafenis en den officieelen rouw, hield de overweging in: „Nademaal 't den Almagtigen God behaagd heeft deezen morgen omstreeks 5 uuren ons geliefd opperhoofd voor deezen Kusten Cormandel en Madura, den WelEdelen Gestr. Heer F. C. Regel door den dood tot zig te neemen, na een ziekte van bijna twee maanden en eene loflijke en roemwaardige regeering van bijna 6 jaaren, tot het allergrievendst leedweesen van Hoogstdeszelfs familie en 's Konings ambtenaaren". Wij zien reeds uit die woorden van *roemwaardige regeering*, dat de Raad eenige moeilijkheid had met juiste wijze van uitdrukken, en zoo zal het college ook het zotte niet gevoeld hebben van het zenden van afschrift van dit besluit „tot narigt en observatie" aan resident Overbeek te Chinsura. Dit bestuurshoofd vond het nog de moeite waard, blijkens art. 2 van zijn besluit d.d. 20 December 1823 N° 2, waarbij het afschrift werd gedeponeerd, er zich aan te ergeren, opmerkende: „Dat de pretensie die de zoogenoemde Raad van Directie scheind te maaken om te gebieden over een van de kust van Coromandel en Madura onafhankelijke residentie, en den resident daarvan besluiten te zenden tot *narigt* en *observatie*, zoo absurd is, en zulk een groote onkunde van de propriëteit in het bestuur van zaaken vereischt wordende aantoond, dat het zelve beneden notitie schijnt te weezen, en daarom onaangeroerd behoord te worden gepasseerd." [2]

Op Zondag 7 December 1823 hield „missionaris" Kindlinger [3] te Sadras een gedachtenisrede. „Alle ambtenaren en haare familie, die tegenwoordig waaren, konden zich", teekende

---

[1] In *Factorijen II*, bl. 387, is door mij bij de correctie de hoogst hinderlijke fout voorbijgezien door als jaar van overlijden te stellen 27 November 1824, met de toevoeging liefst: „kort vóór de teruggave der Kust aan Engeland". Die overgave vond plaats d.d. 1 Juni 1825: zie *Factorijen II*, bl. 477.

[2] Er ging in dit stuk nog de opmerking vooraf: „zoo men al eens verondersteld, dat het opperhoofd Regel regt gehad heeft een Raad van Directie onder zig te benoemen gedurende zijn leeven, om hem in de administratie behulpzaam te zijn, en ook als zijn opvolger te dood-verven de Resident Von Söhsten,..."

[3] Verg. bl. 50 ad noot 3.

's Raads verbaal van dien dag aan, „niet wederhouden om een traan van liefde en aandenken bij deze plegtige gelegenheid te storten over 't verlies van wijlen hun geliefd opperhoofd". Aan de regeering werd gemeld [1], dat Regel was overleden: „nadat ZijnEdG. eene loffelijke Regeering van omtrent zes jaaren over deeze kusten gehad heeft, die nu te vroeger ondervinden moet het verlies van eenen ambtenaar wiens oordeel, net bestuur en zagte Regeeringswijze alles toegebracht hebben wat overeenkomstig weezen kan met de belangen deezer kusten".

Aan H. F. von Söhsten te Jaggernaitpoeran werd ten spoedigste het besluit zijner benoeming tot opperhoofd gezonden. In plaats dat de Raad zich hiertoe bepaalde en alzoo aan het nieuwe hoofd de vervulling der aldus te Jaggernaitpoeran ontstane vacature overgelaten had, benoemde het college bij besluit d.d. 29 November 1823 N° 1 tevens Reinier Willem Meppen tot resident van Jaggernaitpoeran, op grond, dat deze wijze van vervulling Regel's „volstrekte begeerte" was geweest. Wij lezen nu niets anders dan ongeloofelijke zotternijen!

Naar wij weten, was Bronnekam resident van Palikal [2]. Deze ondergeschikte mijnheer ijlde d.d. 7 December 1823 op het bericht van Von Söhsten's bevordering tot opperhoofd, zonder alzoo de aanvaarding af te wachten of 's Raads verlof te vragen, naar Jaggernaitpoeran, om over zijn belangen te spreken. Dat was tot daaraan toe; doch het fraaiste was, dat, toen hij hierover werd berispt, hij zich verantwoordde met de mededeeling, dat er te Palikal pen noch papier was om er in geschrifte over uit te weiden! De resident verliet de plaats ook al weder onder achterlating van een commissie om onderwijl het bestuur te voeren: dit college bestond uit scriba Meijkamp en klerk Da Silva. De Raad te Sadras nam Bronnekam het eigengerechtigd verlaten van zijn post geducht kwalijk, hetgeen dezen in de volgende bewoordingen bij besluit d.d. 16 December 1823 spatieerend werd te kennen gegeven:

dat de Raad van directie, met de grootste verslagenheid gezien heeft dat de Resident de aan hem toevertrouwde post op eene zo vermeetele wijze verlaaten had, om 't geEligeerd opperhoofd den WelEd. heer Van Söhsten te Jagernaitpoeran te gaan spreeken en van zijn Ed. afscheijt te neemen, ter behartiging van zijne eijgene

[1] Bij brief d.d. 14 Februari 1824 N° 2 door het nieuwe opperhoofd.

[2] Zie bl. 86.

belangen en met ter zijde stelling van die pligten, aan eenen Resident verbonden, om eerst van 't hoog bestier waar onder hij onmiddelijk sorteert, verlof te verzoeken tot 't verlaaten van zijn post, al was 't maar voor een paar daagen; dat de Raad van directie vastelijk gelooven moet dat de Resident, door zijne gewoone predominente denkwijze aangedreeven, zig verbeeld had, dat, daar al een nieuw opperhoofd ter deezer Kuste geEligeerd was geworden, hij den Raad van directie als een *Nul in 't cijfer* konde aanmerken, in weerwil dezelve in alle zijne regten volleedig blijven moet totdat het nieuw opperhoofd in zijne ambtsverrigtingen zal getreden zijn; dat de Resident bijgevolg verzeekert zijn kan dat de Raad van directie niet in gebreeke blijven zal om behoorlijke applicaties daar omtrent bij 't geEligeerd opperhoofd te maaken, al zoude de Resident zijne gewoone uitvindingen en uitvlugten te berde brengen en daarvan ook hierbij gebruik maaken, wanneer hij zelfs mogt zeggen dat hij zijn post verlaaten moest om 't geEligeerd opperhoofd te gaan spreeken: *wijl er in zijne Residentie nog pen nog papier te vinden was om zulks in geschrift te kunnen doen.*

De geestelooze toestanden leeren wij nader kennen uit een berisping, die de Raad bij besluit d.d. 1823 N° 2 ook aan de commissie Meijkamp-Da Silva gaf (bl. 94). Het blijkt daaruit, dat Bronnekam zich door die commissie had laten machtigen om de plaats te verlaten! En dat, luidde 's Raads verwijt, niettegenstaande bij een opperhoofdsbesluit d.d. 19 Juli 1823 N° 3 „aan hun gecommitteerden de volle magt gegeeven word, den resident in gevalle hij zijne residentie zonder voorkennis en toestemming van 't Opperhoofd zoekt te verlaten, te arresteeren"!! Maar de Raad was een directie, „die", herinnerde weder spatieerend het berispend besluit, „door beide, Meijkamp en Dasilva, nevens den Resident voor een partij *Ezelsooren* aangezien zijn geworden". Prachtig magistraal! Men bedenke dat deze berispers de opperhoofdij vertegenwoordigden en men verwondere zich dan niet, dat in meer ontwikkelde Britsche kringen om die menschen gelachen werd.

De tot opperhoofd uitgeroepen resident van Jaggernaitpoeram vertrouwde de rechtmatigheid zijner benoeming niet, vreesde vermoedelijk dat zijne oudere collega's hem gehoorzaamheid zouden weigeren. Von Söhsten toch schreef den Raad d.d. 12 December 1823, dat hij, „schoon ten hoogsten gevoelig" voor de keuze „boven andere residenten, die weegens hunne oudheid en talenten in den dienst bekend zijn", „echter om gewigtige redenen zig genoodzaakt vond die benoeming niet aan te nemen, zonder daarop vooraf bekomen te hebben de sanctie en approbatie

van Hooge supperieuren". De Raad, niet malsch, sloeg dadelijk een besluit d.d. 22 December 1823 N° 4, waarin aan Von Söhsten de ontevredenheid der Directie over zijn weigering werd te kennen gegeven en hij alsnog het bevel ontving het benoemingsbesluit te eerbiedigen! De benoemde gaf zich aanstonds gewonnen. Bij schrijven d.d. 12 Januari 1824 betuigde hij leedwezen over zijn aanvankelijke weigering met belofte „ten spoedigste over te komen". Den 24en d. a. v. bereikte hij Sadras; dadelijk werd de opperhoofdij aanvaard.

Meppen trad denzelfden Januari 1824 als resident van Jaggernaitpoeran op (bl. 94). Hetzij dat hij met vrouw en elf kinderen er niet leven kon, hetzij dat de werkzaamheden hem tegenvielen, reeds bij request d.d. 30 Januari 1824 verzocht hij wegens „tusschen gekomen familiebetrekkingen en omstandigheden" ontslag, doch tevens een andere betrekking „zo niet evenredig ten minste eenigsints overeenkomende met zijne bovengenoemde aanstelling". Het Opperhoofd benoemde toen bij besluit d.d. 2 Februari 1824 N° 3. D. H. Cantervisscher, assistent-resident van Paliakatta [1] tot bestuurshoofd van Jaggernaitpoeran, terwijl Meppen in diens plaats, dus als assistent-resident, te Paliakatta werd aangesteld. Hier toonde Meppen zich ook ongeschikt. De Resident aldaar klaagde toch in een schrijven d.d. 15 April 1825 aan het Opperhoofd, gelijk deze resumeerde bij besluit d.d. 18 April d. a. v. N° 4: „dat hij zedert de komst van den Asst-Resident ter bureau, meer verdriet van hem had dan assistentie, alsmede dat hij, Resident, meenige klagten tegen hem gekreegen had, die hij uit consideratie van zijne groote familie, aan 't opperhoofd niet gerapporteerd had". De Resident echter aanmerkingen op Meppen's werk makende, had deze „geen behoorlijk respect aan zijnen superieur betoond", waartoe hij toch volgens zijn instructie verplicht was, „zodat de Resident in 't gezigt van de klerken en inlandsche ambtenaren aangezien moest worden als een nul in 't cijfer"! De gevolgen van deze aanklacht van den Resident, verlaagd door zijn assistent tot *een nul*, ontging Meppen door denzelfden 15en April ontslag uit den dienst te verzoeken, hetgeen het Opperhoofd hem bij besluit d.d. 18 April 1825 N° 4 verleende.

Opperhoofd Von Söhsten gaf bij depêche d.d. 14 Februari

---

[1] Verg. bl. 80.

1824 N° 2 aan de regeering kennis van zijn optreden en van de omstandigheden, die daartoe geleid hadden. Evenals wijlen zijn voorganger wees hij op de wenschelijkheid, dat er regelen werden gegeven in geval er een bestuurshoofd onverwacht kwam te ontvallen. Ook drong hij aan op eenige verbetering van de geldelijke positie der ambtenaren: „te meer, daar 't hun dikwijls te beurt valt om in geen twee à drie maanden, hunne maandgelden te mogen genieten"![1] Dan eindelijk den staat der factorijen zelven. „Maar gedoog mij de vrijheid", zoo leest men, „om Uwe Excellentie en HoogEdelheeden nederig en pligtmatig onder het oog te brengen, in welk eenen beklaagenswaardigen staat dit opperhoofdij in 't bijzonder, en de gezamentlijke Residentiën in het algemeen zich bevinden wegens gebrek aan ambtenaren"; besluitende aldus: Tot eene van de allergewigtigste poincten treedende, agt ik mij verplicht Uwe Excellentie en HoogEdelheeden te moeten voorleggen de noodzaakelijkheid, die er vereischt word, dat eene commissie hier heen gezonden worde, opdat dezelve eene oculaire en daadelijke ondervinding en overzigt hebben kan van den diplorabelen staat, waarin Zijne Majesteits bezittingen ter deeser kuste zig bevinden, ten opzigte van de teegenswoordige omstandigheeden derzelven, ––––– om waare 't mogelijk, door eene dadelijken tegenwoordigheid en de veele gelegenheid, die zig daartoe opdoen zal, die maatregelen te neemen, die strekken kunnen om de belangen van 't Gouvernement naar behooren te handhaven."

HOOFDSTUK III.

HET BESTUUR OVER TUTICORIN EN ONDERHOORIGHEDEN.

Commissaris Van Braam had, na de Bengaalsche zaken zooveel doenlijk afgedaan te hebben, de reis naar Madras gemaakt. Hij verbleef er tot 24 Maart 1818 en ging toen naar Sadras om aldaar de overgave der factorijen op de kust van Koromandel en van Tuticorin met onderhoorigheden te regelen.

[1] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 203.

Vóór zijn verlaten van Madras bracht hij nog den 23en bezoeken bij gouverneur Elliot en den Britschen commissaris voor de overgave Hodgson, ten einde door mondeling onderhoud met Elliot bestaande geschilpunten weg te nemen, waarin hij echter niet slaagde. Den 25en Maart benoemde de commissaris den heer P. van Spall tot resident van het tot de Sadrassche opperhoofdij gebracht zijnde Tuticorin en onderhoorigheden. Hem werd een assistent-resident ter zijde gesteld; de keuze viel op den heer Idé.[1]

AFDEELING 1.

De oneenigheden te Tuticorin met het Britsche bestuurshoofd en de Parwa's

Een oorzaak van bittere quaestiën met het Britsche bestuurshoofd op de kust van Madura was gelegen in de voor de toekomst onzer factorijen zoo schadelijke Britsche douaneregeling der 16 pCt. in- en uitvoer[2]. Te vergeefs had Van Braam er tegen geijverd. Ziehier wat hij Van Spall nog schriftelijk deed mededeelen:

MADRAS den 24en Maart 1818.

Deeze is dienende U te berigten, dat van het Britsch Gouvernement te fort St. George informatie bekomen hebbende zo als UEd. uit de hiernevens gaande copy gewaar zal worden, dat alle de goederen welke door het Britsch gebied moeten gaan, onderhevig zijn aan dubbelde tolgerechtigheden a 16 pCt. alsmede wijnen en sterke dranken, doch ingeval deeze laatste artikelen komen van het Britsch gebied naar een vreemd, dan alleenlijk aan enkele rechten onderhevig.

Graanen en andere levensmiddelen voor de comsumptie zijn vrij verklaard.

Den Secretaris der Ned. Commissie,
J. P. WIEGERMAN.

Het ellendige van den toestand werd nog verergerd door het aanmatigend optreden van den Britschen collector Cotton, die, misbruik makende van de nog bestaande onzekerheid over de grenzen van Tuticorin, midden in de weder Nederlandsch geworden stad een Britsch tolhuis deed oprichten[3]! Ook allerlei andere ergernis opwekkende handelingen veroorloofde zich deze

[1] Zie *Nijhoffwerk*, bl 291—292.
[2] Verg. bl. 78.
[3] Zie *Nijhoffwerk*, bl. 295—296.

onaangename sinjeur; zoo steunde hij de ons onderhoorige Parwa'sbevolking in haar verzet tegen het opgetreden Nederlandsch bestuur; de twisten ten deze waren niet van voorbijgaanden aard, doch liepen jaren lang! Tevens veroorzaakte hij allerlei vertraging bij de overgave van het ons toekomende, gelijk opperhoofd Regel d.d. 17 September 1818 aan C. C. G. G. berichtte. Kilkaree was wel in ons bezit gesteld door Cotton: „dog disputeerende de heerschappij over de parwas, dewijl zij voorgaaven dat ze buyten onze limieten woonden". Van de vijf ons toekomende onderhoorigheden werd feitelijk maar één gerestitueerd; van de vier anderen gaf men van Britsche zijde te kennen, dat „de Nederlanders daarop nimmer eenig regt hebben gehad" [1]. Post Pambo, ofschoon ons toekomende, werd niet overgegeven: „doordien dat in de Instructie van de gecommitteerde niet uitgedrukt stond" [2]. Op die wijze had de overdracht geen voortgang: „wordende alles op de lange baan geschooven; geene representatiën zijn in staat om de Britten wat spoediger of regtvaardiger te maken; 't is met hun de Moriaan geschuurd".

Dat het onzen resident door al die plagerijen soms te machtig werd, laat zich wel verklaren; maar het wachtwoord was nu eenmaal — en stellig niet ten onrechte — om in onthouding van alles, wat tot verscherping der onaangenaamheden kon strekken enkel kracht te zoeken. Van Spall wist zich echter niet altijd overeenkomstig den gestelden eisch te bedwingen, zoodat o. a. het opperhoofd hem bij schrijven d.d. 21 Februari 1819 moest vermanen: „dat 't officieele Engelsche translaat van zijn missive van 4 deezer in al te harde bewoordingen geconsteerd is, die hij voortaan vermijden moet om onaangenaamheden te voorkomen en de waarheid te zeggen met beleefde woorden".

De twisten met de Parwa's kregen vooral een bedenkelijk aanzien door hun weerzin tegen den tijdelijken Catholieken vicaris Camillo Joseph Mirando, die, naar het oordeel van vele

[1] Welke vijf onderhoorigheden eigenlijk bedoeld werden, weet ik niet zeker. Misschien, behalve Kilkaree, de posten te Alwar Tinnevelly, Kailpatam, Saindoningalum en Allandale. Deze noemde Van Braam onder zes der betwiste punten in § 183 van zijn Koromandelverslag: zie *Factorijen II*, bl. 403. Verg. overigens *Nijhoffwerk*, bl. 295.

[2] Pambo, lees ik; dezelfde plaats, naar zich denken laat, die door Van Braam genoemd wordt Bambi in sub 7 van de in de vorige noot bedoelde notitie ten aanzien van betwiste „lascarijenposten".

dezer geloovigen, niet eerbiedigde zekere kerkelijke plechtigheden en eerbewijzen, den Parwa'shoofden bij huwelijken en sterfgevallen toekomende [1]. Onzerzijds werd beweerd, dat collector Cotton de menschen tegen hem opstookte, ten einde aan het Nederlandsch bestuur moeilijkheden te veroorzaken. De beroeringen dateerden van het einde van 1818, doch den 24^en April 1819 ontstond er een formeel oproer, waarin zelfs Van Spall's leven bedreigd werd; 's residents breed rapport aan het opperhoofd d.d. 12 Mei d. a. v. lichtte het Sadrassche bestuur over deze bedenkelijke gebeurtenissen in, dat opperhoofd Regel o.a. het volgende aan de regeering deed schrijven [2]:

Het smert mij tevens Uwe Excell. te bedeelen, dat onlangs een gevaarlijke muyterij te Tutticoryn is voorgevallen, hebbende het groote gedeelte der Parwas zig teegens het Neederlands Gouvernement gesteld, en de Heer Van Spall wilde dwingen, om zich naar hunne orders te gedraagen; ongetwijffeld berokkend door gemelde Collector, omdat hij den baas over onse territoir niet kon speelen, zo als zijne successive handelingen naderhand getoond hebben, en waarom ik klagtig over hen ben gevallen bij den Britschen commissaris, waarvan ik tot nog geen antwoord heb ontfangen. De Resident, van de hulp van den collector zig gefrusteerd vindende, is verpligt geweest, wilde hij en alle de Nederlanders en eenige goede Parwassche ingezetenen niet afgemaakt worden, zig illico te waapenen, en teegen hen te verdeedigen, welke ten gevolge heeft gehad, dat de muytelingen, gelukkiglijk verslagen zijnde, zig onder hun hoofd de Sadditalve buyten ons jurisdictie, en in dat der Engelschen hebben begeeven, en protectie daar ontfangen, continueerende aller hande depredatiën en hoon aan onse posthouderen op de buitencomptoiren onder het oog van den Collector, zonder de minste wederhouding te doen, en dreigende met vereeniging van andere fielten en moordenaars, den Resident te zullen koomen attacqueeren, waarom hij verpligt is geweest in die duure omstandigheyd, meerder dorpwagters en kawelhares in dienst te neemen, en ik genoodzaakt geworden, om Britsche hulptroepen te verzoeken, tot verzeekering van 't leeven en goederen der inwoonderen van Tuttocoryn, dog waarop

[1] Den naam van den vicarius vind ik ook wel geschreven: José Camillo de Mirando: zie *Factorijen II*, bl. 405. Hoe het met die tijdelijkheid stond, weet ik niet; doch wij zien hem hierna tot *permanent* vicaris voorgedragen (bl. 106).

[2] Van Spall's rapport en de andere lijvige stukken over het gebeurde kan men aantreffen in den bundel N° 11614 van het Rijksarchief, „Koloniën na 1818". De brief van het opperhoofd aan de regeering is gedateerd 15 Juli 1819 en dezelfde, dien ik op bl. 78 aanhaalde, waarin het opperhoofd op het toestaan van militaire politie aandrong.

tot nog geen bescheid hebbe ontfangen. Bij de nevensgaande copy-missive van den Commandeur eener fransche brik Mr. Le Bel zullen Uwe Excell. gedeeltelijk ontwaaren, op welke wijze wij door de Britsche amptenaaren aldaar getracteerd worden, die ziende onse onmagt zig niet stooren om ons allerhanden leed aan te doen, welke den Inlander ook bespeurende ons niet ontzien om op gelijke wijzen te tracteeren, ja zelfs wetten te willen voorschrijven.

Het schijnt, dat de rust toen eenigermate is teruggekeerd, daar Van Spall d.d. 22 Juni 1819 aan opperhoofd Regel kon zenden een aan dezen gericht dank- en smeekschrift, gesteld in het Malabaarsch, en aangeboden ook in verband met de vele Parwa's, die, uit vrees voor straf, naar Britsch grondgebied waren uitgeweken; het stuk ging uit van drie Parwa's-hoofden, w. o. van den Ouloer Sadditalwa, hoofdparwa, met name Rosario Motto en verdere „getrouwe en dankbare ingezetenen van Tuttocorijn", ten getale van 68 personen. Die hoofdparwa schijnt in onze oogen een man van beteekenis geweest te zijn; althans toen bij depêche d.d. 20 Juli 1820 N° 11 Regel aan de Bataviasche regeering moest berichten, dat op 11 Maart t. v. „de braave Nederlandsche Ouloer Sadditalwa van Tutoecorin Rosario Motta" was overleden, verzocht hij tevens een „zerksteen" ter waarde van 20 Starpagoden op het graf te mogen plaatsen; „uit hoofde het braave en meritorieus gedrag van den overleedene tot commemoratie". Of en wat de regeering er op antwoordde, weet ik niet.[1] Het vermelde dank- en smeekschrift, dat Van Spall d.d. 22 Juni 1819 het opperhoofd aanbood, is in staat ons nader met de toestanden bekend te maken; daarom laat ik het hier volgen:

Van voor twee eeuwen hebben de Portugeezen onze voorvaderen van het blinde Heidendom tot het Christendom gebracht en hen beschermd tegen de knevelarijen en onderdrukkingen der Heidensche regeering des Lands, aanstellende en afzettende de groote en mindere hoofden over onze natie naar gelang hunner verdiensten. Nadat onze voorvaderen door het recht des oorlogs in 't jaar 1658 overgegaan zijn onder de heerschappij der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, en hare wettige onderdanen geworden waren, heeft zij hen gehandhaafd in de vrije uitoefening van den Roomschen godsdienst, beschermd de

[1] In Regel's rapport staat tevens, dat Rosario werd opgevolgd door zijn oudsten zoon: „met behulp van de Nederl. Adoppenaar"; wat dit beteekent, weet ik niet.

bisschoppelijke stoel van Cochin, onder welke de Roomsche kerken dezer Landen van den aanvang af stonden, en voorgestaan de aller eerste kerkelijke instellingen, gedurende bijna 150 jaren, of tot 1795. De Hollandsche natie van een verschillenden en tegenstrijdigen godsdienst zijnde, zoo moeten wij dit beschouwen als een aangeboren zucht tot uitoefening van trouw en onkrenkbare bewaring van elks recht.

Wij waren een gering volk, door de edelhartigheid en beweldadiging der Hollandsche natie zijn wij tot een groot en beroemd volk geworden, en in vermogen zijn wij toegenomen, zoodat onder ons, om zoo te spreken, geene behoeftigen waren. Wie zou het durven tegenspreken? De aanzienlijke schatten, die de grootvader en de vader van den tegenwoordigen Sadditaloen hebben nagelaten; de gezegende staat, waarin de inwoners dezer plaats waren, zouden hen beschamen en hunne trouwelooze ondankbaarheid openbaar ten toon stellen, indien men het tegendeel zoude willen beweren. Het is de verplichting, waaronder de Parwasche natie bij de Hollanders ligt.

Maar helaas! Deze schoone zomer is in een nare en geweldigen winter verkeerd; gedurende de 23 jaren van den oorlog, dat ons volk geweest is onder een vreemd juk, is alles vervlogen, alle zijn tot een ellendige en bittere armoede vervallen. Onze aanzienlijke gedaante is in schijn veranderd. En mocht men aan de waarheid twijfelen, men heeft maar te doorwandelen de hoofdplaats en dies onderhoorigheden, en wie zou zich kunnen weerhouden van uit te roepen ach en wee! Het is waar, er hebben verscheiden beroeringen onder ons plaats gehad, maar wie waarheid lief heeft, grooten en kleinen, rijken en armen, die bewoners van deze kust waren en inzonderheid weten, wat hier al gebeurd is, vooral gedurende den oorlog of gedurende dat deze kust is geweest onder het bestier der Engelschen, zal niet met ons volmondig bekennen moeten, dat er nimmer zoo vele en zulke beroeringen plaats gehad hebben, als gedurende den tijd van dezen Saditaloen; Christenen, zelfs Heidensche onderdanen, hebben de smert zijner woelingen gevoeld. Hij zelf door zijn heerschzucht en onbedachtzaamheid heeft 't leven van zijn braven ouden en onschuldigen vader, en van zichzelven in gevaar gesteld. Een register van alle dezelven hebben wij den Resident, den WelEdelen Heer Pieter van Spall ingediend

En eindelijk helaas! helaas! om onzer zonden willen, is het zoo ver gekomen, dat dit ons geloof en de oude rechten en gebruiken dus lang heilig bewaard, het eerste door invoering van nieuwe instellingen was waggelende en de laatste in gevaar gesteld, door veranderingen, welke men trachtte in dezelve te maken. En wie is het, die ons dreigde deze treffende slag toe te brengen? De tegenwoordige Saditaloen, ons Hoofd, die alle deze behoorde te beschermen en onkreukbaar te bewaren. Maar de Hemel, die nimmer gedoogt, dat de boosheid de overhand behoudt, maar steeds aan dezelve palen stelt, was in deze

ook onze beschermer. Hij heeft UWelEdeles verstand verlicht; uwe harte geneigd; en door UWelEd. gepaste maatregelen en wijze orders en bevelen aan onzen vader en gebieder is dit gevaar geweerd en met Godes gunst onze kerk, die eenige maanden gesloten was om de wille van de beroeringen, geopend en het licht weder op den kandelaar gesteld en den plichtmatigen godsdienst opnieuw verricht op zondag laatstleden, den 13ⁿ dezer, overeenkomstig de voormalige instellingen en plechtigheden.

Eerst hebben wij God de eer gegeven en hem plichtmatig gedankt en nu keeren wij ons nederig tot UWelEdele, onze nobele oppergebieder en beschermer! Gezamentlijk bij voorraad dankende uit den grond van ons hart voor deze onbetaalbare weldaad; derzelver verschuldigde erkentenis zal in onze harten gegraveerd blijven, het brave nageslacht zal steeds roemen dit recht en deze gerechtigheid, welke UWelEd. thans door onzen gebieder alhier heb laten uitoefenen.

Wij smeken nog een bede te mogen doen, en dat is dat UWelEdele ons arm volk tot den einde toe wil beschermen, opdat wij onder het bestier van onzen gebieder, onzen godsdienst, handteeringen en neeringen gerust en veilig waarnemen mogen.

Ten anderen, dat UWelEd. onze broeders, die zich mochten hebben schuldig gemaakt, zoo wel dezulke die reeds alhier teruggekomen, als die nog afwezig zijn — wijl bij een behoorlijk onderzoek blijken zal meest geschied zijnde uit onnoozelheid, gebrek aan doorzicht, verleiding, vrees en dwang — genadiglijk deze misdaad gelieft te vergeven en in gelijke gunst en genade met ons gelieft aan te nemen, ten einde met den tijd door uitoefening van een onkrenkbaren trouw aan onzen genadigen Heer en Koning een vaste gehoorzaamheid aan onze gebieders wij Hoogstderzelvers gunst ons mogen waardig maken, opdat de zegen des Heeren op ons moge rusten en door zijnen gunst wij, dit thans zoo arm en ellendig volk terug moge komen tot onze aloude bloei en welstand. En ten laatste, wanneer de Saditaloen hier terugkome mocht, dat hij ons dan niet mag benadeelen, noch kastijden, omdat wij den Koning getrouw gebleven zijn en onze rechten en voorrechten verdedigd hebben.

Bij besluit d.d. 29 Juni 1819 N° 2 beschikte Regel goedgunstig op dit adres door onder nadere goedkeuring der regeering amnestie te verleenen, hetgeen bij proclamatie werd bekend gemaakt. De Parwa's toonden zich hiervoor zóó erkentelijk, dat zij bij een adres van 9 Juli 1819 niet slechts het opperhoofd een dankbetuiging aanboden, doch ook een „door hen vervaardigde en opgemaakte gouden gedenkpenning, op dewelke aangeteekend stond de verrichting, waarvoor dit gedenkteeken diende"; bij besluit d.d. 17 Juli 1819 N° 2 antwoordde Regel, dat hij het stuk,

mits onder nadere goedkeuring der regeering, aannam. Een brief d.d. 15 Juli 1819 van het opperhoofd aan de regeering berichtte over al de ondervonden moeilijkheden [1]: „welke", deelde hij mede, „eeniglijk veroorzaakt worden door den Britschen collecteur van Tinnevelly de Heer Cotton, die zo als 't scheind zo wel door de Britsche commissaris als derzelver Gouvernement ondersteund werd, doordien hij alles ten voordeele van dat Gouvernement en ten nadeele van de onse verrigt, waar teegens ik verscheiden protesten heb moeten indienen, dog helaas tot mijn leedwezen geen van eenig effect zijn geweest, gaande zij voort alle onze privilegiën de eene voor, en den anderen na, te bekorten: Hebbende, na zig meester van onze Haven aldaar gemaakt te hebben, door een tol op de Europeesche scheepen en goederen zonder onderscheid gesteld te hebben, mijn protest naar Europa overgeweezen, zo als Uwe Excell. in der tijd uit de papieren van mijne naast te zendene depêche zullen overtuygd worden, gelijk meede dat de gedagte collecteur een hoogmoedige en inpertinente correspondentie met onse Resident aldaar gevoerd heeft, en nog blijft voeren, aanmerkende onze Resident als een onderdaan van hem, – – – – dat mij de alleronaangenaamste correspondentie verschaft". Schenen zich intusschen nu de toestanden geschikt te hebben, bij rapport d.d. 20 Augustus 1819 N° 1 berichtte het opperhoofd aan de regeering, dat dit geenszins het geval was. Na uitweiding over zijn briefwisseling met de Britsche autoriteiten, besloot het stuk als volgt:

Uit de bovenstaande correspondentie zullen Uwe Excellenties ontwaren, al hetgeen ik bevorens de eer heb gehad Uwe Excell. ter kennis te brengen, met toevoeging dat de onaangenaamheden van Tuttocorijn alsnog blijven voortduren, en dat van de zijde van 't Britsche gouvernement weinig of geen redres gegeven werd, doordien de collector Cotton, een doodvijand van ons Gouvernement zijnde, alles bevordert, wat tot voordeel van zijn Gouvernement en destructie der onzen strekt, eenig en alleen in verwachting, dat wij, daardoor moede wordende, Uwe Excellenties de plaatsen ten leste mogelijk aan 't Britsche Gouvernement zullen overlaten en dat Gouvernement dan van zelf dat zal verkrijgen, hetgeen zij al van lang bedoeld hebben, namentlijk de voordeeligste plaats, die wij hier of hieromtrent bezitten; en waarom

[1] Het is dezelfde brief, waaruit ik reeds een aanhaling deed, blijkens bl. 100 ad noot 2.

zij ook onze archieven denkelijk moedwillig achter houden, ten einde, wij niets kunnende bewijzen, zij als vanzelf alles zullen beërven. De moeijelijkheden, die de resident Van Spall ondervindt, zijn bijna onuitsprekelijk, en ik verzoek UweExcell. hoogstderzelver aandacht op zijne correspondentie te vestigen, opdat Uwe Excell. zullen kunnen oordeelen hoe schandelijk de Nederlandschen ambtenaren aldaar getracteerd worden door den collecteur Cotton.

In 1820 werd wel dit lastig bestuurshoofd vervangen door den heer R. H. Young, doch de oneenigheden en de ontevredenheid onder de Parwa's hielden ook nu niet op, gelijk opperhoofd Regel d.d. 30 April 1820 aan de regeering rapporteerde [1]. Het uitwijken van een groot deel hunner naar aangrenzend Britschen grond verminderde tevens de reeds povere inkomsten der factory, want „groote dronkaards zijnde", lichtte het opperhoofd bij een rapport van 17 Januari 1822 in, leed onze drankpacht zeer daaronder [2]. En zelfs waar deze Inlanders geen bezwaar zouden hebben hun sympathie voor het Nederlandsch gezag te uiten, werd dit nagelaten, memoreerde Regel d.d. 30 September 1820 in een rapport aan Batavia „uit vrees dat zij, den eenen tijd of den anderen onder de Engelschen vervallende, dat zwaar boeten zouden"; zoo hing reeds in 1820 ook bij het inlandsch publiek onze afstand van 1824 in de lucht! [3] „Om dit nog verder uit te rekken", vervolgde het schrijven [4], „zit de Engelschman niet stil, maar toond zijn overmagt door ons op allerhande wijze te verkleyneeren in 't oog der Inlanders, die publiekelijk in hunne plaatsen allerhande verneederende expressiën omtrend ons aanzien gebruiken, wijl zij zien, dat wij ons op die wijze thans niet voordoen, als weleer voor den oorlog is gedaan geworden, want grootheid en luister is alles wat den Inlander gewoon is te beschouwen, en die dat het meeste kan vertoonen, wordt door hun aangebeeden en wijl zij dat in deeze Etablissementen thans niet verneemen, maaken zij ook weinig van ons. Hoe hard dit een opregte Nederlander valt te moeten verkroppen, laat ik aan het oordeel van Hoogstdezelve over." [5]

[1] Zie het breede schrijven in *Factorijen II*, bl 405—406.
[2] Zie breeder het schrijven in *Factorijen II*, bl. 406.
[3] Vergl. *Factorijen II*, bl. 407.
[4] Zie den geheelen aanhef van het schrijven in *Factorijen II*, bl. 407.
[5] Zie ook de rapporten van opperhoofd Regel in het *Nijhoffwerk*, bl. 298—299

Gelijk ik mededeelde [1] is een der oorzaken van de Parwa's-ongelegenheden geweest de houding van hun vicaris. Ons bestuur, althans resident Van Spall, was met hem ingenomen, zoodat deze wegens „het prijswaardig gedrag door den te Tuticorijn verblijfhoudende Roomsche vicarus Camillo Joseh Mirande gehouden ten tijde der revolte van de Parvas" door Van Spall werd aanbevolen om „tot permanente vicarus" te worden verheven, gelijk het opperhoofd naar Batavia schreef. Er schijnt nochtans iets aan gehaperd te hebben; want bij besluit d.d. 14 Mei 1823 N° 1 zag het opperhoofd zich verplicht hem te verwijderen, waardoor de kalmte eenigermate blijvend terugkeerde [2].

AFDEELING 2.

Overlijden van resident Van Spall en zijn opvolger H. V. von Söhsten.

Aan den reeds bejaarden resident Van Spall [3] zullen ongetwijfeld de talrijke ergernissen over het optreden der Engelschen en de door hen gesteunde oproerige Parwa's geen goed gedaan hebben. In de eerste helft van 1820 werd hij bedlegerig; bij brief d.d. 16 Juni 1820 berichtte zijn assistent-resident Idé [4], dat het bestuurshoofd op sterven lag. Reeds teekende ik mijn bevreemding aan [5] over het voorbijgaan van Idé als waarnemend resident. In plaats toch hiervan vormde zich om het bestuur te voeren een commissie -- door Van Spall nog ingesteld?? — bestaande uit Idé, den scriba S. D. van Spall en den translateur C. van Blankenberg [6]. Aan het opperhoofd werd hiervan bij Idé's rapport kennisgegeven, er namelijk uit blijkende, leest men in Regel's besluit d.d. 23 Juni 1820 N° 1:

dat de bedleegerigheid van den Resident van Tuttecoreijn weinig of geen hoop van zijn opkomst geeft en het dierhalven vereischt dat over de administratie der zaaken van die belangrijke Residentie en dies

[1] Op bl. 99—100.

[2] Verg. *Factorijen II*, bl. 405.

[3] Verg. *Nijhoffwerk*, bl. 278.

[4] Verg. bl. 98.

[5] Op bl. 91—92.

[6] Commissaris Van Braam had S. D. van Spall tot secretaris en J. W. van Spall tot translateur benoemd — zie *Nijhoffwerk*, bl. 294 —; als de letters der voornamen juist zijn, moeten er dus veranderingen hebben plaats gevonden.

onderhoorigheeden diend gezorgd te worden, ingevalle het den Almagtigen behaagd den Resident voorn^d uit dit Leeven te ontslaan, hetwelk ieder braaf Nederlander zeer treffend zijn moet, gevoelende het verlies van zo een waardige Ambtenaar, wier langer leeven, zo wenschelijk is voor het belang van den Staat en gemeene welzijn. Dan alles beveelende aan het vijlig bestier van het Goedertierend opperweezen, en de omstandigheeden in overweeging genomen hebbende, zo is het dienstig het bewind daar van provisioneel te stellen in de handen van den Assist^t Resid^t, den Scriba en den Translateur van Tuttocorijn, die als Gecommiteerden, daartoe benoemd, met het overleiden van den voorn. Resident, zijn Ed. lijkstatie, met alle honneurs op de meest aanzienlijkste wijze bestellende, vervolgens de administratie der zaaken gezamentlijk in handen te neemen en daarvan behoorlijke verantwoording aan den Resident, die hetgeen daartoe benoemd zal worden, te doen.

Naar aanleiding hiervan stelde het vermelde opperhoofdsbesluit d.d. 23 Juni 1820 vast, dat de aangewezen commissie het bestuur zou voeren, doch „niet eerder dan met het onverhoopt overlijden van den Resident" (art. 1). Het volgend artikel bepaalde, dat deze gecommitteerden: „alle attentie zullen betoonen wanneer den Resident voornoemd mogte koomen deze waereld te verlaten, om alle eer, statiën en respect bij de bestelling der begravenis, overeenkomstig Zijn Ed^s rang en waardigheid te bewijzen". Den 17^en Juni 1820 berichtte Idé het overlijden van Van Spall, hetgeen Regel's besluit d.d. 28 d.a.v. N° 1 deed verbaliseeren:

Waaruit met veel droefheid ontwaarde zijnde het overleiden van den Resident van Tuttecorijn, de Heer P. van Spall een ambtenaar die door zijne handelingen getoond heeft het Gouvernement eer- en trouwelijk gediend en het belang van zijn Vorst met alle ijver voorgestaan en gehandhaafd te hebben, wier dood gevolgelijk bij een ieder die hem kenden, betreurenswaardig moet zijn, en zijne verdiensten in nagedagtenis voortduuren; zijn verlies komt des te gevoeliger voor in deze gewigtige tijdsomstandigheden, daar de Regeering een groot gebrek ondervind van zulke nutte Ambtenaaren; dog, nademaal men de wille des Almagtigen niet kan weederstreeven, die altoos wijs en aanbiddelijk zijn, zo zal men ons moeten getroosten, in de hoop en vertrouwen dat hij nu die gelukkige rust geniet, die hem vrijsteld, van alle de zorgen, lasten en moeijelijkheden deezes leeven, waarmeede hij te strijden hadde en voorts in de verwagting van een gelukkig gevolg over te gaan tot het maaken van zodanige schikkingen, als die droevige gebeurtenis noodzakelijk maaken.

Regel, bij schrijven d.d. 20 Juli 1820 N° 12 dit overlijden aan de regeering meldende, stelde tevens voor: „het beschenken van een grafzerk aan den braaven en gedenkwaardigen Resident P. van Spall, die gedurende zijn leeven zo edel en trouwhartig zig gedraagen heeft omtrend de belangen van het Nederlandsche Gouvernement, de vergunning van welke niet alleen een ieder zal aanspooren om zoo een loffelijk voorbeeld na te volgen, maar een tribuut zijn voor zijne trouwe diensten, ter welkers uitvoering mij het hoogste genoegen verschaffen zal". Wat de regeering beschikte, weet ik weder niet; misschien hield zij zich wel stil, niet alleen omdat ze het zoo druk had, maar ook, omdat zij toch niet voor alle overlijdende ambtenaren, die in den regel dan toch hun plicht deden, grafzerken kon laten maken.

Het vermelde besluit van 28 Juni 1820 N° 1, waarbij aanteekening werd gehouden van Van Spall's dood, hield een gansche reeks van beschikkingen in, tengevolge van de opschuivingen, die door de vacature ontstonden.

1°. Het bestuur over Tuticorin en onderhoorigheden werd toevertrouwd aan de genoemde commissie tot aan de komst van den nieuwen resident;

2°. De opvolger werd H. V. von Söhsten, resident van Palikal — verg. bl. 86 — „als hebbende denzelven bij de voormaalige Hollandsche comp. diensten bekleed op Tuttecorin, en dus zeekere kennis van de zaaken, die plaats betreffende, heeft";

3°. Te Palikal werd als resident geplaatst D. Bronnekam, assistent-resident van Paliakatta, die juist was benoemd tot 1^en^ secretaris van het opperhoofd, doch nu deze betrekking niet aanvaardde: verg. bl. 86;

4°. Assistent-resident Idé, die op het residentsschap van Tuticorin gehoopt had, werd niet getroost door de benoeming tot 1^en^ secretaris te Sadras: verg. bl. 109;

5°. Tot assistent-resident te Tuticorin werd aangesteld F. R. Cantervisscher, posthouder te Kilkaree;

6°. Daar te Kilkaree zag zich geplaatst de scriba van Tuticorin Simon Diderik Van Spall;

7°. Te Manapaar, waarvan de posthouder naar Sadras ook voor bevordering werd geroepen, zag zich benoemd de posthouder van kaap Comorin, Pieter Gosen van Spall;

8°. Te Kaap Comorin trap op J. F. Kluge, opzichter te Kailpatnam;

9°. Te Kailpatnam kwam de opzichter van het Verschwaters-eiland;

10°. Het onder 6° vermelde postje van scriba te Tuticorin werd ingenomen door den klerk Johannes Carolus van Spâll, tevens aangesteld tot translateur voor het Tamilsch.

11°. Het klerkenbaantJe onder 10°, dat dus nog iets minder was dan scriba, kreeg J. F. Willacht, opziener te Allendale.

12°. De opzienersplaatsen te Allendale en Verschwaters-eilanden werden voorloopig niet vervuld.

In de vermelde depêche van 20 Juli 1820 meldde het opperhoofd tevens aan de regeering, dat hij de benoemingen niet had kunnen doen, overeenkomstig een door commissaris Van Braam achtergelaten geheime missive, ten gevolge van het vertrek van een der daarin genoemde titularissen: „zo dat ik", lichtte hij nader toe, „in plaatse van den Heer P. Van Spall, den Resident van Palical te Tuticorijn heb benoemd, als zijnde bekend met de localiteit dier plaats; en in zijne plaats den assistent-resident van Palliacatta D. Bronnekam te Palical; en te Jaggernaitpoeran mijn Eerste Secretaris de heer H. F. von Söhsten; en in plaats van deeze gelast den assistent-resident van Tuticorijn H. D. Idé en den Posthouder D. H. Cantervisscher alhier te koomen, ten einde daaruit eene te kiezen, tot eerste secretaris te Sadras, en de andere tot assistent-resident van Palliacatta, wijl een Europees dient in functie van mijn Eerste Secretaris te moeten zijn, om dat ingevalle van noodzakelijkheid zodanig perzoon te voorschijn kan koomen, welke een inboorling niet wel kan doen".

Die resident van Palical, nu bestemd om als resident van Tuticorijn op te treden, heette, naar wij lazen, H. V. von Söhsten, niet te verwarren met H. F. von Sösten, welke hier vermeld wordt als bevorderd te zijn van Sadras' eersten secretaris tot resident te Jaggernaitpoeran. Ik deelde mede [1], dat laatstgenoemde bij Regel's dood in 1823 opperhoofd werd. Den 22en Januarij 1824 overleed evenzeer H. V. von Söhsten, dus de resident van Tuticorin. Het opperhoofd stelde toen bij besluit d.d. 30 Januari 1824 N° 1 andermaal een trouwens reeds opgetreden Raad van directie in, daar: „'t thans onmogelijk is Tutokorijn met een resident te voorzien, weegens de schaarsheid

[1] Op bl. 95—96.

van ambtenaaren, waardoor Sadras zelfs ontbloot is van alle hulp en in de grootste verlegenheid is". Het college bestond uit den assistent-resident T. R. Cantervisscher, president, zoomede uit de posthouders B. A. Stork en J. Roosmalecocq, 1e en 2e lid. Deze waarneming eindigde een maand later tengevolge van tusschenkomst der Bataviasche regeering. Hiervoren lazen wij [1], dat de assistent-resident van Tuticorin Idé naar Sadras werd overgeplaatst om er als 1e secretaris op te treden, terwijl de posthouder van Manapaar D. H. Cantervisscher tot assistent-resident van Paliacatta werd bevorderd. Idé gevoelde echter zich gepasseerd doordien hij niet tot de door Van Spall's dood opengevallen plaats werd geroepen. Vandaar, dat bij schrijven d.d. 20 December 1820 N° 15 opperhoofd Regel aan de regeering moest melden: „dat de Heer H. D. Idé, eenige tijd daarna goedgevonden had, om in plaats van de bepaalde dienst te accepteeren, zijne demissie uit 's Lands dienst te verzoeken zo als 't in de naastvolgende depêche aangetoond zal worden, welke ik hem niet kunnende vergunnen, overgelaaten heb aan Uwe Excell. en HoogEdelh. welbehaagen, waarvan gunstige dispositie van Hoogstdezelve verzoeke". Idé heeft zich vervolgens naar Batavia begeven en deed aldaar in 1823 het verzoek om „op grond zijner langdurige diensten" op de kust van Koromandel dan wel te Tuticorin als resident te worden geplaatst, zoomede om tot zoolang in het genot te worden gesteld van een maandelijksche toelaag. Een resolutie d.d. 18 November 1823 N° 24 stelde adressant dientengevolge op een wachtgeld van f 100 's maands, terwijl hem voor den overtocht naar Sadras f 300 werd toegekend; verder werd het opperhoofd aangeschreven om hem „bij eerst voorkomende gelegenheid wederom op eene voor hem wenschelijke wijze in eenige Gouvernementsbetrekking te plaatsen". Bij nader inzien, misschien wel op nader aanzoek van belanghebbende toen de resident van Tuticorin aanving ziek te worden, vond de regeering het laatste gedeelte dezer beschikking niet voldoende; want bij resolutie d.d. 13 Januari 1824 N° 29 werd het opperhoofd stellig gelast om: „bij eventueel ontslag of overlijden van den Resident van Tutocorijn in deszelfs plaats te benoemen den gewezen assistent-resident aldaar H. D. Idé". Vóór deze nadere opdracht was ontvangen, had

[1] Op bl. 110.

echter het opperhoofd reeds in haar geest gehandeld door bij besluit d.d. 24 Februari 1824 N° 2, ingevolge de eerste resolutie, Idé tot resident van Tuticorin aan te stellen. Deze was het alzoo, die in 1825 belast werd met de overgave van het gewest aan de Engelschen.

AFDEELING 3.

Het crimineel proces tegen al de vijf zoons van wijlen Van Spall: 1822—1825.

Uit het vermelde besluit van 28 Juni 1820 zien wij [1], dat de zoons van wijlen resident Van Spall bij de toen plaats hebbende opschuiving ook bedacht waren, immers S. D. posthouder te Kilkaree; P. G. te Manapaar; J. C. scriba, terwijl nog 'n Johannes Marinus en 'n Willem klerk waren. Den 16[en] Februari 1822 deed zich echter het betreurenswaardige feit voor, dat ze alle vijf gevangen werden genomen, beschuldigd van: „Inbraak en Diefstal der uitgeweken Parwas te Tutokorin" en wel „gepleegd op verscheide rijzen in de avonden en zulks door 't forceeren, beweegen en breeken van de krammen en 's Gouvernementszegels, en gebruiken van valsche sleutels, neemende en wegbrengende daar uit verscheide goederen, juweelen enz. en verders employeerd daartoe hunne dienaaren met naame — — — — aan het huis van den uitlandigen Saditalwen, welke gerequestreerd was door wijlen den Resident (te weeten P. van Spall)" [2]. Bij een adres, gedagteekend Tuticorin 25 Augustus 1822 aan opperhoofd Regel verzochten de gevangen genomenen naar Sadras overgebracht te worden, zijnde nu: „in de allernaauwste gevangenis en op de allerstrengste wijze hechtelijk opgesloten in kleine vuile huisjes en kamerkens". Wat de ontwikkeling van deze menschen was, blijkt uit de beschikking van het opperhoofd d.d. 28 April 1823 op een nader adres van hun moeder P. M. van Spall, dus de weduwe van wijlen den resident, in welke beschikking staat, dat het verzoek moet gesteld zijn door den gedetineerde P. van Spall: „om reedenen de andere zoonen met de suppliant zelve geen Nederduitsche opstellingen kunnen maaken". De adressen zelven

[1] Zie bl. 108.

[2] Een lijvig dossier over deze zaak wordt o. a. aangetroffen in bundel N°. 1162[a] van de Vóór-Indië-verzameling in het Rijksarchief.

werden overigens van de hand gewezen. Het wordt een lange geschiedenis, die bij Regel's overlijden in November 1823 nog niet ten einde was. Moet men het verschrikkelijk vinden, dat een rechtspleging zonder eind de menschen in gevangenissen houdt, er is toch nog iets vermakelijks in de afwijzing, die een der ingediende stukken ondervindt. Gelijk wij ons zullen herinneren was bij Regel's overlijden voor het bestuur der opperhoofdij een Raad van Directie benoemd.[1] Bij een besluit d.d. 2 December 1823 gaf deze Raad aan P. G. van Spall op een adres te kennen, dat de door hem aangevoerde argumenten: „uitgevondene en onverschoonbare verschooningen zijn", zoodat hij zich nader behoorde te verantwoorden, maar dan tevens „hij Van Spall in 't toekomende zig zal hebben te wagten om in steede van met 't woord *UEd.* met dat van *Gij* voor den dag te koomen tegen zijnen plaatselijken gebieder, zorg draagende dat hij volgens zijn voorwendzel 't woord *Gij* maar gebruikt mogte koomen te predikken of bidden, dan wel wanneer hij gemeensaam met iemand is, maar niet in zijne brieven aan zijnen plaatselijken gebieder".

Bij de brieven van den Raad, die zich mede tijdens het overlijden van resident H. F. von Söhsten (bl. 109) geconstitueerd had, bevond zich een rapport d.d. 22 Januari 1824 houdende: „dat de gevangene vijf dienaaren, van de Van Spall's den mede gevangene grofsmith Wirasangly in 't arresthuis geslaagen en mishandeld hadden"! Het opperhoofd H. V. von Söhsten deelde dientengevolge bij het vermeld besluit d.d. 30 Januari 1824 N° 1 (bl. 109) aan de heeren Raadsleden mede: „dat zij de 5 gevangene dienaren van de Van Spall's, bevindende dat zij werkelijk schuld hebben, zullen hebben te laten afstraffen met 36 rottingslaagen ieder, en hun voorts in den tronk geslooten te houden totdat hunne zaak zal afgedaan zijn". Ten slotte: „En eijndelijk, dat de Heeren Cantervisscher, Roosmalecocq en Dender[2] haare uitterste poogingen aanwenden moeten, om de zaak van de Van Spall's tot eene spoedige terminatie te brengen, die in weerwil van alle de besluiten daaromtrend genomen, nog onafgedaan en schandelijk verzuimd blijft." Deze aanschrijving droeg geen vrucht. Toen ten gevolge van het Londensch tractaat van 1824 in Mei van

[1] Zie bl. 92.
[2] Alzoo scheen Stork (zie bl. 110) vervangen.

het volgend jaar de opdracht van Batavia te Sadras werd ontvangen tot overgave der factorijen aan de Engelschen, zaten de ongelukkige Van Spall's nog altijd te Tuticorin in de gevangenis. Het Opperhoofd had indertijd de Bataviasche regeering over de zaak ingelicht en bevelen gevraagd, doch, gelijk reeds destijds zoo veelvuldig voorkwam ten aanzien van meest dringende zaken, er werd geen antwoord, laat staan een beschikking, ontvangen. Vandaar dat het Opperhoofd bij zijn besluit d.d. 4 Juni 1825 N° 2 den resident van Tuticorin Idé gelastte om de 5 Van Spall's voorwaardelijk in vrijheid te stellen, daarbij opmerkende, blijkens art. 3: „Dat schoon de gesuspendeerde gebroeders van Spall, die gedetineerd zitten en betrokken zijn in de zaak van huisbraak en diefstal, gecommitteerd aan de huizen en bezittingen der uitgewekene Parwas te Tutokorijn, onder suspicie liggen, (waarvan verslag gedaan is geworden aan Hooge Superieuren, zonder dat men tot nog toe Hoogstderzelver dispositie daaromtrent bekomen heeft) men echter tot geene andere bepaling in de tegenswoordige omstandigheid en wegens de verlegenheid, waarin de Commissaris bij gebrek aan stellige orders ten deze regarde zich bevind, komen kan, dan hun bij provisie uit hunne detentie te ontslaan, onder handtasting en belofte, van ten allen tijde des gerequireerd wordende, in persoon voor Hooge Superieuren te compareeren, bij manquement waarvan zij aan de hun aangetijgde misdaden voor schuldig zullen gehouden worden."

Als gewezen ambtenaren, die geschorst waren geweest, kwamen de uit de gevangenis eindelijk verlosten op half traktement, gelijk met alle andere wegens de overgave ontslagen ambtenaren het geval was. De Van Spall's wilden nu naar Batavia, stellig om zich te beklagen! Zij verzochten aan het Opperhoofd vrijen overtocht; doch daar de regeering dit niet voor de ambtenaren in het algemeen toegestaan had — ook iets fraais! — werd het hun, gelijk aan ieder ander, geweigerd. Onze belangstelling over wat verder met hen is gebeurd, moet onbevredigd blijven.

HOOFDSTUK IV.

DE OVERGAVE DER FACTORIJEN AAN ENGELAND IN 1824—1825.

AFDEELING 1.

Het Londensche tractaat van Maart 1824.

Staatssecretaris Falck in Nederland en ambassadeur Fagel te Londen hadden reeds bij het sluiten van het aldaar geteekende tractaat van Augustus 1814 zeer weinig gevoeld voor het terugverkrijgen der factorijen in Hindostan [1]. C. C. G. G., in Indië komende, deelden deze meening, doch aanvankelijk vooral om daartegen in ruil te krijgen de Britsche factorij te Benkoelen: niet, dat zij hiervan op zichzelf de waarde hooger schatten, doch uit hoofde, dat zij het gemengd Nederlandsch-Britsch bezit op Sumatra wilden doen verdwijnen. De wenschelijkheid hiervan scheen later te sterker aan den dag te treden, toen het bleek, dat Raffles als luitenant-gouverneur van Benkoelen zou optreden en de beteekenis onzer factorijen nog minder scheen te zijn, dan oorspronkelijk het geval was. Een krachtigen steun vonden C. C. G. G. ten deze in het oordeel van hun Vóór-Indischen commissaris Van Braam, die op zijn aanvankelijk gunstige gedachte voor het behoud der factorijen was teruggekomen en na plaatselijke beschouwing mede het denkbeeld warm voorstond om de factorijen tegen verkrijging van Benkoelen prijs te geven; hij achtte dit te mogelijker, omdat men hem van gezaghebbende Britsche zijde in Vóór-Indië hetzelfde denkbeeld aan de hand had gedaan [3].

Denken wij er wel aan, dat alzoo nooit anders bij onze Indische staatslieden op den voorgrond stond dan ruil der factorijen in Vóór-Indië tegen de enkele factorij Benkoelen op Sumatra. Dit zou werkelijk, in weerwil van de uit een oogpunt van materieele waarde veel hooger staande factorijen dan het kwijnende Benkoelen, ten zeerste te waardeeren zijn geweest. Met Fagel en Falck's onderhandelingen te Londen, die tot het tractaat van 1824 leidden, zijn zij echter ten slotte feitelijk present gegeven, alzoo meer in de lijn der gedachten van deze

[1] Vergl. *Nijhoffwerk*, bl. 158—159.

[2] Id., bl. 159—161.

[3] Id. bl. 173—175, 309—310.

staatslieden in 1814 geuit over de betrekkelijke nietswaardigheid dier vestigingen, hetgeen volstrekt niet het geval was, indien wij slechts eenig geduld hadden weten uit te oefenen en eenige kosten er voor over zouden hebben gehad.

Het verlangen naar ruil werd bij onze C. C. G. G. nog krachtiger, toen in 1818 Raffles te Benkoelen was opgetreden en hij er toonde wat een hindernis zulk een man, gesteund door een grooter mogendheid dan wij waren, aan ons koloniaal bestuur kon veroorzaken [1]. Onderscheidene particuliere brieven der leden van de Commissie-Generaal, doch speciaal van Elout, geven er uiting aan. Den 10^{en} Mei 1818 schreef Elout er over aan Goldberg [2]; den 24^{en} Mei deden C. C. G. G. het volgen door een officieel stuk [3]; den 9^{en} Augustus 1818 luidde het andermaal in een particulieren brief van Elout aan Falck over Raffles [4]:

In 's hemels naam draag zorg, dat die onrustige man uit deze streken gaat. Eene ruiling! daarop moet ik aandringen, en in Bengalen is men evenzeer gezet op de volle bezitting van de geheele kust van Indiën; men wilde ons gaarne van daar zien. Van Braam, die nu terug is, heeft mij dit bij herhaling betuigd, en hij heeft er mij tevens bijgevoegd, dat na een persoonlijk overzigt hij zelve nu geheel overtuigd is, dat alle die bezittingen in Bengalen, Coromandel, etc. voor ons nul zijn; hij zal dit in zijn officieel verslag melden [5], maar wij moeten van onze zijde ze nu ophemelen [6] — daartoe zal de eene en andere aanmerking in dit verslag wel aanleiding geven, vooral in betrekking tot de klagten, dat de Engelschen ons onze vroegere voorregten niet weder willen geven. Hoe men er in Bengalen over denkt kan u blijken uit de volgende periode van een Bengaalsch koopman: „You should tie them all up together, and transfer the bundle of territory to us for the price of an equality of duties between Netherlands and British subjects, an allotment of opium and salpetra at their actual cost and charges, and

[1] Verg. het overzicht in *Factorijen II*, bl. 421–424.

[2] Zie *Factorijen II*, bl. 423–424. — N.B. In *Nijhoffwerk*, bl. 160, de hinderlijke fout, dat Elout d.d. 9 Februari 1817 er *Falck* over schreef: m. z. den Koning. Vanzelf vervalt daardoor de bevreemding in noot 2 dier bladzijde.

[3] Zie dezen brief in bijl. 1, bl. 45, van mijn Lampongs-artikel in deze Bijdragen, dl. L; de brief wordt ook vermeld in *Factorijen II*, bl. 434–435.

[4] In *Falck's Gedenkschriften*, bl. 458.

[5] Bedoeld worden de verslagen, vermeld in het *Nijhoffwerk*, bl. 174–175.

[6] Wij hebben wat *opgehemeld!!* Ons gansch beleid in Vóór-Indië toonde aan, dat wij niets, hoegenaamd niets, om de factorijen gaven. Maar zulke tot niets leidende ophemelarij is geheel eigen aan Elout.

permission to your merchants to reside at all places where you once enjoyed a factory. *Your concession of territories, rights and priveleges is too important to us to be disguised, and I maintain, that Lord Hastings is too enlightened and too magnanimous to deny or effect to lessen the value of it.*"

Uitkoop van opium en salpeter; schikkingen over de nog hangende geldelijke geschillen ten onzen voordeele; afstand van Sumatra, zoo niet ook van Pulo Pinang; belofte van zich in de oostelijke streken zoo min te vestigen, als wij in de westelijke van Indiën: ziedaar mijne praeliminairen.

Ik verzeker u dat de nabijheid van Raffles of dergelijk een napoleontisch philosoof voor ons zeer schadelijk is: met ter tijd kan het op Java nadeeligen invloed hebben, en denk niet, dat het systema van landtax onder de inlanders hier in het geheel geen tegenstrevers heeft; de wijze, waarop dit is ingevoerd, en vooral in Cheribon, is uit vroegere berigten bekend. Op dit oogenblik is het weder in die streken niet geheel rustig..... De Engelschen of sommigen hunner sparen niets om weder hier voet te krijgen, en Raffles is aan het hoofd der secte. Met ernst beveel ik u dien man (*aan*??), en zend hem weg.

Too magnanimous van een Britsch staatsman! Zoo kon inderdaad een Britsch koopman schrijven. *Praeliminairen* van een Nederlandsch staatsman, waarvan niets terecht komt onder dien zelfden staatsman. *Napoleontisch philosoof*: 't was juist Raffles' kracht, dat hem zoomin de onpolitieke zin van Napoleon, als die van een philosoof eigen was.

Toen Falck dit schrijven ontving, was hij in plaats van Goldberg als departementschef van Koloniën opgetreden. Hem gewerd tevens het vermelde schrijven der C. C. G. G. d.d. 24 Mei 1818; eindelijk kreeg hij van Goldberg ter lezing Elout's brief van den 10en te voren. De nieuwe minister, overtuigd dat indien voor ons de handel in Vóór-Indië openstond, wij wijzer deden de kosten voor het bestuur der factorijen aan anderen over te laten dan die zelf te dragen, vond aanstonds geenerlei heil in haar behoud, indien wij slechts den vrijen toegang konden bedingen [1]. Van dien last af te komen en daarvoor Benkoelen te verkrijgen, moest ook hem bijzonder aantrekken.

[1] *Wat heeft men aan kostende overzeesche bezittingen, als een andere Europeesche mogendheid ons toch er de voorrechten van den handel laat*, vroegen zich reeds in 1814 Falck en Fagel af: zie mijn *Tractaat-1814*, bl. 278 en 329. In een memorie d.d. 1 October 1819 heeft minister Falck deze stelling als het ware dogmatisch den Koning voorgedragen: zie *M. L. van Deventer's Gezag*, bl. 288, door mij beoordeeld in *Singapore stichting*, bl. 392—395.

Alzoo droeg hij in een rapport d.d. 28 November 1818 N° 57 den koning voor om over dezen ruil onderhandelingen te openen [1]. Ter ondersteuning was er bijgevoegd een advies van den Raad van Koophandel en Koloniën d.d. 2 October 1818 [2]. Deze eerste stap op den weg der onderhandelingen leidde eindelijk tot een voorstel van Britsche zijde d.d. 20 Augustus 1819 om ze te openen [3]. Nauw had landvoogd Van der Capellen hiervan vernomen of hij schreef er instemmend over aan Falck. „Gij weet", berichtte hij d.d. 4 April 1819 [4], „hoe Elout en ik beiden denken over de ruiling van Sumatra voor de vaste kust van Indië. Het spreekt dus van zelve dat ik volkomen mijn zegel hechte aan het voorstel daaromtrent door U aan den Koning gedaan." Elout zelf was reeds destijds uit Indië in Nederland aangekomen en met Fagel tot onderhandelaars voor de herziening van het tractaat van 1814 benoemd. Den 18en Juli 1820 hadden te Londen de eerste besprekingen plaats; nadat den 4en Augustus d. a. v. vriendelijke nota's werden gewisseld, scheidde men onverrichter zake met 'n *Tot wederziens!* Het verlangen naar de hervatting van de samenkomsten konden wij echter niet eerder van Britsche zijde uitgesproken krijgen dan toen onze regeering den 23en Augustus 1823 den Nederlandschen ambassadeur Fagel instrueerde om het Britsche ministerie kenbaar te maken, dat wij bij hernieuwing der besprekingen op het behoud van Singapore niet langer zouden staan! [5]

Onder deze voorwaarde werden de onderhandelingen te Londen weder opgenomen, waartoe onze regeering ambassadeur Fagel en minister Falck aanwees. Deze laatste werd bestemd om na het einde der onderhandelingen Fagel als ambassadeur op te

---

[1] Het rapport in *Falck's Ambtsbrieven*, bl. 158; zie ook *Factorijen II*, bl. 435—436.

[2] Falck had het advies gevraagd d.d. 18 September 1818, en niet in 1819, gelijk staat in *Factorijen II*, bl. 483. Het advies zelf in bijl. 7, bl. 490—494 aldaar. Zie nader Falck's schrijven d.d. 10 December 1818 aan ambassadeur Fagel te Londen in Colenbrander's „Gedenkstukken", dl. VIII, 2e stuk (1915), bl. 202—203.

[3] Over de tusschengeschiedenis October 1818—Augustus 1819, zie in het breede *Factorijen II*, bl. 436—443.

[4] Zie *Falck's Gedenkschriften*, bl. 481.

[5] Zie de data der geheele geschiedenis van de onderhandelingen van 1820 en van het heropenen der samenkomsten in 1823 *Factorijen II*, bl. 443—462. Op bl. 460 aldaar, regel 2 v. b. staat § 28; m.z. § 25.

volgen, terwijl Elout, destijds minister van Financiën, zou optreden in Falck's plaats als chef van Koloniën. Zoowel met het oog op Elout's verleden als op deze bestemming werd, zonder formeele aanwijzing, de minister van Financiën tevens de man om op de stukken te adviseeren, die nu van de Londensche onderhandelaars zouden uitgaan. Falck vreesde hieruit moeilijkheden voor hetgeen hij beschouwde als het slagen zijner zending. Om dezen te keeren heeft hij met succes een middel toegepast, dat op de handelende personen een geheel eigen licht werpt; het is eerst bekend geworden door de publiceering van zijn Gedenkschriften.

Onze onderhandelaars werden bijgestaan door een secretaris of een z.g. amanuensis: dit aardige baantje bezorgde Falck aan zijn bloedverwant Siccama. De minister was echter lang genoeg aan het hoofd van Koloniën geweest, om niet te gevoelen, dat hem eigenlijk de noodige koloniale kennis ontbrak; hij zag zich daarom gaarne door een deskundige bijgestaan. Gelijk hijzelf schrijft, naar wij lezen zullen, scheen hem daartoe aangewezen de destijds in Nederland vertoevende raad van Indie Muntinghe. Hij ging hem niettemin voorbij en deed in de plaats daarvan aan de missie toevoegen Elout's oudsten zoon, den heer C. P. J. Elout en wel om voor de adviezen van den critischen minister van Financiën *meer vat op den vader te hebben!* De vinding is evenals de uitdrukking typisch. Er moet bijgevoegd worden, dat Elout Jr. een bijzonder knap, aanlegvol jongman was en van Indische zaken in menig opzicht goed op de hoogte; doch hij kon destijds, noch wat ervaring betreft, noch wat positieve kennis aangaat, op de hoogte van 'n Muntinghe geacht worden [1]. Wanneer wij bedenken, dat zoo goed als niets van hetgeen door Elout Sr èn als commissaris-generaal, èn als Londenschen onderhandelaar werd voorgestaan, is terecht gekomen, terwijl nochtans door hem als adviseur in de Falcksche voorstellen er met een zeer zwakke wederspraak in berust is, dan mag men wel aannemen, dat het middel probaat is gebleken [2]. Maar welk een middel! Zóó ver gaat de bekeering, dat, als de heer Van der Capellen èn den koning èn den minister Elout

[1] Verg. de waardeering in mijn artikel over C. P. J. Elout, voorkomende in deze Bijdragen, dl. 69 (1914), bl. 179 v. v.

[2] Verg. het overzicht op bl. 64—65 van mijn artikel over het tractaat van 1824 in deze Bijdragen, dl. LVI (1904).

zijn ergernis over zulk een tractaat onverbloemd te kennen gaf, deze de critiek van zijn vroegere collega met eenige niets beteekenende woorden afwees [1].

Vóór de publicatie der Gedenkschriften heeft niemand er een oogenblik aan gedacht, om er iets vreemds in te vinden, dat Elout Jr. aan de missie werd toegevoegd; doch gesteld, dat dit wel het geval ware geweest en de geschiedschrijver daaraan had wagen toe te voegen: „dat was stellig een stukje van Falck, ten einde vader Elout wat toegankelijker te maken voor het werk, dat uit Londen stond geleverd te worden" — zoo lijdt het geen twijfel, of men had dit vermoeden als een weinig waardige insinuatie gewraakt; en waarlijk gansch niet ten onrechte. Ziehier nu, wat Falck zelf er over heeft geboekstaafd [2]:

Zelden slechts gebeurt het dat een onderhandelaar zich belast vindt met het opstellen zijner eigene instructie. Ik mogt dit voordeel genieten dat ik als zeer gewichtig beschouwde, maar echter niet als zoo afdoende dat ik mij onthouden kon van alle verdere voorzorg om aan mijne zending een gelukkig en eervol einde te verzekeren. Wie zal, zoo vroeg ik mijzelven af, gedurende uwe afwezigheid door den Koning geraadpleegd worden over de rapporten van zijne gevolmagtigden? Wie zal nopens de zwarigheden die de onderhandeling opleveren zal en over de voegzaamste middelen om dezelven uit den weg te ruimen, Z. M. moeten dienen van *Consideratiën en advies*, dat in ons land onvermijdelijk ingredient voor de afdoening zelfs van de onbeduidendste zaken? [3] Het departement van Koloniën, dat van deszelfs hoofd verstoken wezen zal? Het departement van Buitenlandsche Zaken, bij welks hoofd de oppervlakkigheid eene gewoonte, ja eene soort van plichtsbetrachting geworden is in elk geval dat niet regtstreeks en uitsluitend tot zijn eigen polder behoort? [4] Neen, Elout zal de man zijn, en niets natuurlijker. In hem heeft de Koning een lid van den Kabinetsraad met de algemeene belangen en zelfs met de Staatsgeheimen bekend; den gewezen Commissaris-Generaal in de Oost die bijkans al de geschillen waarvan de vereevening thans gezocht werd onder zijne oogen had zien ontstaan en aangroeien; den plenipotentiaris

[1] Zie Van der Capellen's ontevredenheid en Elout's antwoord in mijn artikel over den afstand van Singapore en Malakka, gepubliceerd door deze Bijdragen, dl. LIV (1902), bl. 398—403.

[2] Zie bl. 281—288 van *Falck's Gedenkschriften*.

[3] In ons land: de koloniën er stellig onder begrepen. Men wordt zeeziek van verveling bij het lezen der verbalen van C. C. G. G., hoe de meest eenvoudige of reeds doodgewerkte zaken in advies werden gezonden of gehouden.

[4] Wordt bedoeld de minister A. W. C. van Nagell.

eindelijk, door wien het veld der onderhandeling in 1820 ontgonnen was. In deze laatste betrekking kon ik, hoe welkom mij overigens een kundig beoordeelaar der te bewerken taak ook wezen mogt, geen motief van gerustheid ontdekken. Hetgene hemzelven, hoewel buiten zijne schuld, niet gelukt was te volbrengen, moest aan anderen niet gemakkelijk gemaakt worden.[1] Dit deed mij mijne kennis van het menschelijk gemoed duchten; namelijk zooals het doorgaans is, niet zooals het behoorde te zijn. Maar eene kennis waarop ik nog meer vertrouwde was die van Elout's verstand en denkwijze. Het eerste was fijn en doordringend, vooral in het opsporen der bedenkelijke zijden van een onderwerp. Zijne omzichtigheid ging zoo ver dat hij zelden voor eene zaak stemde bij welke zich in het verschiet deze of gene kans van gevaar vertoonde, en omtrent de Engelschen kon hij zich allerminst van achterdocht onthouden sedert zijn wedervaren met hunne Commissarissen op Java, en de moeite en kommer welke hem gedurende zijn verblijf aldaar door de woeling van Raffles berokkend waren. Afgezien dus van al het menschelijke waarop ik zoo even doelde, of aangenomen dat het onderdrukt en bedwongen zoude worden door veeljarige vriendschap en erkentenis voor diensten door mij bewezen zoo dikwijls er gelegenheid toe was, bleef er nog reden genoeg van angstvalligheid voor mij omtrent de strekking en invloed der adviezen waartoe de loop der negociatie en de depeches dergenen welken dezelve toevertrouwd was achtervolgens aanleiding zouden geven. Deze nadeelige kansen geheel weg te cijferen lag buiten mijn vermogens. Ik zag desniettemin om naar een soort van tegenwicht, en vond er een in het voorstel dat ik Elout deed om mij in mijne ophande zijnde zending te doen vergezellen door zijnen oudsten zoon, die zich met verlof in het vaderland bevond.[2] Met dankbare gretigheid nam hij zulks aan en de jongman zelf — toen nog maar kapitein — toonde zich ten uiterste verheugd en vereerd. Het was inderdaad eene onderscheiding van niet geringe waarde. Had ik hem niet noodig gehad om op den vader meer vat te hebben, zoo ware Muntinghe eigenlijk mijn man geweest, want deze verstond niet alleen de financiele en politieke questien in den grond, maar had ook op Batavia veel omgang gehad met de Engelschen, met welker beginselen en bedoelingen in het koloniale hij ten volle

[1] Men staat toch wel eenigszins versteld over zulk een beoordeeling, die al een zeer vreemd licht werpt op Falck's eigen geaardheid. Zoo ooit, dan is het mij duidelijk geworden, dat Gijsbert Karel zich beklaagde met Falck een vergissing begaan te hebben. De heer Elout was m. i. een door en door edel man, voor zulke kleine opvattingen, als Falck hem hier aanwrijft, ontoegankelijk.

[2] Zie breeder bl. 189—202 van mijn in noot 1 bl. 118 aangehaald artikel over C. P. J. Elout.

gemeenzaam was [1]. Ik genoot trouwens, hoewel hij in Holland bleef, nu en dan zijne voorlichting, want de jonge Elout was met hem in briefwisseling, en van dezen laatsten moet ik zeggen dat zijne knapheid in alle opzichten mijne verwachtingen overtrof [2]. Hij had in Indiën veel gezien en bijgewoond, en oordeelde doorgaans volkomen juist over hetgene hij zonder vooringenomenheid had gadegeslagen. Gewillig in al hetgene ik hem opdroeg, uit eigene beweging oplettend op de bijzonderheden welker kennis ons werk bevorderlijk kon zijn, is hij mij, tot het einde toe, van grooten dienst geweest. Voor het eenvoudig schrijfwerk besloot ik Otto Siccama mede te nemen, hoewel nog zeer jong in jaren en in ambtsbetrekking, en dus dubbel blootgesteld aan de jaloezie zijner kameraden.

De daarop in Januari—Februari 1824 gevoerde onderhandelingen leidden tot adviezen van minister Elout, die een zeer gerechtvaardigde critiek over de aangeboden stukken inhielden [3]: „bewijs opleverende", meent Falck [4], „dat ik mij niet had vergist in den kant aan welken ik struikelblokken vinden zoude, en dat de voorzorg die ik op grond dezer gissing had genomen, alles behalve overbodig geweest was. En inderdaad ik houd nog zoo goed als zeker dat de schets van het tractaat welke de geheele vrucht onzer werkzaamheden behelsde in den Haag ongunstig zoude zijn beoordeeld geworden, hadden wij dezelve niet kunnen overzenden door den kapitein Elout. Anderen hadden misschien even goed als hij inlichting kunnen geven nopens elke twijfelachtige bijzonderheid, maar van hem alleen was die gestadige en om zoo te zeggen personele aandrang te verwachten, zonder welken zijn vader de hem eigene bedenkelijkheid over alle andere beschouwingen zouden hebben laten zegevieren. De groote zaak kreeg dus haar beslag - - - -" [5].

[1] Zonder kennis te hebben genomen van Falck's Gedenkschriften, deed ik mijn in de vorige noot bedoeld artikel over C. P. J. Elout verschijnen. Ik schreef toen — zie er bl. 202 —, dat Elout Jr. voor de zending naar Londen was verkozen: „dank ook de verheven positie zijns vaders, maar niet minder wegens eigen geschiktheid". Meer dan ik destijds kon verwachten is dat vermoeden door het bovenstaande bevestigd.

[2] Met betrekking tot de correspondentie tusschen Elout Jr. en Muntinghe verwijst Falck naar Muntinghe's brief d.d. 23 Januari 1824 over de territoriale ruilingen; dit stuk is afgedrukt in *Falck's Gedenkschriften*, bl. 548—554.

[3] Verg. *Factorijen II*, bl. 462—471 en het hiervoren op bl. 118 noot 2. vermelde artikel over het tractaat van 1824, bl. 141 v.v.

[4] Zie de *Gedenkschriften* bl. 289—290.

[5] „Doch Elout, het geheel overziende, meende niettemin tot een gunstig advies d.d. 12 Februari te moeten besluiten": *Factorijen II*, bl. 471.

Het is wel mogelijk, dat ik te zeer onder den indruk verkeer van het onkundige der behandeling, gelijk dit nog door toelichtende memoriën op het tractaat bekroond werd [1] Maar toch is mij niets zóó onsympathiek in Falck's Gedenkschriften geweest dan deze beschrijving, die doet zien, hoe getracht wordt een eventueel wijzer oordeel van een hoog staand man te doen beperken: door zijn zoon *vat op den vader* te geven.

Het d.d. 17 Maart 1824 te Londen gesloten tractaat werd den 8^{en} Juni d. a. v. door onzen koning geratificeerd; den 31^{en} Augustus 1824 stelde minister Elout, nu departementsschef van Koloniën, de instructie vast ten behoeve van de Indische regeering om het tractaat uit te voeren [2].

AFDEELING 2.

De overgave onzer factorijen in 1825.

In Januari 1825 werden de ministerieele stukken te Batavia ontvangen en bij besluit van onzen landvoogd d.d. 6 Februari 1825 N° 3 de instructiën voor onze bestuurshoofden vastgesteld, in zoover zij gebieden hadden over te geven en over te nemen. Wat betreft Vóór-Indië gold dit de overgave te instrueeren aan den resident van Chinsura, het opperhoofd te Sadras en den resident te Suratte. Die maand Februari konden echter door gemis aan gelegenheid, de instructiën niet naar Vóór-Indië gezonden worden [3].

De Britsche instructiën hadden geen omweg te maken gehad, zoodat de regeering te Calcutta ze in dezelfde maand Februari 1825 ontvangen had en nu tot de overgave deed uitnoodigen op 1 Maart 1825, gelijk het tractaat bepaalde. De heeren W. H. Belli, collector, en D. C. Smyth, magistraat te Hoogly, werden met de overneming van Chinsura en onderhoorigheden belast; voor die onderhoorigheden werden nader personen aangewezen om namens hen op te treden. Bij een brief, gedagteekend Zillay Hooghly 5 Februari 1825 gaven beide commissarissen

[1] Vorg. bl. 179—183 van mijn aangehaald artikel over het tractaat van 1824.

[2] Zie *Factorijen II*, bl. 471—474.

[3] Zie *Factorijen II*, bl. 474—476. Het besluit in bijl. 12, bl. 505—509 aldaar; de instructiën zelven nam ik als onnoodig niet op.

aan onzen waarnemend resident Bouman [1] kennis, dat zij gereed waren om den 1en Maart 1825 de overneming te volbrengen.

Onze bestuurshoofden in Vóór-Indië verkeerden alzoo nu in precies hetzelfde geval als de luitenant-gouverneur Fendall in Rade te Batavia, toen C. C. G. G. Java en onderhoorigheden kwamen opeischen, terwijl de Britsche instructiën voor de overgave uit Calcutta nog niet waren ontvangen. Na zulk een geschiedenis hadden onze onderhandelaren eraan behooren te denken, dat bij den omweg, dien de stukken over Batavia moesten maken, de datum van 1 Maart 1825 voor de overgave door ons te kort kon zijn; er schijnt echter aan niets anders gedacht te zijn dan om van de Engelschen in Benkoelen af te komen.

Bouman deed nu ook geheel hetzelfde als Fendall: hij berichtte de overgave op 1 Maart te zullen weigeren, indien hij van Batavia er geen bevel toe had gekregen. De overeenstemming gaat nog verder. Want werd er onzerzijds tegen de vertraging geprotesteerd ten gevolge van Fendall's houding, evenzoo heeft men het van Britsche zijde gedaan toen Bouman tot medewerking ongenegen bleek! Ziehier de geschiedenis. [2]

Op den brief van den 5en antwoordde Bouman den 7en Februari 1825: „dat er van de hoofdplaatse wegens de overgaaf der Nederlandsche bezittingen in Bengalen geen instructie is ontvangen en dat dierhalven de Resident zig niet kan verbinden om te voldoen aan de 8e en 13e artikelen van voorschreven tractaat". Bouman gaf aan zijn ondergeschikte bestuurshoofden, die mede door de Britsche commissarissen waren gewaarschuwd, gelijke bevelen.

Toen de fatale termijn van 1 Maart naderde, zond het Calcuttaasch bestuur, nu bestaande uit Amherst, landvoogd, en Eduard Paget met John Fendall als raadsleden, bij schrijven d.d. 24 Februari 1825 het tractaat, onder mededeeling, dat Belli en Smyth als commissarissen voor de overneming waren aangewezen. Deze commissarissen dienden d.d. 28 Februari bij Bouman een protest in voor het geval, dat Bouman bij zijn weigering op 1 Maart bleef volharden, gelijk hij inderdaad deed. Laat mij er echter aan herinneren, dat het afkeurenswaardige in het vroeger protest van onze C. C. G. G. niet was gelegen

[1] Zie bl. 69.
[2] De stukken betrekkelijk de overgaaf op het Rijksarchief in den Vóór-Indischen bundel N° 11634.

in de daad op zichzelf. Gegeven de omstandigheden destijds, was het wellicht politiek geweest het na te laten; doch zulk een stuk kon toch noodzakelijk zijn voor het officieel vastleggen van data met het oog op later te rijzen quaestiën of te doene vorderingen. Het afkeurenswaardige lag meer in den toon, alsof Fendall niet volkomen zijn plicht deed met de weigering indertijd.

Eerst met den aanvang van Mei 1825 ontving Bouman de gevorderde bevelen uit Batavia. Bij een besluit van 4 Mei 1825 benoemde hij dientengevolge een commissie, bestaande uit den 2^en^ resident Herklots en onzen commandant der Cipayers P. Michell ten einde de op dien 4^en^ aangekomen Britsche commissarissen bij hem te introduceeren [1]. Den 6^en^ Mei 1825 werd de akte van overdracht opgemaakt; de overgave vond plaats den volgenden voormiddag, dus 7 Mei 1825, ongeveer ten 11 ure.

Ook te Sadras weigerde opperhoofd H. F. von Sösten [2] de overgave wegens gemis aan bevelen [3]. Bij een besluit d.d. 8 Maart 1825 N° 3 hield hij er aanteekening van, dat de gouverneur van Madras, destijds Th° Munro, de factorijen had opgeeischt onder toezending van een afschrift van het tractaat [4]. Den 9^en^ Mei 1825 ontving het opperhoofd de bevelen uit Batavia; den volgenden dag meldde hij dit den gouverneur van Madras, die daarop luitenant-kolonel James Stuart Frazer of Fraser voor de overgave benoemde met bevoegdheid de plaatselijke ambtenaren aan te wijzen ter overneming van de onderhoorigheden. De plechtigheid der overgave te Sadras vond eerst op 1 Juni 1825 plaats; hetzij ten gevolge van dit uitstel dan wel door andere omstandigheden, uit het daarvan opgemaakt proces-verbaal blijkt, dat de overgave niet plaats had aan Frazer, doch aan collector Cumliff [5]. Frazer zelf begaf zich naar het Tuticorinsche en nam

[1] Zie over deze personen bl. 70 en 89. Luitenant Michell werd als kapitein gepensionneerd; zijn korps tevens ontbonden: zie art 4 van het vermeld besluit van 6 Februari 1825.

[2] Verg. bl. 96.

[3] De stukken betrekkelijk de overgave op het Rijksarchief in den bundel „Coromandel en Madura", N° 11625.

[4] In *Factorijen II*, bl. 477 deel ik ten onrechte mede, dat James Stuart Frazer (verg. hiervoor bl. 88) Britsch bestuurshoofd te Madras was. Hij werd door gouverneur Th° Munro aangewezen tot commissaris voor de overneming met bevoegdheid tot delegatie voor de onderhoorigheden.

[5] Zie het verhaal in *Factorijen II*, bl. 477—478.

11 Juni 1825 Kilkaree met het Verschwaterseiland over [1]. Om nog een denkbeeld te geven van de bij deze overgaven plaats gehad hebbende plechtigheden, doe ik hier volgen het bericht d.d. 2 Juni 1825 betrekkelijk Paliakatta, door onzen resident Obdam [2] aan opperhoofd H. F. von Söhsten gezonden. Voor de overneming had Cumliff gemachtigd den assistent-collector A. Krawley. Den 1[en] Juni om 12 uur in den middag kwam deze te Paliakatta bij Obdam, die hem onthaalde. Men ging in optocht naar het punt, waar de vlaggestok stond; ter ontvangst van de gecommitteerden was er een „pandaal", een loods, denk ik. Vóór de gecommitteerden het residentiehuis verlieten „wierden zij door den Nederlandschen tolk met bloemenkransen behangen". De klerk J. D. La Beyerinq bracht op een zilveren schotel de publicatie der overgave: „en bedekt met een verguld oranje coleure chaal, welke den scriba J. M. Dormieux met veel heusheid ontvangen hebbende, daarmede het huis aftrad en komende op de straat, wierd hij te gemoet getreeden en omringd met een verhemelte, gedraagen door vier gepensioneerden in het net gekleed, gevolgd van danseressen, getrommel en gespeel". Daarop gingen de gecommitteerden „met beider Gouvernements-pions". „Vervolgens de geestelijken, ambtlieden en burgers, twee aan twee, omsingeld van een menigte des volks". „Binnen de Pandaal gekoomen zijnde, legde de Scriba de zilvere schootel op een daartoe gerigte bekleede tafel neer, en de gecommitteerden nevens anderen zitplaats genomen hebbende, sloegen de danseressen en speellieden een kring om, en vereerden de geleegenheid, voor een poos, met hun dans en speeltuig". Toen werd de proclamatie voorgelezen en de Nederl. vlag nedergelaten „onder 't ceremonieel getrommel en geschal". Klerk La Beyerinq nam haar „met alle eer" op „en op een andere Bandees gelegd, aan den Scriba aangeboden geworden, die dezelve met veel respect ontvangen en staatig, vergezeld van vier Engelsche en vier Nederlandsche pions terug van de plaats begaf, wien een ieder weder in dezelfde order volgde en vermits de Engelsche commissaris de Engelsche vlag niet liet opheisen, zoo werd de geprepareerde saluuten van 21 schoten gecesseerd".

[1] Zie *Factorijen II*, bl. 478—479, waar ook de andere Britsche en Nederlandsche autoriteiten voor de overneming en overgave zijn genoemd.

[2] Zie bl. 82—84.

„Zoodra een ieder dan in huis bij mij terug gekoomen waaren", besloot dit eigenaardig gestelde residentsrapport, „bood de Scriba Dormieux onder betuiging van zijne onverbreekelijke agting en verknogtheid tot dezelve, de Nederlandsche vlag mij aan, welke ik met de hoogste beleefdheid ontvangen en plegtiglijk bedankt hebbende, nu, met dezelfde gevoelens van agting en aankleeving U WelEdGestr. bij deeze aanbiede."

Onze met de overgave ontslagen ambtenaren kwamen, blijkens de instructie B., C. en D. voor Chinsura, Sadras en Suratte vastgesteld bij het vermeld besluit van 6 Februari 1825 op half traktement, mits zij zich binnen 6 maanden na de overgave bereid verklaarden in een andere betrekking over te gaan, waartoe zij zich naar Batavia hadden te begeven, echter op eigen kosten!

In Europa heeft de late overgave onzerzijds ook tot een hinderlijke correspondentie tusschen de vertegenwoordigers der contracteerende mogendheden aanleiding gegeven. Bij brief d.d. 23 Maart 1815 had het Calcuttaasch bestuur zich bij het bestuur der Oost-Indische Compagnie te Londen ernstig beklaagd: „that no orders whatever had been received by the Netherland authoritees on the continent of India, for the delivering over of the several settlements ceded by the King of the Netherlands to H. M. by the Treaty of March 1824". Minister Canning zond aan den nu als ambassadeur te Londen geplaatsten Falck over deze zaak, zoowel als over de niet-opvolging der overige onderwerpen van dat tractaat een ergernisgevende nota d.d. 18 November 1825, zooals de Engelschen dat aandurven tegenover kleine mogendheden [1]. Deze kon de daarin voorkomende betuiging van den Britschen minister, dat hem het niet ten uitvoer brengen van het tractaat *aan de zijde van de Nederlandsche regeering* met verwondering en leedwezen vervuld had, niet verdragen en schreef hem d.d. 19 November 1825 officieel: „Il est tout simple d'en chercher la raison dans quelqu'accident de mer ou dans les moussons contraires, et les Directeurs de la Compagnie des Indes prendraient une peine fort inutile en s'occupant d'une circonstance qui probablement aura cessé peu de tems après la date des dernières dépêches qu'ils ont reçues de Fort William. Dans tous les cas le seul fait de la remise de Malacca, établis-

[1] Het stuk in de *Gedenkschriften*, bl. 606.

sement beaucoup plus important que Chinsurah ou Sadras, aurait dû épargner à M. Canning, supposé que ce fait eût été connue de Son Exc., tout sentiment de surprise et de regret au sujet de la non exécution (présumée) des stipulations du traité *by the Netherlands Government*, expressions que le soussigné de son côté a été aussi étonné que peiné de trouver dans la susdite note." [1] Te 's-Gravenhage verzocht de Britsche gezant Bagot opheldering. Men „verwaardigde zich", teekende Falck aan [2], met Bagot tot in bijzonderheden te treden nopens de naar Indië gezondene voorschriften en den datum van derzelver afzending." En zoo is alles, wat wij van de Nederlandsche koloniale geschiedenis dier dagen lezen, zoowel uit- als inwendig, even bedroevend.

---

[1] In de *Gedenkschriften*, bl. 296 noot 1. — Canning had den 16en November particulier een vriendelijk schrijven aan Falck gericht over de betaling onzerzijds van de £ 1000.000, gelijk door ons mede bij het tractaat was toegezegd (zie bl. 605—606 aldaar). Dientengevolge heeft Falck evenzeer particulier geschreven (zie de vermelde noot). De laatste zinsnede staat er aldus gedrukt: „Veuillez bien m'y faire adresser vos lettres si, contre mon attente, il se présentait quelqu'autre objet d'un intérêt aussi immédiat que la remise de la factorerie *de Sadras de la loge de Patna*." De door mij onderstreepte woorden hebben geen beteekenis, zoodat ik denk, dat Falck iets anders bedoeld en vermoedelijk geschreven heeft.

[2] In de *Gedenkschriften*, bl. 296—297.

BIJLAGE behoorende tot I^r q op bl. 72. JAARVERSLAG OVER 1823 BETREKKELIJK CHINSURA EN ONDERHOORIGHEDEN, samengesteld door resident OVERBEEK.

CINTSURA, den 31 January 1824.

§ 1. Onlangs is eerst in deeze Residentie aangebragt, het besluit van Uwe Excellentie gedateerd den 14 November 1823, en een uit kragte daar van, op den 18^en daar aan geformeerde circulaire, relatie hebbende tot een jaarlijks algemeen verslag van zaaken, beschrijvende op welke leest Uwe Excell. dat wenscht geschoeid te hebben om daar in als in een Panorama met een opslag van 't oog het geheel te kunnen beschouwen.

2. Wetende dat iets dergelijks noodzakelijk en verkieselijk was, heb ik mij steeds toegelegd alle jaaren over te zenden mijne Registers, verreikt door een ampele Index, verdeeld in hoofddelen, en voorzien van marginalen, geevende een klaar en succint relaas van alle mijne bedrijven. Zulke registers weder voor het afgeloopen jaar gereed gemaakt zijnde staan Uwe Exc. aangeboode te worden in verwagting dat zij met een oog van welgevallen zullen worden aanschouwd.

3. Dan ter zaken tredende en de eerste hoofdafdeling of het Algemeen Bestuur ter hand nemende, vinde ik mij verpligt op de eerste onderdeling te zeggen, dat de inwendige staat van rust en tevredenheid dezer colonie generaliter bevestigd is, zoo lange als van het Engelsche Gouvernement, waar in wij als het ware als verzonken [*een stuk uit het verslag geschonden*] – – – –, van de wenken der Engelschen afhangd, en zij van niemand hoe ook genaamd iets te vreezen hebben als van de zijde van Persia en Rusland, zijnde de invloed van het laatste volk, naar aller ogenschein over de Persianen even groot, als de invloed der Britten over de vorsten van Lahoor en Gabulsthan.

4. De Bevolking het tweede onderdeel van een eerste afdeling uitmakende, is bij herhaling opgegeeven omtrend 30.000 zielen te zijn waar van Cintsura twee derde omvat; deeze bestaat uit Hindoes, Mahomedanen, Portugesche, Armenische en Europeaansche Christenen; de Christenen maken slechts een geringe groep der groote hoop uit.

5. De bevolking is eer af dan toegenomen in de laatste jaaren; de reeden daar van moet gezogt worden in het geheel verloop van handel en gebrek aan bezigheeden, waar bij in 1823 gekome is, de watervloed, die bijna 1300 huizen heeft vernietigd, zoo als wij Uwe Excell. omstandig hebben gerapporteerd, en tevens ook, wat het Land, de kas der Armen en de Particulieren hebben toegedraagen om de algemeene nood te verligten.

6. [Staat der huwelijken en sterfgevallen.]

7. Het spreekt van zelve dat de welvaart van een land, een volk of van een bijzondere plaats moet afnemen, als de bronnen daar toe worden opgestopt; de bekende oorzaak van 't verval dezer Colonie is de nabijheid der Britsche haven en hoofdplaats Calcutta, welke alles wat maar naar handel sweemt na zig trekt. Wat Calcutta nu is, was wel eer Hoogly en Cintsura, dog zints de ommekeer voorgevallen in de laatste helfte der 18de eeuw, zijn wij van trap tot trap gedaald tot de tegenwoordige staat van nietigheid.

8. Daar wij bijna in het midden der draaikolk liggen, weet ik waarlijk niet, wat ik ter aanmoediging zou kunnen proponeeren, zonder aanstoot te geven; mogt een oud en getrouw dienaar de taal van 't hart spreken, zou hij mogelijk zeggen verleen de protexie der vlag als van ouds, onder zekere billijke bepalingen, zoo als de Franschen en Deenen doen. Hij zou welligt daar bij vragen, waarom wordt het brood der kinderen aan vreemden gegeven, waarom wordt alles dat 's lands dienaren kunnen verkoopen, bezorgen, opgedragen aan dezulke die buiten ons zijn? De middelen van bestaan die dien verkoop en bezorging opleverd, aan hen onthouden, en Cintsurah, welke daar door alleen een merkelijke bloei en welvaart zou genieten daarvan verstooten? Ik, die gevoele, dat niemand dan hij, die het geheele plan doorziet, reede van deze, en elke andere bijzondere daad der Administratie kan geeven, doe er een eerbiedig zwijgen (*aan toe en? het exemplaar is hier geschonden*) zegge in de woorden van een der Engelsche wijsgeeren, alles wat is, is g (*verder geschonden*).

9. De geschiedenis van geheel Hindoestan in 't stuk van 't vermeerderen of verminderen van de zucht tot weelde is ook de historie van Cintsurah. In de dagen van ouds zag men in geene der huizen van vermogende Inlanders Europesche goederen, eenige oude stoelen en boeken uitgezonderd; tegenswoordig ziet men die gemeubileerd met het kostelijkste dat buitenlandsche handelaren invoeren, en hunne lichamen bedekt met het rijkste dat zij aanbrengen; enige gegoede Inlanders in dit dorp vertonen een vorstelijk etablissement, rijdende in koetzen en waagens, en geevende feesten aan het algemeen, waaraan tienduijzenden worden bekostigd, terwijl hunne paleizen voor lakken waarden aan goederen verzierd zijn; onder 's Konings dienaren bestaat niets van dien aard, want zij hebben naauwelijks brood. Dit is reeds

veele maalen vertoond, en ook veele maalen om opbeuring verzogt, zonder het gewenschte gevolg. Van jaar tot jaar vermeerderd de weelde onder den inlander, van dag tot dag kreigen de Europeesche gewoontens de overhand, wijn en bier ziet men tans op hunne feesten en publieke maaltijden, zoo wel als andere sterken dranken, en het wel eer zoo abominabel varkensvleesch is in de gedaante eens hams tans geen vreemdigheid meer op hunne openbare tafels; het rundvleesch alleen ontbreekt, en nog maar aan deeze omstandigheden zal men ontwijfelbaar in het ras verloop van maar van weinig jaaren een geheele revolutie in de sentimenten van 't gantsche volk te danken hebben, daar door zullen zij denkelijk bereid worden tot het afleggen van 't verderflijk sistema der kasten, en tot een geheel ommekeer van zedelijke en godsdienstige grondbeginzelen, waaraan hard word gewerkt door de Missionarissen, door de Bijbelsociëteiten, door het oprigten van schoolen en colegiën, en door het vertalen van godsdienstige, zedekundige en natuurkundige werken.

10. Nopens de weegen en waterleidingen kan ik niet anders zeggen, als dat beiden in een goeden staat gehouden worden; dat dit onder de tegenswoordige belangeloze directie dus zal kunnen blijven, zoo lange het puin der oude en invallende publieke gebouwen niet is uitgeput; dog dat zo dra dit het geval word, een aanmerkelijke toelage voor materialen uit 's lands kas zal noodzakelijk weezen. Tegenswoordig is het dorp schoon, iedere vreemdeling vind daarin welgevallen, en spreekt er met lof van.

11. De marktplaatsen in Cintsurah zijn twee in getal, de Groote en Strooo Bazaar, de laatste is van de meeste importansie, en brengd den Landen bij de jaarlijksche verpagting een tamelijke, dog fluctuerende inkomst toe. (*Verder verwijzing naar stukken.*)

12. De levensmiddelen nodig voor de tafels der Christenen zijn zints de laatste dertig jaaren meer dan honderd ten Honderd gesteegen, door de aanwas der Europeesche bevolking; de hoofdbehoeftens, waaronder ik telle olij, rijst, tarwe en andere graanen, mitsgaders visch, waarop de schamele gemeente het meeste teerd, verschillen in 't tegenswoordige tijdbestek meer, dog dit moet men toeschreiven aan de jongste overstrooming en de hongersnood over de geheele Coromandelsche kust heerschende, door het faalen der oogst, en zal niet lange aanhouden.

13. Over de staat der Landsgebouwen is bereids zoo dikwils en zoo ampel gerapporteerd, dat ik daar van in deze niets nieuws kan zeggen; het Residentiale woonhuis word in order gehouden, zoo wel als de andere noodzakelijke gebouwen voor zoo verre de middelen daar toe aanhanden zijn; dat onnoodzakelijk is valt in, en het puin daar van wordt aan het onderhoud der wegen verbruikt, volgens het daartoe bekomen verlof.

De logie te Calcapoer met de daarin zijnde gebouwen neigd ook naar deszelvs ondergang; de Engelschen hebben nu en dan daaraan geringe sommen uitgelegd onder het beheer van den Hollandschen posthouder, dog deeze zijn in verre na niet toereikende geweest.

De logie te Patna valt van tijd tot tijd in, en er zijn geene middelen om het algemeen verderf voor te koomen.

De logie te Bellasoor is tans maar een schaduw van 't geene dezelve te vooren is geweest. Dit is alles bij herhaling voorgedraage, maar Uwe Excellentie heeft gedeficulteerd om een uiteindig besluit over die plaatzen te neemen.

14. Het schoolwezen in Cintsurah onder de Christenen en Inlanders is door de fournissementen der ingezetenen zelve, zints het overgaan der Colonie opgehoude. (?) In 1823 hebben wij hier een school voor Christen jongens en meisjes in de Logie geopend waar in tans 64 geleerd worden; dit heb ik te voren speciaal gerepresenteerd; voor de Inlanders is er door den Nederlandschen missionaris La Croix in 't bijzonder een gebouw opgerigt, waarin omtrend 100 jongens onderwijs ontvangen. Nu het Uwe Excell. behaagd heeft onze middelen te ondersteunen, zullen wij in het vervolg een uitgebreider veld van werken hebben. Voorheen noemde men mij Protector, dog nu komt dien tytul Uwe Excell. toe, en ik leg ze aan uwe voeten. Verwaardigd nu ook bij deeze gelegenheid door mij de dank te ontvangen van Christen en Inlandsche jeugd in deze residentie; zij leeren nu zeeden en godsdienst door Uwe weldadigheid en bidden thans voor Uw in haare dagelijksche oefeningen, als voor enen vriend en weldoener.

15. Alles wat het Armenweezen aangaat, word ampel vertoond bij het Register mijner handelingen en besluiten, waaraan ik mij gedrage; alle inkomsten en uitgaven zijn op de van tijd tot tijd ingediende rekening-courant aldaar te vinden, verantwoord: vide L^a B.

De Armen worden alhier onderhouden uit haare eigene capitaalen, inkomsten en giften der gemeente: het capitaal van het Fonds vóór den oorlog in de publieke kas op interest staande, beliep een somma van S^a Rop. 24927, waar voor de Armen aan interessen 's maands ontvangen S^a Rop. 124 : 9 : 4. Het zints den oorlog aangewonne capitaal, belopende sicca rop. 9967 : 14: heb ik mij verpligt gevonden voor het land teegens 6 procent te leenen, op den 27 December 1820, bij besluit N° 2, om Coromandel van geld te voorzien; van deeze transactie heb ik berigt gedaan aan de Hoofd Directie van Finantiën op den 1^en Feb. 1821, bij missive N° 2 § 5. Om deze somma, vermeerderd met den interest tot sicca rop. 10600, heb ik gevraagd aan hetzelve Hoge Collegie bij brief van den 17^en December 1821 N° 16. Bij de Memorie van Begrooting der uitgaaven voor A° 1823, is het oude capitaal vermeerderd met het nieuwe, en den interest, opgebragt tot een bedrag van S. R. 38970 : 13 en daarvoor remises op credit op het

Huis van J. Palmer gevraagd. Bij missive van den 10 Julij 1822 N° 2, is bij de Hoofd Directie van Financiën almede de nieuwe schuld opgewakkerd, en capitaal en interessen tot een montant van S. R. 12547 begeerd, en eindelijk heb ik mij aan Uw Excell. zelve gerigt op den 12 Augustus 1822 N° 4, al weder ampel gedoteerd, onder overlegging van het Extract uit het register mijner Handelingen en Besluiten van den 27 Julij 1822 N° 1 over de gemaakte schuld. Laat ik Uwe Excell. bij deeze gelegenheid moogen bidden, het belang der armen ter harte te neemen, en laat ik in staat gesteld worden ten minsten door het genieten van interest de paalen der weldadigheid uit te breiden tot de uiterste grenzen van 't vermogen van het Fonds.

16. Bedelarij eene professie zijnde, kan in dit Land, nog in deeze plaats niet worden tegengegaan; de bedelaars kosten ook aan het land niets, de liefdegiften vallen allen tot een bedrag van meer dan een derde zijner inkomsten ten bezwaare van den Resident; hoedanig die betaald worden kan nooit uit zijnen pen vloeien en daarom moet hier het scherm vallen.

17. Over de Justitie en Regterlijke policie, en al wat betrekking heeft tot de bedeling des regts, heb ik ampel berigt gedaan aan Uwe Excellentie bij missive van den 26 Julij 1823 N° 1, en nog nader aan het Hoge Geregtshof van Appèl op den 26 Jann. 1824 N° 2. Van het laatste rapport biede ik een wedergade aan, biddende dat hetzelve als een episode mag worden gelezen. L^a C.

18. De gevangenissen zijn hier gemakkelijk, worden wel onderhouden, en de gevangenen met tederheid behandeld.

19. De kettinggangers zijn niet menigvuldig; zij loopen slegts over het algemeen voor een tijd van een tot zes maanden in de ijzers, en werken aan de weegen, dog aan hun arbeid heeft het land zeer weinig.

20. Slavernij word in dit land niet geduld, niemand heeft dus slaven; dit is te meermalen gerapporteerd; op het stuk van slaven-registers valt derhalven niets te zeggen.

21. De koepok inenting gaat door de gunstigste dispositie van Uwe Excell. met betrekking tot Doctor Vos tans geregeld voort. Hij stelde mij in een addres gedagtekend den 3^en November, de zwarigheeden voor die hij ontmoet om de inenting algemeen te introduceren, en verzogt op grond daar van de Engelsche wijze te moogen volgen, en een Inlandschen vaccinateur aan te leren, ten einde de stof van huis tot huis, en van hut tot hut rond te brengen. Ik vond daar in niets als algemeen goed, en consenteerde derhalven in dien maatregel. Op den 3^en December daar aan deelde Doctor Vos mij meede, dat hij een bekwaam man gevonden had; dat hij op den 18^en November twee portugeesche kinderen had ingeënt onder het toezigt van den Superintendent Generaal der vaccine en het Calcutsche Hospitaal, en dat hij op den 25^en derzelve maand van die twee weder aan zes

andere de stof had medegedeeld, dat derhalve de Inlandsche vaccinateur begonnen had, de Inlanders en haar huizen en hutten te bezoeken; dat hij voortaan alle Dingsdagen zou vaccineeren aan zijne eigen verblijfplaats, en dat hij verzogt, dat dit algemeen mogt worden publiek gemaakt. Aan het laatste heb ik voldaan door publicatiën in alle talen aan te plakken op den 9en December van het voorleden jaar, dat van zulk een goed gevolg is geweest, dat Doctor Vos mij op den 8en January 1824 heeft gerapporteerd, dat hij geduurende de loop van den voorgaanden maand had ingeënt drie kinderen van Europesen en vier-en-vijftig Inlanders, waarvan enige volwassen persoonen. Van dit alles is rapport gedaan aan een Inspecteur der Koepok-inënting te Batavia en voor het algemeen brenge ik Uwe Excell. de dank toe voor het mededeelen dier zeegen aan deeze residentie.

22. Voor de tweede Afdeling het Finantieel bestuur is hier zeer weinig stof.

23. De landelijke inkomsten zijn omtrend S. R. 3125 alle jaaren; deze worden met de grootste moeite ingevorderd, en de agterstallen zijn bezwaarlijk te vereffenen.

24. Van verpondingen weet men hier in het geheel niet.

25. Alles wat maar te verpagten was heb ik verpagt zoo als de pagtstaat ter Resolutie van den 30 December 1822 N° 1 kan aantonen, en zoo als dat nog nader kan blijken bij het politique besluit van den 29 December 1823 N° 4; de meeste der verpagte middelen zijn nieuwigheden onder het tegenwoordige bestuur gekreëerd, zij zijn voor geene vermeerdering vatbaar, maar zullen op den tans bestaande voet voor den Landen blijven, onder een eerlijk bestuur; zo evenwel oneer en schraapzucht ten bane treed, en samenspanningen met den Inlander insluipt, zullen veelen den pagten en voornamentlijk de Abcarie of Wijnpagt, aan groote vermindering onderworpen raaken.

26. De belastingen van onderscheiden aard zijn zoo ongelijk, dat ik met geen mogelijkheid dezelve bepalen kan; onder het Hoofddeel Financieele zaaken zijn dezelve in het *register* (? *het stuk is hier geschonden*) mijner Handelingen en besluiten op gegeeven en verantwoord; zij zijn aan geen vermeerdering vatbaar.

27. De Koffijtuinen als een onderwerp van Landelijke inkomsten kunnen in deeze in geen aanmerking koomen; op dat chapiter zal het evenwel niet ondienstig zijn aan te merken, dat veele der Engelsche individuelen in dit Land groote koffijplantagiën hebben beginnen aan te leggen en tot stand gebragt; dat zij de boonen tot zaad hebben overgevoerd van Java en Mocca, mitsgaders dat de heester wel groeid; dat derhalven in weinige jaaren deeze voor Java zoo veel gevende comoditeit aanmerkelijk in prijs zal daalen, door de uitvoer van dit Land, daar nu alreeds de koffij voor een derde minder als te Java te koopen is.

28. De derde Afdeling of het Personeel der Ambtenaren is voor den Resident een zeer onaangename taak, en het waare te wenschen geweest dat hij daar van geëxecuseerd was gebleeven; dog beveelen moeten worden gehoorzaamd, liever in 't openbaar als in 't geheim.

29. Over het gedrag der Europesche ambtenaren valt in het bijzonder niets te klagen, als men van onder dezelve uitzonderd, den dienaar A. T. Bogaardt, door de Politiken raad alzints den 6 Maart 1823 bij besluit N° 6 gesuspendeerd.

30. De tegenswoordige agerende tweeden Resident is een waardig caracter, wel geschikt voor zijn post, en zints hij die bekleed heeft, heeft de Resident rust, word aan den Inlander regt gedaan en is er onder den individueel vreede en veiligheid.

31. De Pakhuismeester is een vroom mensch, die het belang van 't Land ter harte neemd, en voor zijn post zoo als die tans is, bekwaamheid en activiteit genoeg bezit: zijne jaaren zijn veelen; hij is 67 gepasseerd, en in zulk een levensstand zijn veelen bereits uitgeput in dit heet climaat.

32. De Secretaris is tot alles in den dienst bruikbaar, en zoo ik hem verlieze zal de Residentie veel leiden; afgemat door arbeid en ziektens heeft hij aan den Politiquen Raad zes maanden verlof van afzijn gevraagd, dog hij is nog niet vertrokken, en het is te hoopen, dat dit ook niet noodzakelijk zal weezen.

33. De substituut-secretaris komt aan, en belooft in der tijd bekwaam te zullen worden; hij mankeerd kunde in de Hollandsche taal, (dat een algemeen gebrek is in dit Land als de kinderen niet in Europa zijn:) dog ziet die kunde te verkreigen.

34. Onder de klerken is er maar een, die voor het tegenswoordige geschiktheid beloofd, namentlijk de jonge Michel; hij is eerbiedig, legt zig op het werk toe, is een groten steun voor den Secretaris, die nog zwak van lichaam is, en in allen deelen Uwer Excell^e aandagt waardig; het zal mij regt gelukkig maken als ik de gunst voor hem verwerven mag, die ik besolliciteerde bij mijn Eerbiedigen van den 1^en October 1823 N° 1, nadien dit hem zal aanmoedigen om verder voort te varen.

35. De geweezen luitenant Frantz is bij Raadsbesluit van den 3^en Julij 1823 N° 2 aangenomen als klerk voor S. R. 16.—.— alle maanden; hij heeft verzoek gedaan om een verhoging en dat verzoek is in de schoot van Uwe Excell. gelegd bij missive van den 1^en Octob. 1823 N° 5; laat ik Uwe Excell. bidden mogen om Uw over hem, zijn huis, vrouw en kinderen te ontvermen; hij is een braaf jongmensch, kan geschikt worden onder een vriendelijke leiding, dog heeft voor als nog geen groote bekwaamheden.

36. Van de andere mindere dienaren valt niets te zeggen; zij doen haar best als copiisten en dat is alles wat men vorderen kan; het is

te hoopen dat het vrijschool indertijd enige goede scribenten zal opleveren, om de tegenswoordige te vervangen als zij sterven of heenen gaan; anders zullen wij ras gebrek hebben; tegenswoordig al word het schrijfwerk met moeite verrigt en de Resident met de Secretaris moet dikwils de hand aan het copieërwerk leggen.

37. De bezoldiging is te gering; de Resident behoord ten minsten agthonderd sicca rop^ijen^ des maands te ontvangen, en de andere Dienaaren naa rato, ten zij Uwe Excell. andere weegen voor hem opensteld. Laat ik alweder bidden mogen om redding; ik ben ter eere van den dienst bereits meer als 30.000 sicca rop^ijen^ armer.

38. Het Kerkweezen maakt geen bijzonder Hoofd- of Onderdeel uit der globale aan mij ter navolging gezonde; ik verstout mij evenwel het zelve voor te stellen aan de gunstige aandagt van Uwe Excellentie, daar Godsdienst de eenigste band is, die de Maatschappij verbind, en zonder dezelve alles in duigen moet vallen.

39. De Kerk is door de gunst van Uwe Excell. in een compleete staat van reparatie gebragt, en de godsdienst word door de zendelingen, als zij hier zijn, daar in verrigt. Dan, daar het schoolwezen aan hunne zorge is toevertrouwt, en daar zij bij aanhoudendheid de rondte moeten doen, waarvoor het Engelsche Goevernement 200 sicca Rop^ijen^ 's maand betaald, zou het zeer verkiezelijk voor deeze Colonie zijn, als de Hollandschen missionaris La Croix door een klein salaris aan ons verbonden wierd. Altoos, Uw Excell., is hier zulk een salaris aan onsen Predikant gegeeven; ik alleen ben zo ongelukkig geweest van geen indruk op het hart van Uw Excell. te kunnen maaken. Ik onderneem dit nu weder; dien verdienstelijken man heeft maar sicca Rop^ijen^ 80 alle maanden; verdubbeld deeze inkomst Uwe Excell. als het mogelijk is, dan zal hij vrij van gebrek weezen, en met meerder gemak zijne pligten volbrengen. Hij is nu van hier om het Evangelium onder de Heidenen te prediken, en de Engelschen missionaris Nundy neemt het predikwerk voor hem waar. Wat een eer voor Nederland, Uwe Excellentie! van Sirampoer tot Beinaris is er geen christengestigt; in Cintsura heft ons Godshuis zijne zedige top in de wolken op. Hier hebben wij ook een Armenische kerk, van welkers T (*oren? het papier geschonden*), die ons dorp versierd, ik den eersten steen gelegd hebbe en ook een zeer net Roomsch gestigt.

De Resident,
D. A. OVERBEEK.

INHOUDSOPGAVE.

ERRATA.

In de noot op bl. 52 staat dossier N° 130: m. z. N° 131; en lord Moiry m. z. lord Moira.

OUDHEIDKUNDIGE OPMERKINGEN.

DOOR

G. P. ROUFFAER.

(Met een tekst-illustratie.)

In onderstaande opmerkingen wordt een poging gedaan om op het gebied der Indische Oudheden eenige namen en feiten te verhelderen, die tot nog toe weinig meer dan klanken of op zich zelf staande gegevens waren gebleven.

1. Bangka, het «Schip»-eiland.

Aan verklaring van oude eiland-namen, zoo gewichtig voor onzen Indischen Archipel, is nog buitengewoon veel te doen. Dat Yawa, Djawa, Java, niet «Gierst» of «Gerst», maar *Rijst* beteekent, is in de laatste tien jaar door meer dan een erkend.[1] Dat Šamoedra, Sumatra, het «*Oceaan*»-eiland beteekent, en te danken is aan de stad Samoedra aan de Paseirivier op Atjeh's Oostkust, wordt door niemand haast betwijfeld. Dat Broenai, Borneo (misschien zelfs ook Boni) zijn naam

[1] Zie deze stelling in mijn art. „Tochten (Oudste Ontdekkings-) tot 1497", in Encyclopaedie van Ned.-Indië, IV (1905), p. 364. Het bezwaar dat Dr. ADRIANI hiertegen had doen gelden in zijn opstel „De naam der gierst in Midden-Celebes" (Tijdschr. Bat. Gen. LI, 1909, p. 367—378; vooral p. 372—378), gaf hem later aanleiding tot de volgende persoonlijke mededeeling dd. Posso, 22 Febr. 1910: „Het heeft mij onlangs voor het eerst getroffen, dat het Jav. sĕkoel, Krâmâ van ségâ [= korrelig gekookte rijst], in het Soendaasch het woord is voor *gierst*. Dit sĕkoel is identisch met Mal. sĕkoei, Minangkab. sakoei, sakoeai, sikoeai, sakoeih [vergl. De Clercq & Greshoff, Plantkundig Wdb. voor N.-I., 1909, i. v. *Setaria italica* Beauv., de „tros-gierst"; vroeger geheeten *Panicum miliaceum* L.]. Zoo wordt dus in sĕkoel bewaarheid, wat ge eenmaal in uw Encyclopaedie-artikel „Oudste Ontdekkingstochten tot 1497" hebt nedergeschreven: „Maar deze „gerst" was Rijst"; immers sĕkoel moet wel eene andere, althans meer algemeene beteekenis hebben gehad, dan de huidige in 't Jav., waarschijnlijk die van „voedsel", zoodat zij van het eene voedsel op het andere kon overgaan, als het maar een zoo algemeen hoofdvoedsel was, dat het duidelijk genoeg met „voedsel" was aangeduid."

Men vergelijke hiermee nog het analoog geval met Aneityumsch wah = „food or seed of all sorts" en de daarbij door Prof. Kern vermoede aequivalenten in Indonesische talen: bĕras, enz.; zie Verspr. Geschr. V (1916), p. 254 en 261. Oók Skr. yava wordt in het verkorte Petersburger Wdb. (V, 1884, p. 131) vermeld als: „*Getreide*, in ältester Zeit vermuthlich *mehlgebende Körnerfrucht* überh.; in der Folge *Gerste*" (pers. meded. Dr. Krom).

dankt aan den *woeni*-boom (Antidesma Bunius Spreng.), die in 't Maleisch *bĕroenai* heet, kan moeilijk worden ontkend; [1] de stad en staat Broenai (misschien het rijk Boni ook) kregen door deze soort boom hun naam, zoo goed als het oude landschap Aroe op Noord-Sumatra naar den *haroe-* of *aroe*-boom, den welbekenden *tjĕmara* (Casuarina equisetifolia L.), heette; [2] de suprematie van Broenai (het Poe-ni, later Boen-lai, der Chin. berichten van 960—1643) [3] gaf daarna den naam aan het heele eiland Borneo, evenals de stad Samoedra aan Sumatra. De naam van het vierde groote Archipel-eiland, Celebes, tart tot heden daarentegen elke gezonde verklaring.

Maar de naam van dat belangrijke eiland van de tweede grootte in Indonesië, Bangka, behoeft weer niet aan redelijken twijfel onderhevig te zijn. Het kan moeilijk iets anders beteekenen als «*Schip*»-eiland. En wel in dien naderen zin, dat hier aan de naar binnen (d. i. naar het O.) loopende West-kust een groote natuurlijke inbocht voor alle ouderwetsche scheepvaart bestond, tusschen Noord-Sumatra met Malaka eenerzijds, en Java anderzijds, waar men veilig kon liggen om water en brandhout in te nemen, te kalefaten, of een beteren moesson af te wachten; een natuurlijke groote reede tusschen Palembang's modderige Oostkust en de laag-geheuvelde Westkust van het eiland Bangka. Waar die «straat Bangka» dan ook zoowat halverwege van beide kanten was doorgevaren, bij de Mĕndoek-rivier (alias corrupt S. «Mundo»), is inderdaad de tot nog toe oudste gedateerde inscriptie van onzen geheelen Archipel gevonden (608 Çaka = 686 A. D.).

Hier dan moet het geweest zijn, dat de oude Indonesische zeeschepen die *bangka* of *wangka* heetten, thans beter bekend onder den genasaliseerden vorm *wangkang* [4], een pleisterplaats hadden, zoowat halfweg Java en de vele nauwe *sĕlat's* of «zeestraten» tusschen Karimoen, Bintan, en het eiland van Singapoera, de Dorado's van zeeroovers nog in de 16e eeuw.

---

[1] Zie De Clercq & Greshoff, Plantkundig Wdb. voor N.-I., 1909, n° 257.

[2] Als boven n° 698.

[3] De vraag of het *oudere* Chin. Po-lo — laat staan Po-li! — niet of wel gelijkwaardig is met Poe-ni, blijve hier ter zijde. Zie het laatst van Eerde in Tijdschr. Aardr. Gen. 2, XXX (1913), p. 506—516; en verg. Dr. Schrieke, Het boek van Bonang (1916), p. 16—17.

[4] Verg. Prof. Kern's „Fidji-taal"; verbeterd herdrukt in Verspr. Geschr. V (1916), i. v. Wangka I, p. 96. — Een dergelijk, maar kleiner, „Schip"-eiland Bangka ligt aan den N. O. uithoek van de Minahasa.

2. *Parāwis in 608 Çaka (686 A. D.) = Bangka?*

De bedoelde inscriptie van 608 Çaka, door Prof. KERN behandeld in deze Bijdragen, dl. 67 (1913), p. 393—400, als de «Inscriptie van Kota Kapoer», vermeldt driemaal het woord parāwis te midden van een tekst, die geschreven is «in een tot nog toe geheel onbekende taal, die bij alle overeenkomst met het Maleisch op menig punt aanmerkelijk hiervan afwijkt en thans niet meer bestaat» (l. c. p. 400).[1]

De eerste maal staat het in een weinig zeggend verband: jang parsumpahan parāwis, door Prof. Kern vertaald als «de vervloeking (betrekkelijk) Parāwis» (p. 397); de tweede maal, helaas, met een waarschijnlijke uitbeitelings-fout: di dalangnja bhāmi parāwis, vertaald als «in de landstreek Parāwis», aangenomen dat er bhūmi had dienen te staan (p. 398); de derde maal het duidelijkst, waar gesproken wordt van: jang wanuānja parāwis, vertaald met «de bewoners van Parāwis» (l.c.). De naam van het land «Parāwis», waar deze steen gevonden is geworden, met zijn «vloekbede» (sumpaḥ) «bebeiteld» (nipāhat), blijft daarbij echter in het duister.

Toch geloof ik, dat een aannemelijke conjectuur gedaan kan worden. Is de landsnaam «Parāwis» niet een deftigheids-vervorming, een krâmâ-vorm, van Oudjav. parahwa, parahoe, prahoe[2], ons «prauw»? Zoo ja, dan is dat «Parāwis» uit 608 Çaka een kanselarij-woord geweest voor het volkswoord Bangka, het «Schip»(-eiland); welk laatste scheepswoord, hoewel uit het eigen Maleisch verdwenen, voort is blijven leven in het Soembawaasch, het Bonerateesch, het Binongkoosch, het Tagalog en Bisaja. De mogelijkheid bestaat dan, dat het eiland Bangka in den mond der zeevarende Hindoe-Javanen omtrent 700 A. D. genoemd werd Parahwa; beide «Zeeschip».

Als tegenwoordig nog bestaande krâmâ-vormen op wis, mag hierbij herinnerd worden aan Jav. antawis voor antârâ; awis voor anjang, arak, arang, èn zelfs larang; en vooral aan Matawis voor Mataram. Voor Sumatraansche landsnamen op is, denke men aan Laīs; Bĕngkalis is wel = bangka + alis.

[1] Thans herdrukt in de Verspr. Geschr. VII (1917), p. 207—214. En zie daar op p. 207 de omschrijving van Dr. Brandes uit 1902: „in een soort Maleisch".

[2] Voor prahoe, parahoe, parahwa, zie V. d. Tuuk, Kawi-Bal. Wdb. IV (1912), p. 58. Op p. 60a is eene verwijzing parahwa naar prahoe vergeten.

In dit verband moeten nog een drietal opmerkingen worden gemaakt.

De inscriptie van Kota Kapoer eindigt met de vaststelling, dat zij «is gebeiteld, op het tijdstip waarop het leger van Z. Maj. Widjaja getuchtigd (?) heeft 't Javaansche land dat niet onderdanig was aan Z. Maj. Widjaja» (nipāhat di welānjā jang wala Çrī Widjaja kaliwat manāpik jang bhūmi Djāwa tida bhakti ka Çrī Widjaja), p. 400 en 395; waarin slechts de vertaling van het werkwoord manāpik, dat in regel 4 van het opschrift reeds als tāpik voorkomt, op gissing berust. Indien de landsnaam Parāwis inderdaad als een Krâmâ-vorm van Parahwa = Bangka mag beschouwd worden, dan wordt de waarschijnlijkheid haast tot zekerheid, dat met «bhūmi Djāwa» niets anders bedoeld is dan het «(ei)land *Java*»; en *niet* het een of ander deel van het (ei)land Sumatra. Dit zou dan ook uitstekend overeenkomen met het feit, dat de twee in ouderdom op deze Bangka-inscriptie volgende gedateerde inschriften van den Indischen Archipel zijn: die van Tjanggal in Zuid-Kĕḍoe uit 654 Çaka, verheerlijkende de oprichting van een lingga door Vorst Sandjaja, evenzeer in Wenggi-karakters als de Kota-Kapoer-inscriptie; en die van Dinaja in Pasoeroehan uit 682 Çaka, in Oudjavaansche karakters, verheerlijkende de oprichting van een steenen beeld ter eere van den Ziener Agastya, den mythischen Apostel van Dekkhan, speciaal van de Tamil's. [1] En daar nu de steen-zelve, waarop de inscriptie gegrift is, bij het vinden na 12 eeuwen, een lichtelijk verweerde andesiet-pilaar bleek te zijn, welk gesteente op Bangka nergens voorkomt (dus van buiten moet zijn aangebracht), maar daarentegen het meest algemeene gesteente vormt op Java, [2] zoo is ook dit een versterking van de opvatting, dat met bhūmi Djāwa niets anders bedoeld kan zijn als het land van Java; *niet* Sumatra.

Een ongedachte versterking ligt voorts in de verrassende opmerking van den heer A. LAFEBER, dat van de twee inscripties

[1] Zie Dr. BOSCH in Tijdschr. Bat. Gen. Gen. LVII (1916), p. 410 vlg. En verg. Dr. G. A. GRIERSON in The Imperial Gazetteer of India, New edition, II (1908), p. 434: „Tradition refers the commencement of literature in the Tamil country to the Brāhman saint Agastya, the mythical apostle of the Deccan". — Over den Vorst Çrī Widjaja, zie nader p. 147 noot 1.

[2] Pers. meded. in 1909 van den mijningenieur 1e kl. J. KOOMANS, die 8 jaar op Bangka verbleef. Zie reeds bij Prof. KERN, l. c. (1913), p. 398; of l. c. (1917), p. 207, met het aldaar toegevoegd facsimile der inscriptie op p. 209.

van Gandasoeli (bij Parakan. N. W. Kĕḍoe), waarvan de eene gedateerd was 769 Çaka, de andere en meer uitvoerige ongedateerd *zich nog bevindt op een rotsblok ter plaatse*, (resp. n°s III en CV uit de Oudjavaansche Oorkonden-transcripties van Dr. BRANDES, ed. Dr. Krom; Verh. Bat. Gen. LX, 1913), met name de laatstgenoemde geschreven is in een *dergelijk soort oud-Maleisch* als de inscriptie van Kota Kapoer; zoodat men moet aannemen dat in de 8^e^ Çaka-eeuw *een kolonie van* (*Çiwaïtische*) *Maleiers* (nazaten van veroveraars, òf krijgsgevangenen?) gevestigd is geweest nabij Parakan; d.w.z. aan den toegangsweg uit Kĕḍoe, over het zadel tusschen Prahoe en Sĕṇḍârâ, naar den Diëng![1]

De derde opmerking betreft den naam van de vindplaats Kota Kapoer, thans een verlaten veldstreek benoorden den middenloop van de Mĕndoek-rivier; ongeveer *tusschen* dien Noordoever en de plaats die op de kaart van Stemfoort en Ten Siethoff (uit. 1898, n° 11) «Pangkal Mundo", dus Pangkal(an) Mĕndoek, de «Aanlegplaats» der Mĕndoek-rivier, heet.[2] Die plaatsnaam kan *niet* vertaald worden als «de Kamfer-veste», omdat er geen kamferboomen op Bangka groeien. Maar de naam beteekent eenvoudig «de Kalk-veste». Wanneer men zich te binnen brengt dat *kalk* (kapoer) en *hars* (gala-gala) de twee ingrediënten zijn waarmede de kielen van inlandsche vaartuigen worden bepleisterd, nadat de naden van de schepen met vezelbast zijn dicht-

[1] De heer LAFEBER stelt zich voor deze beide Malayiseerende inscripties afzonderlijk te vertalen en te behandelen. Naar zijne opmerking vertoonen evenzeer twee inscripties van den Diëng, n.l. die van 731 Çaka (Brandes, n° II), en de ongedateerde die begint met „Hulde aan Çiwa" (Brandes, n° XCVI), zéér duidelijke sporen van een dergelijk „oud-Maleisch"; terwijl in de vermelde meer uitvoerige en nog ter plaatse aanwezige inscriptie van Gandasoeli de Diëng met name wordt genoemd in regel 11 („ḍihyang").

Merkwaardig is, dat óók in de inscriptie van Adoman, boven bij den top van den Mĕrbaboe, uit 1371 Çaka (zie noot 1 op p. 148—149 hierna), een Malayisme nog voorkomt, met name jang = „die", zooals Cohen Stuart in 1872 reeds opmerkte, en Prof. Kern toen erkende (Bijdr. Kon. Inst. 3, VII, p. 278)

[2] Over de juiste vindplaats van dezen steen kreeg ik in 1909 te Bandoeng persoonlijke nadere inlichtingen van den vinder in 1892, den heer J. K. VAN DER MEULEN; verg. Notulen Bat. Gen. 1898, p. 106—107 en 141. Over den in 1911 door den hoofdingenieur van het mijnwezen L. J. BOSSE terzelfder plaatse gevonden tweeden steen met (zeer korte) inscriptie in Wenggi-karakters, zie Notulen 1911, p. 95, en 1912, p. 108. De heer VAN DER MEULEN was van 1888—94 als administrateur werkzaam bij de tinwinning op Bangka, met standplaats Soengei Sĕlan; de vindplaats was „nabij de overblijfselen van een aarden wal" (Notulen, l.c.; waar v. D. MEULEN's naam echter niet blijkt).

gebreeuwd (di pakal; verg. poekoel; òns «breeuwen» beteekent «teeren»), dan is deze Kota Kapoer in de tegenwoordige wildernis van den middenloop der Mĕndoek-rivier weleer niets anders vermoedelijk geweest als eene echte «Pleister-plaats», in dubbelen zin, voor Indonesische en wel vooral Javaansche, ouderwetsche zeeschepen (banawa, bangka, djong, parahwa, plawa);[1] waar men dus èn aanlegde èn die kielen «pleisterde», d. w. z: *kale-faatte*.[2]

3. De Regentes-Vorstin Sima in Kĕḍoe, 674—ca. 685 A. D.

In de Nieuwe Annalen der T'ang- of Thang-dynastie (618—906) is een zéér curieus bericht, dat op zichzelf al meermalen de aandacht heeft getrokken, o. a. van Prof. Kern en Prof. Veth, maar dat tot nog toe nimmer in verband werd gebracht met een paar andere zéér curieuze gegevens uit de inscriptie van Tjanggal (Zuid-Kĕḍoe) van 654 Çaka = 732 A. D.

Die Annalen, sprekend over het eiland «Ka-ling ook geheeten Dja-pa", dus *Java*,[3] vertellen (naar de vertaling van GROENEVELDT, Notes, 1876, p. 14; of herdruk, 1887, p. 139—140):

«In 674 the people of this country took as their ruler a woman of the name Si-ma. Her rule was most excellent, even things dropped on the road were not taken up. The prince of the Arabs (Ta-zi), hearing of this, sent a bag with gold to be laid down within her frontiers: the people who passed that road avoided it in walking and it remained there for three years. Once the heir apparent stepped over that gold and Si-ma became so in-

---

[1] Over banawa, bangka, djong, en plawa (of palwa), zie resp. Van der Tuuk's Kawi-Bal. Wdb. IV (1912), p. 862, 1066, 485, en 246—247.

[2] Ons „kalefaten", van Ital. *calefatare* (en *calafatare*), schijnt òf terug te gaan tot Arab. *kalafa* = „met werk (*kilfa*) dichten", stoppen met uitgeplozen touwwerk; òf tot Lat. *calefacere*, het verhitten van de kiel; verg. Dozy & Engelmann, Glossaire, 2e éd. (1869), p. 376—377. Ons „pleisteren" beantwoordt in zijn actieve beteekenis geheel aan het Indon. bedekken van de kiel met kalk en hars, het „kalken" en daarna „harpuizen".

[3] „Ka-ling is also called Djava," — in de noot ook: „Djapa or Djapo" — „it is situated in the southern ocean, at the east of Sumatra and at the west of Bali. At its south it has the sea and towards the north lies Cambodja" (l. c. p. p. 13 of 138).

Uit de voorafgaande noten bij Groeneveldt blijkt, dat „Sumatra" hier vertaling is van Chin. Po-li (of Pa-li), en „Bali" van Chin. Dva-pa-tan (Dwapatan). Over „Po-li" verg. noot 3 op p. 139 hiervoor.

censed that she wanted to kill him. Her ministers interceded and then Si-ma said: «Your fault lies in your feet, therefore it will be sufficient to cut them off.» The ministers interceded again and she had his toes cut off, in order to give an example to the whole nation. When the prince of Tazi heard this, he became afraid and dared not attack her.»

Dit, op het eerste gezicht legendaire, verhaal heeft het groote voordeel afkomstig te zijn van ten deze geheel neutraal-Chineesche zijde, omtrent toestanden op Java en betrekkingen met de Tādjik's, d.w.z. Westersche Mohammedanen.[1] Dat hier met «Ka-ling» = Kalingga, en Dja-pa (of Dja-va, Dja-po), iets anders als Midden-Java bedoeld kan zijn, wordt buitengesloten door het jaar 674 A. D. dat door den Chin. tekst vast staat, en het jaar ca. 680 (674 + x (klein wel) + 3) dat door het verhaal wordt gesuggereerd als het jaar der wandaad van «the heir apparent», wien het de teenen kostte van zijn beide voeten. Of Groeneveldt «Ta-zi» terecht met «the Arabs» vertaalde, en of het niet juister ware geweest met «the Persians» te vertalen — Jav. djaran tedji is nog thans allereerst «een Perzisch paard» (uit Ormuz in den tijd der O. I. Compagnie als «Persiaensche paerden» verscheept), en daarna pas óók wel «een Arabisch paard, *vulgo* Arabier» —, zou de vraag kunnen wezen. Bedenkt men echter, dat juist met Chosroe II (591—628) de groote tijd van Perzië onder de Sassaniden-dynastie voorbij was, zijn opvolger Jesdegerd III in 636 door de Arabieren onder Chalief Omar (634—644) werd verslagen, en toen de Chaliefen-heerschappij over Perzië begon, — dan heeft Groeneveldt vermoedelijk zeer juist vertaald; en wordt er met dien «prince of Tazi», die na dat geval van ca. 680, Midden-Java niet durfde aantasten onder zulk een model-Vorstin Sīma, wel hoogstwaarschijnlijk bedoeld de toen in Damaskus zetelende Chalief van de sinds 661 oppermachtig

[1] Naar pers. meded. van den heer B. HOETINK, zijn de twee Chin. karakters gebezigd voor het Mandarijnsch ta-shĭh, enkel *transcriptie* van een buitenlandschen term, géén Chineeschen. Zie deze twee karakters in Groeneveldt's Notes (1876) p. 14, of (1887) p. 189, die ze met „Tazi" transcribeerde; en verg. over „Ta-shi" ook de litteratuurverwijzingen bijeengebracht door Dr. SCHRIEKE in zijn proefschrift „Het Boek van Bonang" (1916), p. 9 noot 3. De vorm „Tādjik" is van Prof. Kern in zijne rede „Over den invloed enz." (1883), herdrukt in Verspr. Geschr. VI (1917), p. 17—18, waar hij dit Chin. bericht behandelde. De volksnaam Tadjik bestaat thans nog in Turkestan voor een deel der Moh. bevolking, naast Moh. Sarten, Kirghiezen, Oesbeken.

geworden Omajjaden-dynastie; misschien dus nog wel de eigen stichter Mocawijja (657—679). Het spreekt toch van zelf, dat een pas tot groote expansie gekomen jonge dynastie droomt van nòg veel grooter expansie; dit is algemeen dynastisch-menschelijk. Maar het zeeverkeer bleef toenmaals gaan over havens aan de Perzische golf; vooral Siraf.

Doch hoogst merkwaardig nu is, dat de twee slotstrophen (11—12) der inscriptie van Tjanggal uit Zuid-Kĕḍoe van 654 Çaka = 732 A. D., dingen vertellen die opvallend aansluiten bij dat Chin. bericht over den Midden-Javaanschen heilstaat van 674 A. D. en later. Nadat in strophe 1 Vorst Sandjaja genoemd is als oprichter van een lingga bovenop een berg — wèlke berg, blijkt niet, maar hoogstwaarschijnlijk toch de nabije Goenoeng Woekir [1]; terwijl de vlakke steen waarop de inscriptie staat onmogelijk die lingga kan zijn; men zie toch de mooie afbeelding van den steen in Bijdr. Kon. Inst. 4, X, 1885, achter p. 138 —; nadat in strophe 7 het «eiland Java» met name genoemd is als «uitmuntend in koorn [= rijst] en andere zaden»; nadat in

[1] De Goenoeng Woekir, in Zuid-Kĕḍoe, hoewel maar 340 M. hoog, gelegen W. ten N. van Salam en Z. ten O. van Moentilan — verg. Blad III der Oudheidkundige Kaart bij Verbeek's Oudheden van Java (1891); en zie Blad XXIII der nieuwste topographische kaart van Kĕḍoe, Banjoemas en Sĕmarang, schaal 1 : 25.000, 1898—1910, waar de naam ten onrechte „Ookir" wordt gespeld — droeg blijkens Hoepermans in 1865 de overblijfselen van *een fraaien Çiwaïtischen tempel*; zie zijn hs. uitgegeven in Rapporten Oudh. Dienst 1913, p. 188—189, en verg. Verbeek (1891), p. 156. Dat deze G. Woekir weleer beroemd was als een der heilige bergen van Midden-Java, blijkt m. i. wel daaruit dat hij bedoeld moet zijn bij de opsomming der (inderdaad onechte, in ca. de 14[e] eeuw gemaakte) oorkonde van Djaha uit (zoogenaamd) 762 Çaka, waar hij aldus staat in de rij: Ḍihyang, Satasṛngga, Watoe Lampyar, Marapwi, Oemaloeng, Karoeṇḍoengan, Woekir, Soembi, Soesoeṇḍara. Daar Oudjav. woekir echter „heuvel, berg" beteekent, Mal. boekit (zie V. d. Tuuk's Wdb. III, 1901, p. 503*a*), werd bij de vertaling dit woekir steeds bij Soombi tot nog toe gerekend, en door Prof. Kern dan ook vertaald als „berg Sumbi" (zie den herdruk van diens opstel uit 1878 in Verspr. Geschr. VI, 1917, p. 294 en 296). Vlak aan den Oostelijken voet van het plateau van den G. Woekir ligt de desa Kadiloowih, waar de Tjanggal-inscriptie gevonden werd in 1879.

Het zou zeer veel aanbeveling verdienen op den G. Woekir, door Hoepermans beschreven als „groote bergheuvel met uitgestrekt plateau", waarop weer „eene verhoogde heuvel" (met de tempelresten), archaeologische opgravingen te doen verrichten! Hoepermans roemt die overblijfselen in 1865 *herhaaldelijk* als „zeer fraai". En door den datum van de Tjanggal-inscriptie heeft men een kostelijk gegeven in handen omtrent den (zéér waarschijnlijken) ouderdom.

strophe 8 de vorige heerscher Sanna wordt geloofd als een heerscher, die, ‹zijne vijanden onderworpen hebbende› (*sic*), dit ‹veelgeprezen eiland Java› met gerechtigheid ‹zeer lang› (*sic*) regeerde; en nadat in strophe 9 de dood van koning Sanna wordt verhaald, als een allen verbijsterend verlies; — zoo wordt ‹degene die daarop verrees› (str. 10), d. i. de actueele Vorst Sandjaja van het opschrift, aldus verheerlijkt (naar de vertaling van Prof. KERN, l. c. p. 131—132; of herdruk in diens Verspreide Geschriften, VII, 1917, p. 123):

‹11. De zoon van Sannâha [= Sanna; KERN], de doorluchtige, die door scharen van geleerden geëerd wordt als een kenner van den subtielen zin der boeken; een heerscher uitmuntende door dapperheid en andere deugden, die gelijk Raghu [= Râma's overgrootvader] het gebied van verscheidene naburige vorsten veroverd heeft; Z. Maj. Koning Sañjaya [1], wiens luister gelijk die der zon in alle windstreken met roem bekend is, regeert (thans) ..... *[lacune!]* van zijne zuster, naar recht het rijk.

12. En terwijl hij de aarde, die tot gordel den golvenden oceaan en tot borsten de bergen heeft regeert, legt het volk zonder beducht te zijn voor roovers of andere gevaren zich te slapen op den grooten weg, en bezitten de menschen, rijk in goeden naam, steeds het goede, nuttige en aangename. Denkelijk doet Kali [= de verpersoonlijke IJzeren Eeuw, waarin wij leven; KERN] niets dan schreien, want er rest geen aandeel meer voor hem.›

Aldus het slot der inscriptie van 732 A. D. Op de meest ongelukkige plaats bevindt zich echter in strophe 11 een door uitslijting onleesbaar geworden plek van 3 korte lettergrepen en 1 lange — zie den afdruk van den Sanskrit-tekst, l. c. p. 128, of de transcriptie in den herdruk p. 120 —, juist daar waar sprake is van de ‹*zuster*› des Vorsten, die (thans) ‹*naar recht* het rijk› regeert. Let men niet op de jaartallen met nauwkeurigheid, dan kon allicht de vraag wel rijzen, of die Vorstin Sîma niet de ‹zuster› zou kunnen zijn in strophe 11

[1] Over Raghu, den vader van Adja, welke laatste huwde met Indoemati en vader werd van Daçaratha, den vader weer van Râma, zie o. a. V. d. Tuuk's Wdb. I (1897), p. 806*a* en 329*b*.

Dat de naam van den Jav. Vorst Sañjaya (Sandjaja), en niet Sṛnjaya (Srĕndjaja) gelezen moest worden — zooals Prof. Kern oorspronkelijk in 1885 gelezen had, Bijdr. Kon. Inst. 4, X, p. 129, 131, 137 —, merkte Dr. Brandes op in Notulen Bat. Gen. 1886, p. 81 noot.

bedoeld. Maar bij even narekenen blijkt zoo'n onderstelling onmogelijk. Vorstin Sîma, die onder dezen goed-Oudjavaanschen naam — s i m a is «vrijgebied»; ongeveer = d e ç a en k o e ṭ a, zie V. d. Tuuk, Kawi-Balin. Wdb. III, 1901, p. 318*a* — in 674 aan de regeering kwam, is *natuurlijk* de *Regentes* geweest voor, en *zeer misschien* zelfs wel de eigen moeder van «the heir apparent» van het Chin. bericht; hoewel deze laatste mogelijkheid toch wel àl te bar zou wezen voor het toch reeds zoo barre geval. Dat die Kroonprins, na de amputatie van al zijn teenen, nog tot Vorst later verheven werd, is uiterst onwaarschijnlijk; een jongere prins zal wel in zijn rechten van Kroonprins zijn getreden. En met hooge waarschijnlijkheid was deze opvolger die daarna Vorst werd, de S a n n a = S a n n ā h a van het Tjanggal-opschrift [1], die «zeer lang» regeerde; om daarna opgevolgd te worden door zijn zoon, Vorst S a n d j a j a. Aangezien de strophen 8—9 nog vol zijn van warmen lof over Sannāha, mag men onderstellen dat hij niet zoo lang nog dood was.

Schattenderwijs zou men kunnen ramen voor de regeeringsjaren van Regentes Sîma 674—ca. 685 A. D.; Sanna = Sannāha ca. 685—ca. 725; zijn zoon Sandjaja sinds ca. 725 Vorst. Welken invloed bij des laatsten troonsbestijging die «zuster» kan uitgeoefend hebben, blijft in 't duister. [2]

Maar de slotstrophe 12 is 't merkwaardigste wel van het heele inschrift. Bij dien term van «bergen» teekende Prof. Kern — die in 1885 niet wist,[3] dat deze beschreven steen gevonden was op een heuvel, den Goenoeng Woekir, bij het gehucht Tjanggal, in Zuid-Kĕḍoe; bijna recht Zuid van Moentilan, en recht West van Salam — het volgende aan: «Met deze bergen zullen wel bedoeld zijn de zoogenaamde bergen van Zonsop- en ondergang,

[1] Dr. Krom merkt mij op dat Skr. s a n n a, behalve andere *kwade* dingen, óók beteekent *„zich in een vertwijfelden toestand bevindend"*. Zou dan toch die Jav. Vorst de geamputeerde Kroonprins geweest zijn? — Of kan S a n n a = S a n n ā h a soms den Ç r î W i d j a j a der Kota-Kapoer-inscriptie van 686 A. D. (zie p. 141), ten slotte als „vijand" hebben „onderworpen" (zie strophe 8); nadat deze „overwinnende" Bangka-vorst(?) hem eerst, met zijn Maleiers, op Java-zelf was komen „tuchtigen", en „in vertwijfeling" brengen? (Krom).

[2] Dank zij een papierafdruk der inscriptie van Tjanggal, door Dr. Bosch aan Prof. Vogel gezonden in 1916, is het aan Dr. Krom gelukt de *lacune* in strophe 11 te lezen. Hij schrijft mij d.d. 4 Oct. 1917: „Er staat, zie ik wel, dat koning S a ñ j a y a naar recht het rijk regeert, „in onverbrekelijke overeenstemming met zijn zuster"!" Dus als Mede-Regentes?

[3] Zie toch Bijdr. Kon. Inst. 4, X (1885), p. 136. En verg. de verbeterende noot bij den herdruk dezer studie in Verspr. Geschr. VII (1917), p. 127.

d. i. de ooster- en westerkim. In proza zou men eenvoudig zeggen: de aarde tot aan hare uiterste grenzen. In Warāhamihira's Bṛhat-Saṃhitā 43,35 heeten de Himālaya en de Windhya de borsten der aarde, terwijl de ooster- en westerkim met de lippen vergeleken worden; doch in eene inscriptie op Java betrekking hebbende kan toch bezwaarlijk aan den Himālaya en den Windhya gedacht zijn». (p. 132 noot 1; of p. 123 noot 3).

Neen, waarlijk. Maar zoodra men weet, dat deze inscriptie gevonden werd in Kĕḍoe, dat als hoogvlakte-landschap *beheerscht* wordt door zijn 4 machtige bergtoppen, 2 in 't Westen: den Sĕṇḍårå N. en Soembing Z., en 2 in 't Oosten: den Mĕrbaboe N. en Mĕrapi Z.; en als men er bij bedenkt, dat de oude Jav. naam (o. a. in de oorkonde van Djaha, zoogenaamd uit 762 Çaka) voor den thans genoemden berg Sĕṇḍårå, was Soesoeṇḍara, d. i. Soesoe-n-ḍara of «*Meisjes-borst*», en dat de naam van den berg Mĕrapi, als vulkanische, d. w. z. *extramannelijke*, hartstochtelijke «*Vuur-berg*», volstrekt zeker antiek is; voorts, dat de Mĕrbaboe van thans weleer geheeten heeft, naar de herkenning van Dr. KROM (zie de noot), Damaloeng («Wildzwijn, Ever») alias Oemaloeng, en dus eerst in jongeren tijd den thans alleen bekenden naam van «Baboe-berg» of «Zoogster-berg» (n. l. «van den vurigen Mĕrapi») kan hebben gekregen; terwijl FRIEDERICH in 1865 door Javanen den Soembing als «*Spleet-berg*», d. w. z. «Yoni-berg» hoorde verklaren; zoodat dus het landschap van Kĕdoe, voor ieder die daar ooit zelf verbleef, *beheerscht* wordt door de 4 kegelvormen van — in het N. W. beginnend, en dan, naar Hindoeschen èn Europ. trant rechtsom gaande — achtereenvolgens: de (scherpe) Meisjesborst, den (veel glooiender) Baboe- of Zoogster-berg, den Vuurberg (Mĕrapi), en den Sleuf-berg (immers Soembing = oudtijds Soembi); [1] voor dien is het duidelijk,

[1] Voor de volgorde der 9 bergnamen in de oorkonde van Djaha, zie reeds de noot op p. 145 hiervóór. M. i. kan met den „Watoe Lampyar", die onmiddellijk vóór den „Marapwi" staat, de Prahoe bedoeld zijn, dus de „Breede Rots" (Oudj. lampyar wel = Jav. lĕmpar; verg. Jav. papan lĕmpar = „plein, open vlakte"). Voor Soesoeṇḍara verg. het nog aarzelende in V. d. Tuuk's Wdb. III (1901), p. 185a; de volkomen juiste verklaring van dezen naam als „Meisjes-borst" gaf Prof. Kern in Bijdr. Kon. Inst. 5, IV (1889), p. 298: soesoe + n + ḍarā (= rarā). Dat de „Satasṛngga", die tusschen den Ḍihyang en den Watoe Lampyar in staat, = Jongjav. Soetårĕnggå = de Moerjå is, en de Karoeṇḍoengan = Jongjav.

dat het begin van strophe 12 bloemrijke beeldspraak is voor zichtbare dingen. Met de omschrijving van 's Vorsten Sandjaja's eigen rijksgebied [1] als «de aarde, die tot gordel den golvenden

---

Karoengroengan = de Oengaran is, heeft Prof. KERN aangegeven in resp. Bijdr. Kon. Inst. 3, VIII (1873), p. 227, en 5, IV (1889), p. 298.

Slechts de „Oemaloeng", opgenoemd tusschen den Marapwi en den Karoeṇḍoengan, blijft dan nog een raadsel; het is echter aan Dr. KROM gelukt vast te stellen, dat dit de oude naam moet zijn geweest voor den Mërbaboe. Eerstens merkte hij mij op, dat de bergnamen Oemaloeng en Damaloeng feitelijk dezelfde zijn (zie V. d. Tuuk's Wdb. I, p. 300 *b* i. v. aloeng; en II, p. 520—521 i. v. damalung, waar de Damaloeng wordt vermeld nå den Diëng, „Dihyang"); en dan vooral, dat de inscriptie uit 1371 Çaka, thans te Leiden, van de desa Adoman (of Ngadoeman), *hoog op de N.helling van den Mërbaboe* (Kawi-Oorkonden ed. Cohen Stuart, 1875, n° XXVII), juist verheerlijkt eenen „oppersten berg" (wukir hadi), dien COHEN STUART reeds in 1872 (Bijdr. Kon. Inst. 3, VII, p. 277, 279) las als òf „Damaloeng" òf „Oemaloeng", doch dien Brandes definitief als Damaloeng gelezen heeft (Oud-Jav. Oorkonden, 1913, p. 266). VAN GOENS in 1656 schrijft „Marbâbou"; en noemt den Mërapi: „Belirangh", dus „Zwavel"-berg; zie Bijdr. Kon. Inst. 1, IV, 1856, p. 309, 311.

Er mag dus gezegd, dat, indien men voorloopig het vermoeden dat de Watoe Lampyar = Prahoe is wil aanvaarden, in de eerste 2 (Diëng en Moerjå) de twee Heiligste Bergen van Midden-Java genoemd zijn, in de 3 volgende (Prahoe?, Mërapi, Mërbaboe) die van den 2de rang, en in de 4 volgende (Oengaran, Woekir, Soembing, Sëṇḍårå) die van den 3de rang; deze laatste volgens het pradakshiṇa („rechtsom-draaien") opgesomd.

Welke bergen echter bedoeld kunnen zijn met de in dezelfde oorkonde van zgn. 762 Çaka dan dadelijk volgende andere 5 bergnamen: Koedjatan, Walambangan, Goelasing, Langoenoe, Patoenggwan, blijft een groot raadsel. Of men wel bij „Walambangan" aan den landsnaam Balambangan mag denken, zooals Prof. Kern in 1873 l.c. deed, is zeer de vraag.

De passage bij Friederich over den Soembing uit 1865 — op welke Dr. Krom mij attent maakte — luidt: „Het woord Soembing beteekent een spleet, (Engl. a gap), een andere(n) naam is aan mij niet opgegeven. Daar echter de berg naar de boven zich bevindende Joni-achtige spleet genoemd is, ... hebben wij eene aanduiding dat voornamelijk die spleet of Joni in aanmerking kwam" (Tijdschr. Bat. Gen. XXIII, 1876, p. 96—97). Jong-jav. soembi is volgens het Jav. Hwdb. 1901, I, p. 870*a* = 1°. een soort weverskam, 2°. een stut (voor het roer), en 3°. tong van een gesp, waarin dus ook het begrip „spleet- of sleuf-vormig, gaffel-achtig" uitgedrukt bleef. Dat de berg Sëṇḍårå zijn naam zou danken aan den aldaar groeienden boomheester Anaphalis javanica Sch. Bip., waarvan de composiet-bloemen wel „de Javaansche Edelweiss" worden genoemd (zie Veth's Java, 2de druk, III, 1903, p. 456) is natuurlijk onjuist; het omgekeerde is het geval; deze bergheester heet naar dien berg, en wordt ook wel sëndårå en sindårå gespeld (verg. 't Jav. Wdb. 1901, II, p. 844*a* in de Bijvoegsels en Verbeteringen).

[1] *Om* deze Oudjav. „kern des rijks" (Jongjav. nagaragoeng) heen, bevonden zich, blijkens de Annalen derzelfde T'ang-dynastie, 28 provincies:

oceaan en tot borsten de bergen heeft», wordt niets anders bedoeld als wat in bloemrijk Hollandsch «de tuin van Java» heet, d. w. z. het gebenedijde hoogland K ĕ ḍ o e, ingesloten tusschen zee en zee, en tusschen kegelberg en kegelberg, met den «Goden-berg» (Ḍ i - h y a n g, Diëng) in 't uiterste N. W.

Maar nòg merkwaardiger is dat andere, dat dan volgt over dit, inderdààd wonderschoone, hoogland Kĕḍoe: daar «legt het volk zonder beducht te zijn voor roovers of andere gevaren zich te slapen op den grooten weg». Want hier *hebben* we in levenden lijve het Chineesche verhaal, dat geen sprookje meer blijkt te kunnen zijn, maar tot op zekere menschelijke hoogte *heusche waarheid* moet zijn geweest in het heerlijke hoogland Kĕḍoe tusschen 674 en 732.

Was het dan zoo'n wonder, dat juist in zulk een aardsch paradijs, waar een halve eeuw lang door de Regeerders naar een heilstaat werd gestreefd .... een goede halve of een heele eeuw later de B o r o b o e d o e r kwam te verrijzen, dat grootsche monument voor den M a h ā k a r o e ṇ a, den Grooten Ontfermer? [1]

Zoo werpt het Chin. bericht omtrent Vorstin Sīma in 674 een licht vooruit naar de mogelijkheid der wording van dit verheven bouwgewrocht in het begin der 9e eeuw.

Persoonlijk wil ik in dit verband mijn sinds lang gevestigd vermoeden niet terughouden, dat de Mĕndoet, met zijn buitengewone oriëntatie (naar het N. W., *dus* naar Voor-Indië), met

„On different sides there are twenty eight small countries, all acknowledging the supremacy of Djava"; dus 28 M a n t j a n a g a r a (Groeneveldt, Notes, 1876, p. 13; of 1887, p. 139). In het geheel waren er toen, volgt aldaar: „thirty two high ministers"; d. i. *natuurlijk* 4 (voor Kĕḍoe) + 28 (voor de Buitengewesten), en van deze 32 was de „Da-tso-kan-hiung" = Ḍ a t o e K a n g d j ĕ n g „the first". Die van de N a g a r a g o e n g worden in de Annalen der 2de Soeng-dynastie (960—1279 A. D.) dan nog speciaal met hun (verbasterden) titel vermeld als: „four functionaries, called Lo-ki-lien [= R a k r y a n; Kern], who manage together the affairs of the state, just as the ministers in China" (ib. p. 16 of p. 148); haast wel zeker de uit de Oudjav. Oorkonden van vóór 950 A. D. meestbekende 4 m a h ā m a n t r i ' s, n.l. de R a k r y a n m a p a t i h, R. h i n o, R. h a l o e, en R. s i r i k a n; welke — vermoedelijk! — weer gelijk te stellen zijn met de sinds Senapati's tijd (ca. 1587) 4 hoogste waardigheidsbekleeders in Mataram: 1. R a d e n A d i p a t i, 2. P a n g e r a n A d i p a t i (A n o m), 3. P a n g e r a n N g a b e h i, en 4. P a n g e r a n L o r i n g P a s a r (= S e n a p a t i ?). Over Oudjav. h i n o, h a l o e, en s i r i k a n, zie resp. V. d. Tuuk's Wdb. I (1897), p. 22 b, 259 a, en III (1901), 68 b.

[1] „M a h ā k a r o e ṇ a" is de speciale bijnaam van A w a l o k i t e ç w a r a (= P a d m a p ā ṇ i = L o k a n ā t h a), maar kan ook van den Boeddha worden gebezigd (pers. meded. Dr. Krom).

zijn buitengewone 3 hoofdbeelden (Gautama + Awalokiteçwara + Mandjoeçrī), met zijn buitengewone eer aan het beeld der Vrouwe Hāritī boven het beeld van den Heere Koewera op de twee binnenste intree-wanden gebracht, immers resp. gebeeldhouwd aan de N. O.- en de Z. W.-zijde (dus resp. Rechts en Links van het hoofdbeeld), met zijn buitengewoon-klassieke en dùs antiek-Hindoesche architectuur en plastiek [1], met zijn Awalokiteçwara-voorstelling op den achter-buitenwand, met zijn *Godinne-* hoofdbeelden op rechter- en linker-buitenwand, een *Graftempel* is; en dat wel niet van een Vorst, doch van eene *Vorstin.*

En onwillekeurig, zij het vragenderwijs, komt ons daarbij de naam van de Regentes-Vorstin Sīma weer op de lippen; ook al zou dan deze tempel eerst ca. 50 à 100 jaar na haar dood te harer eere zijn opgericht.

4. Rijksbestierder-Vorst Daksha, en Tjaṇḍi Prambanan; ca. 820—840 Çaka.

In zijne beschouwingen omtrent «den overgang van het politiek overwicht van Midden- naar Oost-Java, samengaande wellicht met den ondergang der Midden-Javaansche staten», blijkend door «de inscriptie's uit de negende çaka-eeuw», heeft Dr. Krom in 't Rapport Oudheidk. Onderz. over 1911 (Batavia, 1912, p. 12—15) aangetoond, dat de van *(minstens)* 820—ca. 832 Çaka als Rijksbestierder en van *(hoogstens)* 832—841 als Vorst regeerende Daksha (Dakṣa), deze beide waardigheden heeft vervuld over *soowel* Midden- als Oost-Java. Rijksbestierder was hij onder het koningschap van Vorst Balitoeng, die zetelde in Oost-Java, waarschijnlijk zelfs te Blitar, van minstens 820 tot uiterlijk 830; Rijksbestierder nog steeds onder den op dezen in 830

[1] Men leze hierbij nog eens de zeer gewichtige inleidende bladzijden van Dr. Brandes bij zijne studie „De hoofdbeelden op de voorsprongen van den toerling der Tjandi Mendoet (Padmapani, Tara, en Bhrekutitara)" in Notulen Bat. Gen. 1902, Bijlage XIII; en daarin met name de zinsnede over de „ingeestige distributie van het ornament aan dezen tempel, die het in dit opzicht misschien nog wel wint van de Baraboedoer" (p. CXIX). Ik dank het aan den Heer B. de Haan, thans als adjunct-bouwkundige naar Java vertrokken, dat hij, bij het samen bezien der foto's van den Oudheidkundigen Dienst, mij in Jan. 1918 door zijne opmerkingen ten volle heeft overtuigd, dat de Mêndoet als bouwgewrocht op Java wel de *méést-harmonische*, *edelst-gecomponeerde tempel* moet heeten. — Over de beelden aan de buitenwanden van den Mêndoet, zie het belangrijk opstel van Dr. Krom hierachter.

gevolgden Vorst Mahâçambhoe, die echter na 832 Çaka niet meer in de (tot nog toe bekende) inscripties voorkomt; maar in dat jaar 832 Ç. *wellicht*, doch anders *seker* in 837 Ç. is Daksha zèlve Vorst geworden, om echter reeds in 841 Ç. vervangen te blijken door Vorst Tloḍong, die tot Rijksbestierder had den befaamden Mpoe Siṇḍok, welke laatste in ca. 850 Çaka = 928 A. D. zelf als Koning optreedt en de groote periode van Oost-Java's opperheerschappij inleidt.[1]

Rijksbestierder, daarna Vorst, Daksha is aldus een overgangsfiguur geweest op politiek gebied; zelve schijnt hij zijn hoofdverblijf steeds te hebben behouden «te Mĕḍang in het land van Mataram» (i Mḍang i bhūmi Mataram), zooals de sacramenteele vorm in de oorkonden blijft luiden, nog lang nadat de hoofdzetel van Java's Oppervorst reeds uit het gebied van Mataram-proper, samenvallend vrijwel met het huidige Jogjasche landschap Mataraman, alias Mataram (tusschen de rivieren Opak en Prâgâ), voorgoed was overgebracht naar Oost-Java.

Doch ook op geloofs-gebied was Daksha een dubbel-natuur; allerééerst warm Çiwaiet, maar daarnaast een overtuigd Boeddhist; de twee gelooven samenvattend in zijn synkretistische ziel, zooals 3¾ eeuw later in Oost-Java Vorst Kĕrtanagara, alias Çiwaboeddha (1268(?)—1292 A. D.) zou doen; misschien ook beiden wel met die deels religieuze, deels wereldwijze, overtuiging, dat het voor een Jav. Vorst verstandig was twéé Hemel-Heeren te dienen. Waren niet hun onderdanen verdeeld in een Çiwaïtische volksmenigte plus deftige oud-geloovigen, en in Boeddhistische «hoogere kringen» plus nederiger intellectueele nieuwlichters?

Als Rijksbestierder blijkt dit feit van Daksha niet uit de tot nog toe bekende oorkonden. Maar nauwelijks is hij Oppervorst (Çrī Mahārādja), of, *in een nieuwe jaartelling* (nimmer daarvóór en nimmer ook daarnà door andere Vorsten op Java gebruikt!), geeft hij, een jaar na mekaar, twee stichtingsoorkonden in de onmiddellijke buurt van *Prambanan*, die op Javaanschoudheidkundig gebied allergewichtigste unica zijn. Voor het nu volgend betoog wordt natuurlijk gebruikt de door Dr. Krom in 1913 bezorgde uitgaaf der nagelaten transscripties van wijlen Dr. Brandes, «Oud-Javaansche Oorkonden» (Verh. Bat. Gen. LX).

In de «jaartelling van Z. M. Sandjaja jaargetal 693» (saṃwat

[1] Duidelijkheidshalve gebruik ik liever den term „Rijksbestierder" dan dien van „Minister", welken laatsten Dr. Krom t. a. p. bezigt.

çrī sañjaya warṣātita 693), geeft hij, *onder aanroeping van Çiwa + Doerga* (rudṛadurgga), onder zijn *vollen titel* Çrī Mahāradja Dakshottamabāhoebadjra-pratipakshakshaja, een handvest ..... ten gunste van een reeds bestaand *Boeddhistisch klooster* (ḍarmma kawikoean) te Timbanan Woengkal, alwaar «voornamelijk een godin (bhaṭāri) vereerd werd» (Brandes, l. c. p. 53). Nu is deze steen in begin 1864 — zooals N. W. HOEPERMANS bescheidenlijk getuigt in het netschrift zijner gezamenlijke rapporten tusschen 1864 en 1867 uitgebracht aan zijn chef, Dr. Friederich; uitgegeven door Dr. Krom in Rapporten Oudheidk. Dienst N. I. over 1913 (Batavia—'s Grav. 1914, p. 73—372) — «gevonden bij de dessa Gata nabij de bergrug Prambanang, thans [= 1864] aanwezig op de pasang grahan te Prambanang; niet verre van af de bergrug Prambanang, bij de dessa Gata, gelegen het zuiden in, van af Prambanang, wil men, dat vroeger eene tempel heeft gestaan» (l. c. p. 237). Doch dat Hoepermans zelf de vinder was blijkt uit wat FRIEDERICH over dezen steen e. a. mededeelde in Tijdschr. Bat. Gen. XXIII (1876), p. 67—68, en verg. er p. 42. Wat Hoepermans echter in zijn militair stijltje «Gata» doopte, is ten rechte Gĕtaḳ, voluit Gĕtaḳ sari (d. i. «Mooi-schreeuw»), een desa op 1 paal Z. van Prambanan; op de Residentie-kaart van Jogjakarta (1876) «Gatak sari» geheeten, op de kaart van IJzerman's «Beschrijving der oudheden enz.» (1891) zeer goed «Getak sari»; op de kaart bij Dr. Verbeek's «Oudheden van Java» (ook 1891) en in zijn tekst p. 178—179 verwonderlijk foutief «Gata», wat dan toch Gâtâ zou moeten worden uitgesproken; te verwonderlijker omdat Dr. Verbeek op zijn heele kaart van 5 bladen stelselmatig heeft getracht naar goede spelling. Er mag dus met bijna volle zekerheid beweerd, dat de desa «Timbanan woengkal» der inscriptie van «693 Sandjaja», met haar Boeddhistisch klooster in 's Vorsten Daksha's tijd, ± 837 Çaka = 915 A. D., niets anders was als de tegenwoordige desa Gĕtaḳ sari, op een kwartier loopens Z. van Tjaṇḍi Prambanan; terwijl vermoed mag worden dat daar dezelfde Boeddhistische Godin, dezelfde Tārā voornamelijk vereerd werd, als aan welke reeds in 700 Çaka de beroemde Tjaṇḍi Kalasan was toegewijd geworden, die weer op een half uur loopens van Gĕtaḳ sari W. ten Z. ligt.[1]

[1] Dr. Krom ziet in het „ḍarmma kawikuan" der inscriptie van Sandjaja 693 géén Boeddhistisch klooster; het woord dharmma, merkt hij mij op

Maar véél belangrijker nog is de tweede oorkonde in Sandjaja-jaartelling, het jaar nà de schenkings-akte aan 't Boeddhistisch klooster te Timbanan woengkal uitgevaardigd; n. l. in «Z. M. Sandjaja jaar 694» (çri sañjaya warsā 694). Tot nog toe was echter onbekend, wanneer en waar deze inscriptie gevonden was.

Dr. Brandes catalogiseerde haar het eerst in Groeneveldt's Catalogus Archeol. Verz. (1887), p. 373—374, zònder eenige litteratuur-verwijzing (dus ook zonder jaar van aanwinst), als D. 6, en met «Afkomst onbekend». Zoo komt zij dan ook *niet* voor in den tekst bij Verbeek (1891); alleen wèl in diens Chronologische Lijst vóóraan, p. 8, als «Steen Mus. N° 6 — 694 Sandjaja — Midden-Java», waaronder volgt de «Steen Mus. N° 36 (van Gata bij Prambanan) — 69.[sic] Sandjaja — Jogjakërta», terwijl bij die 2 onder elkaar geplaatste jaartallen «694 Sandjaja» en «69. Sandjaja» met een accolade staat: «± 850 Çaka». De jaarcijfers nu in deze lijst bij Verbeek, zijn alle van Dr. Brandes (verg. o. c. p. 6 der Inleiding); en de toevoeging «Midden-Java» bij den eersten is gewis ook van hem, in verbetering van het «afkomst onbekend» uit 1887. Doch thans durf ik beweren, dat deze steen D. 6 in *1868* naar Batavia door den resident van Jogja werd overgezonden; immers, dat hij *de derde* was van de «drie beschreven steenen» die in dat jaar, alle drie als geschenk van RADEN SALEH, naar 't Bataviaasch Genootschap gingen (zie Notulen Bat. Gen. VI, 1868, p. 60 en 67), terwijl daarvan één de beschreven steen van Gëtaķ sari (*vulgo* «Gata»), en de tweede de steen-Këloerak was, resp. D. 36 en D. 44 van Brandes' Voorloopigen Inventaris in Groeneveldt's Catalogus uit 1887. Het «?» dat ik dan ook in 1909 plaatste bij D. 6 in de kolom der jaren van «Aanwinst» in de bijgewerkte «Lijst der beschreven steenen (D. 1—116)» van het Bataviaasch Genootschap (Notulen B. G. XLVII, 1909, p. LXXVII—LXXXV), durf ik dus thans gerust vervangen door «1868», onder verwijzing naar de Notulen van dat jaar.

Aan de kolom der «Herkomst» had ik toen in 1909 echter als *conjectuur* bij D. 6 reeds toegevoegd: «*Tadji* (even beO. Pram-

wordt in de Oudjav. Oorkonden gelijkelijk gebruikt voor een klooster van Boeddhisten of Çiwaieten (verg. de aanhalingen bij V. d. Tuuk, II, p. 422), en hoewel wiku = bhikṣu een zuiver-Boeddh. term is (verg. V. d. T., III, p. 502), behoeft dit woord de samenstelling nog niet tot een Boeddh. klooster te stempelen. Voorts schrijft bij mij: „Bhaṭāri zonder meer is in de eerste plaats Pārwati = Durgā. Waarom hier niet? Ik vind die oorkonde meer Çiwaïtisch."

banan)?»; zijnde dit gegrond op het «Tadji goenoeng» dat in den aanhef der inscriptie op een allermerkwaardigste wijze voorkomt.

Immers, zooals Dr. Brandes het in 1887 bij Groeneveldt reeds mededeelde, was het eene: «Oorkonde waarbij, zooals het schijnt, door Rakryan i Sigaḍiri (?) de banua ni Taji gunung tot sîma [= vrijgebied; zooveel als thans pĕrdikan-desa] wordt verheven, omdat daar vroeger Çrî Sañjaya gelegerd was geweest (sang hyang wungkal sîma susuk kulumpang çiniwi ri tarub nguni çrî Sañjaya naranàttha haji bali tua çrî Lowanna); de steen schijnt oorspronkelijk te zijn opgesteld op een sawah (dû ni sawah)» (l. c. p. 374). Nu we echter de volledige transcriptie door Dr. BRANDES van deze oorkonde bezitten in de uitgaaf van 1913 (p. 55—57), zoodat ook zij die het Oudjavaansch niet machtig zijn (gelijk schrijver dezes) eenige gemakkelijk daaruit op te merken gegevens in verband vermogen te brengen met eenige dergelijke gegevens in de daarvóór (p. 53—54) getranscribeerde oorkonde van 693 Sandjaja, kunnen diverse belangrijke feiten uit beide in onderlingen samenhang worden gebracht. Bovendien is Dr. KROM zoo vriendelijk geweest, het hieronder ten deze volgende aan de teksten der beide inscripties te toetsen.

De, met den vollen naam van Mahārādja Daksha uitgevaardigde, oorkonde van 693 Sandjaja, onder aanroeping van Çiwa + Doerga, ten bate van het Boeddhistisch klooster weleer te Gĕtak sari (= Timbanan woengkal; zie hiervóór), noemt, na die volle titulatuur van den Oppervorst (r. 4—5), diens «bevel» (ājña; r. 3—4) als «neergedaald op (d. i. gegeven aan) den Heere Rijksbestierder, op (de Mantri's) Haloe, Sirikan, Wĕka, en den Heere Goeroenwangi, en op (een) Samĕgat» (tumurun i rakryān mapatiḥ [,] i halu, sirikan, wka, muang rakryān gurunwangi, muang i samgat; r. 5—6).

Doch de oorkonde van 694 Sandjaja, ten bate van het vrijgebied te «Tadji Goenoeng» (sima i taji gunung; r. op smallen linkerkant) — dat straks nader zal bewezen worden, niets anders te kunnen zijn als de historische desa Tadji, een eindje beO. Prambanan, de antieke «tolpoort» tusschen het landschap Mataram(an) en het landschap Padjang —, *begint* met «Hulde aan Çiwa, Hulde aan Boeddha» (namaççiwāya namo buddhāya; r. 4), zegt dan, na de dagteekening, dat «de grond van Tadji

Goenoeng afgepaald is geworden als vrijgebied door den Heere Grootminister en den Heere Goeroemwangi [sic] en (een) Samĕgat (banua ni taji gunung sinusuk ṣima dai rakryan mahāmantri muang rakryan gurumwangi muang samgĕt; r. 5—6), enz. enz., een en ander «als Jonste van den Heere te Sigaḍiri» (panganugraha rakryan i sigaḍiri; r. 20 voorkant). En dat hier «rakryan mahāmantri» terecht met het enkelvoud werd vertaald, blijkt uit het vervolg der inscriptie op den achterkant, r. 25, waar wéér van dienzelfden mahamantri [sic] en van rakryan gurubangi [sic] gesproken wordt, terwijl dan in r. 29 nogmaals wordt heengeduid naar die «twee Heeren» (rakryan kālih). De Mahāmantri der oorkonde van 694 Sandjaja is dus wel zeker precies dezelfde als de Mapatiḥ der oorkonde van 693 Sandjaja; en *niet* b. v. een der Mantri's Hino, Haloe, Sirikan, Wĕka, of hoe deze hoogwaardigheidsbekleeders — ongeveer: Nājaka's — al zoo geheeten mogen hebben.

Het verdere van deze twee zeer belangrijke oorkonden — door hun jaartelling niet minder zeldzaam, dan opmerkelijk door hun godsdienstig synkretisme — moet overgelaten worden aan kenners van het Oudjavaansch. Omtrent de tweede heeft Dr. Brandes reeds gewaarschuwd, dat zij is «in een zeer onduidelijke taal en eigenaardig gespeld»; en er opmerkzaam op gemaakt (het eerst reeds in Tijdschr. Bat. Gen. XXXI, 1886, p. 250 noot) dat de Ḍihyang = Diëng er in genoemd wordt; terwijl ik mijnerzijds nog toe kan voegen, dat de eerste 3 regels, die aan de transcriptie van Dr. Brandes ontbreken, naar persoonlijke inlichtingen van wijlen Prof. KERN in 1913, niet het begin der inscriptie vormen, maar veeleer een *toevoegsel* zijn, wegens gebrek aan plaats, op den aan alle vier kanten dicht beschreven steen bijgeschreven; men zie daarvoor nader de noot hieronder. [1]

[1] D.d. 20 Sept. 1913 schreef mij Prof. KERN, nadat ik hem een paar speciale foto's en een papierafdruk van de eerste 3 regels had kunnen toezenden, op mijn verzoek door den heer J. P. MOQUETTE te Batavia gemaakt:

„Van het drietal regels aan 't begin van de inscriptie uit Tadji is weinig terecht te brengen. Het schrift is knoeierig en daarenboven heeft de steen daar veel geleden. Ik laat nu mijne lezing volgen. De onzekere letters heb ik *onderstreept*.

Oṃ

1. pangasĕan nikunang sima de ni—i Ḍihyang pasajya — —
2. — ni po mā 5 ∴ sang hyang i Ḍihyang sa— —sajya — —
3. *śri ra* — *po* — — — — ha çu — — — —."

Toen ik hem nader vroeg, of het mogelijk was dat dit het slot kon zijn der heele inscriptie, antwoordde Prof. Kern mij d.d. 29 Sept. d. a. v.:

Maar waar in beide oorkonden de *Rijksbestierder* + *Rakryan Goeroemwangi* (d. i. «Heere Geurige Wildernis»; in de 2e oorkonde, zooals boven reeds bleek, eerst verhaspeld tot «Gurumwangi», en daarna tot «Gurubangi») een rol spelen, bij de eerste in de schaduw van Z. M. Vorst Daksha, bij de tweede als protagonisten voor «den Heere te Sigaḍiri» — wie deze dan ook geweest moge zijn —; waar in beide de nimmer meer gebruikte Sandjaja-jaartelling voorop staat; waar in beide Çiwa + het Boeddhisme gehuldigd worden; daar durf ik de sluitrede opstellen: *Vorst Daksha der eerste moet dezelfde zijn als de Opperheer van den «Heere te Sigaḍiri» der tweede.*

Twee onderdeelen van de tweede oorkonde moeten echter nu nog afzonderlijk besproken.

Kan met goed vertrouwen in het «Tadji Goenoeng» gezien worden de tegenwoordige halfvergeten, maar in den tijd der Compagnie nog welbekende historische desa Tadji, aan den Z. kant van den grooten weg tusschen Prambanan en Klaṭen, aan den W. oever van de kali Koengklangan — men zie de speciale «Kaart van Prambanan», 1 : 50.000, op Blad III van Dr. Verbeek's Oudheidkundige Kaart (1891) [1] —, en dus op de oude grens van de landschappen Padjang en Mataram-proper,

---

„Tegen de veronderstelling dat de 8 regels aan 't boveneinde van den steen eigenlijk het slot der geheele inscriptie bevatten, bestaat het bezwaar dat ze bekroond zijn met de lettergreep Oṃ, die anders altoos aan 't begin van een stuk staat. Doch het zou wel een afzonderlijk toevoegsel kunnen wezen, waarvoor aan 't einde geen plaats meer was. Misschien staat po mā voor Posya māsa in den aanhef der inscriptie, en duidt 5 aan twee dagen na Posya māsa 8 (tritiya), zoodat de inhoud der 8 eerste regels, een toevoegsel, betrekking heeft op iets dat 2 dagen later plaats had."

In deze inscriptie van Tadji worden ook reeds Kalang's genoemd; evenals in de nog oudere van 808 Çaka uit Kĕḍoe (Brandes, l.c. p. 21).

[1] De Residentie-kaart van Soerakarta (1876), berustend op topographische opmetingen tusschen 1861—66, plaatst Tadji aan den *Oost-oever* van de Koengklangan; de naam Bedji komt bij die desa, Noord van den grooten weg, niet voor. Men weet echter, dat de van de Z. Z. O. helling van den Mĕrapi komende rivieren en stroompjes herhaaldelijk hun bedding verleggen in het losse vulkanische zand; reden, waarom sinds ca. 1900 verscheiden van deze waterloopen door de belanghebbende landhuurders binnen dijken en betonbemuringen zijn ingesloten en genormaliseerd geworden. In 1889 lag Tadji zeer beslist aan den *West-oever*, en de benoorden daarvan zich bevindende desa Bedji, met den Goenoeng Kĕmpoel, evenzeer. Uit de Reijsbeschrijving van Van Goens, in den hoofdtekst genoemd, blijkt niet waar in 1654 (toen hij de Mataramsche hofreis deed) de tolpoort „Tadio" lag ten opzichte van de daar vermelde „schoone rivier"; wèl vertelt hij van de overstroomingen van deze rivier in den regentijd. Zooals men weet, is de Koengklangan de voorname bron-rivier van de Dĕngkeng, en daardoor van de Solo-rivier of Bĕngawan.

«de poort Tadie» van VAN GOENS' allermerkwaardigste «Reijsbeschrijving van Samârangh nae Matâram» uit 1656 (Bijdr. Kon. Inst. 1, IV, 1856, p. 307—350), als zijnde toenmaals «den rechten ingangh tot den Matâram ende des Sousouhounang's hoff» (p. 311)? Van het oogenblik af dat ik deze desa in 1889 van Jogja uit bezocht, heb ik daaraan nimmer getwijfeld. Immers, aan den overkant van den grooten weg, ligt de desa Bedji («Waterwel»), die met de desa Tadji («Hanespoor-vlijm») één geheel uitmaakt, en welke alleen door den grooten weg van elkaar gescheiden zijn; en in die desa Bedji nu ligt de Goenoeng Kĕmpoel, waaromtrent ik in de Notulen Bat. Gen. XXXI, 1893, p. 141—142 eenige mededeelingen deed, en een schetsje gaf van de 12 oempak's (neuten) aldaar, die gewis in ouden tijd een monumentale ontvangst-pĕndopo schraagden. Waar dus *in* het territoir der antieke desa Tadji zich nù nog «een verhoogde plek» bevindt, die ter plaatse «Goenoeng [sic] Kĕmpoel» heet, behoeft er nauwelijks aan getwijfeld, of die desa Tadji van thans kan in oud-Mataramsche tijden zéér wel «Tadji goenoeng» als volledigen en officieelen naam hebben gedragen; terwijl thans nog «een nandi en eenige andere Siwaitische overblijfselen» bij dien Goenoeng Kĕmpoel verspreid liggen (l. c. p. 142).

Een geheel andere vraag is deze: kan de «Çrî Sandjaja» der jaartelling waarin de beide oorkonden van Gĕtak sari en van Tadji (goenoeng) vervat zijn, *dezelfde wesen* als de Çrî Sandjaja, omtrent wien de tweede oorkonde getuigt, dat daar te Tadji het desa-gebied (banua) tot vrijgebied (sîma) werd verheven — tot pĕrdikan-desa dus werd gemaakt —, omdat er «vroeger» (nguni) Çrî Sandjaja «gelegerd was geweest» (zooals Dr. Brandes in 1887 çiniwi ri tarub vertaalde, zie reeds hiervóór p. 155; letterlijk, naar pers. meded. van Dr. Krom: «vertoefde in een tent»; dus in Vorstenlandsch-Javaansch van thans: makadjangan, d. i. «kampeerde onder een kadjang-dak», verg. het Jav. Hdwdb. 1901, I, p. 527*a*)?

Dit nu is, zoo te zeggen, *onmogelijk!* Immers, daar 693 Sandjaja (het jaartal der 1e oorkonde in die vreemde jaartelling) *ongeveer* gelijk moet staan met 837 Çaka (toen Daksha gewis Vorst was, blijkens de inscriptie van dat jaar uit Singasari, D. 87 in 't Museum te Batavia sinds 1893; verg. reeds Brandes in 1887 bij Groeneveldt, p. 359), dus 915 A. D., zoo moet 0 Sandjaja *ongeveer* = 144 Çaka = 222 A. D. zijn. Is het nu aannemelijk,

dat een Javaansch Vorst *bijna 700 jaren na dato* een feit zou gedenken, dat dan toch *in ca. 223 A. D.* (2e oorkonde) moest hebben plaats gehad *in het hart van Midden-Java*? Terwijl we tot nog toe zelfs niet de minste zekerheid bezitten, dat er reeds in de 3e eeuw na Chr. eenige Hindoe-dynastie ergens op Java, laat staan in Midden-Java, heerschende was!

Het antwoord moet kortweg ontkennend luiden.

Neen. De éénige mogelijkheid, gegrond op de tot nu toe bekende oude Jav. oorkonden, is: dat hier door Vorst Daksha in ca. 838 Çaka, een feit werd herdacht uit het leven van Vorst Sandjaja van Midden-Java, den oprichter van een lingga op een «berg» (wel den Goenoeng Woekir, beter den Woekir of «Heuvel», even beW. Tjanggal in Zuid-Kĕḍoe, in 654 Çaka; zie hiervóór *sub 3*); d. w. z. een feit, toen een kleine 200 jaar geleden. Dàt kan! Maar aan den anderen kant, is het instellen van eene «Çrī Sandjaja»-jaartelling door Vorst Daksha in ca. 837 Çaka, en daarmede het op zijde schuiven van de Çaka-jaartelling die de Kĕḍoe-Mataram'sche Vorst Sandjaja *selve* in 732 A. D. had gebruikt, een daad van welbewuste, veel-zeggende opzettelijkheid. Al moge de vlieger der Sandjaja-jaartelling dan ook niet zijn opgegaan binnen het Jav. gebied — meer dan 2 maal is hij niet opgelaten, voor zooveel we thans weten; een jaar na mekaar —, deze verrassende innovatie van Vorst Daksha wil in wat gewoner menschentaal zeggen: «Ik, Opperkoning aller Javanen van Oost en West, stel eene nieuwe aera in, tot hulde aan «Sandjaja den Gelukzalige» uit den oertijd, in het land onzer herkomst, Voor-Indië! En de Çaka-jaartelling, heden ten dage op Java in zwang, verdwijne! Zus is mijne Wil.»

Hoogst opmerkelijk in dit verband blijft, dat de genoemde Vorst Sandjaja de éénige is van alle heerschers over het antieke Midden-Java van vóór 950 A. D., wiens naam niet totaal verdwenen is van Midden-Java, en zelfs er voorkomt bij een zéér opmerkenswaarde plek. Immers, beZ.O van Salatiga, «in den bovenloop der kali Sindjaja ten zuiden van desa Tingkir» (aldus Verbeek, Oudheden van Java, 1891, p. 96) kwam, bij de bronnen dier «kali Sĕndjojo» (p. 97; bericht uit 1887) weleer «een vorstelijke badplaats» voor; alias «een bramiensch bad» (Sieburgh in 1842, ibid.). Hoepermans in 1865 is vrij uitvoerig over deze «badplaats» aan de «kali Sindjoijo» (Rapporten Oudheidk. Dienst N. I. 1913, p. 208—209). Deze kali Sĕndjåjå

is *natuurlijk* een rivier die in haar naam onmiddellijk teruggaat op den ouden Kĕḍoe-Mataram-Vorst Sandjaja. En vlak daarbij, even Noord, ligt de desa Tingkir (men vergelijke Verbeek's Kaart; Blad III); d. i. de historisch-vermaarde desa van Ki Djåkå Tingkir, «den Jongeling van Tingkir», alias Mas Karebet, ... den *Eersten Sultan van Padjang* (± 1568—1582; verg. o. a. Veth's Java, 2[en] druk, I, 1896, p. 267—268 en 300—301), den zoon van den vermoorden Regent van Pĕngging. Welk Pĕngging weer een nu nog vermaarde groote bronvijver is in 't Kartasoera'sche, W. ten Z. van de suikerfabriek Bangak, met eenige overblijfselen van Hindoe-beelden. [1]

Men behoeft slechts een heel klein beetje inzicht te hebben in de Javaansche geschiedenis en het Javaansche gemoed, om te begrijpen: dat de eerzuchtige zoon van een vermoorden Regent uit het Padjang'sche zijn opgevoed-worden te Tingkir, aan den linkeroever der rivier genoemd naar Vorst Sandjaja-Zaliger, opvatte als een vingerwijzing van Allah naar zijn heerscher-worden later over èn Padjang èn Mataram èn Kĕḍoe.

Waar Vorst Sandjaja van Kĕḍoe-Mataram in zijn Tjanggal-inscriptie van 654 Çaka bleek te zijn een warm Çiwaïet, mag ondersteld dat die mythische «Sandjaja» in Voor-Indië, naar wien hij zich blijkbaar noemde, evenzeer Çiwaïet was. Want dat die «Gelukzalige Sandjaja» in Voor-Indië — hoogstwaarschijnlijk zelfs in *Zuidelijk* Voor-Indië, *Zuidelijk-Dekhan* — te zoeken is, staat van te voren wel vast; aangezien in de eigen strophe 7 van die inscriptie, nà het vermelden van het «voortreffelijk, onvergelijkelijk eiland, Java genaamd», een «allerheerlijkst miraculeus heiligdom van Çiwa» wordt vermeld — toch wel gewis *op den Diëng te denken!* —, dat was «overgebracht van den in 't gezegende land Kuñjarakuñjadeça gevestigden «stam», gelijk men het noemt». Met welk Kuñjarakuñja of kortweg Kuñjara (zooals Prof. KERN bij deze vertaling in 1885 opmerkte; Bijdr. Kon. Inst. 4, X, p. 130, of herdruk Verspr. Geschr. VII, 1917, p. 122) «eene streek in Zuidelijk Indië» wel

[1] De laatste uitgave der Residentie-kaart van Soerakarta, Herziening 1894, uitgave 1907, heeft (beN.O. de enclave Ampel) *foutief:* „K. Pendjojo"; en (beW. Kartasoera) voor Pĕngging zoowaar: „Peni"! De kali Sĕndjåjå vereenigt zich bij de halte Tĕmpoeran met de kali Toentang tot de kali Dĕmak. Den bronvijver Pĕngging bezocht ik in Jan. 1890; hij ligt bij de historische desa Logĕnder (zie Brandes' Register op de Babad Tanah Djawi, 1900).

bedoeld moet zijn, «waar een berg was door Çiwa geschapen .... en het verblijf van den Ziener Agastya»; d. w. z. van den *Apostel der Tamil's!*

Çiwaïtisch ook was de «Goden-berg», de Dihyang of Dieng, de centrale godsdienst-«Sinaï» van het oudste Midden-Java. Vandaar ook weer, dat dit laatste weleer zóó overwegend Çiwaïtisch is geweest, daarnaast deels (en later) Boeddhistisch; maar *niet* Wishnoeïtisch, zooals toch de Hindoe-kolonie op West-Java tusschen ca. 400 en 500 A. D. was geweest, gedocumenteerd door den befaamden Vorst Poerṇawarman uit het Buitenzorgsch-Bataviasche. Doch Vorst Daksha, beheerscher van Midden-Java plus Oost-Java, was drie kwart Ciwaïet, en één kwart Boeddhist; hij eert het verleden zóózeer, dat hij tot hulde aan den mythischen stamvader Sandjaja (in het land Koendjara, alias Koendjarakoendja; dat met den laatsten naam door zijn Javaanschen voorzaat, Koning Sandjaja, in 654 Çaka uitdrukkelijk als stamland is vermeld) eene nieuwe Aera instelt; maar hij is tevens in zooverre een «moderne» Hindoejavaan, dat hij binnen de hóógstens 10 jaar van zijn Vorst-zijn (of misschien maar 5) *in de onmiddellijke buurt van Prambanan* onder aanroeping van Çiwa en Doerga een Boeddhistisch klooster begiftigt, en het jaar daarna door zijn Grootvizier en een Rijksgroote, alweer *in de naaste buurt van Prambanan*, ter eere van zijn Javaanschen voorzaat, Koning Sandjaja, een vrijgebied laat stichten — waarover hij immers, als Vorst, alleen te gezeggen had! —, ditmaal onder aanroeping van Çiwa èn Boeddha, en met invlechting in den uitvoerigen tekst van 3 maal den naam van den heiligen Çiwaïtischen berg van Midden-Java, den Dieng.

Nu rijst voor ieder die nadenkt, vanzelf een gewichtige vraag. Te Prambanan verheft zich dat merkwaardig complex van den Tjaṇḍi P(a)rambanan, met den tempel van Çiwa in 't midden als hoofdtempel, gericht naar het Oosten, met ten Noorden daarvan — d. w. z. ter slinkerhand (kiwå) — den Wishnoe-tempel, en ten Zuiden daarvan — d. w. z. ter rechterhand (těngěn) — den Brahmā-tempel. Aan deze Drie-eenheid, Çiwa, Wishnoe, en Brahmā *(in deze volgorde?)*[1], met Çiwa als Oppergod (Mahādewa)

[1] Aan den Měndoet kan men door de plaatsing der 8 soorten van lotus-bloemen in de reliefs met de aanzwevende hemelingen vóór aan het voorportaal (n.l. één hemeling met een knop van den heiligsten Indischen lotus, den breedbloembladigen roserooden lotus, Nelumbium speciosum Willd., op het

in 't midden, is een overvloed van relief-beeldhouwwerk gewijd, dat..... *voor ca. 50 pCt. Boeddhistisch mag heeten in opvatting*, in godsdienstige sereniteit van de hoofdfiguren; terwijl de andere 50 pCt. goeddeels zijn gewijd aan de Daden van den Geweldigen Rāma, den Veroveraar van Zuid-Indië, den Achterkleinzoon .... van Raghoe, welke laatste *met name* door Vorst Sandjaja van Kĕḍoe-Mataram in 654 Çaka wordt geëerd (strophe 11 der inscriptie van Tjanggal; zie p. 146 hiervóór) als Model-Vorst, immers als eene «die..... het gebied van verscheidene naburige vorsten veroverd heeft».

De bouwperiode van den Tjaṇḍi Prambanan, dien drie kwart openlijk-Çiwaïtischen en één kwart verholen-Boeddhistischen tempel, wordt sinds bijna dertig jaren algemeen erkend als te rekenen te zijn *kort vóór 850 Çaka* — toen Midden-Java ging zwijgen, en Oost-Java ontbloeide —; de stijl er van geldt als merkwaardig-*synkretistisch*, en als een overgang van den klassieken Middenjavaanschen tot den zich verinlandschenden Oostjavaanschen stijl.

De slotsom ligt voor 't grijpen: moet niet met gróóte mate van waarschijnlijkheid Daksha, toen hij in ca. 820 Çaka Rijksbestierder werd van Midden- en Oost-Java, *de Stichter* zijn ge-

rechterportaal, dus in 't N. O.; doch twee hemelingen achter elkaar, met resp. een blauwen scherpbloembladigen lotus, Nymphaea stellata Willd., en een witten scherpbloembladigen nacht-lotus, Nymphaea Lotus L., op het *linkerportaal*, dus in 't Z. W.) beslist constateeren: dat hier resp. niet alleen Brahmā, Wishnoe en Çiwa door de drie hen verzinnebeeldende lotusbloemen, hulde brengen aan den Boeddha; doch tevens: dat hier, *naar goeden Hindoe-trant, rechts hooger is dan links*, en de éénе rose lotus aan den dageraads-kant hóóger rekent dan de twéé Nymphaea's aan de avond-zijde. Desgelijks is ook in het sanctuarium van den Mĕndoet, het Padmapāṇi-beeld (alias Awalokiteçwara), aan de rechterhand van den centralen Mensch-Boeddha gezeten, hóóger dan het Mandjoeçrī-beeld aan diens linkerhand; of, zooals het in R. K. kerktaal zou kunnen heeten: de Padmapāṇi in den Mĕndoet zit aan den Evangelie-kant, de Mandjoeçrī aan de Epistel-zijde.

Bij Prambanan mag men vragen, of dáár soms al niet het echt-Javaansche kiwâ-tĕngĕn doorbreekt, dat later Jav. hofzede is geworden? Zoo neen, dan mag men wel eens nagaan bij de jongere monumenten op Oost-Java waar daar een dergelijke kentering van opvatting dan wèl, en met voldoende waarschijnlijkheid, vermoed mag worden.

Dat bij al dit „rechts" of „links" steeds van het centrale Godenbeeld uitgegaan moet worden, spreekt van zelf; evenals in een R. K. kerk van het Christus-beeld in 't midden van het koor; bij Garĕbĕg's van den Vorst; in onze (Gothische) heraldiek van het blazoen-zelf. Over de 3 soorten van lotusbloemen bovengenoemd, verg. nader mijn stukje „Lotus" in den 2de druk der Encycl. v. N. I., dl. II (1918).

weest van den Tjaṇḍi Parambanan, die in ca. 840 Çaka, toen hij reeds eenige jaren Vorst was over het geheele Rijksgebied, voltooid of zoo goed als voltooid was?

Waar we tot nog toe in absoluut duister tasten omtrent de stichters — deels stichtsters? — van den Boroboedoer of Mëndoet, zouden we dan voor het complex van Tj. Prambanan een begin van licht hebben.

5. Een seldzame hulde aan Rijksbestierder Gadja(h)mada, in 1265 en 1269 Çaka.

Het Mandjoeçri-beeld van 1265 Çaka = 1343 A. D., tot schande van ons land sedert 1862 prijkend in het Museum van Volkenkunde te Berlijn [1], vertoont op het heupkleed van den Heilige een allermerkwaardigst *kleedij-patroon*. Prof. GRÜNWEDEL heeft dit voor de eerste uitgave van zijn Buddhistische Kunst in Indien (1893) op p. 56 laten reproduceeren naar, blijkbaar, eene penteekening; in den tweeden druk — alleen op den stempelband, niet op het titelblad, als zoodanig gekenmerkt — van dit voortreffelijke Berlijnsche handboek (1900), werd zij op de helft verkleind en veel minder sprekend op pag. 56 nogmaals opgenomen. Hiernaast werd zij als tekst-illustratie weergegeven naar die eerste krachtige afbeelding van 1893.

Beide malen plaatste er Grünwedel hetzelfde onderschrift bij: «Meerelefant: Makara, aus dem Gewandmuster des altjavanischen Mañdschuçrî». Nu stuit men bij dit onderschrift al dadelijk op de tegenstrijdigheid met Grünwedel's eigen opvatting, ook elders in dit handboek (men zie het Register), dat de «Makara» de naar Indischen trant vervormde «Dolfijn» der Grieksche Aphrodite zou zijn («der Delphin der

[1] Men zie hierover mijn uiteenzetting in de Singasari-Monographie (1909), p. 115—116. Men verbetere daar op r. 17 v. o. de drukfout „onder" in „oder".

Aphrodite gab die Vorlage», l. c.), waaruit dan ontstond: «Der Meerelefant Makara, ein Wesen, zusammengesetzt aus dem Vorderleib eines Elefanten mit dem Unterleib und Schwanz eines Fisches». Dit schrijft hij op *dezelfde* bladzijde, waar hij bovenstaande afbeelding geeft. Wáár echter heeft het Hindoesche makara-motief ooit *twee zware olifants-pooten* te zien gegeven, zooals hier?

Dit wordt, met permissie, stelselzucht; het is geen kritisch bekijken meer van wat men voor zich heeft.

De ommestaande afbeelding spreekt voor zich zelf. Dat het makara-motief er *ten deele* mee wordt uitgedrukt — dat is dus de vervormde dolfijn, waaraan de Indiërs den olifantskop en de olifantsslurf gaven [1]; misschien ook onder den indruk der waterzuilen die verscheiden walvisch-achtigen opspuiten — is onmiskenbaar; bovendien komt dat motief, naar de opmerking van VAN ERP in 1909, voor aan den Mĕndoet bij den Mandjoeçrî,[2] aan de linkerhand van het naakte Boeddha-beeld gezeten. Maar méér, véél meer nog, is in dit Oudjavaansche kleedij-motief een wezenlijke olifant teruggegeven, met twee krachtige voorpooten, een nederwaarts — en *niet* in makara-trant opwaarts — gekrulde slurf, met nauwelijks iets wat op een staart lijkt — die in de heusche makara-afbeeldingen altijd zoo uitvoerig behandeld wordt —, doch met zwierende gebundelde krullen boven den rug, welke aan het geheel allereérst het type geven van een *(sit venia verbo!)* «vliegenden olifant».

Nu is dit Mandjoeçrî-beeld — men zie de laatste transcriptie met vertaling van de inschriften op voor- en achterkant door Prof. KERN in de Singasari-Monographie (1909), p. 101 — een schenking (oprichting) van den Midden-Sumatraanschen Vorst Adityawarman (vóór 1343—nà 1375 A. D.) in 1265 Çaka =

[1] Volgens anderen echter is het prototype van de makara de *krokodil*. Prof. VOGEL maakt mij daarbij attent op het opstel van H. COUSENS in 't Annual Report Arch. Survey of India, 1903—04 (Calcutta, 1906), p. 227—231, „The makara in Hindu ornament", met vergelijkende plaat van diverse makara's, oude en jongere; waarbij ook enkele afbeeldingen zijn die aan een rhinoceros doen denken. De eind-indruk is, dat men *niets zekers* kan zeggen, evenmin als omtrent den waren oorsprong van de Chineesche draak-figuur of de Gothische spuier-gedrochten. Natuur-indrukken van meer dan één vervaarlijk gedierte werden hierbij verwerkt door een goede dosis fantasie van verschillende kunstenaars.

[2] Zie Twentieth Century Impressions of Netherlands India (1909), p. 148.

1343 A. D.; ter eere (op den voorkant) van deze Boeddhistische Godheid, en onder uitvoerige vermelding (op den achterkant), na kortelijk zijn eigen naam, van «Hare Majesteit de Opperkoningin» uit wier «geslacht» hijzelf afstamde. Met deze «Opperkoningin» wordt echter *niet* bedoeld de toen regeerende Koningin-Regentes van Java, Djajawishnoewarddhani (1329—1350 A. D.), moeder van Hajam Woeroek, zooals t. a. p. nog aangenomen werd; maar dier eigen toen nog levende moeder, de Koningin-Douarière (Rādjapatni; de Ratoe Agĕng, zou men thans in de Vorstenlanden zeggen), zooals Dr. KROM in 1916 heeft bepleit [1], en waarmee Prof. Kern zich toen vereenigd heeft.

Doch daarnàást regeerde als Rijksbestierder van Madjapahit sinds 1253 Çaka = 1331 A. D. — *niet* pas sedert 1268 Ç. [2] — de befaamde Gadjah Mada (in Sanskrit-vorm Gajamada; in 't Mal. Gadjah mĕta), d. w. z. de «*Geile* (≐ Woest-sterke, Wilde) *Olifant*», die in 1272 Çaka = 1350 A. D. de Bismarck zou worden van den toen optredenden jongen Vorst Hajam Woeroek, het «Hane-Jong».

Men begint al te voelen, welk keurig hovelings-compliment de Sumatraansche Vorst Adityawarman in 1343 A. D. «op Javaanschen bodem» (zooals de achterkant van het Mandjoeçri-inschrift zegt), na den lof aan «Hare Majesteit de Koningin-Douarière», heeft willen brengen aan Rijksbestierder Gadjah Mada in bovenstaand opmerkelijk en symbolisch kleedij-patroon.

Maar vier jaar later, in 1269 Çaka = 1347 A. D., laat dezelfde Vorst Adityawarman, ditmaal op Sumatraanschen bodem, immers te Padang Tjandi, in het landschap Dharmāçraya = Sigoentoer [3], aan den bovenloop der Batang Hari, een Amoghapāça-beeld wijden door zijnen Patih; en in het uitvoerig Sanskrit-opschrift op den achterkant van dit beeld — men zie het opstel van Prof. KERN in Tijdschr. Bat. Gen. XLIX, 1907, p. 159—170; of den herdruk in diens Verspr. Geschr. VII, 1917, p. 163—175 —, wordt, in een soort Indonesisch Sanskrit dat Prof. Kern «galimathias» noemt, in den aanvang Adityawarman-zelve verheerlijkt als «in edelaardigheid gelijkende op den olifant der woudspelonken

---

[1] Verslagen en Meded. Kon. Ak. v. W., afd. Letterk., 5, II (1916), p. 335—336.
[2] Zie Dr. Krom in Tijdschr. Bat. Gen. LVI (1914), p. 252—256.
[3] Zie mijn stukje in Notulen Bat. Gen. 1909, p. 117—118; en Dr. Krom in Versl. en Meded. (als boven, 1916), p. 326—329.

(d.i. den wilden olifant) wegens sandoha (= bronst-sap) en stem» (l. c. p. 163, of p. 169). D.w.z.: Adityawarman vergelijkt zichzelven met welgevallen in 1347 A. D., ditmaal in geschrifte, met den «*Wilden Olifant*», d.i..... met Gadjah Mada, die natuurlijk de *fautor*, de beschermheer, was geweest en gebleven van den Sumatraanschen Vorst aan het Koningshof van Groot-Java!

Een zeldzamer fijn-Oostersch compliment dan dat kleedij-patroon op het 4 jaar *oudere* beeld van den Mandjoeçrī — die ook in de 3e strophe van het Amoghapāça-beeld nog met name gehuldigd wordt; zie Kern, l. c. p. 164 of p. 170 —, zal echter wel niet in de heele Hindoejavaansche ikonographie te vinden zijn!

THE YUPA INSCRIPTIONS OF KING MULAVARMAN, FROM KOETEI (EAST BORNEO).[1]

BY

Dr. J. Ph. VOGEL.

In a meeting of the Batavian Society of Arts and Sciences held on 3rd June, 1879, Mr. K. F. Holle drew attention to an inscribed stone reported to exist, together with a large-sized pirogue, somewhere in the Native State of Koetei, East Borneo. Inquiries subsequently made from the Assistant Resident of Koetei proved the report to be true. That official in a letter dated 9th September of the same year informed the Batavian Society that some inscribed stones and other relics of the Hindu period did exist at Moeara Kaman, three stages above Pelarang and that on the same spot the remains of a Chinese junk were found. On the 26th August, 1880, the Assistant Resident sent a further communication to the effect that His Highness, the Sultan of Koetei, had generously decided to present the four inscribed stones to the Society and that they were ready to be despatched to Batavia at the first opportunity. They arrived before the close of the year and were deposited in the archaeological section of the Batavia Museum.[2]

In the meanwhile a facsimile of one of the inscriptions had reached Professor Kern who made the first announcement of the important discovery in a meeting of the Royal Academy of Sciences held at Amsterdam on 13th September 1880. He at once gave a transcript and translation of the inscription which was composed in pure Sanskrit and which, in Kern's opinion,

[1] I here wish to give expression to my indebtedness to Mrs. Kuenen-Wicksteed for her kindly revising my manuscript, and to Mr. G. P. Rouffaer for some useful suggestions made in connection with this paper.

[2] *Notulen Bataviaasch Genootschap*, vol. XVII, 1879, pp. 98 and 142; vol. XVIII, 1880, pp. 98, 137 sq., 148 sqq. and 168. W. P. Groeneveldt and J. L. A. Brandes. *Catalogus der Archeologische verzameling van het Bataviaasch Genootschap*, Batavia 1887, p. 372.

was to be assigned to the fourth century of our era. After this preliminary announcement Professor Kern received from Mr. Holle copies of the three inscriptions (including the one mentioned above), that on the fourth stone being almost completely obliterated. The materials supplied enabled him at a subsequent meeting of the Royal Academy to present a paper in which the Koetei inscriptions were discussed in detail. It appeared in the Proceedings of the Academy together with facsimiles of the inscriptions.[1] In his article Kern gave complete transcripts and translations of the three inscriptions, discussed the various questions they raise, and gave special attention to the chronological problem in connection with the palaeographical evidence afforded by the inscriptions. He added an interesting disquisition on the history of the various alphabets in use in the Eastern Archipelago.

The Koetei inscriptions having been deciphered and discussed by so great an authority on Indian and Javanese epigraphy as the late Professor Kern, a fresh treatment of these documents will perhaps seem an undertaking as bold as superfluous. There were, however, two considerations which induced me to re-edit them, the reasonableness whereof, I am glad to add, was fully admitted by that great scholar himself in a letter written only a few months before his lamented death.

In the first place, it was no slight advantage to be able to utilize a set of excellent inked estampages for which I am greatly indebted to Dr. F. D. Kan Bosch, Director of Archaeology in Netherlands-India, whereas Professor Kern's edition of these epigraphs was based on eye-copies which, though executed with evident care, could never have the authority of mechanically prepared impressions and which, indeed, were misleading in several respects. The use of more reliable materials has enabled me to correct and supplement in some points the readings proposed by my predecessor.

The other ground on which a fresh treatment of these important documents seemed desirable is the circumstance that during the period which has elapsed since Professor Kern's

[1] *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde.* 2nd Series, vol. X (Amsterdam 1881) pp. 148 sq.; and vol. XI (Amsterdam 1882) pp. 109, 123 and 182 sqq. (Reprinted in *Verspreide Geschriften van Prof. Dr. H. Kern*, vol. VII, 1917, pp. 55 sqq., with facsimiles.)

article appeared, very considerable progress has been made in epigraphical studies both in Southern India and in Indo-China. It will hardly need demonstration that this advancement of our knowledge promises in no small degree to benefit allied studies in the Indian Archipelago.

The investigation of South-Indian epigraphy in the course of the last thirty years is mainly associated with the names of Fleet, Hultzsch and Venkayya. It is Dr. E. Hultzsch, late Government Epigraphist and now Professor of Sanskrit at Halle University to whom the progress made in this department of studies is due in the first place, as is evidenced by his three imposing volumes *South Indian Inscriptions.* [1] Kern, when writing his paper on the Koetei inscriptions, had to rely largely on Dr. A. C. Burnell's *Elements of South-Indian Palaeography*, the second edition of which had appeared only a couple of years before (in 1878). Now the author of this work, while dedicating it to the Philosophical Faculty of the Strassburg University, modestly qualified it as an 'Erstlings-Arbeit auf einem bisher unbebauten Felde'. It has now been superseded by Georg Bühler's standard work *Indische Palaeographie* (Strassburg 1896), which forms part of the *Encyclopedia of Indo-Aryan Research.* [2]

Whilst archaeological researches in India proper have been conducted by scholars of various nationality giving them quite a cosmopolitan character, the progress made in Indo-China in this department of knowledge is entirely due to the enthusiastic

[1] *Archaeological Survey of India. South Indian Inscriptions*, edited and translated by E. Hultzsch. Vols. I—III, Madras 1890—1903. Numerous inscriptions from Southern India have, moreover, been discussed by various scholars in the *Indian Antiquary* and the *Epigraphia Indica*. Two other important publications are Mr. B. Lewis Rice's *Coorg Inscriptions* (1886) and *Epigraphia Carnatica* (1889—1908), a revised edition of which has partly appeared. Accounts of recent discoveries will be found in the *Progress Report of the Assistant Archaeological Superintendent for Epigraphy, Southern Circle*, which are brought out annually, in the first year (1907—08) by Mr. Venkayya and further by his successor Mr. Krishna Sastri. In two Native States of Southern India the work of epigraphical research is being carried on vigorously, as is evident from the *Report of the officer in charge of Archaeological researches in Mysore* [R. Narasimhachar] and from the *Travancore Archaeological Series*, by T. A. Gopinatha Rao, (since 1910).

[2] G. Bühler. *Indische Palaeographie von circa 350 a. Chr. — circa 1300 p. Chr. Mit 17 Tafeln in Mappe. (Grundriss der indo-arischen Philologie und Altertumskunde.* Band I, Heft 11). An English translation by Dr J. F. Fleet appeared in 1904 as an Appendix to the *Indian Antiquary*, vol. XXXIII.

efforts of French scholarship. With regard to epigraphy we have to note, first of all, the monumental work on the Sanskrit inscriptions of Campā and Kambodia by Auguste Barth and Abel Bergaigne. It is accompanied by two portfolios of beautiful, large-sized facsimiles. The *École française d'Extrême-Orient*, a model institution founded at Hanoi in the year 1900, has nobly carried on the work of research in this as in many another field. It is particularly M. Louis Finot who has continued the work of those two great scholars in a series of articles which have appeared in the pages of the "Bulletin" of the French School under the title "*Notes d'Épigraphie*". [2] Of late years a young Sanskrit scholar of great promise, M. George Coedès, has also entered the lists and contributed some remarkable epigraphical studies to the same periodical.

In the South of India there existed from early times three powerful kingdoms, named Coḷa, Pāṇḍya, and Cera (or Kerala), which are mentioned as independent states in the edicts of Açoka (c. 250 B. C.). The Coḷa country was called Coḷa-maṇḍala (lit. «the Coḷa Circle»), a name from which the southern part of the east coast has become known in Europe as the Coast of Coromandel. The Paṇḍya kingdom occupied the extreme south of the peninsula; its capital in later days was Madura. The country of Cera or Kerala stretched along the southern portion of the west or Malabar coast, its territory nearly corresponding to that of the modern State of Travancore.

Now there is one important fact in particular which has been established by recent epigraphical research, namely, the pre-eminence of an almost forgotten dynasty, that of the Pallava's, in the history of southern India during a period of no less than five centuries. Dr. Burnell in his '*Elements*' (p. 36) complained that of the Pallavas but little was known. [3] That little he sums

[1] *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale et autres bibliothèques.* Tome XXVII (1re partie). 1er fascicule: *Inscriptions sanscrites du Cambodge*, par M. Barth (Paris 1885), 2e fascicule: *Inscriptions sanscrites de Campa et du Cambodge*, par M. Abel Bergaigne, (Paris 1893).

[2] The „Bulletin" will be quoted as *B. E. F. E. O.*

[3] In 1876 Dr. Fleet made the same complaint. *Ind Ant.* vol. V p. 50; cf. also vol. VIII, 1879, p. 170.

up in a few lines. ‹The general use of the title *varman*,› he says, ‹is common to them and the Veṅgi kings; and this and some other facts make it most probable that they belonged to one family. They had numerous contests and alliances by marriage with the Cera, Coḷa and Cālukya families, but in the 11th century they were mere feudatories of the Coḷas, and on this account were, apparently, repeatedly attacked by the Western Cālukyas. They disappear about the 14th century A. D.› Less than thirty years after this was written Mr. Venkayya, whose premature death is a severe loss to South-Indian epigraphical studies, contributed a very full paper to the *Archaeological Annual* for the year 1906—07, in which he gave in a condensed form an accurate account of all that antiquarian research had brought to light regarding the history of that remarkable dynasty.[1]

It is not a little curious that the Pallavas derive the origin of their race not from the Sun or the Moon, as is usual among the princely families of India, but from Açvatthāman who, like his father Droṇa, is one of the leading heroes in the great epic Mahābhārata. The salient point about those two ancient warriors is that they were Brahmins, belonging to the priestly house (gotra) of Bharadvāja. Like so many a bishop of mediaeval Europe those two Brahmins distinguish themselves by their valour on the battlefield. In the genealogy (vaṃçāvalī) found in some of the later documents of the Pallavas, it is said that Açvatthāman had a son, named Pallava, by a divine nymph or apsaras. ‹Once›, says the Amarāvatī pillar[2] inscription, ‹surrounded by [other] celestial maidens, the famous nymph Madanī who wished to see the abode of the hermits, entered the path of sight of that ascetic (Açvatthāman). The saint approached her, while, seated amongst a group of açoka-trees, she was wistfully regarding the male swans, which were afraid of being separated from their beloved ones, whenever they lost sight of them behind a lotus of the lake which was agitated

[1] *Archaeological Survey of India. Annual Report*, 1906—07. Calcutta 1909, pp. 217—243. In composing the present outline of Pallava history, I have largely drawn on Mr. Venkayya's article.

[2] *South Indian Inscr.* vol. II pp. 27 sq The genealogy is also given in the Kailāsanātha temple inscription and in the Kūram, Kāçākuḍi and Udayendiram copper-plate charters which all belong to the latest period of Pallava history. In the Kāçākuḍi grant the heavenly mother of Pallava is called Menakā, and a son named Açokavarman is attributed to him.

bij the wind. Perceiving him who resembled Cupid in the dress of a saint, she lost her self-control, just as Umā (Pārvatī) on seeing Çarva (Çiva). Then the nymphs united the couple which had conceived a deep affection. In due time, the nymph gave birth to a protector of the earth, which is girt by the ocean. The father called his son Pallava, as he was lying on a couch [covered] with a heap of sprouts (pallava)».

Such is the poetical conceit by which the heros eponymos of the Pallava race is connected with the priestly hero of the epic. At the same time an attempt is made to account for the name which, as an appellative, means «a sprout or shoot» in Sanskrit.

There is another curious legend preserved in Tamil poetry which connects the origin of the Pallavas with the ancient rulers of Coromandel. It relates that the first «Toṇḍaimān» (i. e. Pallava) was the son af a Coḷa king by a Nāgī or female serpent-demon.

These ancient legends have a certain poetical charm, but do not enlighten us on the true origin of the Pallavas which is to be sought in quite a different direction. There is, indeed, some reason to assume that they were of Parthian extraction, as the word Pallava appears to be identical with Pahlava which, like the older form Pārthava, is the designation by which the Parthians were known in ancient India. A further discussion of this interesting question would be out of place in the present paper. This much is certain that, when the Pallavas of Coromandel first make their appearance in history, they are thoroughly hinduized; in their documents we find no trace of their alleged Iranian ancestry. They bear Indo-Aryan names ending in varman and reckon themselves to belong to the gotra of the Bhāradvājas. It must, however, be borne in mind that during the first period of their history those documents — three copper-plate charters composed in Prākrit — are extremely scanty. Two of these grants acquaint us with a king of the name of Çivaskandavarman who in one of them is said to have performed

[1] The Tamil poem Maṇimegalai in which this legend occurs, also mentions a town named Nāgapuram in Çāvaka-nāḍu which, as Mr. Venkayya says, appears to be the Tamil name of the island of Java. Two kings of Nāgapuram are mentioned, *viz.* Bhūmicandra and Puṇyarāja, who claimed to be descended from Indra. *Archl. Survey Annual Report* for 1906—07, p. 221, footnote 1.

the agniṣṭoma, vājapeya and açvamedha sacrifices. The king mentions in it a previous donation by Mahārāja Bappasvāmin who is praised for his munificence and who, in all probability, was the donor's father. The charters are dated only in regnal years, but the use of Prākrit in official documents, according to Bühler, perhaps indicates that they are not later than the first half of the fourth century A. D. The dominions of Çivaskandavarman included not only Kāñcīpuram (Conjeeveram) from whence his grants ware issued, and the surrounding country, but also the Telugu country as far north as the river Kistna. [1]

That from a very early date Conjeeveram, about forty miles south-west of Madras, was the capital of the Pallava kingdom is also evident from the famous praçasti or eulogy on the Allahabad pillar which, originally set up by the Buddhist emperor Açoka to promulgate «the good Law», was afterwards utilized by the Gupta king Samudragupta to extol his conquests by the sword. Among the rulers of the South (Dakṣiṇāpatha) vanquished by the great Gupta monarch, we find Viṣṇugopa of Kāñcī, who consequently must have lived about the middle of the fourth century. [2]

For the next period of Pallava history, the fifth and sixth centuries, we possess another series of title-deeds, engraved on copper, which are distinguished from the earlier documents of the same type in that they are in Sanskrit. Their technical execution is also decidedly superior to that of the Prākrit charters. Three of the Sanskrit title-deeds which were issued from different places belong to the reign of a king named

[1] The three Prākrit charters in question are: 1st The Mayidavolu grant of the Yuvamahārāja Çivaskandavarman, dated in the 10th year of the unnamed king (mahārāja) then ruling. (Hultzsch, *Ep. Ind.* vol. VI pp. 84 sqq.); 2nd the Hirahaḍagalli grant of the Dharmamahārājādhirāja Çivaskandavarman, dated in the 8th year of his reign (Bühler, *Ep. Ind.* vol. I pp. 2 sqq.; 3rd the British Museum grant of Queen Cārudevī, consort of the Yuvamahārāja Vijaya-Buddhavarman and mother of Buddhyaṅkura. It is dated in some regnal year of the Mahārāja Vijaya-Skandavarman (Fleet, *Ind. Ant.* vol IX pp. 101 sq. and Hultzsch, *Ep. Ind.* vol. VIII pp. 143 sqq.). All three title-deeds are written in a very cursive writing; the execution is poor. Bühler classes the character of the Prākrit grants among the precursors of the southern alphabets (*Indische Palaeographie* p. 41; Fleet's transl. p. 44; plate III).

[2] J. F. Fleet, *Gupta Inscriptions (Corpus Inscr. Ind.* vol. III) p. 13.

Siṃhavarman. They furnish, moreover, the names of several other princes of the Pallava dynasty which it will be unnecessary to repeat here. Suffice it to say that these kings are described as Bhāgavatas, that is to say, as worshippers of Bhagavat, «the Lord» (Viṣṇu), and as scions of the Brahmanical house of Bharadvāja. They bear names which, with only one exception, end in varman.[1]

It will be noticed that for a period of three centuries the documents relating to Pallava history are confined to a few copper-plate inscriptions. These charters bear no other date than the regnal year of the ruling monarch who in most cases was the donor of the grant. The chronology of this period is consequently very uncertain, the only criterion for dating these inscriptions being the palaeographical evidence of the character used in them. Epigraphs on stone are entirely wanting.

For the third and last period of Pallava rule, the time of their greatest power as well as of their decline and final overthrow, which comprises the seventh and the first half of the eighth century, archaeological materials are much more abundant. We now have a fresh series of kings usually indicated as «the line of Siṃhaviṣṇu», all bearing names ending in varman with the only exception of their progenitor, Siṃhaviṣṇu himself. In the inscriptions we find these kings often indicated by a number of subsidiary names or birudas. Parameçvaravarman, for instance, is also called by such names as Ugradaṇḍa («he of the

[1] The Sanskrit charters are the following: 1st the Omgoḍu grant of Vijaya-Skandavarman (II), issued from Tāmbrāpa in the 33rd year of his reign. It is supposed to be „the earliest of the Pallava Sanskrit records examined so far" and, on account of the character, is ascribed to the beginning of the fifth century (cf. *Progress Report Epigraphy S. C.*, for 1915—16, p. 118); 2nd the Pikira grant of Siṃhavarman issued from Menmātura in the 5th year of his reign (Hultzsch, *Ep. Ind.* vol. VIII pp. 159 sqq.); 3rd the Māngaḷūr grant of Siṃhavarman, issued from Daçanapura in the 8th year of his reign (Fleet, *Ind. Ant.* vol. V pp. 154 sqq.); 4th the Uruvupalli grant of the Yuvamahārāja Viṣṇugopavarman, issued from Palakkaḍa in the 11th year of Siṃhavarman (Fleet, *Ind. Ant.* vol. V pp. 50 sqq.; 5th the fragmentary Darçi grant of the great-grandson of Vīrakorcavarman (*Ep. Ind.* vol. I, pp. 397 sqq.); 6th the Cendalur grant of Kumāraviṣṇu (II) issued from Kāñcipura in the second year of his reign (Hultzsch, *Ep. Ind.* vol. VIII pp. 233 sqq.); 7th the spurious Udayendiram grant of Nandivarman, issued from Kāñcipura in the first year of his reign (Kielhorn, *Ep. Ind.* vol. III pp. 142 sqq.).

fierce rod») and Lokāditya («Sun of the World»). Another difficulty is the frequent recurrence of the same names in this as well as in the earlier lines of Pallava kings. There seems to have existed a regular fashion of naming a child after its grandfather.

The epigraphical records of the house of Siṃhaviṣṇu comprise not only copper-plate charters but also numerous inscriptions on stone. The former are extensive poems in flowery Sanskrit which contain a good deal of historical information, especially in the first portion dealing with the Pallava rulers and their ancestry. They are very appropriately designated in the inscriptions themselves by the term praçasti («eulogy») which otherwise is hardly ever applied to copper-plate grants. [2] They are also remarkable for their excellent workmanship.

Among stone inscriptions we may mention, in the first place, those of Siṃhaviṣṇu's son and successor, Mahendravarman I. They are found on rock-cut temples at Triçirāpaḷḷi (vulgo Trichinopoly), Çīyamaṅgalam, Dalavāṇūr, and Mahendravāḍi. The cave temple at the last-mentioned place was dedicated to the god Viṣṇu, the other three to Çiva. The double inscription in the upper cave of Trichinopoly is of special interest, as it mentions also the erection of a stone image of the king himself. A fifth inscription in a cave temple at Pallāvaram near Madras contains nothing but a number of birudas of the king in Sanskrit, Telugu, and Tamiḷ. A cave inscription in Tamiḷ found at Vallam near Chingleput records the dedication of a cave temple by a vassal of Mahendravarman. Finally, there is a cave

[1] The charters of the third period are the following: 1st the Kūram grant of Parameçvaravarman I (Hultzsch, *South Indian Insc.* vol. I pp. 144 sqq.); 2nd the Kāçākuḍi grant of Nandivarman Pallavamalla, engraved on no less than eleven copper-plates (*op. cit.* vol. II pp. 342 sqq.); 3rd the spurious Udayendiram grant of Nandivarman Pallavamalla (*op. cit* vol. II pp. 361 sqq.). These charters are written partly in Sanskrit (in the *Grantha* character) and partly in Tamiḷ.

[2] *Cf.* Fleet, *Gupta Inscr.* p. 87 n.

[3] Trichinopoly [upper] cave inscr. (Hultzsch, *op. cit.* vol. I pp. 28 sqq. and II, plate X); Çiyāmaṅgalam cave inscr. (Hultzsch, *Ep. Ind.* vol. VI pp. 319 sqq.); Dalavāṇūr cave inscr. (Hultzsch, *Ep. Ind.* vol. XII, pp. 325 sqq.); Mahendravāḍi cave inscr. (Hultzsch, *Ep. Ind.* vol. IV, pp. 152 sq.); Pallāvaram cave inscr. (*Progress Report for Epigraphy*, *S. C.*; 1908—09, pp. 75 sq.); Vallam cave inscr. (Hultzsch, *op. cit.*, vol. II pp. 340 sq.); Maṇḍagappaṭṭu cave inscr. (*Progress Report for Epigraphy*, *S. C.*, 1904—05, part II, § 8).

at Maṇḍagappaṭṭu dedicated to the gods Brahmā, Īçvara (Çiva) and Viṣṇu, but unfortunately the king's name in the inscription is illegible.

It appears that under Mahendravarman I the great struggle between the Pallavas and Cālukyas commenced which lasted for one century and a half and ended with the downfall of both. His great antagonist was the Cālukya prince Pulikeçin II (A. D. 609—642). In the words of the famous praçasti of Aihole, the latter «caused the splendour of the Pallavas, who had opposed the rise of his power, to be obscured by the dust of his army and to vanish behind the walls of Kāñcīpura». [1] And in the same eulogy it is stated that Pulikeçin «caused great prosperity to the Coḷas, Keralas and Pāṇḍyas, he being the hot-rayed sun to the hoar-frost — the army of the Pallavas».

Pulikeçin also succeeded in occupying the Veṅgī country, situated between the mouths of the Kistna (Kṛṣṇā) and Godāvarī rivers, over which he established his younger brother, Viṣṇuvardhana, who first ruled the country with the title of yuvarāja, but subsequently made himself independent and thus became the founder of the Eastern Cālukya empire.

Evidently, however, the splendour of the Pallavas was only temporarily obscured. It was Mahendravarman's son and successor, Narasiṃhavarman I, who retrieved the fallen fortunes of his house. It is stated in the Kūram copper-plate grant that he not only repeatedly defeated the Coḷas, Keralas, Kaḷabhras and Pāṇḍyas, but also that he «wrote the syllables of the word vijaya (victory) on Pulikeçin's back which was caused to be visible in various battles» and that he even destroyed Vātāpi, the capital of the Cālukyas. That this was no idle boast is proved by a rock inscription which the Pallava king left in the very capital of his opponent. [4] The conquest of Vātāpi (the

[1] The Chinese pilgrim Hiuen Tsiang (Si-yu-ki, transl. Beal, vol. II pp. 255 sqq.) has left an interesting account of Pulikeçin (whom he mentions by name) and of his kingdom which he calls Mo-ho-la-cha, *i. e.* Mahārāṣṭra or Mahāraṭṭha.

[2] *Ep. Ind.* vol. VI, p. 11, verses 29 and 31.

[3] *Ind. Ant.* vol. XX pp. 94 sq.

[4] This interesting record, which unfortunately is partly obliterated, was discovered in the season 1876—77 by the late Dr. Fleet who edited it (*Indian Antiquary*, vol. IX (1880) pp. 99 sq.) together with a lithograph from an estampage prepared by himself. The inscription, which is written in the

present Bādāmi in the Bombay Presidency) by Narasiṃhavarman which, according to the late Dr. Fleet, must have taken place about 642 A. D. and marks the culminating point of Pallava power, is repeatedly mentioned in the documents of the period. The Pallava king assumed the title Vātāpi-koṇḍa ‹Conqueror of Vātāpi›, and in the inscriptions he is compared to the "pitcher-born" Agastya, the great Saint of Southern India, of whom it is related that he overcame a demon of the name of Vātāpi.[1]

In the Singhalese chronicle Mahāvaṃsa[2] it is recorded that in his wars with Pulikeçin the Pallava king was assisted by the pretender Mānavarman whom he twice supplied with an army to invade Ceylon.

Among the numerous birudas or epithets bij which Narasiṃhavarman I is designated is also that of Mahāmalla ‹the great Wrestler›. It appears to be preserved in the name of Māmallapura (i. e. Mahāmallapura) or Māvalivaram, as it is called in Tamil, a locality on the coast, about 30 miles south of Madras, which by its wonderful ancient temples and sculptures still recalls the bygone glories of the Pallava race. This remarkable group of monuments, now-a-days best known under the Anglo-Indian appellation of the 'Seven Pagodas' has excited the curiosity and admiration of many a traveller. The Venetian adventurer Nicolao Manucci, whose wanderings through nearly the whole of India fall in the reigns of the Great-Moghuls Shāh-Jahān and 'Ālamgīr (Aurangzeb), was one of the first Europeans in whose writings they are noticed. ‹On the coast of Coromandel›, he says, ‹near the sea, there is also a rock called Mavelivarao̊ [i. e. Māvalivaram], distant four leagues from a place called Sadrastapatao̊ [i. e. Sadrastapatam or Sadras], where there

same character as the contemporaneous Pallava inscriptions of Coromandel, consists of six lines, of which ll. 1—2 contain a date, whilst in ll. 3—6 we find a stanza in the Çārdūlavikrīḍita metre. It is followed by the remnants of a few lines in the Cālukya character.

[1] The Dinaja stone inscription of the Çaka year 682 (A. D. 760) edited by Dr. F. D. Kan Bosch establishes the interesting fact that in ancient Java too there existed a regular cultus of Agastya (*Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, vol. LVII, pp. 410 sqq.). The story of Agastya and Vātāpi is told both in the Mahābhārata (Bombay ed.) III, *adhy.* 96—99 and in the Rāmayaṇa (Bombay ed.) III, *sarga* 11 (cf. 43).

[2] Mr. Wijesinha's *Translation*, pp. 41 sqq.

are many sculptured figures resembling Chinese». Manucci had a fantastic notion «that the Chinese were once lords of Hindustan, and that they were ejected by the Pathans», and the Chinese character which — strange though it may seem — he assigned to the remains of Māvalivaram, was adduced by him as an argument in favour of his thesis!

About a century later a servant of the Dutch East-India Company, Jacob Haafner by name, gives a much fuller account of the wonderful ancient remains of Māvalivaram, which in the course of his prolonged stay at Sadras, then a Dutch "factory", he had frequently had occasion to inspect. In the twenty-four pages which he devotes to "Maveliewarom", as he calls the place, Haafner largely indulges in musings on the transitory nature of human things and the vanity of royal pomp. But the temples and images inspired him at the same time with a genuine admiration for what had been achieved by the ancient Indians in the field of architecture and sculptural art. Herein lies the chief interest of Haafner's account: in his appreciative and warm sympathy with India and Indians he is the herald of a new period.

His actual description of the temples and sculptures which is conceived in the somewhat inflated style than in fashion, is rather vague and not free from exaggeration. Yet, on the whole, it is possible to make out the individual monuments he alludes to. Thus he refers to the so-called "Shore Temple", in which he notices «the image of a male of a gigantic size, bearing a mitre on his head, who, chained both at hands and feet, lies in a kind of sarcophagus (grave) which stands in the middle of the temple». He speaks also of the colossal image of Viṣṇu reclining on the serpent Çeṣa, which is carved on the wall of one of the cave temples. The five so-called "r a t h s" which are popularly named after the five Pāṇḍava brothers and their common spouse, Draupadī, are also duly noticed by Haafner who correctly describes them as carved out of a single rock. He calls special attention to the r a t h of Bhīma, and adds that in the roof there is a large rent probably caused by lightning.

---

[1] J. Haafner, *Reize in eenen palanquin*, Amsterdam 1808, vol. II pp. 415—488. The author lived at Sadras till 17th June, 1781. For further particulars I may refer to my paper *Jacob Haafner. Schets uit de laatste jaren der Oost-Indische Compagnie* (*De Indische Gids*, March 1900).

His description is accompanied by a sketch in which the rath of Bhima, conspicuous by its roof, and that of Draupadi, smallest in size and simplest in shape, are perfectly recognisable. Haafner, as a matter of course, accepted the popular tradition which connects the remains of Māvalivaram with the Pāṇḍavas, and duly enlarged upon the pristine glories of the ancient city of "Joudishter". «On several of these monuments and ruins,» he says, «there are inscriptions, but the characters are wholly unknown, and among the most learned Pundits no one has yet been found who could read the same. They differ entirely from those of the Sanscrit, Nagari, Grindam [i. e. Grantha!], or other ancient Indian languages». [1]

It is due to the scholarship of Professor Hultzsch that the true history of the remains of Māvalivaram has at last been revealed. [2] From the numerous inscriptions found on them it follows that one of the earliest monuments of the site must be the so-called «rath of Dharmarāja (alias Yudhiṣṭhira)», the largest of the group of five rock-cut temples. It is covered with a number of short epigraphs which were first erroneously believed to refer to the images of deities under which they are found, but which Hultzsch has shown to be in reality birudas of a Pallava king, Narasiṃha, whom he identifies with Narasiṃha I, the conqueror of Vātāpi. Consequently the «Dharmarāja-ratha» must have been sculptured in the first half of the seventh century of our era.

Somewhat later in date are the monolithic Gaṇeça temple and the two cave temples called Dharmarāja-maṇḍapa and Rāmānuja-maṇḍapa. In the inscriptions they are assigned to a king of the name of Atyantakāma whom Hultzsch identifies with Narasiṃhavarman I's grandson: Parameçvaravarman I.

Finally we have the quaint tiger-cave at Çāḷuvaṅguppam, a village 2 miles north of Māvalivaram. It bears a bilitteral epigraph in which the praises of a Pallava king Atiraṇacaṇḍa are sung. Hultzsch believes him to be the same as Nandivarman under

---

[1] It will hardly be necessary to point out that Nāgarī and Grantha are not languages, but alphabets in which the Sanskrit is usually written in North- and South-India respectively.

[2] Prof. Hultzsch has first edited the Pallava inscriptions of the Seven Pagodas in his *South Indian Inscriptions*, vol. I pp. 1 sqq., and subsequently given a revised edition of them in *Ep. Ind.* vol. X pp. 1 sqq.

whom, as we shall presently see, the power of the Pallavas collapsed. This sudden collapse, in Dr. Hultzsch's opinion, may account for the fact that so many of the excavations at the Seven Pagodas have remained unfinished.

It would be impossible in the present paper to give an adequate account of the wonderful monuments of Māvalivaram which were raised by the Pallava princes of the seventh century. Suffice it to say that they form the most striking memorials of that remarkable dynasty and that, moreover, they are of great interest as the prototypes of Dravidian architecture.[1]

Next to Māvalivaram, it is the former Pallava capital Conjeeveram (Kāñcīpura) which still bears testimony to their piety and love of art. Foremost among its ancient shrines stands the temple dedicated to Çiva under the name of Kailāsanātha („Lord of Mount Kailāsa"). It was built by Rājasiṃha who is the same as Narasiṃhavarman II. The central shrine bears an inscription of twelve Sanskrit verses which, after praising the mythical ancestors Bharadvāja, Droṇa, Açvatthāman and Pallava, eulogizes the royal founder of the temple which after him is designated by the name of Rājasiṃheçvara. Round the inside of the enclosure of the shrine we find, moreover, a great number of short inscriptions containing an enumeration of several hundred b i r u d a s of the same king.[2]

Two points may here be parenthetically noted: the prevalence of the worship of Çiva, especially under the form of the liṅga or phallus and the absence of dates in the inscriptions of the period.

While the Pallava princes were adorning Conjeeveram and Māvalivaram with sanctuaries, the war with their hereditary enemies, the Cālukyas, continued with undiminished vigour and alternating success. In the Kūram copper-plate grant a

[1] For the architecture and iconography of „the Seven Pagodas" I may refer to James Fergusson's *Hist. of Indian and Eastern Architecture*, revised edition by Burgess and Spiers (London 1910) vol. I pp. 327 sqq.; Vincent A. Smith, *Hist. of fine art in India and Ceylon* (Oxford 1911) pp. 220 sqq.; G. Jouveau-Dubreuil, *Archéologie du Sud de l'Inde*, Paris 1914 (Annales du Musée Guimet. Bibl. d'Etudes. Tomes XXVI—XXVII) *passim*.; and my *Iconographical notes on „the Seven Pagodas"* (*Archl. Survey Annual Report*, 1910—11, pp. 49 sqq.).

[2] A. Rea, *Pallava Architecture (Archl. Survey. New Imp. Series.)* Madras 1909. Hultzsch, *South Indian Inscr.*, vol. I pp. 8 sqq.

lengthy description is given of a fearful battle fought between Narasiṃhavarman I's grandson, Parameçvaravarman I and the Cālukya Vikramāditya I, (A. D. 655—680), surnamed Raṇarasika, who was a son of Pulikeçin II. The end was, in the words of the inscription, that the Pallava king «made Vikramāditya, whose army consisted of several lakhs, take to flight, covered only by a rag» [1]. Vikramāditya, on the other hand, boasts in one of his records that «this lord of the earth, conquering Īçvarapotarāja (i. e. Parameçvaravarman I), took Kāñcī whose huge walls were insurmountable and hard to be broken, which was surrounded by a large moat that was unfathomable and hard to be crossed». [2]

It appears that on the death of Parameçvaravarman II the Pallava kingdom was torn by internal dissensions. His successor was Nandivarman Pallavamalla, but from some obscure allusions found in the records of his reign, it would appear that he had usurped the throne. This much is certain that he belonged to a collateral branch of the royal line, as he was descended from Bhīmavarman, a younger brother of Siṃhaviṣṇu. The Cālukya king, Vikramāditya II, was not slow to take advantage of the weakness of his opponent. As stated in one of his own charters (the Vakkaleri grant) he «resolved to uproot completely his natural enemy, the Pallava, who had robbed of their splendour the previous kings born from his race, reached with great speed the Tuṇḍāka-viṣaya [*i. e.* the Pallava country], attacked at the head of a battle and put to flight the Pallava, called Nandipotavarman, who had come to meet him, ... and entered *[the city of]* Kāñcī which seemed to be the handsome kāñcī (girdle) of the nymph of the southern region, — without destroying it». Not only did he spare the capital of his enemy, but he also bestowed his bounty on the twice-born, the distressed and the helpless and acquired great merit by rich gifts to the Kailāsanātha and other temples. A half obli-

[1] *South Indian Inscr.* vol. I p. 151. In an inscription in the Kailāsanātha temple of Conjeeveram it is said that the valour of Lokāditya (a biruda of Parameçvaravarman, meaning „the Sun of the World") dried up the army of Raṇarasika, just as the heat of the Sun does the mud. (*op. cit.* vol. I p. 28).

[2] *South Indian Inscr.* vol. I p. 145.

[3] *South Indian Inscr.* p. 146.

terated Kanarese inscription on a pillar of the Kailāsanātha temple still bears testimony to the conquest of the Pallava capital by the Cālukya. ‹This defeat of the Pallavas by the Cālukyas›, Mr. Venkayya says, ‹seems to have dealt the death-blow to the sovereignty of the former. Thus the history of the Pallavas emphasises the oft-repeated lesson of Indian history that, when internal dissensions set in in a dynasty, its decline and disappearance is only a question of time. Powerful kings could by their personal prowess only put off the down-fall to a more distant date. Pallava ascendancy came to an end about the middle of the 8th century and, curiously enough, their rivals, the Cālukyas of Bādāmi, also ceased to be the reigning power about the same time›.

The above survey of Pallava history will perhaps, at first sight, seem somewhat out of place in a paper dealing with inscriptions from Borneo. It should, however, be borne in mind that it is during the period of Pallava ascendancy that we meet with the first epigraphical monuments of Hindu influence in the Archipelago. Now there is reason to assume that in the history of the spread of Indian civilisation the Coromandel coast played an important part, although the Indian emigrants who set sail for the eastern islands did not exclusively come from that part of the Indian continent. That during the 4th to 7th centuries of our era there must have been a lively intercourse between India, Indo-China, and the islands of the Archipelago is evident from the accounts of the Chinese pilgrims who during that period travelled to ‹Jambudvīpa› by sea to visit the sacred places associated with the life of the Buddha. It goes without saying that on their voyages from China to India and back those pilgrims had to adopt the routes which were then being followed by the sea-borne trade. Earliest in date is the itinerary of Fa-Hian which gives us a remarkably vivid impression of the dangers of the deep which the mariners of those days had to brave. Starting from China in the year 399 A. D., he had accomplished the journey from China to India by the hardly less dangerous overland route and, after visiting the sacred vestiges at the Bodhi tree and other places of pilgrimage in Upper India, he had embarked at Tāmralipti (Tamlūk), the port of Bengal, and, sailing along the coast for

fourteen days and nights, he reached «the country of the lions» (Siṃhala, Ceylon). There he stayed for no less than two years, before undertaking the voyage home. He then shipped himself on board a great merchant vessel, which carried about two hundred men; but after a few days a terrible tempest arose, and the ship sprung a leak. The merchantmen were greatly terrified, but Fa-Hian invoked Avalokiteçvara and paid reverence to the Buddhist saints. After the hurricane had blown for thirteen days, they reached a small island and here they were able to repair the leak. They put to sea again. «In this ocean», Fa-Hian writes, «there are many pirates, who, coming on you suddenly, destroy everything. The sea itself is boundless in extent; it is impossible to know east or west except by observing the sun, moon, or stars, and so progress. If it is dark, rainy weather, the only plan is to steer by the wind without guide. During the darkness of night we only see the great waves beating one against the other and shining like fire, whilst shoals of sea-monsters of every description [surround the ship]. The merchants, perplexed, knew not towards what land they were steering. The sea was bottomless and no soundings could be found, so that there was no chance of anchoring. At length, the weather clearing up, they got their right bearings, and once more shaped a correct course and proceeded onwards; but if they had happened to have struck on a hidden rock, there would have been no escape. Thus they voyaged for ninety days and more, when they arrived at a country called Ye-po-ti (Java, *or perhaps*, Sumatra)». Fa-Hian's account of the island, where he stopped the best part of five months, is disappointingly meager after his effuse description of the voyage thither. It is contained in the one sentence: «In this country heretics and Brahmins flourish, but the law of Buddha is not much known». The pilgrim then relates how he embarked on board another merchant vessel, having a crew of some two hundred men, and set sail for China. After a month and some days, in the middle of the night the ship once more was assailed by a storm of such violence that it was in great danger of being lost. Again Fa-Hian turned to Avaḷokiteçvara «the Great Com-

[1] I quote Beal's transl. from the Introduction to his Si-yu-ki *Buddhist Records of the Western world.* Vol. I, p. LXXX.

passionate» for help, but the Brahmins ascribed their ill luck to the presence of the bhikṣu and resolved to land him on any island they should come across. Fortunately Fa-Hian's religious patron interceded on his behalf and threatened them with the vengeance of the king of China who was a firm believer in the law of Buddha. After a long and perilous voyage the pilgrim at last reached «the land of Han».

The most celebrated of the Chinese pilgrims, «the Master of the Law», Hiuen Tsiang[1], whose very accurate and detailed itinerary is of inestimable value for the knowledge of ancient India, does not supply any information regarding the sea-borne trade which in those days was carried on between India and the Archipelago. Both on his way to India and back he chose the overland route. Yet his «Life» described by two contemporaneous authors contains a passage which is of some interest for our present purpose. There it is stated that Kāñcipura, the capital of Draviḍa [i. e. the Tamil country] was the sea-port of South India for Ceylon, the voyage to which took three days.[2] It follows that Kāñcipura was in those days an intermediate port on the route from Tāmralipti in Bengal to Ceylon, and that apparently it then had the position now held by Madras. May we not assume that there existed also a direct intercourse between the ancient Pallava capital and the Archipelago?

Hiuan Tsiang returned to China in the year 645 A. D. after an absence of sixteen years. It appears that his example excited the enthusiasm of another famous divine, whose religious name

[1] Hiuen Tsiang personally visited Kāñcīpura, the capital of Draviḍa, as he calls it, in 640 and gives a valuable account of the town which interested him particularly as the native place of Dharmapāla. According to the pilgrim the country counted some eighty Brahmanical temples and some hundred Buddhist monasteries. Si-yu-ki (transl. Beal), vol. II pp. 228 sqq.

[2] *Histoire de la vie de Hiouen-thsang*, traduite par Stanislas Julien, Paris 1853, pp. 191 sq. Thomas Watters, *On Yuan Chwang's travels in India*, London 1905, vol. II, p. 227. At first sight it may seem somewhat surprising to find Kāñcipura described as a sea-port, considering the position of the modern town of Conjeeveram at the distance of some 10 miles, as the crow flies, from the mouth of the Palār river. But it should be remembered that several important ports of ancient India such as Bharukaccha, (modern Broach) on the West coast, and Tāmralipti (modern Tamlūk) in Bengal were similarly placed at considerable distance from the coast. Tamluk, *e. g.*, is now some 60 miles from the sea. Moreover, the course of Indian rivers is liable to change. In the case of the Pālār this is explicitly noted by E. Reclus, *Nouvelle géographie universelle*, Paris 1888, vol. VIII p. 527.

was I-tsing. This pilgrim, however, is distinguished from his great predecessor in that he travelled by sea both on his voyage out to India and home. In 671 he sailed on a Persian ship from Kanton and, favoured by the north-east monsoon, reached Fo-che (Bhoja), also called Çrī-Bhoja, which apparently was the capital of a State of the same name and in all probability was situated somewhere near Palembang.

That Bhoja was a centre of Hindu civilisation appears from the fact that I-tsing sojourned there for six months in order to acquaint himself with Sanskrit grammar. He then continued his journey to Mouo-louo-yu (Malayu) [1], where he stopped again for two months. His next station was Kie-tch'a which has been identified by M. Chavannes with Achin, but which more probably, according to Kern's identification, represents the port of Kedah in Malacca.

By the end of 672 he sailed from this place for the Indian continent and on his way visited «the land of the naked people» *i. e.* the Nicobar Islands, of which he has left us an interesting description. In the course of the following year he landed at Tāmralipti from where he continued his pilgrimage by land to the Mahābodhi temple and the famous Convent of Nālandā. We need not follow him on his further wanderings. For our present purpose the main point of interest in his itinerary is that it acquaints us with another trade-route, which connected the Archipelago with the chief port of Bengal.

On the route from Tāmralipti to Bhoja (or Çrī-Bhoja) there were probably other intermediate ports besides the three mentioned by I-tsing. I may remind the reader of the pillar inscription of the Buddhist sea captain (m a h ā n ā v i k a) Buddhagupta of Raktamṛttikā which has been found in the Wellesley district of the Malay peninsula, and which, according to Professor Kern, may be assigned to about 400 A. D. The character is very similar to that of the early Sanskrit inscriptions of Java. [2]

I-tsing has not, like Hiuen Tsiang, composed a detailed account of his pilgrimage. The information regarding the countries he

[1] Mr. Rouffaer (*Notulen Bat. Gen.*, 1909, p. 116) proposes to identify this locality with Djambi (Jambi) on the north coast of Sumatra.

[2] H. Kern, *Over eenige oude Sanskritopschriften van 't Maleische schiereiland*. Versl. en Meded. Kon. Ak. v. Wetensch. 3rd s., vol. I, pp. 5 sqq. Reprinted in *Verspreide Geschriften van Prof. Kern*, vol. III, 1915, pp. 255 sqq.).

visited is only incidentally contained in his two works, one of which *A record of the Buddhist religion as practised in India and the Malay Archipelago* [1], is chiefly interesting for the history of Buddhism in those countries. In his other work he gives short biographies of no less than sixty eminent Chinese pilgrims who had visited India in his days. M. Chavannes [2] in the introduction to his French translation of that work calls attention to the remarkable fact that in a single generation sixty persons were found willing to undertake such a perilous journey. Moreover, M. Chavannes shows good reason for assuming that there were many more pilgrims of whose wanderings no record has been preserved and that the actual number of those pious palmers must have amounted to several hundreds.

«A vrai dire,» M. Chavannes says in his introduction, «les difficultés que rencontraient ces voyageurs auraient dû décourager les audacieux qui étaient tentés de les imiter; ceux qui passaient par terre devaient traverser le désert de Gobi où les mirages trompeurs entretenaient des épouvantes indicibles, où le vent qui soulevait des flots de sable menaçait d'ensevelir les caravanes, où la route à suivre était marquée par les ossements des bêtes et des gens qui y avaient trouvé la mort. Ceux qui hasardaient leur vie sur de lourdes jonques qui se perdaient parfois, corps et bien; quoique les Chinois fussent au VIIe siècle de notre ère les plus hardis navigateurs de l'Orient et quoique leurs embarcations pussent porter jusqu' à six ou sept cents personnes, ils n'étaient pas sûrs de triompher des vagues déchaînées; ou bien ils se trompaient dans leur route et venaient échouer sur des récifs qu'ils croyaient être le dos du monstre marin **makara**. Même arrivés en Inde, ils n'étaient pas à l'abri des dangers: les fleuves étaient parcourus par des barques de pirates; les routes étaient infestées par des bandes de brigands. Malgré

[1] *A record of the Buddhist religion as practised in India and the Malay Archipelago (A. D. 671—695)* by I-tsing, transl. by J. Takakusu. Oxford 1896. On the difficult problem of identifying the geographical names mentioned by I-tsing cf. Kern's article *Een Chineesch reiziger op Sumatra* (I-tsing in 672—695 A. D.) in *Tijdschrift voor Ned. Indië*, 2nd New Series, vol. I, 1897. (Reprinted in *Verspreide Geschriften van Prof. Dr. H. Kern*, vol. VI, 1917, pp. 213 sqq.)

[2] *Voyages des pèlerins bouddhistes. Les religieux éminents qui allèrent chercher la loi dans les pays d'Occident. Mémoire composé à l'époque de la grande dynastie T'ang par I-tsing*, traduit en français par Edouard Chavannes. Paris 1894.

tout, les pèlerins ne perdaient pas leur enthousiasme sacré et se passaient de main en main la torche de la Loi».

If we admit that the study of the Pallava inscriptions of Coromandel is important for the right understanding of the beginnings of Hindu civilisation in the Archipelago, the same may be said with even greater justice of the early records of two ancient kingdoms of Further India, Campā and Kambodia, which have received and absorbed in such a remarkable degree that wave of culture from the coast of the Indian continent. Here too we find Brahmanical civilisation — which, after taking its origin among the Indo-Aryans of Āryāvarta (Hindūstān) had first been carried to the Dravidian peoples of the Deccan — grafted anew on two nations, the Cam and the Khmer, which, like the Draviḍas, were widely different from the Indo-Aryans in race and tongue. These peoples which, from the Brahmanical point of view, were in reality Mlecchas (barbarians) have reshaped that ancient Indian civilisation in accordance with their own national genius, as is evident, in the first place, from those grand monuments of architectural and sculptural art which still excite the admiration of travellers from all parts of the globe.

It is particularly the ancient kingdom of the Cam [1] which has played an important part in the spread of Hindu civilisation in the Far East and which, owing to its situation on the east coast of Further India (the present Annam) formed a natural link between Java and China. [2] The name Cam by which this «Mleccha» nation called itself, was bound to remind the Brahmin immigrants of one of the great ancient cities of their homeland, Campā on the right bank of the river Ganges, and it was, no doubt, on that account that in their Sanskrit inscriptions they designate the Cam country by that famous and familiar name. [3]

[1] Abel Bergaigne, *L'ancien royaume de Campā dans l'Indo-Chine d'après les inscriptions.* (*Journal asiatique*, 1888, pp. 5—105). Georges Maspero, *Le royaume de Champa.* (*T'oung Pao*, 1910 and 1911).

[2] On the close relations between Cam and Javanese art *cf.* Dr. Krom's remarks *Rapport Oudh. Onderzoek Ned. Indië*, 1911, pp. 85 sqq. An interesting monument of the concluding period of Hindu civilisation in Java is the tomb of the Cam princess, known as Ratu Putri Campa at Majapahit. Its date is Çaka 1370.

[3] Campā was the capital of the Aṅga country. In the ancient Pali text Mahāparinibbānasutta (The Book of the great Decease) *Sacred Books*

The state of Campā, according to some Chinese sources, had been founded in the year 137 A. D. [1] It is still referred to by Marco Polo (c. 1292) as «la grant contrée de Cyamba». By the end of the fifteenth century it was finally overpowered by the Annamites who were originally settled in Tonkin and who in the Sanskrit records of Campā are, curiously enough, indicated by the name *Yavana*, a term which in India proper was, in the first instance, applied to the Greeks. [2] At present the Cam nation is reduced to some 100.000 people who survive in Binh Thuān (the southern-most district of Annam) and in Kambodia. Their chief settlement is the valley of Phan-rang, a locality which in the Sanskrit inscriptions occurs under the name of Pāṇḍuraṅga. [3]

It is due, principally, to the labours of M. Louis Finot that of late years an enormous stride has been made in the elucidation of the early history of that country. The oldest epigraphical document of Campā (and of the whole of Indo-China) is the rock inscription of Võ-cạnh, 4 kilometers from Nha-trang, and since 1910 in the Hanoi Museum. [4] This inscription, which unfortunately is partly illegible, is ascribed to the third (or perhaps the second) century of the Christian era. The existence of a Sanskrit inscription of so early a date in a far-off country like Campā is not a little remarkable.

Special interest attaches to the three inscriptions [5] which come next in time and which are associated with a king of the name of Bhadravarman who begins the line of historical rulers of Campā. None of these three epigraphs is dated, but for

of the East, vol. XI, it is mentioned first among the six great cities of Buddhist India. On its position *cf.* A. Cunningham, *Ancient Geography of India*, vol. I (1871), pp. 477 sqq.

[1] Chavannes, *Les religieux éminents* etc., p. 208.

[2] Kern, *Yavana als naam van Annam (Bijdr. Kon. Inst.*, vol. LXXII, 1916, pp. 399 sq.).

[3] Finot, Pāṇḍuraṅga. *Album Kern*, 1903, pp. 381 sqq.).

[4] Bergaigne, *Inscriptions sanscrites du Campā et du Cambodge* (1893), pp. 11—18 [191—198] nº XX (416). Finot, *B. E. F. E. O.*, vol. II (1902), p. 185 and vol. XV (1915), nº 2, pp. 3—5 (with facsimile). The inscription is partly defaced and, consequently, the king's name lost. But in the preserved portion he is said to belong to the race of Çrī-Māra.

[5] Bergaigne, *Inscriptions*, pp. 19—26 [199—206] nº XXI (415). Finot, *B. E. F. E. O*, vol. II, pp. 185—191 (*cf.* vol. III, p. 209 and IV, p. 917), also vol. XV, nº 2, p. 5. Cf. Edouard Huber, *B. E. F. E. O.*, vol. XI (1911), pp. 264—267 and G. Maspéro, *Le royaume de Champa*, T'oung Pao. 1910, pp. 347 sqq.

palaeographical reasons they have been attributed to about 400 A. D. Two of them are short rock-inscriptions: the one is found at Cho'-dinh in the province of Phu-yen, the other is incised on a rock called Hon-cuc, at a distance of 28 kilometers south-east of Tourane (Turan). The Cho'-dinh inscription refers to a sacrifice instituted on behalf of the Dharmamahārāja Bhadravarman. The title by which the king is here disignated is also borne by the Pallava prince Çivaskandavarman in one of the copper-plate charters of the 4th century which have been noted above (pp. 172 sq.). The sacrifice apparently was offered to Çiva under the appellation of Bhadreçvara. The Hon-cuc inscription is nothing but an invocation of «the Lord Mahādeva Bhadreçvara-svāmin». It does not contain the name of any king, but it is so similar to the rock-inscription of Cho'-dinh that it may be assumed to belong likewise to the reign of Bhadravarman I.

We now come to the third and most important inscription of that king. It was discovered by M. Finot in December 1899 on the site of Mi-so'n which is described by him in the following terms: «A une heure de marche du village [i. e. Mĩ-so'n] est un vallon d'un accès difficile, clos de toutes parts d'une ceinture de collines rocheuses et envahi par une brousse épaisse. Ce cirque solitaire recèle le plus magnifique ensemble de monuments qui nous soit resté de l'ancien Champa. Sur les deux rives d'un ruisseau qui le traverse du Sud au Nord se groupent plus de trente édifices ou édicules de briques, dont un habile et patient ciseau a délicatement sculpté les murs, les baies et les frontons. Les constructions principales étaient: dans le groupe Ouest, deux vastes salles rectangulaires servant sans doute de lieux de réunion; dans le groupe Est, une haute et spacieuse tour, dont le sanctuaire ne contient plus aujourd'hui que le grand piédestal de pierre, qui portait autrefois la statue de la divinité du lieu, probablement Çiva».

Here then we have the chief sanctuary of that Çiva Bhadreçvara who is invoked in the two rock inscriptions, one of which — that of Hon-cuc — is situated at a distance of only 8 kilometers to the north-west of Mi-so'n. According to a universal Indian practice to which I shall have occasion to revert, we find the god as well as his shrine indicated by a compound in which the name of the founder Bhadra(varman) is combined with the word īçvara «the Lord» (i. e. Çiva). The inscription

is incised on the two faces of a stele of a type similar to that found in Java. It was discovered by M. Finot in front of the main temple. The inscription is composed in Sanskrit prose, but it betrays an imperfect knowledge of grammar, and the wording is clumsy. It records that the land enclosed between the mountains, in other words, the valley in which te shrine is situated, together with its inhabitants is bestowed on the god, Çiva Bhadreçvara. It contains no date.

The first instance of a dated inscription in Campā is afforded by another stele [1] found in the same spot as the one just discussed. Unfortunately the slab is broken in two and the inscription otherwise damaged, so that portions of the text are lost. Of the date only the figure indicating the hundreds has been preserved. This inscription is important for the further history of the Bhadreçvara temple. It relates that the ancient shrine had been destroyed by a conflagration in the reign of Rudravarman and that after the king's death, his son and successor, Çambhuvarman, rebuilt the temple which henceforth became known under the name of Çambhubhadreçvara. It will be observed that in this appellation we find the names both of the founder and of the restorer of the temple coupled with the word içvara indicating Çiva. Originally the inscription must have contained no less than three dates for the chief events related therein, to wit, the destruction of the temple, the death of Rudravarman, and the restoration by Çambhuvarman, but of these three dates only that of the conflagration has been partly preserved, the figure indicating the hundreds being alone extant. From the words caturṣu varṣaçateṣu Çakānāṃ vyatiteṣu it follows that the event in question must have happened in the fifth century of the Çaka era, or, in other words, between 479 and 577 A. D.

The site of Mĩ-so'n, after having been completely cleared under the supervision of M. Parmentier, yielded several more inscriptions. Among the total of twenty-five inscribed stones found on the spot, the stele indicated by M. Finot as «stele III» is of special interest for the early history of Campā, because it supplies the names of several kings who must have ruled some

[1] Finot, *B. E. F. E. O.*, vol. III (1903), pp. 206—211 (cf. vols IV (1904), p. 917; XI (1911), p. 261 and XV, n° 2, p. 5.) *Cf.* G. Maspéro, *T'oung Pao*, 1910, pp. 516 sq.

time subsequent to Bhadravarman's reign. [1] Those princes trace their origin back to a king of the name of Gaṅgārāja. It is tempting here to suspect some connection with that branch of the Pallavas, the scions whereof in their charters called themselves Gāṅgeya «sons of Gangā», and who by writers on Indian history are usually designated as Ganga-Pallavas. The inscription on «stele III» contains two dates, — the Çaka years 579 and 601 (?), corresponding to A. D. 657 and 679.

Among the early inscriptions of Campā there are two more to which I wish briefly to refer. One is the stele inscription of the monument of Po Nagar [2] which belongs to a king of the name of Satyavarman. The contents of this inscription may be summarized as follows. A very ancient Çiva temple, said to have been founded by a mythical king, Vicitra-sagara, had been burnt down and the mukhaliṅga (*i. e.* a linga carved with the face of Çiva at the top) enshrined in it robbed by pirates who are described as very black, very lean and as cannibals. This had happened in Çaka 696 (A. D. 774). Satyavarman pursued the enemy and beat him in a naval battle. He did not, however, recover the head of Çiva nor the temple treasures which likewise had been carried off by the invaders. Both vanished in the ocean. The king then rebuilt the temple and placed in it a new mukhaliṅga called after him: Çri-Satyamukhaliṅga. The restoration of the temple took place in Çaka 706 (A. D. 784), exactly ten years after its destruction.

The Yang Tikuh stele inscription of Indravarman, [3] which is in excellent preservation, tells in Sanskrit prose and verse a very similar story, but here the interesting point is that the invaders who had come across the sea are distinctly called Javanese (*Java*). The sanctuary which forms the subject of the present inscription was also a Çiva temple, named Bhadrādhipatiçvara, which stood near the village of Takoh in the valley of

[1] Finot, *B. E. F. E. O.*, vol. IV, pp. 918 sqq. (Cf. vol. XI, p. 265 and XV. n° 2, p. 5—6.) G. Coedès, *B. E. F. E. O.*, vol. XII, n° VIII, pp. 15—16. Cf. G. Maspéro, *T'oung Pao*, 1910, pp. 348 sq. According to the Chinese sources Ti Tchen (= Gangārāja) was a son of Fan-Hou Ta whom M. Maspéro proposes to identify with Bhadravarman I.

[2] Bergaigne, *Inscriptions*, pp. 62—80 [242—260], n° XXVI (407). *Cf.* G. Maspéro, *T'oung Pao*, 1910, pp. 552 sqq.

[3] *Ibidem*, pp. 27—38 [207—218], n° XXII (397). *Cf.* G. Maspéro, *T'oung Pao*, 1910, pp. 559 sqq.

Phan-rang (Sanskrit Pāṇḍuraṅga). It was burnt down by the Javanese in Çaka 709 (A. D. 787) and was rebuilt by Indravarman in Çaka 721 (A. D. 799), whence it was renamed Indrabhadreçvara.

Among the Sanskrit inscriptions of Kambodia edited by M. Barth the earliest dated specimen is that on a stele placed inside the temple of Bayang.[1] It records the erection (or restoration) of a Çivapada and the construction of a tīrtha in the vicinity in Çaka 604 (A. D. 682) and 624 (A. D. 702) respectively.

With regard to these early epigraphical records of Indo-China two points deserve special notice: the prevalence of the worship of Çiva and the exclusive use of the Çaka era. This era we find also regularly employed in the inscriptions of the Archipelago, as far as they are dated. Whatever the origin of the Çaka era may be, it is decidedly the era of Southern India, whereas in Northern India it was the Vikrama (or Mālava) era which was preferably used.[2] Here again, therefore, we have a peculiarity which points to the southern origin of that particular form of Indian civilisation which is found in the Far East.

It is certainly astonishing that in the inscriptions of the Pallavas and other Southern dynasties no reference whatever is made to the relations which in those days must have existed between Coromandel and the Far East. The explanation probably is that those relations, of which the accounts of the Chinese pilgrims have left us such a valuable record were of a perfectly peaceful nature. Supposed the powerful Pallava princes of Kāñcīpura had equipped armadas and carried their arms to the remote shores of Campā and Java, may we not assume that their conquests on the far side of the ocean would have been extolled in their praçastis with no less effusion than we find lavished on their victories over the Cālukyas?

If then, in the present case, some weight may be attached to an argumentum ex silentio, we are perhaps justified in

[1] Barth, *Inscriptions Sanscrites du Cambodge*, pp. 31—38 nº V (283).

[2] F. Kielhorn, *Ep. Ind.* vol. VII, 1902—03, *Appendix*, p. 1.

[3] It must, however, be admitted that the known inscriptions omit to mention Narasiṃhavarman's interfering in the Ceylon succession to which reference is made in the Mahāvaṃsa (cf. above p. 177).

concluding that the penetration of Hindu culture in the Far East took place along the peaceful lines of trade and traffic. Fa-Hian found Brahmins settled in Ye-po-ti. The merchants on the vessel which brought the pilgrim home from his long pilgrimage, were partly at least — he says so explicitly — Brahmins. It was, no doubt, through the Brahmins in the first place, that Brahmanical civilisation, together with their religion, their sacred lore, and their ancient language was carried across the eastern ocean.

In the records of Campā, on the other hand, as well as in those of Java there is likewise a remarkable paucity of direct references to the homeland of that Indo-Aryan civilisation, of whose greatness those very records are so eloquent witnesses. Indirect testimonies, however, are not altogether wanting. In the course of my survey of Pallava history I have mentioned some curious legends regarding the mythic origin attributed to that famous royal line. Pallava, the *heros eponymos*, was believed to have been borne by a heavenly nymph, named either Madani or Menakā, to the warlike Brahmin hero of the great epic, Droṇa's son Açvatthāman. According to another legend the first Pallava prince had sprung from the union of Açvatthāman and a Nāgī, whereas in Tamil poetry it is not Açvatthāman, but a Coḷa king, named Kiḷḷi, who entered the snake-world and married the daughter of the Serpent lord.

Now the Sanskrit inscription on stele III from Mĩ-so'n to which reference has already been made, contains a curious passage which accounts for the origin of the kings of Kambodia in the following terms. I quote M. Finot's translation.

«[C'est là que] Kauṇḍinya, taureau des brahmanes de cette [cité], planta le javelot qu'il avait reçu de l'éminent brahmane Açvatthāman, fils de Droṇa.

Il y avait une fille du roi des Nāgas, de naissance ....., qui fonda sur la terre la race qui porte le nom de Soma: ayant adopté cet état, chose remarquable, elle habita une demeure humaine.

Le taureau des Munis nommé Kauṇḍinya l'épousa pour l'accomplissement des rites. A l'égard de ce qui concerne la nature des causes des événements à venir, incompréhensible en vérité est l'action du destin!»

M. Coedès, while calling attention to this remarkable adaptation, concludes: «De quelque façon que nous l'envisagions,

la légende cambodgienne nous ramène à la cour des Pallavas. Le fait est d'autant plus digne d'attention que cette légende est attachée en Indochine au nom de Kauṇḍinya, qu'on appelle volontiers «l'indouisateur du Cambodge». [1]

Another point which may be mentioned here is the nomenclature of Hindu (*or rather*, Hinduized) Rajas in the Far East. M. Bergaigne was one of the first to draw attention to the fact that in the Sanskrit inscriptions of Indo-China — with the only exception of the Nha-trang (*or* Võ-cạnh) rock inscription which, as we saw, is earliest of all — we meet with royal names ending exclusively in *varman*.

«Or à partir du n° XXI [the Cho'-dinh rock inscription]», that author says with regard to Campā, «nous ne trouverons pas un seul nom royal sans cette terminaison, exclusivement usitée aussi au Cambodge dès l'époque des plus anciennes inscriptions, comme elle l'a été d'ailleurs dans les îles de la Sonde, et avant tout chez plusieurs dynasties de l'Inde du sud, rois de Veṅgi, Pallavas, Kadambas, dès le Ve ou meme le IVe siècle.» [2] Considering that among the dynasties of India proper there is a great variety of such royal «surnames» as ā d i t y a, g u p t a, c a n d r a, d e v a, p ā l a, r ā j a, v a r d h a n a, s i ṃ h a, and s e n a, the almost universal employment of names in *varman* in the Far East is certainly very remarkable. [3] In the course of our summary of Pallava history we have had occasion to note that the great majority of princes belonging to that illustrious line did bear names of that type. It is true that among other southern dynasties too such names were common. But if we remember that for a long period the Pallavas stood

[1] G. Coedès, *Etudes Cambodgiennes*, I. *La légende de la* N ā g i. B. E. F. E. O. t. XI (1911) pp. 891 sqq. It is curious that in a Chinese source the kings of Poli are said to bear the family name of Kauṇḍinya. W. P. Groeneveldt, *Notes on the Malay Archipelago and Malacca, compiled from Chinese sources*, (1876), *Verh. v. h. Bat. Gen. v. K. en W.*, vol. XXXIX, 1880, p. 81. (Reprinted in 1887, p. 204).

[2] Bergaigne, *Inscriptions sanscrites*, p. 12.

[3] In Northern India there were but few dynasties which employed royal names ending in *varman*, especially during the earlier period of Indian history. They are the Maukharis of Magadha, the Cāndellas, the Paramāras of Mālava (since *c.* 1100 A. D.), the Utpala dynasty of Kashmir (from c. 850 A. D.), the early rājas of the West-Himalayan Hill-State of Brahmapura-Campā (modern: Chamba). *Cf.* C. Mabel Duff, *The chronology of India*, Westminster 1899.

foremost in political importance, may we not assume that their royal house set a fashion which was followed first by their feudatories and neighbours and subsequently also by the Hinduized princes of the Far East?

Do we find any reference to the Pallavas in the ancient records of Java? The inscriptions, as far as I know, do not mention them, but it is interesting that Kāñcipura, the Pallava capital, is mentioned in the Old-Javanese chronicle Nāgarakṛtāgama. This work was composed by the poet Prapañca in honour of Hayam Wuruk, the king of Majapahit, in Çaka 1287 (A. D. 1365). In the 93rd canto of his poem the chronicler says, no doubt, with some exaggeration that all pandits in other countries composed eulogies in honour of his patron, King Hayam Wuruk. Among them he makes special mention of «the illustrious bhikṣu Buddhāditya «who lived in Jambudvīpa [*i. e.* the Indian continent] in the town of Kāñcipurī with its six vihāras». [1] In view of the scarcity of references to India in Javanese documents, the passage in question is certainly remarkable, though the work in which it occurs belongs to a period many centuries posterior to the time when Kāñcipura witnessed the glories of the Pallava dynasty.

In this connection another point may be noted. In 1903 Professor Kern drew attention to an interesting paper on certain funeral ceremonies of the mĕrga Simbiring, by Mr. M. Joustra of the Netherlands Missionary Society [2] Simbiring (meaning «the Black») is the name of one of the five tribes (mĕrga) of the Karo-Bataks who are settled round Lake Toba in West-Sumatra. The Simbiring tribe is again subdivided. Now it is very curious that in the names by which these subdivisions are designated — Coliya, Pandiya, Mĕliyala, Dĕpari,

[1] J. L. A. Brandes, *Tjandi Singasari en Panataran* (Archaeological Survey of Java and Madura, vol. II). The Hague-Batavia, 1909, p. 23. *Cf.* N. J. Krom, *De eigennamen in den* Nāgarakṛtāgama. *Alphabetisch Register* (Tijdschr. v. h. Bat. Genootschap v. K. en W., vol. LVI, Batavia 1914, p. 515). It is curious that the Nāgarakṛtāgama mentions also a locality in Java of the name of Kañci.

[2] H. Kern, *Dravidische volksnamen op Sumatra*, Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, 7th series, vol. I (1903) pp. 358 sqq. (Reprinted in *Verspreide Geschriften*, vol. III, 1915, pp. 67 sqq.). Mr. Joustra's paper appeared in the *Tijdschrift voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië*, vol. XLV, (Batavia 1902), pp. 541 sqq.

Pĕlawi [1], etc. — Professor Kern recognised well-known ethnic names from the Draviḍa or Tamiḷ country which clearly point to the South-Indian origin of the tribe in question. Among those names we have, in the first place, Coliya and Pandiya which clearly represent Coḷa and Pāṇḍya, two nations which, as we saw above, were settled along the southern portion of the coast from the earliest times we have cognizance of. The name Mĕliyala is evidently identical with Malayālam or Malabar. As to the term Pĕlawi it would be extremely interesting, if we were allowed to identify it with the name Pallava. The connection with the Coḷas and the Pāṇḍyas in which the name occurs, would seem to render the identification perfectly plausible. Professor Kern, however, while suggesting it, expressed some doubt as to its correctness on account of the *i* at the end of the word Pĕlavi.

It is curious that among the other tribes of the Karo-Bataks the «Kĕling» origin of the Simbiring is a recognized fact. This term Kĕling or Kling by which immigrants from the Indian continent are generally designated among the inhabitants of the Archipelago is clearly derived from *Kalinga* [2], the ancient name of the Telegu country situated on the east coast of India between the rivers Mahānadi and Godāvarī. I may note parenthetically that the use of this term indicates that the Telugu country too must have had a considerable share in the colonisation of the Far East.

If now we turn our attention to the Koetei inscriptions, we find that they are records of a ruler of the name of Mūlavarman. One of the inscriptions *(A)*, moreover, acquaints us with the names of his father, Açvavarman, and of his grandfather, Kuṇḍuṅga. [3] Here too, therefore, in one of the earliest documents of Indian civilisation in the Archipelago, we meet with two royal names ending in *varman*. It is certainly remarkable that, whereas both Mūlavarman and his father bear personal

[1] Mr. Joustra informs me that Dĕpari (p. 554), not Sĕpari (p. 548), is the correct form, the latter being merely due to a misprint. In his opinion, Pĕlawi may also stand for Mĕlawi, meaning Malay.

[2] There exists, in my opinion, no reason to doubt this derivation, as Van der Tuuk does in his *Kawi-Balinese Dictionary*, vol. II (1899), p. 282. *Cf.* Kern, *Verspr. Geschr.*, vol. III (1915), p. 72.

[3] Professor Kern read the grandfather's name Kuṇḍaṅga.

names of Indo-Aryan origin, his grandfather's name has decidedly a ‹barbarous› sound. Professor Kern concluded that it was possibly under Kuṇḍuṅga that Indian civilisation had been introduced in Eastern Borneo. ‹The name of Mūlavarman's grandfather›, he says, ‹is non-Sanskritic, but that prince too must have been an adherent of Hinduism. Otherwise, he would not have given his son an Indian name›. It is, of course, also possible that Açvavarman adopted this name himself on his conversion to Hinduism. Kern's conclusion, at any rate, would seem to imply that Kuṇḍuṅga was not an immigrant from the Indian continent, but probably a native of Borneo, and that the personages to which these inscriptions refer were Hinduized, rather than Hindu princes.[1] This inference agrees with our assumption regarding the peaceful penetration of Hinduism in the Archipelago. Although the Koetei inscriptions do not make mention of any historical facts, they are important in showing that at the time to which they belong Brahmanical culture was established on the borders of the Mahakkam.

As regards the first member af the name Mūlavarman, the Sanskrit word mūla, as an appellative, means ‹a root› (whence several secondary meanings have been derived), and, if used as a proper name, designates an asterism which in Indian astronomy figures among the lunar mansions (Sanskrit nakṣatra). Hence the name Mūlavarman may be compared with personal names, the first member of which is Puṣya (*e. g.* Puṣyamitra) or Tiṣya.[2]

[1] Parallel instances can be quoted from the Indian continent. The princes of the Kuṣâṇa dynasty who were Indo-Scythians have foreign names — Kaniṣka, Vâsiṣka, Huviṣka — but after Huviṣka there comes a king who bears the purely Indo-Aryan name of Vâsudeva. A less notorious example is afforded by the ancient rulers of the West-Himalayan Hill State Chamba who have names ending in *varman*, but who in their earliest inscriptions designate themselves as „borne from the house of Moṣûṇa (or Mûṣuṇa). *Cf.* my *Antiquities of Chamba State*, Part 1 (Calcutta 1911) pp. 97 sq.

[2] Among the various meanings of the word mûla, the Petersburg Dictionary mentions that it is also used as an epithet of Sadâçiva. I doubt whether Sir Alexander Cunningham (*Ancient Geography of India*, (1871), p. 234) is right in assuming that Mûla is an appellation of the Sun-god, on account of the previous existence of a famous temple dedicated to that deity in the well-known city of Multan (ancient Mûlasthâna) in the Panjâb. It is very curious that the sanctuary at Tirukkalukkunram, half-way between Chingleput and Sadras, on the Coromandel coast is designated in inscriptions by that same name of Mûlasthâna. *Cf.* Hultzsch, *S. I. S.*, vol. II, nº 69, l. 34 (p. 148), *Ep. Ind.* III, 276 and *Ind. Ant.* XXI, 348.

It is a point of considerable interest that the Koetei stones are described in the inscriptions as sacrificial posts (Sanskrit yūpa). In the ritual of the animal sacrifice, as described in the Brāhmaṇas, the yūpa to which the victim is tied plays an important part. It was a wooden post preferably made of wood of the khadira (acacia catechu) which hence is called yūpadru(ma) *i. e.* the yūpa tree. Occasionally, however, in order to perpetuate the memory of some great sacrifice, stone yūpas were erected on the spot where it had been solemnized. As far as we may judge from the results of archaeological research, such monumental yūpas were extremely rare. In India proper only three instances of stone yūpas have been brought to our notice. In Further India no such monument appears to have come to light, whilst in the Archipelago the four inscribed stones from Koetei are the only specimens hitherto found. This circumstance invests them with a special interest.

In view of the extreme rarity of monuments of this type it will be worth our while to make a survey of the examples of stone yūpas which are known on the Indian continent. The earliest and undoubtedly the most remarkable instance is afforded by the two sacrificial posts, one of them inscribed, which were discovered by Pandit Radha Krishna, R. B., in the bed of the river Jamna near Īsāpur opposite the city of Mathurā (Muttra) during the hot season of the year 1910.[1] In the Sanskrit inscription incised on one of these pillars it is recorded that the yūpa in question was set up by a Brahmin, named Droṇala the son of Rudrila, who belonged to the Brahmanical house (gotra) of the Bhāradvājas, on the occasion of a twelve days' sacrifice (sattreṇa dvādaçarāttreṇa). The inscription is dated in the reign of Shāhi Vāsiṣka and in the 24th year of an unspecified era. The time in which this Vāsiṣka reigned has not yet been established with certainty, but there can be little doubt that he belonged to the dynasty of the so-called Indo-Scythian kings of Northern India who designate themselves by the name Kuṣāṇa. There is much reason to assume that Vāsiṣka was the successor of King Kaniṣka, the

[1] In my paper *The sacrificial posts of Īsāpur* (*Archl. Survey Annual Report* for 1910—11; pp. 40 sqq., plates XXIII—XXIV) I have given a résumé of the ritual practised at the animal sacrifice according to the Çatapatha-brāhmaṇa.

most prominent monarch of the Kuṣāṇa house and that he continued to date his inscriptions from the anointment (abhiṣeka) of his great predecessor. The view that this «era of Kaniṣka» is identical with the Çaka era seems still to hold good, although it was opposed by the late Dr. Fleet. If then we refer the date of the 'Īsāpur inscription to the Çaka era, it would correspond to A. D. 102. Whether this conclusion be correct or not, the 'Īsāpur inscription must be one of the earliest, if not *the* earliest inscription in pure Sanskrit hitherto found in India.

As regards the object on which it is incised, both the inscribed pillar and the uninscribed one discovered at the same time are of great interest, because they appear to be exact copies in stone of the actual sacrificial posts used in ancient India. Their curious shape corresponds generally to the description of the Çatapatha-brāhmaṇa. The shafts, except for the lower portion, are octagonal and they are bent at the top. They are, moreover, distinguished by a head-piece or top-ring (caṣāla) which is repeatedly mentioned in the ritual. The girdle-rope (raçanā) is also carved on both the pillars, and, in the case of the uninscribed one, it is wound three times round the shaft in close agreement with the sacred text. Finally a garland is shown hanging down from the top of the pillar; it is not referred to in the Brāhmaṇa, but we may assume that it represents the wreath with which the sacrificial animal was adorned.

Another instance of a monumental yūpa found in India proper is a red-sandstone pillar which was discovered in 1871—'72 by General Cunningham's assistant, Mr. A. C. L. Carlleyle, inside the hill-fort of Bijayagaṛh near Biana in the Native State of Bharatpur (Rajputana).[1] It will be noticed that Biana is situated only some fifty miles in a south-western direction from Mathurā (*vulgo* Muttra) where the two 'Īsāpur pillars have been brought to light. There seems, however, to be some doubt whether the Bijayagaṛh pillar now occupies the position in which it was first set up. Unfortunately the extreme top portion is

[1] A. Cunningham, *Archl. Survey Report*, vol. VI (1878), pp. 59 sqq., plate VIII. The inscription was edited by Dr. J. F. Fleet, *Gupta Inscriptions* (*Corpus Inscr. Ind.*, vol. III, 1888), pp. 252 sqq., plate XXXVI, c.

broken; a metal spike which projects from it, indicates that it was originally surmounted by some kind of capital. As its shape does not resemble that of the 'Īsāpur pillars in the least, we may safely assume that in the Bijayagaṛh column we have not an imitation of the wooden post in actual use at the Brahmanical sacrifice. That it is, indeed, a monumental yūpa is definitely stated in the Sanskrit inscription incised on it which records that it was erected by the Varika Viṣṇuvardhana after the performance of a Puṇḍarika sacrifice in the year 428. The era is not stated; but Dr. Fleet, when editing the inscription, expressed the view that the date must be referred to the Mālava or Vikrama era, with the result of A. D. 371—72 expired and A. D. 372—73 current. The Varika Viṣṇuvardhana is not otherwise known to Indian history; in Dr. Fleet's opinion, he may have been a feudatory of the great Gupta emperor, Samudragupta, whose death probably occurred about the year 375 A. D. It should, however, be noticed that the character used in this inscription differs very considerably from that employed in the Allahabad pillar. Fleet draws attention to what he calls «the Indo-Scythic form of *ma*» which, as he points out, disappeared in Northern India very soon after the commencement of the Gupta era (319—'20 A. D.). It should, however, be observed that the ancient form of *ma* was preserved in the alphabets of Southern India. Other palaeographical peculiarities too characterize the Bijayagaṛh pillar inscription as a South Indian epigraph of a very early type. We shall, therefore, have to assume that the pillar was brought to Biana as a trophy from a military expedition to the Deccan. [1]

I may note parenthetically that in a contemporaneous numismatic document, a gold medal of the Emperor Samudragupta, there is a curious representation of a sacrificial post. [2]

[1] Instances are known in India of monolith pillars having been removed a considerable distance from the place where they had originally been set up. The two Açoka pillars of Delhi were brought there by Sultan Firoz Shah Tughlaq.

There is reason to assume that the famous „Iron Pillar" of ancient Delhi too does not occupy now its original position, as the inscription is written in the Eastern variety of the Gupta alphabet.

[2] Vincent A. Smith, *Observations on the Gupta coinage (Journal Royal Asiatic Society for 1893)* pp. 97 sqq. with plate illustrating the stone horse at the entrance of the Lucknow Museum. John Allan, *Catalogue of the coins of the Gupta dynasties* (London 1914) pp. 21 sqq., plate V.

We have had occasion to refer to the conquests of that monarch which are recorded on the Allahabad pillar and which included both Kāñci and Veṅgī. It was presumably after his return from his expedition to the south that Samudragupta decided to celebrate his dig-vijaya by means of the ancient rite of the horse-sacrifice (açvamedha) and that the gold medal was struck in commemoration thereof. It shows the sacrificial horse standing in front of the yūpa to which it is tied. The scale is, of course, too small to bring out all the details, but the yūpa has a distinctly curved shape, whilst pennons attached to the top of it fly over the back of the victim. Another memorial of Samudragupta's horse-sacrifice is extant in a quaint stone horse of life size which was excavated about 1890 near an ancient fort on the border between Oudh and Nepal and has since been preserved in the Lucknow Museum. The fragmentary Prākrit inscription it bore, when discovered (...ddha-guttassa deyadhamma), has unfortunately disappeared owing to exposure to the weather. As the stone horse of Lucknow was meant to commemorate a sacrifice, it may be said to belong to the same category of monuments as the stone yūpas under discussion, although in the present instance it was not the sacrificial post but the victim itself which was fashioned in stone to serve as a lasting memorial of the oblation.

Finally I wish to draw attention to a curious pillar, described as a yūpa-stambha, which stands near the Kodaṇḍarāma temple at the village of Hirimagalūr in Mysore. Mr. Narasimhachar, archaeological officer in Mysore State, who published a photo of this monument in his Annual Report, describes it as «a stone pillar, about 9 feet high, with the top fashioned like a trident or spear». The top portion which is pointed and appears to be slightly curved, has indeed some resemblance to a spear-head. The three grooves converging towards the pointed top which are plainly visible on the published photograph, probably suggested the term ‹trident› in the above description. The thick-set shaft, which is square beneath, octagonal in the middle and rounded above, is provided with a distinct top-ring (caṣāla) which is surmounted by the pointed top first described. Though considerably differing in detail, the Hirimagalūr pillar shows in its general appearance a certain resemblance to the 'Īsāpur columns. So we may perhaps assume that in the present case also there has been an intention to imitate the wooden yūpa.

There is unfortunately no inscription to enlighten us regarding its history. Popular tradition, with a characteristic disregard of the limitations of time and space, believes it to commemorate the famous serpent sacrifice of the Pāṇḍava king Janamejaya!

If now we turn our attention again to the four monumental yūpas from Koetei, we notice a very striking point of difference between them and some of the allied monuments from the Indian continent. From their general appearance it is evident that here we have not copies of the wooden yūpa of the Vedic ritual. They are described as four roughly dressed stones of irregular shape, measuring respectively 1 m. 87 (A), 1 m. 55 (B), 1 m. 69 (C) and 1 m. 21 (D) in height. The material is fine andesite. Their width varies from o. m. 27 to o. m. 38. [1]

If we remember that the Īsāpur pillars measure about 5 meters in height, whilst their width is nearly the same as that of the Koetei stones, it will be seen that, both as regards size and shape, there is no similarity whatever between the two sets of monuments. May we, perhaps, venture to conclude that at the sacrifices to which the Koetei inscriptions refer no yūpas of the type prescribed in the Vedic ritual were in use? Had such sacrificial posts been known in the island of Borneo, we might have found them imitated in the stone monuments. The masons who produced the beautiful inscriptions would certainly not have lacked the ability to fashion the stones too, if required, into the prescribed shape. But obviously no such attempt was made.

That the Koetei stones do represent sacrificial posts is definitely stated in the inscriptions. This alone would be sufficient to establish the Brahmanical character of these monuments. For it is well known that the Buddhists reject the animal sacrifice; sacrificial posts have consequently no place in their worship. Besides, the inscriptions mention that the erection of these yūpas was due to the assembled «twice-born» priests, on whom King Mūlavarman had bestowed rich gifts in gold, cattle and land. Here again, therefore, we meet with those Brahmins who had carried their ancient civilisation and religion to Borneo as well as to Java and Sumatra.

Another question which presents itself is whether these monuments can be assigned to a special sect of Hinduism. To this

---

[1] Brandes, *Catalogus Batavia Museum*, p. 372.

question the inscriptions give no definite answer. They do not mention (as is often done in copper-plate charters) whether the royal donor was a Çaiva or a Vaiṣṇava. Nor does his own name or that of his father afford any indication as to the peculiar creed which they confessed.

Inscription *B*, however, contains an expression which, perhaps, may be interpreted so as to give a clue to the question here raised. It is the word Vaprakeçvara which occurs in the 4th line. Professor Kern rightly observed that from the *m* at the end of the immediately preceding word dattam it follows that the initial of Vaprakeçvara was not *v* but *b* in pronunciation. But I must confess that my predecessor's conjectural rendering of the word as ‹sacred fire (= Agni)› does not satisfy me. It will be seen that in the third line of the same inscription the estampage here published very clearly shows the word kṣetre, whereas in the facsimile accompanying Professor Kern's article the vowel-mark belonging to the first akṣara of this word had been left out. We, therefore, have to read puṇyatame kṣetre, meaning ‹in the most blessed field›.[1] If we further connect this expression with the word Vaprakeçvare in the next line (both words, it will be noticed, are in the locative case), it is obvious that Vaprakeçvara must be a proper name designating the sacred place or the sanctuary which witnessed Mūlavarman's munificence to the ‹twice-born›. If my interpretation is correct, we may infer from the word īçvara, which is the second member of the compound, that Vaprakeçvara was the name of a spot or a temple (or perhaps both)[2] sacred to ‹the Lord› (Içvara) i. e. Çiva. This conclusion is to a certain extent corroborated by the circumstance that the Hindu images which have come to light in various localities of the island of Borneo appear largely to pertain to the Çaiva Pantheon.[3]

---

[1] That the Sanskrit word kṣetra meaning „a field" is also used in the sense of „a sacred place" is evident from the Amarāvatī pillar inscription (now Madras Museum) edited by Hultzsch, *South Indian Inscr.*, vol. I, p. 27, l. 30 (*cf.* p. 28). It here stands for puṇyakṣetra „a field of religious merit", an expression which occurs in an Eastern Cālukya grant edited by Hultzsch, *op. cit.*, vol. I, p. 56, l. 97.

[2] M. Barth says with regard to Indo-China: „Beaucoup de noms de dieux sont aussi des noms de lieux". This remark is also true of India proper.

[3] A. W. Nieuwenhuis, *Quer durch Borneo* (Leiden 1907.) vol. II, pp. 115 sq., plate X (showing five stone sculptures including a small-size Nandi and a *linga*, found at the confluence of the Mahakkam and the Rata rivers).

We may perhaps go a step further and recall a curious custom in connection with the naming of temples to which we have already had occasion to refer in the course of this paper. In naming temples dedicated to Çiva it was a common practice to couple the founder's name with the word Içvara («the Lord»), by which that deity is often indicated. The prevalence of this custom in Kashmir is evident from numerous instances quoted in Kalhaṇa's famous chronicle Rājataraṅgiṇī. Thus we read of two Çiva temples which were ascribed to the great Açoka and which consequently were known by the name of Açokeçvara. [1]

The same custom of nomenclature prevailed both in Southern India and in Indo-China. It is exactly during the period of Pallava ascendancy that several instances testify to its existence in Coromandel. Here we find the word Içvara usually combined not with the founder's actual name, but with one of his birudas. Thus the early cave temple at Dalavāṇūr in the South Arcot district bears an inscription which in a single Sanskrit çloka records that the cave was caused to be excavated by Narendra Çatrumalla after whom it was called Çatrumalleçvarālaya «the abode of Çatrumalleçvara». The inscription on the rock-cut shrine at Çiyāmaṅgalam in the same district mentions that it was founded by Lalitāṅkura and named Avanibhājana-Pallaveçvara. Now it appears that Çatrumalla, Lalitāṅkura and Avanibhājana are all birudas of the Pallava king Mahendravarman I.

In the same manner the largest of the five so-called raths at Māvalivaram which popular tradition associates with Dharmarāja (*viz.* Yudhiṣṭhira) is called in two inscriptions Çri-Atyantakāma-Pallaveçvara-gṛha[m] and Atyantakāma-Pallaveçvara-gṛham, meaning «the Içvara (Çiva) temple of Atyantakāma-Pallava». As we saw above, Atyantakāma is supposed by Professor Hultzsch to be a biruda of the Pallava king Narasiṃhavarman I, the conqueror of Vātāpi. There are two other

A list of antiquities from Koetei is given by Mr. H. Witkamp (*Tijdschrift v. h. Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap*, vol. XXXI (1914) pp. 605 sqq. They include sub *h* a Nandi, perhaps from Seboeloe, and sub *i* a Çiva image of uncertain provenance but perhaps from Koetei. Both are preserved in the Batavia Museum. Cf. also. *Oudheidkundig Verslag, Oudheidk. Dienst in Nederl. Indië*, 1914 (4th Quarter) pp. 140—153.

[1] Kalhaṇa's Rājataraṅgiṇī, a Chronicle of the Kings of Kaśmīr, transl. by M. A. Stein, vol. I, p. 20 (I, 106 and footnote).

temples at Māvalivaram, the Gaṇeça temple and the so-called Dharmarāja-maṇḍapa which are likewise designated as Atyantakāma-Pallaveçvara-gṛha, but here the name is believed to refer to Narasiṃhavarman's grandson, Parameçvaravarman. The Tiger Cave at Çāluvanguppam is described in an inscription as «the Īçvara temple of Atiraṇacaṇḍa». This is supposed to be a biruda of Nandivarman. The Kūram copper-plate grant mentions a prince of the name of Vidyāvinīta—Pallavādhirāja, after whom the local Çiva temple was called Vidyāvinīta-Pallava-Parameçvara. In the ancient Pallava capital Conjeeveram there still exists the main temple in which Çiva is worshipped under the title of Kailāsanātha, «Lord of Mount Kailāsa» (the Indian Olympos), but, as we have seen, the original name of that famous shrine was Rājasiṃha-Pallaveçvara, as it was founded by the Pallava king Narasiṃhavarman II, who was also called Rājasiṃha.

The same habit with regard to the nomenclature of temples prevailed in the ancient Hindu States of Indo-China, as has been duly noticed both by Bergaigne and by M. Finot. The former refers to the existence of this custom both in Campā and Kambodia. «C'est un usage constant,» M. Finot says, «de désigner le Çiva de chaque sanctuaire par le nom d'Īçvara précédé de la première partie du nom du roi fondateur.»[1] We have already had occasion to note an instance in the Bhadreçvara temple, the remains of which are found near the village of Mĩ-so'n.

If now we meet with a term Baprakeçvara in one of the Koetei inscriptions, we feel naturally inclined to take it to be a similar formation as those quoted from Sanskrit inscriptions in Southern India and Indo-China. A serious obstacle, however, in the way of such an explanation is that, whereas in all the instances enumerated above we could at once recognize the founder's name in the first member of the compound, the word vapraka does not even present the appearance of a personal name. On the other hand, it must be admitted that it is equally hard to account for it as an appellativum.

It was noticed by Professor Kern in the course of his paper that the term Baprakeçvara is also met with in Old-Javanese records. Dr. Krom has been good enough to supply me with

[1] Bergaigne, *Inscr. Sanscrites*, p. 20 [200], n° 3. Finot, *B. E. F. E. O.*, vol. III, 1903, p. 207.

further information on this point. «Baprakeçvara», he writes, «occurs repeatedly in Old-Javanese inscriptions, namely in the passage in which a number of deities are invoked as witnesses on the occasion of some pious foundation. The term must indicate a locality or sanctuary. The formula mentions in the first instance: bhaṭāra i çrī Baprakeçvara, or, more commonly kamung hyang (= «ye gods», always in the plural) i çrī Baprakeçvara, meaning «ye gods at Baprakeçvara». The particle *i* is but rarely omitted, *e. g.* in the spurious Kawi Record nº II, quoted by Kern, and in one other instance. Unless this omission be merely due to the mason, the word may here be taken to be in the Genitive case: hyang Baprakeçvara (çrī is omitted here and elsewhere) = «ye gods of B.» In all other examples we find the word preceded by the particle *i*. Now the question is whether the names of deities immediately following are to be taken as a more precise definition of those «gods at B.» or are to be regarded as an entirely new category of divine beings. These names, it should be noticed, are not always the same. In one instance I found Brahmā Viṣṇu Mahādeva, but usually we have either Agasti maharṣi, or çrī Haricandana Agasti maharṣi».

Dr. Krom further informs me that in an Old-Javanese inscription of Çaka 830 mention is made of a sanctuary which bears a name ending in īçvara. The passage in question has kapūjan bhaṭāra i Mańkuçeçvara «adoration to the gods (*or* gods) at Mańkuçeçvara». There exists no reason to assume that the first member of the compound indicates the founder's name.

In connection with the above question it would, of course, be of the utmost importance to examine the spot where the four inscribed yūpas have come to light. For if that locality could be proved to contain the remains of a temple dedicated to Çiva, the proposed interpretation of Vaprakeçvara would greatly gain in probability. There would, moreover, be a chance of some further epigraphical documents being found to settle the question definitely. Now it is much to be deplored that such an investigation *in loco* appears to be impracticable in view of the circumstance that a great deal of uncertainty prevails regarding the exact provenance of the inscribed stones. It will not be out of place to consider the available data.

We have seen above that, after Mr. Holle had first drawn attention to the existence of inscribed stones in the Sultanate of Koetei, the Assistant-Resident in his letter of 9th Sept. 1879 informed the Batavian Society that the inscribed stones in question together with some other relics of the Hindu period did exist at Moeara Kaman. This village, as the name implies, is situated at the confluence of the Mahakkam river with its tributary the Kaman. It lies at a distance of three stages above Pĕlarang. In his subsequent letter, however, dated 26th August of the following year, the Assistant-Resident wrote that the stones had *not* been found at Moeara Kaman, but at Koetei Lama («Old Koetei»), a locality not very far from the northernmost mouth of the Mahakkam river. This place, as its name indicates, had been the seat of government of the sultans of Koetei, but on account of its being exposed to piracy and subject to kidnapping raids had been abandoned for Tĕnggaroeng (Tengarung) which is situated higher up the river. The stones, it was said, had been accidentally found on a spot in the immediate neighbourhood of the site of the Kraton (the citadel) in the course of a search for treasure, reported to be buried there, which the Sultan had ordered to be made, but without succes. One of the stones had been found at a depth of 16 meters [*sic*] under the surface. It was added that His Highness was not in the possession of any antiquities from Moeara Kaman and that the reports regarding such antiquities were very conflicting, but that the Assistant-Resident intended, when an occasion should occur, to make personal inquiries locally and would not fail to communicate the result to the Society.

The promised further communication apparently never arrived. There exist, however, some other references to this question which render it very doubtful whether the last-mentioned report, however accurate seemingly, may be accepted as trustworthy. In his description of the Koetei subdivision, published in 1905, Mr. S. C. Knappert deals with the question of the provenance of the four inscribed stones.[1] After quoting the Assistant-Resident's letter of 26th August 1880, he expressed his astonishment at the assertion it contains that the Sultan did not possess any anti-

[1] *Bijdragen t. h. Kon. Inst. v. Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië*, 9th Series, vol. IV (1905) pp. 576 sqq.

quities from Moeara Kaman, in view of the fact that two objects — a gold Viṣṇu statuette and a gold tortoise — were known to have come from that place. The author had seen those two objects with his own eyes, and no less a personage than the Sultan himself (the son and successor of the prince reigning in 1880) had assured him that they had been found at Moeara Kaman. His Highness had never spoken to him of any antiquities from Koetei Lama.

After reading Mr. Knappert's remarks, anyone slightly acquainted with the East will know how to interpret the report regarding the discovery of the inscriptions contained in the Assistant Resident's letter of 26th August 1880. Evidently that official had been misinformed with the express purpose of concealing the fact that Moeara Kaman had yielded not only the inscribed slabs in question but also some minor antiquities of precious metal which had been deposited in the State Treasury.

The finding of the antiquities referred to by Mr. Knappert is also mentioned by two previous writers, H. von Dewall [1] who visited Moeara Kaman in 1847 and S. W. Tromp who passed the place in the course of his travel in the interior of Koetei in the year 1885. The former writes: «On the 20th April [1847] I arrived at Moeara Kaman, a *kampong* of thirty-nine houses and *lantings* (rafts) situated at the confluence of the river of the same name [i. e. the Kaman] and the Mahakam, on the left bank of both. Here are found a number of stone slabs [2] piled up under ground. It was on this spot also that the idol of massive gold, weighing 8 *thail*, was discovered, which the Sultan wears round his neck on State occasions. This image is four-armed, well proportioned and of good workmanship and seems to represent some god of Hindu mythology. The youthful prince, moreover, wears beneath this idol another golden, box-shaped object on which various mythological figures of the Hindu religion are shown in *alto-relievo*. The same appears to be of higher antiquity than the golden image, but, like the

[1] H. von Dewall in A. L. Weddiks, *Overzigt van het rijk van Koetei (Indisch Archief*, vol. I, p. 93). S. W. Tromp Jr. *Een reis naar de bovenlanden van Koetei* (11 Aug.—15 Sept. 1885), (*Tijdschrift Bataviaasch Genootschap*, vol. XXXII (1889) p. 276

[2] The term flag-stone („vloersteen") used by the author would seem to indicate that the slabs made part of a pavement.

idol, it was discovered beneath the stone slabs in the reign of Sultan Muḥammad Sāliḥ-ud-Dīn». [1]

In Mr. Tromp's itinerary we read the following: «At 10.15 we passed Moeara Kaman. Several years ago some Hindu antiquities were found here, including a beautiful golden statuette which now belongs to the State insignia. On my previous visit to the place in the company of the Sultan we made a hundred men dig in order to make a further search for similar curiosities, but without result. We only found at a depth of ten feet bricks and pot-sherds evidently belonging to an early period».

Recently the provenance of the yūpa stones has been discussed again by the mining engineer, Mr. H. Witkamp [2], who, in the course of an excursion to the caves of Goenoeng Kombeng, used the opportunity, on his way back to the coast, to visit both Moeara Kaman and Koetei Lama. At the former place he examined the site where excavations had been made by Mr. S. W. Tromp. The traces of those diggings were still plainly marked by depressions, but of actual remains nothing was to be seen except a pillar of volcanic stone and a few sandstone slabs mostly in a broken condition. According to local reports a great number of such stones had been removed to the capital, Tengarong, where they had been utilized for paving. After his arrival at that place, however, Mr. Witkamp did not find anything to confirm that report. On a subsequent visit to the old capital, Koetei Lama, no remains of the pre-Mahomedan period were noticed. On the whole, Mr. Witkamp is inclined to assume that the four inscribed stones actually came from Moeara Kaman. [3]

The question is, however, far from settled. What renders it stil more complicated is the circumstance that there is a third locality by which the discovery may be claimed. Carl

[1] In Mr. von Dewall's spelling: Mohhammad Tsalehh Oedien

[2] *Tijdschrift v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap*, vol. XXXI (1914), pp. 587 sqq. (esp. pp. 601—607).

[3] In the *Catalogue of the Batavia Museum* (Batavia 1887) p. 372, Moeara Kaman is said to be the find-place of the four inscribed yūpas. In the *Voorloopige Lijst van Oudheden in de Buitenbezittingen*, published in the *Oudheidkundig verslag, Oudheidk. dienst van Ned.-Indië* for 1914 (3rd Quarter), p. 150, the four stones are registered under Koetei Lama. But Dr. Krom who compiled that list writes me that chiefly on account of Mr. Witkamp's communication he now considers Moeara Kaman as the more likely find-place of the inscriptions.

Bock [1] mentions three large inscribed slabs which had been found at Sangoelirang [read: Sangkoelirang, situated on the coast, 1½° north of the mouth of the Mahakkam] and which were in the possession of the Sultan. Mr. Witkamp, while quoting this report, suggests that these slabs may be identical with the stone yūpas subsequently presented by H. H. to the Batavian Society. This supposition is, no doubt, correct, for in the Proceedings of the Society for 8th June 1880 (p. 98) we find recorded that Mr. Carl Bock had submitted «the drawing of a standing Buddha image from Kota Bangau [2] (Koetei), and the eye-copy of an inscription on a Hindu monument in the vicinity of Sang Bĕlirang, the character of the inscription being similar to that of the inscribed stones at Djamboe, Tjiroenten (Buitenzorg) and Bekasih». Now the eye-copy prepared by Mr. Bock which is still preserved at Batavia is indeed, as Dr. Krom informs me, a copy of one of the yūpa inscriptions which form the subject of the present paper. It follows that the names «Sangoelirang» and «Sang Bĕlirang» indicate one and the same place. The only question is whether Mr. Bock was rightly informed that the stones had come from that locality. Taking il all into consideration, I should say that Moeara Kaman has the strongest claim.

From the various accounts quoted above it may be gathered that, apart from the question of the origin of the inscribed yūpas, Moeara Kaman must be an ancient site of some importance. It is, therefore, highly desirable that it be examined by an expert archaeologist. Mr. Witkamp, it is true, doubts whether fresh excavations will yield any results in view of the extent to which the soil has been disturbed by previous diggings. It is certainly very much to be deplored that in bygone years the site has been spoilt by unauthorized persons with the inevitable consequence that here as elsewhere valuable evidence has been irreparably lost. But it is perhaps not altogether unreasonable to hope that the eye of the expert will still succeed in detecting something of importance which has escaped the notice of previous amateur explorers.

[1] Carl Bock, *Reis in Oost- en Zuid-Borneo*, p. 30. *Notulen Bataviaasch Genootschap*, vol. XVIII (1880), p. 98.

[2] Read: Kota Bangoen. The place is situated on the Mahakkam river above Moeara Kaman.

There are other sites in Koetei which still await a detailed survey by an archaeologist. In the first place there are the caves of Goenoeng Kombeng which contain a collection of Hindu images. These images appear to have been put in safety there at some remote period, but in all probability belonged originally to some temple or temples, the remains of which may still be extant at no great distance. At any rate, the images themselves deserve to be described and photographed. A close examination would perhaps reveal some inscription. We are, no doubt, indebted to Mr. Witkamp for the account he has given us of those curious relics of Hinduism, but he will be the first to admit that the hasty sketch accompanying his paper is insufficient and does not enable us either to judge of their artistic merit or to identify them.

The only one out of the ten images in Mr. Witkamp's sketch which it is possible to identify with absolute certainly is his figure *f* which shows the familiar type of the elephant-headed Gaṇeça, four-armed and seated cross-legged. The four-armed seated figure *j* is possibly a Viṣṇu holding a conch (Sanskrit çaṅkha) in his upper right hand, and a wheel (Sanskrit cakra) in the corresponding left hand. Fig. *d*, standing with his left hand leaning on a club, Mr. Witkamp describes as a Rākṣasa. The head figured in *l* may, of course, belong to one of the three headless images (*a*, *b*, or *c*). As it has four faces, we may perhaps assume that it belongs to a Brahmā image. Besides the ten images figured in his plate, Mr. Witkamp also noted a Nandi which would point to the existence of a Çiva temple.[1] It was observed above (p. 203, n. 3) that in other places of the island of Borneo Nandi images have been noticed.

Borneo is a practically unexplored field of antiquarian research and no one can tell what discoveries it still has in store.

Before giving my transcripts and translations of the yūpa inscriptions, attention may be drawn to their very fine execution which testifies to a remarkable ability on the part of the masons.

[1] H. Witkamp, *op. cit.* pp. 595 sqq. Dr. Krom, *Voorloopige Lijst* p. 152, n° 204 identifies also a Kārttikeya, probably in Mr. Witkamp's fig. *i* showing a seated male deity with what indeed appears to be the head of a peacock (the vāhana of Kārttikeya) to his left. Dr. Krom states that three Çiva images from Goenoeng Kombeng have been removed to the Batavia Museum.

The letters are large-sized and very clearly cut so that the reading of the inscriptions *A*, *B* and *C* may be said to be absolutely certain. In inscription A which consists of twelve lines the letters are the largest in size. The single akṣaras like *pa* and *ma* measure 2.5 centimeters in height, akṣaras with long verticals like *ka* and *ra* 6 to 7 centimeters, and ligatures like çrī 9 centimeters. For inscription *B*, which has eight lines, these figures are 2 to 2.5, 5 and 8 centimeters respectively. The akṣaras of *C* are again somewhat smaller; they measure 2, 4, 5 and 7 centimeters respectively. The number of lines is the same as in *B*. As far as we can judge from the little that remains of *D*, it appears that here the letters are smallest in size, the single akṣaras measuring 1.5 to 2.5 and 4 to 5 centimeters. Dr. Brandes states that inscription *D* must originally have consisted of eleven lines. [1] From the first two lines, however, which, except for a few akṣaras, can still be made out, it appears that this inscription, like *A* and *D*, is composed in çlokas (anuṣṭubh), so that the number of lines, in all probability, amounted to twelve.

The inscriptions are remarkable for their preservation with the exception of *D*, the lettering of which is defaced to such an extent that hitherto no attempt has been made to decipher it.

It will be seen that I have changed the order of the inscriptions as given by my predecessor so as to give the first place to the one which is both largest in size and most important on account of its contents. In my transcripts I have noted any points in which my readings and renderings differ from those of the previous editor.

I now proceed to give my transcripts and translations of the inscriptions.

Inscription A (Kern's n° II) Text.

(1) çrīmataḥ çrī-narendrasya

(2) Kuṇḍuṅgasya [2] mahātmanaḥ

[1] *Cat. Batavia Museum*, p. 372.

[2] Kern read Kuṇḍaṅgasya. I take the very pronounced down stroke at the bottom of the akṣara to represent the vowel-mark for medial *u*. The ligature ṇḍa occurs in maṇḍalena (Māngaḷūr grant II *b*, l. 1.) and in maṇḍalasya (Uruvupalli grant II *a*, l. 1 and Pikira grant II *a*, l. 4). The akṣara ṇḍu is found in Kuṇḍukūra (Uruvupalli grant III *b*, l. 8 and IV *a*, l. 1). In the inscriptions of Kambodia neither of these two ligatures appears to occur (Barth, *Inscr. Sanscrites du Cambodge*, p. 4 sq.).

(3) putro çvavarmmo [1] vikhyātaḥ
(4) vañçakarttā yathāñçumān
(5) tasya putrā mahātmānaḥ
(6) trayas = traya ivāgnayaḥ
(7) teṣān = trayāṇām = pravaraḥ
(8) tapo-bala-damānvitaḥ
(9) çrī-Mūlavarmmā rājendro [2]
(10) yaṣṭvā [3] bahusuvarṇṇakam
(11) tasya yajñasya yūpo yam
(12) dvijendrais = samprakalpitaḥ

Translation.

«The illustrious lord-of-men, the great Kuṇḍuṅga, had a famous [4] son, Açvavarman [*by name*], who, like unto Aṃçumant, [5] was the founder of a noble race. His were three eminent sons resembling the three sacrificial fires. Foremost [6] amongst these three and distinguished by austerity, strength, and self-restraint [7] was the illustrious Mūlavarman, the lord-of-kings, who had sacrificed a Bahusuvarṇaka [8] sacrifice. For that sacrifice this sacrificial post has been prepared by the chief amongst the twice-born». [9]

[1] Kern has çvavarmmā; *cf.* the facsimile.

[2] rājendraḥ (Kern).

[3] In Kern's facsimile the subscribed va has been omitted. He accordingly read: yaṣṭā. The correct form would be iṣṭvā.

[4] The past participle vikhyātaḥ can, of course, also simply mean „named", as Kern has rendered it.

[5] Aṃçumant („the Radiant one") is an epithet of the Sun-god, and is here taken by Kern in this sense. It is, however, also the personal name of the grandson of Sagara who is mentioned in the first line of inscription *D.* Both the Sun-god and Sagara's grandson may be described as progenitors.

[6] As Kern has pointed out, the word pravara means as well „foremost in age (*viz.* eldest)" as „foremost in rank or excellence."

[7] The compound tapo-bala-damānvita may also be interpreted in a slightly different manner, as Kern does, by making tapas subordinate to bala. It then would mean: „distinguished by (*lit.* provided with) the power of austerity and by self-restraint."

[8] Kern takes bahusuvarṇaka to be synonymous with bahuhiraṇya which is the designation of a special kind of Soma sacrifice. Hultzsch notes that the expression often occurs in inscriptions. *Ep Ind.* vol. IV, 1896—97, p. 194, n° 3.

[9] The term „twice-born" (Sanskrit dvija, dvijāti, dvijanman) is really applicable to all Aryans, as the initiation which is symbolised by the investment with the sacred thread is regarded as a second birth. But commonly as in the present instance it is applied in particular to the members of the Brahmanical or priestly caste.

Inscription B. (Kern's n° III) Transcript.

(1) çrīmato nṛpamukhyasya
(2) rājñaḥ [1] çrī-Mūlavarmmaṇaḥ.
(3) dānaṃ [2] puṇyatame kṣetre [3]
(4) yad = dattam = Vaprakeçvare
(5) dvijātibhyo gnikalpebhyaḥ [4]
(6) viṅçatir = ṅgosahasrikam [5]
(7) tasya puṇyasya yūpo yam
(8) kṛto viprair = ihāgatai[ḥ*]

Translation.

«When the illustrious and eminent prince, King Mūlavarman, had given a gift of a thousand kine and a score to the twice-born who resemble the sacrificial fire, at the most blessed field [*named*] Vaprakeçvara, [6] — for that deed of merit this sacrificial post has been made by the priests who had come hither».

Inscription C. (Kern's n° I) Transcript.

(1) çrīmad-virāja-kīrtteḥ
(2) rājñaḥ [7] çrī- Mūlavarmmaṇaḥ puṇyam
(3) çṛṇvantu vipramukhyāḥ
(4) ye cānye sādhavaḥ puruṣāḥ
(5) bahudāna-jīvadānam
(6) sakalpavṛkṣaṃ sabhūmidānañ = ca
(7) teṣām = puṇyagaṇānām
(8) yūpo yaṃ sthāpito vipraiḥ

---

[1] Kern has rājña(ç).

[2] Kern has jā(?) tā.

[3] In Kern's facsimile the vowel mark of the first akṣara of this word had been left out. He accordingly read kṣatre and followed this reading in his translation.

[4] gnikalpasya[ḥ] in Kern's reading, the vowel mark in the third akṣara having been omitted. In his translation Kern accordingly connected the word with the Genitive Mūlavarmmaṇaḥ.

[5] ggosahasrikam (Kern).

[6] On the meaning of Vaprakeçvara (pronounced Baprakeçvara, *cf.* above, pp. 203 sq.).

[7] Here as in *B l.* 2 Kern read rājña(ç). In both cases the visarga which had been omitted in his facsimile, is distinctly visible in the estampages which were supplied to me by Dr. Bosch.

Translation.

«Let the foremost amongst the priests and whatsoever other pious men [*there be*] hear of the meritorious deed of Mūlavarman, the king of illustrious and resplendent fame — [*let them hear*] of his great gift, his gift of cattle (?) [1], his gift of a wonder-tree, [2] his gift of land. For these multitudes of pious deeds this sacrificial post has been set up by the priests.»

Inscription D. Transcript.

(1) Sagarasya yathā rājñaḥ
(2) Samutpanno Bhagīrathaḥ
(3) . . . .
(4) Mūlavarmma . . . . . .

Translation.

As Bhagīratha was born of King Sagara
. . . . Mūlavarman. . . . .

The four inscriptions of Mūlavarman are all composed in Sanskrit poetry. Inscription *A* consists of three stanzas in the anuṣṭubh metre, *B* of two stanzas in the same metre and *C* of two stanzas in the āryā metre. We saw that in *D* too the

[1] The term jīvadāna is known from Sanskrit literature only as the title of a work on medicine. But probably Kern was right in taking it here in the sense of „a gift of live animals". It could also refer to the inhabitants of the land granted to the Brahmins. Cf. jīvaloka „the world of living creatures."

[2] The mention of 'a wishing-tree' (kalpavṛkṣa) among the gifts of Mūlavarman is somewhat surprising, as such an object belongs to the realm of mythology. It is the wonder-tree which fullfills all wishes. Kern supposed it to mean here a tree laden with precious things, a kind of Christmas tree. As far as I am aware, however, there is no indication of such trees having been known in ancient India. It is not unusual in Sanskrit inscriptions that the royal donor himself is compared to a kalpa-druma or wishing-tree, *e. g.* in the Udayendiram grant in which the Pallava king Nandivarman is said to be „devoted [to liberality] as the Kalpaka [tree]" (kalpakavrataḥ) and called „a Kalpa tree to good men" (satāṃ kalpavrakṣaḥ [l. °vṛkṣaḥ]) *S. I. I.* vol. II, p. 367, verses 29 and 31. — In the Māṅgaḷūr grant (l. 6) the epithets anantakalpadāyin „who gratified endless desires" and anantakalpa „who performed an endless number of rites" are applied to the donor's grandfather Skandavarman. (*Ind. Ant.* vol. V, p. 155). Possibly the mention of the kalpavṛkṣa in the present inscription is due to a misunderstanding of such-like adjectives.

anuṣṭubh metre was employed; presumably the number of stanzas amounted to three, as is the case in *A*. It will be noticed that the verses are arranged on the stone in such a manner that each pāda occupies one line.

As regards their form, these inscriptions bear a certain resemblance to some of the cave inscriptions of the Pallava king Mahendravarman I, namely those of Mahendravāḍi and Dalavāṇūr, in which we find one stanza of poetry (in the kokilaka and anuṣṭubh metre respectively), each pāda occupying a separate line. In the Çiyāmañgalam cave inscription of the same king we have a single āryā stanza, each half-verse of which is written in two lines without reference to the subdivision in pādas. The two Sanskrit verses found in the upper cave of Trichinopoly consist each of four stanzas composed in various metres, but in this instance the lines do not correspond with the pādas. Perhaps the agreement noted here will not seem te be very striking, but it should be borne in mind that the usual practice in Indian inscriptions is to arrange the lines without any reference to the verses.

The Sanskrit verses of Mūlavarman's inscriptions were qualified by Professor Kern as «insignificant, but irreproachable». The latter qualification is, indeed, applicable to them as far as metrical exigencies are concerned. Grammatically, however, they are not quite as accurate, as would appear from Kern's readings. As a matter of fact, that scholar in some cases in which his facsimiles were indistinct unconsciously corrected grammatical errors committed bij Mūlavarman's pandit. In the third line of *A* we have clearly the reading çvavarmmo (cf. Mūlavarmmā in l. 9), for which Kern substituted the correct form çvavarmmā. The last word of l. 9 in the same inscription reads rājendro which, of course, would be perfectly correct, if we were to apply the saṃdhi rule in connection with the word yaṣṭvā which forms the commencement of the next pāda. As, however, the author of these inscriptions rightly regards the caesura as pausa and treats the closing syllable of each pāda accordingly,[1] he ought here also to have put rājendraḥ, the form chosen by Kern in his transcript. A more

[1] M. Barth, *Inscr. sanscrites du Cambodge*, p. 4, n. 3, calls special attention to this peculiarity of the Koetei inscriptions.

serious mistake is the impossible form yaṣṭvā (*A*, l. 10), for which we must read iṣṭvā. In the facsimile accompanying Kern's article the subscribed *va* had been erroneously left out; hence his reading yaṣṭā. In the sixth line of inscription *B*, I read with some hesitation viṅçatirṅgo°, but it is quite possible that the strange appearance of the fourth akṣara is merely due to the mason. The form which is given in Kern's transcript viṅçatirggo is, no doubt, what was meant; for it will be noticed that generally in these inscriptions any consonant combined with *r* is doubled. [1] In the second line of both this and the following inscription (*C*) Kern read rājña(ç). In both cases the inscriptions have rājñaḥ, but in the previously published eye-copies the sign for visarga had erroneously been left out. It follows, therefore, that in Mūlavarman's inscriptions a final sibilant preceding an initial sibilant is not retained in writing, but expressed by visarga. [2] In the same manner the signs for jihvāmūlīya and upadhmānīya which are used in some early Sanskrit inscriptions both in India and in Kambodia (the upadhmānīya occurs in one of the rock-inscriptions of Pūrṇavarman from Western Java) are here replaced by the visarga.

Kern has called attention to the substitution of the anusvāra by the guttural nasal before sibilants in the Koetei inscriptions (vaṅça° and aṅçumān, in *A*, l. 4; viṅçatir in *B*, l. 6), a peculiarity which, as he pointed out, is found also in Sanskrit inscriptions from Kambodia. I may add that in India proper this mistaken spelling is not unusual in Sanskrit inscriptions. I may quote the Bijayagaṛh yūpa inscription, referred to above, where we find the forms °viṅçeṣu and °vaṅça°. [3]

On the whole, it may be said that, although the Koetei inscriptions are extremely simple records, if compared with the extensive and highly artificial praçastis of the Indian continent, they betray a very fair knowledge of Sanskrit. In this respect they are decidedly superior to the nearly contemporaneous

[1] The consonant is not doubled in putro, (*A*, l. 3), putrā (*A*, l. 5), kṣetre (*B*, l. 3), viprair (*B*, l. 8), vipra° (*C*, l. 3), and vipraiḥ (*C*, l. 8).

[2] On the contrary the final sibilant is retained in dvijendrais (*A*, l. 12) so that in this respect too the spelling is inconsistent.

[3] Fleet, *Gupta Inscr.*, pp. 253 sq. Cf. also my *Inscr. of Chamba State*, Part I, pp. 165 and 188.

epigraphs of Bhadravarman I of Campā. Both the scholarship and the workmanship of our yūpa inscriptions bear testimony to a considerable degree of Hindu culture in Eastern Borneo during the period to which they belong.

It now remains to consider the important question of the palaeographical evidence afforded by the Koetei inscriptions.

«That the alphabets of the inscriptions of Java and Sumatra», Dr. Burnell wrote, [1] «present many points of similarity with old Indian and Pali alphabets was early noticed, and traditions pointed to Kalinga as the source of the old civilisation of Java, but proof of the true origin of the Kawi and Javanese alphabets has only lately been furnished by the discovery of the late Dr. Cohen Stuart that two Sanskrit inscriptions in W. Java are in a character identical, so to speak, with that of the Vengī inscriptions; these very interesting lines are in Sanskrit verse, and are engraved on rocks at Tjampea and Djamboe, places not far from Buitenzorg».

The term «Vengī character» was adopted by Kern and has since been invariably used by Dutch archaeologists to designate the peculiar script from Southern India which we find employed in the early Sanskrit inscriptions of the Archipelago. The term is, no doubt, convenient, but I may point out that later writers on South-Indian epigraphy like Fleet, Hultzsch and Venkayya never use it. Nor is it found in Bühler's standardwork on Indian palaeography.

The document from which Burnell derived the expression «Vengī alphabet» was a copper-plate charter of the Çālaṅkāyana king Vijayanandivarman, the son of Caṇḍavarman, who issued it in the seventh year of his reign. [2] Burnell assigned it to the

[1] Burnell, *Elements* [2] (1878), pp. 130 sq. Appendix B. The author points out in a footnote that Raffles (*Java*, vol. 1, p. 371) „noticed the almost complete identity of the Kawi and the *square* Pali characters."

[2] After Burnell had discussed the character of this inscription (*Elements* [2] pp. 16 sq. and 135 sq.; plates I & XXIV) Dr. Fleet has edited it with proper facsimiles (*Ind. Ant.* vol. V, pp. 175 sqq., n° XVIII.) Another charter of the same dynasty is the Prākrit copper-plate grant of the Çālaṅkāyana king, Vijayadevavarman, who was presumably an ancestor of the two rulers mentioned in the Sanskrit charter. It was likewise issued from Veṅgipura. The alphabet resembles that of the three grants of Siṃhavarman Pallava and of the Sanskrit charter just referred to. It was edited by Hultzsch, *Ep. Ind.* vol. IX, 1904—05, pp. 56 sqq.

fourth century of our era. The Vengī country comprised the tract on the mouths of the Godāvarī and Kṛishṇā (Kistna) rivers. It consequently is that portion of the east coast which is situated between Kalinga on the north and the Pallava kingdom (Toṇḍaināḍu) on the south. About the middle of the fourth century Vengī appears to have been an independent state, as the Allahabad praçasti of Samudragupta mentions Hastivarman of Vengī among the princes of the South vanquished by that emperor. Dr. Burnell thought «that the Vengī dynasty which ruled on the Telugu sea-coast and the Pallavas of the Tamil coast near what is now Madras, were probably of the same family.»[1] This supposition, however, is not confirmed by the evidence of the copper-plate grant of Vijayanandivarman, in which the donor is neither called a Pallava nor is reckoned to belong to the Brahmanical house (gotra) of Bharadvāja.

This much is certain that in the fifth century the Vengī country made part of the Pallava empire, as the Pallava king Siṃhavarman in one of his charters granted to some Brahmins the village of Māngaḷūr in Vengorāṣṭra. It probably remained in the possession of the Pallavas till the beginning of the seventh century. For we have seen above (p. 176) that in the course of the war between Mahendravarman I and Pulikeçin II Cālukya the latter wrested the Vengī country from his opponent and established his younger brother Viṣṇuvardhana as yuvarāja in the conquered territory. This happened in A. D. 615. Subsequently Viṣṇuvardhana made himself independent and thus founded the Eastern Cālukya empire which remained in existence for five centuries at least.[2]

It was probably on account of this historical connection between the Cālukyas and the Vengī country that Dr. Brandes used the term «Cālukya or Vengī type» to indicate the script of the Koetei and contemporaneous inscriptions of the Archipelago.[3] The use of this expression, however, is open to objection. The connection between the Cālukyas and Veṅgī, as we saw, dates only from the commencement of the seventh century, whereas the early Sanskrit records of Java and Borneo

[1] Burnell, *Elements*, p. 181.

[2] *Cf.* Fleet, *The Chronology of the Eastern Cālukya kings* (*Ind. Ant.* vol. XX, 1891, pp. 93 sqq.

[3] *Cat. Batavia Museum*, p. 351.

are about two centuries anterior. Moreover, it will be evident from the above that during the period with which we are here chiefly concerned the early kings of Veṅgī never wielded a political power equal to that of their neighbours, the Pallavas, to whom, indeed, the Veṅgī territory appears at a time to have been subordinate. Nor have they left any inscriptions or monuments of importance.[1]

It will be advisable, in my opinion, entirely to discard the term «Veṅgī alphabet» from the terminology used by writers on Javanese epigraphy and to substitute for it the expression «Pallava alphabet». For of all ancient scripts of Southern India it is the character employed in the early records of the Pallava rulers that shows the nearest approach to that of the Koetei and contemporaneous Javanese epigraphs. This is by no means a new observation: Dr. Burnell had in reality arrived at the same conclusion, though he expresses it somewhat differently. «Now if the character», he wrote[2], «used in the W. Java inscriptions [those from Koetei were not yet known at the time when this was written] be compared with that of the Vengi and Pallava inscriptions, it will at once be seen that it is nearest to the last». «For these reasons», he continued, «it appears to me that the source of the primitive Hindu civilisation in Java must be looked for in the N. Tamil coast, rather than in Kalinga proper, or the Telugu sea-coast; to seek it in Bengal is out of the question, and it is also impossible to seek it directly in Western India, though that is the ultimate source of all S. Indian civilisation of which we have any traces».

Professor Bühler, in dealing with the various ancient alphabets of Southern India, applies the term «G r a n t h a» to the script used in the Sanskrit records of the Pallava dynasty.[3] The

[1] Mr. R. Sewell remarks: „It does not appear that the kingdom of Vengī was at any period one of very great importance". See his *Lists of antiquarian remains in the Presidency of Madras*. Vol. I, Madras 1882 (Archl. Survey of Southern India. N. I. S., vol. VII), p. 36.

[2] *Elements*, p. 132. Elsewhere (p. 35) Dr. Burnell used for the Pallava character the not very appropriate term "Eastern Cera", as he assumed that this alphabet had been introduced into Toṇḍaināḍu from the Cera country.

[3] G. Bühler, *Indische Palaeographie* (1896), pp. 68 sqq. (Fleet's transl. (1904), pp. 70 sqq.). We have seen that Bühler (*ibidem*, p. 44; Fleet p. 44) classes the alphabet of the Pallava Prākrit grants under „the precursors of the southern alphabets". He even remarks that „the characters of the Sanskrit

Grantha (meaning «a composition, a text, a literary work»), in the ordinary acceptation of the word, is the peculiar alphabet employed in Southern India up to modern times for literary works composed in Sanskrit, in contradistinction from the alphabets in which the various Dravidian vernaculars, such as Tamiḷ and Telugu, are rendered. What Bühler's use of the word really implies is that the Grantha, viz. the literary alphabet of the South is derived from the ancient character found in the Pallava records. Bühler recognizes three successive stages in the development of this ancient «Grantha» which he indicates as the archaic, the middle, and the transitional variety. To the archaic type he reckons all Pallava Sanskrit inscriptions, including those of Narasiṃhavarman I; but from the Kūram copper-plate charter of Narasiṃha's son Parameçvaravarman I his middle variety commences. He further states that the archaic variety is also met with in the rock inscription from Jambu in Java.

If now we endeavour to test the correctness of Bühler's remark with the aid of the Koetei inscriptions (the character found therein being practically the same as that of the early rock-inscriptions from W. Java), we are confronted by a serious difficulty. It has been noticed above that during the earlier period of Pallava rule their documents are restricted to copper-plate charters. It is only by the commencement of the seventh century that the first stone inscriptions make their appearance. We, consequently, possess no lithic records from Coromandel which may be supposed to be approximately contemporaneous with the Koetei inscriptions. The only documents available for comparison are the copper-plate charters, but it will be readily understood that the difference of material brings on a different execution. In general the copper-plates which served the purely practical purpose of recording a donation of land, are engraved in a much simpler style of writing than the stone inscriptions which were meant to be public memorials. It so happens that the Prākrit grants which are the earliest documents of the Pallavas, are written in a very slovenly manner, whereas the

charters of Siṃhavarman (illustrated in his plate VII, cols. XX and XXI), show no closer connection with those of the Prākrit inscriptions of the Pallavas." It seems to me that the alphabets employed in these two categories of inscriptions are so similar that they cannot be very well separated.

Koetei inscriptions are distinguished by their careful workmanship and highly ornamental character.

On the other hand, the absence of stone inscriptions of so early an epoch in Coromandel imparts the Koetei inscriptions with a peculiar interest for the history of South Indian epigraphy. It is in the distant islands of the Indian Archipelago and on the coasts of Indo-China that we thus find the prototypes of that remarkable group of lithic records which Coromandel owns to the Pallava kings of the seventh century. We may say that the Archipelago and Campā have preserved the earliest examples of archaic Grantha carved in stone, of which no specimens are now extant in the mother country.

We now proceed to examine the chief palaeographical characteristics of the Koetei inscriptions. They are the following: —

1st. The heads of the letters are marked by means of small, deeply cut squares which are found not only at the tops of the long verticals of the letters ka and ra, but at the head of practically every akṣara, except initial i, kha (in khya), ga, ṅa (in ṅga etc.), ña (in ñca), ṇa, tha and dha. Occasionally it is found in ja too, though it will be noticed that in general it is absent in those akṣaras which are finished off at the top by means of a horizontal stroke.

Bühler notes the same peculiarity with regard to the early script of Central India in its more developed form. He says that in this script «the heads of the letters bear small squares which are either hollow or filled in. These squares, to which on account of their resemblance to small boxes the script owes the name «box-headed», are, like the wedges, artificial developments of the serifs. The solid, filled in, squares probably have been invented by writers who used ink, and the hollow ones by persons writing with a stilus, who feared to tear their palm-leaves». [1] He further notes that this characteristic is not restricted to Central India, but occurs also in some early documents from the South, such as two Kadamba inscriptions of the 5th century and the Uruvupalli copper-plate grant of Siṃhavarman Pallava which has been assigned to the same period.

[1] Bühler, *op. cit.* pp. 62 sq. (Fleet's transl. pp. 64 sq.). A typical instance of this box-headed script is afforded by the charters of the Vākāṭaka king Pravarasena II (Fleet, *Gupta Inscr.* nos 55 and 56).

«Box-heads» are also peculiar to the inscriptions of Bhadravarman of Campā. This was first noticed by M. Bergaigne with reference to the Cho'-dinh rock-inscription noted above (p. 189). «Secondement», he wrote,[1] «les relations entre le royaume de Campā et ceux de l'Inde du sud étaient assez fréquentes pour que l'alphabet s'y modifiât exactement de la même manière: on verra même qu'un simple appendice ornemental, un carré profondément creusé à la tête des lettres, qui paraît avoir été dans l'Inde propre une véritable *mode* dont la durée coincide à peu près avec celle du Ve siècle, se retrouve dans notre no XXI [*viz.* the Cho'-Dinh inscription]».

M. Bergaigne has also drawn attention to the fact that the «fashion», as he calls it, of the box-headed letters had penetrated as far as Borneo, as is evident from the Koetei inscriptions. The Tjaroenten (Tji Aroeteun) rock inscription of Pūrṇavarman shows the same peculiarity.

2nd. Another feature of the Koetei inscriptions (it is mentioned by Bühler among the characteristics which distinguish the Southern alphabets from those of Northern India)[3] is the little hook attached, on the left, to the foot of the long verticals. It wil be noticed in k a, ñ a (in j ñ a) and r a, and also in the subscribed *u*, if expressed by a downward stroke (in k u and in the ligature n t u [in *C*, l. 3] medial *u* is rendered in a different manner). In a slightly more developed form we find this little hook in the a k ṣ a r a r e (*A*, l. 1), where it is prolonged upward.

It is interesting that similar little hooks or curves are found in the Pallava Prākrit grants of the fourth century, whereas in Siṃhavarman's charters of the fifth century those excrescences are usually prolonged so as to reach up to almost half the length of the vertical. Such is also the case in the cave inscriptions of Mahendravarman I. A still further development is noticeable in the later Pallava inscriptions of the seventh century

[1] A. Bergaigne, *L'ancien royaume de Campā*, p. 16 (tirage à part), and *Inscr. Sanscrites*, pp. 23 [203] sq. M. Finot (*B. E. F. E. O.* vol. II, p. 186) notes the same peculiarity with regard to the Hon-cuo and Mī so'n inscriptions of Bhadravarman.

[2] On the inscription of Caruntĕn (*vulgo* Tjaroenten) *cf.* H. Colijn *Neerlands Indië*, vol. I (1913) p. 220, with text-illustration on p. 219. *Verspreide Geschriften van Prof. Dr. Kern*, vol. VII, p. 5, with facsimile.

[3] Bühler, *op. cit.*, p. 60 (Fleet's transl., p. 61) *sub* 4.

which, to use Bühler's terminology, exhibit the middle variety of the lithic Grantha alphabet. Here the upward stroke is prolonged up to the top of the akṣara, so as to form a second vertical, in the letters a, ā, ka and ra as well as in medial u and ū. Such forms with double verticals are regularly found in the very ornamental epigraphs of «the Seven Pagodas» (Māvalivaram).

It is noteworthy that in the Campā inscriptions of Bhadravarman which otherwise betray so marked a palaeographical affinity to those of Koetei, the long verticals show no trace of the little hook. In this respect they represent an earlier stage of writing than the Koetei inscriptions, a conclusion which is confirmed by other observations.

In the Tjaroenten (Caruntĕn) rock inscription, on the other hand, we notice a more advanced stage, as here the hooks are prolonged in the same manner as in the charters of Siṃhavarman Pallava.

The Djamboe (Jambu) rock inscription, likewise from Western Java, shows again a somewhat later development, if we may judge from the published photograph.

3rd. In the akṣaras ja, pa, ba, la and ha the left hand stroke bulges outward. The origin of this peculiarity can be traced back to the famous Girnar praçasti of Rudradāman, in which Bühler noticed the pa and ba with a notch in the left vertical. The notched pa is even found in Kuṣāṇa inscriptions.

Burnell observed the same in the so-called Veṅgī alphabet with regard to the letters ja and ba (also ṇa). It is, however, commonly found in the documents of the Pallavas, Kadambas and Vākāṭakas, especially in their lithic records.

A later development is the notching of the base-lines of certain akṣaras, a fashion of which the first tendency is noticeable in the Jaggayyapetta inscriptions with regard to pa, ma and va, but which becomes a very striking feature of the very ornamental Pallava script of the seventh century, where we find it not only in pa, ma and va, but also in ja, ba, la, ṣa and ha.

It is interesting that here again the alphabets of Southern India, Indo-China and the Archipelago exhibit a parallel development. The inscriptions of Bhadravarman represent ap-

proximately the same stage as the yūpa inscriptions of Mūlavarman. The left-hand verticals of certain akṣaras are notched, but the base lines are throughout straight. It is the same stage which in Southern India is represented by the Pallava Prākrit grants of the fourth century. In the Sanskrit charters of Siṃhavarman we notice a transitional stage, the base-lines of several akṣaras (ca, tha, dha, pa, ba, ma, la and ṣa) showing that peculiar twist which becomes so pronounced a feature of the seventh century inscriptions. In the same manner «la tendance à faire onduler les lignes» as M. Bergaigne formulates it [1], has become one of the chief features of the ancient script of Campā and Kambodia.

In the Tjaroenten (Caruntĕn) inscription we find a stage in this development which might perhaps be described as intermediate between that of the Prākrit and that of the Sanskrit charters of the Pallavas. For here we find slightly ondulating base-lines in only a few akṣaras, namely pa, ma and va. In this respect also the script of Tjaroenten is more advanced than that of the Koetei inscriptions which, like the epigraphs of Bhadravarman of Campā, have straight base-lines throughout.

4th. Another peculiarity of the Koetei inscriptions to which I wish to call attention is the little hook which we find attached to the right-hand stroke of the letters tha (*A*, l. 4, also *D*, ll. 1 and 2, and in the ligature sthā in *C*, l. 8), ça and ṣa. In tha it replaces the central dot, in ça and ṣa the cross-bar of the earlier Indian scripts. The feature here noted is of special importance, as it is peculiar to the alphabet of the Pallava inscriptions, but appears to be unknown in other South-Indian scripts. On that account it is mentioned by Bühler among the chief characteristics of what he calls the archaic type of the Grantha alphabet. It deserves notice that in the Prākrit grants of Çivaskandavarman these forms of tha, ça and ṣa are not yet found. But in the earlier Jaggayyapetta inscriptions (third century A. D. ?), the script of which, as we have seen, Bühler classes under the precursors of the southern alphabets, the tha presents exactly the same appearance as in the Koetei inscriptions. The script of Jaggayyapetta, it will be observed, is also of a very ornamental type.

Whereas, therefore, in this respect the Koetei inscriptions show a very close relationship to the Pallava documents, it is

worthy of note that in the epigraphs of Bhadravarman of Campā only ça is treated in a similar fashion, whilst ṣa has preserved the cross-bar and tha the central dot.

In this connection it may be noted that dha, which occurs only once in the Koetei inscriptions, namely in l. 4. of *C*, appears likewise to be destinguished by a little stroke attached to the right hand side of the akṣara.

5th. One of the most remarkable features of the Koetei inscriptions is the looped form of the three letters ta, na and ṇa. The ta and na are consequently so similar in appearance that they could easily be mixed up in documents less carefully executed than the present. I need only refer to those two letters in the first line of inscription *A*. It will be seen that in the case of the ta the loop extends farther upwards and consequently the vertical is shortened. I may note that, whereas the looped ta may be called an innovation, the looped na is an archaic form which is regularly found in the Gupta inscriptions and occasionally even in documents of the Kuṣāṇa and Andhra dynasties. Bühler [1] classes it among the characteristics of the Western variety of Southern alphabets; it is found in Valabhi, Gurjara and Rāṣṭrakūṭa inscriptions. It appears in other southern scripts too, *e. g.*, in a Kadamba inscription of the fifth century (though here in a slightly modified form, the loop being particularly small) and in a Ganga inscription of c. 675 A. D.

In the Pallava epigraphs the na is, as a rule, not provided with a loop. With regard to the Pīkira grant of Siṃhavarman Professor Hultzsch remarks that here «the forms with and without loop are used for both ta and na, though in the majority of cases ta has a loop and na has none». In the charter of the Çalaṅkāyana king Vijayanandivarman of Vengīpura the ta is always looped, whilst na is sometimes looped and sometimes not.

M. Bergaigne [2] notes with reference to the charter of Vijayanandivarman that in this script, as shown on plate I of Burnell's *Elements of South Indian Palaeography* both ta and na are looped. This, however, does not appear to be quite correct. From an examination of the facsimile published by Dr. Fleet I have come to the conclusion that in the inscription in question

[1] Bühler, *op cit.*, p. 61 (Fleet's transl., p. 68).

[2] Bergaigne, *Inscr.*, p. 14 [194].

ta is always looped, whereas the looped and the unlooped forms of na occur side by side, and the ṇa is without loop except in one instance (IV l. 3).

I cannot, therefore, point to any South-Indian inscription in which we find the looped forms of ta and na consistently used side by side, as they are found in the Koetei inscriptions. In the rock inscription of Cho'-dinh, however, we do find those forms, so that in this respect also that epigraph shows a close relation to the yūpa inscriptions. This is the more remarkable as in the earlier Võ-cạnh (Nha-trang) inscription which, as we have seen, is the oldest epigraphical document of Indo-China, (above p. 188) both ta and na are unlooped.[1]

The looped ṇa, like the looped na, is an archaic form which occurs in early Gupta inscriptions, *e. g.* the praçasti of Samudragupta on the Allahabad pillar and also in the Bijayagaṛh yūpa inscription.

In the Tjaroenten rock inscription the three akṣaras under discussion appear in exactly the same shape as in the Koetei epigraphs, with the only exception that in the word Tārūma° which opens the third line, we have clearly a ta without loop. This exception, however, may be a mere accident. For it is very curious that in later Javanese inscriptions it is exactly the ta which is looped, whereas the na has lost the loop.

6th. The absence of the vowel is not expressed by the virāma, as in the Nāgarī of Northern India. The vowelless consonant is written in smaller type beneath the line. In the Koetei inscriptions this vowelless letter (*n* and *m*) is about half the size of the ordinary akṣaras.

Burnell[2] says: «The Java character has the peculiar small *m* used for a final *m* (i. e. with virāma), and we find this also in both the Vengi and Pallava characters, and in them only». From this remark it would be wrong to infer that in other Indian alphabets this manner of rendering the vowelless consonant is unknown. We find it, *e.g.*, in the word siddham at the beginning of the 'Isāpur yūpa inscription. It is also

[1] Bergaigne, *Inscr.*, pp. 12 sq. and 22. It is curious that in the Hon-cuc rock-inscription B. E. F. E. O., vol. II, pp. 186 sq., which M. Finot assumes to be contemporaneous with that of Cho'-dinh, we find ta without loop. The employment of looped and unlooped forms of the akṣaras in question appears, indeed, to be, to a certain extent, arbitrary.

[2] Burnell, *Elements*, p. 132.

peculiar to Gupta inscriptions, but here the small *m* is surmounted by a short horizontal stroke. It is from this stroke that the well-known virāma of the Nāgarī alphabet has developed. In the very conservative Çāradā alphabet of the Panjāb the ancient mode of expressing the absence of the vowel has been retained until quite modern times. [1]

In his discussion of the Cho'-dinh inscription Bergaigne says: «Il faut signaler surtout l'absence du virāma, dont l'usage est général au Cambodge dès les plus anciennes inscriptions. Ici, comme dans l'inscription précédente d'ailleurs, la consonne finale non rattachée au groupe suivant est écrite, avec des dimensions moindres, au-dessous de la ligne. C'est l'usage ancien, qui paraît s'être modifié dans l'Inde du sud à partir des Cālukyas, mais qui est général encore au Ve siècle dans les inscriptions des Pallavas, des Vākāṭakas et des Kadambas». [2]

On the whole, therefore, the mode followed in the Koetei inscriptions may be regarded as a sign of great antiquity. It is interesting to note that at the end of the Tjaroenten rock inscription the vowelless *m* (in the word padadvayam) is expressed by a small-sized akṣara, which, however, is provided with a curve issuing from its left hand top and slanting upwards towards the right. [3] In this respect too the Tjaroenten inscription represents a more advanced stage of writing than the Koetei documents.

7th. I now wish to consider the rendering of medial (post-consonantic) i and ī. In the Koetei inscriptions we find the short i expressed in the ancient fashion by a single superscribed curve to the left, but always open, except in the akṣara vi (*A*, l. 3), where the extremity of the vowel mark rejoins the top of the akṣara and consequently a closed curve is formed. This closed curve, which assumes the appearance of a superscribed circle, becomes the regular manner of expressing medial i in later alphabets, namely: 1st in the Grantha where the open curve is usual in the Sanskrit charters of Siṃhavarman

[1] Bühler, *op. cit.*, p. 48 (Fleet, p. 48) (17); plate IV: 31, XV and 43 VII. *Cf.* my *Chamba Inscr.*, p. 58,

[2] Bergaigne, *Inscr*, p. 23 [203]. *Cf.* Finot, *B. E. F. E. O.*, vol. II, p. 186.

[3] It is interesting to compare the *m* in the Kailāsanātha inscriptions of the seventh century. Bühler, *op. cit*, p. 69, plate VII: 41, XXIII, *cf.* plate VIII: 47, XIII.

(the archaic variety!), whereas it has become closed in the documents of the seventh century representing the middle variety of that script. A transitional stage is found in the cave inscriptions of Mahendravarman I in which the two forms appear side by side. 2nd in the ancient script of Indo-China. The primitive form of the i is found in the inscriptions af Bhadravarman, as observed by Messrs. Bergaigne and Finot.[1] 3rd in the Old-Javanese script, *e. g.*, in the Dinaja stone inscription of Çaka 682 (A. D. 760) and also in as early a document as the Tjaroenten rock inscription.

A similar development can be traced in the case of medial ī. In the Koetei inscriptions it is expressed in the ancient fashion followed in the early Gupta inscriptions, to wit, by a double curve over the akṣara, the long right-hand curve (similar to the sign for short i) running round the left hand curve which is smaller and assumes the appearance of a spiral. Sometimes, as in the case of the akṣara çrī, the two curves rise from the opposite ends of the horizontal top-stroke and are consequently separated. Or, *e. g.* in jī (*C*, l. 5) the two curves have coalesced into one flourish resting on the extremity of the top-stroke (*cf.* also kī in *C*, l. 1).

In the Cho'-dinh rock inscription the ī in çrī is written in exactly the same manner as in the Koetei inscriptions. In later epigraphs both in Campā-Kambodia and in Java we find that the double curve has become closed so as to assume the appearance of a circle similar to that marking the short i, but differentiated from the latter by means of a dot in the centre. The spiral vowel mark in the word çrī of the Tjaroenten inscription appears to represent a transitional stage in this development.

8th. Finally attention may be drawn to the sign for medial (postconsonantic) *e* consisting of a little curve which sometimes has the appearance of a spiral and is invariably attached on the left-hand side to the top of the consonant. If combined with j (*A*, ll. 9 and 12), t (*A*, l. 7 and *C*, l. 7) and ra (*A*, l. 1), we find it hanging down, as it were, from a short horizontal stroke which is attached to the top of the consonant.

[1] Bergaigne, *Inscr.*, p. 28 [203]; Finot, *B. E. F. E. O.*, vol. II, p. 186. For the later forms *cf.* Bergaigne, *Histoire*, pp. 18 sq.

The sign for medial ā, it is true, is also slightly curved (very much so in the case of jā in *B*, l. 5), but it does not present the very peculiar appearance of medial *e*. As medial ai (in tai [*B*, l. 8.], prai [*B*, l. 8 and *C*, l. 8] and ndrai [*A*, l. 12]) is expressed by a double *e* stroke, and medial *o* by a combination of the signs for medial *a* and medial *e*, we notice in both these vowels the same peculiarity as in *e*. In this respect again the script of the Koetei epigraphs approaches the Pallava character very closely, particularly the ornamental writing of the inscriptions of Māvalivaram and Conjeeveram.

Here again the inscriptions of Bhadravarman of Campā appear to denote a somewhat earlier stage, as in them medial *e* is rendered by a short straight stroke to the left in accordance with the most ancient fashion of Indian writing. In these inscriptions medial *o*, as pointed out by M. Finot, is expressed in two different ways. «L' *o* a une double forme», that scholar remarks,[1] «l'une de deux petits traits rectilignes tombant verticalement des extrémités du rectangle terminal [the so-called «box-head»], l'autre de deux courbes divergentes surmontant le même rectangle».

Our final conclusions, therefore, with regard to the palaeographical evidence of the Koetei inscriptions are the following. Among the epigraphical records of Southern India we cannot point to any specimen which exhibits exactly the same style of writing as is found in the earliest inscriptions of the Archipelago. But among Southern alphabets, it is undoubtedly the archaic type of the ancient Grantha character (to retain Bühler's terminology), used by the early Pallava rulers of the Coromandel coast, which appears to be most closely related to the character of the Koetei epigraphs. This point it would, in all probability, have been possible to establish with greater clearness, if side by side with the copper-plate charters of the fourth and fifth centuries we possessed also lithic records for that early period of Pallava rule. As unfortunately no documents in stone have hitherto come to light, we may say that the Koetei inscriptions, as it were, exhibit the prototype of that style of writing which we find employed in the Pallava stone inscriptions of the seventh

[1] *B. E. F. E. O.*, vol. II, p. 186.

century of which the cave inscriptions of Mahendravarman I stand foremost as regards age. We are, therefore, perhaps justified in qualifying the Koetei inscriptions as the earliest specimens of the G r a n t h a used in stone records.

In documents of some other contemporaneous Southern dynasties, such as the Çālaṅkāyanas of Veṅgī, we meet with an alphabet very similar to that used by the Pallavas and, consequently, also closely allied to that of ancient Koetei. This circumstance, however, does not, in my opinion, justify the use of the term «Veṅgī alphabet» to denote the script employed in the early inscriptions of the Archipelago.

We have further had occasion to note the very near palaeographical affinity existing between the Koetei inscriptions and those of Bhadravarman of Campā which, next to the Võ-cạnh (or Nha-trang) rock inscription, are the earliest epigraphical records of that ancient kingdom and, indeed, of the whole of Indo-China. In certain respects, however, the inscriptions of Bhadravarman appear to represent a somewhat earlier stage of writing. On the contrary, the Tjaroenten rock-inscription of Pūrṇavarman, the ancient ruler of Western Java, exhibits a more advanced style of writing, so that we arrive at the chronological succession: Bhadravarman, Mūlavarman, Pūrṇavarman. The intervening period in each case may be roughly estimated at half a century.

However abundant the epigraphical materials now available for comparison may be both in India proper and in Indo-China, they do not allow us to arrive at a very definite conclusion with regard to the chronological question. The reason is that, as we have noted above, neither in India nor in Indo-China the early records in question bear any date, except, in the case of the copper-plates, the regnal year of the ruling prince.[1] As, therefore, on the basis of palaeographical evidence only an approximate date can be assigned to those documents, it follows that we stand on no very firm ground, if we endeavour to utilize them in order to settle the chronology of the inscribed y ū p a s from Koetei. Professor Kern hesitated between the fourth and fifth century and finally proposed 400 A. D. as the ap-

[1] On the question whether A. D. 436—37 may be accepted as the date of Siṃhavarman Pallava's accession see Fleet's paper *A new Ganga record.* (*J. R. A. S.* for 1915, pp. 471 sqq.)

proximate date to assign to these inscriptions. I believe we may still adhere to this view.

It would follow that the inscriptions of Bhadravarman belong to the middle of the fourth century, a somewhat earlier date than that proposed by M. Finot who has assigned them to approximately 400 A. D. [1]

The Tjaroenten inscription I am inclined to attribute to the middle of the fifth century, a conclusion agreeing with that arrived at by Professor Kern.

It is highly desirable that the early Sanskrit inscriptions from Western Java be re-examined and edited with proper facsimiles. At present the study of those interesting documents of Javanese history is impossible, as no reliable reproductions are available. It must be emphasized that only estampages prepared and reproduced by a purely mechanical process are of real use for purposes of study. In this respect a great deal still remains to be done.

The publication of the future (may it be a near future!) which is anxiously awaited by all that are interested in the early history of the Archipelago is a *Corpus Inscriptionum Javanicarum* which will comprise all ancient records both in Sanskrit and Old-Javanese known to exist in Java and the other islands of the Archipelago.

---

[1] Finot, *B. E. F. E. O.*, vol. II (1902), p. 186. *Cf.* Bergaigne, *I. S. C. C.*, pp. 203 sqq.

If M. Maspéro is right in identifying Bhadravarman I with the Campā king Fan-Hou-Ta of the Chinese sources (*T'oung Pao*, 1910, p. 347), it would follow that the date of c. 400 A. D. ascribed to that ruler must be correct. I would then attribute the Kootei inscriptions to c. 450 A. D. and the Tjaroenten inscription to c. 500 A. D. It must, however, be pointed out that M. Maspéro himself qualifies his identification as „très contestable".

YŪPA INSCRIPTION OF KING MŪLAVARMAN.

A.

YŪPA INSCRIPTION OF KING MŪLAVARMAN.

B.

YŪPA INSCRIPTION OF KING MŪLAVARMAN.

c.

MEASA,

EENE BIJDRAGE TOT HET DYNAMISME DER BARE'E-SPREKENDE TORADJA'S EN ENKELE OMWONENDE VOLKEN.

DOOR

DR. ALB. C. KRUYT.

In mijn werk over het Animisme van den Indischen Archipel, dat in 1906 door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië in den Haag werd uitgegeven, heb ik het woord «zielestof» gebruikt, welk woord geen onverdeelde instemming heeft gevonden. In zijne bespreking van pasgenoemd boek in het Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap (Tweede Serie, deel 24, blz. 266) heeft de Heer G. P. Rouffaer mij terecht het verwijt gedaan, dat ik zonder eenige verklaring of demonstreering dit woord, mij door Prof. P. D. Chantepie de la Saussaye aan de hand gedaan, ben gaan gebruiken om iets uit te drukken, dat ik toen in de literatuur over Animisme nog niet nader aangeduid had gevonden.

Het bezwaar dat deze term is samengesteld uit twee elkaar tegensprekende begrippen weegt niet zoo zwaar. De uitdrukking geeft juist in zijn tegengestelde deelen weer, dat de Animist zich alle geestelijke dingen stoffelijk voorstelt. In dit opzicht was de vinding van den Heer Chantepie de la Saussaye gelukkig.

Maar het woord «zielestof» heeft iets anders gedaan, wat ik niet voorzien heb; het heeft namelijk verwarrend gewerkt. De voorspelling van Prof. Snouck Hurgronje is uitgekomen, die mij kort na de verschijning van het boek zeide: «Ik vrees dat de uitdrukking «zielestof» zal maken dat een deel der lezers de heele voorstelling voor dwaas zal uitmaken, en dat een ander deel in alles «zielestof» zal gaan zien.»

Na de verschijning van de belangrijke, leerrijke studie van Mr. F. D. E. van Ossenbruggen in deze Bijdragen (deel 71, 1915)

«Het primitieve Denken, zooals dit zich uit voornamelijk in pokkengebruiken op Java en elders,» is mij eerst recht duidelijk geworden, hoe het woord «zielestof», en de voorstelling daaraan verbonden, mij belet hebben om dieper in de gedachten der Indonesiërs binnen te dringen. Het woord op zichzelf reeds heeft mij aan de voorstellingen omtrent hetgeen met de ziel in verband staat gebonden, en hiermede hebben de verschijnselen, welke ik onder «onpersoonlijke zielestof» heb samengebracht niet te maken.

Reeds vrij spoedig na kennismaking met mijne Toradja's bemerkte ik, dat zij geen volbloed Animisten zijn. Het is in vele gevallen (de meeste?) niet de ziel of de geest waarmee de Toradja denkt te maken te hebben. In de Inleiding op mijne eerste studie over deze onderwerpen (het Koppensnellen der Toradja's van Midden-Celebes en zijne beteekenis, Veslagen en Mededeelingen der Kon. Academie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, 4e reeks, deel 3) schreef ik reeds dat de Toradja's mij niet begrepen, wanneer ik het over de zielen der verslagenen had, die de overwinnaars in het hiernamaals als slaven zouden dienen, of hen als schutsgeesten in den oorlog zouden beschermen, totdat een paar ontwikkelden onder hen mij verzekerden, dat het koppensnellen niet plaats had met het doel slaven of schutsgeesten te bekomen. Ik ontdekte toen langzamerhand, dat men zich meer bekommerde om een onzichtbaar iets dat van den verslagene uitgaat dan om diens ziel als zoodanig.

De eene stof heeft dus invloed op de andere volgens hunne gedachten. Maar hoe? Daar ik nog bevangen was door de voorstellingen van het animisme, vond het woord «zielestof» dadelijk weerklank in mij, zielestof, die van den een op den ander (mensch, dier, plant) kan worden overgebracht. Maar hiermede konden niet alle verschijnselen worden verklaard. Het gevolg was, dat een reeks van uitingen van de gedachten der Possoërs niet kon worden uitgelegd. Wanneer de Toradja's vertellen, dat de koeskoes (Bare'e k o e s e, Phalangista ursina) zwanger wordt, doordat het mannetje en het vrouwtje elkaar op eenigen afstand zitten aan te staren, totdat de vrouwelijke k o e s e begint te weenen en een traan haar in den buidel valt, waardoor zij zwanger wordt, dan is dit nog te verklaren met «zielestof», omdat tranen beschouwd kunnen worden als houders van zielestof.

Maar nu zit men bij een troepje menschen, die een aantal kikkers in geledingen bamboe doen om ze daarin te koken. Ge zegt tot hen: «Gekookt zou ik geen lust hebben kikkers te eten; bij het vuur geroosterd zou ik het wel willen probeeren». Dadelijk wenden een paar zich tot u en zeggen met grooten ernst: «Ge moogt nooit een kikker roosteren». Waarom niet? vraagt ge. «Dan zou er droogte komen, en de rijst zou mislukken», is het antwoord. Dit is niet met «zielestof» te verklaren, en ge zet het aan kant als een dwaas bijgeloovigheidje van deze menschen.

Nu heeft Mr. Van Ossenbruggen voor de bewoners van den Indischen Archipel aangetoond, dat de primitieve mensch zich voorstelt, dat er invloed van mensch, dier, plant en voorwerp uitgaat en op de omringende natuur inwerkt, op warmte en op regen, de meest gewenschte zaken om de natuur te doen groeien. Het is de geluid-magie van den kikker, die den regen roept, het is het gekraai van den haan, dat de zon doet opgaan, dat het licht en de warmte roept. Het regen-roepende dier mag niet rechtstreeks met vuur in aanraking worden gebracht, want daardoor zou zulk een sterke magische werking worden ontwikkeld, dat droogte daarvan het gevolg moet wezen.

De mensch is een vat vol magisch werkende kracht, welke door alle openingen van het lichaam voor den dag komt, en op de omgeving invloed oefent. Tranen, speeksel, zweet, adem, urine, faeces alles werkt magisch op de omringende voorwerpen en wezens, nu eens ten goede om bestaanden magischen invloed te niet te doen, dan eens ten kwade om reeds aanwezige magische werking krachtiger te maken. Het is de vrees voor deze in alles aanwezige magische kracht, die den Heiden gebonden houdt. Met zijne gedachten is hij voortdurend bezig om mogelijk schadelijke invloeden te paralyseeren, of om te voorkomen dat schadelijk werkende magie wordt ontketend.

Vooral van menschen die in een bizonderen toestand verkeeren, menstrueerenden, zwaar zieken e. a. denkt men dat een sterk magische invloed uitgaat, wat tevens in zich sluit, dat deze menschen ook in hooge mate voor andere magische invloeden van buiten vatbaar zijn. Men moet zeer voorzichtig met zulke lieden wezen, want niet alleen kan de van hen uitgaande magie nadeelig zijn voor de hen omringende personen, maar ook wanneer gewone menschen op de eene of andere wijze een

magischen stroom ontketenen, zou dit noodlottig kunnen zijn voor de reeds in magischen toestand verkeerenden.

Dit zijn de grondgedachten der primitieven, welke door Mr. Van Ossenbruggen uitvoerig en duidelijk zijn uiteengezet. Door de lezing zijner studie is mij veel helder geworden in den gedachtengang der Possoërs. Zoolang ik aan onpersoonlijke zielestof heb gedacht, is die gedachtengang mij niet geheel klaar geworden. Eerst nu ik begrepen heb, dat het de magische invloed is, welke van schepselen en voorwerpen uitgaat, dien de Possoër vreest, werd mij de beteekenis van eene reeks van verschijnselen duidelijk, welke hij aanduidt met m e a s a, «onheilaanbrengend».

In het werk over de Bare'e-sprekende Toradja's van Midden-Celebes (Landsdrukkerij Batavia) is dit woord slechts tweemaal genoemd, en ik ben niet verder op dit deel van het Toradja'sche denken ingegaan, omdat ik de waarde daarvan toen nog niet begreep, en hetgeen er mee samenhangt beschouwde als weinig beteekenende bijgeloovigheid.

Bij het m e a s a-zijn treedt in hooge mate het prae-animistisch element in het denken der Possoërs te voorschijn. Door een voorval of daad kan eene mate van magische werking ontwikkeld worden, welke voor de omgeving nadeelig is en ziekte, droogte, ongeluk veroorzaakt. Zoo iets is m e a s a. Van eenige der hier bedoelde verschijnselen is de prae-animistische grond nauwelijks of in het geheel niet meer te ontdekken. Sommige dingen ook worden in den eenen stam als m e a s a beschouwd, terwijl de andere er geen kwaad in ziet.

Ik heb een vernieuwd onderzoek naar deze m e a s a-verschijnselen ingesteld, en ben daarin ijverig geholpen door eenige onzer Inlandsche onderwijzers, die in den dienst der Zending in Midden-Celebes werken.

Wij zullen hieronder eenige dezer verschijnselen bespreken, welke bij alle stammen geldend zijn, en den prae-animistischen grond daarvan trachten bloot te leggen. Wij zullen dan zien, dat de voorvallen welke wij op het oog hebben in eene latere periode als voorteekenen zijn beschouwd, als waarschuwingen van goden en van geesten der voorouders. Maar oorspronkelijk moet men gemeend hebben, dat die voorvallen zelf het ongeluk veroorzaakten, de kwalijk werkende magische invloeden ontketenden.

I.

Het breken van een aarden kookpot is measa, onheilaanbrengend.

Alle Bare'e-Toradja's, en ook de stammen daarbuiten, zijn bang voor het breken van een aarden pot. In het gewone dagelijksche leven hecht men daaraan geen groote beteekenis, maar wanneer een pot breekt aan den vooravond van een te ondernemen tocht, mag men den volgenden dag nog niet vertrekken. Men moet rustig nog een dag te huis blijven, doen of er niets gebeurd is. «Men moet er over slapen», zooals het heet.

In de landstreek Poe'oe mBoto, ten Zuiden van het Possomeer, kauwt men als zoo iets gebeurt stukjes van den pokaeboom, en van het daarbij ontstane speeksel spuwt men in de vier hoeken van het huis. De pokae is een boom, waarvan men steeds een tak midden in het rijstveld plant, omdat men denkt dat van dezen boom eene heilzame, magische werking uitgaat op de te planten rijst (zie Bare'e-Toradja's, II, 240). Met de kracht van dezen boom tracht men ook de magische werking van den gebroken pot op te heffen, te niet te doen.

Het spuwen in de vier hoeken van het huis heeft dezelfde beteekenis als het begraven van een of ander magisch voorwerp op een viersprong. Hierbij heeft men de vier windstreken op het oog, en de bedoeling welke er bij voorzit is om den magischen invloed, welke ontwikkeld is, naar alle windstreken te verspreiden (zie Van Ossenbruggen, blz. 218 e. v.).

In een andere streek van het Posso-meer beweert men, dat wanneer men op den dag, waarop een pot breekt, noodzakelijk op reis moet, men zekere kruiden laat kauwen, en zich die op het voorhoofd laat spuwen. Men noemt dit bata mantadji het onheilspellende weggooien. Het kwaad (d. i. de schadelijk werkende magie, welke van den pot is vrijgekomen) zegt men, kan dan niet meer den mensch treffen, maar alleen eenig dier, een buffel, een hert of een varken. De aangewende middelen paralyseeren dus de werking van den gebroken pot.

Ook wanneer van een reisgezelschap onderweg een kookpot breekt, moet men een dag rust houden, «er over slapen». Deed men dit niet, dan zou een van het gezelschap spoedig ziek worden, en waarschijnlijk sterven.

Valt een pot, terwijl men er rijst in kookt, om en breekt hij, dan mag die rijst niet gegeten worden, ze moet weggeworpen worden, anders zou ziekte daarvan het gevolg wezen.

Allen arbeid, waaraan men pas begonnen is, b.v. het ontginnen van bosch om een rijstveld aan te leggen, zal men voorloopig staken, als er een kookpot breekt.

Wanneer men een bruidegom naar het huis zijner bruid brengt, zou het den dood van een der jonge echtelieden beteekenen, wanneer onderweg een kookpot brak. Daarom neemt men er op zulk een tocht nooit een mee, maar vraagt potten te leen in het dorp waar de bruid woont.

Brak een pot bij het betrekken van een nieuw huis, dan zou men het weer moeten verlaten, want de woning zou ongezond wezen, de bewoners zouden voortdurend met ziekte hebben te kampen. Om dit te voorkomen kookt men bij het betrekken eener nieuwe woning de rijst in het verblijf, waarin men zich tot nog toe heeft opgehouden. Daar worden de pakjes gekookte rijst in de daarvoor gebruikelijke mandjes gelegd en zoo in het nieuwe huis gedragen, waar ze genuttigd worden. Wanneer na dezen eersten maaltijd een kookpot in het nieuwe huis breekt, kan dit zoo'n kwaad niet meer.

Wanneer een kookpot ongeschikt voor het gebruik geworden is, zal men hem niet achteloos wegwerpen, zoodat hij in een aantal stukken breekt, maar men zal hem naar een plek brengen waar gewoonlijk allerlei vuil wordt neergeworpen, en hem daar neerleggen. Vrees voor het in stukken breken van den pot brengt de menschen er toe om ook met waardeloos geworden potten voorzichtig om te gaan.

Het is opmerkelijk, dat dit geloof aan het onheilaanbrengende van een pot die breekt, vooral sterk is bij de stammen To Onda'e en To Lage, de oudste stammen der Bare'e-sprekers. Hier zijn dus de denkbeelden uit de prae-animistische periode nog het best bewaard. Bij de jongere stammen, die eerst later door uitzwerming zijn ontstaan, leeft dit prae-animistisch geloof niet zoo sterk meer, waarschijnlijk omdat het ontstaan dier stammen dateert uit een tijd, toen het animistisch geloof reeds overheerschend was.

Daarvan getuigt ook het volgende, dat ik tot nu toe alleen onder de To Onda'e gevonden heb. Daar kan ook het breken van een kookpot in het dagelijksch leven onheilaanbrengend

zijn. Gewoonlijk breekt een pot door onvoorzichtigheid van de gebruikers, en in dat geval wordt er ook in Onda'e niet veel acht op geslagen. Nu gebruiken de Possoërs als komfoor op den haard, om daarop den pot te vuur te zetten, drie steenen of ook drie defekte kookpotten, die daartoe omgekeerd op den haard worden geplaatst, zoodat hunne buiken den pot, waarin gekookt wordt, dragen. Wanneer nu een dezer potten of een pot die nog dagelijks gebruikt wordt zonder iemands toedoen barst, is dit zeer m e a s a, onheilaanbrengend, zoozeer zelfs, dat dan eene priesteres moet worden geroepen om dien nacht haar werk in dat huis te doen, dat is om t a n o a n a (nu zielestof in den animistischen zin) van den Hemelheer te halen en daarmee de huisgenooten te versterken.

Wanneer we dit geloof nader beschouwen, merken we in de eerste plaats op, dat de Possoërs twee verschillende toestanden onderscheiden: dien van den mensch in het dagelijksch leven, en dien van den mensch in bizondere omstandigheden des levens: als hij een reis gaat ondernemen, als hij op reis is, als hij een nieuwe woning betrekt, als hij zich in het huwelijk begeeft. In het eerste geval is het breken van een pot niet gevaarlijk, in het tweede geval wel.

Uit de studie van Mr. Van Ossenbruggen hebben wij geleerd, dat aarden potten houders van warmte-magie zijn. Het moet inderdaad op primitieven een grooten indruk hebben gemaakt, dat zachte aarde door vuur zoo hard als steen wordt. De sterke warmte van het vuur, waar geen mensch tegen bestand is, is opgenomen in, wordt vastgehouden door den pot. De zon oefent eene weldadige warmte uit op mensch, dier en plant, maar te veel warmte is nadeelig voor den mensch. Men verlaat een huis of een dorp, waar voortdurend ziekte heerscht, en men zegt, dat die plaats ongezond, «warm», is. Een geweldige hitte nu, die de zachte aarde tot een harden pot heeft gemaakt, zou, als zij werd losgelaten, niet weldadig op den mensch inwerken, maar schadelijk zijn. Ze zou den mensch ziek maken. Dit loslaten nu van de warmte geschiedt bij het breken van den pot.

Als men in zijn dagelijksch doen is, voelt men zich sterk en tegen een stootje bestand. Vandaar dat de invloed van de ontketende warmte dan niet wordt gevreesd. Maar is men niet in zijn gewone doen, is men eenigszins onrustig door een aan-

staande reis, voelt men zich niet op zijn gemak, doordat men in een nieuwe omgeving, in een nieuwe woning zal gaan leven, waaraan men nog niet gewend is, is men zenuwachtig, omdat men in een nieuwe phase als gehuwd paar zal leven (een toestand die op zichzelf reeds magisch gevaarlijk is), dan verkeeren zulke personen in een toestand, waarop die schadelijk werkende warmte wel degelijk invloed zou kunnen oefenen. Zulke menschen, die min of meer niet in evenwicht zijn, ontwikkelen op dat oogenblik geen magische kracht genoeg om de magische werking van de losgelaten pot-warmte te paralyseeren. Daarom is voor hen zulk een geval zeer gevaarlijk.

Wanneer nu een aarden pot zonder eenige oorzaak van buiten af barst of breekt, dan blijkt daaruit, dat de opgesloten, vastgehouden warmte wel bizonder sterk is, zoo sterk, dat haar magische werking zich ook moet laten voelen aan personen, die in hun dagelijksch doen in evenwicht zijn. En daar aangenomen moet worden, dat geen der huisgenooten magisch sterk genoeg is om den schadelijk werkenden invloed van de losgelaten warmte te paralyseeren, moet daarvoor iemand geroepen worden, die over bizondere magische kracht te beschikken heeft; deze is de priesteres.

Van de werkzaamheden der priesteressen is in «De Bare'e-sprekende Toradja's» eene uitvoerige beschrijving gegeven. Daaruit blijkt, dat deze menschen thans geheel op animistisch standpunt staan, en zij steeds met goden, geesten en zielen werken. Maar een nader onderzoek zou ongetwijfeld aan het licht brengen, dat voor sommige harer handelingen een prae-animistische grond bestaat. Ik wijs hier alleen op de huisjes, woka, die de priesteressen zoogenaamd voor de woerake-geesten maken (zie Bare'e-Toradja's, I, 369). De beteekenis van deze huisjes wordt duidelijk als wij bij Van Ossenbruggen aangetoond vinden, dat zij oorspronkelijk de korven of manden zijn geweest, waarin de ziekte in de gedaante van vloervuil enz. werd weggeworpen. Toen de ziekten aan geesten werden toegeschreven, of zelfs als geesten werden gedacht, die in den mensch drongen, werd de mand of korf een «huisje», waarin die geesten werden opgesloten. (Zie Van Ossenbruggen, blz. 93).

Zooals ik boven reeds heb medegedeeld, moet men een dag rust houden, wanneer een rijstpot onderweg breekt. Behalve op deze wijze, moet men nog op andere wijs het losgekomen

magisch vermogen van den pot krachteloos maken. Wanneer men dus den volgenden dag weer verder zal trekken, plant men op den weg, dien men gaan wil twee stokken in den grond, zoodanig dat de boveneinden er van elkaar kruisen. Dan trekt men zich een haar uit het hoofd, en knoopt dit samen met een alang²-blad. Dit klemt men in een der pasgenoemde stokken. Nu gaan alle reisgenooten onder de gekruiste stokken door, waarbij ieder met de ijzeren punt, welke zich onder aan de lansschacht bevindt, op een der scherven van den gebroken pot stoot, welke scherven daartoe aan den voet van de stokken zijn neergelegd. (Wanneer ze in de buurt te krijgen zijn, gebruikt men het liefst twee stukken pasa-stengel — Miscanthus Japonicus, Anderson — als stokken. De pasa-stengel wordt bij magisch-religieuse handelingen veel gebruikt).

Het hoofdhaar wordt blijkbaar achtergelaten als opvanger van het magische kwaad, dat dan bij de stokken achterblijft. De menschen toch gaan onder de stokken door, maar het kwaad wordt tegen gehouden. Verder moet het ijzer van de lans het magische kwaad van den pot paralyseeren. Dit gebruik van ijzer zullen wij nog menigmaal in den loop van dit opstel tegenkomen.

Wanneer de Possoërs en verwante stammen zulk een geloof aan den kookpot hechten, moeten ook bij het maken er van dingen in acht genomen worden, die op magische werkingen wijzen. Dit is inderdaad het geval. In het meer genoemde boek over de Toradja's is eene uitvoerige beschrijving van het pottenbakken gegeven (deel II, 335—338). Maar omdat de aandacht toen nog niet op deze zijde van de zaak gevestigd was, is daar minder gelet op die onderdeelen van het werk, welke juist voor het prae-animisme van belang zijn. Ik wil ze hier mededeelen.

In sommige streken (o. m. in Pebato) mag men geen potten bakken, zoolang een der huisgenooten ziek is. De menschen zelven geven tegenwoordig daarvan als reden op: Bij het potten maken wordt aan de klei een ronde vorm gegeven; op dezelfde wijze zou de buik van den kranke opzwellen; de klei wordt ook geslagen tot ze zeer dun is, en hierdoor zou de zieke mager worden; nu en dan breekt ook een pot onder het maken; zoo ook zou de zieke breken = sterven. Wij weten nu echter, dat

de zieke in een bizonderen toestand verkeert, waarin hij niet veel magisch weerstandsvermogen heeft. De magische kracht van de verbinding van zachte aarde met hevige warmte zou dus schadelijk op hem inwerken, en hem te gronde richten. Daarom moet het potten bakken gedurende een tijd van ziekte vermeden worden.

Als men klei gaat graven op een plek, waar dit te voren nog niet is gedaan, legt men ter plaatse sirih-pinang neer. Gewoonlijk ook wordt daarbij een kuiken geslacht, met welks bloed de plek wordt besprenkeld. Dit is door ons opgevat als een offer aan den aardgeest, en er zijn ook Toradja's die zeggen, dat dit dient om den aardgeest, t o e m p o e n t a n a, te verzoenen met het wegnemen van zijne aarde. In den vooranimistischen tijd moet men echter gevreesd hebben voor het openen van den grond, waarvan op een of andere wijze een loslaten van magisch vermogen het gevolg moet zijn. Deze magische werking werd opgeheven door de tegenwerking van sirih-pinang en bloed. Dat de kip inderdaad geen offer is, maar dat het om de paralyseerende werking van het bloed te doen is, blijkt hieruit, dat het voldoende is het bloed uit den kam van het hoen te nemen.

Hetzelfde doet men ook als men op een plek naar ijzererts gaat graven, waar dit te voren nog niet is gedaan (Bare'e-Toradja's, II, 345). Ook werd soms het paralyseeren van de magische werking der geopende, «gewonde» aarde door het bloed van een geit geëischt bij het ten uitvoer leggen van het godsoordeel m o g e g o, waarbij beide partijen speren in den grond moesten werpen, en degene wiens speer het diepst in de aarde was doorgedrongen (Bare'e-Toradja's, I, 177), het pleit gewonnen had.

In Pebato is vooral het dorp Mara'ajo bekend voor zijn pottenbakken. Daar legt men bij het halen van de klei een koperen duit en een stukje bladtin op de plek waar men graaft. De verklaring welke men daarvoor geeft is deze: de duit dient om den grond van den aardgeest te koopen; het bladtin moet maken, dat de wand van den pot, hoe dun men hem ook maakt, even taai zal blijken te zijn als het bladtin.

De kracht van den duit hebben wij echter niet in het muntstuk als zoodanig te zoeken, maar in het metaal, waarvan een magische kracht uitgaat, welke alle schadelijke invloeden, die de goede

eigenschappen van de klei zouden kunnen benadeelen, afweert. Het bladtin werd eenige jaren geleden veel ingevoerd door Boegineezen en Chineezen. De mannen beplakten daarmee de handvatten en de scheeden hunner zwaarden. Ook andere dingen werden er mee versierd. Daar de Possoërs dit artikel dus nog niet lang kennen, zullen wij bij het gebruik van dit bladtin wel hebben te denken aan den wensch om aan de klei de taaiheid van het bladtin te geven (zie Van Ossenbruggen op «metalen»).

Een van de streken in Posso waar bizonder veel aan pottenbakken wordt gedaan, is de plek, waar de Posso-rivier het Meer verlaat, een oude meerbodem, Dongi genaamd. Daar, van de kleioevers der rivier gaat men de noodige grondstof halen. De ouderen onderrichten hen, die de klei gaan halen: Past op, dat ge niet door poga'aka wordt achtervolgd, dat ge niet niest, winden laat of lacht, anders zullen er stukken vallen uit de potten, welke van die klei gebakken worden.

Het woord poga'aka heeft een nadere verklaring noodig; het beteekent: wat als scheiding wordt aangemerkt, wat tot het scheiden behoort. Wanneer iemand op de jacht gaat, mag men uit zijn huis niet op dienzelfden dag naar het rijstveld gaan. Wanneer iemand op reis gaat, mag op dienzelfden dag niet een der andere huisgenooten op de jacht gaan. In het kort: uit hetzelfde gezin mogen niet twee personen op denzelfden dag zich met een verschillend doel op weg begeven. Ook mag iemand uit een andere woning niets medenemen uit een huis waarvan een der bewoners dien dag op reis, op de jacht, naar den akker enz. is gegaan. Den daaropvolgenden dag kunnen zulke dingen geen kwaad meer. Wanneer men zich niet aan deze voorschriften hield, zou hij die vertrokken is door poga'aka worden gevolgd, d.i. geenerlei arbeid zou hem gelukken, geenerlei voordeel zou hij behalen. In het geval van klei halen beteekent het dus: Gaat geen klei halen op een dag, waarop een ander uit uw huis naar den akker, of op de jacht, of op reis is gegaan; wacht dan tot den volgenden dag met klei halen, anders zullen de potten die gij van die klei zult gaan maken alle mislukken.

Gaat men nu de klei uitgraven, dan werpt men eerst een stukje er van weg met de woorden: «dit is voor het volgen van poga'aka»; dan weer een stukje met de woorden: «dit is voor het niezen»; weer een stukje: «dit is voor de winden»; weer een stukje: «dit is voor het in stukken vallen». Waar-

schijnlijk beteekent dit laatste: «dit is voor alle mogelijke andere oorzaken, die zouden kunnen maken dat de klei niet stevig werd bij het bakken». Wierp men de genoemde stukjes niet weg, dan zouden van de klei geen potten kunnen worden gemaakt, ze zouden bij het bakken in stukken vallen.

Dit is een merkwaardig voorbeeld van de magische werking der «warme lucht», die uit het lichaam komt (adem, winden). Wanneer men gewoon adem haalt, zal dit geen schadelijke werking op de klei hebben, maar wanneer van de warmtekracht in het lichaam te veel tegelijk wordt uitgelaten, zooals de lucht plotseling en in hevige mate wordt uitgestooten bij niezen, lachen en winden laten, dan zal deze schadelijk werken op de klei, haar kracht om te «houden», om hard te worden, zal opgeheven worden. Mocht men echter toch gelachen, geniesd of een wind gelaten hebben, dan zal zich de werking daarvan alleen bepalen tot de weggeworpen stukjes klei.

De bovengenoemde voorschriften worden ook in Pebato gevolgd, waarbij ook nog het verbod gevoegd wordt, dat mede voor andere streken geldt: Wanneer men de klei gaat halen, mag men daarover niet twisten (b.v. als iemand geen lust heeft om te gaan, en men hem daartoe wil dwingen). Van de onaangename stemming, waarin men door het twisten verkeert, zou een schadelijke werking op de klei uitgaan. Bovendien wordt bij het twisten luid en heftig gesproken. De magische invloed van de stem, het geluid, werkt paralyseerend, zoodat de magische kracht van de klei om een harde pot te kunnen worden verloren gaat.

Door deze geluidmagie worden vele trekken in Possosche verhalen verklaard. In den ouden tijd, zegt men, werden de bladeren der rijst gekookt om onder het koken in eetbare rijst te veranderen. Dit wonder hield op, nadat een kind de magische kracht waardoor dit geschiedde te niet deed door de werking zijner stem, toen het luide zijne verwondering er over uitsprak, dat bladeren rijst konden worden. Vroeger konden door bizondere magische kracht de draagmanden en watervaten zichzelf voortbewegen zonder door menschen gedragen te worden. Deze kracht werd opgeheven door het geluid van de stem, nadat iemand de zichzelf voortschuivende manden en bamboes had toegesproken. Groot moet de magische kracht zijn geweest van de drie groote steenen, welke volgens het verhaal de bedding der Posso-rivier

hebben geploegd. Maar die kracht werd opgeheven door geluidmagie, toen ze werden toegesproken, waarop ze onbewegelijk bleven liggen op de plaats waar ze nu nog te vinden zijn.

Is de klei eenmaal naar huis gebracht, dan heeft men zich voor niets meer in acht te nemen. Bij alle verdere werkzaamheden mag men lachen, praten, niezen. Alleen willen sommigen de genoemde voorschriften nog in acht genomen zien bij het samenstampen van de klei met rijstkaf (zooals men aan het strand doet), met fijn zand of met fijn gestooten potscherven (zooals men in het binnenland doet). Ook bij het halen van het hout voor het bakken der potten wordt niets in acht genomen wat zou moeten dienen om eene magisch schadelijke werking op de potten te voorkomen. Voor het aansteken van het hout wordt geen bizonder vuur vereischt; ook wordt het aansteken van het hout niet aan een bepaald persoon opgedragen.

Ik moet hier de gebruiken bij het halen van de klei in het berglandschap Besoa afzonderlijk vermelden, omdat deze nogal veel afwijken van de gebruiken bij andere stammen. In Besoa toch moet ieder, die wil leeren pottenbakken, een kip slachten, waarvan hij het bloed langs den onderarm moet laten vloeien. Wanneer het bloed in een rechte lijn naar beneden loopt, is dit een bewijs dat die persoon aanleg heeft om potten te maken. Vloeit het bloed echter in schuine richting naar rechts of naar links, dan is dit een aanwijzing, dat die persoon niet de geschiktheid heeft om potten te maken.

Oorspronkelijk zal de bedoeling wel zijn geweest met het bloed alle kwade inwerking op de handen af te weren, welke de gemaakte potten zou kunnen bederven. Maar toen men in het dagelijksch leven zag, dat de potten soms toch niet gelukten, niettegenstaande dezen voorzorgsmaatregel, ging men in het afloopen van het bloed een wijze van wichelen zien.

Gaat men de klei halen, dan wordt bij die plek een stok in den grond gestoken en daaraan worden lapjes wit, rood en geel katoen vastgemaakt, terwijl rijst, een gekookt ei, sirih en pinang aan den voet er van gelegd worden. In den stok met lapjes herkennen we den «lapjesboom», die alle mogelijke kwade magische werking, welke de deugdelijkheid der klei zou kunnen schaden, moet vasthouden (zie Van Ossenbruggen, blz. 198).

Terwijl bij de Bare'e-sprekers geen sprake is van eenig loon

dat een leerling zou geven aan dengene die hem in het pottenbakken heeft onderwezen, moet men in Besoa aan zijn leermeester een bijl of een hakmes, een lap katoen, gepelde rijst, gekookte rijst, een kip, sirih en pinang geven. In dit geval treedt duidelijker dan elders aan het licht, dat dit «loon» oorspronkelijk de bedoeling zal hebben gehad om kwade invloeden te paralyseeren.

Het hooren van donder tijdens het halen van klei noodzaakt den haler die klei ongebruikt te laten, daar de potten daarvan gemaakt, spoedig zouden breken.

In het dagelijksch leven treedt op verschillende wijze de magische kracht, welke men aan den aarden pot toeschrijft, aan het licht. Men onderstelt een magisch verband tusschen den mensch en den kookpot. Dit blijkt uit hetgeen ik o. m. in Boven-Mori vond. Wanneer men uit het rijstveld komende of daarheen gaande een kookpot in zijn draagsarong heeft, mag men daarmede niet zijn gevoeg doen. Men moet in zoo'n geval den pot eerst ergens neerleggen en dan kan men zijn gang gaan. In het eerste geval zou de pot onmiddellijk of een oogenblik daarna breken. De uit den mensch vrij komende warmte werkt schadelijk op den pot.

Eigenaardig is het volgende in Boven-Mori: Als iemand een draagmand op den rug heeft met het een of ander er in, moet de drager of draagster de mand eerst op den grond zetten, wanneer hij (zij) water wil drinken. Dronk hij (zij) met de mand op den rug, dan zou een kookpot bij hem (haar) thuis breken. Ik kan mij dit alleen op de volgende wijze verklaren: Kookpotten waren in den ouden tijd een der voornaamste handelsartikelen. Men bracht ze naar andere streken om er ruilhandel mee te drijven. Wanneer men potten vervoert, stapelt men ze op elkaar, en houdt ze bijeen door er eenige bamboelatten om heen te binden. Deze zuil wordt dan in een draagmand, een zoogenaamde k a j o e, geplaatst, en op den rug vervoerd. Het drinken van water, terwijl men in zoo nauw contact met de potten verkeert, is natuurlijk verboden: het koude water doet de van warmte volle potten barsten. Dit geloof moet zich langzamerhand hebben uitgebreid tot alle gevallen waarin van op den rug dragen sprake is. De schadelijke werking die van de handeling uitgaat treft dan zelfs een kookpot te huis.

Het is eveneens in Boven-Mori dat men niet uit een kookpot

water mag drinken. De drinker zou daardoor een krop krijgen, of anders zou een zijner kinderen stom worden. We zouden hier kunnen denken aan de met elkaar overeenkomende vormen van krop en pot, maar dat de combinatie van den warmtehoudenden pot en het koude water beschouwd wordt als den krop te veroorzaken, blijkt wel uit het tweede geval, dat een der kinderen stom zal worden. Wil iemand het er toch op wagen, dan moet hij eerst een sterk klappend geluid met de tong maken, dat de Possoër m e l o n t a noemt, en dat hij laat hooren om een dier te verjagen. De kwade invloed wordt dus eerst verjaagd door geluidmagie, en daarna kan men drinken (zie Van Ossenbruggen op «geluidmagie»).

Ik herinner mij uit den eersten tijd van mijn verblijf in Posso, dat het hoofd van Tomasa mij met een verstoord gezicht kwam vertellen, dat het heel verkeerd van mijne jongens was om de kookpotten naar de rivier (stroomend water) te brengen en ze daar te wasschen. Toen ik later vernam, dat men algemeen gelooft dat zoo iets verkeerd is, meende ik dit te moeten toeschrijven aan de vrees, dat er met den stroom rijstkorrels zouden worden meegevoerd, welke dan de ziel van de rijst in de schuur zouden meevoeren, waardoor die rijst dan krachteloos, zonder voedingswaarde, zou worden. Hiermee was echter niet te rijmen, wat ik van enkelen vernam, dat het wasschen van kookpotten in stroomend water storm en onweer zou veroorzaken.

Wanneer wij de denkbeelden uit den voor-animistischen tijd hier toepassen, is de zaak duidelijk. Stilstaand water (water in een bamboevat, een poel) wordt beschouwd als niet zoo levenwekkend (dus magisch krachtig), als stroomend water. Een Possoër zal er niet licht toe komen van stilstaand water te drinken; hij moet zelfs al heel grooten dorst hebben, als hij van het water uit het Meer zal drinken; anders wacht hij liever tot hij een der levende stroompjes heeft bereikt, die in het Meer uitvloeien [1]. Komen houders van warmte, b.v. potten, met dit

[1] Een luitenant die met een patrouille aan het Meer was, vertelde mij eens een staaltje van „domheid" van een Javaansch soldaat. Hij was namelijk aan den meeroever een soldaat tegengekomen met diens onafscheidelijke pannetje in de hand. Op de vraag van den luitenant, wat hij ging doen, antwoordde Kromo: „Water zoeken". De luitenant vroeg hem of hij dan dacht, dat het meerwater zout was. Kromo had gegrijnsd, en was doorgeloopen op zoek naar water.

doode, stilstaande water in aanraking, dan is dit niets; maar als diezelfde vaten in aanraking worden gebracht met levenskrachtig, stroomend water, dan wordt er zulk een magische kracht ontwikkeld, dat storm en onweer daarvan de gevolgen zijn.

Het verband tusschen mensch en kookpot komt ook uit in het volgende: Het gebeurt nu en dan dat iemand, die in het bosch is gegaan om rotan, palmiet, hars of iets anders te halen, de kluts kwijt raakt, en den weg naar huis niet meer kan vinden. Wanneer hij dan tegen den avond nog niet is teruggekeerd, begrijpen zijne huisgenooten, dat hij verdwaald is. In de Meerstreek neemt men dan een der kookpotten van het rek boven den haard, doet den mond in de opening van den pot, en roept luide den naam van den verdwaalde. Deze zal dan op eens weer weten in welke richting hij heeft te loopen om thuis te komen. Wij begrijpen, dat de combinatie van geluid-magie en de magische kracht van den pot den verdwaalde zoodanig moet beinvloeden, dat hij geheel tot zichzelf komt, en zich den weg bewust wordt, dien hij te voren heeft afgelegd, toen hij zich naar het bosch begaf. De toover, die hem de kluts deed kwijt raken, is door tegenmagie verbroken. De menschen zeggen, dat de verdwaalde zich door deze handeling zijn kookpot, zijn huis en zijn voedsel zal herinneren, wat vrijwel op het bovenstaande neerkomt.

Wanneer de rijst in de aar begint te komen, is het algemeen in Midden-Celebes de gewoonte om haar met water te besprenkelen, waarin de bladeren van vruchtdragende boomen zijn gelegd, opdat de rijstkorrels veel en groot zullen worden. In Boven-Mori neemt men hiervoor het water van den kokosnoot, dat men zich als bizonder krachtig werkend voorstelt (in Toradja'sche verhalen roept men meer dan eens overledenen in het leven terug door het lijk met kokoswater te besprenkelen). Nu is het daar in Mori ook de gewoonte om dit heilkrachtige water in een kookpot te doen, en daaruit de rijst te besprenkelen. Waarschijnlijk wordt dit gedaan om ook de magische warmte van den pot aan het water mee te deelen, want het is de warmte die de aar doet rijpen. In andere streken echter gebruikt men eenvoudig een bakje van palmblad of van de bladscheede van den sagoepalm gemaakt.

Nu en dan vinden wij de magische kracht van den kookpot

aangewend om wat zwak is te versterken. Zoo vond ik aan den Zuidoostkant van het Posso-meer de gewoonte om potscherven te leggen op gedeelten van de berghelling, waar een rijstveld was aangelegd, en waar men vreesde dat aardschuiving of aardstorting zou plaats hebben. De scherven moesten dus dienen om invloeden, welke eene aardschuiving zouden kunnen veroorzaken (in de eerste plaats zware regens) te keeren.

Met hetzelfde doel legt men daar en elders ook potscherven tusschen de rijstplanten, wanneer deze dreigen om te vallen of gedeeltelijk reeds omgevallen zijn. Het verder omvallen tracht men te voorkomen door alle dingen, welke dit omvallen zouden kunnen veroorzaken krachteloos te maken, te keeren, in de eerste plaats hevigen wind.

In het dorp Tindoli vond ik een kind, dat een potscherf in een lapje katoen gewikkeld als versiersel om den hals had hangen. Naar de reden hiervoor vragende, vernam ik, dat dit kind zeer hardhandig was, en dat het al verscheidene potten en kommen gebroken had. Om dit verder te voorkomen had men het de scherf om den hals gehangen, waarschijnlijk om door de kracht van de scherf de verkeerde kracht, die van het kind uitging, en welker werking zich openbaarde in hardhandigheid, te niet te doen.

Vrij algemeen in het landschap Posso wordt het stof van fijn gewreven potscherven (sommigen slijpen daartoe een scherf op een slijpsteen) op ontvellingen bij zuigelingen gestrooid. Zulke ontvellingen (doorliggen) loopen zuigelingen dikwijls in hun houten wieg op. De bedoeling is om deze wonde plekken spoedig droog te maken, waartoe de magische warmte van den kookpot zal moeten meewerken.

Om bij kleine kinderen te blijven, deel ik hier mede dat de kookpot ook dienst moet doen bij stuipen. In Onda'e en Palande namelijk neemt men een kind dat stuipen heeft, op en roert met een der beentjes in een defekten kookpot, waarin men in het gewone leven maïspitten roostert; men zegt daarbij: Kemboa doito, kemboa sompoa, koeintjani balinja, dat is: «duizelig door stuipen, duizelig door hevigen schrik, ik weet wat daartegen te doen is». Het is duidelijk dat men zich de duizeligheid, de stuipen, veroorzaakt denkt door een verkeerden magischen invloed van buiten, en dat men dien invloed wil keeren of te niet doen door de magische sterkte van den kookpot.

Opmerkelijk is dat men in Onda'e bij een klein kind het kemboa, «duizelig worden, zijn bewustzijn kwijtraken», nog als een magische werking tegengaat, terwijl men in andere streken, zooals in Pebato, de stuipen toeschrijft aan een geest die bezit genomen heeft van het kind. Daarom spuwt men daar het kind een kauwsel van pakanangi-bast in het oor, waardoor de geest zal wijken. Oorspronkelijk moet deze pakanangi een tegenkracht ontwikkelen, om het magisch vermogen, dat het kind in dien toestand heeft gebracht, te niet te doen.

Wanneer een volwassene dezelfde gewaarwording van duizeligheid krijgt zonder dat daarvoor een bepaalde reden is aan te geven (b.v. ten gevolge van het pruimen van een soort pinangnoot) wordt dit verschijnsel toegeschreven aan het feit, dat een geest die persoon heeft toegesproken (zie Bare'e-Toradja's, II, 63, 110); we zien hier dus hoe de magische kracht tot een persoon wordt gemaakt.

In het dorp Peoera (bij nader onderzoek zal wel blijken, dat dit gebruik ook in andere dorpen bestaat) vond ik den pot aangewend als mand of kórf om daarin geesten te bannen. De Possoërs namelijk zijn zeer bang voor een soort geesten, die zij rampo noemen. Dit woord is waarschijnlijk hetzelfde als het Javaansche rampog, «met zijn velen aanvallen". Deze geesten toch trachten op allerhande wijzen den menschen hun rijst te ontnemen, zoodat ze op onverklaarbare wijs uit de schuur verdwijnt, en men er veel sneller door heen is dan gewoonlijk. Op een feest eten zij ongemerkt van de gereedstaande rijst, met het gevolg dat de gasten niet genoeg kunnen krijgen. Wanneer een rampo in den mensch dringt, is deze onverzadelijk; hij eet altijd maar door zonder er dik van te worden. Oorspronkelijk moeten deze geesten een magischen invloed hebben voorgesteld, welke nadeelig werkte op de vruchtzetting van de rijst en op den mensch.

Dit laatste blijkt hieruit, dat de aanwezigheid van rampo in den mensch diarrhee te voorschijn roept. Het blijkt ook uit de aanroeping tot de rampo, die aldus luidt: «Gij allen, rampo (worden namen genoemd van eenigen dezer geesten, die als aanvoerders worden beschouwd, als Lantjadoko, Rao, Mantalao), hetzij gij in ons huis zijt, of in de bindsels er van, of op het droogrek boven den haard, of in de kookpotten; en gij allen die opmaakt wat wij willen eten! Hier hebben wij een en ander voor U neergelegd (zes stukjes pinang, zes rolletjes

tabak, zes pakjes rijst met ei vermengd, en zes bamboetjes met palmwijn), geleidt uwe blinden, draagt uwe lammen, draagt al uwe familieleden op een draagbaar, gaat heden nog weg, en ziet niet naar ons om; gaat naar den zonsondergang, en zoekt daar menschen, die sterk (levenskrachtig) zijn, die rijk zijn, die trappen met uitgeloopen treden hebben (waarmee waarschijnlijk hoofden, voornamen, worden aangeduid, die dagelijks zooveel bezoekers ontvangen, dat de treden van hun trap zijn uitgesleten). Verblijft bij hen in hunne kookpotten en in hunne huizen. Bij ons allen kunt ge niet verblijven, zelfs de rook van ons haardvuur stijgt niet op tot aan de nok van ons huis; wij zijn arm; wij zijn tot niets in staat. Hier is uw deel, gaat heen, komt niet weer terug".

Dadelijk na deze toespraak tot de rampo, heeft het roepen van de goede machten plaats, de warmtekracht die er van de zon uitgaat. Men wendt zich daartoe naar het Oosten, en roept de goden aan, die men met de zonnewarmte vereenzelvigt: «O Poeë mPalaboeroe, en gij Poeë Ndoi Ronda Eo, die Poeë mPalaboeroe hebt voortgebracht, die daar boven in het uitspansel woont! Hier is uwe rijst. Gij die ons den adem geeft, onze vingers vaneen hebt gescheurd, die ons hoofd hebt gekneed, en die onzen mond en onze oogen hebt opengespleten, gij doet ons ademhalen, en gij geeft ons de korrel in de rijst, die wij eten. Gij doet onze gewassen leven voor ons. Gij Poeë di Songi, wiens haren rijstaren zijn, gij Lai, die boven in den hemel woont, geeft ons tanoana («zielestof») van de rijst, opdat al zijn onze akkers nog zoo klein, zij toch veel vrucht mogen dragen, want gij zijt het die onze rijstmand (soempa) vult».

Op een kleine stellage bestaande uit een mandje, dat met een houten pen op een in den grond geplant stuk hout is gespijkerd, worden zeven stukjes pinangnoot, zeven pakjes met ei vermengde rijst en zeven rolletjes tabak gelegd, benevens zeven bamboetjes palmwijn. Zoowel bij het aandeel voor de rampo als bij dat voor de hemelgeesten is een tak met bladeren geplaatst. Deze laatste heeft Van Ossenbruggen ons doen kennen als het werktuig om de magische kracht (later: de geesten) in op te vangen. Wanneer de tegenwoordige Possoër dan ook zegt, dat die tak de «trap» beduidt, waarlangs de geest het hem aangebodene komt nuttigen, dan is hij nog niet ver van het oorspronkelijke denkbeeld verwijderd.

Mr. Van Ossenbruggen heeft ook laten zien, dat wat nu als een offer wordt aangemerkt (rijst, pinang, tabak), eertijds als magisch werkende middelen werd gebruikt om of de magische kracht van een of ander (b.v. de zon) te versterken, dan wel deze te niet te doen, op te heffen. En in dit verband is opmerkelijk het aantal van zeven, waarmee men de heilzaam werkende kracht der zon versterkt, en dat van zes, waarmee men den schadelijk werkenden invloed van de rampo te niet doet. Zeven is het volmaakte, krachtige, in de wichelarij overwinning-gevende getal. Zes is «zonder hoofd», zooals de Possoër zegt, onheilspellend, kwaad.

Deze lange uitweiding is noodig geweest om het begrip rampo vast te stellen, wat in het werk over de Bare'e-Toradja's niet is geschied. Wij moeten nu zien wat er gebeurd is, voordat men het boven medegedeelde «offer» aan deze geesten bracht. Hierbij komt de kookpot te pas. Men heeft namelijk een kookpot genomen, welks opening met een stuk foeja (geklopte boomschors) wordt toegedekt. Gewapend met stengels van de pasa (Miscanthus Japonicus), lokaja (Aralia ferox Miq.) en bosjes tetari (Scleria scrobiculata Nees.), loopt men al stampende door het huis heen, overal met de genoemde stengels rondslaande om de rampo in den pot te bannen. Daarna brengt men den pot naar de offerstelling en plaatst hem aan de Westzijde er van. De kwade geesten of invloeden zullen nu verdwijnen naar het Westen, waar ook de zon verdwijnt.

De magische kracht van den kookpot wordt ook aangewend bij zware bevallingen. Wanneer het kind niet wil komen, neemt men een aarden pot, waarin een weinig water wordt gedaan. Dezen plaatst men op de kruin der barende vrouw. Met een hakmes wordt dan een gat in den pot geslagen, zoodat het water dat er in is, over het hoofd en lichaam der vrouw stroomt. Het kind zal dan aanstonds geboren worden. Tegenwoordig ziet men er niet anders in dan uitlokking van analogisch gevolg. Want naar de beteekenis er van gevraagd, zegt men: op dezelfde wijze als het water uit den pot stort, zal het kind uit den moederschoot te voorschijn komen.

Dit denkbeeld heeft men nog op een andere wijze uitgewerkt. Alleen aan een soortgelijke handeling denkende, meende men meer effekt te zullen krijgen met den loop van een geweer met

water te vullen, en dezen dan plotseling over de barende om te keeren. «Met dezelfde kracht waarmee een kogel uit een geweer vliegt zal dan het kind te voorschijn komen".

Het behoeft nauwelijks nog verklaring, dat men met de uit den gebroken pot te voorschijn tredende magische kracht andere kracht, welke de geboorte van het kind belemmert, wil opheffen.

Bij het onderzoek, dat ik na de lezing van Mr. Van Ossenbruggens uitnemende studie in Onda'e instelde, kwam ik het gebruik van een kookpot te weten, dat nog niet in het boek over de Bare'e-sprekende Toradja's is vermeld.

Daar is op blz. 291 van deel I eene feestelijkheid in den dorpstempel beschreven, het mompeleleka, waarmee de terugkeer van een troep koppensnellers wordt gevierd. «In den morgen begonnen de plechtigheden hiermee, dat een voorvechter, die hier als plaatsvervanger optrad van het geheele dorp, voor den Westelijken ingang van den tempel ging staan; een troep vrouwen in den tempel wachtten hem op, en bestrooiden hem met rijst. De voorvechter trachtte echter die rijstkorrels met zijn schild af te weren. Zoo ook besprenkelden zij hem met water, dat hij eveneens van zich trachtte af te houden. Eindelijk lieten de vrouwen een met water gevulden bamboe naar beneden; met één slag hakte de voorvechter het ondereind van den koker af, zoodat het water op den grond stroomde".

Het is mij nu gebleken, dat het gebruik in Onda'e eenigszins afwijkt van het hier beschrevene, dat betrekking heeft op de meer naar zee toe wonende stammen. Bij deze gelegenheid namelijk werpen de in den tempel zittende vrouwen aan de op het erf wachtende mannen een aarden kookpot toe, die door allen met hunne zwaarden in stukken wordt gehouwen. Elk hunner neemt dan een scherf op, drukt deze aan de borst, en heft den krijgskreet aan.

Op het eerste gezicht zouden wij hier kunnen denken aan een analogie-uitlokkende handeling. De kookpot zou dan het hoofd van een vijand moeten voorstellen. Deze gedachte wordt nog versterkt door de wetenschap, dat men ook het hoofd van een verslagen vijand aan de borst drukt en daarbij den krijgskreet aanheft (Bare'e-Toradja's, I, 239). Maar wij kunnen niet anders aannemen, dan dat de beteekenis van den bamboe met water, welks uiteinde wordt afgehakt, en die van den kookpot, die in stukken geslagen wordt, dezelfde moeten zijn. Deze beteekenis kan wel

niet anders zijn dan een onttoovering van de tochtgenooten, die door de aanraking met het bloed, van den vijand in een toestand van taboe zijn geraakt. De magische warmte van den gebroken kookpot moet dan den magischen invloed, die van de strijders uitgaat, opheffen.

Bij het m e b o l a i, het groote huwelijksfeest in Onda'e (Bare'e-Toradja's II, 21), waarbij de bruidegom niet, zooals gewoonlijk het geval is, naar het huis van de bruid wordt gebracht, maar waarbij de bruidegom zijne bruid naar zijn eigen woning geleidt, wordt, voordat de stoet aankomt een potscherf met een stukje wit katoen er op, aan den voet van de trap gelegd. Men zegt dit te doen, «opdat de pas gehuwden niet zullen sterven". Het is weer duidelijk dat de kracht van de scherf het in taboe-toestand verkeerende echtpaar voor slechte invloeden (o. m. van vreemdelingen die in den stoet meekomen) moet behoeden.

Ook bij een andere gelegenheid wordt soms een potscherf aan den voet der trap geplaatst In Tindoli doet men dit bij een sterfhuis gedurende den tijd dat het lijk naar zijn laatste rustplaats wordt gebracht. Wanneer de dragers van den doode bij het sterfhuis terugkomen, vinden zij daar een potscherf, waarin water en een stuk geklopte boomschors (kleedingstof), dat men gedeeltelijk in het vuur heeft laten verkolen. Hiermee wil men de magische kracht der personen die in zoo nauwe aanraking met den doode zijn geweest, paralyseeren. Bij de meeste stammen gebruikt men voor deze gelegenheid echter een houten bak (b. v. een voederbak voor de varkens), waarin het water en de verkoolde kleedingstof worden gedaan. Dit kan men om eene praktische reden hebben gedaan, daar de scherf licht stuk getrapt wordt.

Bij begrafenissen speelt de kookpot een groote rol. Op ieder graf en op iedere lijkstelling wordt een gave kookpot gelegd of opgehangen. Mr. van Ossenbruggen vermoedt, dat deze pot oorspronkelijk heeft gediend om het magisch vermogen dat van het lijk uitgaat te niet te doen, op te heffen. Tegenwoordig hechten de Possoers er algemeen de beteekenis aan, dat de pot door de ziel van den overledene gebruikt wordt om zijn rijst te koken op weg naar het zielenland. Er zijn er zelfs die er aan toevoegen: «Daarom zetten we op het graf van een

kind geen kookpot, want dat kind kan toch niet koken». Dit laatste zou juist een bewijs zijn voor de onderstelling, dat het om de magische werking van den pot te doen is. De magie van het lijk van een volwassene wordt meer gevreesd dan die van een kinderlijk. En wanneer de gedachte aan het verschaffen van teerkost gedurende de reis voorzat, zou men wel op eenige andere wijs daarin hebben voorzien waar het een kind geldt.

Ten slotte moet ik het gebruik van den pot vermelden als «lijkkist». In Onda'e wordt een eerstgeboren kind dat levenloos ter wereld komt, of kort na de geboorte sterft, in een defekten kookpot gelegd en daarin begraven, waarbij de beenen van het kind buiten de opening van den pot hangen. Ditzelfde doen ook de Boven-Moriërs, alleen met dit verschil, dat zij den pot niet begraven, maar hem ergens in het bosch neerzetten. Het is streng verboden dat iemand daarbij weent. Men beweert dat zulk een kind aan de geesten wordt gegeven. In een andere streek van Mori wordt de pot met het lijk op een veel door de menschen betreden weg begraven, maar dit moet in het geheim geschieden. De persoon die den pot wegbrengt, overdekt zijn hoofd onder het gaan met zijn draagsarong, en ook den pot houdt hij goed verborgen. Hij, die den pot wegbrengt, moet iemand zijn, die zelf al eens een kind verloren heeft.

Bij de To Boejoe aan den Oostkant van het Meer komt de kookpot eerst te pas, als het voor de tweede maal gebeurt dat eene vrouw van een dood kind bevalt, of haar kind spoedig na de geboorte sterft. Het lijkje wordt dan in een regenmat of een stuk bladscheede van den sagoepalm, of ook wel in geklopte boomschors gewikkeld, waarvan de beide einden toegebonden worden op de wijze van een pistache. Dan begraaft men het lijkje niet *in*, maar te zamen met een kookpot (welke met strepen kalk is versierd) op een drie- of viersprong. Dezen pot noemt men k o w e i n t a n a. K o w e i noemt men het geschenk, dat aan eene vrouw (meestal een slavin) gegeven wordt bij gelegenheid, dat het meisje dat zij als klein kind in den slendang gedragen en opgepast heeft, in het huwelijk treedt. Geen anderen zin meer aan dezen pot kunnende verbinden, heeft men hem dus gemaakt tot een belooning aan de aarde voor het dragen en bewaken van het doodgeboren wicht.

Het begraven op een drie- of viersprong verklaren de menschen

zelven aldus: Op die plek zullen velen op het lijkje trappen, en daaraan zal de ziel van dit kind geducht het land hebben, zoodat de later komende broertjes en zusjes zullen oppassen om niet dood ter wereld te komen. Het verband tusschen de ziel van het doodgeboren kind en de na hem ter wereld komende broertjes en zusjes is duister. Helder wordt dit als wij bedenken, dat de kracht van het kinderlijkje als de oorzaak wordt beschouwd van het sterven van de later geboren kinderen.[1] De slechte werking welke van het lijkje uitgaat, wil men naar alle windstreken verspreiden: alle menschen, die langs dat punt gaan, nemen iets van die slecht werkende magie mede, zoodat ze niet krachtig genoeg meer zal zijn om later geboren kinderen te dooden (Zie Van Ossenbruggen op kruis, hoeken, windstreken). Volledigheidshalve vermeld ik hier nog, dat de bergstam der To Bada beweert, dat men zulk een lijkje op een viersprong begraaft, omdat de grond daar hard getrapt wordt door de vele menschen, die er voorbijgaan. Deze hardheid zal dan overgaan op de later te baren kinderen. De gezochtheid van deze redeneering valt aanstonds in het oog.

Dat de Toradja's zich voorstellen dat er van zulk een kinderlijkje een bizondere magische kracht uitgaat, komt o. m. uit in het gebruik, dat de Parigiërs er van maken. Dit volk staat bekend om zijn diefachtigheid. Dieven onder hen nu trachten zich meester te maken van een vingerlid van een doodgeboren kind, omdat zij vast gelooven, dat het bij zich dragen daarvan hen voor ontdekking vrijwaart. Daardoor toch zullen de bewoners van het huis waar zij hun slag gaan slaan, niet wakker worden, ook al hooren zij leven. Zij zullen den diefstal eerst bemerken als de dief weg is.

De magische warmte van den pot wordt door de kalk nog versterkt. Kalk toch is mede een drager van warmte; men denke slechts aan de wijze waarop ze gemaakt wordt. De magisch afwerende kracht van kalk blijkt vooral uit de gewoonte van jonge meisjes in Parigi en Kaili (Paloe) om zich het gelaat

[1] Oorspronkelijk had ik geschreven, dat de magische kracht welke het pas geboren kind gedood zou hebben, ook de later geborenen zou dooden. Mr. Van Ossenbruggen, die de moeite heeft willen doen om dit opstel door te lezen, heeft er mij opmerkzaam op gemaakt, dat niet eenige magie van buitenaf gevreesd wordt, maar de magie welke door het kinderlijkje zelf ontwikkeld wordt.

geheel met kalk in te smeren, wanneer zij naar een feest gaan. Dit moet dienen om den magischen invloed van het booze oog, van den weerwolf, te niet te doen, welke zich licht onder de talrijke samengekomen menschen kan bevinden. Met dezelfde bedoeling wordt kalk ook in de Minahassa aangewend.

Dikwijls worden lijkjes van doodgeboren kinderen onder de rijstschuur of onder den drup van het dak der woning begraven. Wat het eerste aangaat zal het wel de kracht zijn, die van de in de schuur opgeborgen rijst, welke door de zonnewarmte is ontstaan, uitgaat, die de oorzaken van het herhaaldelijk sterven van kinderen uit dat gezin moet te niet doen. Voor het begraven onder den dakdrup heeft Mr. van Ossenbruggen in meergenoemd werk aangetoond, dat men groeikracht met den regen in verband brengt, op dezelfde wijs, als men dit begrip verbindt aan de warmte. In de grootste hoeveelheid komt het regenwater neer van het dak, vandaar dat de goot om het huis, en in het algemeen de ruimte tusschen dakrand en grond, als een magische kring wordt beschouwd. De magie van zulk een kinderlijkje wordt dus door het regenwater voortdurend tegengewerkt (Van Ossenbruggen § 142. § 201).

Ik heb nergens kunnen ontdekken, dat men in Midden-Celebes gelooft, dat de magie van een kinderlijkje uitgaande droogte zou veroorzaken. Maar wel wordt algemeen langdurige droogte aan den toorn van overleden hoofden toegeschreven, die de macht heeten te hebben den regen tegen te houden. Dit zou dan in prae-animistischen zin beteekenen: van de lijken van getaboe-eerde personen, waartoe de hoofden des lands behooren, gaat een kwalijk werkende magie uit, welke moet worden tegengewerkt, te niet gedaan, wil ze niet droogte veroorzaken. Hieruit laat zich dan verklaren, wat ik bij de groote droogte van 1902 zag toegepast: dat men op het graf van een aanzienlijk hoofd in Kadomboekoe een bamboe met water ophing. Dit water druppelde voortdurend uit een gaatje dat in den bodem van de bamboe was gemaakt. Iederen dag werd het water in de bamboe bijgevuld. Dit moet dus een surrogaat geweest zijn van het begraven onder den dakdrup. De aarde waarin het lijk lag werd dus «natte aarde», welke op zichzelf ook moet meewerken om het magisch gevaarlijke van dat lijk te paralyseeren (Van Ossenbruggen, blz. 305).

Hebben al deze genoemde maatregelen niet kunnen beletten,

dat het derde kind ook dood geboren wordt, of spoedig na de geboorte sterft, dan gaat men er toe over het lijkje in een hollen boom te doen, of als er in de buurt zulk een boom niet te vinden is, hakt men met een bijl een gat in een levenden boom, groot genoeg om het lijkje te kunnen bevatten. Dit wordt er in gezet met het hoofd naar beneden en de voeten naar boven, waarna het gat goed dicht gemaakt wordt. Allerlei voorzorgen worden hierbij nog in acht genomen. Iemand plaatst zich achter de zittende moeder, en haalt het lijkje onder haar linkeroksel daar vóór haar weg. De moeder mag er niet naar omkijken, en vooral mogen zij en hare huisgenooten niet weenen. Zooals Mr. van Ossenbruggen heeft aangetoond zou het te voorschijn treden van tranen, dragers van warmte uit het lichaam, een magisch vermogen loslaten, dat de werking van de magie van het kinderlijk nog fataler zou maken.

Het lijkje wordt door een gat in den vloer of in den wand naar buiten gebracht om de deurposten en den drempel niet te verontreinigen.

De oorsprong van het gebruik om het lijkje in een gat van een levenden boom te leggen moet dezelfde zijn als van het gebruik om kleedingstukken van een patiënt in een boom te hangen met het doel hem te genezen. Met het ophangen van het kleedingstuk in den boom wordt geacht, dat de kranke zich van zijn ziekte heeft ontdaan (de oorsprong van den z. g. «lapjesboom», zie Van Ossenbruggen blz. 198 e.v.). Men liet de ziekte dus op den boom overgaan. Deze werd zondenbok. Waarom men juist een boom daartoe nam, vindt zijn reden in de omstandigheid, dat boomen opvangers zijn van kwaad. Het magisch gevaarlijke kinderlijk wordt dus één gemaakt met, opgeborgen in den boom; deze wordt de zondenbok, die het kwade dat van het lijkje zou uitgaan, in zich opneemt.

Ik kom zoo aanstonds nog even terug op dit begraven in levende boomen, maar vooraf moet ik weer iets van potten zeggen. Vroeger moet het begraven in aarden potten in Midden-Celebes algemeen zijn geweest. Dat wil zeggen, dat de beenderen van de lijken, welker zachte deelen waren vergaan, bij gelegenheid van het doodenfeest in aarden potten werden gedaan en op deze wijze «bijgezet». De heer P. ten Kate heeft in het berglandschap Napoe tal van zulke potten gevonden. Oorspronkelijk zullen ze halverwege in den grond gegraven zijn geweest. Of

deze potten de beenderen bevatten van voorouders van het tegenwoordig levende geslacht van Toradja's is niet uit te maken. De menschen zelven ontkennen het. De potten in Napoe zijn alle geplunderd, daar men zich meester heeft gemaakt van de gouden voorwerpen, welke naar de verhalen daarin moeten zijn geweest. De Heer ten Kate heeft nog enkele resten van beenderen, en naar hij vermoedt, ook overblijfselen van asch daarin gevonden.

Ook in het landschap Posso zijn bij het afgraven van heuveltjes bij den aanleg van wegen vele aarden potten gevonden, waarin resten van beenderen. Aan den Zuidkant van het Possomeer werden er ook drie gevonden. Alle waren echter reeds in stukken gevallen. Daar zij zich dicht bij de oppervlakte van den grond bevonden, vermoeden we, dat ook deze voor de helft in den grond waren ingegraven.

Waar wij dus het begraven in aarden potten nu nog slechts in praktijk vinden gebracht bij het lijkje van een doodgeboren, of spoedig na de geboorte overleden kind, moet het begraven in potten eertijds algemeen zijn geweest. Wij mogen aannemen, dat ook bij het begraven van de beenderen van volwassenen in potten de gedachte heeft voorgezeten om met de warmte-magie der potten de gevaarlijk werkende magie der lijken te niet te doen. Eerst na dit wegzetten, begraven in potten, was de taboe-toestand van de nagelaten betrekkingen dier dooden opgeheven.

Opmerkelijk is dat wij ditzelfde kunnen mededeelen ten opzichte van het begraven in een gat van een levenden boom. Het moet nog niet zoo lang geleden zijn dat de volgende wijze van het wegzetten der beenderen gebruikelijk was. Een stuk boomstam werd uitgehold, of men nam een deel van een hollen boom. In dit vat werden de beenderen gedaan, waarna het halverwege in den grond werd begraven en van boven goed gesloten. Zulk een vat heet s o s o r o n g a. In het Bare'e-Toradja-boek (II, 126) hebben wij dit woord afgeleid van s o r o, een oude vorm van s o j ŏ, «ingaan». S o s o r o n g a zou dan beteekenen «de plaats, waar (de beenderen) ingaan». Wanneer wij echter in verband met het bovenstaande moeten aannemen, dat deze wijze van begraven met boom-cultus in verband staat, op dezelfde wijze als het begraven van het kinderlijkje in een gat van een levenden boom, dan zou het wel kunnen zijn dat

dit woord afkomt van soro (elders in Midden Celebes jora), »het binnenste harde gedeelte van den boom». Sosoronga zou dan beteekenen: de plaats waar datgeen wat tot harde kern van het hout dient is, namelijk de beenderen.[1]

Vijf en twintig jaar geleden werd in de Meerstreek nog een enkel voornaam hoofd op deze wijze »begraven». Toen ik vroeg waarom men alleen voor de beenderen van groote hoofden zulke houten vaten maakte, zei men: Omdat het maken er van zooveel moeite kost, en we dit alleen over hebben voor onze hoofden. Wij weten echter ook dat hoofden ge-taboe-eerde personen zijn, menschen van wie een bizonder magisch werkende kracht uitgaat. Met het lijk van zoo iemand moeten dus de noodige magische maatregelen genomen worden, om schadelijke werkingen te voorkomen.

De sosoronga was bij onze komst in Midden Celebes reeds algemeen vervangen door de parawa, een kistje uit de beide helften van een in tweeën gespleten stuk boomstam gehakt. De beenderen werden tusschen deze beide uitgeholde helften besloten. Op dezelfde wijze werden ook de kisten voor de lijken vervaardigd. In verband met het bovenstaande over boomcultus rijst de vraag bij mij op, of de lijkkist bij de Toradja's, afgezien van de beteekenis van vaartuig (zooals ik in mijn boek over Animisme blz. 357 heb trachten aan te toonen), ook niet een eenvoudiger wijze kan zijn van het lijk in een boom te klemmen en de schadelijke magische werking van het lijk op den boom te doen overgaan.

---

[1] Tegenover de eerstgenoemde afleiding laat zich de tweede kwalijk handhaven. De ng blijft daarbij onverklaard (de oorspronkelijke sluiter van soro „kernhout" is s, Mal. toras, Tag. tigas, Sang. toghaso, enz.) en de vorming (reduplicatie en suffix -a) zou onregelmatig zijn, want deze heeft alleen bij verbale woorden plaats en dit soro is een nomen.

Noot van Dr. N. Adriani.

NASCHRIFT OP HET ARTIKEL MEASA
VAN Dr. ALB. C. KRUYT,

DOOR

N. ADRIANI.

Het woord *measa* is gevormd met 't voorvoegsel *me-* van den stam *asa*, die als verbaal woord «onheil brengen, onheil spellen» beduidt. Werkwoordsvormen van dezen stam geven de volgende voorbeelden: *ane mate kabosenja, utje'emo naasa baoela moana morapi, peasanja setoe* «als een hoofd sterft, dan is dat voorspeld door eene buffelkoe die een tweeling jongt, dat is het voorteeken er van;» *popoko janto ma'ai powotoenja, taoe kalindja*[2] *naasa, utje'e da mate* «de vogel *popoko janto* schreeuwt hard, hij voorspelt kwaad aan rondloopende menschen, die zullen dan sterven;» *ne'e ndaasa, da ronga mate* «laat er niets onheilbrengends tegen hem geschieden, dan zou hij spoedig sterven». In eenigszins verschoven beteekenis, wordt *asa* synoniem gebruikt met *koedja* (in andere talen *apa*); als woord van onbepaalde beteekenis, «wat?» kan *asa* dan staan in den zin van ons «iets,» ter vermijding van onheilspellende, dus onheilbrengende woorden, zooals in onze uitdrukking: «als er eens iets mocht gebeuren ....» Voorbeelden daarvan zijn: *da noepo'asaka?* «wat zult ge er mee doen?» *da mowotoe, mo'asa?* «waarom te spreken?» *ndakeni, ndapo'asaka, aoe bare'e ndaaja* «om er wat mee te doen, zou men meenemen wat men niet gebruikt?»

Van het gebruik van *asa* als stamwoord is een voorbeeld: *asamo gaoenja pai kasangkomponja* «onheil is haar gedrag met haren broeder» (zij houdt het met haren broeder).

De beteekenis van 't voorvoegsel *me-* is in 't algemeen die van «zoeken te verkrijgen, uitgaan op, halen, aanbrengen». De vertaling «onheilbrengend» geeft dus zeer goed de beteekenis van *measa* weer. *Ane wawoe moana, saogoe wo'onja, aopo palenja, aopo witinja, radoea komponja, measa setoe, ndaso'oka wajaa*

maroso pai roka, *ndaperatoebaka ri oroe oee*, *boi mosoe djoe'a ntana* «als eene zeug een jong werpt met één kop, vier voorpooten, vier achterpooten en twee rompen, dan is dat onheilbrengend, er worden met sterke banden steenen aan gebonden en men laat het zinken op den bodem van 't water, opdat niet weldra eene landplaag uitbreke;» *ne'e motoemangi*, *measa jakoe!* «huil niet, ik ben een gevaarlijk mensch» (bedreiging om een schreiend kind te doen bedaren).

DRAWIḌISCHE VOLKSNAMEN OP SUMATRA.

DOOR

Dr. Ph. S. VAN RONKEL.

Onder bovenstaanden titel komt in deze *Bijdragen* deel LV, bl. 358 e. v., een kort, doch belangrijk, artikel voor van wijlen Prof. Kern over Zuid-Indische bestanddeelen van het Batak-Volk, met name: den raadselachtigen stam der Sembiring's. Dat artikel werd geschreven naar aanleiding van een opstel van den heer M. Joustra over eigenaardige, van de zeden der andere stammen sterk afwijkende, volksgebruiken van den merga Sembiring, «het raadsel onder de Bataks». In bedoelde verhandeling (*Tijdschrift* v. T. L. en V. v. N. I. XLV, bl. 541—557) wordt een mogelijk verband nagespeurd tusschen de Sembiring's en Drawiḍische volken, voornamelijk wegens de naamsovereenkomst van enkele Sembiring- ondermerga's en Zuid-Indische volksstammen.

Prof. Kern wees van verscheidene namen der sub-merga's den Hindoe-, d. i. Drawiḍa-oorsprong aan; enkele slechts bleven onverklaard.[1]

Aan Drawiḍische herkomst der *namen* van de onderafdeelingen der Sembiring's kan niet meer worden getwijfeld, de uiterlijke kenmerken van het volk schijnen eveneens naar Drawiḍa-herkomst te wijzen, en enkele der volksgewoonten, met name sommige der door den heer Joustra beschrevene begrafenisplechtigheden, doen verwantschap met Klingen van gelijke zeden vermoeden. Trouwens de herkomst van een deel huns volks uit het Klingenland zijn de Karo-Bataks zich zeer wel bewust (Joustra, bl. 542); buitendien is reeds vroeger op eene omgekeerde ontleening, nl. het voorkomen van Bataksche telwoorden in Zuid-Indisch kooplieden-Bargoensch, gewezen, en wel door Prof. Kern zelf, die in zijne gewone bescheidenheid zich zelven echter niet citeert.

[1] De naam Sopari (bl. 548) moet zijn Depari (bl. 554), gelijk ook uit het Karo-Bataksch woordenboek van den heer Joustra (bl. 129) kan blijken. De correctie van sommige artikelen in genoemd tijdschrift, die niet door de auteurs konde geschieden, heeft destijds wel eens wat te wenschen overgelaten.

In het album aan Prof. Veth op diens 80sten verjaardag aangeboden wijst immers H. Kern er op (bl. 199) dat in de geheime handelstaal van Dekansche kooplieden Polynesische, met name Bataksche, telwoorden voorkomen.

Wat nu het Sembiringsche doodenfeest betreft, verscheidene plechtigheden daarvan komen zeker met Zuid-Indische ceremoniën overeen. Voor het uitwerken van bijzonderheden hebben wij geene gegevens, maar ten aanzien van een ander in Sumatra gevierd, in oorsprong eveneens Zuid-Indisch, doodenfeest kunnen wij op verwante bijzonderheden wijzen die mede naar Zuid-Dekhan als land van oorsprong duiden. We bedoelen het treurfeest voor de martelaren Hasan en Hoesain, dat ver-sji'itiseerde, onmiskenbaar-Hindoesche doodenfeest in West-Sumatra en Atjeh, waarvan meer dan ééne beschrijving gegeven is. [1]

Ook bij die ceremonie vindt men de herhaalde bezoeken, het heen- en weêrtrekken in optochten, de vechtpartijen en schermutselingen, het doen afdrijven van versierde stellages en denkbeeldige lijkbaren naar zee, het berooven en het afbreken der drijvende gevaarten. Dit alles wordt bij de Zuid-Indische viering van het kettersche Taboet-feest teruggevonden (zie de in de noot aangehaalde verhandeling, bl. 340).

Wellicht zal een onderzoek van ethnographischen aard betreffende beide feesten: dat van de Kerbelasche martelaren en dat der Sembiring's, in verband met analoge gebruiken bij dergelijke plechtigheden in Zuid-Hindoêstân meer licht kunnen verschaffen.

Op taalkundig gebied kunnen enkele parallellen aangewezen worden. Vooreerst de naam van het Sembiringsche feest zelf. Van den naam, zooals de heer Joustra dien van zijne berichtgevers vernam, nl. t o e k a m kon geene verklaring gegeven worden. Het is m. i. niet onvoorzichtig in dit woord te zien het Tamil t o e k k a m, d. i. droefheid, rouw (het Sanskrit d o e ḥ k h a); indien dit juist is, kan de benaming worden vergeleken met namen van onderdeelen der Taboet-feesten, zooals m a t a m en g a m, die eveneens treuren, rouw beteekenen.

Naar den naam is dus het Sembiring-doodenfeest een Drawiḍa-instelling, evenzeer als naar enkele van hare karaktertrekken.

[1] De literatuur wordt vermeld in het artikel in Tijdschr. v. T. L. en V. v. N. I. LVI, bl. 334—345.

Taalkundige gegevens van andere zijde om die verwantschap te staven zijn er slechts zeer weinige. Het Karosche woordenboek zoude de gegevens, zoo ze bestonden, moeten verschaffen; behalve de ook in het Maleisch en Tobasch voorkomende Tamil-leenwoorden zoude het Karosch Drawiḍische elementen kunnen bevatten, die bewijzen moesten aanbrengen. Welnu, Joustra's Karo-Bataksch woordenboek levert de volgende vergelijkingspunten.

Het Karosche woord a b a m, asch van iets, koolstof, uitgedoofde vonken, zoude zeker het Tamil a b a m = onnutte, hinderlijke zaken, afscheiding van het geheel, kunnen zijn, doch in Van der Tuuk's woordenboek wordt het als de Daïrische vorm van a b a p, = asch van een verbrand iets, kaf, opgegeven, waardoor de ontleening uit eene Drawiḍa-taal uiterst twijfelachtig wordt, of geheel vervalt.

Het woord o e m p a m, waarbij de heer Joustra vragenderwijs een Tamil-origineel veronderstelde, is in die taal niet terug te vinden, hoezeer de bouw van het woord dien oorsprong ook doet veronderstellen. Eveneens van Tamil-bouw is het woord k a n d o e, = onafscheidelijke vriend(in), kamenier; de gelijkstelling met het Tamil-woord k a n d o e zoude berusten op eene zeer gedwongen vergelijking van eenigermate verwante beteekenissen, terwijl de verklaring van het Tobasche woord met d o n g a n, kameraad, aan de bedoelde, alles behalve voor de hand liggende, identificatie alle waarschijnlijkheid ontneemt.

Als k o l a m in s o t ĕ r a k o l a m ' n d o e m a j o e n g een fijne stof aanduidt, welke, zooals dikwijls het geval is, genoemd is naar de plaats van herkomst of vervaardiging, zoude wellicht K o l l a m, d. i. Collam of Quilon, eene stad in het Malâjalam-gebied in aanmerking kunnen komen.

In k o e d j a m (geschreven: k o d j a m), = buidel, beurs, het Tamil k o d j a m (Sanskrit k o s j a), = étui, voorwerp om iets in weg te bergen, te willen herkennen is, naar het schijnt niet te gewaagd. Daarentegen lijkt de gelijkstelling van b a d a m, melaatschheid, met v â d a m (Sanskrit v â t a), een der drie temperamenten, rheumatisme, ontsteking der gewrichten, of met v â d a m (Sanskrit b â d h a), = lichaamspijn, niet te verdedigen, daar het eigenlijke begrip van het Hindoe-woord, opzwelling en jichtachtige aandoening, hier niet aanwezig schijnt te zijn.

Zeer twijfelachtig is ook eene vergelijking van het woord

natoe, = penis, met een Tamil-term welke, naar het schijnt' niet in obscoenen zin gebruikt wordt, en niet minder onzeker de betrekking tusschen tjingkeram = voorschot, en tjañgaram (geschreven: tjangkaram), het Sanskrit saṃkara, = vermenging van zaken, welke relatie trouwens door het bestaan van den niet-genasaleerden vorm tjikeram reeds wordt uitgesloten.

Meer dan dit weinige kunnen wij op etymologisch gebied niet bieden ter nadere bepaling van den aard en den graad der verwantschap van Sembiring-Karo en Tamil-Hindoe.

Niet langs den taalkundigen weg kan dit belangrijke vraagpunt worden opgelost. De geschiedenis geeft ons geene gegevens, de epigraphie levert ons geenerlei aanwijzing; slechts de vergelijking van volksgebruiken van Batakland en Drawiḍa-land, wellicht ook de anthropologische identificatie, kan middelen verschaffen ter verklaring van het ‹raadsel› der Batak-volken: de Sembiring-stam in het Karoland.

EEN ADVIES VAN Mr. PIETER VAN DAM, ADVOCAAT DER OOST-INDISCHE COMPAGNIE, OVER EEN GEDEELTELIJKE OPENSTELLING VAN COMPAGNIE'S HANDEL VOOR PARTICULIEREN.

— 1662. —

Medegedeeld door

Dr. J. DE HULLU.

Tegenover het strenge monopoliestelsel van de Oost-Indische Compagnie, dat de vaart op Indië voor particulieren volslagen afsloot, hebben in den loop der zeventiende eeuw verscheidene van haar hooggeplaatste dienaren de stem verheven: men herinnere zich slechts de adviezen op het stuk van den vrijen handel ingeleverd door Coen, Maetsuijcker en Pieter van Hoorn, die door De Jonge uitvoerig zijn besproken.[1] Vreemd genoeg maakt De Jonge, hoewel hij de besprekingen vermeldt dienaangaande in 1662 ter Vergadering van Zeventien gehouden,[2] geen het minste gewag van de belangrijke beschouwingen destijds over ditzelfde onderwerp voorgedragen door den advocaat of secretaris van de Compagnie Pieter van Dam; vermoedelijk zijn zij hem onbekend gebleven.

De indiening van Van Dam's advies was het gevolg van een bijzondere opdracht, welke hij van de Zeventien had ontvangen. In hun vergadering van 30 Maart 1662 werd namelijk «op het geproponeerde bij de heeren gecommitteerdens van de Kamer Zeeland goedgevonden en geresolveerd, dat tegens de naaste vergadering van de Zeventien een punt van beschrijving zou worden gemaakt hoedanig en door wat middelen de meeste menage in de zaken van de Compagnie zou kunnen worden betracht mitsgaders dezelve in hare zware en kostelijke equipagiën gesubleveerd; zoo ook of in Indien niet eenige vaarten en handel

[1] De Jonge, Opkomst V (II) bls. LI en VI (III) blss. XIV, LXXIX.

[2] Als voren VI (II) bls. LXXI.

zouden kunnen worden open gesteld, waaruit buiten nadeel van de Compagnie particuliere luiden tot derzelver meerder subsistentie eenige voordeelen zouden kunnen komen te trekken, wordende de heeren in de respective Kameren mits dezen verzocht om op dit importante punt middelerwijze hare gedachten te laten gaan, gelijk mede den advocaat van de Compagnie wordt gelast om de vorige retroacta, daarop eenigermate slaande, op te zoeken en na te zien, brengende dienaangaande preparatorie ietwes op het papier om ter gemelde vergaderinge te produceeren en aldaar te doen examineeren». [1] Overeenkomstig dat besluit werden, toen de najaarsvergadering van de Zeventien op handen was, de respectieve Kamers uitgenoodigd om aldaar «door hare gecommitteerdens hare consideratiën en adviezen op dit punt in te brengen en daarneffens mede op tgene ingevolge van de gemelde resolutie (van 30 Maart) door den advocaat die materie rakende op het papier gebracht en de respectieve Kameren met verscheide bijgevoegde papieren in geschrifte toegezonden is». [2]

Het zijn deze consideratiën, die hier achter worden medegedeeld naar een achttiende-eeuwsch afschrift, op het Algemeen Rijksarchief aangeland met de papieren Van der Heim en vermoedelijk herkomstig van Jacob van der Heim, bewindhebber ter Kamere van Rotterdam (1770—1795). Gelijk men bij de lezing zal ontwaren, heeft de gang van het betoog iets onregelmatigs, somwijlen laat de schrijver den draad eener redeneering vallen om hem een eindweegs verder weder op te nemen; argumenten, die nauw met elkander samenhangen, zijn niet steeds in aaneengesloten verband geschaard, andere niet op die plaats gesteld waar zij logisch thuis hooren en de meeste uitwerking zouden doen; klaarblijkelijk heeft Van Dam zijn denkbeelden losweg, zóó gelijk zij bij hem opkwamen, op het papier geworpen. Zij verliezen daar nochtans niets door van hun beteekenis.

Veel genoegen van zijn advies heeft Van Dam niet beleefd. Het is zoo, de Bewindhebbers van de Amsterdamsche Kamer toonden zich niet ongenegen om hem een eindweegs op zijn weg te volgen. Maar hoe ver bleven de schuchtere wijzigingen in het handelsbeleid der Compagnie, door hen aanbevolen, ten achter bij de kloeke, ruime, doortastende hervorming, die hij

[1] Res. XVII van 30 Maart 1662.
[2] Als voren van 4 Sept. 1662.

had verdedigd. Men leze slechts de voorstellen, op 14 September 1662 van wege hunne Kamer ter Vergadering van Zeventien ingediend. «In deliberatie getreden zijnde op het 19e point van beschrijvinge», zoo staat in het resolutieboek van de Zeventien opgeteekend, «hebben de heeren gedeputeerdens van de Kamer van Amsterdam ter vergadering gerapporteerd dat de gemelde Kamer na voorgaande examinatie van het concept en de consideratiën daarinne vermeld mitsgaders serieuse deliberatiën over dat importante point gehouden, eindelijk voor haar advies heeft vastgesteld, dat men den binnenlandschen handel in Indiën voor vrije luiden en burgers, in de steden, plaatsen en forten van de Compagnie nedergezeten zijnde, behoort vrij en open te stellen, verstaande op alzulke landen en plaatsen en onder zoodanig reglement, conditiën en restrictiën als men zoude mogen goedvinden daarop te beramen; wijders dat men aan alle en een ieder, hetzij alleen of met zijn familie na Indiën willende, passage met de schepen van de Compagnie derwaarts behoort te vergunnen om haar in de voorschreven steden, plaatsen of forten daar te lande ter neder te stellen, mits voor haar transport en kostgeld betalende volgens het reglement daarvan te concipieeren; dat men aan dezelve behoort te permitteeren om onder zekere recognitie met haar te mogen nemen zoodanige gelden, hetzij goud of zilver gemunt of ongemunt item juweelen, als zij te rade zouden werden, zoo ook alle waren in geen volumen bestaande, daarin de Compagnie niet gewoon is te handelen, mits neffens de recognitie ook vracht daarvoor betalende; dat van gelijken aan de voorschreven vrije luiden in Indiën zijnde zoude kunnen worden vrij gelaten alle zoodanige waren, in geen volumen als voren bestaande, onder de voorverhaalde conditiën van hier t'ontbieden; dat de Compagnie zoude kunnen aannemen aan dezelve in Indien ten redelijken prijze te verschaffen zoodanige schepen als zijlieden tot den voorschreven binnenlandschen vaart en handel zoude komen van noode te hebben; dat wijders aan dezelve zoude kunnen worden toegestaan het overzenden of overbrengen herwaarts van alle diamanten, peerlen en diergelijke kostelijkheden onder zekere recognitie daarvoor te betalen, zijnde dit alles breeder vervat in zeker nader concept bij de gemelde Kamer gemaakt, alhier ter vergadering gelezen».[1] Wat naar

[1] Resol. XVII van 14 Sept. 1662. Het nadere concept is mij niet voorgekomen.

aanleiding van Van Dam's beschouwingen door de afgevaardigden der overige Kamers in het midden is gebracht blijkt niet. Het resolutieboek van de Zeventien deelt omtrent de gehouden debatten enkel dit mede, dat de respectieve Kameren van het Amsterdamsche voorstel «hebben verzocht copie, die aan haar Edelens mits dezen wordt geaccordeerd en toegestaan, gelijk mede aan de heeren hoofdparticipanten ter handen gesteld zullen worden de voorschreven concepten en vordere papieren, in het voorschreven point vermeld, om na een voorgaande point van beschrijving, tegens de naaste vergadering te maken, daarop te worden geresolveerd zooals zal worden verstaan ten dienste van de Compagnie te behooren». [1]

Hier is het bij gebleven. Heeren Zeventien hebben het onderwerp niet weer in bespreking genomen, het advies van Van Dam in den doofpot gestopt en per slot van rekening alles gelaten zooals het was.

Concept en consideratiën door Pieter van Dam, advocaat van de Generaale Nederlandsche geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie, in geschrifte vervat op 't stuk van den handel van Indiën mitsgaders directie van saaken van de gemelte Compagnie so daar als hier te lande, en dat in voldoening van de resolutie den 30 Maart deses jaars 1662 dienaangaande ter vergadering van de Heeren Seventienen genoomen. [2]

D'ervarenheid van veele jaaren heeft ons geleert dat, hoe de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie van tijd tot tijd magtiger en considerabelder word eensdeels door uitstrekking van hare besettingen op nieuwe geconquesteerde plaatsen ten anderen door uitbreiding en vermeerdering van haren binnenlandschen handel mitsgaders vergrooting van haren ommeslag, hoe deselve onmagtiger word om alles voortaan alleen te beheeren.

In Indië heeft deselve wel een seer aansienlijke magt en aantal van scheepen maar worden al tot de negotie niet geemployeert, dienende wel het meeste part ten principaalen om die behoeftige plaatsen als Batavia, Molucco, Amboina, Banda, Malacca,

[1] Als voren.

[2] Het stuk bevindt zich in het Algemeen Rijksarchief (Kol. Arch. N° 11296).

Formosa, Ceijlon en andere alleen van reijs, montkosten, provisiën en noodwendigheden item houtwerken tot timmeragie van huisen en reparatie van scheepen en diergelijken groove waaren te versorgen, zijnde nog onlangs gesien dat selfs van Batavia na Siam en Canara,[1] op de kuste van Indiën geleegen, van de voornaamste retourscheepen[2] hebben moeten afgesondert worden alleen tot inkooping en afhaling van reijs.

Tot onderhoud van alle die garnisoenen en besettingen mitsgaders groot aantal van scheepen komen de eischen, die jaarlijx van daar worden gedaan, als van volk, provisiën, scheepsbehoeften en andere noodlijkheden, sodanig toe te neemen en te vergrooten dat men hier te lande, hoe groote equipagiën successivelijk ook werden gedaan, langer geen raad weet om alles na behooren te versorgen en Indiën daardoor buiten verlegentheid te houden.

Dat men soude willen vraagen, waarom de Compagnie het werk so hoog heeft aangehaalt en haar selven so wijd en sijd uitgebreid dat men sig alsnu verleegen vind om het op die wijse gaande te houden, daarop word geantwoord dat men jegenwoordig niet en moet letten op hetgene men voor desen soude hebben konnen of moogen doen maar wat ons na de tegenwoordige constitutie daarin na desen te doen staat, want om den ommeslag te contraheren en alles in een beknopter cirkel te begrijpen is t'eenemaal ondoenlijk doordien sulx soude moeten geschieden òf door verlating en intrekking van eenige plaatsen en besettingen òf door vermindering van de vaart en handel.

Als men sal nasien en opneemen de plaatsen, die bij de Compagnie beseeten worden, en examineeren de comptoiren daar deselve haren handel drijft, sal men niet en weeten te noemen nog aan te wijsen, te weeten van eenige consideratie en daaruit eenige verligting soude konnen te gemoet gesien worden, die men soude konnen of eenigsins mogen verlaaten.

De steden, plaatsen en sterkten, die de Compagnie altans is possideerende en met haare garnisoenen heeft beset, zijn Batavia, Amboina, Banda, Molucco, Solor en Timor, Malacca, Formosa, Paleacatta en Negapatnam op de kust van Cormandel, Ceijlon en de Cabo de Bonne Esperance.

---

[1] Op de kust van Malabaar.

[2] De schepen van het grootste charter.

Haare comptoiren heeftse in Bantam, Japara, Macassar, Jambi, Atchin, Peragh, Tanassery, Ligor, Siam, Toncquin, Japan, voorts verscheiden op de kust van Cormandel so ook in Bengale, item in Pegu, Arracan, de kust van Malabar, Tutucurin, Wingurla, Suratte en onderhorige plaatsen mittgaders Persien.

Plaatsen, daarse haren handel sonder vaste comptoiren drijft, zijn Palembangh, Andrigiry, de Westcust van Sumatra, Beniarmassing, Canton en voorts eenige weinige andere van seer kleine importantie.

Geen van alle dese residentiën, comptoiren of handelplaatsen, te weeten daaruit men eenige ontlasting soude konnen gevoelen, sal men niet alleen met geen dienst maar selfs niet als met groot nadeel konnen abandonneren en verlaaten; dat verder gaat heeft men altijd getragt gehad en alle moeiten aangewent om den handel op China item Manilha daar nog te mogen bij krijgen, gelijk men mede nog uit is om door het bemagtigen van eenige Portugeesche plaatsen de besettingen nog verder uit te breiden en den staat van de Compagnie daardoor des te vaster en verseekerder te maaken; so verre is het daar van daan om eenige besettingen in te trekken en 't werk daardoor te besnoeijen. De conquesten van Ceijlon en de vrugten, die wij daarvan trekken, wijsen tegenwoordig wel uit dat men met geen onverstand daarin heeft te werk gegaan of onnoodige kosten daartoe heeft aangewent, zijnde de Compagnie door alle dese conquesten so aansienlijk bij haar selven en formidabel bij haare vrunden en vijanden geworden datse haar geensins heeft te beklaagen, datse haar binnen de eerste limiten niet en heeft gehouden.

Indien deselve nu daarenboven nog die plaatsen, daarop haar desseijn leijt, van de Portugeesen soude moogen koomen te emporteren, is het seeker dat sij daardoor nog te onvermoogender sal worden om alles na behooren waar te neemen of te beheeren. Want om all die landen en sterkten na eijsch van saaken te secoureren en van alle nootlijkheden successivelijk te voorsien sal nog al swaarder en kostelijker equipagie dan jegenwoordig jaarlijk van hier moeten werden gedaan. Want hoe er meer menschen koomen hoe er meer provisiën als vleesch, spek, wijnen en diergelijke, sonder dewelke onse natie daar geensins kan bestaan, sullen werden gerequireert. En die konnen niet als met schepen eerst van hier naar Batavia en voort van daar naa de respective plaatsen en residentiën vervoert en over

deselve verdeelt worden. Men laat nog staan verscheide andere vaderlandsche behoeften, die die plaatsen successivelijk van doen hebben.

Dienvolgende sal het meer dan tijd werden dat men een andere wijse op het werk van Indiën en de directie van saaken so daar als hier te lande gaat stellen, of anders is 't geschapen dat de Compagnie eindelijk onder hare sware lasten t' eenemaal sal komen te beswijken en te gronde gaan. Voornamentlijk dewijle men hoe langs hoe meer siet en bevind dat de winsten, uit den binnenlandschen handel deriveerende, meer en meer declineeren en daarentegens de lasten daar te lande verswaren, die ook in allen gevalle vast en seeker gaan daar de winsten nog onseeker sijn.

In den jare 1656 heeft de Compagnie in Indiën ten agteren gevaaren of boven alle winsten verloren over de 37.000 guldens.[1] Dan het jongste jaar is er boven de lasten geavanceert of overgewonnen sevenhonderd ende veertigduisent guldens, en dat niet alleen over 't geen uit den handel is geprocedeert maar daarenboven nog met bijvoeging van de inkomsten van de steden, plaatsen en landen, onder het gebiet van de Compagnie sorteerende, mitsgaders de tollen en impositiën. Trekt daar nu af de onkosten van alle die scheepen, die de Compagnie tot den inlandschen handel is houdende, item de gagiën en tractementen van de officieren en matroosen daarop vaarende voor so veel die hier te lande worden betaald, en men sal bevinden dat alle die winsten niet alleen tot niet sullen worden maar dat de lasten de winsten verre sullen overtreffen, loopende [de] lasten so in Indiën als hier te lande altans so hoog en accresseeren sodanig dat men bijna niet en weet hoe men 't langer sal aanhaalen.

Tot Batavia is het jongste jaar alleen aan soldije en rantsoenen,[2] de ongelden van het hospitaal daaronder gereekent, betaalt over de 675.000 guldens, en aan onderhoud en reparatie mitsgaders victualieren der schepen 686.000 guldens, en waarvan

[1] Dit cijfer schijnt wel te gering, vermoedelijk bleef er een nul in de pen en moet men lezen *370.000* gulden.

[2] De bijslagen op de gages en soldijen, bestaande in maandelijksche uitkeeringen in geld voor aankoop van kost, drank, vuur en licht, gedeeltelijk ook in maandelijksche porties van boter, rijst, wijn, bier, arak en andere levensmiddelen.

de reekening in den jare 1657 over de 805.000 guldens heeft bedragen.

En wanneer men de boeken van Indien nasiet sal men bevinden dat de voorschreven soldijen, rantsoenen en hospitaalen over de 2.300.000 guldens komen te importeren. En dit behalven de fortificatiën, nieuwe gebouwen, schenkagiën en alle vordere ordinaris en extraordinaris lasten en onkosten.

Hier te lande heeft men het jongste jaar aan soldijen betaald over de 1.811.000 guldens, en daarenboven nog aan maandgelden, die het volk van hier afgaande bij avance op de hand werden verstrekt,[1] tusschen de 2 en 3 tonnen.

Invoegen dat alle de soldijen en rantsoenen mitsgaders onkosten van de hospitaalen te samen gereekent alleen verre in de veertig tonnen monteren. Waarbij dan nog gevoegt de onkosten van de schepen so tot Batavia als in alle de vordere plaatsen, comptoiren en residentiën van de Compagnie, die het laatste jaar tusschen de 11 en 12 tonnen hebben beloopen, sal het te samen een seer excessive somme uitmaaken.

Hierdoor is veroorsaakt dat Batavia in den jare 1657 ten agteren is gekoomen 936.000 guldens, in den jare 1658 709.000 guldens en het jongste jaar over de ses tonnen. Hebbende die stad altans jaarlijks 17,18 en 19 tonnen tot goedmaking van hare lasten van nooden en waarvan de winsten afgaande successivelijk so veel te kwade blijft.

Diegene, die dit werk van buiten aansien, verwonderen haar niet sonder groote reeden dat, daar de Compagnie in Indien aan capitaal of liquide effecten heeft over de 122 tonnen en daarenboven van hier jaarlijx sulke sware equipagiën van in de seventig en tagtig tonnen doet, van dien importanten handel in dat groote en rijke district van gantsch Indiën voor de gemeene participanten niet meer komt over te schieten als 12 of 16 tonnen, zijnde 20 à 25 ten hondert. Dan de sware en insuportable lasten en ongelden absorbeeren voor 't meerendeel d'avancen[2] en blijven de Compagnie 't onder houden.

Vorder is het kennelijk dat met het opregten van de Compagnie het voornaamste oogmerk is geweest en alsnog moet zijn het bevorderen van de voordelen en profijten van diegene,

[1] Elk schepeling en soldaat ontving, wanneer hij in Compagnie's dienst trad, twee maanden gage op hand.

[2] Winsten.

die haare gelden in deselve hebben ingelegt en die haar toevertrouwt. En secondarie de voortsetting van de navigatie en commercie mitsgaders uitbreiding en vergrooting van de magt en 't gesag voorts de luister en reputatie van ons algemeene Vaderland. Tot het eerste moeten de Bewinthebberen laboureeren en haar uitterste vlijt en naerstigheid aanwenden als Bewinthebberen, en tot het tweeden als burgers en inwoonders van den Staat. Zijnde een ijder in het beroep, daarin hem God de Heere gestelt heeft, gehouden alles te contribueren en bij te brengen 'tgeen tot bevordering van den dienst van het Vaderland en tot nut en voordeel van de ingesetenen van dien kan strekken.

Bij de navigatie en commercie is 't seeker dat dit land genoegsaam alleen en ten principalen bestaat. Wanneer dan daarin en tot voortsetting van dien ietwes kan werden gedaan en in 't werk gestelt, twelk niet alleen tot geen ondienst of schade maar selfs tot profijt van de Compagnie sal strekken, behoort sulx in geenerhande manieren nagelaaten of verwaarloost te worden. Tot nog toe is men in Indiën buiten den handel voor een groot gedeelte besig geweest met het winnen en conquesteeren van eenige steeden, plaatsen en landen, de vijanden toebehorende, en waarin God Almagtig deselve ook genadiglijk heeft gelieft te zeegenen. Maar nu moet men sien dat men die landen en steden ten minsten kosten sodanig verseekert, dat men daaruit de verwagte voordeelen mag trekken.

De sware garnisoenen en soldijen van 't volk zijn 't die de Compagnie soo seer drukken en met de avancen meest doorgaan. Verligting in deselve kan niet wel worden gepractiseert dan door het middel van goede coloniërs in deselve te planten. D'ervarenheid heeft ons geleert dat van deselve niet en is te verwagten tenzij dat men haar middelen aanwijst, daardoor sij haar selve niet alleen konnen erneeren en gedoen maar daarenboven nog een goede stuiver overwinnen. Dit autem (sic!) kan niet werden gedaan dan door het middel van de traficq, die tot nog toe voor haar geslooten gehouden is geweest. Derhalven soude te ondersoeken staan of deselve haar jegenwoordig niet alleen niet sonder nadeel maar selfs niet met grooten dienst en voordeel van de Compagnie soude kunnen en behooren open gestelt te worden, verstaande op sodanige conditiën, limitatiën en retrictiën als men soude moogen goedvinden daarop te beraamen.

Wat mij aangaat, houde het onder correctie daarvoor dat

alle de swarigheden, difficulteiten en ongelegentheeden hiervooren verhaalt door dat middel, dat is de openstelling van den handel behalven nog de voordeelen daarin verder residerende, alleen sullen te surmonteren en te overwinnen zijn.

Hiervooren is aangeweesen dat de Compagnie, afgetrokken de lasten en onkosten, bij haren binnenlantschen handel niet en komt te profiteren. Behalven dat het voor haar absolut onmogelijk is alles alleen daar vorder aan te haalen en na eisch van saaken te versorgen.

Datter buiten des honderderleij gelegentheden zijn of souden konnen aangeweesen of gevonden worden daaruit particulieren groote voordeelen souden konnen trekken, die bij de Compagnie nu niet eens aangesien of verwaarloost werden, is meer als kennelijk. Waarom dan andere belet te doen tgeen men selfs niet en kan nog soekt te doen?

De voornaamste waaren daarmede door de Compagnie den binnenlantschen handel werd gedreeven, den handel in Japan uitgesondert, bestaan buiten de lijwaten niet anders als in nagelen, nooten, foelie en kaneel voorts eenige vaderlandsche koopmanschappen en manufacturen, de rest kan weinig maaken. Bij openstelling van den handel sullen die waaren de Compagnie selfs tot Batavia afgehaalt worden tot weinig minder prijs als se die debiteert ter plaatse, daar se die nu met groote kosten en lasten moet voeren en aanbrengen. En die waaren, die men daartegens in die plaatsen inkoopt als bij exempel in Suratte en de kust van Cormandel de lijwaten, sullen door particulieren de Compagnie bijna ten selven prijse te Batavia geleevert worden als se daarvoor nu in die plaatsen moet betaalen. En waarbij de Compagnie dan sal komen te profiteeren alle de vragten en onkosten van de scheepen, die daartoe moeten werden gehouden, mitsgaders de tractementen van de ministers [1] op die plaatsen resideerende en de vordere lasten van die comptoiren, die alle te samen gereekent een magtige bresse in de geimagineerde avancen koomen te maaken.

Die vragten souden particulieren op het vierde part so veel niet komen te kosten als se jegenwoordig de Compagnie wel doen, also bij deselven een geheel andre menagie [2] daarin soude

[1] De ambtenaren der Compagnie.

[2] Zuinigheid.

werden gehouden. Behalven dat de Compagnie op verscheide plaatsen so wel in den inkoop als verkoop van hare goederen ook seer ontrouwelijk werd gediend. Haar schepen souden sij met ongelijk minder volk als die van de Compagnie laaten vaaren en in plaats van Nederlandse bootsgesellen daartoe veel inlandse natien, ook slaven, gebruiken gelijk de Portugeesen altijd met groot voordeel hebben weten te doen en sulx hare waaren met een kleijne winst kunnen overdoen. In voegen dat de Compagnie door die particulieren mettertijd tot Batavia soude kunnen aangebragt krijgen alle de waren en koopmanschappen, die sij tot retour voor Nederland soude komen van noode te hebben.

Wil dan de Compagnie den handel op Japan mitgaders China, so die soude kunnen geobtineert worden, nog bij provisie voor haar alleen houden, de waren daartoe vereischt, voornamelijk de Bengaalsche zijde daarin voor een groot gedeelte het gros van dien bestaat, soude haar almede tot Batavia kunnen toegevoert worden.

Hierbij concurreert dan nog dat, gelijk hiervooren gesegt is, de Compagnie veele van hare scheepen doorgaans moet houden en gebruiken tot het afhalen en overvoeren van reijs, houtwerken en verscheide andere volumineuse waaren, alle hetwelke mettertijd mede door particuliere schepen alleen soude kunnen werden gedaan, die daarop goede avancen souden weeten te bewaaren daar sulx de Compagnie nu so lastig valt. Ofte, bijaldien sij al nu en dan sodanige particuliere scheepen selfs daartoe soude willen huuren en bevragten, sal sulx in comparatie van haar eigen scheepen seer onkostelijk kunnen werden gedaan.

Derhalven sou de Compagnie hierdoor bij succes van tijden kunnen derven ontrent twee derde parten van de scheepen, die se althans in dienst heeft, monteerende 't getal derselver jegenwoordig bij de honderd en vijftig stuks, en evenwel nog voor een groot gedeelte mede jouisseeren van de inlandsche winsten, te weeten op de nagelen, noten, foelie en caneel, dat haar eigen gewassen zijn, mitsgaders eenige vaderlandsche koopmanschappen, en daarenboven nog mede aanhouden den Japansen handel, en twelk altesamen met een aantal van stijf vijftig scheepen, daaronder mede gereekent die tot overvoer van de retouren herwaarts souden dienen mitsgaders eenige oorlogscheepen, genoeg souden kunnen werden bestelt.

Indien dan den Tayoanschen handel [1] daarbeneffens mede weder wilde koomen op te luiken so ook den Tonquinschen handel, souden beijde mede bij provisie voor de Compagnie kunnen aangehouden worden.

In Japan word door ons jaarlijx aangebragt een cargasoen over de 10 tonnen importeerende en waarop doorgaans een avance van 80 procento is vallende, sulx dat op dien handel alleen 8 tonnen souden kunnen werden geprofiteert. En dit behalven nog d'avance op de waaren van daar koomende als kooper, campher, porceleijnen, lakwerken en diergelijke te verwagten, te weeten voor so veel die in Indiën werden gedebiteert.

Tayoan heeft voor desen mede eenige tonnen gouds jaarlijx advancen gegeeven. Toncquin van gelijke. Die tijden kunnen seer ligt weder koomen. Gelijk daarenboven den handel op China mede nog niet voor desperaat moet worden gereekent.

Desen Noordschen handel [2] de Compagnie daar voor haar alleen houdende immers altijd nog vooreerst, en die men dan (den handel om de West [3] geabandonneert hebbende) met meerder ijver ook in meerder cargasoenen als wel jegenwoordig, daar door dien grooten ommeslag alles so wel niet kan werden waargenomen, soude kunnen werden vervolgt, souden met meerder gerustheid alle de andere vaarten aan particulieren kunnen overgelaaten worden.

't Is waar dat men met het openstellen van den handel op de cust van Cormandel, Suratte en Bengale den lijwaathandel, de Compagnie al vrij importerende, ten principaalen in handen van die particulieren soude doen vervallen. Maar vooreerst siet men dat dien handel voor de Compagnie jegenwoordig nergens na so important is als se voor desen wel is geweest, voortkoomende ten principaalen uit de groote vaart der Mooren, Engelsche, Deenen etc. op bijnaa alle landen in Indiën, en die deselve overal sodanig met lijwaten vervullen en overkroppen dat er voor de Compagnie op veele plaatsen bijna niet of weinig meer in te doen valt. Want die luiden weten onkostelijker te vaaren en sulx die lijwaten beterkoop te geeven als de Compagnie kan of vermag te doen, die buiten des in den inkoop derselver

[1] De handel op Formosa.

[2] Den handel op Japan, China, Formosa, Siam, Tonkin.

[3] Den handel op de landen bewesten Malakka.

dikmaals nog so merkelijk word gefraudeert. In voegen dat de Compagnie wel genoodsaakt sal weesen in dien handel mede inlating van onse eigen ingeseten te gedoogen, of anders is 't seeker en gewis dat sij die vaart t'eenemaal sal quit raaken.

De Compagnie verbied geen Indiaansche natiën met hare kleeden en andere waaren tot Batavia, Malacca en op Ceijlon te koomen en die daar te debiteren, ja ter contrarie worden deselve daartoe genoegsaam geinviteert en genoodigt. Wat reedenen kunnen er dan zijn dat men onse eigen ingeseeten sal weigeren de voorschreeven lijwaten en andere waaren selfs te haalen ter plaatse daar se de Indiaansche natiën anders van daan brengen? Weeten de Indianen daar voordeel op te behalen, gelijk se noodsaakelijk moeten doen of anders souden zij dien handel staaken, so is 't immers beeter en selfs voor de Compagnie voordeeliger dat die profijten in de beurs van onse eigen ingeseetenen [koomen] en een ander leven en swier in die plaatsen souden geeven, en waarbij de Compagnie mede merkelijk soude koomen te profiteren?

Wij hebben hiervooren gesegt en aangeweesen dat de Compagnie bij het overgeven van dien handel aan andere ontrent de hondert scheepen minder als tegenwoordig daar in 't vaarwater soude behoeven te houden, waarbij dan nog verscheide comptoiren ingetrokken en daardoor een seer groot getal voorname ministers soude kunnen werden gemist; dat voorts alle die waaren, die de Compagnie nu op die comptoiren verhandelt en weder inkoopt, haar tot Batavia of gehaalt of weder aangebragt worden bijna ten selven prijse als die nu op de voorschreven comptoiren gelden. In voegen dat daarin vooreerst een seer groot voordeel en ontlasting voor de Compagnie soude resideeren.

Ten anderen souden bij openstelling van dien handel de steden, plaatsen en landen van de Compagnie, voornamentlijk Batavia, Malacca, Ceijlon item Amboina en Banda, in korten tijd sodanig in volk, hanteeringen en neeringen toeneemen en aangroeien, dat het de cassa van de Compagnie ten insigte van de vermeerdering van de inkomsten van die steeden en landen wel deegelijk soude voelen. In plaatse dat die steden jegenwoordig successivelijk afneemen, gelijk als Malacca, Colombo en diergelijke, of in een en deselve staat blijven en dat uit oorsaake de Compagnie allen handel aan haar houdende voor particulieren daarin niet te doen is, soude het aanstonts in

deselve een geheel ander leeven geeven. Chineesen, Mooren en heijdenen etc. souden voort daarop koomen afsakken. Maar voornamentlijk soude men ontallijke Nederlandse familiën daar krijgen en sulx seer aansienlijke coloniën daaruit formeeren. Daar een stuivertje te winnen is wil ons volk seer wel na toe haar geen perijkelen nog ongemakken ontsiende.

Hierdoor souden die steden niet alleen in meerder verseekering worden gestelt en den staat van Indiën in een groot aansien gebragt maar ook voor een groot gedeelte besnoeijt en verminderd de garnisoenen, die daar jegenwoordig tot so groote lasten van de Compagnie moeten werden gehouden. Op Ceijlon is tegenwoordig een garnisoen van ontrent 3000 koppen en word van daar geschreeven, dat selfs bij vreedige tijden en dat met Radia Singa [1] in een goed verstand souden moogen geraaken, niet minder als op 2400 koppen sal moogen werden gebragt, daar de Portugeesen het met ongelijk minder getal ten insigte van hare coloniën hebben weten te stellen. Tot Batavia heeft men tot nog toe mede een sware besetting van 12 en 1400 ja veeltijds meerder koppen gehad, en dit behalven het gaande en koomende volk so bootsgesellen als soldaaten, die vrij een ander getal uitmaaken. Bij aanwas van coloniën soude men die grootelijx konnen verminderen en so alle andere plaatsen na advenant. De coloniën hebben de Portugeesen tot nog toe daar alleen doen subsisteeren. Sonder deselve souden sij het so lange tegens ons niet hebben konden uitharden maar al uit Indiën gedreven zijn geweest. Daar souden sodanige tijden kunnen voorvallen dat het de Compagnie niet geleegen soude koomen in 't senden van die recrutes jaarlijx te continueeren. Bijaldien dat radt dan maar een weinig begon stil te staan soude het met ons daar seer haast gedaan zijn.

Bovendien soude door de mennigte der menschen daar toevloeijende de landen ter culture gebragt worden, die nu meest wild en desert liggen.

Door die navigatie en commercie souden de tollen, impositiën en andere geregtigheden merkelijk koomen te accresseeren en toeneemen, en waaruit de lasten van die plaatsen rijkelijk souden kunnen werden gevonden en goed gemaakt. En tgene mede seer considerabel is, souden dese particuliere negotianten

[1] De keizer van Ceilon, Radja Sinha II.

dat vaarwater met der tijd sodanig inkrijgen, dat nog Engelsche nog Portugeesen of eenige andere natie tegens haar souden konnen bestaan. Dienvolgende de voorschreven vreemde natiën daardoor van de bank geschooven en sulx de Indische retouren genoegsaam alleen door de Compagnie van daar gebragt wordende, soude deselve hier des te meer begeert en tot vrij hooger prijsen gedebiteert kunnen worden. Behalven dat men in sulken gevalle de retouren ook nog merkelijk in quantiteit soude kunnen vergrooten.

Hierbij accedeert nog dat bij dese inlaating der particulieren de Compagnie met eenen, immers altijd ten meerendeel, soude werden gelibereert van alle die vexatiën en onlusten, die se nu telkens van de Engelsche te verwagten heeft, dat mede al een groot point is, want dan souden 't maar particuliere questiën weesen die de Compagnie niet en soude raaken.

Tegenwoordig siet men dat de Engelsche veel in gebruik hebben haare scheepen in Indiën op vragt te laaten varen tot overvoer van goederen en koopmanschappen, de Moren en andere Indiaanse natiën toekomende, gelijk als wij dan haar dikmaals mede navolgen. Maar wanneer particulieren daar in 't vaarwater kwamen souden naar die vragten ten eersten ontsetten, uit oorsake deselve het vrij beterkoop als de Engelsche souden kunnen tuigen, ook met een kleinder winst tevreeden zijn, en waardoor het t'eenemaal apparent is dat sij bij succes van tijden die vaart en vragten tot sodanig souden tot haar trekken, dat selfs weinig Moorsche scheepen, die nu bij honderden daar varen, souden te vinden zijn. Want niettegenstaande dese excessive hooge vragten, die se so aan Engelsche als aan ons betaalen, so bevind men evenwel dat sij haare goederen veel liever in Europiaansche als Indiaansche schepen vertrouwen, ten insigte deselve van een vaster gebouw en meerder defensie zijn en buiten des van zeekundiger luijden gemanieert worden.

Wat een sterke navigatie sulx mettertijd uit dese landen derwaarts soude geeven en wat handel daaruit zoude resulteren is ligtelijk af te neemen. De vaart, die de Compagnie daar tegenwoordig heeft, soude daarbij in 't tiende deel niet eens te passe komen. En hoe 't getal der scheepen daar in 't vaarwater grooter soude koomen te worden hoe de vaart van hier derwaarts nog al meer en meer souden moeten toeneemen, also die scheepen tot haar onderhoud en van haar in weesen te houden

telkens van hier soude moeten werden toegebragt pek, teer, harpuis, zeijlen, touwerk, masten en diergelijke behoeften, voorts het volk daarop varende van vleesch, spek, wijnen en andere vaderlandsche provisiën voorsien, dat al weder nieuwe equipagiën soude geven. Indien dan de Compagnie bij geleegentheid eenige scheepen in Indiën soude moogen benoodigt zijn, tzij tot overvoer van eenige goederen of volk van d'eene plaats op de andere of ook wel in eenige oorlogsexpeditiën, soude haar daarvan altijd kunnen dienen, deselve tzij in 't geheel of voor een gedeelte bevragtende. In voegen dat deselve haar in extra-ordinaris toevallen noit verleegen soude vinden en met bijvoeging van eenige van hare eigen oorlogsschepen aanstonts een considerabele vloot en magt kunnen uitmaaken. Sulx dat gene natie nog Indiaansche nog Europiaansche ons het meesterschap aldaar over de Indische zeën souden derven disputeren.

Bovendien meriteert mede grootelijx sijn consideratie dat, in cas van openstelling van dien handel, de Compagnie bij expiratie van haar octroy altijd op haar beenen soude blijven staan sonder perijkel te loopen van door ijmand onderkroopen te worden. Want wanneer men de recognitiën matelijk komt te reguleeren sal er niemand gevonden worden, die bij expiratie van het octroy in weerwil en tegens d'ordre van de Compagnie derwaarts sal soeken te tendeeren of ietwes te onderneemen tgeene de Compagnie daar hinderlijk soude kunnen weesen. Den Staat sal in sulken gevalle ook te minder reeden hebben om de continuatie van het octroy te difficulteren of de Compagnie so considerable geldsommen als jongst gedaan heeft af te perssen. [1]

En hieruit consteert dan ten genoegen wat voordeelen, beneficiën en securiteiten de Compagnie uit desen vrijen en liberen handel te verwagten heeft, en waarin altans te minder difficulteit behoort gemaakt te worden omdat in Januario des voorleeden jaars 1661 sulx al bereits aan de Portugesen is toegestaan, namentlijk den soodanigen die in plaatsen of steden woonen, die haar onder ons souden komen te submitteren. [2] Van gelijken

[1] Bedoeld is bij gelegenheid van de continuatie van het octrooi op 22 Juni 1647. Den 17 Febr. 1665 werd het octrooi opnieuw verlengd.

[2] Bij brieven van 7 en 12 Januari 1661 hadden Bewindhebberen aan GG. en RR. geschreven, dat zij „bericht zijnde dat de Portugeezen in dezen haren desolaten staat wel genegenheid zouden hebben om haar onder ons te submitteeren, indien en zoo wanneer men haar zoude willen toestaan en beloven

is het voorleeden jaar de ingesetenen van Ceijlon ingewilligt om namentlijk op Cormandel en Bengale met eigen schepen te moogen vaaren en handelen. In voegen dat voor soo veel daarin albereits een brugge geleijt is.

Ende dewijle nog daarenbooven de Portugeesen met ons in Indien in vreede staan te geraaken, so is het t'eenemaal buiten twijffel dat sij niet alleen sullen weder koomen te respireeren maar selfs haren handel wijt en seijt uitsetten en de Compagnie daardoor in alle gelegentheden verkloeken. Daar ter contrarie onse particuliere negotianten daar in 't vaarwater koomende ten insigte van derselver menagie de Portugeesen daar gantsch en gaar sullen uitvaren.

Resteert dan alleenlijk te verhandelen hoedanig de vaart en commercie tusschen deese landen en Indiën in sulke geleegentheid soude kunnen en behooren te werden gereguleert.

Hoe kwalijk en met hoe groote lasten de Compagnie haare goederen, provisiën en noodwendigheden in Indien kan overbrengen is hiervooren aangeroert, en waarin geen remediën zijn uit te vinden ten ware men den vrijen handel van hier op Indien dog sonder reciprocatie mede komt in te willigen en onder seekere recognitie open te stellen. Segge sonder reciprocatie, also den handel van Indiën op dese landen en privativelijk, immers altijd provisionelijk mijns oordeels, voor de Compagnie sal dienen gehouden te worden.

Want indien de Compagnie den binnenlandschen handel wil open laaten, so is 't noodwendig dat sij of selfs scheepen aan particulieren daartoe sal moeten verschaffen of gedoogen dat deselve door particulieren derwaarts gebragt worden.

---

vrijheid van religie met behoudenisse van hare goederen, om die en andere pregnante insichten meer gemeend hadden noodig te zijn, dat deze overige en nog voorhanden zijnde tijd ten dienste van de Compagnie wierde geemployeerd en overzulks den gouverneur op Ceilon om daarvan een tentament en preuve te nemen geautoriseerd om alle Portugeesche plaatsen op de Cust van Indiën ofte daaromtrent gelegen onder de voorschreven conditiën over te nemen, doende haar verder die toezegging dat de Compagnie haar daarenboven nog zoude doen hebben en genieten alle zoodanige voorrechten, privilegiën en immuniteiten als die van onze eigene natie ooit zal worden geaccoordeerd en toegestaan," vgl. Dagregister van Batavia 1661, blz. 253.

[1] Bij resolutie XVII van 2 Mei 1661 was aan de Nederlandsche ingezetenen op Ceilon „by provisie en dat alleen op conniventie" op zekere voorwaarden toegestaande de vrije vaart en handel van daar op Bengalen en Coromandel, uitgezonderd in kaneel.

Het eerste is bij haar ondoenlijk of in allen gevalle niet aan te haalen, buiten des ook te kostelijk of te lastig. Want indien sij tegenwoordig niet en weet te bestellen alle die waren, provisiën en behoeften, die Indiën nu van doen heeft, wat sal daarvan te verwagten zijn wanneer het werk in voegen als hiervooren is verhaalt komt aan te groeijen en toe te neemen? 't Is waar dat men de scheepen daar gebragt hebbende aan de particulieren soude kunnen verkoopen en sig ondertusschen dienen van de ruimen tot overvoer van volk en behoeften. Maar als men den inkoop of aanbouw van sodanige scheepen beneffens de lasten van de equipagiën, maandgelden en mondkosten van volk sal gaan reekenen, sal men bevinden dat hetselve vrij hoog te gelde sal loopen en ruineus voor de Compagnie zijn. Behalven dat het de Compagnie in allen gevalle geensints soude gelijken om de luiden uit haare magazijnen in Indiën telken te verstrekken tgene sij tot behoef van die scheepen als touwen, ankers, masten, seijlen etc. souden komen van noode te hebben, als zijnde selfs daarom grootelijx benoodigt.

In voegen dat om die en andere reedenen, hier na te verhaalen, sulx aan particulieren onder een secker recognitie mitsgaders eenige conditiën en restrictiën noodsaakelijk mede sal moeten werden vrij gestelt.

Dat de Compagnie ondertusschen in den aanbouw en uitsetten van scheepen continueert, te weten so lang en als wanneer sij siet dat sij die van nooden heeft en de voorschreeven vaart door particulieren nog niet is ingenoomen, heeft een ander aspect, maar niet dat men het daarom aan particulieren behoort te weigeren. Wil men den binnenlandschen handel ook in treijn brengen, [so] sal men de vaart van hier derwaarts noodsaakelijk moeten vrijstellen.

't Is ongetwijffelt of sullen dan menigte van particuliere scheepen van hier jaarlijx derwaarts afgaan, en twelk een geheel ander leven mitsgaders handel en neringe in Indiën geven soude. Ontallijke waaren, mondkosten en provisiën zijn er, die de Compagnie alle niet en kan of, mits dat er geen profijten voor haar op en vallen, niet en verstaat over te brengen, en daarop nogtans door particulieren vrij wat voordeel soude te behaalen zijn, als onder anderen in 't regarde van coopmanschappen allerhande stoffen tot kleedinge, kanten, linten, galon, hoeden, verscheide Fransche waaren, voorts glas, kramerijen en Nuren-

bergerijen [1] en ontallijk andere klijnigheden. Soo ook de volgende provisiën als vleesch, spek, booter, kaas, olij, azijn, wijn en insonderheid mom. [2] Nog allerhande scheepsbehoeften en gereetschappen, onder anderen mede pik, teer, harpuis, touwerk; ankers, masten, blocx, staal, ijsere spijkers, ijsere leggers, hoepen, zeijldoek, smeekoolen, schooren tot vaatwerk, talk, traan en so voort. Behalven dese provisiën en behoeften, daarvan men sig in Indiën doorgaans so seer benoodigt vind en daarover telkens so veel klagten koomen, soude, dat seer considerabel is, de Compagnie met de voorschreven scheepen buiten hare kosten en lasten in Indiën krijgen vooreerst al dat bootsvolk, dat tot bemanning van deselve soude werden vereischt en waarvan sij haar in tijde van nood altijd mede souden konnen dienen, gelijk mede verscheide daarvan haar mettertijd tot vrijdom en huwelijken staat aldaar souden begeeven en ook dikmaals buiten nood in dienst van de Compagnie overgaan.

Ten anderen souden haar met deselve derwaarts transporteeren verscheide familiën en eenloopende persoonen om daar als factoors te resideeren, mitsgaders hare kunsten en wetenschappen voorts hanteeringe en neeringe te oeffenen en in 't werk te stellen. Waardoor de landen, steden en forten van de Compagnie in korten souden kunnen werden bevolkt, tot groote verseekertheid van den staat van de Compagnie mitsgaders ontlasting van so veel maandgelden als deselve jaarlijx moet betaalen.

Alle de vrije luiden, die er tegenwoordig zijn of nog dagelijx koomen, zijn en worden alle onder gagie en tot kosten van de Compagnie derwaarts overgevoert, en twelk men bevind dat deselve so merkelijk drukt. Wel is waar dat men geen of weinig vrije luiden derwaarts send, maar so haast komt het volk niet in Indiën of ijdereen, die sulx maar begeert, word den vrijdom toegestaan. En dat is doorgaans dan nog niet als schuim van menschen. Daar integendeel bij openlating van de vaart veel fatsoenlijke luiden derwaarts souden tenderen, en dat als gesegt is buiten lasten van de Compagnie.

Dese luiden souden daar te landen mede in alle burgerlijke functiën kunnen werden geemployeert, ook eenige van de bekwaamste nu en dan in dienst van de Compagnie aangenoomen.

---

[1] Snuisterijen.

[2] Een soort van bier, inzonderheid te Brunswijk gebrouwen.

Weshalven de Compagnie niet genootsaakt soude weesen telkens so veel ministers aan de pen dependeerende 't haarder groote beswaarnisse van hier derwaarts te senden of, twelk te noteeren is, so veel aldaar leedig en op voorraad te houden, gelijk nu gedaan word om bij afsterven of vertrek van sommige niet verleegen te vallen.[1] Soude hierdoor ook voor een groot gedeelte wesen gelibereert van dien grooten aanloop van vrouwen en meisjes, die telkens na Indien tragten, nogte haare schepen met deselve soveel niet behoeven te belemmeren. Alle vrouwen en meisjes, die derwaarts willen, souden met die particuliere schepen overvaren. Die soveel middelen niet en hebben, datse haar vragt- en kostgeld souden kunnen betaalen, moogen daar van daan blijven.

Deselve scheepen souden voor en in plaatse of neffens de recognitie mede kunnen werden opgeleijt t'haren kosten en lasten over te brengen twintig of meer soldaaten na advenant derselver groote, of na dat met haar soude kunnen werden geconvenieert.

Hierdoor soude de Compagnie mede een groote verligting in hare equipagiën vinden, want het volk mitsgaders de provisiën en mondkosten daartoe van noode zijn 't die de ruimen van de scheepen meest beslaan, en waaromme de Compagnie telkens so grooten aantal van scheepen moet derwaarts senden. En ingevalle men deselve niet meer als tot de scheepsdienste van nooden behoefde te mannen, souden de ordinaris retourscheepen meer als suffisant sijn om in te neemen en weg te sleepen alle 't gene de Compagnie tot haar eigen ommeslag soude moogen van doen hebben. En als daar dan nog al ietwes soude komen over te schieten, soude men tselve seer bekwaamelijk op vragt of in plaats van recognitie de voorschreeven particuliere schepen kunnen medegeeven. Deselve scheepen soude kunnen werden geordonneert Batavia eerst te moeten aandoen sonder aan eenige landen of eijlanden buiten de Cabo de Bonne Esperance onderwegen te mogen aanloopen, of ten ware men goed vond nu en dan aan sommige mede toe te staan van hier directelijk Ceijlon

[1] De ziekten in Indië heerschende zijn almede de oorzaak, zegt Van Dam ergens (Beschrijvinge der O. I. Compagnie, Boek III cap. 22 fol. 441) „dat daar ongelijk meer scribenten of bedienden om het werk te doen worden gerequireerd (dan in Nederland), en ook somwijlen eenige ten overvloede op deze en gene plaatsen worden aangehouden alleen om bekwaam te mogen wezen tegen dat andere, die daar eenigen tijd gelegen hebben, komen te vertrekken of te sterven."

te bezeijlen, also het kennelijk is dat daar niet als menschen voornamentlijk Nederlandse familiën manqueeren, zijnde een zeer schoon en kostelijk land in 't midden van gantsch Indiën geleegen, daar duisenden van familien souden kunnen werden geplaast en boven haar eigen onderhoud goede profijten doen.

Hierdoor soude Batavia tot een seer groote florisantie kunnen gebragt werden, want daar soude dan den stapel van alle koopmanschappen zijn en werwaarts alle andere Indiaansche natiën mede souden komen afsakken, en sulx in korten tijd tot een emporium van gantsch Indiën worden. Uit de inkomsten van die stad alleen soude de Compagnie jaarlijx merkelijk kunnen profiteeren, daar se nu so veel tonnen als gesegt is ten agteren komt. Invòegen tgene de Compagnie door het derven van den inlandschen handel soude verliesen, so men 't al een verlies soude kunnen reekenen, hierdoor weder dubbelt soude koomen te avanceeren.

Dese particulieren souden mettertijd nog verscheide andere landen en plaatsen weten op te doen en uit te vinden, daar sij met voordeel souden kunnen negotieeren, die de Compagnie nu niet eens en soekt of bevaart, als onder andere dat considerable eiland van Madagascar, de gantsche Oostkust van Africa voorts het Roode meer, de golphen van Persiën, Arabiën, de Maldives, 't eijland Borneo en verscheide andere meer.

Sulx dat alles geconsidereert wordende, tgeen om de kortheid word overgeslagen, iets groots en importants daaruit te gemoet te sien is, niet alleen als gesegt voor de Compagnie maar voornamentlijk mede voor ons gemeene Vaderland en daaronder de commercierende steeden.

In plaats dat de Compagnie nu jaarlijx tien, twaalf en dikmaals meer tonnen in contanten na Indiën send en twelk tot groot nadeel van den Staat gedijt, soude dat en ongelijk grooter capitaal door particulieren in manufacturen en andere waaren mitsgaders provisiën en mondkosten werden besteet en derwaarts gesonden. Want doordien de Compagnie in Indiën so veel niet komt over te winnen, daaruit sij de retouren voor het Vaderland kan procureren, moet de rest van hier of in goederen of in geld werden gesuppleert. In goederen word sulx wel ten deele gedaan maar also het vordere òf te volumineus soude weesen òf in soodanige waaren bestaan, daarin sij niet gewoon is te handelen, word het geld, dat wel het gereetste is en geen ruimte wegneemt, in plaatse van dien gesonden.

Jegenwoordig word een groot gedeelte van het geld, dat jaarlijx derwaarts overgaat, alleen tot betaaling van de maandgelden en rantsoenen geëmployeert. Die souden in sulken gevalle mede voor een groot gedeelte koomen te cesseeren en op te houden.

In Bengale worden altans jaarlijx over de tien, twaalf en meer tonnen in silver door de Compagnie geëmployeert en verhandelt. En nogtans is het een land, dat na de rapporten van diegeene die daar geleegen hebben, als seer rijk en vrugtbaar, ook uittermaten populeus zijnde, ontallijke waaren en koopmanschappen so van hier als van Indiën soude trekken en slijten. Gelijk als mede soude doen de cust van Cormandel en andere plaatsen, daar men nu mede sulken grooten somme van contanten na toe voert. Dit alles soude door particulieren vrij wat nauwer ondersogt en welhaast uitgevonden werden.

Hiertegens soude men jaarlijks excessive rijkdommen hier in 't land krijgen niet alleen in juweelen, die jegenwoordig voor de Compagnie so weinig beschieten, en waarin den handel mede soude kunnen werden open geset, so ook in muscus, ambre de gris, [1] besoarsteenen [2] en diergelijke, maar ook in wisselen, die van daar souden werden geremitteert. Want nademaal de luijden soude wesen geinterdiceert eenige retouren herwaarts over te brengen, soude de voorschreven handel in diamanten, paarlen, robijnen en andere gesteenten, item muscus, ambregris noodsaakelijk dienen opengestelt te worden, namentlijk om deselve met de scheepen van de Compagnie onder een matelijke recognitie te moogen oversenden.

En hoewel hiervooren word gesegt dat den handel van Indien op dese landen voor particulieren geslooten souden blijven, so soude nogtans grootelijx sijn consideratie kunnen meriteeren, of men haar niet soude kunnen en behooren vrij te stellen het overvoeren van allerhande suijkeren met haare eige scheepen, waarop geoordeelt word self bij deese laage prijs hier te lande dat door particulieren vrij wat voordeel soude te behaalen zijn, en die de Compagnie als geen avance voor haar daarop siende

[1] De bekende stof, die aangetroffen wordt in het lichaam van den potvisch en ook wel drijvende in zee wordt gevonden.

[2] De steenen, die in de maag van sommige dieren, inzonderheid in die van een bepaalde Perzische geit, worden afgescheiden en als tegengift worden gebruikt.

t'eenemaal heeft afgeschreeven tot merkelijk naadeel van haare colonie so op Batavia als op Formosa, en waardoor notable partijen landen jegenwoordig wild en woest leggen, die dan weder ter culture gebragt souden worden. Thien, twintig en ligtelijk meer scheepsladingen worden gemeent dat daarvan jaarlijx herwaarts met goede avance souden kunnen werden overgebragt. Vreest men dat die scheepen mede veele particuliere goederen buijten die suijkeren souden inneemen, laatse onder of neffens de retourvloot overkoomen en de goederen in de pakhuisen van de Compagnie opslaan.

Door dit middel souden de luiden occasie hebben om, wanneer de scheepen eenige jaaren in Indiën souden sijn geweest en sulx voor een groot gedeelte afgevaren en van alle behoeften ontbloot, weder hier te lande op een nieuw te laten repareeren en van alles voorsien, koomende de reparatiën en scheepsgereetschappen in Indiën vrij hoog te gelde te loopen en twelk de luiden andersints seer lastig vallen soude.

Buiten en behalven de voorschreven suikeren word er bij sommige voorgeslagen of men aan die particulieren niet mede soude kunnen inwilligen of vrij stellen het overbrengen herwaarts van verscheide waaren, daarop men bevind dat bij de Compagnie weinig avancen worden behaalt, als onder anderen indigo, cattoene garen, radix China, [1] cauris, [2] geconfeijte gember, benjuin, [3] thee, aloë, segellak, so ook reijs en diergelijke, voorts alle vordere waren die deselve gewoon is jaarlijx af te schrijven, gelijk als zijde, alcativen, wierook, Kirmansche wolle, herte- en buffelsvellen, corcuma, salarmoniac, ook verscheide andere meer. Sulx dat aan de Compagnie alleen en privativelijk souden blijven de nagelen, nooten, foelie, caneel, peper, alle zijden en zijdestoffen, catoene lijwaten, sappanhout, salpeter, Japans staafkooper, porceleijnen. Laatende voorts alle andere soorten van koopmanschappen, uitgesondert wilde kaneel of cassia-ligna, waarvan den overvoer door de Compagnie verbooden is, aan particulieren open om neffens de Compagnie die mede te moogen herwaarts brengen.

Alle tgene door iemand ten principaalen hiertegens soude kunnen werden ingebragt is niet anders als dat men hierdoor

[1] De wortel eener in China en Indië als geneesmiddel gebruikte plant.

[2] De bekende schelpjes die in Zuid-Azië en Afrika hier en daar als munten worden gebruikt.

[3] Een soort van hars tot wierook dienende.

soude koomen af te wijken van de gronden en maximes van de Compagnie en dat het mitsdien een groote verandering en nieuwigheid wesen soude daar toe men niet ligt behoord te resolveeren, bijsonderlijk dewijle dikmaals voorshands niet en kunnen werden voorsien de inconveniënten en andere ongelegentheeden, die daaruit kunnen ontstaan en sig namaals eerst komen te openbaaren.

Dan tot wegneeming van die difficulteit wordt geseijt, dat het geen nieuwigheid is dat tegenwoordig word voortgebragt. Dat het een werk is, dat al in den jare 1623 en 1624 door wijlen den Generaal Coen is geproponeert en kragtig geurgeert is geweest en, dat te nooteeren is, bij de vergadering van de Seventiene blijkende bij resolutie in September 1624 op 't 5e point van beschrijving genoomen na serieuse deliberatiën daarover gehouden geapprobeert en gearresteert, hoewel eigentlijk geen voortgang heeft gehad.

Dat het een verandering in de saaken van de Compagnie soude geeven kan niet worden ontkent, maar een verandering die, gelijk hiervooren is aangeweesen, niet als ten goede soude kunnen uitvallen en waartoe de tegenwoordige geleegentheeden en ommeslag van de Compagnie ons necessiteert.

De saaken en affaires van de Compagnie zijn ook niet altijd op een en deselve wijse gemanieert geweest, de tijden en occasiën hebben dikmaals verandering vereischt gehad.

t'En is nog so heel lang niet geleeden datter veele van de Bewinthebberen van dat advis waren, dat men 't maar op een beknopte huishouding behoorde aan te leggen sonder sig eenigsints verder te extendeeren maar liever 't werk nog eerder te contraheeren. De reeden was omdat sij wel konden te gemoet sien dat, indien men sig verder kwam uit te breiden, het werk te wild soude loopen en dan niet wel te beheeren zijn. Had men sig bij die maximes gehouden, soude men ligtelijk deze speculatiën nog wat aan een zijde gestelt kunnen hebben. Hoewel nogtans in die teere tijden en eerste beginselen als gesegt is, doe men 't werk nog in sijn gewelt had, het advis van den Generaal Coen, die het interesse van de Compagnie so wel gevat en ingesoogen hadde, daartoe al tendeerde en 'twelk [1] doenmaals ook heeft geprevaleert.

Maar nu men sedert van die maximes t'eenemaal is afgeweeken

[1] Het HS. heeft: 't werk.

en soodanige considerable conquesten heeft gedaan, en daarenboven nog sulke hooge concepten en desseijnen heeft geformeert en waarvan het succes en den uitslag nog te gemoet gesien word, hebben wij ons in noodsaakelijkheid gebragt om van de voorige wijse en directie wat te moeten afwijken. Daarom is ook al in den voorleeden jare vooraf verstaan geweest mitsgaders ordre na Indiën afgesonden dat men aan alle Portugeesche plaatsen, die haar aan ons souden koomen over te geeven, sal aanbieding doen van haar alle liberteit van handel en trafijk so te water als te lande te sullen accorderen en toestaan, namentlijk onder sodanige reglementen als daar neffens staan gedeclareert. Dat immers een saake is die van de voorige maximes mede t'eenemaal devieert en waartoe ons de noodsaakelijkheid heeft gedwongen gehad.

Men roept en schrijft al van menagie en die wil men gepractiseert hebben of anders, segt men, sullen wij te gronde gaan. Maar 't en schort ons daar niet, de lasten komen daaruit ook niet van daan, over de order en regel, die daar te lande gehouden word, hebben wij hier niet veel te klaagen. 't Is den grooten ommeslag en dat het werk daar te wild word, dat de lasten en kosten veroorsaakt. Wij willen alles daar aanslaan, alle het werk alleene beheeren, zijn jalours dat een ander ja selfs onse eigen ingesetenen daar mede bij of ontrent koomen; met alles alleen te willen doen en met den duim te besetten souden wij ten laasten 't geheel wel kunnen quijt raaken.

De saaken dan op dien voet en na die wijse werdende gedirigeert soude 't selve een seer groote verligting in de lasten van de Compagnie so in Indiën als hier te lande geeven.

In Indiën souden de garnisoenen hierdoor als geseijt is grootelijx vermindert en de scheepen tot een aantal van 30 gebragt kunnen worden, en 't welk de Compagnie voor een groot gedeelte soude ontlasten in de betaaling van de maandgelden, rantsoenen en hospitaalen, ten anderen in de onkosten van het toemaaken en victualieeren der scheepen daar te lande. Zijnde hiervooren aangeweesen dat alle dieselve ongelden jaarlijx sulke excessive sommen koomen te importeeren en die, bijaldien de voorschreeven desseijnen wel koomen te succedeeren, ten ware een andere wijse op het werk worde gestelt, nog al vrij staan te verswaaren.

Hiertegens souden de tollen, impositiën, recognitiën en andere geregtigheden merkelijk koomen te accresseeren en aan te groeijen. En als al schoon uit deselve, mitgaders 't gene uit den binnen-

landschen handel bijsonderlijk van de nagelen, nooten, foelie en caneel daar nog soude bij koomen, niet meer soude werden geconsequeert of getrokken als tot goedmaaking van de lasten en om deselve tegens malkanderen te doen balanceeren soude werden gerequireert, gelijk nogtans buiten alle bedenken de voorschreeven lasten merkelijk souden koomen te surmonteren en twelk des nood zijnde seer klaar en naakt sal kunnen werden aangeweesen, — wanneer bij de Compagnie dan daarneffens nog aangehouden werd den handel om den Noord als Japan, Tayoan en Tonquin, en dat daarbij meerder als ontrent 8 à 10 tonnen jaarlijx komt te profiteeren, — soude tselve de jegenwoordige jaarlijxe avancen, die met al dien ommeslag en al dat woelen en met sulken risico moeten gehaalt worden, nog so veel overtreffen of te boven gaan. En evenwel soude men jaarlijx een retour van 28 à 30 tonnen daar bijeen kunnen versamelen en herwaarts senden. Want tselve zoude konnen werden gevonden eerstelijk uit de voorschreeven 10 tonnen jaarlijkse avance, en de resteerende 20 tonnen so uit 't geene van hier jaarlijx aan koopmanschappen, provisiën en anders soude worden gesonden als bij wissel van daar herwaarts getrokken.

Ondertusschen souden de landen en plaatsen van de Compagnie daar buiten haar kosten en lasten met allerhande natiën so Europiaans als Indiaans werden bevolkt en den handel mitsgaders tollen en geregtigheeden daardoor meer en meer koomen toe te neemen. En waaruit mettertijd een gantsch vasten en permanenten staat mitsgaders nog andere considerabele voordeelen te verwagten souden zijn. Daar tegenwoordig den gantschen staat van Indien niet als op losse gronden en fondamenten staat gebouwt, die geensints bestand soude zijn een swaare storm te wederstaan. Tot nog toe heeft de Compagnie niet als in een gedurige calmte gevaaren sonder eenige sware tempeesten of harde slagen ontmoet te hebben, maar wie sal ons voor altijd daarvan derven verseekeren?

Het incumbeert ons dan van nu af toe te sien en te maaken dat wij in sodanige sware en periculeuse tijden op ons verset moogen staan om ten eersten niet t'eenemaal uit het lijk geslaagen te worden, [1] en twelk niet wel als door de hiervooren aangeweesen middelen te practiseren wesen sal.

[1] Het lijk is de rand of het touw, waarmede een zeil wordt omboord, van daar de uitdrukking, uit de lijken geslagen, d. i. onklaar gemaakt, in de war gebracht.

Maar vooral soude het werk, op die wijse gereguleert wordende, een seer gevoelijke ontlasting hier te lande geven. De maandgelden, die hier jaarlijks tot sulken excessiven somme worden betaalt, souden voor een groot gedeelte koomen te verminderen. In plaatse dat men tegenwoordig in de twintig scheepen jaarlijx na Indiën equipeert, soude men met 10 à 12 scheepen ten hoogsten kunnen volstaan. Sulx dat, daar de jaarlijx equipagiën altans in de 70, 80 ja tot 85 tonnen beloopen, in sulken gevalle niet boven 50 tonnen ten hoogsten souden kosten. Dermaaten dat alle 't gene van sodanige retour van 28 à 30 tonnen soude koomen over te schieten, en twelk ten minsten 40 à 50 tonnen soude bedraagen, ten deele tot aflegging van de gelden à deposito en voort ten profijte van de gemeene participanten soude kunnen werden geëmployeert.

Weshalven de Compagnie in weinig jaaren t'eenemaal buiten hare belasting hier te lande soude koomen te geraaken, en evenwel tot haar verset in swaare tijden in voorraad blijven souden alle die effecten als nagels, nooten, foelie en caneel, die boven het jaarlijx vertier soude komen over te schieten. Als wanneer de voorschreeven 40 à 50 tonnen alleen voor en ten profijte van de participanten souden gehouden en daaruit seer considerabele uitdeelingen gedaan kunnen werden.

En soodoende soude men eindelijk koomen te berijken waartoe het oogwit van de Compagnie mitsgaders de wensch en hoop van de participanten altijd heeft gestrekt gehad. God Almagtig wil tot alles sijn genadigen zeegen verleenen mitsgaders de Heeren van de Compagnie wijsheid en verstant inspireren om 't beste, secuurste en profitabelste voor deselve te verkiesen, zijnde een werk dat niet t'eenemaal buiten bedenkingen of bekommernissen is, ook vrij wat speculatie in sig heeft.

Evenwel houde ik het onder correctie daarvoor dat wij, alles wel en rijpelijk doorgesien ook alle difficulteiten en beswaarnissen ten wederzijden geponderеert en overwogen hebbende, ons selven in een necessiteit sullen gebragt vinden om dese weg te moeten inslaan, sullen wij het werk buiten verloop, confusie en ruïne houden.

Ende hiermede gemeent hebbende een afscheid te maaken en dit werk te besluiten, is mij sedert voorgekoomen seekere scrupule en difficulteit, daaraan bij sommige heeren al eenigsints werd getilt en die ook niet t'eenemaal buiten alle bedenken is,

bestaande darinne dat, als wanneer men den handel in voegen als vooren soude koomen open te stellen en daarentegens alleen verbieden het overbrengen van goederen of retouren uit Indiën, uitgeseijt alleen die waaren en kostelijkheden daarvan hiervooren vermaan is gedaan, dat alsdan door particulieren grootelijx sal werden gearbeid om die retouren met Engelsche of andere Europische scheepen herwaarts over te krijgen. Dat buiten des tselve een aanleiding aan Engelsche en andere natiën sal geeven om haaren Indischen handel te meer voort te setten, uit oorsaake sijlieden door die particulieren sullen kunnen doen procureeren en telkens tegens haar komste in voorraad maaken te weesen soodanige goederen als sij tot haar retour sullen koomen van noode te hebben. Invoegen dat sij niet anders doende als gaan en koomen en sulx lossen[de] en weder laaden[de] een seer korte voyage souden kunnen maaken en mitsdien groote avancen daarop behaalen, en twelk haar te meer tot voortsetting van dien handel in prejuditie en tot groot nadeel van die van de Nederlandse Compagnie soude animeeren.

Dan tot solutie of wegneming van die swarigheid dient vooreerst, dat aan die particulieren op seekere hooge peenen soude kunnen en ook noodsakelijk moeten werden geinterdiceert en verbooden alle handel en correspondentie met eenige Europiaanse natiën directelijk of indirectelijk, en daaronder voornamentlijk het oversenden van eenige retouren met scheepen van andere natiën na Europa. Tot weeringe en voorkoominge van dien soude de Compagnie onder andere consuls of residenten overal in alle handelplaatsen kunnen stellen en houden. Die ordre, die altans geobserveert word om tegen te gaan en te beletten allen particulieren handel en andere frauden in Indiën, soude men alsdan moeten gebruiken tot voorkooming van dien handel met Europeaanse natiën.

Wel is waar dat men geen staat te maaken heeft dat het overal juist so heel suiver sal toegaan maar dat hier en daar al wat sal koomen door te sluipen. Dan niettegenstaande alle die voorsorgen en verdere precautiën vind men dat het met den particulieren handel mede vrij grof en groot aangaat, men laat nog staan verscheide andere frauden en bedriegerijen die daaronder gepleegt worden. Hoe veele ministers siet men die op die negotiecomptoiren in weinig jaaren tonnen gouts weten over te winnen, dat de Compagnie immers voor een groot gedeelte moet

afgaan, drijvende dien handel dan nog, dat te nooteren staat, met Compagnie's scheepen en welkers ruimen sij met haare goederen beslaan. Daar dese negotie maar alleen met vreemde scheepen en sulx voor soveel buiten lasten van de Compagnie soude werden gedaan. In voegen dat, indien men den handel op den ouden voet blijft continueeren, sal men dese onderkruipinge in 't regarde van den particulieren handel altijt subject blijven, en so men die komt open te stellen, sal wederom in plaats van dien koomen te succedeeren dien handel en correspondentie met Europiaansche natiën. Sodat het werk so wel aan d' een als aan d' andere zijde difficulteit en swarigheid sal blijven behouden.

Dienvolgende soude alleen te examineeren staan of die beswaarnisse, die men daaruit meent te gemoet te sien, in die estime behoort genoomen te worden, dat sodanigen saake, die men anders of buiten des soude goed en dienstig oordeelen, daarom alleen soude naalaaten.

Dat het ons volk daarop soude aanleggen om veele waren op voorraat tegens de komste van Engelse of andere Europiaansche scheepen in te koopen, die sij daar dan gereet souden vinden, heeft seer weinig apparentie. Eensdeels omdat de Engelschen overal haar eigen volk en ministers tot dien einde hebben leggen, wiens werk het alleen is om daarop te passen en dat te versorgen. Ten anderen omdat ons volk op d'onseekerheid van de komste van soodanige scheepen, mitsgaders van de tijd wanneer en of de Engelsche selfs haar lading niet souden maaken in voorraad te hebben, beswaarlijk soude kunnen resolveeren om voorsiening van veele goederen te doen also die haar dikmaals tot haarder groote schade aan de hand soude kunnen blijven.

Bovendien heeft men onder de Mooren in Suratte en elders veele magtige koopluiden, die haar werk en professie ten principaalen daar van alleen maaken om sodanige waaren voor Europiaansche handelaars op voorraat te procureren, die bij ontstentenis of dat haar 't een off 't ander komt te ontschieten vrij andere uitwegen daarmede weten en daarbij onse handelaars in 't hondertste deel niet eens souden te passe koomen. Sodat nog d'Engelsche noch andere Europiaansche trafikanten, die het op de Indische vaart souden willen aanleggen, nooit aan gelegenheid sal manqueeren om bij die Moorse negotianten haar gerief van alles te krijgen. Ter contrarie, onse particuliere koopluiden daar in 't vaarwater koomende is het seer apparent

dat sij door hare suinigheid en neerstigheid andere natiën als als geseijt is overal sullen voorbij vaaren. In voegen dat het geschaapen is dat dese openstelling van den handel selfs de totale ruïne van de Engelsche Compagnie soude kunnen weesen, so verre is het daar van daan dat deselve daardoor meer en meer soude koomen aan te groeijen en toe te neemen.

Dat men voorder bedugt is dat ons volk verscheide retouren met Engelsche en andere scheepen herwaarts na Europa sal koomen over te stuuren word daarmede ten principaalen weg genoomen dat sij, solange de Engelsche Compagnie in weesen is, met derselver scheepen sulx niet sullen kunnen nog vermoogen te doen. En als die al kwam gedissolveert of tot niet te worden sullen sij haare goederen in geen particuliere Engelsche scheepen, weetende de trouwloosheid van die natie en de verdere periculen die daarmede vermengt soude weesen, derven vertrouwen.

Van andere natiën buijten Engelschen heeft men geen reeden van sodanige bekommernisse, want wat de Portugeesen belangt en om met haar scheepen op Portugal te negotieeren, en schijnt niet dat dat sij daar toe mede seer sullen inclineeren, so omdat sulx uitkomende haar ruïne soude veroorsaaken als om de wantrouw die er al mede soude onderloopen. Zijnde de Portugeesen selfs mede sodanige gauwe koopluijden dat er op die wijse, te weeten met Portugeesen scheepen, voor haar weinig te doen soude vallen.

Ende gemerkt hiervooren mede een voorslag is gedaan of men voor die particulieren niet soude kunnen vrijstellen het overbrengen van verscheide waaren aldaar gespecificeert, soude 'tselve van die operatie kunnen weesen dat de luijden daardoor te minder souden tragten met vreemde scheepen eenige goederen over te senden.

Maar genoomen, schoon dat dien handel in manieren voorschreeven al wat groover en grooter kwam gedreeven te worden als men sig van nu af aan wel soude kunnen imagineeren, gelijk als nogtans om reedenen voorschreeven het contrarie soude te verwagten zijn, so en soude nogtans de schade die de Compagnie daardoor soude koomen te lijden so considerabel niet kunnen zijn, dat men daarom sodanige werk soude behooren na te laaten. Also dien handel in allen gevalle maar soude gedreeven worden in die waaren, die bij andere natiën als Engelsche en Portugeesen nu meede in goede quantiteit werden

overgebragt en die mitsdien niet privatelijk in handen van de Compagnie komen.

Of nu de quantiteit van die waaren so veel min of meer souden weesen soude sulken grooten onderscheid in de prijs of merkt hier te lande niet maaken. Want vermits de Portugeesen met ons nu weder in vreede staan te geraaken sullen sij het insgelijx daar op aanleggen om groote retouren over te brengen. De koning van Engeland met het overneemen der Portugeesche plaatsen in Indiën, volgens het accord bij hem met Portugal gemaakt,[1] sal mede participant in dien handel soeken te worden. Sulx dat het hem laat aansien dat Europa met alle Indische waaren soodanig sal werden vervult en overkropt, de voordeelen op de retouren voor de Nederlandsche Compagnie mettertijd nog al meer en meer sullen koomen af te neemen, en waardoor ook de schaade, die sij door het doen van die particulieren soude komen te lijden, van te minder consideratie soude weesen.

Dan dewijle, gelijk geseijt is, den handel so van d' Engelsche als van de Portugeesen soodanig staat te accresceeren en toe te neemen, sullen wij ons ten laasten wel geforceert vinden, so wij onder de lasten niet willen beswijken, den handel als vooren open te stellen en door dat middel d'andere natiën buijten onse eigen schade en lasten daarin te traverseeren en van de bank te schuiven.

Tot nog toe heeft de Compagnie tot haar groote beswaarnisse met de Engelsche veeltijds moeten kladden om haar daardoor die vaart te lastiger en vervolgens ons makkelijker te maaken. Maar dan soude sulx alles buiten haar kosten door particulieren gedaan worden.

En dewijle door dese sterke vaart en handel op Indiën het vet gelijk men segt daar al van de ketel is, so volgt noodwendig dat, bijaldien men bij dien handel nog sal kunnen behouden blijven, dat men sijn sinnen en gedagten daarop sal moeten scherpen hoe men die op het onkostelijkste en met de meeste

[1] Bij tractaat van 23 Juni 1661 had Portugal aan Karel II van Engeland Bombay afgestaan en hem bovendien nog de overgave toegezegd van alle vroegere Portugeesche koloniën, die het op de Nederlanders zou heroveren. Zoo Portugal zich opnieuw van Ceilon macht meester maken zou Engeland Point de Gale krijgen, werd het eiland door Engeland veroverd dan zou Portugal weder in het bezit van Colombo worden gesteld.

menagie sal kunnen aanleggen en vervolgen. Nu is het notoir dat gene Europiaansche natiën so onkostelijk kunnen equiperen en vaaren als onse koopluijden weeten te doen. En waaruit dan met eenen ontwijffelijk te verwagten is dat, gene andere natiën het daarin tegens ons kunnende ophaalen, de onse eindelijk het velt sullen blijven behouden.

ATJÈHSCHE KWIKLEER.

DOOR

H. T. DAMSTÉ.

In het 2de deel van Dr. C. Snouck Hurgronje's «De Atjèhers» kan men op bl. 35 e.v. lezen, hoe de Atjèher zich pleegt te ver-kwik-ken, ten einde onkwetsbaar te worden voor wapenen van — immers aan het kwik ondergeschikt — metaal.

Het is echter niet uitsluitend tot dàt doel, dat de Atjèher kwik gebruikt. Ook als medicijn tot genezing van velerlei kwalen pleegt hij er zijn toevlucht toe te nemen. [1]

Eene verhandeling over het gebruik van het kwik trof ik aan in de bibliotheek van een geleerde die vele namen droeg. De eenvoudigste maar ietwat verouderde luidde: «Sèh Beunoe»; de meest plechtige: «Abdoelgani Seuneubakioe» d. i. Abdoelgani van Seuneubō', — een gampōng in de XXII Moekims van Groot-Atjèh —; maar in de wandeling heette hij kortweg «Teungkoe Seuneubō'», of, naar een schuilplaats welke hij langen tijd had bewoond: Teungkoe di Angkōb.

Hij was een geëerd oelama, tevens leeraar in de beoefening der mystiek volgens het systeem van de orde der Sjattariah, waarin hij was ingewijd, eerst door Teungkoe Tjhèh Moehamat Titeuë, later door Teungkoe Tjhèh Abdoelwahhab Tanòh Abèë, vervolgens door Teungkoe Hadji Djamaj Gampōng Lhō', en ten slotte door Teungkoe Tjhèh Moehamat Sapi'i Lam Seunòng.

Sinds spreidde hij het zaad verder, zooals kan blijken uit onderstaande «Silsilah» van een zijner leerlingen: Nja' Pang:

«Telah mengambil tarikat Satariah ini oleh Nja' Pang, daripada «pakir jang hina namanja Abdoelgani Seuneubakioe, daripada

---

[1] In de Padangsche Bovenlanden is het trouwens niet anders. Op de „pakan's" ontbraken (ontbreken?) maar zelden de bamboekokertjes met „aië raso" in de uitstallingen der verkoopers van „koemango" (kramerijen).

Aan de Boven-Batang Hari werd (wordt?) het door den Maleier gewonnen uit daar aangetroffen ertsen.

«segala goeroenja: Moela-moela daripada Teungkoe Tjhèh «Moehamat Titeuë, dan daripada Teungkoe Tjhèh Abdoel«wahhab Tanòh Abèe, dan daripada Teungkoe Hadji Djamaj «Gampōng Lhō', dan daripada Teungkoe Tjhèh Moehamat Sapi'i «Lam Seunòng; daripada Moehamat assa' it Tahir, an wadatilfakir «ilala Moehamat Sa'it Tahir; daripada Tjhèh Mansō Baudairi; «daripada djadnja Tjhèh Ibrahim Tahir; daripada walidnja «Tjhèh Moehamat Tahir; daripada walidnja moela Ibrahimoel«kaurani;[1] daripada Tjhèh Ahamadoelkoesasi; daripada Tjhèh «Ahamadalsanawi; daripada Sajét Ciberatoelah; daripada Sajédina «Wadjihiddinilalwi; daripada Said Mohamadoelgausi; daripada «Sèh Hadji Hasoer; daripada Sih Hidajatoelah Sarmasat; daripada «Sih Kadinisassjattari; daripada Abdōlah assjattari; daripada Sih «Moehamat Aréh; daripada Tjhèh Moehamat Asjiq; daripada «Sih Chadakali; daripada Sih Abil Hasannilcharakani; daripada «Sih Abil Moedlfarit Torkitoesi; daripada Sih Jasid ilasjki; «daripada Moehamat almaghribi; daripada Sih Abi Jasidil-Boestami; «daripada Imeum Ja'far Sadé'; daripada Imeum Moehamat «albakir; daripada Imeum Zainoel Abidin; daripada Imeum «Hoesén oessahid; daripada Saidina Ali ibnoe Abi talib, radi «alah anhoe; daripada Nabi, salalahoe alaihi wasalam; daripada «Saidina Djibra'il, alaihi salam; daripada Allah taäla, djala djalalahoe.»

Het was vooral te danken aan de militaire wandelingen van Idi's garnizoenscommandant, den 1sten Luit. Van der Rest, naar den Batèe Kapaj, en aan diens nasporingen in de woeste bergterreinen van Aloeë Roebè en zijrivieren, dat de oelama en zijn aanhang werden ontdekt, en overvallen, en verlicht van

[1] In Rinkes' „Abdoerraoef van Singkel" lezen we op bl. 57, dat door bemiddeling van Ibrahim ibn Hasan alKoerani, de Qoesjasjitische tak der Sjattarijah nog langs anderen weg dan over Abdoerraoef in den Archipel verspreiding heeft gevonden.

De hier medegedeelde silsilah levert daarvan het bewijs.

In de verder volgende namen gelieve men te herkennen: Ahmad alQoesjasji, Aboe'lMawahib al Sjinnawi, Sibghat Allah, Wadjih aldin al'Aloewi, Mohammad alGhauts, Hadji Hoedhoer, Aboe'lFath Hidajattoellah Sarmast, alQadhi alSjattari, Abdoellah alSjattari, Mohammad al' Arif, Mohammad al' Asjiq, Choedaqoeli, Aboe 'lHasan alChirqani, Aboe 'lMothaffar Toerk alToesi, alA'rabi Jazid al'Isjqi, Mohammad alMaghribi, Aboe Jazid alBistami, Dja'far alSadiq, Mohammad alBaqir, Zain alAbidin, Hoesein, Ali, Mohammad, Gabriël en Allah. Vide Rinkes, bl. 48.

hun boeken en papieren. Op een eerste bezoek volgde een tweede, en een derde, en een vierde. . . . . totdat in September 1910 Nja' Pang voornoemd zich gewonnen gaf. Zijn voorbeeld vond navolging, en in December d. a. v. kwam ook Teungkoe di Angkōb zich met zijn drie vrouwen en één kind te Idi bij mij melden.

De Teungkoe leek een vriendelijk oud man en maakte een prettigen indruk.

Hij vertelde van Teukoe Oema's ommekeer in boeleuën Adji, [1] waarop was gevolgd de «prang raja» te Lam Pisang. Oema trok naar Daja, maar zocht later in de Moekim VII zijn toevlucht bij Teungkoe Panglima (Pòlém). En zoo was in die dagen ook onze Teungkoe verhuisd van gampōng Seuneubō' in de XXII Moekims naar Panté Tjeureumèn in de Moekim VII. Hij woonde er één rijstjaar (sigò padé), toen kwam ook daar de Kōmpeuni, en vluchtte de Teungkoe naar gampōng Meuseudjit Barōh in Samalanga. Daar verbleef hij «doea gò padé», toen moest hij wijken naar Peurabō in Peudada. En vele waren zijn schuilplaatsen sedert dien geweest: Eerst Aloeë Badeuë' in Peusangan, en toen allerlei buitenplaatsen in het Gajōland: Kitò, Roeséb (waar hij «4 gò padé» had gewoond in een kloof of «angkōb», wat hem den naam «Teungkoe di Angkōb» had doen verwerven), Goenèng, Sĕrbōdjadi, Keumoenèng (Peureula'), Madang Ara (aan de Djambō Ajé); en ten slotte had hij gehuisd op den Goenòng Kapaj, en aan een paar zijriviertjes van de Aloeë Roebè: aan de poetjō' Aloeë Meutjradi en aan de Aloeë Tjeukò'.

De Teungkoe maakte mij ook wegwijs in zijn bibliotheek, welke het hem een vreugde was, na een scheiding van maanden, op mijn kantoor terug te vinden; in belooning voor welke diensten ik zijn verlangen naar een horloge bevredigde: een fraai zilveren horloge met Arabische uurcijfers, maar eigenlijk zoo'n beetje «ḥarâm» door een portret van Turkije's sultan Abdul Hamid, die het vlieden der tijden demonstreerde, door iedere seconde met de oogen te knippen.

Z. H. G. vestigde zich sedert in de XXII Moekims, vanwaar hij als gezegd afkomstig was, en waarheen hij zijn schrifturen ook mee terugkreeg. Echter niet, dan nadat ik omtrent den inhoud de noodige aanteekeningen had gemaakt.

---

[1] Einde Maart 1896.

Vandaar dat ik thans in staat ben, de wetenschap van den Teungkoe in zake het kwik hieronder gemeen goed te maken. De verhandeling, gesteld in een met Arabisch doorspekt Atjèhsch-Maleisch, luidt als volgt:

Printah Rasa. [1])

Pasaj pada menjatakan «printah rasa» akan oebat sigala peunjakét.

Ila halirat al nabî'i salla 'llâhoe 'alaihi wasallam, wasaidina hamzah sjé'oen lillahi lahoem al fatihah.

Maka dibatja *alhamdoelillah* hingga akirnja sikali, *njan koelhoe wallâhoe akat* sikali, dan *koel a'oezoe irrabifallaki* hingga akhé sikali, dan *koel a'oezoe irrabiunnasi* hingga akinja sikali, dan *tabat jaäda* hingga watab sikali.

Sitalah itoe, maka dimoelai tarikat itoe.

Maka didjampoe rasa njang ditamòng deungòn rasa njang dalam toebòh itoe sama keudoeanja.

Demikianlagi harga rasa itoe *al alphauri la alat ta lachi ka ma koalal hadis koeloe sabi bin la'joe alidjoena illa bi id se nillahi.*

Amaba'adoe. Adapoen kamoedian dari itoe, maka djakalèë dikheunda rasa itoe akan keubaj, maka dikeubah rasa itoe antara boeloe deungòn koelét: siboengkaj ampat manjam.

dan djakalèë koerab atawa koedéj atawa soepat atawa loeka timboeh²an, maka dikeubah rasa itoe antara koelét deungòn daging itoe: teungòhdoea boengkaj.

dan djakalèë dikheunda' akan koeat, maka dikeubah rasa itoe antara seundi²: doea boengkaj.

dan djakalèë dikheunda' akan teumbōn, maka dikeubah rasa itoe antara dagéng deungòn seundi: doea boengkaj.

dan djakalèë poerèë, maka dikeubah rasa itoe antara toelang deungòn oeta': siteungòh boengkaj.

dan djakalèë sakét dalam toeleuëng, maka dikeubah rasa itoe antara toelang njang keudoea: doea boengkaj.

dan djakalèë sakét seukalian badan, maka dikeubah rasa itoe antara oerat doea lapan boengkaj.

dan djakalèë batō' atawa isa', maka dikeubah rasa itoe antara djantōng deungòn soeëb: tigablaīh manjam.

---

[1] Dr. C. Snouck Hurgronje spelt „ra'sa". Ik schijn blijkens mijn aanteekeningen steeds gehoord te hebben „rasa". Vermoedelijk is de uitspraak in het Atjèhsch dus verschillend, evenals in het Maleisch waar naast raksa, rasa wordt aangetroffen, of Minangkabausch: raso.

dan djakalèë pitam, maka dikeubah rasa itoe antara mata njang keudoea: siteungòh boengkaj.

dan djakalèë kalëmboetan sjahwat, maka dikeubah rasa itoe antara poesat deungòn zaka: doea boengkaj.

dan djakalèë boeröt dan oentöt, maka dikeubah rasa itoe antara pha njang keudoea: doea boengkaj.

Inilah peusidjoeë[1] rasa itoe: *Béseumèlahirahman irahim, wassamsi wadlohaha*, hingga akirnja, sikali.

Sjahdan bermoela, djika sakét poesöng atawa seukalian badan deungòn sabab rasa, maka hisap ròkò keureutaïh, maka peulhan asapnja.

Bermoela oebat peubangkét rasa, maka diasah besi samanja besi, maka diminoem ajernja kadalam proet, sikali siboeleuën.

Ini doe'a mengaloear rasa njang dalam toebòh. Maka dibatja Ajatoelkoersi pada kalambi hidjõ. Maka diminoem ajernja. Maka ditidoer pada hamparan. Maka ditoetöp deungòn kain poetéh. Maka djika tiada kaloear rasa itoe deungòn demikian, maka ditjari poetjõ[1] pisang njang tiada kembang, maka ditidoer ateuëhnja. Nistjaja kaloearnja.

Dan apabila keumòng giginja, maka diboeböh bòh gadöng poelöt. Maka di koemò²kan atawa berhangat dikoemò² poela.

Tamat.

Wat we uit het bovenstaande niet leeren, maar wat andere Atjèhers mij verhaalden, is, dat kwikmenschen zich te water wel extra moeten in acht nemen, want ze hebben een hoog soortelijk gewicht, dus weinig drijfvermogen en veel zinkingskansen.

Verder, dat, wanneer een verkwikte gaat sterven, het kwik 2 à 3 uren voor het intreden van den dood in grijs poeder naar buiten treedt. Neemt men zoodanig verschijnsel bij iemand waar, dan is het wel zeker, dat zijn laatste uur geslagen is.

De Agrarische Rechtstoestand der inlandsche bevolking

OP JAVA EN MADOERA.

Rapport

uitgebracht aan Mr. C. TH. VAN DEVENTER

op 16 April 1904

DOOR

G. P. ROUFFAER.

VOORBERICHT.

Zooals de titel reeds aangeeft, is het navolgende stuk een Rapport, op 16 April 1904 uitgebracht aan (nu wijlen) Mr. C. TH. VAN DEVENTER. Het maakte toen deel uit van de in dat voorjaar door mij opgestelde stukjes over «De handel», «De scheepvaart», «De visscherij en de vischteelt», en het Verslag over «De voornaamste Industrieën der Inlandsche bevolking op Java en Madoera», welke laatste 4 afgedrukt zijn geworden in het boekwerk «Overzicht van den Economischen toestand der Inlandsche bevolking van Java en Madoera, samengesteld onder leiding van en door Mr. C. Th. van Deventer» ('s-Grav., 1904), verschenen in September d. a. v.

In de daar voorkomende paragraaf 2, «Het grondbezit» (p. 11—20), samengesteld door den heer VAN DEVENTER, werden verschillende gegevens aan het hier volgend Rapport ontleend (zooals men door vergelijking gemakkelijk zal kunnen nagaan). Ook, doch zéér voorzichtiglijk, een weinig over het Vorstenlandsche Maron-stelsel, en het Souvereiniteits-beginsel in de nog huidige Vorstenlandsche en vroeger algemeen-Middenjavaansche agrarische toestanden. Wanneer ik herlees deze zinnen: «In zijn meest oorspronkelijken vorm vindt men het [beginsel] nog heden ten dage terug in de Vorstenlanden. De daarbestaande, door tal van omstandigheden zelfs ingewikkeld geworden agrarische toestanden blijken toch terug te brengen tot het systeem van den deelbouw volgens hetwelk de bebouwer van den grond wel een deel van de opbrengst voor zich mag behouden, mits hij het andere deel, en wel liefst [*sic!*] de helft van wat beschikbaar is, oplevert aan den eigenaar [*sic*]. Die oplevering nu geschiedt in de Vorstenlanden steeds òf aan de Vorsten-zelven òf aan personen die hun recht aan die Vorsten ontleenen» (p. 11), — dan kan ik niet nalaten opnieuw te glimlachen over zulk een geparfumeerd Vorstenlandsch Maronstelsel, dat hier ten tooneele werd gevoerd. Inderdaad, Mr. VAN DEVENTER was van mijn Rapport geschrokken.

Toen ik in Jan. 1905 mijn artikel *Vorstenlanden* begon voor deel IV der Encyclopaedie van Ned.-Indië (afgedrukt aldaar p. 587—653), vroeg ik hem mijn Rapport terug, en maakte er gebruik van vooral bij Hoofdstuk VI (Landelijk Stelsel. Apanages. Desa-toestanden). De zinsnede daar in den aanhef: «Er zal dus te dezer plaatse een beetje apodiktisch het eene naast het andere gezet worden; de bewijzen voor een en ander zullen echter in een latere afzonderlijke studie hun plaats vinden» (p. 617a), was derhalve niet een verwijzen naar een stuk dat nog geschreven moest worden, maar naar een gereed en afgesloten Rapport dat ik in de achterhand had.[1] In bedoeld artikel, met name in dat Hoofdstuk VI, heb ik dan ook zoo duidelijk mogelijk, naar mijn beste weten der waarheid, deze medegedeeld; zònder doekjes-omwinding of parfum.

Het Rapport bleef daarop ongedrukt liggen, eerst door veel anderen arbeid (1906-8), toen door een tweede verblijf in Indië (1909-11), daarna door langdurig ziek-zijn. In de Bestuursvergadering van het Instituut van Zaterdag 18 Sept. 1915 — dus 9 dagen vóór het geheel onverwacht overlijden van Mr. VAN DEVENTER op Maandag 27 Sept., en zelfs 3 dagen vóór zijn plotseling ziek-worden; verg. Dr. COLENBRANDER's «Leven en Arbeid van Mr. C. Th. van Deventer», I (1916), p. 415 — bood ik het voor plaatsing in de Bijdragen aan; waarop het, conform mijn persoonlijk verzoek, ter beoordeeling in handen werd gesteld van de Bestuursleden, de Heeren F. A. LIEFRINCK en Prof. Mr. C. VAN VOLLENHOVEN. In de Bestuursvergadering van Zat. 16 Oct. werd besloten tot opneming in de Bijdragen, doch behield Prof. VAN VOLLENHOVEN zich het recht voor «in een Naschrift zijne eigen inzichten uiteen (te) zetten omtrent de door den Heer Rouffaer ontwikkelde denkbeelden» (gedrukte Notulen, in Bijdr. Kon. Inst. 71, 1916, p. XXV, XXVIII; en verg. 72, 1916, p. XXV).

Toch bleef dit Rapport toen weer liggen, deels door den dood van Mr. VAN DEVENTER, deels wegens verschillende Noten die nog bijgewerkt moesten worden. In het copie-hs. dat ik toch in 1904 had ingeleverd, waren slechts de voor Mr. VAN DEVENTER belangrijkste uit mijn eigen manuscript overgeschreven; eenige andere in dit ms. slechts door een korte verwijzing aangeduid.

[1] Verg. zelfs mijn citeeren uit dit hs.-Rapport, l. c. p. 629 a—b, met noot 2. En verg. er noot 2 op p. 628b.

In den thans gepubliceerden hoofdtekst is *niets* veranderd; het Rapport is geheel en al datgene wat Mr. VAN DEVENTER ontving. Slechts op twee plaatsen is bij het slot-hoofdstuk over de Particuliere Landerijen, een foutieve datum verbeterd, en een foutieve rekening hersteld.

Wat de Noten aangaat, zijn alle die geen bizonder kenmerk dragen, de volledige oorspronkelijke noten van mijn eigen manuscript uit 1904. Andere, die deels van najaar 1915, deels nu uit de laatste weken dateeren, zijn uniform gekenmerkt als: *Noot van 1918*; enkele toevoegingen tot Noten als: *Toevoeging van 1918*. Over sommige *nova* in de Vorstenlanden uit de allerlaatste jaren, als met name het intrekken der ambtenaars-apanages, wordt in die Noten gezwegen; zij doen tot het betoog niets af, en bewijzen alleen, voor wie dit bewijs nog noodig mocht hebben, dat sinds ca. 1910 een nieuwe en doorstaande demokratische wind over Java is gaan waaien.

Het Naschrift van Prof. VAN VOLLENHOVEN, als een soort van tegengif bedoeld, vindt men hierachter. Waar ik afgezien heb van een omwerking van mijn artikel *Vorstenlanden* voor den nieuwen druk der Encyclopaedie van N.-Indië, en het agrarisch gedeelte daarin door genoemden Hoogleeraar zal behandeld worden, stelde ik mijnerzijds er vollen prijs op, dat mijn Agrarisch Rapport thans niet langer in handschrift bleef.

In enkele Noten zijn, zooals men zien zal, opmerkingen verwerkt door wijlen Mr. VAN DEVENTER in potlood bijgeschreven op het hem in handen gestelde copie-hs.; bij de Generale Conclusie op den Agrarischen toestand der tegenwoordige Gouvernements-landen is sub 2—3 in een noot een bezwaar ontwikkeld van den Heer F. A. LIEFRINCK, tegen de daar in den hoofdtekst gegeven karakteriseering der Gouvernements-Landrente en van de Preanger-regeling.

Over het verschil in inzicht ten aanzien van den Agrarischen Rechtstoestand op Java en Madoera, zooals dat blijkt uit mijn Rapport van 1904 en het hier volgende Naschrift van Prof. VAN VOLLENHOVEN, moge door anderen en lateren definitief geoordeeld worden. *Niet* natuurlijk, over wat ten deze wenschenswaard is; daarover bestaat tusschen hem en mij nauwelijks verschil; in dat verband mag ik b.v. verwijzen naar wat ik in 1905 reeds neerschreef aan het slot van Hoofdstuk VI in 't bedoelde artikel *Vorstenlanden*, over de aangegeven richting

«voor een verstandig agrarisch beleid» aldaar (p. 627b). Maar *wèl*: omtrent wat een nuchter historisch-kritisch onderzoek omtrent het Souvereiniteits-beginsel, en het werkelijke wezen van den Agrarischen Rechtstoestand op Java en Madoera leert.

Voor mij persoonlijk heeft deze kardinale vraag zóó zwaar gewogen, heeft zij indertijd zóó diep mij geestelijk aangegrepen, dat ik — eerst ongeloovig, toen verstomd door de lezing van het Rapport-SPAAN uit 1876 [1], daarna ten zeerste twijfelend, vervolgens al meer en meer overtuigd, ten slotte voor mijzelf zeker geworden in den schijnbaren warhoop van feiten en van gegevens — dáárvoor in groote hoofdzaak twee volle jaren in de Vorstenlanden aan het onderzoeken ben gebleven (Juni 1887—Jan. 1890), en de quintessens van mijn overtuigdheid later samenvatte in dit Rapport van 1904.

Het hoogtepunt van dat overtuigd-worden is wel geweest de openbarende achtermiddag op een bovenkamer in het Hôtel Slier te Solo, toen ik de door niemand nog met kritisch doorzicht verstane passage in deel VII van de Jonge's Opkomst, p. 141—142, las en besefte; ik mag gerust zeggen in haar diepe beteekenis ontdekte. *Daarmede* eerst ging voor mij een helder licht in den dichten nevel op; en voelde ik vasten grond onder de voeten, waarop bij verder onderzoek in de Vorstenlanden kon worden voortgebouwd.

Toen ik in 1904, na het inleveren van mijn Rapport, hiervan eens aan Mr. VAN DEVENTER vertelde, maakte hij de opmerking: «er zullen wel weinig dergelijke uren op die Solo'sche bovenachterkamer zijn doorgebracht».

Met deze mooi-menschelijke herinnering aan hem wil ik sluiten.

Den Haag, 14 Jan. 1918. G. P. ROUFFAER.

[1] Dit Rapport, later afgedrukt in Eindresumé, III (1896), Bijlagen p. 14—76, bestond toen alleen nog maar als archief-stuk. Het werd mij ter lezing verstrekt door den toenmaligen Secretaris van het gewest Soerakarta, mijn ouden Kamperkennis, W. F. ENGELBERT VAN BEVERVOORDE. Kort daarop, Juli 1887, kwam ik in relatie tot den heer SPAAN-zelven, toen Resident van Solo, en ondervond de eerste hulp van hem tot verdere studie in historisch-agrarische richting; studie, die later in het niet door bandjir geteisterd archief van Jogja, onder de Residenten VAN BAAK en MULLEMEISTER met Gouvernements-machtiging werd voortgezet.

Over het gehalte en den oorsprong van het Rapport-SPAAN zie men echter de waarschuwende woorden in mijn art. Vorstenlanden l. c. (1905) p. 621—622 met noot 1 (waar men leze: Gajamprit).

INLEIDING.

Bewijs, dat de Souverein op Java eigenaar is van den grond.

In het feit dat de Inlander op Java en Madoera vóór alles landbouwer is, ligt de plicht opgesloten zich een helder, op onpartijdig onderzoek gegrond oordeel te vormen nopens de rechten die hij op den door hem bewerkten grond uitoefent.

Als kenbron dier rechten staat vooraan het Eindresumé, vrucht der onderzoekingen ad hoc van 1867—69 door 3 residenten en ± 30 controleurs B.B. op Java en Madoera gehouden, waarvan de 3 kwarto-deelen, door Mr. W. B. BERGSMA bewerkt, in 1876, 1880 en 1896 te Batavia verschenen [1]; een reuzen-arsenaal van feiten, meer opeengehoopt echter, dan verwerkt tot een voor ieder overzichtelijk geheel. De eigenlijke samenvatting van dit overrijke materiaal is er niet aan toegevoegd.

Omtrent de kardinale vraag, of al dan niet op Java en Madoera de Souverein eigenaar is van den grond, waarop de Inlanders dan slechts gebruiks- en bezit-rechten zouden uitoefenen, behelst het Eindresumé echter, dadelijk in de Inleiding van zijn 1e Deel (1876), eene kategorische verklaring, resultaat van het plaatselijk onderzoek in alle residentiën; met uitzondering van Kedoe, dat reeds eerder door de Statistieke Opname onderzocht was [2], en van de Vorstenlanden, die om politieke redenen uitgesloten waren. Na er op gewezen te hebben, dat in de Preanger en in Bantam door verscheiden Inlanders — hoewel geenszins unaniem, integendeel met zeer aanmerkelijke uitzon-

[1] „Eindresumé van het bij Gouvernements besluit dd. 10 Juni 1867 N°. 2 bevolen Onderzoek naar de rechten van den Inlander op den grond op Java en Madoera, zamengesteld door den Chef der Afdeeling Statistiek ter Alg. Secretarie", 1e—3e Gedeelte.

[2] Zie even verder de noot 2 (p. 312).

deringen — verklaard werd, dat de ontgonnen gronden volle eigendom waren van de ontginners, in overeenstemming dus met zuiver-Mohammedaansche rechtsbegrippen, gaat het voort:

«Overal elders op Java en op Madoera werd zonder uitzondering verklaard dat de grond, toegeëigend[1] of niet, behoort aan den soeverein en dat de bebouwers er alleen gebruiksrechten op uitoefenen.» (I, p. 4).

De leemte in dit onderzoek, veroorzaakt door het voorbijgaan der Vorstenlanden, werd aangevuld in 1875 door de opdracht aan ass.-res. A. J. SPAAN, om rapport uit te brengen «omtrent de rechten, die in de residentie Soerakarta op den grond worden uitgeoefend», welk d.d. 31 Maart 1876 aangeboden Rapport afgedrukt werd als Bijlage B in dl. III (1896) van het Eindresumé. Dit Rapport heft aan:

«Als eerste resultaat van elk onderzoek, dat in de Vorstenlanden van Java naar de regten op den grond gedaan wordt, zal wel onmiddellijk in het oog springen de volkomen juistheid van de stelling, voorkomende in het rapport van den Kommissaris-Generaal DU BUS, d.d. 1 Mei 1827, dat de Vorst in den meest absoluten zin des woords is eigenaar van den grond.» (l. c. p. 14.).

En, voor zoover dit nog noodig was, werd omtrent Kedoe door het reeds in 1871 daarover afzonderlijk verschenen Rapport[2] verklaard:

«De souverein is de werkelijke eigenaar van den grond. Hij heeft slechts het gebruik van den grond aan anderen afgestaan, hetzij tijdelijk, zooals ter belooning van ambtenaren, hetzij erfelijk, zooals met de poesaka- en gandjarangronden het geval was.» (p. 130).

Langs historischen weg nu kan bewezen worden, dat deze stelling: de Javaansche Vorst is eigenaar van den grond, — geenszins een dogma is geweest dat vreemd bleef aan de praktijk des levens, maar dat zij in volle werkelijkheid,

[1] Lees liever „geoccupeerd", gelijk Prof. Mr. L. W. C. VAN DEN BERG — een der mede-arbeiders aan het Eindresumé — terecht opmerkte in Bijdr. Kon. Inst. 5, VI, 1891, p. 23, in zijn opstel „Het eigendomsrecht van den Staat op den grond op Java en Madoera."

[2] „De residentie Kadoe naar de uitkomsten der statistieke opname en andere officiele bescheiden, bewerkt door de Afdeeling Statistiek ter Alg. Secretarie", Batavia, 1871.— In bovenstaande en volgende aanhalingen werd het belangrijkste steeds *door mijzelven* gespatieerd.

sinds minstens twee en een halve eeuw reeds, de agrarische verschijnselen op Java beheerscht heeft. Het is daarbij aangenaam te beschikken over twee afdoende argumenten, die tot nog toe aan ieders aandacht ontsnapt zijn.

Dat het dogma zelve reeds zéér veel vroeger bestond, is gebleken uit Dr. JONKER'S vertaling van het Oud-Javaansche wetboek Koeṭâra Mânawa, eene samensmelting van zuiver Hindoe-recht met inheemsch-Javaansche rechtsbegrippen, dat, in zijn thans op Bali nog gebruikten vorm met 274 artt., teruggaat tot ± 1400 A. D. [1]

In art. 100 van dit Oud-Javaansche wetboek, juist in die eerste helft waar de inlandsche rechtsbegrippen, volgens Dr. JONKER'S onderzoek, blijkbaar bijeengesteld werden, leest men toch:

«Indien iemand zijn land verpandt, vervalt dit pand nooit, want het land is eigendom van den vorst, het blijve slechts bij den pandnemer.» (l. c. p. 119). [2]

Al wordt hier in ± 1400 A. D. het dogma-zelf reeds onomwonden uitgesproken, toch weten wij niet in hoeverre daar toenmaals streng rechtsgevolg aan werd gegeven in de hoegrootheid der grondlasten; in de «land-rente» dus (naar den letterlijken zin van het beginsel), die de Javaansche landbouwer moest opbrengen aan zijn Vorst als Domeinheer. Naar welken maatstaf werd de landrente toenmaals berekend? Werd in het bedrag dier landrente tevens het begrip der Souvereiniteit uitgedrukt?

Wij weten het niet. Alleen uit een Chineesche bron van vóór 1279 A. D., in de Annalen der Tweede Soeng-dynastie welke loopen over de periode 960—1279, wordt van Java en de Javanen toenmaals, volgens GROENEVELDT's vertaling, gezegd:

«The country is flat and fit for agriculture, its products are rice, hemp and peas, ... The tenth part of their produce is paid as taxes.» [3]

[1] „J. CHR. G. JONKER. Een Oud-Javaansch wetboek vergeleken met Indische rechtsbronnen. Acad. Proefschrift." Leiden, 1885. — Dit is de Koeṭâra Mânawa, zooals Dr. JONKER reeds liet doorschemeren, en Dr. BRANDES beslist uitsprak in Tijdschr. Bat. Gen. XXXII, 1889, p. 108 en 139 noot 2. Verg. ook Mr. v. D. BERG, op. cit. p. 6.

[2] De oud-Jav. tekst luidt: „Jen wong anaṇḍakĕn bhumine, salawasane tan lĕlĕb, apan dṛwe sang prabhu lmah ikâ, malĕra uga ring kang anaṇḍa." (ib. p. 57).

[3] „W. P. Groeneveldt. Notes on the Malay Archipelago and Malacca, compiled from Chinese sources", Verh. Bat. Gen. dl. XXXIX, 1e Stuk, 1876, p. 16.

Indien dan werkelijk alle landbouwers in ± 1250 op Java slechts $\frac{1}{10}$ van hun (bruto?-)opbrengsten des lands als belasting moesten afstaan aan hun Vorst, zoo kan ook toen zeer wel het dogma der Souvereiniteit over den grond van den Opperheer (Mahârâdja) reeds door ieder erkend zijn geweest; maar bezwaarlijk zou men er uit kunnen besluiten, dat deze leer toenmaals in vollen druk ook in toepassing werd gebracht.

Doch in 1677 is dit anders! Toen leefde èn theorie èn praktijk; en wel o.a. in Soerabaja, zooals met de stukken te bewijzen valt.

Op 18 Aug. 1677 toch liet Admiraal CORN. SPEELMAN aan den bevelhebber te Soerabaja J. COUPER achter «eene Memorie», waarin hij ook de belastingen memoreert door den Soesoehoenan (Keizer) van Java — d. i. MANGKOERAT I (eind 1645—Juli 1677) — in tijd van vrede in het Soerabaja'sche geheven; of naar zijn eigen woorden in de kopie op ons Rijksarchief: «wat inde voorgaande geruste tyden, voor syn Majesteyts schatkisten plegen gecollecteert en opgebracht te werden». [1]

Hij noemt dan allereerst een uit- en invoer-recht op rijst enz.; dan «de chineese thols verpachtinge», die óók op Nederlanders en andere Europeanen drukte; en *ten derde dit*:

«Boven dese verthollinge pleegh uyt het landt van Sourabaya voor den Sousouhounan jaarlycx te moeten opgebracht werden, de hooftgelden van 12000 coppen a ¼ Reael ider sjaars tsy der soo veel meer off min hooftgelders waren sonder onderscheyt, en sulcx hebben de groote gouverneurs en naderhandt de ombols [2] zedert dat haar volck begon te verminderen, uyt het gemeene volck gecollecteert van yder ½, ¾ en oock wel een Reael, in alle gevalle besorgende dat sy voor haar selven niet te cort quamen; sulcx dan uyt dit hooftgelt [3] inde schatkist most overcomen . . . . R. 3000.—

En moet dit hooftgelt werden opgebracht door alle mannen

[1] Verg. hiermede Jhr. Mr. J. K. J. DE JONGE's „De Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost Indië", VII, 1873, p. 141—142. Om het groote gewicht der zaak werd hier tot het door De Jonge gebruikt hs. in het Rijksarchief teruggegaan, en dit gecopieerd. — De spatieering in de aanhaling is weer van mijzelven.

[2] Jav. *Oemboel*, d. i. „vlag", dan „Vaandrig", d. i. aanvoerder of hoofd van den 2^{en} rang. De „groote gouverneurs" waren *Boepati's*.

[3] De antiek-Jav. naam voor zulk hoofdgeld was *palawang*, letterlijk „deurgeld", huis-tax. Verg. ook hierna p. 886, noot 2. (*Noot van 1918*).

die vrouwen hebben ofl getrouwt syn, off oock degeene die schoon ongetrouwt en geen vrouw hebbende voor sijn eyge selve plantagie van padie doet.

Want alleen uyt de padie en geen andere plantagie plach de Sousouhousan te trecken, uyt een perck dat 500 bos padie can voortbrengen, als hetselve door yemandt beplandt quam te werden, schoon het dan meer off minder, ja oock maar 50 Bos uytgaff 2 Sp^s Reael en als het door niemant beplandt werden ook niet met alle; welck gesaij jaarlycx geschat wierdt te connen opbrengen in padie 40000 [lees: 400.000] [1] bossen off in gelt a 1 Reael voor 't hondert . . . . R. 4000.—.»

Hiermede hebben wij den sleutel in de hand tot de kennis van den toenmaligen agrarischen toestand!

Het «hoofdgeld» dat de Inlanders aan den Vorst opbrachten, was «vastgesteld»; was «onveranderlijk»; was dus, op zijn Javaansch genoemd, *padjĕg*. Deze padjĕg bedroeg in principe ¼ Reaal per hoofd, en werd opgebracht door de landbouwers, juister nog, door de rijstverbouwers, gehuwd of ongehuwd. Dat de hoofden, de ambtenaren des Vorsten, door hun volk méér per hoofd lieten opbrengen dan de van 's Vorsten wege vastgestelde ¼ Reaal per landman, was feitelijk misbruik, overbelasting. [2]

Doch *de basis van berekening dier hoofdgelden* was deze: van een «perck» dat 500 bos padi kon geven — blijkbaar de Jav. *djoeng* die, als eenheid genomen, 500 *gedeng* padi opbracht — werd 2 Reaal hoofdgeld voor den Vorst geheven; welk hoofdgeld zelf weer berekend was à 1 Reaal = 100 bos padi in waarde.

Met andere woorden, de grondslag der toenmalige landrente was deze: van een vlakte-eenheid die gerekend werd 500 Bos padi op te leveren, werd 200 Bos, of in geld

---

[1] Hier is een fout in het hs. blijkbaar. Ook vraagt men zich af, of niet veeleer „800.000 bossen" en dus „8000" Reaal hier gelezen moet worden.

[2] Over een andere — maar blijkbaar mislukte — poging van denzelfden MANGKOERAT I, kort na zijn troonsbestijging, ca. 1646, om het „hoofdgeld" voor ieder Jav. huisgezin op 1 Reaal 's jaars te stellen, zie Van Goens in 1656, Bijdr. Kon. Inst. 1, IV, 1856, p. 366—367.

Omdat er zooveel Realen in 't heele land niet waren, moest toen „ijder huijsgesin opbrengen 10 groote bossen padij", die tot rijst werd gestampt en naar des Sosoan's zeehavens vervoerd. Hoe is dit laatste te verstaan? Hier zou dan 1 Reaal = 10 „groote" gedeng padi zijn?? *(Noot van 1918).*

2 Reaal, aan den Souverein betaald. De Souverein hief dus van het totaal der met rijst beplante gronden $\frac{2}{5}$.

Alvorens uit dit stellige gegeven van 1677 eene voor de hand liggende merkwaardige conclusie te trekken, moet eerst gevraagd, welke landrente nog heden ten dage in de beide Vorstenlanden door den Souverein wordt geheven; in het kleine gebied dus, waar de nationaal-Javaansche toestanden van vroeger, vooral op agrarisch gebied, nog in wezen zijn.

De grondbelasting in de Vorstenlanden berust op een vernuftig-eenvoudig systeem. Alle bouwgrond is gesplitst in twee geheel verschillende categorieën:

1°. in de ambtsvelden der dorpshoofden, Jav. *loenggoeh*, die $\frac{1}{5}$ van den bouwgrond uitmaken, en geheel onbelast blijven; terwijl het *volle vruchtgebruik* toevalt aan die dorpshoofden, Jav. *bèkĕl*, welke het gezag voeren in de desa's en verantwoordelijk zijn voor de opbrengst der landrente;

2°. in de gemeene of domein-gronden, Jav. *boemi dalĕman* of *boemi kongsen* [1], die $\frac{4}{5}$ van den bouwgrond uitmaken, de volle landrente dragen, en door de gewone desalieden bebouwd en geoogst worden.

Men ziet, dat bij dit eenvoudige systeem van een verdere bezoldiging der dorpshoofden geen sprake behoeft te zijn. Terwijl in de Gouvernements-landen de *bèkĕl*'s, *lorrah*'s, of hoe deze dorpshoofden er heeten mogen, wel degelijk óók landrente opbrengen van de hun toegewezen ambtsvelden, gaat het dorpshoofd in de Vorstenlanden ten deze geheel vrij uit; hij geniet, zoolang hij in zijn ambt is, het *onbeswaarde vruchtgebruik* van het $\frac{1}{5}$ der gronden van de door hem beheerde desa. Het is zijn algeheele bezoldiging; dáárdoor is hij ook zijnerzijds aansprakelijk voor de richtige inning der landrente die drukt op het overige $\frac{4}{5}$ van de gronden der desa, den eigenlijken »gemeente-grond»; aansprakelijk ook voor de rust in zijn desa; enz.

Hoeveel landrente nu heft de Vorst van dit $\frac{4}{5}$ der gronden? De helft der opbrengst; hetzij in natura; hetzij verrekend in geld.

Met andere woorden: in de tegenwoordige Vorstenlanden

[1] Letterlijk vertaald is *loenggoeh* = „zetel", wat „be-zeten" wordt, vandaar „tijdelijk bezit"; *boemi dalĕman* = „Vorstelijke grond", dus „domein-grond" (*dalĕm* = èn „Paleis", èn „Hoogheid, Vorst"); *boemi kongsen* = „gemeenschappelijke gronden" (Chin.-Jav. *kongsi* = „gemeenschap, vennootschap").

trekt de Souverein als zijn inkomst van het totaal der gronden: de helft van $\frac{4}{5}$ der bruto-opbrengst. Hij heft dus van het totaal der met rijst beplante gronden $\frac{2}{5}$.

Zooals men dus ziet, bestaat *precies hetzelfde systeem* van landrente-heffing nog tegenwoordig in de Vorstenlanden, zooals dat reeds bestond tijdens SPEELMAN, in 1677, in het landschap Soerabaja! Terwijl SPEELMAN aan zijne Memorie van 18 Aug. 1677 nog even te voren, in een stuk van 4—5 Aug. 1677, uitdrukkelijk had toegevoegd, dat dit waren «des Majesteyts [d. i. des Soenan's] aloude landt Rechten en Revenuen». [1]

Minstens twee en een halve eeuw geleden bestond dus in het, toenmaals geheel Midden-Java, Oost-Java, Madoera, en grootendeels West-Java (met name Cheribon en de Preanger) omvangende, gebied des Soesoehoenan's van Mataram, hetzelfde systeem van landrente-heffing, dat thans in den zooveel engeren kring der Vorstenlanden nòg bestaat!

Nu we dit stellig weten, moet een merkwaardige conclusie getrokken. Eene conclusie die voor ieder nadenkende voor het grijpen heeft gelegen, en toch nooit nog gegrepen is. Een Ei van Columbus. Zij is deze.

Van den «gemeente-grond», de door de gewone desalieden bebouwde akkers, trekt dus de Souverein de helft der bruto-opbrengst.

Dit is het absolute bewijs, dat Hij, en niemand anders, de Eigenaar is van die akkers!!

Want hij geeft dùs die akkers uit in Halfbouw!

Hij alléén kan natuurlijk toch die duizenden gronden niet bebouwen; gesteld al eens, dat hij zulks wilde. Hij moet daarvoor zijn lieden hebben; die dat doen voor Hem.

En nu is er, vrijwel over de gansche wereld, een den mensch als het ware aangeboren systeem van eenvoudige rekening; n.l. dat: wie zijn grond aan een ander ter bebouwing afstaat, de helft van de bruto-opbrengst toestaat aan den bebouwer, en de andere helft voor zichzelven bedingt als eigenaar.

Onze eigen primitieve «halfbouw», de «mezzeria» (van «mezzo» = half) in Toscane, de «métairie» in Frankrijk, en honderd

[1] Verg. DE JONGE, op. cit. p. 184. Ook hier is de letterlijke tekst van het hs. in ons Rijksarchief gecopieerd, dien DE JONGE een weinig gewijzigd in overzicht loc. cit. teruggaf.

andere dergelijke verschijnselen in de meest verschillende streken van den aardbol, bevestigen, dat het een vaste regel is van het Natuurrecht: de eigenaar van een akker, die dezen ter bebouwing overlaat aan een ander, bedingt met hem «Half om Half».

Oók op Java! Dit toch is daar het welbekende Maron-stelsel; van Jav. *paro* = helft; *maro* = halveeren; *maron* = om de helft. Het Halfbouw-stelsel dus.

Uit het feit, dat de Javaansche Vorst de helft eischt en ontvangt van de bruto-opbrengst der landrente-plichtige gronden, volgt dus: dat hij zichzelven beschouwt en door zijn ondergeschikten beschouwd wordt als de Eigenaar van den Bodem in absoluten zin.

Èn tegenwoordig; èn alreeds lang vóór 1677 [1], in het gansche Javaansche gebied!

Nu wij dezen vasten grondslag voor beschouwing hebben bereikt langs historischen weg, kunnen de huidige agrarische toestanden gemakkelijk worden overzien.

Het uitzichtspunt is verkregen.

Achtereenvolgens moeten behandeld:

A. De agrarische toestand in de Vorstenlanden; als de meest ouderwetsch-Javaansche.

B. De agrarische toestanden in de Gouvernementslanden; als reeds sinds den tijd der O. I. Compagnie onder vreemde invloeden; en sedert 1830 voorkomende in geheel Java en Madoera (behoudens de gronden sub A en C).

---

[1] Een ± 25 jaar vóór SPEELMAN zijne Memorie opstelde, hebben wij uit den eigen mond van denzelfden Soesoehoenan MANGKOERAT I eene categorische verklaring, dat hij zich inderdaad Heer en Meester achtte over al wat zijne onderdanen bezaten. RYCKLOF VAN GOENS toch, die 5 maal als gezant der O.-I. Comp. de „hofreize" maakte naar Mataram, memoreert in zijne „Corte Beschrijvinge van 't eijland Java", gedateerd te Amsterdam 26 Maart 1656, en afgedrukt in Bijdr. Kon. Inst. 1, IV, 1856, p. 351—367, aan het slot:

„'k Heb mij eens verstout den Koninck aen te raden, dat hij behoorde zijn onderdaenen te laten varen om rijck te worden, ende dat hij dan van hun soude treeken grooter gerechtichheeden [= belastingen], ende zijn land metter tijd soude rijck werden; doch creeg tot antwoord: mijn volck heefft als ghijlieden niets eijgen, maar alle 't hunne comt mij toe, ende sonder strenge regering soude ick geen dag Koninck zijn." (p. 367).

C. De agrarische toestanden der përdikan-gronden («vrije dorpen»), en der particuliere landerijen; als samen vormende eene bijzondere categorie.

A.

De Vorstenlanden.

Hier heerscht, als gezegd, het Halfbouw-stelsel. Hetzij in zuiveren vorm; of wel omgezet in geldopbrengst; hetzij ook omgezet in arbeids-prestatie; dit laatste alleen op de aan Europeanen verhuurde gronden.

De twee eerste stelsels gaan onmiddellijk samen en hebben van oudsher samen bestaan. Het is het Jav. Maron-stelsel («Halfbouw»-stelsel)[1], naast het Jav. Madjëgan-stelsel («Vaste-Pacht»-stelsel), in welk laatste de *halve opbrengst* der volksgronden omgerekend is tot «*vaste pacht*», Jav. *padjëg*. Het zijn elkanders correlatieven.

In het d.d. 4 Oct. 1818, onder Europeeschen bestuursdrang, vastgestelde Agrarische Wetboek voor beide Vorstenlanden, de Anggèr Sëpoeloeh, wordt dan ook bij art. 39 uitdrukkelijk bepaald: dat een desa-hoofd het zich moet laten welgevallen wanneer zijn Heer (in plaats van de «vaste pacht») weer terug wenscht te gaan tot het «Halfbouw»-stelsel; in plaats dus van het geld, tot de halve opbrengst in natura.[2]

---

[1] Verg. de zinsnede in de Memorie dd. 1 Sept. 1778 van den afgaanden resident van Cheribon, A. C. Mom: „De wet door de Cheribonsche princen en den resident van Nyvenheim gemaakt tegens 't verhuuren van meer dan de helft der padyvelden van ieder negory aan de Chineesen, welke Hunne Hoog Edelhedens by de resolutoire besoigne gehouden op de memorie van zyn Ed. hebben goedgekeurd" (De Jonge XI, p. 329). Uit p. 325–326 daarvóór blijkt, dat deze Resolutie van den G.G. in Rade dateerde van 29 Aug. 1776, genomen naar aanleiding der Memorie van overdracht van resident E. J. van Nieuwkerken genaamd Nyvenheim, dd. .. April 1776, den voorganger van resident Mom.

De leidende gedachte was hierbij natuurlijk: dat alléén de „Princen"-, alias Sultans-helft der Cheribonsche padivelden aan Chineezen mocht worden verhuurd; maar de andere helft, vormende de volks-gronden, *niet*. Implicite blijkt hier dus het Maron-stelsel óók het heerschende landstelsel te zijn geweest in het Cheribon'sche Sultans-gebied omtrent 1775. *(Noot van 1918)*.

[2]) De Jav. tekst luidt: „Mënawi wontën abdi dalëm babëkël doesoen, sabinipoen dipoen-palihakèn, datëng looloernhipoen, poenika babëkël waboe botën kenging jen botën pitoeroeta, sabinipoen dipoen-

Dit is het Vorstenlandsche systeem; nu komen de door den aard der dingen geboden variaties op dat systeem.

De Vorst heeft zijne Ambtenaren, zijne «Vorsten-slaven» zooals de Jav. term letterlijk luidt (*abdi dalĕm*). Die ambtenaren moet hij bezoldigen. Geheel in den geest van het Leenstelsel onzer middeleeuwen, geeft de Vorst nu geen geld, doch genot van grond, apanage. Hij draagt zijne Vorstelijke Landrechten tijdelijk over aan zijne Dienaren. Zoolang zij in functie zijn, mogen nu zij, in Zijne plaats, de helft der opbrengst innen van de volksgronden op de hun toegewezen apanages, hetzij in natura, hetzij weer omgekeerd in geld-pacht.

Zeer juist zeide dan ook DIRK VAN HOGENDORP reeds in 1799 [1] dat de Regeeringsvorm van Java «niet anders dan leenroerig of féodaal te noemen» was. De Apanagehouder wordt de Ambachtsheer der hem toegewezen bevolkte gronden. Hij is de Heer, de *Loerah*; tegenover de dorpshoofden, de *bĕkĕl's*. Niet alleen het belasting-recht, maar ook het politie-recht wordt aan dien Loerah, zoolang hij Loerah blijft, overgedragen.

De ambten nu zijn *niet erfelijk*; rechtens in het geheel niet, in werkelijkheid evenmin. De Vorst benoemt en ontslaat zijne dienaren naar welgevallen. Slechts zou men kunnen spreken van een zekere «voorkeur», die, bij overigens gelijke verhoudingen, een zoon geniet om in het ambt zijns vaders benoemd te worden.

De apanages volgen het ambt; óók de apanages zijn dus in het geheel niet erfelijk. Het beweren in het rapport-SPAAN,

---

palihakĕn; jen ngantos dados prakawis katoer ing Parentah," [volgt de omschrijving der straf voor den *bĕkĕl*, die onwillig mocht zijn dat zijn Loerah zijn sawah's ging „halveeren" (*palihakĕn*)].

Met „zijn sawah's" (*sabinipoen*) worden hier bedoeld: de sawah's waarover hij aangesteld is als bĕkĕl = zijn „bekelschap"; zooals Rosemeier en Nâtâdirâdjâ („De Javaansche Wetten", Djokdjakarta 1886, p. 20) deze alinea nog al zéér vrij vertalen: „Zoo een apanage-houder de pacht van een bekelschap in natura wenscht te vorderen volgens het maro- [of mârâteloe-]stelsel, moet de bekel zich daaraan onderwerpen."

De tusschen groote haken door mij geplaatste twee woorden „of mârâteloe-" zijn *een inschuifsel* van Rosemeier & Nâtâdirâdjâ, en staan niet in den tekst van art. 39 der Anggĕr Sĕpoeloeh (ed. Roorda, Amsterdam 1844, p. 59). Zie over dat *mârâteloe*-stelsel, den hoofdtekst verderop (p. 322).

[1] „Berigt van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indiën en den handel op dezelve". Z. pl. (1799), p. 10. Desgelijks in den 2en druk, Delft 1800.

dat «op een enkele soort gronden, de zoogenaamde Këparak-gronden, ... die eigendomsrechten van den Vorst beperkt» zouden zijn (Eindresumé, III, 1896, Bijlagen, p. 14) is een flater; gevolg van onvoldoend onderzoek. De *Këparak*-ambtenaren, letterlijk vertaald de «den Vorst onmiddellijk omgevenden», wisten, als naastbijzijnden van den Vorst, steeds de beste gronden machtig te worden, en als het ware voor hen en hun kinderen een «dubbele voorkeur» vaak te handhaven op die beste gronden. Wie het dichtst bij het vuur zit, warmt zich het best; óók in de Vorstenlanden.

De apanages volgen dus het ambt; maar géénszins: «bepaalde apanages volgen een bepaald ambt». De Vorst gaf en geeft «grond» tot onderstand; niet: «bepaalde gronden». Benoemt hij heden een ambtenaar, dan zal hij beschikken over die gronden welke open, vacant zijn, en daaruit de apanage aanwijzen. Door den loop der tijden zijn dan ook de apanages al meer versnipperd geraakt; men kan Loerah wezen over tien, twaalf door het gansche Vorstengebied verspreid liggende dorpen, zelfs brokstukken van dorpen. De diverse apanages der diverse ambtenaren liggen hot en haar dooreen.

Slechts vóór 1830, toen nog de Vorstenlanden van Banjoemas in het Westen tot Këdiri in het Oosten reikten, waren de apanages der hof-ambtenaren in een soort grooten kring om de twee centra, Soerakarta en Jogjakarta, bijeen; men wilde die «hovelingen» niet àl te ver van hunne gronden laten. Zoo waren dan de eigenlijke apanages toenmaals alléén te vinden in de vruchtbaarste streken van Soerakarta en Jogjakarta, en in het zéér vruchtbare Bagëlen; terwijl, toen vóór 1812 óók Këdoe nog tot de Vorstenlanden hoorde, dat vruchtbaar landschap eveneens voor zulke hof-apanages bestemd was. Zoo had men dan in 1755—1812: 1°. de twee Vorstenzetels, Solo en Jogja; 2°. daaromheen de «Ommelanden», Jav. *Nagårå agoeng*, nl. de residentiën Soerakarta, Jogjakarta, Këdoe, en Bagëlen, waar de apanages geconcentreerd waren;[1] en 3°. daaromheen de «Buiten-gewesten», Jav. *Mântjånagårå*, die minder onmiddellijk beheerd

[1] De termen *Siti Nagara goeng* en *Siti goeng* (siti = boemi; goeng = agoeng) komen reeds voor in het bevelschrift van Sultan Agoeng aan den Rangga Gëde van Soemëdang (Preanger), dd. Wo. 10 Moeloed Alip [1555] = Wo. 17 Juli 1633, in den zin van „Rijksgebied, Rijksland, Kroonland". Zie Tijdschr. Bat. Gen. XXXII (1889), p. 313, en de (nog onvoldoende) vertaling door Dr. Brandes op p. 314 (*Noot van 1918*).

werden; en wel in het Westen Banjoemas, in het Oosten Madioen, Kĕdiri, en enkele landschappen nog daarbuiten (b.v. Djapan, Antang, en Djabarangkah); nòg vroeger, vóór Nov. 1743, behoorden ook de Strandregentschappen hiertoe, Soerabaja, Sĕmarang, enz. Over deze «Buitengewesten» toch werden «Landheeren», Jav. *Boepati* (of *Wadana*) benoemd; die wel in hunne diverse landschappen hun eigen apanages weer hadden, maar overigens van hun gewesten den *padjĕg*, steeds als geld, opbrachten aan hun Souverein, éénmaal 's jaars, bij het groote feest Moeloed, waarvoor zij zelven allen ten Hove togen (*garĕbĕg*), om zoowel dat geld, als hun hulde als Regenten hem te brengen.

Dat de apanages der hof-ambtenaren bij voorkeur in de vruchtbaarste streken der «Ommelanden» gekozen werden, waar trouwens ook de Kroondomein-gebleven gronden (Jav. *pangrĕmbé*, *nârâwitâ*, *boemi midjen*, enz.) des Vorsten lagen, spreekt vanzelf. En in die vruchtbare streken was de Rijstoogst zoo te zeggen Alles; hèt gróóte Belasting-object. «Want alleen uyt de padie en geen andere plantagie plach de Sousouhounan te trecken», formuleerde SPEELMAN het terecht in 1677. Niet omdat de Vorst geen recht had op meer; maar omdat andere gewassen dan Rijst hem, den Vorst, te min waren in den aanvang. Die bijkomstigheden liet hij in stilte genieten door de bouwlieden, of deels door zijn ambtenaren, die er wèl van wilden hebben. *De minimis non curat Lex*, was het oudtijds óók op Java.

Naarmate het Vorstengebied inkromp, werd ook de padjĕg met meer zorgvuldigheid geheven. Van slechtere gronden, die in de praktijk bij oogluiking onbelast waren gebleven, of waarvan alleen 's Vorsten ambtenaren emolumenten hadden genoten, werd nu ook 's Vorsten recht geëischt. Doch daar het onbillijk zou wezen van minder vruchtbare gronden, die méér arbeid eischten bij geringer resultaat, de helft der opbrengst te innen, ontwikkelde zich voor zulke niet bewaterbare velden, Jav. *tĕgal*, waar alleen zoogenaamde «droge rijst», of z.g. «tweede gewassen» (maïs, enz.), konden groeien, in steê van het Maron- of «Halfbouw»-stelsel, het *Mârâtĕloe*- of «Driedeel»-stelsel, waarbij de oogst *in drieën* verdeeld werd, zoodat ⅔ bleef aan den landbouwer, ⅓ als heerlijk recht kwam aan den Vorst. Een en ander trouwens in volle overeenstemming met de oude Javaansche landbouw-praktijk, waarbij de eene inlander den anderen zijne *tĕgal*-gronden ter bebouwing kan overlaten onder gelijk beding.

Vraagt men, wanneer waarschijnlijk aangevangen is aldus van 's Vorsten wege op de «kleintjes» te letten, dan mag het jaar 1755 genoemd worden, toen de deeling van het oude Mataramsch-Kartasoera'sche rijk voldongen werd, en er naast den Rijkszetel te Soerakarta een tweede Rijkszetel te Jogjakarta ontstond, met een tweede hofhouding, en een tweeden gelijken stoet van ambtenaren die apanage-houders moesten worden.

Daar de apanage-houder niet meer rechten verkrijgt dan de Vorst-zelve uitoefent, blijft het dorpshoofd, de *bèkèl*, het onbelast vruchtgebruik genieten van zijn ambtsveld, zijn *loenggoeh*, welke ⅕ der totale dorpsvelden uitmaakt. Ook de «apanage» van den apanage-houder wordt trouwens in 't Javaansch *loenggoeh* geheeten; zóózeer staan tegenover den Vorst een apanage-houder en een dorpshoofd op gelijke lijn. Beiden hebben slechts «ambtsvelden»; in letterlijke vertaling: «zetels, zathen, be-zittingen».

Wat overigens die apanagehouder of dat dorpshoofd, tijdens zij in functie zijn, met hun *loenggoeh's* willen doen, raakt den Vorst verder niet, mits maar de politioneele rust in zijn gebied of zijn dorp gehandhaafd blijve.

Zóó ontstond de landverhuur aan Europeanen. De apanage-houder draagt de rechten op zijn ambtsveld weer over aan een blanke, die daar andere gewassen, voor de overzeesche markten, telen wil; ook het dorpshoofd zou dit kunnen doen, doch dit blijft hooge uitzondering; als ingezetene van zijn desa, ligt hem de eigen bebouwing zijner velden aan het hart.

De apanage-houder draagt dus tegen vaste pacht in geld (*padjèg*) zijn recht op de helft der opbrengst van de «volks-gronden», ⅖ der dorpsgronden, over aan den Europeaan. Doch wat heeft deze aan een hoop padi, of een hoop maïs? Dààrom is het hem niet te doen. Hij wil méérwaardige gewassen telen.

Aldus werd nà 1816 in de Vorstenlanden het vernuftig-uitgedachte, immers doodeenvoudige Glebagan-stelsel geboren [1], letterlijk vertaald het «Omkantel-» = Wisselbouw-stelsel (Jav. *glebag*). De Europ. landhuurder zeide tot de desa-

---

[1] Interessant is het, dat uit de Archief-stukken te Jogja mij bleek, hoe reeds in 1823 het denkbeeld van het Glebagan-stelsel volkomen helder voor den geest stond van een Jogja'sch landhuurder, den Engelschman H. THOMSON. De notitie die ik dienomtrent in 1889 te Jogja opschreef, wordt hierachter als Bijlage afgedrukt; te eerder, omdat Thomson daarbij tevens de oogst-verdeeling in de Vorstenlanden glashelder beschreef. *(Noot van 1918).*

lieden: «ik wil niet de helft van jelui product, maar ik verkies de helft van jelui grond; de andere helft worde tot algeheel eigen profijt door en voor jelui bebouwd; maar geeft aan de andere helft, die ik zal nemen tot teling van de door mij gewenschte gewassen, denzelfden arbeid welken die grond zou geëischt hebben, indien jelui er rijst hadt geplant. Wat er dan op mijne helft zal blijken te groeien, is eveneens volledig voor mij.»

Dit eenvoudige stelsel — feitelijk hetzelfde doende als het Cultuurstelsel van Van den Bosch! — pakte bij de inlanders; juist door dien eenvoud. De belangrijke suiker-, tabaks-, en de vroeger belangrijke indigo-cultuur in de Vorstenlanden, worden krachtens dit systeem gedreven. Het $\frac{1}{5}$ der dorpsgronden blijft onbezwaard aan den *bĕkĕl*; de overige $\frac{4}{5}$ worden in 2 helften gesplitst; op de eene helft teelt het desa-volk zijn rijst, c. q. zijne tweede gewassen, gehéél voor zich; op de andere helft laat de Eur. landhuurder gehéél voor zich de door hem gewenschte gewassen telen door dat desa-volk, dat daaraan kosteloos denzelfden arbeid geeft als de padi-cultuur, c.q. de maïs-teelt, op die helft geëischt zou hebben.

Zoo wordt dan bij het Glebagan-stelsel, na halveering van den volks-grond, het Vorstenlandsche Halfbouw-stelsel omgezet in arbeids-praestatie. De desa-man verricht gelijkwaardige cultuur-diensten. Doch méérdere arbeid moet door den Eur. landhuurder betaald; dat toch is extra-werk. En aangezien suiker, tabak, en indigo, wisselbouw noodig hebben, wordt, naar den eisch dezer cultures, om en om op de volksgronden padi of suikerriet, suikerriet enz. of padi geplant, en is daarmee de term Glebagan- of «Wisselbouw»-stelsel ten volle verklaard.

Slechts in Soerakarta bestaat nog het z.g. Bĕngkok-stelsel, d. w. z. het «Vaste-Aandeel»-stelsel, en wel op zulke aan Europeanen verhuurde gronden waar koffie door hen wordt verbouwd. De koffieboom is een vast gewas; de Eur. landhuurder moet dus voor vast over bepaalde gronden de beschikking hebben; hij laat nu aan de dorpslieden het volle genot van een aan ieder hunner vast toegewezen grondstuk (Jav. *bĕngkok*), dat zij naar believen beplanten, maar vergt daarvoor een gelijkwaardigen kosteloozen arbeid in zijne koffietuinen. Ook hier moet natuurlijk meerdere cultuur-dienst

over-betaald worden. Trouwens, men weet, dat in de Gouvernements-landen een dergelijk stelsel op meer dan een der aan Europeanen in erfpacht uitgegeven woeste gronden evenzeer praktijk werd.[1] Het is dan ook geheel in overeenstemming met het rechtsgevoel der inlanders.

Slechts enkele bijzonderheden in de Vorstenlanden behoeven nog aangestipt.

Door het groot aantal ambtenaren van lageren rang welke, evenals de functionarissen der aanzienlijker betrekkingen, bezoldigd moeten worden in grond-gebruik, was het van oudsher niet mogelijk aan allen heele desa's toe te wijzen als apanage. Het splitsen van desa's onder verschillende apanage-houders werd daardoor veroorzaakt. Naarmate het Vorstengebied inkromp, eerst in 1755, toen in 1812, toen weer zeer aanzienlijk in 1830, werd dit splitsen steeds sterker. Zoo hebben dan vaak 4, 5, 6 apanage-houders een brokstuk van die of die desa. Het spreekt vanzelf dat ieder dezer Loerah's (apanage-houders) in dat brokstuk zijn Bĕkĕl wil hebben als zijn gemachtigde; men kan dan zoo'n Bĕkĕl echter niet meer Dorpshoofd noemen, doch hij is een Zetbaas-Rentmeester geworden over het aan zijn Apanage-houder toegewezen brokstuk der desa. Dat hiermede het eigenlijke desa-wezen, het eigenaardige Javaansche dorps-bestuur uiteengerukt wordt, behoeft geen betoog.

Het ouderwetsch-agrarische systeem dat de Vorst alleen apanages placht uit te geven in de dicht bij de hoofdstad gelegene landstreken, die dan tevens meestal zeer vruchtbaar waren, leeft feitelijk nog voort in het gebied van den Sultan van Jogjakarta. Geholpen door de natuur van zijn gebied, heeft het Sultansgeslacht sinds 1830 vastgehouden aan den regel: slechts apanages aan zijn ambtenaren uit te geven in wat «Centraal-Jogja» ware te noemen; het gebied n.l. tusschen de rivier Progo ten Westen en de rivier Opak ten Oosten, en welk landschap de inlanders met den antieken naam Mataraman (= «Mataram-gebied») betitelen. Doch het gewest Koelon Prågå (d.i. «Bewesten de Progo»), en het gewest Goenoeng Kidoel (d. i. «Zuidergebergte»; liggende beoosten de Opak) heeft de Sultan voor zich blijven reserveeren. In Koelon Prågå bezit alleen de Kroonprins zijn apanage, nl. het landschap Pĕngasih;

---

[1] Dit geldt ten minste voor Java tot ca. 1890. *(Noot van 1918).*

dit is dus het «Kroonprinselijk Domein»; zooals weleer Wales in Engeland, Asturië in Spanje. Doch Goenoeng Kidoel heeft ten volle het karakter der oude «Buitengewesten» (*mântjânagârâ*) behouden, en brengt alléén geldpacht op, *padjèg*.

In het oude systeem dat alléén ééns per jaar, bij het feest van Mohamad's Geboorte («Moeloed») pacht werd opgebracht, is van lieverleê deze belangrijke wijziging gekomen, dat in de Vorstenlanden tweemaal per jaar die *padjèg* wordt betaald, de eene helft met Moeloed, de andere helft 6 Jav. maanden later, bij de Jav.-Moh. Vasten («Poeâsâ» of «Pâsâ»). Het eerste systeem ging uit van den stelregel dat men maar éénmaal 's jaars een rijstoogst won van de velden; het tweede ontwikkelde zich, èn toen, bij beter bevloeiïng, twee oogsten per jaar van een akker konden gewonnen, èn toen de apanages steeds dichter bij de hofstad kwamen, zoodat de apanage-houders des te gemakkelijker hun diverse dorpshoofden tweemaal per jaar konden oproepen ter hoofdstad èn tot pacht-betaling èn tot huldebrenging (*hoermat*); beide bij apanage-houders evenzeer geliefd.

De apanage-houders die grootere *loenggoeh's* bezitten, stellen ter administratie daarover meestal aan een inlandschen rentmeester, Jav. *Dèmang*; die dus een complex van desa's onder zich heeft, en deze dan ook zoowel fiscaal als politioneel vertegenwoordigt en bestuurt.

Evengoed als de apanage-houders, verhuren ook de Soenan van Soerakarta en de Sultan van Jogjakarta in hoogsteigen persoon gronden aan Eur. landhuurders.

Buiten de pacht (*padjèg*), waarvan de grondslag boven bleek, worden sinds oudsher nog zekere «extra-leveringen» door de dorpsbewoners gedaan aan hun Heer, hetzij onmiddellijk aan hun Vorst, hetzij aan diens apanagehouder. Het zijn onze «opcenten» op de «hoofdsom»; door den Javaan met de officiëele namen *râdjâpoendoet* (= «'s Vorsten opeisch»), of *takèrtoeroen* = «aandeel-afdracht») aangeduid. Aldus is de *padjèg* met zijn *takèrtoeroen* ons middeleeuwsche «schot en lot», d. i. «gelden» plus «òngelden»; want eigenlijk zijn deze extra's steeds geschenken in natura bij bijzondere gelegenheden. Bij verhuur van gronden aan Europeanen worden door dezen ook zulke «ongelden» bijna altijd in geld afgekocht; alleen graspacht, of cijns in fijne vruchten, blijft dikwijls bestaan.

Dat van ouds aan den grond óók heerendiensten (reeds

ouder-Jav. *kërig-Adji*, *krigadji*, d.i. «'s Vorsten levée-en-masse») kleven, spreekt van zelf.[1] Had weleer een Vorst een paleis (*kraton*) te bouwen, een vijver te graven, een rivier te verleggen, of wat dan ook, zoo kwam dit alles in kosteloozen arbeid gereed; ook tot het gansch niet zeldzame oorlogvoeren werd, nevens de staande troepen der Vorsten of Regenten, de gewone desa-man desnoodig opgeroepen.

Doch dit alles bleef òngeregeld; het ging naar toeval en luim. Men werd stelselloos opgekommandeerd, of met rust gelaten. Aan goede wegen enz. werd bovendien zeer weinig gedaan. Bij de hoogere eischen van een sinds 1830 in de verkleinde Vorstenlanden al vaster gevestigd Europeesch bestuur, werden deze heerendiensten, op den grond rustende, merkbaar zwaarder. Ook op de aan Europeanen verhuurde gronden wordt heel wat meer aan goed onderhoud van wegen, bruggen, waterleidingen,

---

[1] De Oud-Javaansche verzamelterm voor „heerendienst" is *nidjakârja* = „'s Vorsten werk". Het wetboek Çiwaçâsana, dat reeds minstens in 900 A° D. op Java rechtskracht had — immers reeds in de inscriptie van Sëndang Kamal (Madioen) van 913 Çaka = 991 A° D. genoemd wordt; als voortgevloeid uit de Hindoe-wetgeving van Manoe plus nationale oud-Mataramsche rechtsbegrippen — somt reeds verscheiden soorten van heerendiensten op; en o. a. daarbij *rig-rigan* = *kërig-kërigan*, dat zijn de *krigan*-diensten zooals ze nù nog heeten in Jogjakarta, of *krigadji* in Soerakarta. Verg. Jonker, op. cit. p. 281—282. Men bedenke, dat het groote gros der Hindoe-Javaansche tempels gewis met behulp van onbetaalden heerendienst gebouwd is. De druk der heerendiensten op Java moet vooral in 750—1500 A° D. ontzaglijk zijn geweest! —

(Gezwegen nog van den even ontzaglijken soldaten-dienst bij de telkens voorkomende dynastieke oorlogen vóór en na 1500, waarvan de speciale naam in den Jongjav. term „*bahoe-soekoe*"(-dienst), of „Arm-en-Been"-dienst schijnt voort te leven. Verg. Bijblad 261, bevattende Ambtelijke Voorschriften behoorend bij Ind. Stbl. 1857, n°. 116 (Landhuur-reglement voor de Vorstenlanden), dat sub 11, b onder de „diensten en leveringen" volgens Vorstenlandschen adat alléén deze 3 speciaal opsomt: „Walan, Bahoe Soekoe, Takar-toeroen"; d. i. dus: (1.) Geschenken in natura, (2.) Dienst in eigen persoon, (3.) Opcenten op de *padjëg*.

Voor *walan*, zie het Jav. Wdb. 1901, II, p. 51a; naar ik vermoed, is het echter een corruptie van *nawalan*, dus: „dat wat uit de Nawâlâ (of Piagëm) voortvloeit"; bahoe soekoe schittert er door afwezigheid bij bahoe (II, p. 642); takërtoeroen (I, p. 640a) is er zeer onvoldoende verklaard, doch zie daarvoor mijn art. Vorstenlanden (l. c. 1905), p. 625b—626a. Men vergete niet, dat bedoelde termen in Bijblad 261 gewis uit den koker zijn van C. F. Winter Sr., die pas in 1859 stierf.

Bijblad 771 is de kluts kwijt, door van „Bahoe, Soekoe" te spreken.) *(Toevoeging van 1918).*

dammen, duikers enz. gedaan, dan op de zoogenaamde *kèdjawengronden*, d.i. letterlijk de «door-Javanen-bewoonde», m. a. w. de «aan-Javanen-verbleven» gronden. De regeling door res. B. VAN BAAK in Jogjakarta, onder zorgvuldig gadeslaan der belangen van den kleinen man, in 1880 ingevoerd, staat, al naar gelang van afkoop door den huurder van heerendiensten voor Rijk en Politie, ½ dag éèns in de 5, of wel éèns in de 7 dagen toe voor suiker- en indigo-ondernemingen. Dit komt dus nog *bij* den Cultuur-dienst, dien de inlander op zulke landen verricht, volgens het bovengezegde. Doch *niet* mag de Heerendienst tot Cultuur-dienst worden gebruikt, d. i. *niet* tot arbeid op de velden-zelve.

De nadere rechten en verplichtingen van de Eur. landhuurders in de Vorstenlanden zijn laatstelijk vastgesteld in Ind. Stbl. 1884, nº 9,[1] gewijzigd bij Ind. Stbl. 1891, nº 255. De belangrijkste wijziging daarbij was, dat de termijn voor den inhuur der gronden van 20 op 30 jaar vergroot werd.

Samenvattende, vinden wij dus voor de agrarische rechtstoestanden in de tegenwoordige Vorstenlanden (de residentien Soerakarta en Jogjakarta), het volgende tweeledige resultaat.

1°. De zuiver-inlandsch geblevene, ouderwetsch-Javaansche agrarische toestand wordt er beheerscht door het feit, dat de Souverein de absolute Eigenaar is van allen grond; overtuigend blijkende uit het alles-beheerschende Halfbouw-stelsel, c. q. op slechte gronden het Driedeel-stelsel; Jav. *maron*, c. q. *mårâtêloe*.

2°. De Europeesche Landhuur heeft er op deze basis opgetrokken haar Wisselbouw-stelsel, c. q. voor koffiegronden haar Vaste-Aandeel-stelsel; Jav. *glebagan*, c.q. *bêngkokan*. Waarvan het eerste volstrekt parallel loopt met het Cultuurstelsel van Van den Bosch, het tweede een systeem is, dat evenzeer wel voorkomt op erfpachtsperceelen in de Gouvernements-landen.

B.

De Gouvernements-landen.

Sinds RAFFLES, na ernstig-bedoeld agrarisch onderzoek in

[1] Later vervangen door Ind. Stbl. 1906, nº. 93; en onlangs door het korsvorsche Ind. Stbl. 1918, nº 20. *(Noot van 1918).*

verschillende streken van Java,[1] op 11 Febr. 1814 zijne nieuwe «Regulation II. For the Collection of Land Revenue» proclameerde, den landbouwer over geheel Java daarin o. a. makend (art. 43) tot «an actual Renter of Land from Government», is èn de veelzeggende term Land-rente geboren,[2] èn in duidelijke woorden de stelling steeds gehandhaafd dat het Europeesch Gouvernement, als opvolger van den Javaanschen Souverein, wèl Domeinheer is over den bodem, maar dat de «opgezetenen» daarop uitoefenen erfelijke individueele bezit-rechten.

Raffles toch zeide in die «Regulation II», art. 61:

> «61. The nature of Landed Tenure throughout the Island, is now thoroughly understood. Generally speaking, no proprietary right in the soil is vested in any between the actual Cultivator and the Sovereign; the intermediate classes, who may at any time have enjoyed the Revenues of Villages or Districts, being deemed merely the executive Officers of Government, who received those Revenues only from the gift of their Lord, and who depended on his will alone for their tenure. Of this actual proprietary right there can be no doubt that it originally vested solely in the Sovereign; but it is equally certain that the first clearers of the Land entitled themselves, as their just reward, to such a real property in the ground, they thus in a manner created, that whilst a due tribute of a certain share of its produce for the benefit of being well governed, was paid to the Sovereign power, that, in return, was equally bound not to disturb them or their Heirs in its possession.»[3]

[1] O. a. U. Yule in Bantam; J. Crawford in Cheribon; J. P. Kraseberry in Tegal; J. C. Lawrence in Pêkalongan en Kêdoe; Eales in Sêmarang; Th. Mc Quoid in Djapara; A. Adams in Soerabaja; Hopkins in den Oosthoek, met H. G. Jourdan als medewerker. In Sêmarang onderzocht nog de Hollander Knops (zie hierna p. 342, noot 2).

[2] Reeds in eene „Minute" van 14 Juli 1813 had trouwens Raffles uitdrukkelijk den term „land rent" gebruikt: „I will only observe, ... that the whole of the Eastern Districts, taken together, will produce a land rent exceeding two millions and a half of Spanish Dollars annually, instead of ... etc." Substance of a Minute (zie volgende noot), p. 276.

[3] Aldus naar den eenig-authentieken tekst, te vinden in de officieele uitgave van het Eng. Gouvernement toentertijd: „Proclamations, Regulations,

De leer der Souvereiniteit van den Vorst over den grond werd daarmede gehandhaafd; aan de praktijk dezer leer werd echter, ten bate van een rustig en geregeld bestuur, de mogelijkheid tot willekeurige beschikking over dien grond ontnomen.

Desgelijks werd bij Kon. Besluit d.d. 20 Juli 1870 — het zoogenaamde Agrarisch Besluit, Ind. Stbl. 1870, n° 118 —, in art. 1 gestipuleerd:

> «Behoudens opvolging van ... enz., blijft het beginsel gehandhaafd, dat alle grond, waarop niet door anderen regt van eigendom wordt bewezen, domein van den Staat is.»

Is aldus het Domeinrecht van den Staat over den allermeesten grond op Java en Madoera in beginsel tot op heden, en om goede redenen, onaangetast gebleven, — in de uitoefening van dat recht zijn allengs zóó aanmerkelijke wijzigingen gebracht, dat tegenwoordig de agrarische toestanden in de Gouvernementslanden in tal van opzichten een gansch ander beeld te zien geven, dan die in de Vorstenlanden.

Achtereenvolgens moeten deze wijzigingen nader worden beschouwd.

I. De Dorpshoofden.

Een eerste, zéér ingrijpende wijziging was deze, dat sinds 1819, de vrijdom van belasting der ambtsvelden van de dorpshoofden werd opgeheven, terwijl als vergoeding daarvoor aan die hoofden werd toegekend een percentage, 8½ %, van de landrente door hunne desa's opgebracht.

In Raffles' Regulation II van 11 Febr. 1814 werd over dit belangrijke punt heengegleden; het is, alsof men niet wist

Advertisements, and Orders, printed and published in the Island of Java, by the British Government, and under its Authority. Vol. II. From Sept. 1813 to Sept. 1815. Batavia, A. H. Hubbard, 1816", p. 100.

Daarentegen is *juist dit artikel* (evenals de meeste andere trouwens ook) *foutief afgedrukt* in RAFFLES' bekende „Substance of a Minute recorded ... on the 11th Febr. 1814 etc.", London 1814, p. 193—194. Iets, dat niemand nog opmerkte; nòch Levyssohn Norman (1857), nòch S. van Deventer (1865), enz.

Gewoonlijk wordt bedoelde „Regulation II" aangehaald onder den titel „Revenue Instructions", dien Raffles er aan gaf in gezegde Substance of a Minute, p. 181; maar hij is on-officieel. „Regulation I" van dienzelfden 11 Febr. 1814 regelde het rechtswezen op Java.

dat deze toestand bestond; in art. 74 was toch gestipuleerd: [1]

> «74.— The Head of the Village shall be considered as the Officer of Government to be employed in the Collection of the Revenue, for which a certain portion of Land shall be allowed to him. In consideration of this, and possessing, as he will, due powers for its realization, he shall be considered as responsible for its whole amount. By this means.... etc.» (op. cit. p. 101).

Waar nu, in deze zelfde Instructies, bij art. 7, voor den inlandschen Assistent van den Eur. Collecteur der Landelijke Inkomsten, òf salaris, òf «a quantity of Land equal to such sum..... rent free» werd toegestaan; en desgelijks aan de lagere inlandsche Hoofden («Officer of Division» = Wadana of Demang) bij art. 19 werden verzekerd «certain allotments of Land, rent free, or sums of money monthly», — daar moet het weglaten van de woorden «rent free» in bovenvermeld art. 74 voor de dorpshoofden wel opzettelijk zijn geschied.

Men wilde zich blijkbaar de handen niet binden, of de kans loopen zich zelf in de vingers te snijden.

Commissarissen-Generaal hebben echter met hun d.d. 4 Jan. 1819 genomen Besluit, houdende «provisionele bepalingen nopens den aanslag en invordering der landrenten» (Ind. Stbl. 1819, n° 5) in art. 17 juncto art. 19 den knoop doorgehakt, en een beginsel aangenomen, dat sedert — óók bij de in 1872 wet geworden definitieve regeling der landrente — onaangetast is gebleven. In 1819 toch bepaalden zij in art. 17:

> «17°. Deze ambtenaren» — nl. de Residenten — «zullen naauwkeurig waken, dat geene dessas-hoofden, boven en behalven de hun procento gewijze toegekende belooning, eenige inkomsten genieten uit de landen tot hunne dessas behoorende, door dezelve zonder betaling van lasten voor hun eigen gebruik te nemen, of wel aan anderen te verhuren, met dien verstande nogtans, dat aan deze hoofden niet zullen vermogen te worden afgenomen de velden, aan hen of hunne voorgangers in hunne betrekking toegekend, mits deze velden even als alle andere, in de belasting deelen.»

---

[1] Desgelijks aangehaald naar de eenig-vertrouwbare uitgave in de genoemde Proclamations. Het belangrijkste werd weder gespatieerd.

Terwijl in art. 19 bepaald werd:

«19°. De hoofden zullen voor de inning en verantwoordelijkheid der gelden en het houden eener goede policie binnen hunne dessas, een inkomen genieten van acht en een derde ten honderd of een dubbeltje van iederen gulden», — versta: 10 duiten van een gulden à 120 duiten, dus 8⅓ % — «van de som, welke door hen aan den lande, voor landrenten zal worden opgebragt.»

De positie der dorpshoofden werd hierdoor gansch anders; financieel gingen zij achteruit, maatschappelijk tegenover hun desalieden niet minder.

Naar oud-Javaanschen adat toch genoten de dorpshoofden, zoolang zij in functie bleven, ⅕ der bouwvelden van hun desa gratis; feitelijk stond dus hun Heer — hetzij onmiddellijk de Vorst, of diens rechtverkrijgenden — hun ⅕ of 20 % van het bedrag der landrente van hunne desa's af; thans werd, sinds 1819, slechts 8⅓ % dier landrente aan hen afgestaan. Door Commissarissen-Generaal werd dus 11⅔ % der landrente — bij in den aanvang gelijk gebleven totaal-aanslag — afgewenteld van den kleinen man, en op de schouders der dorpshoofden gelegd.

Het is daarom interessant op te merken, dat Commissarissen-Generaal niet in ééns dezen stouten stap hebben gedaan; maar in twee tempo's. Immers, bij hun éérste officieele regeling der landrente, na het heengaan van het Britsche Bestuur, Stbl. 1818, n° 14, werd gezwegen van landrente-plichtigheid der ambtsvelden — men gleed over dit principieele punt heen, evenals Raffles gedaan had —; maar in art. 9 werd bepaald, dat, al naar gelang der meerdere of mindere draagkracht van de gezamenlijke gronden eener desa, het dorpshoofd van de op te brengen landrente zijner desa zou genieten resp. 8⅓ %; 12½ %; 16⅔; òf, bij de armste desa's .... 20 %.[1] D. i dus: in 1818 bewaarden Commissarissen-Generaal voor de

[1] „Art. 9. Daartegen" — nl. na eene eerlijke „verdeeling" der velden onder de ingezetenen in iedere desa — „zullen de hoofden voor de inning en verantwoordelijkheid der gelden, en het houden eener goede policie binnen hunne dessas, een inkomen genieten als volgt:

Wanneer de aanslag eener dessa beloopt twee honderd indische guldens en daarboven, *acht en een-derde ten honderd*, of *een dubbeltje van iederen gulden*.

Wanneer de aanslag loopt van honderd tot twee honderd indische guldens, *twaalf en een-half ten honderd*, of *vijftien duiten van den gulden*.

armste desa's nog den oud-Javaanschen adat, schiepen zelfs twee tusschen-categorieën; maar deden één jaar later, waarschijnlijk gemerkt hebbende dat er geen desa-onlusten kwamen na hun zéér ingrijpenden maatregel, den radicalen stap hunne laagste uitkeering aan de dorpshoofden van 1818, tot algemeen-geldende uitkeering voor gansch Gouvernementeel Java te proclameeren.

Voor wie Wet en Adat op Java kent, is het echter helder, dat de dorpshoofden óók nà 1819 bleven nemen, wat het Staatsblad hun niet meer toestond; nl. $\frac{1}{5}$ of 20 % der landrente van hun desa. Desa-onlusten waren daardoor voorkomen!

En als beste bewijs, hoe oude toestanden op Java met groote taaiheid blijven bestaan, zij het dan ook onder oogluiking, mag er gewezen worden op wat het I[e] deel van het Eindresumé in 1876 nog constateerde als resultaat der onderzoekingen in 1867—69:

> «De waarde van de aan het desahoofd toegekende ambtsvelden, wordt in sommige streken zeer verhoogd, doordat de ingezetenen zijner desa hem op de eene of andere wijze bij de bewerking kosteloos of tegen geringe vergoeding behulpzaam zijn, dan wel hem die bewerking geheel uit de hand nemen» (p. 92),

maar dan vooral dit:

> «Een tweede belangrijke omstandigheid waarop, bij de beoordeeling van de waarde van de aan de desahoofden als zoodanig toegekende sawah's, moet worden gelet, is, dat zij in vele desa's daarvan geen landrente behoeven op te brengen, dan wel bepaalde gedeelten van hunne sawah's vrij zijn, in andere, slechts voor een minder bedrag, worden aangeslagen, b.v. de helft of een derde van de som welke de overige landbouwers, naar evenredigheid van den aard en de uitgestrektheid hunner sawah's, moeten opbrengen.
>
> In al deze gevallen wordt hetgeen het hoofd anders in de landrente zou betalen over de gezamenlijke andere landrenteplichtigen omgeslagen.» (p.93).

Wanneer de aanslag loopt van vijftig tot honderd guldens, *zestien en tweederde ten honderd*, of *twee dubbeltjes van den gulden.*

Wanneer de aanslag minder dan vijftig guldens beloopt, *twintig ten honderd*, of *vier en-twintig duiten van den gulden.*"

Maar rechtens, en op den langen duur, hebben Commissarissen-Generaal met hun maatregel van 1819 de positie der dorpshoofden totaal veranderd, te hunnen nadeele, ten bate daarentegen der kleine luyden. Alleen reeds het feit, dat óók het ambtsveld van het dorpshoofd landrente-plichtig werd verklaard, het feit dus, dat, in de oogen der desa-lieden, hun Loerah, Běkěl, Pětinggi, of hoe dit hoofd heeten mocht, evengoed als zij belast werd door den Opperheer, was eene kortwieking in gezag der hoofden, die de agrarische toestanden in de Gouvernements-landen van stonde aan fundamenteel ging veranderen.[1]

II. De hoegrootheid van den aanslag der landrente.

Waar op Java de Souvereiniteit van den Vorst over allen grond in de eerste en voornaamste plaats bewezen wordt door het feit, dat de Vorst $\frac{1}{2}$ der opbrengst van de goede, $\frac{1}{3}$ der opbrengst van de slechte dorpsgronden — na aftrek der ambtsvelden van de hoofden — als landrente ontvangt, is het bedrag der landrente zoo te zeggen de Manometer dier Souvereiniteits-leer.

RAFFLES had de volheid dier leer in 1814 met art. 83 zijner «Regulation II . . . . . For the Collection of Land Revenue» gehandhaafd; alleen had hij, als tusschen-categorieën, ingeschoven eene landrente van $\frac{2}{5}$ bij middelsoort-sawah's of prima-droge velden, en eene van $\frac{1}{4}$ bij zeer slechte droge gronden. Zijn art. 83 toch decreteerde:

> «83.— The following is considered as the fairest scale for fixing the Government share from each species of Land, and ought to be referred to as much as possible as the general standard.
>
> *For Sawah Lands.*
>
> 1st Sort, $\frac{1}{2}$ of the Estimated Produce.
> 2d Sort, $\frac{2}{5}$ of Ditto.
> 3d Sort, $\frac{1}{3}$ of Ditto.

---

[1] Bij Ind. Stbl. 1826, n°. 19 is het collecte-loon (Jav. *pěnåmpå*) voor de desa-hoofden eerst „verhoogd" van 8$\frac{1}{3}$ % op 8$\frac{1}{2}$ %, en daarna bij Ind. Stbl. 1827, n°. 37 bepaald op 8 %; welk laatste percentage verder altijd is gehandhaafd. Sinds 1827 ontvangen de desa-hoofden dus wettelijk 12 % minder dan onder de oudere Javaansche toestanden.

Op de curieuze feiten in dit Hoofdstukje I is nog nimmer door iemand gewezen.

For Tagal Lands.

1st Sort, $\frac{2}{5}$ of the Estimated Produce.
2d Sort, $\frac{1}{3}$ of Ditto.
3d Sort, $\frac{1}{4}$ of Ditto.» (Proclamations; l. c. p 102).

RAFFLES' standaard: bij rijstvelden $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{5}$, $\frac{1}{3}$ der bruto-opbrengst, voor het Gouvernement, al naar gelang zij goed, middelsoort, of slecht waren; en bij hooge-en-droge gronden $\frac{2}{5}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ voor het Gouvernement naar diezelfde drie categorieën; — hield dus, te meer daar de aanslag volgens dezen standaard individueel was, het beginsel in, dat, evenals in de Vorstenlanden, de kleine man slechts bearbeider, vruchtgebruiker was van den grond des Opperheers.

Te voelbaarder blijft de leemte, dat in deze «Regulation II» gezwegen wordt over de al- of niet-landrenteplichtigheid der ambtsvelden van de dorpshoofden. Onkunde, of opzet?

Maar over de hoegrootheid van den aanslag der landrente gaan juist weer Commissarissen-Generaal zwijgen met opmerkelijke verzwegenheid. Terwijl zij den door Raffles ingevoerden individueelen aanslag dadelijk afschaffen, en den aanslag «dessasgewijze» herstelden, blijkt nergens, noch in Stbl. 1818, n° 14, noch in Stbl. 1819, n° 5 of 36, iet het minste van de basis waarnaar, huns inziens, de landrente geheven diende te worden! Zij lieten deze moeilijke kwestie ter zijde, door in beide eerstgenoemde Staatsbladen, in een gelijkluidend art. 3 te beslissen:

> «3°. Omtrent de bepaling[1] van het bedrag van den aanslag, zal met de hoofden en oudsten van elke dessa, eene overeenkomst getroffen worden.»

Daaruit vloeide in de praktijk natuurlijk voort, dat de Vorstenlandsche grondslag overal bestendigd bleef, tenzij ook al vroeger een desa door verheimelijking van allengs nieuw ontgonnen gronden er in geslaagd was zich aan de strenge praktijk van het Vorstenlandsche beginsel te onttrekken. Een op Java geenszins zeldzaam verschijnsel trouwens; waar men het immers in de kunst van belasting-ontduiking nog een eindje verder heeft gebracht, dan in de meeste andere landen.

[1] Met de haast ongeloofelijke drukfout „betaling" in Stbl. 1819! — Op deze drukfout heeft S. VAN DEVENTER in 1865 het éérst *(sic)* de aandacht gevestigd; zie diens „Bijdragen tot de kennis van het Landelijk Stelsel op Java", I (1865), p. 401 en noot 1.

Maar het beginsel-zelve werd in 1834 krachtig aangetast door een drog-redeneering van VAN DEN BOSCH, die haar weer noodig had voor het aangenaam maken van zijn sinds 1830 ingevoerd «Stelsel van kultures». In zijne Memorie van 24 Jan. 1834, bij de overgave van het bestuur aan den Gouv.-Gen. *a. i.* BAUD, waarvan een excerpt als «Eenige Zakelijke Extracten» werd opgenomen in Ind. Stbl. 1834, nº 22 als Bijlage A [1], durft hij eerst aldus beweren:

«De Javanen zijn, volgens de aloude volks-instellingen, verdeeld in *Tjatjas* of familien, dat is, *een hoofd, en meerdere huisgezinnen, van hetzelve afhankelijk.* Deze huisgezinnen bestaan niet alleen uit bloedverwanten, maar veelal uit arbeiders, aan het hoofd der Tjatja ondergeschikt..... De hoofden van de Tjatjas genieten van de rijstvelden aan hen afgestaan, naarmate van derzelver vruchtbaarheid, de helft of $\frac{2}{5}$ van den oogst.

Alle verpligtingen, tevens, berusten, volgens de aloude instellingen der Javanen, op den grond en niet op den persoon.

De Souverein heeft, dien ten gevolge» — Nota bene! — «het regt, om, of eene schatting van $\frac{1}{5}$ van al de gronden eener Tjatja, of wel persoonlijke dienst, voor de verschuldigde schatting, te vorderen.» (l. c. p. 45).

En bij deze, in het licht van al het voorgaande, zeldzaam-valsche redeneeringen—VAN DEN BOSCH wist blijkbaar niet eens wat een *tjatjah* was [2]; en zijn «dien ten gevolge» is monu-

---

[1] Deze Memorie werd in haar geheel afgedrukt in Bijdragen Kon. Inst., 2e Reeks, VII, 1863, p. 295–477, jammer genoeg op meer dan een plaats *met zéér hinderlijke drukfouten.* — Wat het Ind. Stbl. als „Eenige Zakelijke Extracten" overnam, is aldaar te vinden op p. 347–349, 350, 371–377, 423–438, en 441–442. Hierboven wordt verder aangehaald naar Ind. Stbl. 1834, dat alleen kracht van wet voor allen heeft gehad. De volledige Memorie, l. c. p. 347, heeft als drukfouten: $\frac{2}{3}$ (voor $\frac{2}{5}$), en $\frac{1}{4}$ (voor $\frac{1}{5}$), in bovenstaande zinnen!

[2] Jav. *tjatjah* is letterlijk „kerf"; dan overdrachtelijk „één streep (op den kerf-stok)", dan „éénheid van telling"; dan ten slotte „één werkbaar, landbouwend man" in een desa; in Compagnie's-stijl „één kop" (verg. „hoofdgeld").

VAN DEN BOSCH promoveerde dus het begrip „desa-man", „gemeene landbouwer", tot: familie-hoofd, tevens geërfde van een groot stuk desa-grond, die onder zich had een zeker tal „afhangelingen", die hem als hun hoofd erkenden, en aan welke hij stukken van zijn grond ter bewerking afstond. Feitelijk dus tot: onder-desahoofd (Jav. *bekel baeri*)! Dit als klein staaltje der betrouwbaarheid van zijne argumenten.

Naar oud-Jav. rekenwijze werd de eenheid gronds, de *djoeng*, gesteld op

mentaal! —, durft hij zelfs dit verwijt tegen RAFFLES voegen:

«De belastingen en diensten [nl. ten bate der Vorsten]...., waren door het gebruik geregeld, en bestonden, doorgaans, voor de eerste, in het $\frac{1}{5}$ van den oogst, of in eenen arbeid, die, gemiddeld, op 66 dagen in het jaar werd berekend. — Ook hierop was, onder het Engelsch bestuur, inbreuk gemaakt. De arbeid of zoogenaamde heeren-dienst was afgeschaft, en de belastingen op de bebouwde gronden van $\frac{1}{5}$ op $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{5}$ of $\frac{1}{3}$ [1] gebragt, naar mate van derzelver vruchtbaarheid, waardoor alzoo de aloude volks-inrigting, *het aartsvaderlijk bestuur*, den [sic!] bodem was ingeslagen, aangezien de tjatjas of geërfden, daardoor het middel verloren om eenig noemwaardig inkomen te trekken van de gronden, aan hunne afhangelingen afgestaan, of eenige diensten van dezelve te erlangen.» (l. c. p. 55). [2]

Hoe volstrekt-ongegrond dit $\frac{1}{5}$ ook moge zijn als cijns den Javaanschen Souverein, volgens VAN DEN BOSCH, van rechtswege toekomende, — de verkondiging er van in Stbl. 1834, n° 22, heeft reeds dadelijk den allergrootsten invloed gehad, omdat dit percentage in zoo hooge mate de handhaving en uitbreiding van het Cultuurstelsel vergemakkelijkte. Had men inderdaad het strenge Vorstenlandsche beginsel van «half om half» ook willen doorvoeren bij de Gouvernements-Kultures, dan zou het stelsel van VAN DEN BOSCH meer dan ondragelijk zijn geworden; het zou, met de harde hand van een door niemand gematigd

4 *tjatjah*, d. i. op 4 *padjeg*-plichtige „koppen" of landbouwers, ook Jav. *bahoe* of „arm, werkende arm" genoemd; vandaar weer de bekende aequatie 1 *djoeng* = 4 bouw (*bahoe* of *tjatjah*) gronds. Maar steeds werd hierbij het onbelaste ambtsveld van het dorpshoofd, de *loenggoeh* van den *Bekel*, niet medegeteld. Inderdaad was dan ook 1 *djoeng* = 5 *tjatjah* (of *bahoe*); maar voor des Vorsten schatkist moeide men zich, eenvoudigheidshalve, niet om den grond die geen, doch enkel om den grond die wèl landrente opbracht, en rekende dus steeds 1 *djoeng* = 4 *tjatjah* (of *bahoe*). Die 4 „koppen" per *djoeng* waren dan tevens heerendienst-plichtig; èn, landstormplichtig.—

(Vandáár ook in de Holl. bescheiden der 18e eeuw de term „Tjatjaasgelden" voor wat in de 17e eeuw „hooftgelt" had geheeten, resp. Jav. *patjoemplang*, *pålawang*; zie blz. 314 hiervóór met noot 3. *Toevoeging van 1918.*)

[1] En, voeg bij, $\frac{1}{4}$. VAN DEN BOSCH vergeet dit op meer plaatsen in zijne Memorie. Reeds het 1e Koloniaal Verslag (dat over 1849), wees hierop; off. uitgave, p. 151 noot. Verg. S. van Deventer, op. cit. II (1866), p. 2 en noot.

[2] Wat *cursief* staat in beide bovenstaande aanhalingen, staat ook *cursief* in het Staatsblad; de spatiëering van enkele zinnen is echter van mijzelven.

Oppergezag gedreven, in korten tijd tot onhoudbare afpersing hebben geleid.

Is het dus, van praktisch standpunt, warm toe te juichen dat VAN DEN BOSCH met zijn beginsel «$\frac{1}{5}$ aan den Vorst» dadelijk opgetreden is, — als leer was dat beginsel (zoogenaamd «gegrond» geheeten in de Javaansche toestanden) volstrekt valsch. De nuttigheids-reden, die VAN DEN BOSCH tot dit beginsel gebracht had, moest door een drogreden worden gedekt. Eerlijk, en goed, en tot hetzelfde einddoel voerende, zou het geweest zijn te zeggen: «Het Vorstenlandsche stelsel is hard. Passen wij dit toe op het Gouvernementeel stelsel van Kultures, dan zou het zelfs onduldbaar worden. Dààrom dan zullen wij het percentage van onzen aanslag in de Gouvernementslanden verminderen tot $\frac{1}{5}$.»

Maar dat de door VAN DEN BOSCH aangegeven norm van $\frac{1}{5}$ allengs regel werd, en leer, is zeker. Het eerste Koloniaal Verslag, dat over 1849, zeide weliswaar nog:

> «Voor de heffing (den aanslag der landrenten) bestaat geen vaste maatstaf; er is niet bepaald hoeveel van de opbrengst of, naar rede der uitgestrektheid, van den grond moet worden betaald» (off. uitg. p. 151),

terwijl het dan onmiddellijk verwijst naar RAFFLES' regeling van 1814, evenwel toevoegt «maar er is geen last om zich daaraan te houden»; — doch in 1866 kon resident S. VAN DEVENTER, beschikkende over alle archiefstukken aan het Ministerie van Koloniën, reeds constateeren:

> «Wel wordt thans aan landrenten, over het algemeen, niet meer geheven dan hetgeen, naar gissing, *één vijfde gedeelte* uitmaakt van de waarde van het produkt; maar dit is het gevolg, enkel van een allengs ontstaan konventioneel en dus willekeurig begrip, dat op geene wettige verordening steunt.» (Bijdragen enz., II, 1866, p. 3).

Bij Ind. Stbl. 1872 n° 66, in art. 2—3, werd echter de aanslag van de landrente *wettelijk op* (hoogstens) *één vijfde der bruto-opbrengst gesteld*, door de bouwgronden te verdeelen in 10 klassen, al naarmate zij van f 100.— tot f 10.— jaarlijksche bruto-opbrengst per bouw (*bahoe*) van 500 □ R. r. werden geschat, en dan daarvan jaarlijks te heffen eene landrente van

resp. f 20. —, naar die 10 klassen dan afdalende, tot f 2.— per bouw. [1]

Hiermede had dus het beginsel-Van den Bosch voor goed gezegevierd over het beginsel-Raffles. Moet dit, uit economisch oogpunt, krachtig worden toegejuicht, de weg tot die zege is zéér onzuiver geweest. Wie in den trant van VAN DEN BOSCH enkel opportuniteits-beginselen aanvoert, moet als getuige over Javaansch agrarisch recht gewraakt worden.

Door de afkondiging van Stbl. 1872, n° 66 — voorbereid door eene praktijk die in 1830 begon — is alzoo het beginsel van het Staatsdomeinrecht wel is waar ongeschokt gebleven, doch de strenge uitoefening van dat recht op Java, voorgoed, en gelukkigerwijs, in de Gouvernements-landen opgeheven.

III. De wijze van aanslag der landrente; in natura, of in geld.

Daar, volgens Vorstenlandsch agrarisch recht, de *padjĕg* in geld niets anders is als de gelds-waarde van den halven oogst der volks-gronden in eene desa, zoo bleef van oudsher voor den Vorst of zijne apanage-houders de mogelijkheid open om hetzij in natura, hetzij in geld te ontvangen; mits dat fixum der helft hun maar betaald wierd.

Voor de allengs ingekrompen Vorstenlanden, reikende toch nog van Banjoemas tot Kĕdiri, werd dat uitdrukkelijk vastgesteld in art. 39 van het inlandsche Agrarische Wetboek, de Anggĕr Sĕpoeloeh van 4 Oct. 1818, hiervóór (blz. 319—320) reeds aangehaald; voor de Gouvernements-landen handhaafde reeds RAFFLES op 11 Febr. 1814 in zijne Regulation II datzelfde recht, nu echter bepaaldelijk als eene concessie aan de desa-lieden, daar een Eur. Gouvernement veel liever geld ontvangt. Hij bepaalde toch, nà de artikelen 83—85 waarin hij zijn bovenvermelden standaard van landrente-aanslag (zie blz. 334—335) had vastgesteld, over «Kind payment» (betaling in natura):

> «87.— The option of Kind payment is still left to the Renter on many accounts; in consideration partly of the

[1] Feitelijk hoogstens *één vijfde*; want b.v. de 1e klasse, die f 20.— per bouw moest betalen, bestond uit „die gronden, wier gemiddelde jaarlijksche bruto opbrengst meer [sic] bedraagt dan f 100.—"; de 2e klasse, met f 18.— landrente, ging van f 90—f 100 bruto-opbrengst; enz.

present scarcity of specie throughout the Country, partly as being agreeable to their ancient usages, which will always be paid the greatest attention to; but chiefly as by leaving this double mode of payment open, the assessment, both in this and future Settlements, will be able to be proceeded with on the justest and best principles; ....

88.— Paddy or Rice, however, are the only two articles to be received; Maize is considered in estimating the produce of the Taggal Lands to produce the justest assessment, but this must be invariably commuted for a Money Rent on fair principles. To Sawah Landholders only will the option of Paddy or Rice deliveries be given. As cultivators in most cases hold some of each description of Lands, this distinction will not be felt as a hardship.»

Maar, was hier dus al een restrictie, — in het voorafgegaan art. 86 werd een «zachte dwang» op de Inlanders uitgeoefend om tòch maar in geld te betalen, *niet* in natura; want daar stond:

«86.— The Head of the Village will deliver his Money Collections to the Officer of Division", [= den inl. Wadana, of Demang, enz.] «in such instances as may be directed by the Collector» [= den Europ. Collecteur der Land. Ink.]. «But all payments in kind must be made actually into the Collector's Office on the Head Station, the expenses of bringing it falling entirely on the Renters. This is done chiefly with a view to discourage such species of payments, Government wishing to receive, as far as practicable, their Revenues in money alone. In ordering this, regard has also been had to former custom, the contingent [in katoen, indigo, koffie, peper] under the Dutch Administration having always been thus delivered in.» (op. cit. p. 102).

Commissarissen-Generaal vergemakkelijkten echter de betaling der landrente in natura aanmerkelijk, vergeleken bij het bovenstaande van RAFFLES. In een bijna gelijkluidend artikel (Ind. Stbl. 1818, nº 14, *art. 10* = Ind. Stbl. 1819, nº 5, *art. 20*) bepaalden zij toch:

«20º. De landrenten zullen kunnen worden voldaan in geld of in producten naar keuze. Bij den

aanslag van elke dessa zal worden bekend gemaakt de prijs, voor welken de producten zullen worden aangenomen, en tot het ontvangen en rigtig behandelen der in betaling te geven producten, zullen worden aangelegd pakhuizen zoo nabij mogelijk de dessas, ten gerieve der ingezetenen.»

Vriendelijker kon het nauwelijks; er zouden Staats-pakhuizen zelfs worden opgericht «zoo nabij mogelijk de dessas», om den kleinen man «naar keuze» zijn landrente te laten betalen in natura of in geld!

Doch, voor zoover er uitvoering mocht gegeven wezen aan deze welwillende, en in menig opzicht zeker heilzame voornemens, werd ook daarin radicale wijziging gebracht door het in 1830 opgekomen Cultuurstelsel, aangezien nu het alternatief van betaling «òf in producten» *omgezet* werd in het alternatief «òf in arbeid». Het genoemde Eerste Koloniaal Verslag, dat over 1849, dus uit den bloei van het Cultuurstelsel, constateert dan ook het volgende:

«De landrente wordt opgebragt in geld; doch tegen vrijstelling van landrente verrigt de bevolking ook *arbeid* ten behoeve van den souverein. De kwijting der landrente kan dus, van dien kant beschouwd, gezegd worden te geschieden hetzij in arbeid, hetzij in geld.» (l.c.).

Dat hier eerst arbeid, en pas in de tweede plaats geld wordt genoemd, was om goede redenen!

Het Cultuurstelsel heeft dus in 1830 aan het van ouds op Java gevestigde alternatief der betaling van de landrente in geld of in natura, op Gouvernements-gronden een feitelijk einde gemaakt; terwijl er een wettelijk einde aan werd gemaakt door het genoemde Ind. Stbl. 1872, n° 66, houdende «Regeling voor den aanslag en de inning der landrente», waarin alleen gesproken wordt van aanslag in geld, zonder dat van het andere ook zelfs nog maar gerept werd.

IV. Het erfelijk individueel grondbezit der Inlanders.

Aan RAFFLES komt de eer toe, dit gezonde nieuwe denkbeeld het eerst opgenomen te hebben in de Eur. wetgeving voor Java en Madoera, voor zoover Gouvernements-grond. Het berustte natuurlijk op de uitkomsten van het voorafgegaan agrarisch

onderzoek, en op de overweging dat de zuiver-Javaansche agrarische toestanden plaats lieten voor de grootste willekeur en «zinnelijkheid» des Vorsten. Waar RAFFLES wel het strenge beginsel overnam van den Vorstenlandschen landrente-aanslag, geeft hij als tegenwicht aan de desa-lieden tevens de verzekering dat *primo* deze aanslag nooit verhoogd zal kunnen worden boven den door hem vastgestelden standaard, en *secundo* dat, «whilst they conduct themselves well, that Land will never be taken from them» (art. 85) — hetgeen de Jav. Vorst wèl naar luim mocht doen —; en spreekt hij, zooals wij boven (blz. 329) reeds zagen, in art. 61 zelfs van den plicht des Gouvernements jegens de hun grondlasten behoorlijk betalende desa-lieden «not to disturb them or their Heirs in its [scil. the Land's] possession».

Aldus deed het beginsel van het erfelijk individueel grondbezit der Javanen in de wetgeving zijn intrede, te meer daar RAFFLES niets wilde weten van landrente-aanslag desa's-gewijze, maar uitdrukkelijk in art. 73 voorschreef den individueelen aanslag voor ieder landbouwer persoonlijk.[1] Met hem en zijne erven zou dus het Gouvernement, indien de man zijnerzijds zijn plichten vervulde, enkel en alleen nog te maken hebben. Van Communaal grondbezit wordt in de gansche Regulation II niet gerept; laat staan van voorschriften, te volgen bij zulk grondbezit. Waar nu RAFFLES uit het voorafgegaan agrarisch onderzoek wel degelijk tot de wetenschap is *moeten* komen dat zulk communaal grondbezit, met jaarlijksche verdeeling nog wel, ten minste in het Sĕmarang'sche, bestond,[2]

[1] „.... the assessment of the Land Revenue, to be realized, not from the Village generally, but from each Individual Cultivator inhabiting it."

[2] Voor het regentschap Sĕmarang toch had „Mr. Knops, a Dutch Gentleman, and one of the Commissioners on Java Affairs", Raffles' Substance of a Minute, London 1814, p. 180; vermoedelijk de ingezetene der stad Semarang J. H. D. KNOPS, zie toch den „Java Annual Directory and Almanac for 1816", achteraan; en vorg. blz. 329, noot 1 hiervóór; — gerapporteerd:

„A Javanese has no rice-fields which he can call his own; those of which he has the use this year, will be exchanged next year for others.

As there are more people than rice-fields (I speak only of the Regency of Samarang) the latter are circulating from one person to another, through the whole village; and if any one were excluded, he would infallibly emigrate.

This usage, of high antiquity, meets with no objection; and

en er tòch over zwijgt in zijne regeling, is het blijkbaar zijn besliste wil geweest dat Communaal bezit op te heffen, en het erfelijk individueel bezit op Java en Madoera algemeen heerschend te maken.

Commissarissen-Generaal namen dadelijk een gansch ander standpunt in. Deels door de ervaring geleerd, deels om den landrente-aanslag voor het Gouvernement te vereenvoudigen, herstelden zij allereerst den aanslag «dessasgewijze» (Ind. Stbl. 1818, n° 14, *art. 1* = Ind. Stbl. 1819, n° 5, *art.* 1), en bepaalden — na een kleine aarzeling in 1818, toen zij, blijkens art. 8, alléén communaal grondbezit kenden, of wilden kennen — in 1819 in hunne art. 12—14: dat de één-malige *verdeeling* der desa-gronden, dus het echte «communaal bezit met vaste aandeelen» *regel* zou wezen, onder voorwaarde echter, dat daarbij *geen inbreuk* zou worden gemaakt op de oudere rechten der erfelijk-individueele bezitters.

Want die artt. luiden:

«12°. De hoofden en oudsten des volks in iedere dessa, zullen de velden onder de Ingezetenen verdeelen naar billijkheid zonder partijdigheid, en uit die verdeeling geene winsten mogen ontleenen, noch meer omslaan dan de algemeene huur» — versta: de landrente-aanslag der geheele desa — «bedraagt, op straffe van, anders handelende, als knevelaars te worden beschouwd.

13°. Deze verdeeling zal onverwijld in alle dessas moeten gevolg nemen, zonder dat men daarmede tot den aanslag zal moeten wachten.

14°. De residenten zullen toezien, dat bij deze verdeeling de wettige bezitters der velden, zoo als daar zijn de eerste ontginners der gronden of der zelver erfgenamen, en anderen, die volgens de herkomsten der Inlandsche bevolking uit eenigen anderen hoofde, als wettige bezitters beschouwd moeten worden, in hunne regten niet worden verkort.»

Zoo was dan het door Raffles voor het eerst geformuleerde

since they are all enjoying the same land alternately, there can be no room for complaint.

The Javanese cannot, therefore, think himself entitled to the possession of the rice-fields." (op. cit., p. 180—181).

En zie nu het vervolg van deze aanhaling op de bladzijde hierna, noot 2.

groote beginsel van erfelijk individueel bezit, althans als beginsel gered; weerstond het zelfs den sinds 1830 met kracht groeienden aandrang van het Cultuurstelsel, om alle grondbezit zooveel mogelijk in communaal bezit om te zetten [1]; en werd het door de Agrarische Wet van 9 April 1870 (Ind. Stbl. 1870, nº 55) tot een rechts-titel verheven, omdat in *alin. 4* daarbij aan de erfelijk-individueele bezitters — en aan hèn alléén — gelegenheid werd geopend om voor hunne gronden den z. g. agrarischen eigendom te verwerven. Immers die alinea zeide:

> «Grond, door inlanders in erfelijk individueel gebruik bezeten, wordt, op aanvraag van den regtmatigen bezitter, aan dezen in eigendom afgestaan onder de noodige beperkingen, bij algemeene verordening te stellen en in den eigendomsbrief uit te drukken, ten aanzien van de verpligtingen jegens den lande en de gemeente en van de bevoegdheid tot verkoop aan niet-inlanders.»

In oorsprong is het erfelijk-individueel bezitrecht een eerste ontginners-recht, daarna overgegaan op de nakomelingen van die eerste ontginners; gelijk RAFFLES dan ook met name sprak van «the first clearers of the Land», [2] en Commissarissen-Generaal het recht bleven toekennen aan «de eerste ontginners der gronden of derzelver erfgenamen». Een en ander trouwens in overeenstemming met den eigen inlandschen naam, die vrijwel over geheel Java voor zulk bezit geldt, nl. Jav. *jåså*, letterlijk beteekenend: «door krachtsinspanning iets te voorschijn brengen

---

[1] VAN DEN BOSCH orakelde in 1834: „Alle gronden toch op Java, zijn *gemeente gronden*, dat is, zij zijn tusschen de gezamenlijke dessa's verdeeld, en worden door de ingezetenen derzelve, gemeenschappelijk bezeten." (Ind. Stbl. 1834, nº. 22, p. 48). Men moet maar durven!

[2] Het onmiddellijk vervolg van KNOPS' Rapport, op blz. 342—343 hiervóór in de noot aangehaald, luidt:

„It is different, with respect to the *gogos* or lands, where the mountain or dry rice is cultivated.

The Javanese who clears such lands from the root of trees, brushwood, &c., and renders a wilderness fit for cultivation, considers himself as proprietor of the same, and especially as owner of what it produces, on which no taxes are levied. These lands admit of cultivation every second year only, which, however, is no loss to the proprietor, whose harvest is more abundant in consequence." (l. c. p. 181).

Voor RAFFLES' eigen woorden „the first clearers of the Land", voor àlle soorten van land bedoeld, zie blz. 329 hiervóór.

wat er nog niet is»; vandaar dan ook weer het bijvoegelijk nmw. *jasan* = «zelf-gemaakt, zelf-aangelegd». In West-Java, waar dit soort bezit zoo te zeggen algemeen is, gebruikt men zelfs de sterkere termen *milik* (van 't Arab.), d.i. «rechtmatig eigendom», of *banda*, d.i. «kapitaal, have, goederen»; ook al erkent men in Bantam en in de Preanger Regentschappen, waar resp. beide laatste woorden de gebruikelijke zijn, dat dit zakelijk en erfelijk recht op den grond door de hoogheids-rechten van het Gouvernement belangrijk beperkt wordt.

Wat aangaat de verbreiding van dit erfelijk individueel bezit thans op Java, kan men zeggen dat het algemeen voorkomt in West-Java, gerekend bewesten eene lijn Cheribon-Tjilatjap; voorts eveneens algemeen in (het door Madoereezen vooral bevolkte) Oost-Java, beoosten eene lijn die halfweg tusschen de steden Pasoeroean en Probolinggo naar het Zuiden getrokken wordt; eveneens op Madoera, en het eilandje Bawean. Terwijl het bovendien in verscheidene desa's nog voorkomt van het tusschengelegene groote stuk van Midden-Java, waar echter het communaal grondbezit den boventoon voert. [1]

V. Het communaal grondbezit.

Dit is daarom te ingewikkelder, wijl het onderscheiden moet worden in 2 hoofd-afdeelingen: 1°. communaal bezit *met vaste aandeelen*; [2] 2°. communaal bezit *met wisselvallige verdeeling*;

---

[1] Verg. over deze verbreidheid der verschillende vormen van grondbezit o. a. Eindresumé, I, 1876, p. 17 met p. 59; en de hierachter te noemen bronnen.

[2] Hier stelde Mr. VAN DEVENTER in het copie-hs. met potlood in 1904 de vraag: „Wie zijn de rechthebbenden op die *vaste* aandeelen?"

Zelve heeft hij daarop impliciete het antwoord gegeven in Paragraaf 2 van zijn Overzicht (1904) — verg. mijn Voorbericht hier, blz. 307 — met dezen zin:

„Elders [n.l. elders, dan bij „communaal bezit met periodieke verdeeling of verwisseling"] is — al komen ook hierbij veel schakeeringen voor, waarbij noch herverdeeling, noch verwisseling geheel uitgesloten zijn — de beschikbare bouwgrond in een aantal stukken verdeeld die alleen indien het recht van den gebruiker komt te vervallen (bijv. door overlijden of door het verlaten der desa) op een vervanger (in geval van overlijden bij voorkeur een zoon of schoonzoon) van den vorigen gebruiker overgaan; dit is het *communaal bezit met vaste aandeelen*." (p. 14).

Men zou dit Jav. grondaandeel-recht dus gevoegelijk kunnen vergelijken met het, eenige jaren geleden in ons land beroucht geworden, *Erfgooiers-recht*; of het *Grootburgerschaps-recht* dat in sommige steden (o. a. Kampen) op de gemeenteweide wordt uitgeoefend door Grootburgers en Grootburgeressen; of het thans al meer in Nederland door afkoop verdwijnende *Marken-recht*. Het erfrecht van de (oude) ingezetenen speelt bij dit alles de hoofdrol. *(Noot van 1918).*

terwijl dan nog als onderafdeeling daarbij komt 3°. communaal bezit *met jaarlijksche verdeeling*. In deze opeenvolging is tevens zoo goed als zeker de lijn der historische ontwikkeling aangegeven.

Want tegenover het eerste-ontginners-recht, waaruit dan het erfelijk-individueele bezitrecht weer voortvloeit, staat van oudsher het gezamenlijke-desa-recht. Beide zijn primaire rechten, wortelend in het natuurlijke rechtsbewustzijn. De man die woesten grond, «niemand's grond» (*rem nullius*), ontgint door eigen éérsten arbeid, krijgt daarop, volgens alle natuurlijk menschelijk gevoel, een vóór-recht. Maar óók is het waar, dat zoodra een zeker getal individuen, die te voren als eenlingen in de wildernis hadden geleefd, samengroepen tot een dorpsverband — hetzij om beter vijanden te kunnen weerstaan, of om gezamenlijk de vruchten van een bedrijf te kunnen plukken, of door de geneigdheid enkel tot samenwoning, of door de natuurlijke uitbreiding van één stam-huis tot méér huis-gezinnen; of waarom ook — ieder dier eenlingen een deel zijner vóórrechten moet prijsgeven ter wille van het meerdere heil der gemeenschap. Zij doen zulks niet uit edelaardigheid of altruïsme; zij *moeten* zoo doen, krachtens de Wet van Evenwicht. Doen zij het niet, dan spat het dorp weer uiteen; òf wel, zij gaan elkaar te lijf, en vestigen de vóór-rechten der Sterkeren boven de Zwakkeren. Deze laatste uitweg is natuurlijk de gebruikelijke; want vechten is een genot voor jongens, wilden, en daarmede gelijkgestelden.

Ontwikkelt zich dan verder boven een zeker tal van verspreide dorpen een centraal gezag — eene ontwikkeling, die ook bij voorkeur langs oorslogspaden gaat —, dan wil dat, met name in een Oostersch land, zeggen, dat er een Landsheer komt die Despoot is. Naar lust en luim legt hij lasten op. Den druk dier lasten tracht het dorpshoofd, zelf een despootje, af te wentelen op den kleinen man; en daar op Java het individualiteits-gevoel gering, de gezags-aanbidding groot, en de landelijke middelen van bestaan voor allen vrijwel gelijk zijn, zoo zullen hier de lasten komen te rusten op het grondbezit der kleine luyden, en zal het best aan aller billijkheidsgevoel worden voldaan, indien, na reserveering van den grond voor het dorpshoofd, de lusten van den overigen grond gelijkelijk worden verdeeld onder de gewone desa-lieden.

Zoo ontstond op natuurlijke wijze het communaal bezit op

Java, en vooral daar, waar de macht der Vorsten zich het sterkst liet voelen; dat is dus: in Midden-Java, waar sinds eeuwen de residenties der verschillende dynastieën, die over het grootste gedeelte van het eiland regeerden, gevestigd waren. In Bantam slechts wist zich een onafhankelijk Centraal gezag sinds circa 1525 A. D. te handhaven, terwijl dáár ook de voorschriften van den Islâm, met zijn begrippen van vrijen grond-eigendom, den meesten ingang konden vinden. De Preanger, feitelijk onderworpen in 1625 door den Midden-Javaanschen Vorst, was toch te ver afgelegen, te zeer een afgesloten bergland, om niet goeddeels zijn eigen levensgang te behouden. Batavia en Krawang kwamen spoedig onder het gezag der Compagnie. In den Oosthoek, Probolinggo en Bĕsoeki, heerschte tot ca. 1750 zoo goed als onafhankelijkheid van Midden-Java, terwijl daarnà de Compagnie er binnenkwam als heerscheres. Het eiland Madoera heeft uit zijn aard steeds een afgezonderd leven geleefd, bakermat als het tevens was van de meer vrijheidlievende en hartstochtelijke Madoereezen, die na 1750 tevens Java's Oosthoek gingen bevolken onder bescherming der Compagnie.

Zoo moest het komen, dat, gelijk reeds gezegd werd, het communaal bezit den boventoon ging voeren in Midden-Java; van Cheribon en Banjoemas tot en met Pasoeroean, in globale begrenzing. Hier was men het dichtste bij het centrum, het meest onderworpen aan de strenge toepassing van het oude Javaansch-agrarische recht, het dichtste ook bij de hand om opgeroepen te worden tot dienstprestatie aan dat centrale gezag. Het was voor de bewoners van dit, vooral ook door zijn vruchtbaarheid uitmuntende, Midden-Java, geen ongehoordheid om, bij belangrijke werken in de hoofdstad, of in geval van oorlog, opgeroepen te worden, en pas een half jaar daarna of nòg later terug te keeren in hun dorpen. Regel dienomtrent bestond niet. Men wist wel, wanneer men zijn desa verliet in dienst van den Vorst; maar niet, wanneer men er weder zou keeren.

Is het wonder, dat dan de overblijvenden in het dorp maatregelen namen? Dat zij niet zoolang — hoe lang wisten zij zelven immers niet — den grond, door de weggeganen te bewerken, braak lieten liggen? Dat er integendeel herverdeeling plaats had van den tijdelijk ledig-gelaten grond onder de jonge mannen of andere dorpskrachten, die nog geen of onvoldoende emplooi

hadden gevonden? Dat zulk een herverdeeling plaats had, krachtens den *consensus* van alle belanghebbende dorpsgenooten? Dat aldus het desa-verband, dat eerst tot communaal bezit met vaste aandeelen geleid had, door zulke uit de natuur der dingen geboren maatregelen zelf weer versterkt werd; zich allengs omzettend in een desa-dwang, waaraan allen zich te onderwerpen hadden die aandeel wilden krijgen, of aandeel wilden behouden in de gezamenlijke dorpsgronden?

Integendeel; voor Java ten minste. Langs geheel natuurlijken weg heeft eerst het Centrale Vorstengezag op Java in die streken waar het zich het meest kon doen gelden, het communaal bezit bevorderd met vaste aandeelen; heeft daarna, door al meer drukkende heerendiensten te eischen van verschillende desa's, daar de praktijk doen ontstaan van wisselvallige herverdeeling der tijdelijk vacante gronden, straks ook de praktijk van herverdeeling zoo nu en dan eens van alle desa-gronden gezamenlijk; en heeft, *bij grooten regelmatigen druk* op bepaalde desa's, dan weer het denkbeeld doen ontstaan van jaarlijksche verdeeling der bouwvelden, als het meest billijk voor alle dorpsgenooten tegenover de lasten, hun evenzeer zonder aanzien des persoons van hoogerhand opgelegd.

En, profiteerend van dezen weer zoo natuurlijken maatregel, heeft eindelijk het in 1830 ontstane en spoedig snel verbreide Cultuurstelsel, met zijn inderdaad zéér zwaren en regelmatigen druk op den kleinen man, op de meest forsche wijze bevorderd wat daarvóór nog slechts verspreid voorkwam. Zoodat het communaal bezit met jaarlijksche herverdeeling der dorpsgronden — de ambtsvelden der desàhoofden, als óók landrenteplichtig sinds 1819, vaak mede ingesloten! [1] —, tot een ook thans nog, nà de afschaffing (behoudens van de Gouvernements-koffiekultuur) [2], zéér veel voorkomend verschijnsel is geworden over het grootste gedeelte van Midden-Java.

In cijfers uitgedrukt, is thans de helft van den bebouwden Gouvernements-grond op Java in erfelijk-individueel

[1] Volgens Kol. Verslag van 1898, fol. 98 werden de ambtsvelden der dorpshoofden in niet minder dan 3407 desa's der Gouvernements-landen mede verwisseld; tegenover 21.675 desa's waar deze ambtsvelden vast waren; en 5167 desa's waar géén ambtsvelden voorkwamen.

[2] Thans, eindelijk!, óók afgeschaft bij de Wet van 8 Mei 1915 (Ind. Stbl. 1915, no. 491). *(Noot van 1918).*

bezit, de andere helft in communaal bezit; afgezien daarbij natuurlijk van de gronden sub A en C hier behandeld, afgezien dus van de Vorstenlanden, en van de Particuliere Landerijen met de Pĕrdikan-gronden; welke laatste categorie, C, trouwens maar iets meer dan 8½ % der oppervlakte van Java en Madoera beslaat.

Zoowel het agrarisch onderzoek in 1887, als dat in 1892 gehouden, heeft deze merkwaardige verhouding aan het licht gebracht; zooals blijkt uit het Koloniaal Verslag van 1893, fol. 93—96, en Bijlage U aldaar.

En nader onderverdeeld, is op West-Java (nl. Bantam, Preanger, Krawang [1], en het kleine stukje Gouvernements-grond in Batavia) [1], alsmede op oostelijk Oost-Java (nl. Bĕsoeki), het erfelijk-individueel bezit algemeen voorkomend, zonder uitzondering; maar is in het tusschengelegen Midden-Java, beginnend dus met Cheribon en eindigend met Probolinggo, de verhouding van het communaal bezit tot het erfelijk-individueel bezit als twee tot één. Te zamen geeft dat dan voor al de Gouvernements-landen op Java de genoemde merkwaardige verhouding Half om Half; terwijl op Madoera uitsluitend erfelijk-individueel bezit voorkomt.

Voorts, wat de onderlinge verhouding aangaat tusschen de 3 vormen van communaal bezit, telt het Communaal Bezit met Vaste aandeelen daarvan 55 %, het Communaal Bezit met Wisselvallige Verdeeling 12 %, en het Communaal Bezit met Jaarlijksche Verdeeling 32 %.

En, voor zooveel de localiseering betreft van het communaal bezit, is dit bijna de éénige vorm van grondbezit in de oude residentie Kĕdoe, die thans, sinds 1902, de oude residentie Bagĕlen in zich heeft opgenomen; terwijl het ook zéér sterk overwegend is in de residentiën Cheribon, het oude Sĕmarang, en Soerabaja; en ook nog krachtig in de meerderheid in de oude residentie Pĕkalongan, Banjoemas, het oude Bagĕlen, Madioen, en Kĕdiri. Half om half met erfelijk-individueel bezit is het in de oude residentie Pasoeroean, die sinds 1902 het sterk individueele Probolinggo in zich heeft opgenomen; alsmede in de oude residentie Djapara, sinds 1902 met Sĕmarang samenge-

[1] Krawang en Batavia zijn samengesmolten tot ééne residentie bij Ind. Stbl. 1901, n°. 68.

smolten. In de minderheid slechts is het in de oude residentie Tĕgal, sinds 1902 in Pĕkalongan opgegaan; alsmede in Rĕmbang.

Daarvan is het Communaal Bezit met Vaste Aandeelen dan weer bijna uitsluitend heerschende in Banjoemas, en geheel uitsluitend zelfs in de oude residentiën Bagĕlen, Kĕdoe, en Probolinggo; komt het Communaal Bezit met Wisselvallige of Jaarlijksche Verdeeling als overheerschend voor in de residentiën Rĕmbang, Madioen, Kĕdiri, Soerabaja, en het oude Djapara; terwijl in de overige gewesten van Midden-Java, nl. Cheribon, en de oude residentiën Tĕgal, Pekalongan, Sĕmarang, en Pasoeroean het Communaal Bezit in alle 3 vormen vrij gelijkelijk vertegenwoordigd is.

Men ziet hieruit tevens, dat b.v. in Rĕmbang, naast een groote meerderheid van erfelijk-individueel bezit het communaal bezit zich voordoet in zijn jongeren, verdeelenden vorm; terwijl daarentegen in het oude Kĕdoe, waar àlgemeen het communaal bezit heerscht, zich dat daar weer uitsluitend voordoet in zijn oudsten vorm, met vaste aandeelen.

Voor een uitstekend en aanschouwelijk overzicht ten deze, raadplege men vooral de «Kaart aantoonende districtsgewijze den aard van het grondbezit op Java en Madoera, door K. F. HOLLE, ... samengesteld naar de gegevens van de Gewestelijke autoriteiten», in 1895 op het Topographisch Bureau te Batavia in kleurendruk vervaardigd, en als Bijlage toegevoegd achter het Koloniaal Verslag van 1895.

Waar het Nederlandsche Gouvernement door de invoering van het Cultuurstelsel zoozeer het ontstaan van Communaal bezit, en niet minder de periodieke jaarlijksche verdeeling van dit soort bezit gedurende 1830—1865 sterk in de hand had gewerkt, was het niet meer dan billijk, dat, toen de opruiming van het Cultuurstelsel begon, de gelegenheid werd gegeven aan de inlandsche bevolking om, desverkiezend, terug te gaan tot haar oudere agrarische toestanden; of, in het algemeen, om bij meerderheid van stemmen, een vrije keuze te mogen doen tot verandering van communaal in erfelijk-individueel bezit.

De voorwaarden tot zulk een *conversie* zijn geregeld in Ind. Stbl. 1885, n° 102, waarvan de voornaamste bepalingen (art. 2) deze zijn:

«1e. dat minstens drie vierden der gerechtigden tot het gebruik der gronden de verandering wenschen en de wijze van verdeeling goedkeuren;

2e. dat elk gerechtigde tot het gebruik van den communaal bezeten grond daarvan een deel in erfelijk individueel bezit verkrijgt, en

3e. dat, waar van communaal bezeten gronden een vast dan wel een afwisselend gedeelte als ambtsvelden in gebruik is bij het dessahoofd of andere leden van het dessabestuur, voor dat zelfde doel buiten de verdeeling wordt gehouden eene oppervlakte niet kleiner dan daarvoor gebezigd wordt, na aftrek van een gewoon aandeel voor ieder dergenen, die in het genot zijn van een ambtsveld doch geen persoonlijk aandeel hebben als hun als deelgenoot zou toekomen.»

Van een algemeenen toeloop van desa-lieden, om, nu hun deze gelegenheid wettelijk geopend werd, zooveel mogelijk tot erfelijk-individueel bezit over te gaan, is echter geen sprake. Het communaal bezit biedt aan de gezamenlijke desa zulke tastbare voordeelen, dat men zéér traag is om dit te converteeren. In de vijfjarige periode 1887—1892 blijkt dan ook niet meer dan 1,15 % van den Gouvernementsgrond op Java van communaal in erfelijk-individueel bezit geconverteerd te zijn; [1] en dat dus onmiddellijk volgend op genoemd Stbl. 1885! [2] Daarentegen komt het evengoed tegenwoordig nog voor, dat men van erfelijk individueel bezit in enkele desa's bij eigen vrije keuze weder overgaat tot gemeen bezit.

VI. *De ambtsvelden van hoogere inlandsche hoofden.*

Zooals boven bleek, zijn de apanages der ambtenaren in de Vorstenlanden uitsluitend bestemd tot alimenteering, dus tot bezoldiging dier ambtenaren. Zoodra deze, krachtens den wil

[1] Zie Kol. Versl. 1893, fol. 94. Het erfelijk-individueel bezit nam in die periode met 1,35 % toe, doch blijkbaar ook door aanwinst van 0,22 % waarmede de gronden „in bijzonderen rechtstoestand", dus Pĕrdikan- plus Particuliere gronden afnamen. — Bij de daar aanwezige opgaaf van de uitgestrektheid dezer laatste gronden, moet men niet vergeten dat heel Batavia, op het kleine Gouvernements-stukje Bloeboer rondom Buitenzorg na, er *niet* in is opgenomen.

[2] Hier schreef Mr. VAN DEVENTER in 1901 met potlood in het hs. bij: „Er moet echter worden nagegaan, wat geconverteerd werd onmiddellijk nà de invoering van Stbl. 1885 no. 102."

Voor dit nagaan, en het daarop eventueel te gronden argument, voel ik bitter weinig. De beteekenis van prentah-aloes-conversies, vlak na zoo'n nieuw Staatsblad, is misleidend. *(Noot van 1918).*

des Vorsten, hun ambt verliezen, verliezen zij tevens het grondbezit, hun toegewezen. Eenig erfelijk recht kan dus geen Javaansch ambtenaar op zijn ambtsveld laten gelden. Zijn bezit is een bezit *in precario*. Hoogstens kan er sprake wezen, bij goed gedrag, van voorkeur om den zoon den vader in zijn ambt te laten opvolgen; aan welk ambt dan echter weer ànder grondbezit — mits van gelijke uitgestrekheid — kan verbonden worden. Bovendien is het volstrekt zeker, dat de Javaansche Vorsten verscheiden malen apanages voor bepaalde ambtenaren in den loop der tijden verminderden; het zoogenaamde «*pantjas*'sen» of «dóórsnijden van apanages», door Sultan HAMANGKOE BOEWANA II in ca. 1803 op groote schaal toegepast voor het toenmalige zoo uitgestrekte Jogja'sche gebied, is in de intiemere geschiedenis der Vorstenlanden berucht. En slechts in een klein deel dezer gevallen stond tegenover inkrimping van apanages, hooger opbrengst door intensiever bewerking.

Het Gouvernement was dan ook volkomen in zijn recht, toen het bij Ind. Stbl. 1867, nº 122 decreteerde:

> «1°. Het apanage of ambtelijk landbezit van alle inlandsche hoofden en ambtenaren — de dorpsbestuurders alleen uitgezonderd — wordt afgeschaft.»

Het handelde daarbij ten volle krachtens zijn macht als Souverein, die zijn ambtenaren voortaan uitsluitend in geld wilde bezoldigen.

Toch moest op deze ingrijpende afschaffing gewezen worden, daar het de oudere Javaansche toestanden in de Gouvernementslanden krachtig weer wijzigde. RAFFLES immers had in zijn Regulation II, art. 7, 19, en 22 de «certain allotments of Land, rent free», als alternatief naast salarissen in geld, voor de hoogere inlandsche hoofden behouden; Commissarissen-Generaal desgelijks in art. 16—17 van hun Ind. Stbl. 1818, nº 14, terwijl zij echter in hun Ind. Stbl. 1819, nº 5 daarover zwegen, blijkbaar de praktijk van het «Glissez, mortels!» toepassend.

Want in werkelijkheid bleven deze apanages over geheel Java bestaan, niet het minste na 1832, toen het Gouvernement ter wille van zijn Cultuurstelsel, de «medewerking» der Regenten en andere hoogere inlandsche hoofden zoozeer noodig had. Eene «medewerking», die inderdaad hierop neer kwam, dat zij den kleinen man weer gelastten méér te werken. Uitdrukkelijk

toch had het Kon. Besl. d.d. 12 Jan. 1832, L^a Y, *Geheim* bepaald:

«Art. 2. Wij keuren goed het door Onzen gouverneur-generaal voornoemd voorgedragen ontwerp, om de Javaansche regenten en hoofden, naar hunne verkiezing, wederom, als van ouds, te bezoldigen door uitgiften van land, als het geschikste middel, om die nuttige klasse meer en meer te verbinden aan het Nederlandsch gouvernement, en om derzelver invloed, ter bevordering van de inwendige rust van Java te versterken.» [1]

Het was bovendien zoo goed als zede geworden, dat deze apanages door den minderen man *kosteloos* bearbeid werden. Èn om het onmiddellijke voordeel, èn om het meerdere aanzien, dat landbezit — hoe precair ook — in de oogen der Javanen geeft, waren dan ook de hoogere Javaansche hoofden gráág op apanages. Zij hadden zoo eenigszins het gevoel van een «Rittergutsbesitzer».

Nog altijd komt dat sterk uit in de tegenwoordige Vorstenlanden, waar de ambtenaar-apanagehouder door den desa-man wordt genoemd Loerah patoeh, d.i. «Blijvende Heer», terwijl de ambtenaren die alleen in geld bezoldigd worden (met name de Politie-ambtenaren) er heeten Loerah anginan, d.i. «Lucht-Heer». Doch sinds 1 Oct. 1867 is deze zeer antieke Javaansche landinstelling, tegelijk met de groote opruiming van het Cultuurstelsel, voorgoed uit de Gouvernements-landen verdwenen; «de dorpsbestuurders alleen uitgezonderd».

VII. Het Cultuurstelsel.

Op meer dan eene plaats hiervóór is reeds gebleken, welk eene ingrijpende wijzigingen dit sinds 1830 door Generaal VAN DEN BOSCH op Java ingevoerde Gouvernements-stelsel gebracht heeft in tal van inlandsche agrarische toestanden. In het nu volgende behoeft daarom slechts nog gewezen te worden op de volstrekte analogie van het Cultuurstelsel met het Vorstenlandsche Glebagan-stelsel; eene analogie, waarop *door niemand* tot nog toe gewezen werd, en die toch in het oog springt van ieder, die de Vorstenlandsche agrarische toestanden wezenlijk kent!

[1] S. VAN DEVENTER, Bijdragen Landelijk Stelsel op Java, II, 1866, p. 359.

Veel woorden tot bewijs zijn niet noodig. Het is voldoende uit de zoogenaamde «Zakelijke Extracten» — extracten uit de Memorie van Bestuurs-overgave door VAN DEN BOSCH aan BAUD, d.d. Buitenzorg 24 Jan. 1834 —, gelijk zij opgenomen werden in Ind. Stbl. 1834, n° 22 als Bijlage A, en waardoor het «Stelsel van Kultures» (zooals boven dit Staatsblad als titel geschreven staat) rechtskracht kreeg over geheel Java, die zinsneden aan te halen, welke in dat Staatsblad *cursief gedrukt zijn*, en welke dus óók door de toenmalige Indische Regeering geacht werden te behelzen het kort begrip, den grondslag, het beginsel van dat nieuwe Cultuurstelsel.

Die zinsneden zijn de volgende:

> «Uit dien hoofde werd als beginsel aangenomen, *dat eene dessa welke het ⅕ van derzelver rijstvelden afzonderde voor de teelt van een gewas voor de markt van Europa geschikt, niet meer arbeid vorderende dan de rijst-kulture, van het betalen der landrente zou zijn verschoond.*
>
> *Dat die dessa bovendien zou genieten de meerdere voordeelen, die het product bij taxatie blijken zou te zullen opleveren, dan het bedrag der verschuldigde landrenten*; en
>
> *Dat de misgewassen loopen zouden voor rekening van het Gouvernement, voor zoo ver, namelijk, dezelve niet aan gebrek aan ijver en arbeidsaamheid van de zijde des Javaans, waren toeteschrijven.*» (l. c. p. 56—57).

De tweede alinea is kostelijk; «onbetaalbaar» van Gouvernementeelen humor. Welk een geluk voor de Javanen, die, wel is waar eenigszins gedwongen, producten zouden telen voor de Europeesche markt, doch daarvan zelve «de «meerdere voordeelen .... bij taxatie» zouden «genieten».

Onnoodig te zeggen, dat nergens ooit zulk een taxatie op Java heeft plaats gehad, en dat dus «de meerdere voordeelen» uitsluitend genoten zijn door de Regeerings-kassen! Voor wie hieraan twijfelen mocht, zij de herlezing aanbevolen van de considerans, waarmede het genoemde Indische Staatsblad werd ingeleid.[1]

[1] „(N°. 22.) Stelsel van kultures.

Besluit van den Gouverneur Generaal ad interim van Nederlandsch Indië, van den 28sten Maart 1834 no 1.

Overwegende dat de inrigtingen, door Zijne Excellentie den Kommissaris Generaal *van den Bosch*, gedurende deszelfs vierjarig verblijf in deze gewesten,

Maar in de nu volgende zinsnede, het beginsel van het Cultuurstelsel vaststellend voor de praktijk, wordt dan ook van taxatie niet meer gerept, doch onderstaand voorschrift, wederom met Gouvernementeele *cursiveering*, gegeven:

«In het vervolg zal men, inzonderheid dáár, waar dit stelsel van kultuur nog moeijelijkheden ondervindt, zich streng moeten houden aan het beginsel, *dat de bearbeiding van $\frac{1}{5}$ der gronden met gewassen voor de markt van Europa geschikt, den Javaan vrij kent van de verschuldigde landrente, en dat de planter aan zijne verpligting voldaan heeft, wanneer hij het gewas tot rijpheid heeft gebracht*; moetende de oogst daarvan, benevens de verdere bewerking, volgens de aangegevene wijze, of door andere geschikte middelen, worden verkregen.» (l. c. p. 58).

Dus: VAN DEN BOSCH nam beschikking over $\frac{1}{5}$ van den grond, ter inning van landrente; en 't kosteloos bewerken van $\frac{1}{5}$ van den grond met producten voor de Europeesche markt, mits «niet meer arbeid vorderende dan de rijst-kulture», aequivaleerde met het «$\frac{1}{5}$ van den oogst», hetgeen — volgens VAN DEN BOSCH altijd; verg. hiervóór blz. 337 — den

tot stand gebragt, en bekend onder de benaming van het *stelsel van kulturen*, het drieledig doel hebben: *eerstelijk*, om deze bezittingen in staat te stellen, tot het kwijten van derzelver geldelijke verpligtingen en schulden aan het moederland, — *ten tweede*, om aan den nationalen handel en scheepvaart een nieuw voedsel en leven te verschaffen, — en, *ten derde*, om de grootere hoeveelheid handels-producten, tot de voormelde einden gevorderd, te verkrijgen, op de voor het Gouvernement meest zekere en minst kostbare, en op de voor den Inlander minst bezwarende, en met de aloude instellingen *(adat)* meest overeenkomende wijze, met in acht neming tevens van het onmisbaar vereischte, om aan de industrie en de kapitalen, tot het bewerken der grondstoffen gevorderd, bemoedigende uitzigten te verzekeren;

Dat dit stelsel reeds, ... enz."

Het Cultuurstelsel beoogde dus: 1°. Kwijting eener — tot eene hoofdsom van 37 millioen gulden toenmaals feitelijk bestaande — schuld van Indië aan het Moederland; 2°. Omvangrijker Handel en Scheepvaart, nl. nationale, d. i. Nederlandsche; 3°. Meerdere Handelsproducten, „op de voor den Inlander minst bezwarende wijze" verkregen! De door VAN DEN BOSCH in bovenstaande 2e alinea genoemde en beloofde „taxatie" ten bate der Javanen, is blijkbaar voortdurend daarom achterwege gebleven, omdat men allengs ontdekte, dat die Javanen eene Onbegrensde Schuld aan het Moederland hadden, ondanks de Baten die allengs uit het Cultuurstelsel naar Nederland bleven vloeien, en die reeds ruim 39 millioen gulden hadden bedragen .... aan het einde van 1838!! Verg. voor dit laatste cijfer Mr. N. P. VAN DEN BERG's „Debet of Credit?", Batavia 1885, p. 59.

Javaanschen Souverein, dus ook aan het Nederlandsche Gouvernement toekwam.

Zeg ⅖ in plaats van ⅕, en ...... men heeft ten volle het Vorstenlandsche Glebagan-stelsel!

Want, na aftrek der ambtsvelden voor de dorpshoofden, ⅕ van den grond, die in de Vorstenlanden *vrij is*, blijft ⅘ van den desa-grond over, waarvan *de helft* van den oogst aan den Souverein, *de andere helft* aan den kleinen man toekomt.

De verdeeling van den oogst is dus: ⅖ aan den Vorst, ⅖ aan den kleinen man-landbouwer, ⅕ aan de bĕkĕl's (als bezoldiging voor hun ambt). Doch dit zet de Europeesche landhuurder in de Vorstenlanden om in dezelfde verdeeling van grondgebruik, zooals boven bleek. Hier dus neemt men beschikking over ⅖ van den oogst, ter inning van landrente; en aequivaleert dat kosteloos bewerken van ⅖ van den grond met producten voor de Europeesche markt (mits niet meer arbeid vorderend dan de rijstcultuur), met het ⅖ van den oogst, waarop de Europ. landhuurder over het gansche desa-gebied krachtens Vorstenlandsch agrarisch recht aanspraak heeft.

En de eenige reden dan ook, dat VAN DEN BOSCH zijn Eén-Vijfde-Stelsel uitdacht, en dit met de reeds hiervóór blz. 336-337 aangehaalde drogredenen als «aloude volks-instellingen» beproefde te beschrijven, was: dat hij het harde Vorstenlandsche Twee-Vijfde-Stelsel voor zijn Gouvernements-cultures niet aandurfde!

Want zijn «Eindbeschouwing» in het meergenoemde Indisch Staatsblad 1834, n° 22 eindigde reeds, *bij zulk Eén-Vijfde-Stelsel zelfs*, aldus:

> «Ook de te groote ijver van eenigen, moet worden bewaakt, voor zoo verre die namelijk, de strekking heeft, om van den Javaan meer te vorderen dan hij gaarne [sic!] verrigt. Het veld is ruim genoeg om geene overdrijving te behoeven, en het productief vermogen van Java zal het best door eene gematigde handelwijze verzekerd worden.»

VAN DEN BOSCH wist dus maar al te goed, dat *zelfs* zijn Eén-Vijfde-Stelsel eene Scherpe Resolutie was, — òmdat het van Gouvernements-wege gedreven werd, en er niemand dus kon zijn, die dat Gouvernement breidelde in de uitvoering.

Het Cultuurstelsel van Van den Bosch, zooals dat in

oorsprong alleen bedoeld was voor de Suiker- en Indigo-cultures, en daartoe dan ook in het genoemde Ind. Stbl. 1834, n° 22 op Java werd voorgeschreven, is alzoo het Vorstenlandsche Glebagan-stelsel, door 2 gedeeld; tot 50 % namelijk verzwakt in theorie, maar in de praktijk minstens even zooveel verzwaard, omdat de druk uitging van eene aan niemand verantwoordelijke Oppermacht.

De Gouvernements-cultures, die *niet* in de vlakten gedreven konden worden (dus géén suiker, indigo, of tabak; waarbij tevens verwisseling van bouwgrond noodig was), maar welke, zooals met name de Koffie-cultuur — een zekeren tijd ook de Thee-cultuur — hooge en ònverwisselde gronden noodig hadden, zijn altijd op een andere basis gedreven; vallen eigenlijk buiten het systeem van het Cultuurstelsel van VAN DEN BOSCH. Zij gelijken sterk, maar niet in allen deele, op het Vorstenlandsche Bĕngkok-stelsel; hetgeen immers ook alleen bij hoogte-cultures met vaste tuinen in praktijk is. Het principieele verschil tusschen beide is, dat bij de Gouvernements-koffiecultuur de inlander de beschikking krijgt over het produkt-zelve — al is hij dan sinds 1 Jan. 1833 steeds verplicht gebleven den geheelen oogst weer tegen vastgestelden prijs te verkoopen aan het Gouvernement, waarbij het «wettige» aandeel van het Gouvernement dubbel en dwars in disconto is gebracht —, terwijl bij het Vorstenlandsche Bĕngkok-stelsel de Landhuurder alle koffie voor zich behoudt, maar den arbeider zijner tuinen geheel vrijstelt van lasten op zijn eigen «kostgrond» (om dit duidelijke Surinaamsche woord te gebruiken); vrijstelt dus van allen cijns, voor den grond dien de inlander tot eigen voeding bebouwt.

VAN DEN BOSCH vond dan ook de Staats-koffiecultuur aanwezig in 1830; terwijl hij de andere Staatscultures in het leven heeft geroepen. Hij heeft alleen de koffie-schroef wat meer aangezet; 1°. door «alle koffij op Java geteeld, en aan het betalen van landrente onderworpen» — d.w.z.: àlle koffie, door inlanders in de Gouvernements-residentie gekweekt — te verplichten tot levering aan het Gouvernement «tegen marktprijs» (Ind. Stbl. 1833 n° 7, *art. 1*); [1] en 2°. door, bij de berekening

[1] Het Staats-koffiemonopolie was reeds eerder bij Ind. Stbl. 1832, n°. 85, afgekondigd „onder de nadere goedkeuring des Konings", als „te beginnen met het jaar 1833".

van dien marktprijs, na aftrek van «$\frac{2}{5}$ [*sic*] voor de verschuldigde landrente» — gelijk alreeds bij Ind. Stbl. 1828, n° 51 was vastgesteld — f 3 per pikoel méér af te rekenen van den aan de inlanders te betalen prijs, wegens «de kosten van transport» (*art. 6*); het Gouvernement wenschte voortaan dus de koffie *ook vrachtvrij* in zijne pakhuizen te ontvangen!

Langs een achterdeur kwam hij aldus terug tot het feit: de helft van het produkt aan den Staat; m. a. w. tot het zuiver-Vorstenlandsche agrarische recht.... dat hij bij de vlakte-cultures zóózeer als onjuist had gewraakt! Bij de Koffiecultuur toch gold sinds 1833: marktprijs f 25.— (koper) per pikoel; àf «$\frac{2}{5}$ voor verschuldigde landrenten», *plus* f 3.— voor transport; de inlander ontving dus f 12.— van de f 25.—; d. i. iets minder nog dan de helft van het product. Bij de Suiker- en Indigo-cultuur daarentegen gold (in naam ten minste) dat de inlander slechts één vijfde van zijn oogst als «verschuldigde schatting» aan den Souverein behoefde af te geven; dan weer omgezet in het één vijfde van zijn grond.

Men ziet hieruit, dat het Cultuurstelsel van VAN DEN BOSCH in beide richtingen — bij de vlakte-cultures, waarvoor het nieuw was; en bij de berg-cultures, vooral de koffie, waarvoor het een reeds lang bestaanden toestand verscherpte — uitsluitend een opportuniteits-politiek is geweest, een methode om Geld te winnen voor den Nederlandschen Staat; maar dat de agrarische rechtsgronden voor beide fictief waren, uitgedacht enkel ter wille van dat Geld.

Ook hierin hadden de Commissarissen-Generaal den weg des oprechten bewandeld. Evenals zij voor hun Landrente het door RAFFLES aan het oude Javaansche agrarische recht ontleende beginsel hadden overgenomen, evenzoo hadden zij ditzelfde beginsel óók vastgesteld voor de Koffie-cultuur, door in hun Ind. Stbl. 1817, n° 55, de Staatskoffiegronden te «verhuren» aan de Javanen; voor de bepaling der «huur of pacht» die gronden te onderscheiden in 3 categorieën van vruchtbaarheid; en, al naar gelang, nu $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{5}$, of $\frac{1}{3}$ te eischen «van het gewas». Zooals men ziet, het volledige Vorstenlandsche Halfbouw- òf Driedeel-stelsel; met een Twee-Vijfde-Stelsel als tusschenvorm vermeerderd. Over het verdere gedeelte van den koffie-oogst behield de inlander de vrije beschikking.

Enkel om praktische redenen — de onderscheiding der koffie-

tuinen in 3 categorieën was blijkbaar lastig uit te voeren — had daarop G. G. VAN DER CAPELLEN bij het bovengenoemd Ind. Stbl. 1823, n° 51 slechts één stelsel, het Twee-Vijfde-stelsel behouden, door te bepalen dat de «huur of belasting aan het Gouvernement» zou bedragen «*twee vijfde* gedeelte van het berekende gewas». Over het verdere $\frac{3}{5}$ gedeelte van den koffie-oogst behield de inlander (eveneens) de vrije beschikking.

Maar VAN DEN BOSCH trok in 1833 die vrije beschikking in, vestigde het Staatsmonopolie op de basis van dat Twee-Vijfde-stelsel *plus* franco-thuisbezorging, en spoorde de inlanders tevens krachtiglijk aan méér te planten in kosteloozen arbeid.

Op agrarisch gebied heeft overigens de gedwongen Koffiecultuur geen wijziging gebracht in desa-toestanden, zooals de Suikercultuur wèl. Dit lag enkel daaraan, dat de koffie aangekweekt wordt op woeste en hooge gronden, op Staatsdomein in den strengsten zin; terwijl de suiker geplant moest worden op reeds door de Javanen in cultuur gebrachte velden in de vlakte, en in wisselbouw. Bij het eerste had men vrij en eigen terrein; bij het laatste moest men beslag leggen op andermans bouwvelden.

Zoo is de Suikercultuur — als laatste standhoudster der agrarische schepping van VAN DEN BOSCH — bij Ind. Stbl. 1870, n° 117 (de befaamde «Suikerwet» van Minister DE WAAL), kunnen opgeheven worden nà den aanplant van 1890, door een allergelukkigst gevonden trapsgewijze vermindering, telkens met $\frac{1}{13}$'s jaars [1]; terwijl de Gouvernements-koffiecultuur nog voortbestaat [2], onder wat milder bepalingen. De gedwongen Indigocultuur was reeds met 1 Jan. 1865 opgeruimd; de Tabakscultuur in 1866; de Theecultuur in 1865.

Aan de *Gouvernements-Koffiecultuur* ligt nog steeds [2] het denkbeeld te gronde, dat $\frac{2}{5}$ van den «marktprijs» — al is deze dan ook

[1] In Ind. Stbl. 1871, n°. 218 — uitvoering gevende aan de genoemde Suikerwet van 1870 — werd, zooals men weet, in art. 1 noot 1 de *zonderlinge rekenfout* gemaakt, $\frac{1}{12}$ als jaarlijksche vermindering voor te schrijven, in plaats van $\frac{1}{13}$. Immers dan zou, waar men in 1879 moest beginnen met verminderen, voor den aanplant van 1890 — welke, volgens de Suikerwet, de laatste moest wezen met nog gedeeltelijken gedwongen afstand van grond — $\frac{12}{12}$ of alles reeds in mindering zijn gebracht; m. a. w. in 1890 ware er nul % grond nog in gedwongen afstand overgebleven voor aanplant. Deze merkwaardige Secretarie-fout werd bij Ind. Stbl. 1872, n°. 24, sub A, 1°, verbeterd.

[2] Verg. echter noot 2 op blz. 348 hiervóór: *afgeschaft in 1915. (Noot van 1918).*

vrijwel fictief — als «landrente» toekomt aan het Gouvernement, $\frac{3}{5}$ blijft aan den inlander. Die standaard-marktprijs is ongeveer f 25.—, waarvan sinds Ind. Stbl. 1889, n° 22, aan den inlander thans toekomt f 15.—. Langzamerhand is de bate voor den Javaan dus iets gerezen; VAN DEN BOSCH stond in 1833 toe f 12.— (koper), d.i. f 10.— (zilver); bij Ind. Stbl. 1873, n°. 273 werd dit pas verhoogd tot f 14.—

Maar het beste bewijs, dat dit $\frac{2}{5}$ van den oogst het aandeel is van den Souverein, blijkt hieruit, dat in de Vorstenlanden dit $\frac{2}{5}$ door het Gouvernement gelaten wordt aan den Soesoehoenan van Solo en den Sultan van Jogja, als wordende immers de koffie dáár geteeld op *hunne* Vorsten-gronden. Aldus bepaalde genoemd Ind. Stbl. 1873, n° 273: dat de inlander in de Vorstenlanden, evenals in de Gouvernementslanden, f 14.— per pikoel zou ontvangen voor zijn «aanbreng» van koffie, en de Vorst f 11.— per pikoel «als belasting», hem toekomende; terwijl de beide «onafhankelijke Prinsen» aldaar, de «hoofden van het Mangkoe Negarasche en van het Pakoe Alamsche huis, die zelf het product leveren, voor aanbreng en belasting» f 25.— zouden krijgen. De «zoete winst» boven deze f 25.— per pikoel Vorstenlandsche koffie vloeide dan echter aan het Gouvernement toe; evenals alles, wat dit meer maakte dan f 14.— (sinds 1889: f 15.—)[1] voor elken pikoel koffie in de Gouvernements-landen van de inlanders opgekocht, ook Regeeringsbate bleef.

Feitelijk dus huldigt de Gouvernements-koffiecultuur nog steeds het beginsel, dat het produkt van de op hoog gezag in gedwongen en kosteloozen arbeid op gereserveerde Staatsdomeinen door inlanders aangelegde tuinen, verdeeld wordt volgens de *ratio*: $\frac{2}{5}$ voor den Lande, en $\frac{3}{5}$ voor den Inlander als kweeker; onder voorwaarde, dat die Inlander zijn $\frac{3}{5}$ weer volgens het systeem van monopolie verkoopen zou aan den Lande naar vastgestelden prijs.

Agrarisch is hierin het Vorstenlandsche systeem derhalve gehandhaafd; al krijgt de Staat, door het artikel

[1] Bij Ind. Stbl. 1889, n°. 57 werden ook voor de Vorstenlanden de prijzen iets verhoogd, die het Gouvernement aan den Soenan en Sultan „als belasting" voortaan zou uitkeeren, nl. tot f 11.66 per pikoel; en voor de beide onafhankelijke Prinsen aldaar, kwam de prijs „voor aanbreng en belasting" op f 26.66 (nl. f 15.— + 11.66) per pikoel.

koffie dan weer met monopolie te beleggen, ten slotte toch het leeuwendeel!

Een brokstuk oud-Javaansch agrarisch recht alzoo, in de Gouvernements-landen tot in de twintigste eeuw levend gebleven door de voorschriften van Commissarissen-Generaal en G. G. VAN DER CAPELLEN; en door VAN DEN BOSCH, in strijd met zijn eigen Eén-Vijfde-Stelsel, nader gereglementeerd niet alleen, maar vervormd ten méérderen bate van den Souverein.[1]

VIII. De agrarische eigendom.

Algemeen wordt deze beschouwd als een geheel nieuw rechtsinstituut, ingevoerd door de Agrarische Wet van 9 April 1870; Ind. Stbl. 1870, nº 55. Niet geheel ten rechte. Het was slechts de nadere vaststelling door Europeesche codificatie, van wat op Java-zelf, wil men als gebruik, wil men als misbruik, reeds sinds lang óók voor grooter grondbezit bekend was onder den Javaanschen naam *poesaka*, d. i. «erf-eigen goed»; een woord, algemeen gebruikt, allereerst voor roerend, maar dan óók voor onroerend goed, dat, van vader op vader geörven, niet alleen eene wijding heeft gekregen als «bezit sinds oudsher», maar ten nauwste verbonden wordt geacht aan een bepaalden persoon; door hem en zijne omgeving als «eigen-dom» wordt opgevat.

Zoo kwam het vooral voor in Bantam, bij gronden weleer als apanages uitgegeven aan familieleden van een Sultan, en dan, in den aanvang krachtens nader gunstbetoon, min of meer erfelijk geworden in dien tak; zoo kwam het ook voor in Kĕdoe, bij gronden, weleer voor bijzondere bewezen diensten, aan dezen of genen ambtenaar door den Vorst gegeven, en dan, in den aanvang alweder krachtens gunstbetoon, in 't bezit

[1] Het voordeel voor den Inlander, waarop VAN DEN BOSCH bij de invoering van zijn monopolie sterk den nadruk legde, nl. dat hem nu wezenlijk een vaste prijs voor zijn koffie zou betaald worden van Gouvernementswege, en dat hij dus niet meer de speelbal behoefde te zijn van „eene klasse van opkoopers . . ., meestal Chineezen en Arabieren" (Ind. Stbl. 1884, nº. 22, p. 50), die hem de hem verblijvende koffie door voorschotten, woeker, enz. ver beneden den marktprijs wisten afhandig te maken — is enkel schijn. Wie verlet thans den inlander, om dagelijks voorschot te nemen op wat hij later van het Gouvernement in betaling zal ontvangen? Woeker vindt overal zijn weg op Java. „Ziedaar nu het resultaat van afgetrokken bespiegelingen", kan men VAN DEN BOSCH met zijn eigen woorden van 1834 (l. c. p. 51) dan ook antwoorden!

gelaten van diens zoon, diens kleinzoon, enz. Het zoo door en door menschelijke begrip van verjaarrecht liet ook hier zijn invloed gelden; en het was dan ook geen wonder dat een inlander, in wiens familie een zelfde stuk grond sinds tal van jaren ongestoord verbleven was, het als een soort onrecht voelde, zoodra men hem dat dierbaar geworden stuk op 's Vorsten bevel ging afnemen.

Toch bleef zulk Javaansch *poesaka*-bezit voortdurend precair. Wezenlijk recht op behoud kon men niet doen gelden, zoodra de Vorst kwam terugeischen. Het was reeds mooi, dat in Bantam dan eene vergoeding werd gegeven;[1] als erkenning dus blijkbaar van zulke aanspraken van verjaring.

Een reeds aanwezig, maar nog niet in vaste vormen neergelegd Javaansch rechtsbegrip, werd alzoo geconsolideerd, en tevens voor geheel Java bij erfelijk-individueel bezit toepasselijk verklaard, door Ind. Stbl. 1870, nº 55, *alin. 4*, hiervóór (blz. 344) reeds volledig aangehaald.

De voornaamste beperking aan dezen eigendom daar gesteld, en nader uitgedrukt in Ind. Stbl. 1872, nº 117 — dat de «Algemeene Verordening» vormt, door bedoelde alinea der Agrarische Wet van 1870 voorgeschreven —, is deze (*art. 19, alin. 1*):

> «De ingevolge dit besluit in eigendom verkregen grond mag voor 's hands op straffe van nietigheid der handeling, niet worden vervreemd aan niet-inlanders. Geen ander zakelijk regt mag daarop worden verleend dan dat van hypotheek.»

Een zéér ingrijpende, maar — gegeven het karakter van den Javaan, dat juister als *karakter-zwakte* te omschrijven ware — een hoogst heilzame beperking dus, waardoor verhinderd wordt dat de inlander den grond die hem moet blijven voeden, voor oogenblikkelijk gewin en dadelijk-voorbijgaand genot verkwanselen kan aan «Vreemde Ooster- en Westerlingen», Chineezen, Arabieren, Europeanen «of daarmede gelijk gestelden»; die anders heer konden worden over allen grond, met de inlanders als «opgezetenen».

[1] Eindresumé, dl. II (1880), p. 8 over *sawah poesaka* in Bantam: „Niettegenstaande dat erfelijke bleef echter het recht der concessionarissen precair, het mocht niet worden vervreemd en kon zelfs naar willekeur worden teruggenomen, zij het dan ook met geëvenredigde vergoeding."

Vandaar, wegens deze aanzienlijke beperking, onze term «agrarische eigendom» tot aanduiding van dit Javaansche *poesaka*-instituut, zooals dit ook vóór 1870 bestond; want evenzeer voor vroegeren *poesaka*-grond gold in Bantam als regel: «het mocht niet worden vervreemd». Gelukkig is wel niet te vreezen, dat het Nederlandsche Gouvernement zijn wijzen maatregel van 1872 «voor 's hands» zal laten varen!

Evenmin echter als van een algemeenen toeloop tot *conversie* gebleken is sinds 1885 (zie hiervóór blz. 350—351), is van groote neiging bij de inlanders gebleken, om op hun erfelijk-individueel bezit, hun *jasa*, den agrarischen eigendom, den *poesaka*-titel te verkrijgen. De vele formaliteiten die Ind. Stbl. 1872, n° 117, en volgende wijzigingen dezer regeling, noodzakelijk moesten voorschrijven en behouden, schrikken den inlander af; hij voelt zich veilig met zijn *jasa*-recht. Waartoe al die drukte, die *soesah*, tot verkrijging van een schriftelijk bewijs, dat hij zijn grond hoogstens verhypothekeeren kan? Staat hem het middel van onderhandsche verpanding dan niet veel gemakkelijker ten dienste?

Men dan dan ook gerust zeggen, dat de inlander alléén van zijn recht tot verwerving van agrarischen eigendom gebruik maakt, indien hij verkrijgen wil wat datzelfde Ind. Stbl. 1872, n° 117, in hetzelfde *art. 19*, doch nu in *alin. 3*, bij wijze van uitzondering hem toestaat:

> «De Gouverneur-Generaal is bevoegd op het bepaalde bij de 1ste alinea uitzonderingen toetestaan voor stukken grond, bestemd en gevorderd voor inrigtingen van nijverheid of landbouw van geene grootere uitgestrektheid dan tien bouws, voor uitbreiding van bestaande zamenwoningen van Europeanen of vreemde Oosterlingen, of voor andere gewigtige doeleinden.»

Vooral sedert het Ind. Stbl. 1885, n° 102 de *conversie* van communaal in erfelijk-individueel bezit heeft gereglementeerd, en dit laatste dan weer in agrarischen eigendom kan worden omgezet volgens Stbl. 1872, n° 117, kan men dus zeggen: dat in de praktijk de agrarische eigendom enkel een middel is gebleken om de nederzetting van niet-inlanders op Java en Madoera mogelijk te maken, op grondstukken van hoogstens 10 bouw of ca. 7 H.A., ten behoeve van nijverheid of landbouw of woonsteê-uitbreiding.

IX. Erfpachtsperceelen.

Slechts even behoeft hierop de aandacht gevestigd te worden; omdat toch het uitgeven van erfpachts-perceelen iets geheel nieuws was op agrarisch gebied voor Java en Madoera; een *novum* in de wetgeving.

Zooals men weet, werd dit nieuwe instituut ingesteld door dezelfde Agrarische Wet van 9 April 1870, Ind. Stbl. 1870, n° 55, welke den agrarischen eigendom vaststelde. Immers *alin. 1* dier Wet schreef voor:

> «Volgens regels, bij algemeene verordening te stellen, worden gronden afgestaan in erfpacht voor niet langer dan vijf-en-zeventig jaren.»

De hier bedoelde Algemeene Verordening verscheen spoedig daarop, in het zoogenaamd Agrarisch Besluit, Ind. Stbl. 1870, n° 118, het Tweede Hoofdstuk.

Daar deze erfpachts-perceelen enkel gevestigd mogen zijn op de zgn. «woeste gronden», zij het dan tot eene uitgebreidheid van 500 bouw (ca. 355 H. A.), en verleend mogen worden aan Nederlanders, voorts alle ingezetenen van Nederland en Ned.-Indië, alsmede vennootschappen in beide gevestigd, zoo heeft deze uitgifte in erfpacht, zeker, een grooten en zéér heilzamen economischen invloed uitgeoefend op Java, door ontginning en vruchtbaarmaking immers van tallooze streken die te voren slechts bosch-wildernis waren, — maar wijzigingen in den agrarischen rechtstoestand hebben zij verder *niet* gebracht.

De Staat had enkel ten bate van allen beschikt over zijne onbetwiste Domeingronden.

X. De landrente-regeling in de Preanger.

Ook hierop moet, als een bijzonder agrarisch verschijnsel, nog even gewezen worden. Tot en met Mei 1871 was dit bergland toch in een ouderwetschen rechtstoestand gebleven, geregeerd door zijne Regenten, zònder inmenging van het Europeesch bestuur. Dezelfde Commissarissen-Generaal, die voor alle andere Gouvernements-landen den van RAFFLES overgenomen Vorstenlandschen landrente-standaard hadden ingesteld, stipuleerden bij Ind. Stbl. 1817, n° 43 «omtrent de behandeling van den Inlander, in de Crawanger, Preanger en bijgelegene distrikten»:

«*Ten eerste.* Dat op geen der landerijen waar ook gelegen, meer dan twintig ten honderd van de padij-inzaam, van de inlanders op dezelve wonende, zal mogen worden ingevorderd, noch door hen betaald, blijvende ..... enz.»

M.a.w.: bij wijze van uitzondering, werd voor de Preanger, en voor Krawang — in welk laatste gewest het meeste landbezit trouwens in particuliere handen was — het Eén-Vijfde-Stelsel afgekondigd, reeds in 1817! Aan de residentie Krawang werd in volgende jaren voortdurend gewijzigd en veranderd, tot zij zelfs in 1826 werd opgeheven als afzonderlijk gewest, en, samen met Buitenzorg, bij de residentie Batavia gevoegd. Zoo bleef de Preanger als uitzonderings-gewest over, tot VAN DEN BOSCH, bij de invoering van zijn koffie-monopolie in 1833, begreep, dat daarbij geen streek voordeeliger kon wezen dan deze zelfde Preanger. Het was dus zaak, aan den inwendigen toestand zoo min mogelijk te wijzigen, de Regenten zooveel mogelijk te interesseeren bij koffie-aanplant en koffie-oogst, en de bevolking geen landrente in geld, maar landrente in arbeid te doen opbrengen.

De hééle Preanger kon aldus worden één model-Gouvernements-koffie-onderneming.

Alzoo gebeurde. Nergens heeft de sinds 1833 gemonopoliseerde Koffiecultuur zóó gebloeid als in de Preanger. De kleine luyden waren er de opgezetenen en *koeli's*; de Regenten zoo te zeggen de Administrateurs. Alles, van hoog tot laag, leefde er van de «koffij-inzaam». Tot vóór 1 Juni 1871 gold er wat DE WAAL in 1866 over dit gewest schreef: «dat het volk aan het goevernement rechtstreeks, behoudens een paar onbeduidende uitzonderingen, geen belasting opbrengt dan in arbeid. Het Preanger koffiesysteem, op de keper beschouwd, vertoont niets anders. Niet het produkt wordt als belasting gevorderd, maar de verplichte persoonlijke diensten worden benut om koffie te doen planten ter plaatse door het goevernement goedgekeurd.» [1]

[1] E. DE WAAL, „Aanteekeningen over koloniale onderwerpen", VIII, 's Gravenhage 1866, p. 360. — De geheele paragraaf aldaar, den „Bijzondere[n] toestand der Preanger regentschappen" beschrijvend (p. 359—371), is hoogst interessant, te meer daar juist DE WAAL als Minister een einde maakte (met den later weer teruggenomen datum van 1 Jan. 1871) aan dit oude Preanger-stelsel.

Zooals men weet, kwam hij toen zelfs, wegens te haastige invoering der nieuwe regelingen, in conflict met de voorbijgegane 1e Kamer, en trad af.

Toen bij Ind. Stbl. 1870, nº 121—124, juncto Ind. Stbl. 1871, nº 45, ook in de Preanger het gewone Europeesche bestuur werd ingevoerd, ingaande 1 Juni 1871, bleef toch ten opzichte van de heffing der landrente dit gewest in een bijzonderen toestand. In Ind. Stbl. 1872, nº 66, hetwelk de landrente voor Java en Madoera regelde, werden bij den aanhef dadelijk uitgezonderd de Preanger-Regentschappen, en beide Vorstenlanden.

Bij Ind. Stbl. 1872, nº 219*b* werd toen ook de landrente ingevoerd in de Preanger, doch op bijzonderen voet. Immers, wèl werd ook hier het Eén-Vijfde-Stelsel gehandhaafd, gelijk voor het overig Java gold, — en dat trouwens, zooals boven bleek, juist voor de Preanger niets nieuws was, doch er reeds sinds 1817 wettelijk vast stond —, ook dezelfde 10 klassen ingevoerd, maar er werden *twee ingrijpende nieuwigheden* aan toegevoegd; want *art.* 3, nà vaststelling van denzelfden standaard als voor verder Gouvernementeel Java en Madoera te voren was aangenomen, laat daarop volgen:

«Voorshands wordt daarvan slechts ¾ ingevorderd», wat dan nader door voorbeelden opgehelderd wordt voor de 10 klassen. En *art.* 5 stipuleerde:

> «Uiterlijk binnen één maand na de vaststelling van den legger [der landrente] .... wordt aan elken landrentepligtige een door den Kontroleur geparapheerd aanslagbiljet uitgereikt.»

Dus: 1º. voorloopig zou van het $\frac{1}{5}$ van den oogst, die de landrente uitmaakte, ¼ *niet geheven* worden; of, met duidelijker en minder politieke woorden: $\frac{1}{20}$ van den oogst liet het Gouvernement in de Preanger liever over aan de Mohammedaansche geestelijkheid, als *zakât*[1]; en 2º. de

[1] Voor de *zakât*, als een voor den waren Islamiet uit geloofsdrang en gerechtigheid noodzakelijke „liefdegave" aan anderen, zie vooral de heldere uiteenzettingen van [Prof.] Dr. Snouck Hurgronje in Bijdragen Kon. Inst., 4ᵉ Reeks, VI, 1882, p. 365—388. —

(Voor de zéér curieuze oud-Middenjavaansche en nu nog Vorstenlandsche rekenarij met gronden, dat n.l. 25 bahoe *niet* was = 6¼ djoeng, maar = 6 djoeng bij den Hoofdgeld-, d. w. z. bij den Landrente-aanslag, zie mijn art. „Vorstenlanden", Encycl. v. N. I. IV (1905), p. 621a; en het daar geuit vermoeden, dat in dezen stilzwijgenden aftrek van $\frac{1}{25}$, een *djakat* verborgen ligt.

Het stilzwijgend niet-medeerekenen van het $\frac{1}{25}$ hier, is overigens slechts een voortzetting van het Jav. niet medeerekenen van het $\frac{1}{5}$ als *loenggoeh* van den Békêl in de djoeng-zelve; zie hiervóór blz. 336, noot 2, en Encycl. l. c. p. 617b. *Toevoeging van 1918.*)

aanslag der landrente, die overal elders in de Gouvernements-landen nog steeds desa's-gewijze plaats heeft (ook nà Ind. Stbl. 1872 nº 66), is voor de Preanger sinds Ind. Stbl. 1872, nº 219*b* individueel voorgeschreven.

Komt hier ten duidelijkste uit dat het Ned. Gouvernement méér dan ergens anders op Java en Madoera, in de Preanger een «verzacht agrarisch stelsel» heeft toegepast van 1817 tot heden, het sterkste treedt dat aan het licht door de nieuwste Preanger-landrenteregeling, Ind. Stbl. 1896, nº 126.

Hier toch wordt, ter bepaling van den aanslag, éérst 10 pikoel droge padi per bouw *afgetrokken* als *vrij*, en dan van de overblijvende «belastbare opbrengst» nader aldus bepaald:

> «Art. 8. (1). Het als belasting te betalen gedeelte van de belastbare opbrengst der sawahs zal bedragen minstens 8 en ten hoogste 20 percent.»

Hier heeft men zeker het allermodernste op Javaansch-agrarisch gebied! *Zelfs* het Eén-Vijfde-Stelsel wordt hier prijsgegeven, en, ten bate der kleine luyden, een admodiatie-stelsel aangenomen, dat zich beweegt tusschen 8 % en 20 % van de bruto-opbrengst der rijstlanden, nà aftrek van een fixum van 10 pikoel droge padi per bouw, welke geheel vrij blijft.

Het is zoo te zeggen het laatste woord, tot nog toe [1] op agrarisch gebied van eene «werkzame welwillendheid jegens den kleinen man», zooals DE WAAL eene dergelijke reeds in het tijdvak 1849—66 constateerde (l. c. p. 371).

Vatten wij alsnu de verschillende wijzigingen samen, die, gelijk in de voorafgaande Hoofdstukjes I—X meer omstandig bleek, het Nederlandsche Gouvernement sinds 1817 gebracht heeft in de ouderwetsch-Javaansche agrarische toestanden, zooals die tegenwoordig nog levende zijn in de Vorstenlanden, — dan vinden wij achtereenvolgens:

1º. Den ouden Javaanschen toestand, dat de Souverein rechtens absoluut Eigenaar is van allen grond, heeft de Ned. Regeering in de Gouvernements-landen fundamenteel veranderd;

[1] Bij Ind. Stbl. 1907, nº 277 is echter de Preanger-regeling van 1896 met eenige noodzakelijke wijzigingen toegepast op het overige Java en Madoera (behalve de Vorstenlanden en de Preanger-zelf). (*Noot van 1918*).

dat recht feitelijk prijsgevend ten aanzien der bebouwde, en het enkel handhavende voor de woeste gronden.

2°. Krachtens dit in 1870 voor het eerst wettelijk uitgesproken nieuwe beginsel (Agrarische Wet van 9 April; Ind. Stbl. 1870, n° 55), heeft de in 1872 nieuw geregelde Landrente (Ind. Stbl. 1872, n° 66) haar wezen van landrente verloren; is zij evenmin geworden eene grondbelasting, rustende op den bodem; doch is zij geworden eene inkomsten-belasting, geheven van datgene wat bijna alle inlanders onmiddellijk voedt: den door hen bebouwden grond.

3°. In de nieuwste regeling op het stuk van «Landrente», de Preanger-regeling van Ind. Stbl. 1896, n° 126, komt dit totaal-veranderde karakter dier «Landrente» het duidelijkst uit. Hier hebben wij eene zuivere inkomsten-belasting voor Inlanders, zorgvuldig geadmodieerd naar agrarischen vermogenstoestand.[1]

[1] De Heer F. A. Liefrinck, de vader der Preanger-regeling, aan wien in Sept. 1915 mijn Rapport ter beoordeeling was gegeven voor eventueele plaatsing in de Bijdragen (verg. het Voorbericht, blz. 308), noteerde in zijn advies dd. 24 Sept. dat het hier *sub* 2° en 3° beweerde minder juist was. Nader verstrekte hij mij dd. 12 Jan. 1918 daarover de volgende Aanteekening (verg. blz. 309):

ad 2um: „Aannemende dat U als het wezen der Landrente (over welker karakter overigens veel te doen is geweest) beschouwt de heffing van een deel der opbrengst van den grond ten bate van den Souverein, dan kan niet gezegd worden dat de regeling van 1872 hiermede geheel in strijd is. Ook daarin toch komt het streven tot uiting bij de bepaling der hoegrootheid van het aan landrente te betalen bedrag rekening te houden met de opbrengst van den grond, alleen werd de berekening van het te vorderen aandeel wat gecompliceerder gemaakt dan waar oudtijds mede genoegen genomen werd, met de (toen niet bereikte) bedoeling de heffing billijker en gelijkmatiger te maken. Eene andere afwijking bestond daarin dat het aandeel van den Souverein nu in geld berekend werd, terwijl onder zuiver inlandsch bestuur ook met opbrengst in natura placht genoegen genomen te worden. Als inkomstenbelasting kon de Landrente der regeling van 1872 niet beschouwd worden, alleen reeds omdat onder de eerstgenoemde pleegt te worden verstaan eene heffing gelijkelijk van alle inkomsten onverschillig uit welke bron verkregen."

ad 3um: „Aan de Preanger-regeling van 1896 ligt ten grondslag de gemiddelde opbrengst der bouwvelden berekend door de opmeting met behulp van deskundig personeel en het houden van proefsnitten. Verder is daarin getracht aan de billijkheid tegemoet te komen door een vast gedeelte der opbrengst van de heffing buiten te sluiten, ter gedeeltelijke compensatie van noodzakelijke productie-kosten, en van het overige een percentage te heffen dat zich regelt naar de welvarendheid der streek, doch steeds blijft beneden, en gewoonlijk verre beneden, het vroegere door den inlandschen Souverein gerequireerd aandeel. Aan het oorspronkelijke karakter der heffing wordt echter ook in deze regeling vastgehouden." *(Noot van 1918)*

4°. Bij het al meer en meer prijsgeven van het strenge ouder-Javaansche agrarische recht, heeft de Ned. Regeering, reeds sinds 1819, de positie der desa-hoofden aanzienlijk verzwakt, die der verdere desa-bewoners evenzooveel versterkt, door óók de ambtsvelden dier desa-hoofden belasting-plichtig te verklaren.

5°. Ook in tal van andere opzichten heeft de Ned. Regeering den toestand der kleine luyden gesterkt en verbeterd, hen hoedende tegen willekeur of afpersing der hoofden. Zij nam in 1819 het reeds door RAFFLES verkondigde denkbeeld van erfelijk-individueel bezit, schoon aarzelend, over; sprak het daarop in 1870 duidelijk uit. Zij voegde toe den agrarischen eigendom in 1870, de conversie van communaal tot erfelijk-individueel bezit in 1885. De apanages der hoogere inlandsche hoofden schafte zij af in 1867. Terwijl zij bij al deze maatregelen aan het gezonde beginsel vasthield, om de grondrechten der inlanders zóóverre in te perken, dat zij niet in de dreigende verleiding kwamen hun gronden aan Vreemde Natiën te verkoopen; om niet aldus hen te laten vervallen van Scylla in Charybdis.

6°. Voor die gronden, waarop de Ned. Regeering in 1870 haar volle Domeinrechten uitdrukkelijk bleef handhaven (Agrarisch Besluit van 20 Juli; Ind. Stbl. 1870, n° 118), stelde zij het nieuwe instituut van erfpachtsrecht in, voor 75 jaren. Een maatregel, die van de hoogste heilzaamheid is gebleken, door het doen ontginnen van tallooze woeste gronden, tot meerdere welvaart van Inlanders en niet-Inlanders, beiden.

7°. Heeft aldus de Ned. Regeering, sinds het herstel van het Ned. gezag (1816), op Java en Madoera, voor zooveel de Gouvernements-landen aangaat, tal van maatregelen getroffen die den agrarischen rechtstoestand er belangrijk verbeterden, ten bate van den kleinen man, — van 1830 tot 1870 heeft zij een zware moreele schuld op zich geladen door een Cultuurstelsel in te voeren en te handhaven, dat, hoe schijnbaar-grootsch ook van opzet, en hoe zeldzaam-voordeelig ook als geldwinning, èn op Java èn in Nederland, ontwrichtend en ontzenuwend heeft gewerkt.

Ontwrichtend toch op Java, door de Inlanders uit te buiten onder de leus dat men dat deed om hun bestwil; door willekeurig beslag te leggen op hunne gronden en hun arbeid

onder medewerking van hunne hoofden, die men door cultuur-procenten tot meerderen dwang aanvuurde; en door tegelijk diep daarbij in te grijpen in de agrarische toestanden der desa's, welke als eenig verweer immers daartegenover konden stellen eene min of meer periodieke verdeeling der dorpsgronden, om aldus den zwaren last der cultuurdiensten zoo gelijk mogelijk om te slaan.

Ontzenuwend in Nederland, door, onder den schijn van schulddelging eener goede 37 millioen gulden, die Indië van het Moederland sinds 1826—27 geleend had, daar de praktijk te doen ontstaan: om sinds 1830 alles zich toe te eigenen wat dat Cultuurstelsel maar vermocht af te werpen aan Batige Sloten; eene praktijk, die een schande zal blijven voor het Nederlandsche volks-geweten;[1] te meer, waar aan deze praktijk niet een eind is gekomen door oprechte erkenning en eerlijke verbetering dier geldzucht, doch door onvoorziene voorvallen (Atjeh!), die de Batige Sloten deden verdwijnen.[2]

Moet aan VAN DEN BOSCH, desondanks, hulde worden gebracht als man van kracht en ten-uitvoer-legger van een merkwaardig agrarisch systeem, aan Minister DE WAAL behoort dubbele hulde, dat hij ons in 1870 eindelijk verlost heeft van deze Gouvernements-exploitatie met al den onwaardigen aankleve van dien.[3]

---

[1] BUSKEN HUET oordeelde daarentegen in Dec. 1884 nog: waarom mocht het Ind. Gouvernement „de inlanders niet gebruiken, zooals een fabriekseigenaar zijn werkvolk?" Zie mijn biografietje van HUET (als Indische figuur) in Encycl. v. N. I., 2[de] druk, II (1918), i. v. (*Noot van 1918*).

[2] Mr. VAN DEVENTER schreef hier in 1904 met potlood in het hs. bij:

„Ik vind dit oordeel over het Cultuurstelsel als zoodanig te streng. De hoofdfout heeft m. i. niet gelegen in het stelsel en zelfs niet in zijn toepassing, maar in de omstandigheid dat de *baten*, met die toepassing verkregen, niet ten bate van Indië zijn aangewend.

Reeds R. FRUIN heeft in 1865 aangetoond èn de historische noodzakelijkheid van een dergelijk stelsel voor Java's economische ontwikkeling èn de misdaad die begaan werd om dit stelsel aan andere dan Java's belangen dienstbaar te maken. Zijn betoog (Gids, April 1865) is echter doodgezwegen."

[3] Mr. VAN DEVENTER schreef hier in 1904 met potlood in het hs. bij:

„Bij die hulde mag echter allerminst vergeten worden FRANSEN VAN DE PUTTE, die, ofschoon veel verder willende gaan (waarschijnlijk te ver!) feitelijk met zijn ontwerp-Cultuurwet den grond heeft gelegd voor DE WAAL's arbeid."

In politiek-historischen zin moge dit juist zijn; in moreelen zin moeielijk. Voor den onpartijdigen beschouwer, die niet, zooals wijlen Mr. VAN DEVENTER, onder den persoonlijken invloed geraakte van den gewis krachtigen VAN DE

8°. Als overblijfsel van oudere Javaansche agrarische toestanden staat nog slechts overeind de Gouvernements-koffiecultuur, sinds 1833 door VAN DEN BOSCH gemonopoliseerd, sinds 1870, door de uitgifte van erfpachts-perceelen aan particuliere ondernemers, slechts nog geldend voor de «Streken gereserveerd voor de Gouvernements-koffiecultuur», d. z. dus: de reeds aanwezige Gouvernements-tuinen, alsmede de gronden voor nieuwen aanplant van Gouvernements-wege voorbehouden. De streken waar aldus dit oude agrarisch instituut nog voorkomt, liggen in (de tegenwoordige residenties) Preanger, Pĕkalongan, Kĕdoe, Sĕmarang, Madioen, Pasoeroean, en Bĕsoeki.[1] Tal van andere diergelijke streken elders zijn van lieverlede losgelaten; ook is de inkoopsprijs der koffie van f 10.— sinds 1833, tot f 15.— sedert 1889 verhoogd.

De grondslag dezer gedwongen cultuur, zooals VAN DEN BOSCH dien voorgaf in 1833, alsof nl. de Staat slechts «$\frac{2}{5}$ voor de verschuldigde landrente» er van zou eischen *plus* franko-aflevering in de pakhuizen, is echter volkomen illusoir. De uitrekening van wat de Inlander voor dezen zijnen gedwongen cultuurdienst werkelijk in handen krijgt, lijkt treffend op een verhaal van MULTATULI over «de Hallemannetjes, d. z. b. f. w.»; dat wil zeggen: «*die zoo bijzonder fatsoenlijk waren*»!

9°. De eind-indruk dien men dus krijgt van een onderzoek der tegenwoordige agrarische rechtstoestanden in de Gouvernements-landen, is: gemengd. Veel goeds is er gedaan; veel kwaads ook, uit geldzucht, door de Ned. Regeering bedreven.

C.

De Pĕrdikan-gronden en de Particuliere Landerijen.

Hoe zonderling de samenkoppeling dezer twee, zoo geheel overigens in hun aard uiteenloopende, soort gronden ook

PUTTE, blijft deze toch al te veel de man door MULTATULI terecht bedoeld met zijn *Virtus post nummos*; deze laatste van 1849–59 gewonnen op de suikerfabriek Pandji (Bĕsoeki), onder hoogen druk op de bevolking. *(Noot van 1918).*

[1] Zie echter — thans, sinds de Wet van 8 Mei 1915, die art. 56 van het Regeerings-Reglement introk — noot 2 op blz. 348 hiervóór. Sinds 1 Jan. 1917 is dan ook de verplichte teelt en levering van koffie in de Preanger opgeheven; sedert 1 Jan. 1918 die in Pĕkalongan, Kĕdoe en Sĕmarang; de 3 overige residenties komen weldra aan de beurt. *(Noot van 1918).*

schijnen moge op het eerste gezicht, — zij is ten volle verantwoord, aangezien beider bestaan gelijkelijk berust op het oud-Javaansche agrarische recht: de Souverein is de absolute Eigenaar van allen grond.

Dààraan toch ontleenen beide hun wording; en tevens, weliswaar *niet* de gelijkheid, maar toch de gelijkenis van de tegenwoordige agrarische rechtstoestanden op beide.

I. De Pĕrdikan-gronden.

Over deze kan men zeer kort zijn.

Het feit, dat deze Jav. term met «vrije dorpen» terecht vertaald kan worden, duidt genoegzaam aan, over welke geringe uitgestrektheden deze bijzondere toestand voorkomt. Inderdaad tellen alle te zamen in de Gouvernements-landen slechts 241 dorpen, waarvan niet minder dan 161 (41 + 69 + 51) liggen in de drie residentiën Banjoemas, (het oude) Bagĕlen, en Madioen, welke tot 1830 nog Vorstenlandsch gebied waren; terwijl er 33 voorkomen op Madoera; en 20 in (oud-)Pĕkalongan; de overige 27 zijn verspreid over het verdere Midden-Java, van Cheribon tot en met Soerabaja. In West-Java en in den Oosthoek komen zij *nergens* voor.[1]

Letterlijk vertaald zijn de officieel genoemde «Pĕrdikan-desa's»: dorpen die hun eigen meester zijn geworden. Daaruit blijkt reeds, dat de Souverein aan deze desa's zijne macht heeft overgedragen, en dat wel meestal erfelijk. Vandaar, dat van al zulke bijzondere afstanden van grond eene akte werd opgemaakt, Jav. *piagĕm* genoemd, die als rechtstitel voortaan zorgvuldig bewaard diende te worden door dengene of degenen die met dit voorrecht beschonken werden.

Ook uit den tijd van vóór den Islâm bestaan op Java zulke rechtstitels nog, gegrift als oorkonden in koper of steen; waar een Vorst in gevaarvolle oogenblikken geholpen werd door een of ander dorp, dan wel uit zuiver religieuse bedoelingen, werd in de Hindoe-periode een stuk grond tot vrijgebied (oud-Jav. *sima*) verklaard, met bepaalde, in de stichtings-oorkonde nauwkeurig omschreven voorrechten. Het schijnt echter dat de Islâm

[1] Zie het belangrijke (half-officieele) opstel van F. Fokkens Jr., „Vrije desa's op Java en Madoera" in Tijdschr. Bat. Gen., XXXI, 1886, p. 477—517, waaraan hier vrij veel ontleend is. Op p. 477 staat eerst 244 desa's, lees: 241; zooals uit de noot, ook bij optelling, blijkt.

al deze oudere Hindoe-rechten op Java heeft opgeruimd.[1] Alle «vrije dorpen» gaan er thans terug tot schenkingen nà ca. 1550 A. D. door een Moh.-Javaanschen Vorst gedaan, om een geëerd graf blijvend te bewaken, een godsdienstschool (Jav. *pĕsantren*, een «Moh. seminarie») of een moskee te onderhouden, enz. Al deze schenkingen op Java zijn gedaan door den Souverein, den Moh. Vorst van Midden-Java, en tot geestelijke doeleinden.

Sedert Westersch gezag zich nader met de inlandsche toestanden op Java ging moeien, zijn de voorrechten dezer soort dorpen steeds erkend, voor zoover de stichtingsakten (*piagĕm's*) zulke rechten buiten twijfel stelden. RAFFLES waarborgde ze in art. 71 zijner Regulation II van 11 Febr. 1814; Commissarissen-Generaal evenzeer in Ind. Stbl. 1819, nº 5, art. 26, toen zij de landrente regelden; een nader onderzoek in 1874 heeft hun omvang vastgesteld (Bijblad op het Ind. Stbl., nºˢ 4027—4028), waarbij de meeste desa's geheel vrijgesteld bleven van landrente en heerendiensten; een zeker aantal slechts gedeeltelijk.

Waar de agrarische toestanden in de desa's het meest ouderwetsch zijn — b.v. in het oude gewest Bagĕlen, alwaar tevens de meeste, 69 in aantal, voorkomen — beschouwt het desahoofd zich als eigenaar van de bouwgronden en erven, die hij dan weer in bruikleen geeft aan de opgezetenen. In zeer vele desa's echter is het communaal bezit met vaste aandeelen voor de bouwgronden regel, terwijl de erven worden beschouwd te zijn in erfelijk-individueel bezit; de desa-hoofden hebben hier dan ambtsvelden; aldus b.v. is in Madioen met 51, Banjoemas met 41, en Madoera met 33 vrije desa's, de gewone verhouding; hoewel ook in enkele dezer het hoofd alle gronden als zijn persoonlijk eigendom beschouwt.

Bij alle zonder onderscheid echter vervalt een aandeel gronds, dat, door vertrek of kinderloos overlijden van den bezitter, *vrij* komt, aan het dorpshoofd. Een feit, waarin de oorspronkelijke opvatting dat bij de meeste gronden het hoofd, voor zich persoonlijk en zijne erven, rechtstreeks door den Souverein begiftigd was geworden, weer te voorschijn treedt.

In één woord: in de over Midden-Java zéér ongelijkmatig ver-

[1] Verg. de heldere beschrijving dezer rechten in den Hindoe-tijd door Dr. J. BRANDES in W. P. GROENEVELDT's „Catalogus der Archeologische Verzameling van het Bataviaasch Genootschap van K. en W.", Batavia 1887, p. 805—868.

strooide Perdikan-gronden handhaaft zich ten volle het beginsel, dat de Javaansche Vorst zijn eigen grond bij wijze van hooge gunst heeft afgestaan in perpetuum aan een of meer inlanders, zijne onderdanen, die daardoor geheel in zijne eigendoms-rechten traden, voor zooverre deze niet beperkt werden door de akte van schenking, de *piagĕm*. Een beginsel, dat het Ned. Gouvernement blijvend geëerbiedigd heeft.

II. De Particuliere Landerijen.

Dezen mogen, terecht, «oud zeer» heeten.

Ontsproten aan hetzelfde oud-Javaansche beginsel, dat de Vorst souverein eigenaar is van allen grond, is hun wording in zichzelve rechtmatig, voor zoover de rechtverkrijgers inderdaad sterk stonden in hun billijken eisch ook te mogen genieten wat hun bij den aanvang verzekerd was; maar is hun wording, van het standpunt des Souvereins bezien, niet anders als hoogst-betreurenswaardig, en in moreelen zin ònrechtmatig te noemen.

Merkwaardig is dan ook..... dat de Particuliere Landerijen op Java bijna alle teruggaan tot landverkoop aan niet-Inlanders, door de O. I. Compagnie, Daendels, of het Engelsche Tusschenbestuur bewerkstelligd. En ten bodem van dezen landverkoop lag meestal: Geldbehoefte. In benarde omstandigheden der Staatskas hebben vooral DAENDELS en RAFFLES grond voor, grond na, vervreemd. Er is zelfs een oogenblik geweest, dat DAENDELS een groot deel van den Oosthoek in handen van Chineezen had overgeleverd als privaat eigendom!

Vandaar ook de voortdurend onverkwikkelijke toestanden ten opzichte dezer Particuliere Landerijen. Aan den eenen kant eigenaars, die op hun goed recht staan, daar hunne voorgangers deze landen voor goed geld gekocht hebben van het Gouvernement; aan den anderen kant eene Regeering die weet, dat zij hier de lasten heeft te aanvaarden van een grove economische fout, door een vroeger Gouvernement meestal uit geldelijke benardheid bedreven; die aldus schoorvoetende toe moet staan, wat zij weet dat zij rechtens niet weigeren kan. Voeg daarbij de onvergeeflijke nonchalance waarmede de verkoop-akten dezer landerijen weleer werden opgesteld, alsof men te doen had met woeste gronden in plaats van met dikwijls flink bevolkte;

alsof men niet bedacht, dat ook deze opgezetenen rechten hadden; niet vroeg, of het niet onverantwoordelijk was groote terreinen, die te eeniger tijd volkrijk zouden worden, in vollen eigendom aan Westerlingen (en zelfs Vreemde Oosterlingen) af te staan. Waar bleef dan de grens, dat men die landeigenaars nog vrij mocht laten regeeren over hunne «opgezetenen»? En waar mocht de Regeering als opperste macht rechtmatig ingrijpen?

Feitelijk is dan ook de tegenwoordige rechtstoestand der Particuliere Landerijen een *compromis* te noemen; belichaamd in Ind. Stbl. 1836, n° 19,[1] voor zoover de zéér aanzienlijke uitgestrektheid dezer gronden bewesten de Tjimanoek, dus in eigenlijk West-Java, betreft; en, voor zooveel de veel minder uitgestrekte particuliere landen in Midden- en Oost-Java aangaat, eerst later vastgesteld bij Ind. Stbl. 1880, n° 150. Daargelaten latere partieele wijzigingen op deze beide «akkoorden». Want in beide heeft het Gouvernement slechts zóóveel toegestaan aan de landeigenaars, als het doen kon zonder door dezen in rechten betrokken te worden. De fout van oorsprong was er eenmaal; het recht uit deze fout voortvloeiende evenzeer; het bleef nu slechts voor de Regeering plicht deze fout in te perken tot haar kleinst mogelijken omvang.

Dat het hoogere plicht der Regeering moet heeten deze landen zoo mogelijk terug te koopen, is na het bovenstaande duidelijk. In ronde woorden: het Ned. Gouvernement is met de Particuliere Landerijen op Java in een valsche positie; het boet zelve en het laat anderen boeten voor eene fout van zijn voorgangers. De eenige eerlijke oplossing zou Terugkoop zijn.[2]

Bij een vraagstuk, zoo vol voetangels en klemmen, is het dus goed zich zooveel mogelijk te bepalen tot het *jus constitutum*, nader historisch toegelicht.

Dat de Part. Landen zich voor het allergrootste deel bevinden in West-Java, en het allermeest weer in de residentie Batavia — waarmee sinds 1901 het ook sterk «particuliere» gewest Krawang is samengesmolten — is geen wonder. De Ommelanden der stad Batavia toch moesten meer dan andere, verder verwijderde streken, begeerlijk lijken aan Nederlanders en andere Europeanen, om dáár, tijdens zij nog in functie waren, of vooral wanneer zij «in ruste» gingen, hunne landgoederen te

[1] Thans vervangen door Ind. Stbl. 1912, n°. 422. *(Noot van 1918).*

[2] Zie hieromtrent nader de noot op blz. 392 hierachter. *(Noot van 1918).*

bezitten. Een Gouverneur-Generaal, Een Raad Ordinaris of Extraordinaris van India, of ander «hoog personaadje», moest van zelf den wensch voelen opkomen, bij rustiger latere tijden, voorbij de grachten der stad, en meer naar het binnenland, naar de bergen toe, zijn «Buiten-zorg» te bezitten. Iets meer, en omvangrijkers, dan de vaderlandsche koepels en theetuinen; liefst een heele buitenplaats.

Zoo groeide langzaam, maar natuurlijk, om de stad Batavia heen, het particulier grondbezit. Vooral nadat de aanvallen van Mataram op de jonge stad in 1630 eindigden, waren die naaste Ommelanden als leeggeloopen gronden achtergebleven; het was een verdienste ze weer te bevolken, te bebouwen, er suiker te telen of rum te stoken. Omstreeks 1750 begon eerst het ware Buitenzorg-leven der Bataviasche hooge heeren;[1] de Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF vóórop, die zich op 10 Aug. 1745 het aanzienlijke land Bogor, thans Buitenzorg, *in officio* had laten afstaan,[2] waardoor een soort erfelijk apanage ontstond voor het hoogste Indische ambt; tot op DAENDELS, die er ten eigen bate een eind aan maakte.

Met DAENDELS, en, onmiddellijk daarna, met RAFFLES, begon het echter eerst recht. Er ontstond van 1809—1813 een heel stelsel van landverkoop; doch tevens begon men zich af te vragen, welke rechten de oude en de nieuwe landeigenaren mochten doen gelden op hunne eigendommen, voor zooveel de opgezetene inlanders vooral betrof. Want dat deze gronden steeds in vollen en vrijen eigendom waren afgestaan, daaraan is geen twijfel; alle pogingen om hieraan te tornen, zijn steeds verkrachtingen geweest van duidelijke historische gegevens. De hoofdvraag bleef echter: in welke verhoudingen stond de Landheer tot zijne opgezetenen?

Dat deze vraag tot 1809 — toen Daendels voor het eerst

[1] De aankoop in resp. 1695 en 1696 der landen Sĕringsing en Depok door den oud-Raad van Indië CORN. CHASTELEIN mag nauwelijks meetellen; daar deze in 1714 Depok legateerde „ten eeuwigen dage in gemeen bezit en gebruijck" aan zijne vrijgelaten lijfeigenen. Hier kreeg men dus een Pĕrdikan-grond op Christelijken grondslag; want het beding van Kerstening was tevens aan die vrijgelatenen gesteld. — (Verg. mijn biografietje van CHASTELEIN in Encycl. v. N.-I., 2e druk, I, 1917, i. v. *Toevoeging van 1918*).

[2] Zie Ned.-Ind. Plakaatboek, V (1888), p. 253—258. De sanctie van deze daad door Heeren XVII kwam pas af bij brief dd. 18 Sept. 1750 (ibid. p. 261—265; verg. dl. VI, p. 58—59); dus nà VAN IMHOFF's dood (1 Nov. 1750) in Indië ontvangen. — In het hs. stond hier foutief: „Sept. 1749". *(Noot van 1918)*.

haar beantwoordde — had kunnen blijven sluimeren, lag aan twee redenen; 1°. tot dien tijd waren de in particuliere handen geraakte gronden nog hoogstens buitenplaatsen te noemen, kleinere landjes; het bovengenoemde Bogor daargelaten; 2°. deze gronden waren òf geheel woest en onbewoond, òf hóógst schaars bevolkt in handen hunner eigenaren geraakt; van een «opgezetenen-kwestie» kon dan ook in den aanvang geen spraak zijn; integendeel: de Landheeren moesten beginnen met inlanders op hunne eigendommen aan te lokken, om aldus de woeste gronden te ontginnen.

Uit dit laatste feit moet het nieuwe stelsel voor deze landen in den beginne zijn voortgevloeid: het Eén-Tiende-Stelsel; m. a. w. een véél mildere maatstaf dan het harde Vorstenlandsche Halfbouw-stelsel, of zelfs dan het Gouvernementeele Eén-Vijfde-stelsel der landrente-regeling van 1872. Geheel toch in overeenstemming met het oud-Hollandsch recht, waarbij de Ambachtsheeren, Kerken, enz. slechts *de tiende*, Eén Tiende, genoten van hunne heerlijke gronden door opgezetenen bebouwd, had Gouv.-Gen. DE CARPENTIER in Rade, d.d. 1 Febr. 1627, diverse «landen en thuynen» in den onmiddellijken omtrek van Batavia aan eenige Nederlandsche «boeren» voortaan in handen gegeven als vollen eigendom, die zij te voren slechts «by forme van leen» hadden bezeten; besluitende toen toch:

> «... dat men» — nl. de Hooge Indische Regeering — «alle tuynen ende landen onder den titel ende by forme van leen, voor desen uytgegeven ende naer desen noch uyt te geven, ... voor vrye, eygen, patrimoniale ende allodiale goederen reputeren ende doneren sal, mits dat deselve subject sullen blyven d'erkentenisse van thienden der vruchten ende gewassen ende voorts in cas van veralienatie den 10^en^ penning van den vercoop.» [1]

Hier werd dus in 1627 «gedoneerd», geschonken: de Compagnie, graag op het «peupleren» der omstreken van Batavia, schonk om niet gronden in vollen eigendom aan Nederlanders weg, feitelijk dus ter kolonisatie; onder beding: $\frac{1}{10}$ van den oogst aan vruchten en gewassen, en 10 % recht van overgang bij verkoop.

[1] Jhr. Mr. J. K. J. DE JONGE „De Opkomst van het Ned. gezag in Oost-Indië", V, 1870, p. 87.

Dit Eén-Tiende-stelsel moet echter nà hebben gewerkt toen — het éérst na de Resolutie van 8 Juli 1685 [1] — de Compagnie grondjes ging verkoopen aan Nederlanders. Van tiendheffing ten laste dezer koopers kon toen verder geen sprake zijn; daar immers te voren die tienden *recognitie* waren geweest voor de kostelooze schenking, *een servituut op den weggegeven Compagnie's grond*.

Maar het begrip der tiende en méér niet, óók te heffen van opgezetene inlanders, bleef bestaan; zoowel van die inlanders, die onmiddellijk onder de Compagnie ressorteerden in deze Ommelanden; als — natuurlijk bij overneming — van diegenen, welke opgezetenen waren van particuliere gronden.

Dit blijkt overtuigend uit de befaamde Memorie van CORNELIS CHASTELEIN, «Invallende Gedagten ende aanmerkingen over colonien», door dezen oud-Raad van Indië d.d. 30 Juni 1705 opgesteld op zijn eigen particuliere land Sĕringsing; door iemand dus, die tegelijk èn 's Compagnie's dienst kende èn Landheer was; van een geheel onverdacht getuige daarbij, die zich veel gelegen liet liggen aan bevordering van den welstand der Inlanders.

In deze Memorie toch (naar den beteren tekst in bezit van het Kon. Inst.) zegt CHASTELEIN op een oogenblik schamper:

> «als het daar zoo mee ging als de Javanen [n.l. der Ommelanden] jegenwoordig gewent zijn van dewelke d'E[dele] Comp[agnie] in plaats van de tiende of tien van 't hondert, pas een tiende van de geheele tiende en krijgt» [2];

zoodat toenmaals die inlanders der Ommelanden *selfs* hun één-tiende-belasting, aan de Compagnie als onderdanen op te brengen, grof wisten te ontduiken. Gelijk CHASTELEIN verderop dan ook

[1] Zie J. FAES, „Geschiedenis particulier bezit op West-Java, 1e Gedeelte", Batavia 1893, p. 212. Door een drukfout is de inschrijvingsdatum van dit éérste verkochte land aangegeven op 15 Febr. 1626; lees: 1686 (verg. ook p. XI van het Voorbericht). — De bij Faes op p. 212—220 gegeven Lijst van landen tusschen 1685 en 1751 in eigendom afgestaan in de Ommelanden van Batavia, is onvolledig; Sĕringsing en Depok (zie hiervóór blz. 376, noot 1) worden er b.v. op gemist. Bovendien ontbreken de Erfboeken tusschen 1697 (?) en 1714, teekent Faes-zelve o. c. p. 218 aan.

[2] Deze Memorie, 't eerst afgedrukt naar een blijkbaar slecht hs. (en zonder eenige opheldering!) in Tijdschr. Bat. Gen. III (1855), p. 63—104, en weer met nieuwe fouten herdrukt door FAES, o. c., als Bijlage D, staat vrij wat zuiverder als copie uit ca. 1800 in hs. n° 115 van ons Kon. Inst. v. N. I. Deze tekst werd hier gevolgd, met verbetering slechts van een onzinnig: „van de geheele siende en krijgt". Men vergelijke eens T. B. G. III, p. 83 (of FAES, p. 240) met het bovenstaande! (*Noot van 1918*).

aanbeveelt: «dat men alle de resteerende Comp^e. Landen in het territorium van Jaccatra tot aan het gebergte toe verkoft, off aan eijgenaers gaff»; en wel o. a. om deze redenen: 1^e zouden particuliere eigenaars «voor de bosschen veel beeter sorg draagen» dan de «gem[elde] Javanen», die deze bosschen door roekeloos kappen maar ruïneerden; en

> 2°. «dat d'E[dele] Comp[agnie] van sodanige eijgenaars, voor haar geld met hout en bamboesen niet minder sal gerijft [= geriefd] worden als nu door de gem. Javanen, die dat van 's Comp[agnies] land cappen, en leeveren, die men daar evenwel voor betaalen moet, waarenboven de meeste nog vrij sijn, en aan d'E. Comp^ie geen tiende geeven, so dat ... enz.» [1]

Interessant volgt dan hetgeen Gouv.-Gen. MOSSEL d.d. 1 Dec. 1751 in zijne Memorie «Aanmerkingen over de landen in het Koningryk Jaccatra» (Batavia, 1752) te boek stelt; hij, die evenzeer èn Compagnie's opperste dienaar was èn Landheer, sinds hij Buitenzorg op 7 Sept. 1751 uit den boedel van den op 1 Nov. 1750 overleden Gouv.-Gen. VAN IMHOFF had overgenomen. In deze dubbele kwaliteit vertelt hij dan van de Particuliere Landen, ze nader onderscheidend in Bovenlanden die *koffie*, en Benedenlanden die *padi* gaven:

> «In de coffy hebben sommige landen portie, ... willende niet aarden in de heete beneden landen; de Comp. betaalt voor ieder picol .... ses rds. waar van den landheer een geniet, en de rest voor den landman blijft, of voor de geene, die daar op gelt geschoten hebben, en daar van zo veel voordeel genieten, dat men het woeker zoude moeten noemen, zo de risico het niet wat regtvaardigde .... daar en tegen geven dezelve [nl. de «beneden landen»] ryke pady oegsten, die zeer vermeerderen door de gegrave water leydingen uyt 't gebergte, waar van den eygenaar des lands boven in 't land, een tiende, dog omtrent de stad wel een vierde geniet, werdende... enz.» [2]

Dus: in 1751 had men 1°. wat de koffie betrof een Eén-

---

[1] Als boven, naar hs. n° 115 Kon. Inst.; verg. corrupt T. B. G. III, p. 89 of FAES p. 245. Doch juist ook hier weer blijkt hs. 115 eveneens corrupt, dat schrijft: „tot aan het gebregte toe verkost"; en véél erger nog: „batavia", in plaats van goed in T. B. G. „betaalen". *(Noot van 1918)*.

[2] Ook afgedrukt bij FAES, o. c. (1898) p. 205, doch onzuiver (b.v. „woekeren" voor „woeker"). Bovenstaand naar den oorspronkelijken tekst, fol. 24—25.

Zesde stelsel, ⅛ voor den landheer der Bovenlanden, op wiens eigendom de koffie groeide, ⅞ voor den inlander die ze daar kweekte; waarbij dan tevens het echt-Javaansche voorschot-opnemen op die te oogsten koffie zich reeds voordeed; 2°. wat de *padi* betrof, in de meer afgelegen Bovenlanden het oude Eén-Tiende-stelsel, maar in de onmiddellijke Ommelanden der stad Batavia reeds een jonger Eén-Vierde-stelsel.

Zóó toch groeien de dingen op natuurlijke wijs! Waar men ver van de stad was, en de Landheer geenszins zeker kon zijn dat, bij aanzetting der belasting-schroef bij de opgezetene inlanders, er geen volksverloop zou plaats hebben, bleef het bij het oud-Hollandsche Eén-Tiende-stelsel; dichter bij de stad evenwel, waar óók de inlanders liever woonden (wegens meerdere veiligheid, bijverdiensten, als anderszins), konden de Landheeren gerust reeds méér eischen als pacht van hun grondeigendom, voor zoover door inlanders bewerkt; zij genoten alreeds «wel een vierde». Dat dit zoo langzamerhand toeliep naar de volledige Javaansche praktijk van het Halfbouw-stelsel — ½ van den oogst voor den grondeigenaar, ½ voor den bewerker — komt in deze eigen Memorie overtuigend uit, waar MOSSEL, handelende over de landen die onmiddellijk stonden onder inlandsche Regenten, nl. de West-Preanger, Zuid- en West-Jacatra, van de dáár wonende inlanders — naar Vorstenlandsche terminologie dus: van de *kèdjawen*-gronden der Bataviasche Ommelanden (verg. blz. 328) — vertelt:

> «en schoon ze vrye menschen zijn, konnen ze billyk met slaven egaal geagt werden, alzo de Regenten, die van eenig vermogen en wat snedig zyn, by alle dezelve geld uytzetten, ... en dus blyven ze aan dezelve verbonden voor de simpele kost, die ze van hare arbeid hebben, ... terwyl ze ondertusschen, voor hare hoofden, alle bedenkelyke heere diensten moeten doen, ... en ... terwyl ze van de Pady omtrent de helft genieten, en van 't beestiaal niets, enz.»[1]

[1] MOSSEL, o. c. (1752), fol. 8; of FAES, o. c. p. 190. Van een deel dier landen trok toen de Compagnie „tiendens van pady", o. c. fol. 7, of p. 189. — (Men vergelijke hiermede, wat de Indische Regeering dd. 31 Dec. 1718 aan de Heeren XVII had gerapporteerd: dat de inlanders die op dit soort landen woonden „den eygenaar so veel als haren land-heer reekenen, by eene reedelyke behandelinge hem allerlye hofdiensten doen, — want by eene onreedelyke lopen sy aanstonds weg en laten hem met het land sonder volk zitten — en voorts tiende of huur, ook wel een vyfde, aan hem opbrengen, na dat het land beter of slegter is." (Ned.-Ind. Plakaatboek V, p. 261). Deze

M. a. w.: langs den weg des woekers hadden op de onder geheel inlandsch bestuur gebleven gronden de Regenten zich meester weten te maken van de bouwgronden, en pasten daarop het strenge, Javaansch-Vorstenlandsche Halfbouw-stelsel toe!

Vraagt men nu: waarom had dààr dan geen volksverloop plaats, b.v. naar de Particuliere Landen, waar de Landheeren slechts $\frac{1}{10}$ à $\frac{1}{5}$ van den oogst eischten? —; dan moeten daar twee redenen voor geweest zijn: 1°. de gehechtheid van den inlander aan den door hem bebouwden grond; en dan vooral 2°. omdat een Inlander liever nog verdrukt wordt door zijn bloedeigen hoofden, dan onder het zachter regiment te staan van een vreemdeling. Het intieme, het pleizier is voor hem er àf, indien hij onder een niet-Inlander staat! Wanneer kinderen onder elkaar spelen, krieuwen, zelfs vechten, hebben zij méér waar plezier, dan wanneer een volwassene toezicht en orde houdt. Dit hoogst belangrijke ervaringsverschijnsel schijnt eigenlijk nooit in rekening te worden gebracht voor onze Oost! [1]

Waar de zaken zoo stonden, en men in de residentie Batavia in 1751 reeds vond een $\frac{1}{10}$, een $\frac{1}{5}$, een $\frac{1}{4}$, en *zelfs* (op de zuiver-inlandsche gronden) een $\frac{1}{2}$-stelsel als grondslag van landbouw, daar kwam in 1809 de harde hand van DAENDELS, die het — in deze streken meest ouderwetsche — Eén-Tiende-Stelsel afschafte, en in de plaats daarvan, door eigen voorbeeld, in 1810 het Eén-Vijfde-Stelsel decreteerde.

De nadere geschiedenis hiervan is min stichtelijk. De Maarschalk was méér dan schalk, waàr het zijn eigen zak betrof. Op 6 April 1808 had hij het landgoed Buitenzorg weten te verkrijgen in volledigen eigendom, *ontheven van het overgangs-*

laatste toevoeging is echter zóó ón-inlandsch, dat het hoogst verdacht is; het omgekeerde zou waar kunnen zijn, zoodat men wel aan een slordige schrijfwijs (of een copieer-fout?) moet denken, en lezen: „na dat het land slegter of beter is". *Toevoeging van 1918.)*

[1]) Hier schreef Mr. VAN DEVENTER in 1904 met potlood in het hs. bij: „Zie VIII van het programma van Moederland en Koloniën".

Dit „Koloniaal Programma", het laatst behandeld in de Algemeene Vergadering dier Vereeniging van 15 April 1904, stelde bij VIII (Bestuur) sub 1 als desideratum:

„Er worde geleidelijk hervormd, in dien zin, dat de bestuurstaak, waar mogelijk, aan behoorlijk onderlegde inlandsche ambtenaren worde toevertrouwd, wien, onder het toezicht van Europeesche ambtenaren, zekere zelfstandigheid behoort toe te komen, en enz." *(Noot van 1918).*

servituut op latere Gouverneurs-Generaal, en wel voor de somma van 39.900 Rds.zilver. Op 15 Juni 1808 reeds wist hij een klein deel daarvan aan een ander te verkoopen voor de somma van 70.000 Rds.! Doch het grootste deel dat hij behield, moest nu ook meer productief worden gemaakt! Daarom stelde hij dd. 26 Febr. 1809 aan den Raad van Indië voor de «Wet .....» — zóó, met 8 of 6 tittels, noemt hij haar zelf! — «waarbij het aan alle Landeigenaren in de Bataviasche Ommelanden is verboden, meer dan een tiende gedeelte van het product hunner landen aan huurpacht, of recognitie van derzelver opgezetenen te mogen bedingen» ... af te schaffen![1]

De gedweeë (en waarschijnlijk óók belanghebbende) Raad van Indië decreteerde dienovereenkomstig dd. 13 Maart 1809:

> «om van nu voortaan alle bevorens gestelde orders en gemaakte bepalingen, volgens welke de respective landeigenaren in de Bataviasche ommelanden gehouden waren niet meer dan het een tiende gedeelte van de voortbrengselen hunner landen bij pacht, huur of recognitie van hunne opgezetenen te bedingen, op te heffen en te vernietigen en mitsdien het regt van eigendom ten dezen opzichte van alle restrictien te bevrijden.»[2]

[1] „Staat der N. O. I. bezittingen", 's Grav. 1814, Bijlagen II (Organ. Stukken, Batavia N°. 16); ook afgedrukt bij P. H. VAN DER KEMP: „Bijdragen tot de wordingsgeschiedenis van het Reglement op de Particuliere Landerijen bewesten de Tji-Manoek", Batavia, 1889, p. 111—112. Welke „Wet" dit precies was, vult DAENDELS ter plaatse niet in. —

(Bedoeld echter werd door hem de „Publicatie van 25 Maart 1808 ter regeling van de Politie en Justitie in de Bovenlanden van de Bataviasche Jurisdictie", wonderlijk genoeg *niet te vinden* in het Ned.-Ind. Plakaatboek, maar wèl afgedrukt door Mr. N. P. VAN DEN BERG als Bijlaag A achter zijn uitgave van Dr. W. M. KEUCHENIUS' „Beschrijving der Bataviasche Jurisdictie" van voorjaar 1807, Tijdschr. Batav. Gen. XXII (1875). Zie in die Publicatie vooral sub 11° (l. c. p. 518—519), waarin dat 1/10 duidelijk wordt gemaakt door het volgende voorbeeld: een rijstveld van 50 × 80 (Rijnl.) roeden geeft 400 bossen (dus: *gedeng*) padi; af: 80 bos snijloon (dus 1/5; in Midden-Java is de *bawon* maar 1/6; verg. blz. 394 hierna, met noot 1); blijft voor den Landheer: „40 bossen en van de pady tipar 80 bossen". D. i. dus: òf één tiende (van sawah's), òf ca. één dertiende (van droge rijstvelden; Soend. *tipar*). Deze zelfde Publicatie bedoelt ook ENGELHARD in zijn strijdschrift tegen Daendels' Staat, zijn „Overzigt enz." (1816), p. 169—171, waar hij om en om van „verbod" en van „Wet" spreekt.

Het verwijt van den heer VAN DER KEMP, o. c. (1889) p. 110, noot: „de in DAENDELS' verbeelding bestaande *Wet*", is dus onbillijk; al was de schijn tegen dezen. Mr. VAN DER CHIJS was later in zijn noot op p. 589 in dl. XV (1896) van het Plakaatboek, waar Daendels' voordracht nogmaals is afgedrukt, er even erg naast. *Toevoeging van 1918*)

[2] v. D. KEMP, o. c. (1889), p. 110.

De *coup d'état* van den Maarschalk was gelukt. Zijne uitgestrekte landerijen zouden nu niet enkel méér dan $\frac{1}{10}$'s jaars opbrengen, doch zij rezen tevens enorm in waarde. Op 10 van Lentemaand (Maart) 1810 gaf hij eindelijk een beslissend voorbeeld, wat men dan wèl moest heffen van zijn eigendommen als billijken cijns. Op dien datum toch verhuurde hij een stuk van zijn grond voor 3 jaren aan een Inlandsch hoofd; en stipuleerde in het huurcontract:

«Zullende den huurder van de Landbouwers welke rijstvelden bewerken, zonder onderscheid van bloedverwantschap of anderzints mogen en moeten [!] heffen een vijfde der ingeoogst wordende padie, met dien verstande, dat de bewerkers der nieuwe aangelegde rijstvelden diegenen, welke afhellende hellingen ontgonnen hebben, twee a drie jaren, naar evenredigheid van de moeielijkheid des aanlegs, en die, welke vlakke gronden approprieren, een jaar bevrijd zijn van de betaling der vijfde van hunnen oogst.» [1]

Met 10 Maart 1810 doet aldus door Daendels het Eén-Vijfde-stelsel zijn intreê, dat later vastgesteld zoude worden voor alle particuliere landen bewesten de Tjimanoek in Stbl. 1836, n°. 19! Het was voor de meeste mede-landeigenaren van Daendels een cadeau dat hun in den schoot werd geworpen, daar zij tot nog toe zich tevreden hadden gesteld met $\frac{1}{10}$, doch nu, naar Allerhoogst voorbeeld, óók $\frac{1}{5}$ konden gaan heffen. Alleen die landeigenaren in de buurt van Batavia, welke den cijns der inlanders tot $\frac{1}{4}$ hadden weten te brengen, zullen er zich wel niet aan hebben gestoord. In zekeren zin was dus reeds het Eén-Vijfde-stelsel van Daendels een «compromis".

Nu ging DAENDELS persoonlijk ook verder verkoopen; en wel op 11 Sept. 1810 deed hij een groot deel van zijn grondbezit aan drie andere Nederlanders over voor 481.500 Rds. papier! Met begrijpelijken trots en naïve openhartigheid vertelde hij dan ook in zijn «Staat der Ned. Oostindische bezittingen" van 1814:

[1] J. FAES, „Geschiedenis van Buitenzorg", Batavia 1902, p. 166 (dat feitelijk het „2e Gedeelte" is van zijn werk uit 1893; zie hiervóór blz. 378, noot 1). Door een fout staat daar „verhuurder", lees: „huurder"; en „appropieren". De vrijstelling voor nieuw ontgonnen velden, hier door DAENDELS reeds aangegeven, is overeenkomstig Javaansch gewoonterecht; en werd o. a. in Stbl. 1872, n° 66, art. 1 *sub b* op „de drie eerste oogstjaren" voor „nieuw ontgonnen sawahs" gesteld.

«Intusschen heeft Buitenzorg mij veel meerder opgebragt, dan ik had kunnen verwachten; want, nadat, door een verbeterde inrigting," — versta: de «vernietiging» van het Eén-Tiende-stelsel, en de toepassing van het nieuwe Eén-Vijfde-stelsel! — «de jaarlijksche inkomsten gebragt waren op Rd. 60.000; heb ik hetzelve bij gedeelten verkocht voor Rd. 860.000 papieren geld.» (Staat, 's Grav. 1814, p. 29, laatste noot, slot). Hij had dus ongeveer elfvoudig zijn aankoop van 6 April 1808 inverdiend! [1]

De Gouvernements-verkoopen van land waren reeds eerder begonnen. Op 15 Nov. 1809 had de eerste Publieke auctie plaats gevonden van landen in «het gewezen Regentschap Tangerang»,— welk regentschap hij had «vernietigd»; een geliefd woord van DAENDELS. Toen volgde het een na het ander. In zijn Staat van 1814 beroemt hij er zich op, zeggende: «Zoo zijn achtervolgens verkocht: het regentschap *Tangerang*; de landen, welke van het regentschap van *Crauwang* [= Krawang] afgenomen en bij de Ommelanden zijn gevoegd; de landen van *Besoekie* en *Panaroekan*; een gedeelte der geconquesteerde *Bantamsche* landen; het regentschap *Probolingo* en eenige landerijen rondsom de steden *Samarang* en *Sourabaija*; alle te zamen hebbende opgebragt circa Rd. 3.500.000, het papieren-geld tot zilver geld gereduceerd.» (Staat, p. 82).

Zooals men ziet, ontstonden toen ook reeds de, trouwens veel kleinere, particuliere landerijen als Ommelanden van Sĕmarang en Soerabaja.

Ook RAFFLES ging met zulk verkoopen door. Op 5 Nov. 1812 verscheen een «Advertisement», dat n.l. op 1 Jan. 1813:

> «... it is the intention of Government to dispose of a quantity of Lands in the Batavia Regency, in Crawang, and in the Environs of Samarang and Sourabaya to Individuals.» [2]

Bij dezen verkoop werden ook voor het allereerst landen in de West-Preanger gelegen, in veiling gebracht. Van eenige voorwaarden omtrent behandeling der opgezetenen was echter geen sprake, behalve in art. 4, luidende:

[1] Van 89.900 Rds. zilver gebracht tot 860.000 Rds. papier = gemiddeld (in 1809—1810) 430.000 Rds. zilver. Zie Mr. N. P. VAN DEN BERG's art. „Muntwezen" in Encycl. v. Ned.-Indië, II [1899], p. 609—610. — Oorspronkelijk stond hier in den hoofdtekst een foutief „twintigvoud". *(Noot van 1918)*.

[2] Proclamations etc., Vol. I. From Sept. 1811—1 Sept. 1813, Batavia 1813, p. 105. En verg. ook VAN DER KEMP, op. cit. (1889), p. 113—114.

«4°. No feudal services are to be exacted on these lands from the persons residing thereon, nor are any payments or revenues to be raised from the people, except such as are derived from the produce and culture of the soil, or from the rent of Houses and Buildings. And these revenues are to be such as are consistent with law, and with the established usage of the country.» (ib. p. 106).

Alle heerendiensten werden dus wel uitdrukkelijk door hem afgeschaft, maar de hoegrootheid van het op te brengen deel van den oogst door de opgezetene inlanders werd *niet* gestipuleerd, doch overgelaten aan «the established usage of the country».

Het *schijnt* echter — doch *blijken* doet het nergens — dat men het Eén-Vijfde-stelsel van DAENDELS bleef toepassen in West-Java.

Toch kwam dit feitelijk in conflict met de eigen theorie van RAFFLES, die immers weldra het Vorstenlandsche Halfbouwstelsel als basis voor zijne Landrente zou aannemen! En nu is het wel zeer merkwaardig, dat, toen deze op 11 Febr. 1814 met zijn Regulation II de «Land Revenue» invoerde, er wèl een geheel art. 71 gewijd werd aan «grants from the Sovereign of Lands in perpetuity, ... some .... made for religious purposes, others as rewards or provision for relatives or the higher nobility», d. i. dus, gewijd aan de Pĕrdikan- en Poesaka-gronden, uit den tijd van het oudere Javaansche régime, [1] — maar dat er *met geen woord* gerept wordt van de onderlinge verhouding tusschen Landheeren en opgezetenen op de Particuliere Landen, die hij zelve een jaar te voren bij groote kavelingen in veiling had laten brengen! Dacht RAFFLES inderdaad, dat hij genoeg hiervoor gedaan had door in art. 4 der verkoopvoorwaarden

[1] Voor deze gronden constateerde RAFFLES uitdrukkelijk, dat, naast de rechten der gebeneficieerden, er „certain other rights, those of the Cultivators" bestonden, „which cannot be admitted to have been in the slightest degree affected". Hij beschrijft dan de rechtspositie der hoofden dezer gronden door ze „als 't ware" „Proprietors of Revenue", feitelijk dus Apanagehouders in perpetuum te noemen, en besluit: „Such Proprietors of Revenue, as they may be termed, shall in short be allowed to act with regard to the Cultivators, only as Government themselves act towards theirs; that is, receiving a fixed share of the Produce, but whilst that is duly delivered, neither exacting more, nor removing any Individual from his Land." — („Government" in dezen zin staat wel in den *pluralis maiestatis*. *Toevoeging van 1918.*)

heerendiensten op die landen te verbieden, en de hoegrootheid der grondlasten voor de inlanders te bepalen als moetende zijn «consistent with law, and with the established usage of the country»? En wanneer nu eens de eigenaren dier particuliere landen, van 11 Febr. 1814 af, waren gaan zeggen, dat, aangezien RAFFLES voor alle Gouvernements-landen als «*law*» het systeem van ½, ⅖, ⅓ of ¼ van den oogst voor den Souverein had geproclameerd (al naar de vruchtbaarheid der gronden), óók zij dit nu voortaan als Wet zouden gaan invoeren voor hunne particuliere landen, en zich allerminst meer tevreden stellen met DAENDELS' Eén-Vijfde, — wat had RAFFLES dan kunnen antwoorden?

Het moet daarom gezegd: zoo roekeloos RAFFLES in 1813 heeft gehandeld, door op groote schaal uitgestrekte landerijen met opgezeten bevolking aan den meestbiedende te verkoopen, zoo onverantwoordelijk heeft hij nogmaals in 1814 gehandeld, door, bij het invoeren van zijn Landrente-stelsel niet uitdrukkelijk te bedingen: dat de hieruit voortvloeiende rechtsgevolgen *geenszins* van toepassing zouden zijn op de Particuliere Landerijen. Zulk een exceptioneel beding ware ten volle gerechtvaardigd geweest door den exceptioneelen toestand, waarin door hemzelven die landen waren gebracht; terwijl hij zich voor de vroegere uitgegevene landen eenvoudig had kunnen beroepen op het Decreet van den G. G. in Rade van 13 Maart 1809.

Het *conflict* tusschen Gouvernement en Landheeren begint dan ook in werkelijkheid met 11 Febr. 1814, al was niemand zich dat toenmaals bewust; RAFFLES allerminst. Maar terwijl DAENDELS in 1809 eerst *gratis* aan de Landheeren het recht in den schoot had geworpen, om zich niet verder te storen aan de oude limiet van het Eén-Tiende, gaf nu RAFFLES hun, en alweder gratis, wel niet het recht, maar dan toch een begin van recht, om desnoods zelfs Eén-Half te eischen van den oogst hunner opgezetenen. De landheeren konden tevreden zijn. Sinds 1809 was daardoor de intrinsieke waarde hunner landerijen m i n s t e n s v e r d u b b e l d, en langs een achterdeurtje (bij toepassing namelijk van RAFFLES' eigen Landrente-systeem) zelfs vervijfvoud; zònder dat zij voor dit accrès van hun kapitaal iet het minste hadden behoeven te doen!

Maar in 1815 was RAFFLES wèl tot het bewustzijn gekomen, dat hij een economisch-politieke fout had begaan. Want op 22

Maart 1815 vaardigde hij, «having duly considered the suggestions made by the Resident of the Batavian and Preanger Regencies» — hear! hear! — eene «Regulation» uit, waarvan *art. 5* dit bevatte ten opzichte der «Lands sold under this Government»:

«V. — The exaction of feudal service on these Estates being expressly prohibited by the terms of Sale, the Honorable the Lieutenant Governor in Council is pleased to direct that for the more effectually securing this provision, all contracts or agreements which may be made between the Landholders and the Inhabitants for delivery of Produce or for the performance of services in proportions or at a rate differing from the established usage of the country, and may be authorized by the Government Regulations, be registered in the office of the Resident or his Assistant — the receipt of a larger share of the crop than is authorized by the usage of the country, or the employment of the people at a rate of hire different from what the Government Regulations may have established, unless under voluntary contracts and agreements so registered, will be considered as a Deviation from the Terms of Sale, and will subject the Parties to all the consequences arising from a departure therefrom.» [1]

Voor wie dit artikel *goed* leest, in het licht van het hierboven uiteengezette, voelt dat Raffles hier in 1815 iets herstelt, wat hij door eigen verzuim in 1813—14 uitgelokt had. Bij ontleding van de kunstig ineengedraaide, en met handig overleg gevende en nemende zinsneden, volgt daaruit: 1°. er *waren* al Landheeren geweest, die zich bij de «delivery of produce» *niet* gehouden hadden aan «the established usage of country», maar zich beschouwd hadden als «authorized by the Government Regulations» [van 11 Febr. 1814!]; m. a. w. *niet* ⅕ waren blijven heffen, maar ½ waren gaan eischen, . . . precies als het Gouvernement immers óók deed!; 2°. hier wilde RAFFLES nu een stokje voor steken, en *verbood* daarom op 22

[1] Proclamations etc., II, Batavia 1816, p. 118. Het belangrijkste is weer gespatieerd geworden. — Deze „Regulation" van 22 Maart 1815 was ter ampliatie van *art. 172* der (juridische) Regulation I van 11 Febr. 1814, waarbij de Residenten waren „authorized to enlarge upon ... General Regulations... within their respective Jurisdictions"; dus, waarbij zij een zekere vrijheid hadden gekregen bizondere regelingen toe te staan, mits „reporting their suggestions of improvement to Government".

Maart 1815 «a larger share of the crop than is authorized by the usage of the country»; *verbood* m. a. w. méér dan de in de Bataviasche Ommelanden sinds DAENDELS gebruikelijke $\frac{1}{5}$ te heffen; 3º. voor *heerendiensten*, welke RAFFLES wel in naam had afgeschaft op de particuliere landen die *hij zelve* had laten verkoopen — de considerans dezer Regulation luidt duidelijk «in as far as.... may apply to the Lands sold under this Government» —, maar die feitelijk tòch bestonden krachtens «contracts or agreements» tusschen Landheer en opgezetenen, voerde hij registreering in ten residents-kantore, blijkbaar om eenig toezicht te behouden op hun druk.[1]

Men ziet: het is het zooveel mogelijk nog redresseeren in 1815, van wat in 1813—14 verzuimd was! Het conflict is hier tevens openbaar geworden.

Dit conflict bleef bestaan; het Gouvernement beweerde dat de Landheeren *niet* meer mochten eischen dan $\frac{1}{5}$ van den oogst hunner opgezetenen, de Landheeren beweerden als vrije eigenaars hunner gronden van wèl, indien hunne opgezetenen in dat hooger percentage maar «toestemden». VAN DEN BOSCH, die niet erg kieskeurig was in zijn argumenten, zegt in het IIe deel van zijn in 1818 verschenen reclame-werk «Nederlandsche Bezittingen in Azië, Amerika en Afrika», van de Ommelanden van Batavia zelfs: «De *Javaansche* bewoners derzelven, hoezeer zij tegen betaling van het vijfde gedeelte van den oogst gezegd kunnen worden de rijst-velden dezer Landen, in erfpacht te bezitten, ontwikkelen..... enz.»[2]; — eene stelling, die nog tegenwoordig de Landheeren van ergernis doet popelen;[3] inderdaad dat erfpachts-recht is puur uitvindsel van VAN DEN BOSCH.

Maar in 1817 was het Gouvernement ook reeds begonnen met in te grijpen. De hiervóór op blz. 365 gegevene *alin. f* van Ind. Stbl. 1817, nº 43 was feitelijk een flank-aanval tegen de Particuliere Landen, voor zoover in Krawang en de Preanger gelegen. Voor deze verbood men «waar ook gelegen, meer dan

[1] De registreering schijnt *óók* opengesteld te zijn voor gevallen dat de Landheer méér landrente wilden heffen, dan gedoogd werd „by the usage of the country". De redactie van dit art. V is echter zoo gewild-duister, dat het niet geheel zeker is.

[2] II, 's Grav.-Amst. 1818, p. 9. — Dit boek, opgedragen aan den Koning, was tevens een worp naar het Gouv.-Generaalschap; evenals DAENDELS in 1814 met het zéér overhaast uitgeven van zijn Staat iets dergelijks bedoeld had!

[3] Verg. FABER, Gesch. partic. landbezit, I (1893), p. XV.

twintig ten honderd van de padij-inzaam»! De Bataviasche Landen durfde men òf niet openlijk aan, òf men erkende dat daar het Eén-Vijfde-stelsel toch het algemeen-geldende was. Welk van de twee mogelijke redenen de ware is geweest, blijkt niet. Wel is het een feit, dat een ambtenaar in 1821 een niet zeer eerlijken weg trachtte te gaan, door te beweren dat Ind. Stbl. 1817, n° 43 óók bedoeld was voor de Ommelanden van Batavia; nl. toen men het daar te kwaad kreeg met een landeigenaar die zijn opgezetenen zeer zware lasten oplegde, en er volksverloop daardoor had plaats gehad. [1] Kortom, de *guerrilla* tusschen Landheeren en Gouvernement was sinds Raffles' ongelukkig verzuim in 1814 geboren!

Toch *schijnt* het Eén-Vijfde-stelsel in vele, ook Bataviasche, landen het werkelijk algemeen-aangenomene te zijn geweest. Ten minste, indien wij af mogen gaan op een merkwaardige redeneering van VAN DEN BOSCH in 1829. Op 6 Maart 1829 toch stelde deze voor den Minister van Marine en Koloniën, ELOUT — den *ex-primus* der Commissarissen-Generaal van 1816—1819; en den uitvaardiger dus, zoo te zeggen, van Stbl. 1817, n° 43 met het Eén-Vijfde-Stelsel! — een Advies op, naar aanleiding van het plan van den Commissaris-Generaal DU BUS DE GISIGNIES, om n.l. op Java gronden ter kolonisatie uit te geven aan Europeanen. Daarin nu merkt VAN DEN BOSCH o. a. op:

«....; wordt dus het systema van kolonisatie algemeen, dan is het te voorzien dat de Javanen de gouvernements-gronden verlaten en zich op de particuliere landerijen vestigen zullen, om de eenvoudige reden, dat de eigenaars daarvan zich met ⅕ van den oogst als huur kunnen en zullen tevreden stellen, om zooveel meer inwoners te lokken. De Javaan zal liever rijstvelden tegen ⅕ huur bebouwen, dan tegen ⅖ of de helft van het gewas..... Zal dan niet het misnoegen onder de planters op de gouvernements-gronden algemeen worden, als zij zien dat de Javaan op de particuliere gronden slechts de helft of een derde der lasten heeft te dragen, waaraan zij op de gouvernements-gronden onderworpen zijn?» [2]

[1] Zie VAN DER KEMP, Bijdragen enz., 1869, p. 23.

[2] Dit advies is geheel afgedrukt bij D. C. STEIJN PARVÉ, „Het Koloniaal monopoliestelsel getoetst aan geschiedenis en staathuishoudkunde .... nader toegelicht", Zalt-Bommel 1851, p. 294—328. Zie daar p. 308.

Zooals gezegd is, werd het Eén-Vijfde-stelsel door VAN DEN BOSCH tot grondslag van zijn Cultuurstelsel gekozen, reeds in 1830, en voor de Gouvernements-gronden waar suiker en indigo op rijstvelden zou groeien. Toen nu hiermede het Gouvernement zelf *het voorbeeld had gegeven*, durfde het eindelijk in 1836 óók voor de aanzienlijke Particuliere Landerijen bewesten de Tjimanoek dit Eén-Vijfde-stelsel dwingend voorschrijven.

Want Ind. Stbl. 1836, n° 19, *art. 10* decreteerde:

«Art. 10. De hoegrootheid der heffingen, ten behoeve des landeigenaars, op de voortbrengselen van den grond, regelt zich, na [sic!] de gebruiken en erkende gewoonten, van elk landgoed. In het algemeen echter, zullen deze heffingen, nimmer meer bedragen, dan het *een vijfde* gedeelte van het werkelijk gewas.» [1]

Aldus was in 1836 de strijd volstreden, die in 1814 door RAFFLES' nalatigheid begon. Het Eén-Vijfde-Stelsel, door DAENDELS het eerst in een particulier kontrakt op 10 Maart 1810 aan een inlandsch huurder voorgeschreven, door VAN DEN BOSCH, ter wille van zijn Cultuurstelsel, in 1830 met graagte overgenomen, in Ind. Stbl. 1872, n° 66, art. 2—3 dan voorgeschreven voor alle Gouvernements-gronden op Java en Madoera, is reeds sinds Ind. Stbl. 1836, n° 19 wet geworden voor de Particuliere Landen bewesten de Tjimanoek.

Terugziende op dezen strijd, moet men die vaststelling in 1836 niet anders als billijk heeten. Eerstens heeft zich dit $\frac{1}{5}$-recht door de eigenmachtigheid van DAENDELS in 1809—1810, *ten zuiveren bate* van de meeste toenmalige landeigenaren uit een ouder $\frac{1}{10}$-recht ontwikkeld; [2] ten tweede, kunnen de landheeren alléén aan een grof verzuim van RAFFLES in 1814 hun aanspraken ontleenen op méér dan $\frac{1}{5}$; ten derde, mag het hoogst gelukkig heeten, dat, vooral sinds het Gouvernement in 1872 wettelijk voor zijn eigen groote gebied den norm van $\frac{1}{5}$ *als maximum* heeft vastgesteld, sinds 1836 datzelfde reeds voor de West-

[1] De woorden „*een vijfde*" zijn ook *gecursiveerd* in het Staatsblad.

[2] Merkwaardig is, dat de Christen-Inlanders, tevens eigenaren van het particuliere land Depok (zie hiervóór blz. 376 noot 1) nog steeds $\frac{1}{10}$ van het padigewas in natura als belasting voor de gemeenschapskas opbrengen; terwijl de Moh. opgezetenen $\frac{1}{5}$ van hun gewas betalen. W. B. B[ERGSMA] in Enc. v. N.-I., I [1896], i. v. „Depok". Hier heeft men dus nog een overblijfsel uit de tijden vóór DAENDELS.

Javaansche particuliere landen dwingend voorgeschreven werd. Toch ziet men, dat het een terrein blijft vol juridische voetangels en klemmen.

Geenszins geringer is dat er op geworden, sedert datzelfde Gouvernement voor de landen beoosten diezelfde rivier Tjimanoek voorschreef een Ind. Stbl. 1880, n° 150, dat van een dergelijke Eén-Vijfde-limiet niet rept! Zoo bevelend, alles regelend, barsch als Ind. Stbl. 1836, n° 19 is voor de Westergronden, zoo welwillend, vriendelijk, zacht reglementeerend is Stbl. 1880, n° 150 voor de Ooster-landen; voor de zooveel kleinere particuliere landjes dus om Sĕmarang en Soerabaja heen, en nabij de kota's Losari, Djapara, Dĕmak en Pasoeroean. Wie kan de gedachte van zich afzetten, dat dit is het meten met twee maten? Wie voegt er de gedachte niet bij, dat men in 1880 niet meer dorst doen, wat men in 1836 wèl durfde?

Het is dan ook een feit, dat op die Ooster-landen algemeen het Halfbouw-stelsel in zwang is;[1] dat men hier dus heeft landen in vollen eigendom, met een zuiver-Vorstenlandsch stelsel! Datgene, wat het Gouvernement heeft afgeschaft op al zijne gronden, moet het krachtens zijn eigen Indische Staatsblad 1880, n° 150, nog gedoogen op de Particuliere Landerijen beoosten de Tjimanoek!

Zoo blijft het bestaan dezer landerijen eene «Gouvernementeele vergissing» in allerlei opzichten. Terwijl de erfpachtslanden, hoe zij ook allengs bevolkt worden, na 75 jaar terugvallen aan

[1] Zie het voortreffelijke werk [van Mr. H. VAN DIESSEL SZN.] „Rapport omtrent de partikuliere landerijen beoosten de rivier Tjimanoek", in Tijdschr. v. Nijv. en Landb. in N. I., dl. XXII, 1878, p. 287—708; en aldaar p. 299. Het is billijk hier bij te voegen, dat, na vermelding van het daar heerschende Halfbouwstelsel, dadelijk opgemerkt wordt. „Onder deze voorwaarde beplanten dan ook de opgezetenen gaarne den grond en zijn, bij onvoldoende bevolking op de perceelen, daartoe altijd lieden uit Gouvernements-dessa's te vinden." (l. c.) —

Hier schreef echter Mr. VAN DEVENTER, die door zijn vroegere advocatuur te Sĕmarang en zijne relatiën met de grootste daarvan (Gĕmoelak, en Kalikondang, van de erven-HUYGENS DE RAAT), goed op de hoogte was van die landen, het volgende in 1904 met potlood in het hs. bij: „Dit is niet juist voor de voornaamste landen oost van Semarang, waar belasting in geld wordt geheven, ongeveer op Gouvernements-wijze. Maar het maron-stelsel is niet verboden, en kan zeker, krachtens bijzondere overeenkomst, worden toegepast."

Verg. echter óók de relletjes onder de opgezetenen van de particuliere kleine landen om de stad Soerabaja heen, uit den allerlaatsten tijd (1917-18), die zich juist trachtten te verzetten tegen het opeischen der helft van hun padi-oogst door hun, meestal Chineeschen, landheer. *Toevoeging van 1918.)*

den Staat, en aldus opgenomen kunnen worden binnen den kring der Gouvernementeele, en, met den loop der jaren, toch steeds milder wordende regelingen — men vergelijke de Preanger —, daar moet het Gouvernement, krachtens een enorme economisch-politieke fout van DAENDELS en RAFFLES, op de Particuliere Landerijen rechtstoestanden laten voortduren, die beoosten de Tjimanoek zuiver-Vorstenlandsch zijn, en bewesten die rivier wel veel meer onder regelen staan, maar niettemin in hooge mate afhankelijk blijven van de persoonlijke geaardheid der Europeesche of Chineesche, soms ook Arabische of Inlandsche Landheeren. [1]

[1] Hier was één gewichtig feit vergeten: de moderne drukkende invloed der inbrenging van tal van Particuliere Landerijen bewesten de Tjimanoek in naamlooze vennootschappen. Daarvan gaf Mr. VAN DEVENTER in Paragraaf 16 (p. 122—128) van zijn Overzicht (1904) belangrijke gegevens, in hoofdzaak aan de hand eener Nota van zijn medewerker Mr. Dr. M. S. KOSTER. Zie aldaar.

Voor de gezamenlijke uitgestrektheid der Particuliere Landerijen (verg. het kleine gegeven op blz. 349 hiervóór, geldend in 1904), zie ook aldaar de globale cijfers: beW. de Tjimanoek ruim 1½ millioen bouw, beO. die rivier iets meer dan 88.000. Voor het konterings-jaar 1910 — na het averechtsch beleid van Mr. VAN DEVENTER in Oct. 1906 bij den door Minister FOCK voorgestelden aankoop van het land Nanggoeng voor 5 ton (12.596 bouw) — waren er, bij optelling der cijfers in staat MM van den Reg.-Almanak op 1 Jan. 1910: in Bantam 42.795 bouw (2 landen), oud-Batavia 899.206 b. (méér dan 880 landen; daarvan alleen in Buitenzorg 70 met reeds 516.689 b.), oud-Krawang 886.108 b. (8 landen; waarvan Pamanoekan + Tjiasĕm alleen reeds „800.000", *lees* in waarheid, en aldus ook officieel van 1915 af: 880.000 b.), Cheribon 257.240 b. (2 landen; Kandanghauer, en Indramajoe West, 182.240 + 75.000 b.); totaal 1.585.344 (*lees*: 1.615.344) bouw beW. de Tjimanoek; doch beO. daarvan slechts totaal 84.851 b. (92 landen; daarvan alleen Gĕmoelak 11.257 b.).

Toen kwam de Wet van 25 Mei 1910 (Ind. Stbl. 1910, nº 409), die het uitgestrekte land Kandanghauer voor 3½ millioen terugkocht, gevolgd door de Wet van 30 Dec. 1910 (Ind. Stbl. 1911, nº 174) voor een gelijke som ook aankoopend Indramajoe West; en daarvóór alreeds de Wet van 7 Nov. 1910 (Ind. Stbl. 1911, nº 38), die *principieel* „de terugbrenging van de particuliere landerijen op Java of van gedeelten daarvan tot het staatsdomein" mogelijk maakte, nader geregeld en vastgelegd in Ind. Stbl. 1912, nºs 480—481. De eer van dit alles komt in hoofdzaak aan G.-G. IDENBURG toe. *(Noot van 1918).*

Addendum van 1918.

p. 329, in noot 1, staat: EALES, lees; J. EALES

(zooals blijkt uit de Java Annual Directory and Almanac for 1814).

YULE, CRAWFURD, KEASBERRY, LAWRENCE, EALES, MC QUOID en ADAMS waren allen Residenten in loco (verg. HAGEMAN's deels niet volledige Lijst in Tijdschr. Bat. Gen. XIII, 1864, p. 227—259).

D. Bijlage (zie blz. 322, noot).

WANNEER NAM HET GLEBAGAN-STELSEL IN DE VORSTENLANDEN ZIJN AANVANG?

Het merkwaardige is, dat reeds *in 1823* het Glebagan-stelsel in volledigen vorm voor den geest heeft gezweefd van den Engelschman H. THOMSON, ondernemer van 1818—1823 van het indigoland en de indigo-fabriek Ardjåwinangoen, een paar paal beZ.O. Jogja, welke echter door Ind. Stbl. 1823, n° 17 (Publicatie van 6 Mei) zijn land moest teruggeven vóór hij, ook al sinds 1818 beperkt in zijne beschikking over ingehuurden grond, zijn denkbeelden kon verwezenlijken. Immers, toen dat Stbl. verschenen was, en hij dus wist zijn gronden niet langer te kunnen behouden dan tot 31 Jan. 1824, stelde hij naar aanleiding van een missive welke de residenten van Jogja en Solo samen moesten opmaken in antwoord op het G. Besl. dd. 27 Aug. 1823, n° 16, een «Note for Mr SMISSAERT" (Resident sinds 10 Febr.) op, welke, hoewel ongedateerd, tusschen 27 Aug. en 25 Oct. 1823 geschreven is; aangezien op dien laatsten dag genoemde residenten inderdaad hun antwoord-missive verzonden, waarin bijna alle gegevens van THOMSON in anderen vorm waren *opgenomen*. Een en ander te vinden in den Bundel «Landverhuur in 1823» in het (zgn.) Geheim Archief van Jogja.

In die «Note for Mr SMISSAERT» zet THOMSON eerst op glasheldere wijze de feiten uiteen, waarop baseert de verdeeling van den oogst in de Vorstenlandsche desa:

«It is generally understood that of the paddy crop the person who rents the lands or the proprietor receives one half of the crop & the cultivator the other; but it is quite otherwise; for instance a Djoong of land is divided into 5 Bows — of which the Baccal has one Bow for his responsibility & surveillance of the cultivation; there then remains $\frac{4}{5}$ for the cultivators & the proprietor to be divided between them equally — $\frac{3}{5}$ are therefore already gone to the Buccal [sic] & cultivators & $\frac{2}{5}$ are only remaining for the proprietor, to cut the crop of which, he, the

proprietor, is obliged to give $\frac{1}{4}$ or $\frac{1}{5}$ according to the custom of the place[1]; — agreably to which — of my 50 Djoongs of Sawah, I only receive for my share of the paddy crop, the produce of $16\frac{2}{3}$ Djoongs or $\frac{1}{3}$ of the whole. — Of the dry or Indigo crop, the Baccal has no right to a Bow[2], therefore the proprietor, who furnishes the seed has one half of the crop — the other half, belonging equally to the Buccals & orang kitchil who cultivate, but which the proprietor binds them to sell exclusively to him paying them at the rate of one half of the yearly landrent for their half crop of Indigo — & further the proprietor is obliged to pay half the transport of bringing the Indigo plant to the Factory. — This has invariably been the system I have pursued, having acted liberally towards the natives on purpose to encourage them; but I find my authority at this moment rather disputed by severals of them.»[3]

[1] De zgn. *bawon* of het „snijloon" der padi. Verg. daarmee het $\frac{1}{5}$ in de Bataviasche Ommelanden omstreeks 1806, hiervóór blz. 382, noot 1; en zie 't Jav. Hdwdb. 1901, II, p. 703a, dat aarzelend en foutief spreekt van: „volgens sommigen $\frac{1}{4}$... volgens anderen $\frac{1}{5}$", hoewel in de Vorstenlanden gewis, in verder Midden-Java méêstal, de *vaste tax* is $\frac{1}{5}$, anders genaamd *mårånêm*, *mrênêm* (zie ib., II, p. 215).

Letterlijk beteekent het Jav. woord, dat ook in het Soend. werd overgenomen: „het verkregene (als betaling)", van Oudjav. *bawos*=*bakat*; zie toch V. D. TUUK's Kawi Wdb. IV (1912), p. 985 en 911. *(Noot van 1916).*

[2] Dit is natuurlijk onjuist. Oók bij den oostmoeson-oogst blijft de bëkël het uitsluitend recht op den oogst van zijn loenggoeh behouden, en moet dus ook hier $\frac{4}{5}$ van den geheelen grond, en niet $\frac{2}{3}$, gelijkelijk verdeeld in twee helften, aan den Loerah en de desalieden toekomen. Wellicht dat naar aanleiding hiervan de tegenstreving ontstaan was, waarvan THOMSON in het eind dezer zinsneden melding maakt. Of meende THOMSON wellicht dat hij recht had op den halven oogst van het $\frac{1}{3}$ der met indigo beplante gronden, omdat *hij* het indigo-zaad had geleverd?

[3] Hiernevens vermeldt de Nota dd. 25 Oct. 1828 (zie boven; opgesteld feitelijk door den élève-translateur C. L. VAN DEN BERG) het volgende nog: „Sommige der velden zijn door de bewerkers bevorens met Tom beplant, om Inlandsche Indigo daar van te maken, — de opbrengsten van het land bestaan in rijst, in Tom & in vruchten. De Tom, dewelke het aandeel uitmaakt van de bewerkers der velden, zijnde de helft van het product van het Land, moet aan de Huurder worden opgebragt, die daarvoor in het jaar betaald 750 Sps. m. en de helft van de vervoerlonen; voor het planten van de koffy Boomen, het schoonmaken der tuinen &a. wordt gelijk aan andere koelies betaald f 4.— 's maands voor ieder. — Veertien man moeten alle nachten de wacht houden, bij het huis, — bij de fabriek en bij de woning van den opziener"; en verder: „de meeste der gehuurde velden zijn in de maand Augustus met Tom beplant geworden, blijvende toen nog twee Jonken, om beplant te worden en welke in September beplant zoude worden. — De Tom kan in November worden gesneden en de indigo gefabriceerd; — met Medio van October heeft de Heer Thomson in vorige jaren de Tom gesneden en Indigo gemaakt, doch door de zware regens in dit jaar gevallen, is de Tom eerst zoo laat geplant kunnen

Hier hebben we dus het Maron-stelsel in zijn volkomen zuiveren vorm, alvorens het tot Glebagan-stelsel gemobiliseerd is. En wel: de Eur. landhuurder krijgt de helft van den westmoeson-oogst van het ½ der gronden in padi, terwijl de bevolking de andere helft dezer padi-opbrengst krijgt; daarna wordt in den oostmoeson indigo (*tom*) geplant, waarvoor de Eur. landhuurder het zaad levert, terwijl ook weer van dezen indigo-oogst, op het ½ der gronden gegroeid, hij zelve de helft en de kleine man de helft ontvangt, waarbij die Eur. landhuurder ook persoonlijk moet zorgen voor het transporteeren van zijn half oogstaandeel naar de plaats waar hij het hebben wil; alleen verplicht hij in dezen de kleine lui om het hun toegevallen halve aandeel in dien indigo-oogst aan hem af te staan, tegen betaling aan hen van de helft der padjĕg-gelden die te voren door de bĕkĕl's aan den Loerah Patoeh werden afgedragen, toen deze nu verhuurde gronden nog madjĕgan-gronden waren.

Maar dat hem wel degelijk een volledig Glebagan-stelsel voor den geest zweefde, blijkt uit THOMSON's dan volgende woorden in deze nota:

«....; I would beg leave to propose, that, instead of giving back my lands, with the Indigo Factory & Coffee plantations to the native proprietors (in which case they would soon go to Ruin) I would offer them to Government direct, for the Sum of Span. Dollrs Fifty Five thousand — & that the manufacture should be carried on, on account of & by a person appointed by Government, under the authority of the Resident here. — That, instead of the present contract for 50 Djoongs of Land, a new one should be made in the name of the person appointed for 100 Djoongs, [1] all connected together without any intermixtion of lands belonging to Javanese [2] — in which case 50 Djoongs to be planted in Isle of france Indigo plant, & the other 50 given to the people for their trouble in cultivating & bringing in the Plant to the Indigo factory. — I particularly

worden. — Alle de velden tot de dessas behorende worden door de bezitters met Tom beplant, en wanneer dit niet geschiede, zoude weinig Tom gesneden kunnen worden en weshalven ook weinig Indigo gemaakt. Voor het werk in de fabriek wordt Booyangers gehuurd van andere dessas, betaalbaar bij de maand, tegen vier (4) Guldens Indisch ieder. — Geen veld blijft braak, alles wordt beplant, hetzij met Tom in de droge Tijd, hetzij met Padie in den regen tijd."

[1] Dus: op naam van een apanage-houder van 100 djoong *(Noot van 1918).*

[2] Hij bedoelt hier de doorreenligging van aan Europeanen verhuurde gronden en kĕdjawen-grond, veroorzaakt door de splitsing der apanages in bĕkĕlschappen.

mention the Isle of france plant, because I am aware of the benefits to be derived from it over the common Java Indigo plant, in the number of crops which it yields from the soil here, which is particularly well adapted for its growth; — and after allowing the plant to remain for two Years in the soil, during which term it would at least produce 6 or 8 crops, I would change the lands with the cultivators,[1] that is to say, what has been for two years planted in Indigo, I would now give them, to plant paddy &c &c on; what they have been cultivating, I would plant with Indigo, & so on every two years, at the same term assisting the lands by dunging, a circumstance, which on account of the number of Dessas, & cattle in each, is very easily accomplished.»

Bovendien had hij te voren ook reeds geconstateerd, dat het steeds blijven planten van indigo op denzelfden grond, nadeelig op dien oogst werkte; want op 4 Sept. 1822 had THOMSON gevraagd om zijn loopend huurkontrakt te mogen verlengen, en gaf hij bij brief van 13 Dec. 1822 aan den Ass.-Res. van Jogja als een der redenen van dat verzoek op: «That the accidents which might prevent my being reimbursed my money in the course of the remaining seven years[2] of the lease, are numerous; but I shall only mention for instance a recurrence of bad seasons for the Indigo cultivation, & in consequence a failure of crops; — and another circumstance, which I have found by experience, viz. that this cultivation empoverishes the lands by being planted every year, that they will not yield, & must be laid by [= braak gelaten], for every second year, during which time, however, they may produce Paddy, perhaps enough to pay the rent of them. —»; hetgeen hij in een brief aan denzelfden, dd. 6 Jan. 1823, nogmaals herhaalt: «In 1821, the entire failure of my Indigo crop, after three different sowings, which you yourself are aware of, & the scanty produce of Paddy of that year; & my being obliged in 1822 to allow the lands to rest from the Indigo planting, for the purpose of not empoverishing them too much; are causes, . . . etc.»

Aan den anderen kant is het echter óók volkomen zeker, dat

[1] De spatieering is weer van mijzelven. *(Noot van 1918).*

[2] De gronden waren n.l. in 1818 [het geboortejaar der Anggĕr Sĕpoeloeh, onder invloed van resident NAHUYS van Jogja!] ingehuurd, voor 11 jaren. In 1822 waren daarvan dus 4 jaren verloopen, en bleef nog een huurtermijn van 7 jaren over.

in dat jaar 1823 het Glebagan-stelsel nog nergens in het Jogja'sche bestond; en dat b.v. bij de suikerfabriek van dien luit[nt] Chinees in het Kĕrtosono'sche in dat jaar nog het zuiver Maron-stelsel ongewijzigd was toegepast geworden.[1] Zelfs zou dat in Sept. 1837 in Jogjakarta nòg zoo geweest zijn; want in zijn missive dd. 15 Sept. 1837 aan den G. G. meldt de resident van Jogja, F. G. VALCK, o.a. — na eerst vermeld te hebben, dat de opgezetenen der aan Europeanen verhuurde landerijen bevrijd zijn van menig kleine knevelarij waaraan zij anders zijn blootgesteld —:

«daar en tegen zijn zij ook verpligt om, het zij bij het aanleggen van koffy of suiker plantagien meer te werken als zij, door gemak gewoon zijnde, anders doen. — De Gewone man brengt de gewone belasting, dat is de helft van zijn padygewas op en worden zijne velden met suikerriet beplant dan geeft de huurder in de eerste plaats de stekken, ontvangt de helft van den oogst als belasting en koopt de andere helft tegen eene overeengekomen prijs die gewoonlijk twee à drie centen per stoel bedraagt. — De koffytuinen worden in daghuur bewerkt lopende van 12 tot 16 centen daags per werkman of tegen vrijstelling van Padjak door de bevolking beplant en onderhouden; ieder huisgezin krijgt alsdan een bepaald getal boomen, hetwelk van 5 tot 600 loopt. — Voor het plukken der koffy wordt de bevolking almede betaald en wel maatsgewijze, het welk van 2 tot 8 duiten in evenredigheid tot de inhoud der onderscheiden maten verschilt en voor een Pikel koffy in de bolster 60 à 70 centen bedraagt.»[2]

[JOGJAKARTA, 1889.]

[1] Dit ziet op een ander gegeven uit het Archief van Jogja (het niet-geheime), waarbij een rekest van den luit[nt] Chinees te Soerabaja uit najaar 1823 wordt behandeld door den res. SMISSAERT; welke Chinees 11 dessa's in 1820 van den Toemĕnggoeng van Kĕrtosono had gehuurd (waarbij hij een suikermolen had opgericht), doch die nu ingevolge Ind. Stbl. 1823, nº 17 door dien Regent waren teruggenomen. Uit dat rekest blijkt, dat de Chinees had bedongen met dien Regent: „de helft van het suikerriet voor zich te houden, en de andere helft aan den Javaan [= de opgezetenen] af te staan, onder voorwaarde echter, van het laatste gedeelte voor eigen gebruik te kunnen overnemen". *(Noot van 1918).*

[2] Of kan de, overigens kundige, resident VALCK wellicht onvoldoende op de hoogte zijn geweest van de jongste toestanden in zijn residentie (waar hij van Maart 1831—Juli 1841 in functie was)? Men zou toch zoo vermoeden, dat het in 1830 door VAN DEN BOSCH ingevoerde Cultuurstelsel, feitelijk een Glebagan-stelsel (zie blz. 353—357 hiervóór), vanzelf ook invloed was gaan uitoefenen op het bebouwings-systeem in de Vorstenlanden. *(Noot van 1918).*

INHOUD.

ANTIROUFFAER.

NASCHRIFT OP HET RAPPORT VAN 16 APRIL 1904 OVER DEN AGRARISCHEN RECHTSTOESTAND DER INLANDSCHE BEVOLKING OP JAVA EN MADOERA

DOOR

Mr. C. VAN VOLLENHOVEN.

---

1. De weg om achter «het oude Javaansch-agrarische recht» te komen zou slechts in twee gevallen zijn uitgangspunt kunnen vinden in de rechtsopvattingen en rechtsinstellingen der Javaansche *vorsten*. Vooreerst, indien het vorstenbestuur van Java even oud ware als, of zelfs ouder dan, het bestaan van een grondenrecht der bevolking; indien dus het vorstenbestuur op Java een vacuum van grondenrecht hadde aangetroffen, en met zijn eigen denkbeelden en maatregelen dat vacuum hadde ingevuld. Deze onderstelling zal wel niemand voor zijn rekening willen nemen; een streek trouwens als het zuiden van Banten, die nooit vorstengezag heeft gekend, heeft nochtans een grondenrecht, verwant aan dat van heel het verdere Java. Het tweede dier ondersteldde gevallen zou zich voordoen, indien wel is waar een ouder grondenrecht der bevolking aan het Javasche vorstenbestuur ware voorafgegaan, doch door de kracht van dit vorstenbestuur totaal ware verdrongen. Zelfs zij, die den vorsten zulk een kracht toekennen ten aanzien van het ommeland hunner hofstad (het kerngebied der rijken Mataram, Tjerbon, Banten), zullen huiverig zijn te gelooven, dat tot in de verste hoeken van hun gebied de vorsten bij machte waren een oudinheemsch volksrecht te verdringen. Derhalve rest geen andere methode dan *eerst* te zoeken naar een agrarisch recht der Java-bevolking, *los van* eenigen invloed van vroegere of latere vorsten en uitsluitend samenhangend met de inrichting van haar dēsa's, en *daarna* te vragen, in hoever nu het recht der vorsten wijzigend kan hebben ingewerkt. Voor Bali en voor Lombok is, in de hand van uitnemende deskundigen,

deze methode proefhoudend gebleken; en ook voor andere streken met vorstenbestuur op of buiten Java is dit de eenige weg.

2. Het antwoord op de vraag naar het oudinheemsche grondenrecht der bevolking van Java wordt zeer vergemakkelijkt door wat men weet van de rest van Indonesië. Niemand kan de vier deelen (vijf boekdeelen) «Pandecten van het adatrecht» (1914—1918) doorlezen zonder te zien, dat het agrarisch volksrecht van Java precies dezelfde hoofdtrekken toont als het agrarisch volksrecht der overige eilanden. Beschikkingsrecht, genotrecht, voorkeurrecht, inlandsch bezitrecht, zamel-, weide- en jachtrecht, pandrecht, recht van deelbouw en veldhuur, enz. enz., — het is tot in bijzonderheden strookende met wat wij afweten van Sumatra, Borneo, Celebes, de groote Oost en Bali. Zelfs het Soendaland, waar — evenals in Atjèh — het beschikkingsrecht zoogoed als verdwenen is en het inlandsch bezitrecht dientengevolge tot een oostersch eigendomsrecht nadert, laat toch zijn grondenrecht alleen verklaren op deze algemeen-Indonesische basis.

3. Daarentegen vindt niet één dezer Indonesische trekken van het Javasche grondenrecht verklaring in het grondenrecht der vorsten. Noch de beschikkingskring der dorpen, noch de recognitie of pamesi, noch de aansprakelijkheid der dēsa, noch het rechtsgevolg van boschafbakening hier en ginds, noch de bijstand van het dorpsbestuur bij gewichtige grondtransacties, noch een der inheemsche rechten op water kan worden verklaard uit 's vorsten pretensie, dat hij eigenaar is van allen grond en van alle water, en genadiglijk eenige bepaalde rechten aan zijn onderzaten toekent naar zijn welbehagen. Eigenlijk spreekt zulks ook wel vanzelf; want de vorst wist amper, wat dit oude volksrecht zijner onderzaten inhield, interesseerde zich daarvoor in geenen deele, en lijfde het dan ook niet bij zijn eigen opvattingen en instellingen nopens grondenrecht in.

4. Precies zóó als met het grondenrecht, staat het te dezen met dien hoeksteen van Vorstenlandsch agrarisch recht, de tegenstelling tusschen koeli's kentjeng en andere bewoners des lands. Ook deze tegenstelling is allerminst door den vorst geschapen; het is het oudinheemsche kerndorperschap, dat vermoedelijk heel Indonesië en in elk geval heel het rechtstreeksch gebied op Java doordringt, en één der drie dorpsstanden — «de vanouds in het dorp thuisbehoorenden» — aanwijst als alle lusten genietend, maar dan ook alle lasten dragend. In stede van door het

vorstenbestuur geschapen en uit het vorstenrecht verklaarbaar te zijn, is de inzetting van den koeli kentjeng juist aangetast, toegetakeld, tot onkenbaarwordens toe misvormd door 's vorsten maatregelen. Al evenmin laat zich uit vorstenrecht verklaren, welke inkomsten het dorpshoofd vanouds geniet (al kreeg later het vorstenbestuur daarop invloed); al evenmin laat zich uit vorstenrecht verklaren, waarom het grondenrecht van het Soendaland zoo verschillend is geworden van dat van Middel- en Oost-Java, en ook de om hulp aangegrepen strohalm van moslimsche tegenover Hindoesche inwerking kan dit raadsel niet oplossen, welks beantwoording uitsluitend te zoeken is bij het oudinheemsche beschikkingsrecht, hetwelk op Middel-Java nog krachtig is en op West-Java weggesleten.

5. Het zoogenaamde «communaal bezitrecht» van Java (dat als bezitrecht toekomt aan anderen dan de gemeente, en als recht der gemeente een ander recht is dan bezitrecht) kent ongetwijfeld de «vaste» bouwvelden der dorpsgenooten als ouder dan de «wisselende», en heeft deze vervorming ten nadeele der bevolking ongetwijfeld zich zien voltrekken onder invloed van het vorstenbestuur, gelijk later — en erger — van het gouvernement. Maar het recht zelf der dĕsa is alweer niets anders dan het oudinheemsche beschikkingsrecht in zijn werking over cultuurgrond; en het terugvallen van onbeheerd geraakten cultuurgrond onder het onbelemmerde beschikkingsrecht der dorpsgemeente, welk terugvallen zoozeer heeft meegewerkt om dit «communaal bezit» te doen ontstaan en toenemen, is uit vorstenrecht niet te verklaren. Juist dat het beschikkingsrecht in het Soendaland wegsleet, en dat het terugvallen van cultuurgrond daar maar zelden kon voorkomen door het aansterken van het inlandsch bezitrecht, heeft de invoering van «communaal bezit» op West-Java zoogoed als onmogelijk gemaakt.

6. Het agrarisch eigendomsrecht van 1872 — dat ingewikkeld en nutteloos gouvernementsbedenksel — te vergelijken met het recht op landheergronden in de Kedoe en in Banten (en op Lombok, en elders op Java) kan alleen verwarrend werken. De twee instituten hebben gelijkenis, maar geenerlei verwantschap. Het eerste verbeeldt trouwens te werken voor den grooten drom der boerenbevolking; het tweede werkte alleen voor enkele hooge gunstelingen der vorsten.

7. Ook een beroep op Hindoesche werken ten gunste van

het agrarisch vorstenrecht van Java kan alleen verwarren. Niet enkel omdat dit Hindoerecht hier aan de bevolking even vreemd gebleven is als op Bali, en ook aan de latere vorsten zelf wel nauwelijks bekend zal zijn geweest. Maar de paar plaatsen uit Hindoerechtsboeken, die men altoos weer aanhaalt, bewijzen niets; want hetzelfde woord, waarmede daarin gezegd wordt, dat de vorst ‹eigenaar› is van allen grond, wordt straks in die zelfde werken gebezigd om te zeggen, dat de inlandsche landbouwer ‹eigenaar› is van zijn grond of dat de goden ‹eigenaar› zijn van allen grond. Van een *opper*eigendom van den vorst boven een *lager* recht der grondbezitters blijkt uit die teksten volstrekt niets; en Kern ontkent zoowel voor Engelsch-Indië als voor Java, dat het Hindoerecht zoo iets medebrengt.

8. Tot dusver bleek niet veel van vorsteninvloed op het grondenrecht. In de buitenprovinciën van het Mataramsche rijk (dus ongeveer in de tegenwoordige gewesten Madoera, Soerabaja, Rembang, Semarang, Pekalongan, Kediri, Madioen en Banjoemas) heeft het vorstenbestuur er niet aan kunnen denken het agrarisch recht des volks omver te werpen. Het moge zijn, dat in de omgeving van Soerabaja de vorsteninvloed te dezen sterk en ontwrichtend is geweest — zulke gegevens zijn natuurlijk goud waard —: daaruit te besluiten, dat overal in alle buitenprovinciën dit de toestand tijdens Mataram was, heeft geen grond. Stellig mag niet als bewijs worden aangevoerd, dat de vorst aldaar toch zijn vorstelijke landrente (padjeg boemi, padjeg sawah) hief — deden vorsten op Bali, op Zuid-Celebes en elders niet evenzoo? — en dat hij zich nu en dan zeggenschap over grond aanmatigde voor gunstbetoon, godsdienstige doeleinden, enz. Want daarbij bleef het. Het Eindresumé toont duidelijk, dat het inlandsch bezitrecht van grond geen schepping is van ons gezag, maar in den heelen vorstentijd bestond. Zelfs sloot Mataram, voor de aanwijzing van wie landrente- en dienstplichtig zouden zijn in de buitenprovinciën, volkomen aan op de oude dorpsinzettingen ten aanzien van het dragen van dorpslasten (het onderscheid maken tusschen de drie dorpsstanden); ook maakten Matarams provinciehoofden hier voor de inning gebruik van de hoofden der inheemsche dorpsgemeenten, niet van vorstelijke rentmeesters (bekels) met vorstelijke ambtsvelden. In de Preanger en in Banten is van inbreuk op het volksgrondenrecht door de hooge Preanger regenten of door den Bantenschen

sultan zelfs in het ommeland zijner hofstad maar weinig sprake.

9. Van wien is dan het heilloos uitdenksel, het grondenrecht van Java's bevolking te gaan zoeken in den geheel exceptioneelen toestand der Vorstenlanden? Raffles heeft dat uitgedacht; gelijk later Van den Bosch zijn verwarde theorieën over het volksrecht grondvestte op wat hij meende, dat de Preanger te zien gaf, en op wat hij, naar Raffles' voorbeeld, meende te mogen generaliseeren. Er is voor lateren geen reden, deze ongerijmde voorbeelden te volgen; het pleit tegen ons, indien we ons nu nog, na honderd jaar, door Raffles' vergissing van de wijs laten brengen.

10. Of bewijst het heffen van padjeg boemi op zich zelf reeds, dus ook voor de buitenprovinciën, dat er tusschen vorst en bevolking een deelbouwverhouding bestaat of althans, zoolang de belasting geïnd werd in product, bestaan heeft? Mag men uit het oogstdeel, dat geheven werd hetzij als percentage van den oogst (Preanger, Banten) hetzij naar de in oostersche vormen geschatte productiviteit van den grond (Bali, Mataram), het gevolg trekken, dat de vorst-eigenaar zijn cultuurgrond uitgaf in deelbouw of in veldhuur? De onhoudbaarheid van deze opvatting komt het duidelijkst uit op Zuid-Celebes, omdat daar de belasting, door de vorsten geheven van naar inlandsch recht bezeten velden, en de deelbouwopbrengst, door de vorsten genoten van in deelbouw uitgegeven vorstengrond (ornamentsvelden), bleven aangeduid met verschillende termen, zelfs al was het genoten bedrag gelijk en gelijksoortig. Op Java kan men helaas dit eenvoudig hulpmiddel niet gebruiken; want padjeg kan er zoowel landbouwbelasting (landrente) als pachtsom (huursom) beteekenen. Doch mocht men triomfant willen wijzen op gevallen, waarin wellicht ook voor de buitenprovinciën de belasting als maron (deelbouwopbrengst) wordt aangeduid — niet waarschijnlijk, daar zij hun belasting sinds lang afdroegen in geld —, dan verliest dit argument al zijn schijnwaarde, zoodra men bedenkt, dat het Javasche spraakgebruik de termen maron en memaro bezigt voor allerlei figuren, die met deelbouw niets anders gemeen hebben dan het opbrengen van een evenredig oogstdeel: maron als huldegift aan het dorpsbestuur, maron als recognitie wegens beschikkingsrecht voor het bewerken van akkers, maron als uitkeering aan een leidingbezitter, maron als belooning van Soendasche dienstplichtigen, die gedwongen zijn bepaalde sawahs te bewerken tegen genot

van zoodanig loon. Dat ook in ons geval geen sprake is van deelbouw, blijkt hieruit, dat de echte deelbouwtransactie na afloop van den oogst of van het oogstjaar kan worden afgebroken door elke van beide partijen, terwijl het grondrecht van de padjegbetalende bevolking der buitenprovinciën alleen kon worden te niet gedaan in een (door den vorst verruimde) reeks van gevallen.

11. Beperkte zich dus voor het overgroote deel van Java 's vorsten invloed op het grondenrecht des volks tot padjegheffing en zulke zaken, het agrarisch recht der huidige Vorstenlanden daarentegen is inderdaad door het vorstenbestuur ontwricht. Dáár inderdaad is de vorst, door usurpatie, geworden tot den eigenaar-machthebbende over allen grond; dáár inderdaad zijn beschikkingsrecht, genotrecht, voorkeurrecht, weiderecht enz. voor den adem zijner neusgaten bezweken, en is het bezitrecht gedegradeerd tot een slap en wankel bouw-, bebouwings- of bewerkingsrecht. Een zelfde verschijnsel dus als wat het Bataksche Timoerland, wat Siak tegenover het heidensche deel zijner onderzaten, wat Ternate, Lombok, Bangli vertoont. Maar zelfs hier komt — gelijk in het geval van de koeli's kentjeng — ook het agrarisch volksrecht van Indonesië door de scheuren van het vorstenkleed heengluren; en in Kedoe-Bagelèn is, sinds ze aan het kerngebied van Mataram onttrokken werden en bij het gouvernementsgebied gevoegd (1812, 1831), zoowaar het beschikkingsrecht met al die overige inheemsche bevolkingsrechten weer op den ouden voet herleefd. Aan toedoen van het gouvernement valt niet te denken, want er zijn rechten bij, waarvan de bureau's in Indië geen notie hadden, tegen welker erkenning zij zich verzetten met hand en tand, en die zij dus onmogelijk kunnen hebben aangekweekt.

12. Voor deze laatste streken, *maar ook alleen voor deze laatste* (de Vorstenlanden van nu), heeft derhalve een onderzoek naar 's vorsten rechtsopvattingen en rechtsinstellingen groote waarde. Hier is 's vorsten grondeigendom de practische (niet eens de historische) basis; hier heft hij zijn padjeg als een pachtsom; hier beschikt hij over de grondrechten des volks meer of min naar willekeur. Zelfs hier bestaat tusschen hem en zijn onderzaten geen deelbouwverhouding, ook al moge het woord maron en het woord maron-stelsel in zwang zijn voor betaling naar het product; evenmin als op Lombok, evenmin als op die particuliere landen beoosten de Tjimanoek, welker toestand te dezen

erkend wordt als analoog, en waarvoor de rechtspraak nog onlangs met reden uitmaakte, dat de opgezetene er een bestendig bouwrecht heeft en niet maar deelbouwer of huurder is (al drukte zij dit westersch en onbeholpen uit in de woorden, dat de bevolking geen «persoonlijk recht», maar een «zakelijk bezitsrecht» heeft).

13. Naar aansluiting bij «het oude Javaansch-agrarische recht» heeft Raffles evenmin getaald als de compagnie zulks na 1748 deed voor haar gouvernement van Java's Noordoosthoek. Als hij in 1810 (na Malaka) vier maanden te gast is bij lord Minto en er het nieuwe landrentestelsel van Bengalen en omgeving — hetwelk *aansluit op* het oude belastingstelsel der Noordindische vorsten — nader leert kennen, besluit hij *dit Noordindische landrentestelsel* (met weglating van de grootpachters, en met vestiging van grondeigendom in den souverein) over te planten naar Java. Hij doet daardoor juist het omgekeerde van wat ginds Warren Hastings en lord Cornwallis hebben gewild of gedaan: hij neemt juist *niet* de vorstelijke landrente des lands (buitenprovinciën en West-Java) tot grondslag en uitgangspunt, maar phantaseert een gloednieuwe landrentebelasting naar vreemd (Voorindisch) model. In plaats van de oudinheemsche padjeg van Java, die, mooi of niet, een *belasting* naar grondslagen was, stelt hij zijn nieuwe padjeg, die in de practijk juist géén belasting was, maar willekeur zonder grondslagen, halen zooveel men halen kon. Het eenige stuk van Java, waar vóór 1907 een landbouw-*belasting* heeft bestaan voor inlanders, is de Preanger, omdat Raffles' ideeën daar noch vóór noch na 1871 hebben gewerkt. En dat noemden de gedweeë naschrijvers van later, dat het regulier belasten van den inlandschen landbouw op Java begint met Raffles; dat heette nu een vrucht van het door Raffles ingestelde onderzoek naar het grondenrecht van Java, waarbij wij goed zouden doen ons aan te sluiten.

14. De maatstaf van Van den Bosch voor het belasten van Java's landbouwende bevolking, nl. het aanvaarden van één vijfde van het product als aandeel van de hooge overheid, behoeft niet te worden opgevat als afwijking van een Vorstenlandschen maatstaf. Hij kan gekozen zijn op voorbeeld van den maatstaf van West-Java: in Banten toch bedroeg van de belaste sawahs in het kerngebied 's vorsten heffing één vijfde (voorheen één tiende), in de Preanger één tiende, in Tjerbon een fixum; nergens

de twee vijfden van Mataram. Toen Daendels een landrente ontwierp voor Banten, volgde hij dit Noordbantensche één vijfde na; en Van den Bosch ging den weg van Daendels.

15. De illusie, alsof Raffles' met de Vorstenlanden «gestaafde» theorie nopens oppereigendom van den lande over inlandsche bouwvelden op Java het laatste woord zal zijn in deze materie, wordt wreed verstoord. Nadat reeds tal van malen door schrijvers-zonder-invloed is geprotesteerd, wordt thans de theorie verworpen door een van de raadslieden der regeering in agrarische zaken, mr. Nolst Trenité. In een praeadvies van 1917 voor de Nederlandsch-Indische Juristen-Vereeniging verwerpt hij die leer niet slechts voor een gedroomde toekomst, maar zelfs — wat sterker is — voor het thans geldend recht, ondanks de domeinverklaring van 1870.

16. Samenvatting leidt tot deze slotsom:

a. voor de kennis van het oudinheemsche grondenrecht van Java's bevolking is een uiteenzetting van de Mataramsche vorstenopvattingen en -instellingen van niet het minste belang, doch alleen een ernstig gevaar; allerminst een fundament, allerminst een albeheerschende cardinale zaak;

b. voor de kennis van de vorstelijke landbouwheffingen op Java is een uiteenzetting van de Mataramsche vorstenopvattingen en -instellingen van waarde, mits men vooral niet doe, alsof voor de buitenprovinciën van Mataram hetzelfde gold als voor het kerngebied des rijks, en mits men niet vergete, dat er ook andere vorstenrijken dan Mataram zijn geweest;

c. voor de kennis van het grondenrecht en de landbouwheffingen in de tegenwoordige Vorstenlanden is een degelijke uiteenzetting van de Mataramsche vorstenopvattingen en -instellingen van zeer groote waarde, mits men niet afga op woorden, die «deelbouw» noemen wat geen «deelbouw» is.

MEDEDEELINGEN AANGAANDE EEN PALATALISEEREND MINANGKABAUSCH DIALECT.

DOOR

DR. PH. S. VAN RONKEL.

Bovenstaande titel is niet geheel volledig, aangezien niet alles, wat gewoonlijk met den term patalaliseering wordt aangeduid, in de volgende bladzijden ter sprake komt. De hier te behandelen palataliseering toch is slechts gedeeltelijk, want niet het optreden van dj en tj, waar verwante talen d of g en t of s hebben, alleen het verschijnsel dat in het bedoelde dialect de palataal tj optreedt waar andere dialecten den sisklank s hebben wordt hier besproken. Buitendien valt hier «cross-compensation» op te merken, in zooverre dat hier de s voorkomt, waar elders tj wordt gehoord. Zuiver palataliseerend is het bewuste dialect dus niet, hoogstens kan men het noemen: gedeeltelijk palataliseerend, ten aanzien van de s, en zulks met wisseling ten opzichte van de tj.

Gelijk bekend is, wordt palataliseering in het Maleisch, Soendaasch, enz. ten aanzien van de d-klanken in Arabische woorden dikwijls toegepast; de dal zoowel als de dzal en de za worden veelal door dj vervangen, ook in het schrift. Ook bij Sanskritwoorden, met name die welke met een d aanvangen, treedt bij de Maleische uitspraak palataliseering op, niet het minst in het Bataviaasch dialect. Daar vindt men immers djoesta, Mal. doesta, Sanskr. doeṣṭa (Minangk. doeto), en ook wijzigingen van Javaansche klanken, bv. tjelalei voor Jav. toelale, rèntjèngan voor rèntèngan, ja zelfs palataliseering van de t in het voorvoegsel, als tjelentang voor telentang, en verandering der s in tj, als in tjipoet=sipoet. Men zoude het Bataviaasch palataliseerend kunnen noemen tegenover Maleisch en Javaansch, evenals, ten aanzien van het voorkomen der tj in de plaats van de s, het Karosch en Mandelingsch tegenover het Tobasch.

Over de palatatiseering zoude veel meer te zeggen zijn. Er zou gehandeld kunnen worden over de verhouding ten deze van taal tegenover taal en talengroep naast talengroep, ook van dialect tegen dialect, en over de verhoudingen in ééne taal, dus over dubbelwormen (doubletten), alsmede over het verschijnsel in de kindertaal, waar de s dikwijls door tj wordt vervangen, en in de kunstmatig verdraaide taal, die bv. aan clown's in den mond gelegd wordt.

Thans nemen wij slechts een zeer beperkt gebied in beschouwing, nl. één dialect, of eigenlijk een onderdialect van het Minangkabausch, welke taal, als gevolg van een tot voor korten tijd scherp aan den dag tredend provincialisme, een vrij groot aantal dialecten vertoont. Men kan wel onderscheidende kenmerken der hoofddialecten vaststellen, als: de aan ĕ beantwoordende a die in de L. Ḱoto o is; de diphthongiseering der oe en i in gesloten lettergrepen, die in sommige streken niet voorkomt; de vervanging der scherpe eindmedeklinkers door een gutturalen stootklank, die in bepaalde kringen niet wordt gebezigd; de substitutie der eind-s door een h, welk verschijnsel in dicht bij elkaar gelegen streken somtijds afwijkingen vertoont, toch blijven er bijzondere gevallen, die zich buiten deze hoofdlijnen bewegen. Ongetwijfeld heeft niet zoo zeer de afgelegenheid der streek als de neiging tot separatisme dialectische eigenaardigheden tengevolge. Waar toestanden zijn zooals in Tjandoeng, welks oudere vrouwelijke bevolking in geen twintig jaren, somtijds nooit in haar leven, naar de dicht bij gelegene hoofdplaats Fort De Kock wenscht te komen, daar moet afzonderlijkheid der spraak zich wel voordoen, getuige het nog wel aan de spoorlijn gelegen Singkara', waar de eind-oe als onze u klinkt, en de bijzonderheid der spreekwijze van het vlak bij de hoofdplaats (doch aan de andere zijde van het ravijn!) gelegene Koto Gadang.

In Van den Toorn's Minangkabausche Spraakkunst is het een en ander over dialectverschil medegedeeld, evenzoo in zijn woordenboek, en in de aanteekeningen daarop in den Ind. Gids, Oct. 1892, Nov. 1893. Voorts is in enkele publicaties iets over afwijkende klanken en woorden opgeteekend; het eenige Minangkabausche gesprekkenboek (Mal. Zamenspraken door Si Daoed Radja Medan, uitg. door Pijnappel) vertegenwoordigt tot zekere hoogte het dialect van Fort Van der Cappellen.

Met inlandsche hulp werkende, en de door goed geïnstru-

eerde helpers verzamelde stof schiftende, kan men een overzicht leveren van adat en bijgeloof, van rechtsleven en taal, van de maatschappelijke vormen en inrichtingen. Van den Toorn heeft aldus gewerkt, en niet minder, ja meer nog omdat hij zich vaker verplaatste, wijlen Ch. A. van Ophuijsen, die het geheele gewest heeft bereisd, en in hooge mate het talent had de inlandsche werkkrachten, die onder zijne inspectie stonden, aan intellectueelen arbeid te zetten. Zeer veel stof, op taal- en letterkundig alsook op volkenkundig en folkloristisch gebied, is op die wijze door verscheidene bekwame inlandsche onderwijzers naar zijne aanwijzingen vergaderd, èn over Bataksch èn over Minangkabausch leven in taal en in maatschappij.

Wijlen Van Ophuijsen zelf heeft helaas niet de gelegenheid gehad de met zooveel zorg en toewijding door hem bijeengebrachte verzameling teksten te bearbeiden. Na zijn overlijden is zijne wetenschappelijke nalatenschap in de Leidsche Universiteitsbibliotheek ter beschikking van belangstellenden geplaatst, zoodat vakgenooten en opvolgers de vrijheid hebben te putten uit de omvangrijke stof, en aldus naar den geest van den overledene, en van hen die als uitvoeders van zijnen wil de collectie ter bestudeering afstonden, met zijne documenten te werken.

Reeds vroeger is door Prof. Van Ophuijsen een tweetal dierenfabels in dialect gepubliceerd (*Bijdragen*, LXVI: 363—366); in de collectie echter is meer. Er zijn daar eenige gesprekken tusschen kampoenglieden in min of meer afwijkenden spreektrant, benevens enkele dwerghertverhalen, voornamelijk uit het noordelijk gedeelte van het gewest. Verder is er een viertal kleine teksten in dialect [1], voorafgegaan door eene Maleische vertaling. Het is een tweetal verhaaltjes, een van een man die solliciteerde naar eene betrekking, en in stede van aan den commandeur een' brief schreef aan den commandant, en derhalve teleurgesteld werd; het andere over een godsdienstleeraar, die dieven verjaagt door bedreigingen te uiten tegen een kat en een muis, voor welker geluid een zijner leerlingen het door de inbrekers veroorzaakte gedruisch had gehouden, zoodat de leerling bijgeloovige vrees voor den leermeester opvatte.

Het dialect, dat wij in den titel aanduidden als palataliseerend is de gouwspraak van Toerawan. Wij deelden reeds

[1] Thans Mal. HS. 1182, MS. Or. 5889.

mede dat de palataliseering slechts gedeeltelijk is; de tj komt hier voor waar elders s gehoord wordt, en de s waar gewoonlijk tj optreedt, terwijl t en d ongewijzigd blijven. Men heeft dus niet alleen gewone woorden als tjoerau (soerau), tjoekoe (soekoe), poesoe' (poetjoek), tjoerè' (soerat), sarito (tjarito), maar ook godsdienstige termen als tjambajang (sambahjang), tjatjian (sasian) en tjoeboeëh (soeboeh). Ook het voorvoegsel sa is gepalataliseerd, gelijk blijkt uit: tjakisè' (sakitjè'), tjagadang, tjorang, tjoeatoe en tjatalah; in plaats van dit laatste komt ook satalah voor, wellicht onder den invloed van meer litterairen vorm in een geschreven stuk. Evenzoo is de persoonsaanwijzer hier tji (si) en het tusschenwerpsel sè' (tjè'). Zelfs wanneer een Europeaan op z'n Bataviaasch sprekend ingevoerd wordt, wordt palataliseering toegepast, blijkens de woorden tjajo = saja en tjamo = sama, het Bataviasche stopwoord, waarvoor in de drie andere teksten djan gebruikt wordt. Eigenaardig is de vorm saman, die beantwoordt aan tjaman, terwijl djaman, voor Arab. zaman de gewone vorm zou zijn.

Afgezien van de s-palataliseering met compensatie, heeft dit dialect een vrij zuiver Agam-Minangkabausch karakter. Wel komt hier tièh voor, in den zin van toe, maar de vormen op kan en njo zijn ongeschonden, luiden dus niet an en no of o. Afwijking vertoont voorts de eindlettergreep ir, die niet ië, maar ièh luidt; evenzoo zijn gebouwd: tidoeèh en tapakoeèh tegenover tidoeë en tapakoeë.

Het spreekt van zelf dat hiermede geenszins het subdialect van Toerawan is gekenschetst; slechts hetgeen de korte tekst aan de hand doet werd hier besproken. Hetzelfde geldt van de eigenaardigheden der drie andere gouwspraken, die wij naar de teksten kortelijk kunnen karakteriseeren.

In de eerste plaats het dialect van Si Djangè'.

Dit dialect zweemt naar den spreektrant der L. Koto, met o voor a (Mal. Karo ĕ, Soend. i), doch heeft overigens eigenaardige trekken. Vooreerst treft ons de uitgang an voor 'an of kan, zoowel in vormen gelijk mandjagoän en mamintaän als die van het type mandjalanan. Wij mogen hier niet denken aan een suffix als het Soendasche an, maar aan een verzacht kan, achter een eind-hamzah met een hamzah aanvangend, dat ook na andere medeklinkers met dien stootklank wordt uitge-

sproken, zoodat waarschijnlijk mandjalan'an wordt gehoord.[1] In malinkan echter wordt de volle vorm gehoord, daar die formatie als 't ware is verstard als vaststaande term, die niet aan het proces van afslijting gehoorzaamt.

Voorts vertoont dit dialect afwijking in vormen als bonti voor bahanti, en den uitgang o = no, njo, zelfs in een woord als poeo = poenjo. Een andere karaktertrek is de verzachting der t tot d in het enclitisch aanw. vnwd, als in kampoengdoe, soerawodoe = soeraunjo'toe, en diè in adiè, = a toe (apa 'toe). Blijkbaar wordt ook aan het begin van woorden de tenuis verzacht, als in boelå = poelå, wat doet denken aan het grof Agamsche gama gau = kama kau. Eene teekenende merkwaardigheid eindelijk is de behandeling der eind-r; wij treffen hieraan: mangadjei, mandongei, diloewei, doch waar aan de r de oe-klank zou voorafgaan wordt ze verwaarloosd, als in tidoe, tapokoe, evenals in enkele Agamsche contrijën geschiedt. Akië (achir) echter wordt achi, wat tot den Arab. vorm nadert. Op de wijze der r wordt de l behandeld, als in katinggeian en owei (Arab. Mal. awal).

In de tweede plaats het dialect van Pagaroejoeng, den zetel van het oude koningschap, dicht bij Fort van der Cappellen. Feitelijk is dit dialect hetzelfde als het voorgaande; evenwel, het bijzondere erin is de gutturaliseering der eind-r, zelden der r midden in een woord als in tjaritagå, Si Djangè': tjaritogå, Toerawansch saritåkåh, Goeroen: tjaritågå. In den tekst vindt men: mangadjaug, mandangaug, diloewaug, tidoeug, tapokaug, zelfs Komandoeug; evenzoo wordt de l behandeld in awaug (awal), kattinggaugan.

In de derde plaats het dialect van Goeroen.

Ook dit dialect heeft o = a, ĕ, 'an = kan, doch den vollen 3° pers. vnwd.-vorm njo, niet no of o. Merkwaardig zijn hier twee verschijnselen. Vooreerst de behandeling der eind-r. Deze toch verdwijnt met wijziging der a in å, bv. mangadjå, mandangå, diloeå, tapakoeå; evenzoo geschiedt met de eind l in owå = awal.

Ten tweede de nasaleering der eind-n. Ten aanzien van de eind-m komt dit in de teksten meer voor; trouwens ook in het Maleisch wordt dikwijls ng voor n en omgekeerd n voor ng

[1] Zie ook: voorwoord v. h. Minangk. Wdbk. bl. X, als 4.

gebezigd, ook in het schrift. Hier is elke slot-n tot ng geworden, evenals de m in didaleng, maleng; er bestaat dus: keng (kan), neng (nan), ... 'eng = ... an, katakoe'eng (katakoetan), poeng (poen), zelfs: koera'ang (koeran) en komondeng.

Het behoeft geen betoog, we zeiden het reeds, dat de ter sprake gebrachte dialecten meer bijzonderheden hebben dan hier, op grond der korte teksten, kon aangegeven worden. Daar echter over dit onderwerp nog zeer weinig is bekend gemaakt, scheen het ons wel de moeite waard, deze geringe bijdrage tot de kennis der dialect-verschillen te leveren. Het kwam ons mede niet overbodig voor de bedoelde teksten zelve te doen afdrukken, waarin niets is gewijzigd, doch alleen de interpunctie is geuniformeerd.

Dialect van Toerawan.

Mangko' padä tjaboeah kampoeng adålah tjorang panghoeloe tjoekoe nan mämälentahkan kampoeng tieh. Adapoen panghoeloe tjoekoetieh baroe iå bäranti baroe iå bäranti dari padå djabatannjå, karanå iålah toewå dan tiadå sakap lei kän mändjalankan palentah dan rodi ² didalam kampoengtieh. Tiadå lamånjå panghoeloe tjoekoetieh alah bäranti, mangko' tjagalå oerang nan patoeie' ² banië' dan bamaksoet anda' mäminta' påkårodjantieh, adå poelå nan bákatå anda' mämatjoe'kan tjapoesoe' tjoere' paraminta'an kabakeh Toewan Koemandoeëh digadoeng. Mangko' diantarå oerang nan patoeie' ² tieh adålah tjorang oerang namånjå tji Angin, maoepahkan mämboeé' tjapoesoe' tjoerè' päraminta'an kän dimatjoe'kannjå kagadoeng. Tjatalah abi tjoere' päraminta'antieh dipaboeé', mangko' tji Angintieh païlah iå mämatjoe'kan tjoere' tieh kabakeh Toewan Koemandan digadoeng. Pabilå Toewan Koemandan mämbaså tjoerè' paraminta'annjåtieh dari awa laloe kaäkiehnjä, mangko' Toewan Koemandan poen tätjanjoen tjåratå bäkatå kabakeh tji Angintieh katånjå: «tjajå tiadå koeatjå manolong atau mämbari päkäradjoantieh kabakeh oerang kampoeng, anjå nan koeatjå dan nan boelieh manolong mäminta'kan päkåradjoantieh, malinkan Toewan Koemandoeëh. Tjamå Toewan tiehlah minta' päkäradjoantieh.» Mangko' tji Angin poen païlah tjaratå djan maloenjå.

Ibare'njå: koerang batanjå tjatjè' didjalan.

Padå tåtåkalå saman dahoeloe katå oerang nan poenjå saritåkåh. Didalam nagari Toerawan padå tjaboeah tjoeraw adälah tjorang goeroe mängadja mängadji koera'an. Manko' padå tjoeatoe malam koetikå oerang tjadang haning tidoećh(lalo'), mangko' tatjinta' lah goeroe tieh dari padå tidoećhnjå de' karanå mändanga diloewa tjoerawnjå mändatjieh-datjieh tjaparati käradjå oerang anda' mansilo' matjoe' kadalam tjoerawnjåtieh Laloe goeroetieh mändjagåkan tjaratå bakatå kabakeh tjorang ana' tjatjiannjå nan bänamå tji sanang, katånjå: «hei sanang! atieh, nan mändatjieh-datjieh tiehdjeh?» Djawabnjå: «anta Toewankoe, koesing makan mansie'». Mangko' goeroenjå bakatå katånjå: »se' koesing! se' koesing! koesing! koesing samah, mansie' samah, masâ dibali tjagadang soepa' dibawah, sawan diateh, tjakise' ta' boelieh mangise';» satälah bäkatå nan damikian, mangko' goeroetieh poen laloe iå tidoećh.

Pabilä pagi 2 hari mangko' goeroetieh poen djagå iå dari pada tidoećhnja anda' tjambajang tjoeboećh, mangko' talié'lah (tasalie') de'njå pintoe tjoerawnjä alah taboeka', bakeh diboeka' oerang pänsilö', dan tjagalä kitab-mängitab poen batjera'-tjera' dihaman tjóerawnjå. Laloe goeroetieh poen mareh-mareh lah bakeh tji Ganang, tjaratö mämpalié'kan barang 2 nan katinggalan disilo' de' pansilo' tieh. Mangko' tji Ganang poen tapakoećhlah djan katakoetan bakeh goeroenjå.

Maleische Vertaling.

Maka pada seboeah kampoeng adalah seorang penghoeloe soekoe jang memerēntahkan kampoeng itoe. Adapoen penghoeloe soekoe itoe baroe ia berhenti daripada djabatannja, karena ia telah toea dan tiada tjakap lagi akan mendjalankan perēntah dan rodi 2 didalam kamgoeng itoe. Tiada berapa lamanja penghoeloe soekoe itoe telah berhenti, maka segala orang jang patoet 2 berniat dan bermaksoed hendak memintak pekerdjaan itoe, ada poela orang jang berkata hendak memasoekkan sepoetjoek soerat permintaan kepada Toean Kommandor digedoeng. Maka diantara orang jang patoet 2 itoe, adalah seorang orang namanja Si Angin, mengoepahkan memboeat sepoetjoek soerat permintaan akan dimasoekkannja kegedoeng. Setelah habis soerat permintaan itoe diperboeat, maka Si Angin itoepoen pergilah

ia memasoekkan soerat itoe kepada Toean Kommandant digedoeng. Apabila Toean Kommandant membatja soerat permintaannja itoe dari awal laloe keachirnja, maka Toean Kommandant poen tersenjoem serta berkata kepada Si Angin itoe, katanja: saja tida koeasa menolong atau memberi itoe pekerdjaan kepada orang kampoeng, hanja jang koeasa dan jang bolēh menolong memintakkan itoe pekerdjaan, melainkan Toean Kommandor. Sama Toean itoelah mintak itoe pekerdjaan.» Maka Si Angin poen pergilah serta dengan maloenja.

Pada zaman dahoeloe kala, kata orang jang empoenja tjeritera ini «Didalam negeri Toerawan pada seboeah soerau, adalah seorang goeroe mengadjar mengadji koer'an. Maka pada soeatoe malam, koetika orang sedang haning tidoer (lalab), maka tersintaklah goeroe itoe daripada tidoernja, olēh karena mendengar diloear soeraunja mendasir-dasir saperti kerdja orang hendak mentjoeri masoek kedalam soeraunja itoe. Laloe goeroe itoe membangoenkan serta berkata, kapada seorang anak saksiannja (moeridnja) jang bernama Si Ganang, katanja: «Hei Ganang, apa itoe jang mendasir-dasir itoe?» Djawabnja: «antah Toeankoe, koetjing makan mantjit.» Maka goeroenja berkata, katanja: «tjek koetjing! tjek koetjing! koetjing tjamar, mantjit tjamar, matja dibeli segadang tjoepak dibawah tjawan diatas sekitjap tidak bolēh mengitjap;» satelah berkata jang demikian, maka goeroe itoepoen laloe ia tidoer. Apabila pagi 2 hari maka goeroe itoepoen bangoen ia dari pada tidoernja hendak sembahjang soeboeh, maka terlihatlah olēhnja pintoe soeraunja telah terboeka, bekas diboeka orang pentjoeri, dan segala kitab mengitab poen berserak-serak dihalaman soeraunja. Laloe goeroe itoe poen marah-marahlah kapada Si Ganang serta memperlihatkan barang 2 jang ketinggalan ditjoeri olēh pentjoeri itoe. Maka Si Ganang poen terpakoerlah dengan ketakoetan kepada goeroenja.

Volledigheidshalve wordt hier eene korte vertaling der beide stukken gegeven. In een kampoeng had een panghoeloesoekoe, wegens ouderdom niet meer bekwaam tot zijn ambt, zijn werk neergelegd. Alle notabelen wenschten naar die betrekking te dingen, ook waren er die een verzoekschrift aan den kommandoer (contrôleur) wilden indienen. Onder hen bevond zich iemand,

Si Angin geheeten, die een request liet opstellen, en het ter hand stelde aan den commandant. Deze las het stuk, en zeide glimlachend tot Si Angin: ik kan u niet helpen in deze zaak, wend u tot den commandeur, waarop Si Angin beschaamd afdroop.

Dit verhaaltje doet eigenlijk dienst als illustratie van het gezegde: djaoeh panggang dari api, of: koerang batanjo sasé' didjalan.

In Toerawan was een koeran-leeraar die op een nacht wakker schrikte uit den slaap daar hij een geluid hoorde als van lieden die wilden inbreken. Hij wekte zijn' leerling Si Ganang, zeggende: wat is dat voor een geluid? waarop Si Ganang antwoordde: een kat die een muis opeet. Daarop riep de goeroe: kat en muis zijn onrein, geen stukje moogt ge eten, en ging weer slapen. Toen hij den volgenden morgen de ochtend-godsdienstoefening wilde doen, zag hij dat de deur door dieven geopend was, en al zijn boeken verspreid op het voorerf lagen. Verstoord liet hij Si Ganang de sporen van den dief zien, waarop de leerling ontzag kreeg voor zijn' leermeester.

Dialect van Si Djangé'.

Mongko' padå saboeah kampoeng adålah sorang pänghoeloe soekoe nän mämälentaän kampoengdoe. Adapoen pänghoeloe soekoe doe baroe iå bonti dari padå djabatanno, karono olah toewå dan ida' då tjakåp lai mändjalanän pälentah dan rodi 2 didalam kampoeängdoe. Ida' då bärapå lamâo panghoeloe soekoedoe lah bonti, mongko' sågalå oerang nän patoeie' 2 banié' dan bämakosoed n'da' mäminta' päkärådjandoe, lai boelå nän bäkatå n'da' mämasoe 'an sapoetjoe' soeré' päraminta' an käbokèh Toewan Komondoe digodoeng. Mongkò' diantarå oerang nän patoeie' 2 doe lailah sorang oerang namåo Si Angin, mäoepaän mämboeé' sapoetjoe' soerè' päraminta'an kän dimasoe'änno kagodoeng. Satolah abi soeré' päraminta'andoe dipäboeé', mongko' si Angindoe poen poilah iå mämasoe'an soerè' doe kabokeh Toewan Komondan digodoeng. Pabilå Toewan Komondan mämbatjå soerè' päraminta'annodoe dari owei laloe kaächio, mongko' Toewan Komondan poen täsanjoen sarato bakatå kabokèh si Angindoe, katåo: »sajå ida' då koeaså mänolong otow mämbori päkärodjandoe kabakèh oerang kampoeng, anjå nän koeaså dan nän boelich manolong mämintaän päkärodjandoe

malinkan Toewan Komandoe. Djăn Toewandoelah minta' păkaradjandoe.» Mongkó' Si Angin poen poilah djăn maloeo.

Padå saman tătăkalå dahoeloe katå oerang năn poeo tjaritogå. Didalam nagari Toerawan padå saboewah soeraw, adålah sorang goeroe măngadjei măngadji koera'an. Mongkò' padå soewatoe malam koetikå oerang sodang oning tidoe (lolo'), mongko' tasinta' lah goeroedoe daripadå tidoe de' korono măndongei diloewei soerawo măndosei-dosei sapăroti kodjo oerang n'da' măntjilo' masoe' kedalam soerawodoe. Laloe goeroedoe măndjagoăn săroto bakatå kabokeh sorang ana' sasianno, năn bănamå Si Gonang, katăo: «he Gorang 2! Adié năn mandosei-dosei dié?» Djawåbo: «ontah Toe'ongkoe, koetjing makăn montjie'.» Mongko goeroe bakatå, katăo: «Tje' koetjing! tje' koetjing, koetjing tjomei, mantjie' tjomei, matjå diboli sagadang tjoepa' dibawah tjawan diateh sakitjo' ida' boelieh mangitjo'; satolah băkota năn domikian, mongko' goeroedoe poen laloe iă tidoe. Pabilă pagi 2 hari mongko' goeroedoe poen djagå iă dari padå tidoe 'nda' sambojang soeboeh, mongko' tălié'lah (tătjolie') de'o pintoe soerawo tolah taboeka', bokeh diboeka' oerang păntjoeri, dan sagalå kităb măngătib poen besera'-sera' dilaman soerawo, laloe goeroedoe poen mare-marelah bokeh Si Gonang săratå mampalié'an barang 2 năn katinggeian ditjoeri de' păntjoeridoe. Mongko' Si Gonang poen tapokoelah djăn katakoe'an kabokeh goeroe'o.

Dialect van Paga Roejoeng.

Mongko padå saboeah kampoeng, adålah sorang panghoeloe soekoe năn mamălentaăn kampoengdoe. Adapoen panghoeloe soekoedoe baroe iă bonti daripadå djabatanno, karono iă olah toewă dăn ida' dă tjakåp lei măndjalanan palenta dăn rodi 2 didalam kampoengdoe. Ida' dă bărapă lamăo panghoeloe soekoedoe lah bonti, mongko segadji oerang năn patoei' 2 baniă' dăn bamakosoed n'da' măminta' păkărodjandoe, lai boelå năn bakatå n'da' mamasoe'an sapoetjoe' soere' păraminta'an kabokeh Toewan Komondoeug digodoeng. Mongko diantara' oerang nan patoeie' 2 doe, lailah sorang oerang namăo Si Angin, măoepaăn mamboe'ě' sapoetjoe' soere' păraminta'an kăn dimasoe'anno kagadoeng. Satalah abi soere' păraminta'annadoe dipaboeé', mongko si Angin doe poen poilah iă mămasoe'an soere' doe

kabokeh Toewan Komandän digodoeng. Pabilå Toewan Komandän mämbatjå soere' päraminta' anno doe dari owang laloe kaåchiaugo, mongko Toewan koemandan poen tösanjoen särotå båkatå kabokeh Si Angin doe, katåo: «sajå ida' då koeaså manolong otow mämbori päkäradjandoe kabokeh oerang kampoeng, anjå nän koeaså dän nän boelich mänolong mäminta'an päkärodjandoe mälinkan Toewan Komondoeng, djan Toewandoelah minta' päkärodjandoe.» Mongko Si Angin poen poïlah särato djän maloeo.

Pada djoman täkäkalä dahoeloe katå oerang nän poenjå tjaritagå. Didalam nagori Toerawan padå saboewah soeråw, adålah sorang goeroe mängadjaug mängadji koera'an, Mongko padå soewatoe malam, koetikå oerang sodang (sading) oning tidoeng (lolo'), mongko täsinta' lah goeroedoe dari padå tidoeugo de' karono mändongang diloewaug soerawo mändosiang-dosiang sapäroti kodjå oerang n'da' mäntjilo' masoe' kadalam soerawodoe. Laloe goeroedoe mändjagoen särato bakatå kabokeh sorang ana' sasianno nän bänamå Si Gonang, katåo: «hei Gonong 2! adiå nän män-dosiang-dosiang doe?» Djowobo: «ontah Toe'angkoe koetjing makan montjie». Moengko goeroeo bakatå, katåo: «tje' koetjing, tje' koetjing, koetjing tjomaug, montjie' tjomaug, matjo diboli sagodang tjoepa' dibawah tjawan diateh, sakitjo' ida' boelich mängitjo'»; satolah bakatå nän domikian, mongko goeroedoe poen laloe iå tidoeug. Pabilå pagi 2 hari mongko goeroedoe poen djagä iå dari padå tidoeungo 'nda' sämbojang soeboeug, mongko talié' lah (tätjolie') de'o pintoe soeraws olah taboeka', bokeh diboeka' oerang päntjilo', dan sagadji kitäb-mangitåb poen basera'-sera' dilaman soerawo. Laloe goeroedoe poen mareh-marehlah ke Si Gonang säroto mämpalié'an barang 2 nän katinggaugan ditjilo' de' päntjilo'-diå. Mongko Si Gonang poen täpokauglah djän kätakoe'an ke goeroeo.

Dialect van Goeroen (Goeroeng).

Mongko' padå saboeah kampoeng, adålah sorang panghoeloe soekoe neng mänälentaän kampoengdoe. Adapoeng panghoeloe soekoedoe baroe iå baronti daripadå djabatannjå, karona iå tälah toewå deng tiadå tjakå' li keng mändjalengän palenta deng rodi 2 didaleng kampoengdoe. Tiadå bärapå lamånjå

panghoeloe soekoedoe olah bäronti. mongko' sagadji oerang neng patoe'-patoe' bäniâ' deng bămakosoed nda' mäminta' päkärodjandoe, laï boelâ neng bakatâ n'da' mămboe'eng sapoetjoe' soere' kebake Toeeng Kámandoeâ digodoeng. Mongko' diantarâ serang neng patoe' 2 doe, adâlah sorang oerang namănjâ Si Anging, măoepaeng mămboee' sapoetjoe' soere' păraminta'an keng dimasoe' engnjâ digodoeng, satălah abi soere' päramintaăndoe dipaboee'. mongko' Si Angindoe poeng poilah lâ mămasoe'eng soere' doe kebake Toeeng Kămondeng digodoeng, pabilâ Toeeng Kămondeng mămbatjâ soere' doe dari owâ laloe keăchiănjâ, mongko' Toeeng Kămondeng tesanjoeng sârato băkatâ kebabe Si Anging, katânjâ: «sajâ tiadâ koeasâ mänolong otow mămbori päkärodjandoe kebake oerang kampoeng, anjâ neng koeasâ deng neng boelieh mänolong mămintaăn päkärodjandoe malingkan Toeeng Kâmondoeâ. Djeng Toeangdoelah minta' päkäradjandoe. «Mongkô' Si anging poeng poilah saroto djeng maloenjâ.

Padâ djoman tätakalâ dahoeloe katâ oerang neng poenjâ tjaritâgâ. Didalang nagari Tarawăn padâ saboeah soeraw, adălah sorang goeroe măngadjâ măngadji koera'ăng. Monko' padâ soeatoe maleng katikâ oerang sodang (sading) oning tidoeâ (lolo'), mongko' tesenta' lah goeroedoe dari padâ tidoeănjâ de' koronâ mändongâ diloeâ soerawnjâ măndosiâ-dosiâ sapăroti kerodjâ oerang n'da' măntjilo' masoe' kedaleng soerawnjâdoe. Laloe goeroedoe mândjago-eng sâroto băkatâ kebake sorang ana' sasiannjâ neng bănamâ Si Gonang, katânjâ: «He Gonang 2! adoe neng măndosiâ-dosiâdoe?» Djawo'njâ: «onta Toeangkoe, koetjing makan montjie». «Mongko» goeroenjâ băkatâ, katânja: «tje' koetjing, tje' koetjing, koetjing tjomâ, montjie' tjoma, matjâ dibali sagodang, tjoepa' dibawah tjawang diatéh, sâkitjâ' ta' boelieh măngitjâ'». Sătălah băkatâ neng dămikiëng, mongko goeroedoe poeng laloe iâ tidoeâ. Pabilâ pagi 2 hari mongko' goeroedoe poeng djagâ iă dari padâ tidoeâ n'da' sembojang soeboeh, mongko' telie'lah (tetjolie') de'njâ pintoe soerawnjâ olah teboeka', bake diboeka' oerang păntjilo', deng sâgalâ kitâ'-mangitâ' poeng besera'-sera' dilameng soerawnja. Laloe-goeroedoe poeng bongi-bongilah ke si Gonang săroto măngpalie'-ăn barang 2 neng kătinggâleng ditjilo' de' păntjilo'doe. Mongko' Si Gonang poeng tepokoe'alah djeng ketakoe'eng ke goeroenjâ.

De Bodhisattwa's op de zijpaneelen van den Méndut.

DE BODHISATTWA'S VAN DEN MĚNDUT

(met een plaat)

DOOR

Dr. N. J. KROM.

Aangaande den specialen vorm van Mahāyānistisch Buddhisme, welke op Java de heerschende geweest is, weten wij slechts weinig. Onder de oud-Javaansche geschriften zijn maar enkele bepaaldelijk Buddhistisch en dan nog van een Buddhisme, dat sterk met Çiwaïtische bestanddeelen vermengd is: geen wonder, want wat we aan zulke geschriften over hebben stamt alles uit de latere, de Oost-Javaansche periode, toen het bekende syncretisme zijn hoogtepunt had bereikt. Zelfs een werk als de Sang hyang Kamahāyānikan, dat toch een Buddhistisch systeem wil ontvouwen en daarbij van een origineelen Sanskrit-tekst gebruik maakt [1], is in zijn commentaar al heel weinig orthodox en moet in menig opzicht beschouwd worden als een compromis.

Nu mogen zulke geschriften nog zoo gewichtig zijn als bron voor onze kennis van de wijze, waarop het Javaansche Buddhisme in den loop der eeuwen verworden is, zij kunnen toch eerst op hun juiste waarde geschat worden, wanneer wij als punt van uitgang den oorspronkelijken, onvervalschten, vorm hebben kunnen vaststellen, de Mahāyānistische leer, welke de Hindukolonisten uit het moederland meebrachten. Om die te leeren kennen moeten wij ons uit den aard der zaak niet naar Oost-Java maar tot de vroegere, Midden-Javaansche, periode richten. Litteratuurvoortbrengselen staan ons bij dat onderzoek niet ten dienste en onze eenige bron [2] is gelegen in de monumenten. Op zichzelf is dat nog zoo kwaad niet, want het is in elk geval een bron, waarvan de authenticiteit verzekerd is, en die niet te lijden heeft gehad van afschrijvers en interpolatoren.

---

[1] Uitgegeven door J. Kats in 1910, en besproken door Speyer, Ein altjavanischer mahāyānistischer Katechismus, Zeitschr. Deutsch. Morgenl. Gesellsch. 67 (1913) p. 347–362.

[2] De door den Chineeschen pelgrim I-tsing verschafte gegevens (vert. van Takakusu, 1896), zijn onzes inziens *voor wat Java betreft* minder bruikbaar dan gewoonlijk gemeend wordt. Het is hier echter niet de plaats daarop in te gaan.

Bovenaan staat onder die monumenten natuurlijk de Barabuḍur. In de elf reliefreeksen, die dat heiligdom omgeven, worden geheele teksten geïllustreerd, natuurlijk teksten, die den ontwerper van den stūpa bijzonder heilig waren. Voorzoover die teksten herkend zijn, is dat geschied aan de hand van Sanskrit-origineelen, niet van oud-Javaansche navolgingen; en het is dan ook zeer de vraag of van die teksten wel ooit oud-Javaansche vertalingen of bewerkingen bestaan hebben. Daarop dient in het bijzonder de aandacht te vallen, omdat er een aanwijzing in gelegen is, dat naar alle waarschijnlijkheid de Sanskrit-teksten zelve aan de reliefs ten grondslag liggen en wij dus hier, zoo ergens, het uit Voor-Indië ingevoerde Buddhisme voor ons hebben en geen Javaansche adaptatie. Intusschen moet men niet meenen, dat het samenstel der Barabuḍur-teksten een volledig beeld geeft van de heilige schriften der secte, welke den stūpa stichtte; het is zeer aannemelijk, dat bij de keuze van wat afgebeeld zou worden de practische uitvoerbaarheid van het in beeld brengen der in aanmerking komende teksten den doorslag heeft gegeven en wellicht hoogheilige geschriften om hun zuiver bespiegelend karakter achterwege gelaten zijn.

Behalve een aantal, helaas nog slechts ten deele teruggevonden, teksten levert de Barabuḍur als bijdrage tot onze kennis van het oudste Javaansche Mahāyāna nog het opmerkelijke feit, dat daarin ook het systeem der Dhyāni-Buddha's was opgenomen, in ongeveer denzelfden vorm, als in Nepal voorkwam. Wat echter op dit heiligdom niet duidelijk uitkomt en er noode gemist wordt, is, welk systeem van Bodhisattwa's er is gevolgd. Wel ziet men in verschillende teksten een bepaalden Bodhisattwa de hoofdrol spelen en komen ook, op de vierde gaanderij, tafereelen voor, waar een aantal Bodhisattwa's tezamen voorgesteld zijn, maar een helder inzicht welk samenstel van bepaaldelijk als zoodanig gekenmerkte Bodhisattwa's door de ontwerpers van den stūpa werd vereerd, verkrijgt men niet. Gezien de voorname plaats, welke deze wezens bij alle Mahāyānistische secten zonder onderscheid innamen, is men geneigd meer te verwachten.

Aan die verwachting nu wordt beantwoord door dat andere monument, hetwelk, in de nabijheid van den Barabuḍur gelegen en van ongeveer gelijken ouderdom, in zekeren zin den stūpa aanvult, namelijk den Mĕndut. Deze tempel bevat, wat Barabuḍur mist, als middelpunt van vereering een kolossaal en voor ieder

zichtbaar beeld van den Verlosser, aan wiens voeten ieder geloovige zijn hulde kon nederleggen; wij vinden voorts den op Barabuḍur weinig op den voorgrond tredenden Awalokiteçwara zeer in het oog vallend voorgesteld, gelijk dat den beschermer der tegenwoordige wereldorde toekomt; en ten slotte zien wij, om het monument heen geschaard, acht hooge en groote Bodhisattwa-figuren.

Het is vooral met dit laatste achttal, dat wij ons willen bezighouden. Intusschen heeft het zijn nut ook het overige beeldwerk van den Mĕndut in het kort te bespreken, dat wil dan zeggen voor zoover het voor ons doel van belang is. De decoratieve paneelen van het soubasement, de jātaka-tafereelen op de trapvleugels, en de dierfabels aan den voet van het eigenlijke tempellichaam gaan wij met stilzwijgen voorbij. Reeds uit de plaatsing blijkt, dat het erop voorgestelde van mindere orde is in vergelijking tot wat in het toegangsportaal, in de tempelkamer en om den teerling gevonden wordt.

In het portaal behoeven wij ons trouwens ook niet lang op te houden. Men passeert eerst een zich aan beide zijden van den gang bevindend inspringend paneel met een wenschboom en komt vervolgens bij twee tafereelen boven elkander, eveneens aan beide kanten van den doorgang symmetrisch aangebracht. Het bovenste tafereel bevat een aantal in de wolken zwevende hemelingen (en, bij één der twee voorstellingen, een nāga); in het onderste heeft ter eener zijde reeds IJzerman den rijkdomsgod Kuwera met zijn gevolg herkend [1]. Later is diezelfde identificatie uitvoerig in het licht gesteld door Vogel [2], welke tevens heeft betoogd, dat de hoofdpersoon van het paneel aan den anderen kant Hāritī voorstelt, eertijds een kinderziekten verwekkende daemon, na haar bekeering door den Buddha echter een vruchtbaarheidsgodin. Voor zoover wij weten, heeft deze identificatie de algemeene instemming gevonden. [3]

---

[1] Beschrijving der oudheden nabij de grens der residentie's Soerakarta en Djogdjakarta (1891) p. 92.

[2] Le Kubera du Čandi Mĕndut, Bull. Ec. franç. d'Extr. Or. 4 (1904) p. 727—730.

[3] Tegen de opvatting in het algemeen van Kuwera als gemaal van Hāritī heeft Foucher bezwaar gemaakt in de Revue Archéologique, 1912, p. 348; van den Mĕndut wordt daar intusschen niet gesproken. V.g.l. denzelfde in Mém. concern l'Asie Or. I (1913) p. 128. De namen kunnen ons trouwens vrijwel onverschillig laten; hoofdzaak is, dat in het portaal van den Mĕndut de rijkdomsgod en zijn vrouwelijke wederpartij zijn voorgesteld, onder welke benaming dan ook.

Evenmin wordt er aan getwijfeld, dat het groote zittende Buddha-beeld, dat de voornaamste plaats in het adyton inneemt, de historische Buddha Çākyamuni is. Dat hij predikende gedacht is, blijkt uit de dharmacakra-mudrā zijner handen, en dat bepaaldelijk de eerste predikatie, in het hertenpark van Benares, bedoeld is, wordt duidelijk door het tusschen twee liggende hertjes geplaatste wetsrad, dat onder tegen de verhooging is aangebracht, op welke des Buddha's troonzetel staat.

Aan iedere zijde van Çākyamuni zit op een afzonderlijken troon een Bodhisattwa, beiden in gewoon menschelijke, tweearmige gedaante. Hoewel hun handen ledig zijn en geen attributen voeren, is het niet twijfelachtig, wie met den Bodhisattwa aan des Meesters rechterzijde bedoeld is; het Amitābha-beeldje vóór in den uit tressen opgemaakten hoofdtooi stempelt hem tot Awalokiteçwara.

De moeielijkheid begint met de tweede Bodhisattwa-figuur, tegenover hem aan den linkerkant van Çākyamuni gezeten. In kleinigheden van zijn ornaat wijkt hij af van zijn pendant; zoo is zijn hoofdtooi de gewone, rijk met juweelen versierde, en draagt hij over den linkerschouder een snoervormigen upawīta, waar Awalokiteçwara met een breeden platten band is voorzien. Een kenmerkend attribuut mist hij echter al evenzeer.

Deze omstandigheid laat natuurlijk ruimte voor verschillende gissingen, welke Bodhisattwa hier bedoeld is. Men heeft vooreerst Maitreya genoemd, niet omdat de figuur in kwestie eenige speciaal Maitreya toekomende eigenaardigheid vertoont, maar omdat men Maitreya elders, zij het dan ook niet op Java, naast den Buddha aantrof en deze Bodhisattwa in elk geval tot de op het eiland vereerde behoorde en hem als toekomstigen Buddha wel een eereplaats kon worden toegedacht. Foucher noemde Mañjuçrī, op grond van de gebruikelijke voorstellingswijze in Voor-Indië, waar gewoonlijk Awalokiteçwara en Mañjuçrī als gezellen van den Buddha fungeeren; de beeldhouwer heeft, zoo redeneert hij, door de gewone attributen weg te laten klaarblijkelijk het bloote feit zijner aanwezigheid aan des Buddha's zijde voldoende herkenningsmiddel geacht [1]. Een derde mogelijkheid, die van Wajrapāṇi, is voorzoover ons bekend nooit geopperd; toch zou deze zeer voor de hand liggen, daar niet slechts de Sang hyang

[1] Notes d'archéologie bouddhique, Bull. Ec. franç. d'Extr. Or. 9 (1909) p. 16.

Kamahāyānikan speciaal Lokeçwara (= Awalokiteçwara) en Bajrapāṇi aan weerszijden van den Buddha plaatst [1], maar ook op de vierde gaanderij van Barabuḍur herhaaldelijk een Buddha tusschen die beide Bodhisattwa's, aan hun gewone attributen herkenbaar, voorkomt.

Onzes inziens heeft Foucher hier het juiste gezien, hoewel wij voor diens redeneering, dat de enkele aanwezigheid al voldoende herkenningsmiddel geacht kon worden, weinig voelen. Immers datzelfde zou toch ook voor Awalokiteçwara gelden, en daar heeft de beeldhouwer dan toch niet nagelaten door het Amitābha-beeldje zijn bedoeling te verduidelijken; bovendien blijkt uit de reeds genoemde Barabuḍur-reliefs, dat het op Java allerminst vanzelf spreekt, dat de met Awalokiteçwara den Buddha vergezellende Bodhisattwa juist Mañjuçrī en geen ander is. Om andere redenen echter gelooven wij, dat toch wel degelijk *in dit geval* Mañjuçrī bedoeld is. Dat het om te beginnen niet Maitreya is, meenen wij te mogen aannemen, omdat deze Bodhisattwa overal elders op Java — ook op den buitenwand van dezen zelfden Mĕndut — gekarakteriseerd wordt door een kleinen stūpa in den hoofdtooi, en er voor den beelhouwer niet de minste reden was om, als hij dan al in de handen zijner beide Bodhisattwa's geen attributen wilde geven, het kenmerkend onderscheidingsteeken van Maitreya niet in den hoofdtooi te plaatsen, op dezelfde wijze als hij dat bij diens pendant Awalokiteçwara heeft gedaan. Het ontbreken van het stūpa'tje, waar Awalokiteçwara wel zijn Amitābha-beeldje heeft, bewijst onzes inziens, dat deze Bodhisattwa niet Maitreya is. Voorts lijkt het zeer onwaarschijnlijk, dat Wajrapāṇi zou zijn bedoeld, daar deze figuur niet wel denkbaar is zonder zijn wajra, aan welke hij niet slechts zijn naam, maar welbeschouwd zijn reden van bestaan ontleent.

We behoeven echter niet den naam van Mañjuçrī aan dezen Bodhisattwa te geven, uitsluitend omdat de beide andere bovengenoemde Bodhisattwa's niet in aamerking kunnen komen en omdat in het Voor-Indisch Buddhisme Mañjuçrī de meest gewone begeleider van den Buddha is. Naar het ons voorkomt, heeft de beeldhouwer wel degelijk zorg gedragen om zijn bedoeling op onmiskenbare wijze duidelijk te maken. Tegen den aureool, die

[1] fol. 53 a. V.g.l. Juynboll in Bijdr. Kon. Inst. 7 : 6 (1907) p. 59.

achter het hoofd is aangebracht, zien wij namelijk aan beide zijden van den nek de punten van een maansikkel. Dit sikkelvormig, in den nek gedragen sieraad is niet uitsluitend eigen aan Mañjuçrī; het komt ook elders voor, en wel in het bijzonder bij jeugdige personen van aanzienlijken stand [1]. Onder de Bodhisattwa's echter is Mañjuçrī de eenige, die het voert; niet dat hij het altijd vertoont, maar het wordt aangetroffen bij een groot aantal Mañjuçrī-beelden, die door het gewone attribuut, het op den blauwen lotus rustende boek, duidelijk als zoodanig gekenmerkt zijn [2] en het is daarentegen nog bij geen enkelen anderen Bodhisattwa weergevonden. De reden, waarom het speciaal Mañjuçrī toekomt, is onzes inziens te zoeken in de omstandigheid, dat deze Bodhisattwa in een groot aantal teksten den naam draagt van Mañjuçrī K u m ā r a b h ū t a. Kumāra beteekent «jongeling», in het bijzonder «prins»; het geeft dus juist die categorie van jeugdige personen van aanzienlijken stand aan, welke dit versiersel dragen. Wij zien dus in dien sikkel bij Mañjuçrī de aanduiding van zijn kumāra-schap, hetwelk van alle in de beeldende kunst voorgestelde Bodhisattwa's [3] alleen aan hem toekomt.

Als dus de beeldhouwer dit versiersel bij zijn Bodhisattwa aanbrengt, dan geeft hij daarmede te kennen, dat de voorgestelde geen ander dan Mañjuçrī is. Indertijd heeft Van Erp reeds opgemerkt [4], dat bij het beeld in kwestie een makara-motief is toegepast in het oorsieraad en den bovenarmring, terwijl de bekende Mañjuçrī van Tumpang in zijn kleeding eveneens een makarapatroon draagt.

Wij nemen thans de versiering van de buitenzijde van den tempel in oogenschouw. Aan alle vier de zijden is de teerling verdeeld in drie vakken, één groot in het midden en twee smallere aan weerskanten. Daar het middenvak van den voorkant geheel wordt ingenomen door de daarvóór gebouwde vestibule, zijn

[1] Na Pleyte, Die Buddha-legende in den Skulpturen des Tempels von Bōrō-Budur (1901) p. 179, heeft Jochim, Determineeren van Bodhisatwa's, Bijdr. Kon. Inst. 69 (1914) p. 27, dit duidelijk in het licht gesteld.

[2] Zie bv. plaat H. rechts van Yzerman's Beschrijving, en het Barabudurrelief II 16.

[3] In de Bodhisattwa-lijsten der litteratuur, bv. die van den Mahāwyutpatti, hebben er meer als tweede benaming Kumārabhūta; dit zijn echter minder bekende, die zelden of nooit worden voorgesteld.

[4] Twentieth Century Impressions of Netherlands India (1909) p. 148.

dus in het geheel drie groote middenpaneelen en acht zijpaneelen met relief gevuld. Ook de buitenwanden van de vestibule zijn, naar eenige sporen nog uitwijzen, met relief versierd geweest; dit is echter thans zoo goed als geheel verdwenen.

Aan de voorstellingen op de middenpaneelen is een studie gewijd door Brandes [1]. In de hoofdfiguur van den achterwand herkende deze een Awalokiteçwara in zijn vierarmigen vorm; de hoofdtooi is geschonden en de aanwezigheid van een Amitābha-beeldje niet meer te constateeren, doch de verdere attributen laten geen ruimte tot twijfel. Het zijn in de linker voorhand de roode lotus (padma), terwijl de rechterhand is afgebroken doch klaarblijkelijk in wara-mudrā werd gehouden, en in de achterhanden rechts het bidsnoer en links het boek, alles dus gelijk dat bij Awalokiteçwara te verwachten was. De stengel van den lotus rijst naast den Bodhisattwa uit den grond en uit dezelfde plant verheft zich een tweede bloem, welke een kruikje draagt. Van de beide aan weerszijde van den Bodhisattwa op een door leeuwen en olifanten geschraagden zetel zittende vrouwefiguren, ongetwijfeld Tārā's, is een nadere determinatie met de beschikbare gegevens nog niet mogelijk.

Is deze Awalokiteçwara staande afgebeeld, de hoofdfiguren der middenpaneelen opzij van het heiligdom zitten beide. De eerste (gerekend volgens de pradakṣiṇā) is een achtarmige godin, in wier handen wij achtereenvolgens rechts een schelp, een wajra, een werprad en een bidsnoer opmerken, terwijl zij links een onduidelijk klein rond voorwerp, een bijl en een olifantshaak voert; wat in de vierde hand werd gehouden is verdwenen, maar naar de breuk te oordeelen zouden wij meenen, dat het een boek geweest is. De bijfiguren zijn hier staande mannen, elk met een vliegenwaaier en bovendien de één een rooden, de ander een blauwen lotus voerend.

In het midden van den laatsten wand is een lotusvijver afgebeeld, waaruit drie lotuskussens oprijzen, één groot, door twee nāga's vastgehouden, tusschen twee kleinere. Op het groote zit de hoofdfiguur, die algemeen voor een vrouwelijk wezen doorgaat. Daar de borst geheel is weggeslagen, is het geslacht van deze figuur moeielijk meer uit te maken; op zich zelf zou het feit, dat zij niet het zoogenaamde dubbele vrouwensnoer draagt, waar-

[1] De hoofdbeelden op de voorsprongen van den teerling der Tjandi Mendoet, Not. Bat. Gen. 1902, Bijlage XIII, met een aanvulling in Not. 1903, Bijlage II.

mede ook de reeds besproken godin versierd is, doch integendeel de bij mannen gebruikelijke breede band over den linkerschouder, er eerder op wijzen, dat het een man is, maar alle beschrijvingen, daaronder ook de alleroudste toen er misschien nog wat meer te zien was, spreken zonder aarzeling van een godin [1]. De figuur is vierarmig; de achterhanden dragen rechts een bidsnoer, links een boek, de voorhanden liggen in dhyāna-mudrā in den schoot, met een bakje (of platte bloem) erop. De bijfiguren, waarvan de één een juweel op een lotuskussentje, de ander een in een ronden knop uitloopenden blauwen lotus vasthoudt, zijn mannelijk en dit zou er op kunnen wijzen, dat waar Awalokiteçwara twee vrouwelijke en de godin van den eersten zijwand twee mannelijke begeleiders had, thans de hoofdpersoon toch wel degelijk een vrouw zal zijn geweest.

Brandes heeft in de beide hoofdpersonen der zijwanden, de achtarmige godin en de zoojuist besproken vierarmige, Tārā's gezien, in schrikwekkenden en in liefelijken vorm, en misschien te determineeren als onderscheidenlijk Bhṛkuṭī en Çyāmatārā, doch de namen, gelijk hij zegt, doen er niet zooveel toe. Inderdaad geeft wat er sedert van de Javaansche Bhṛkuṭī bekend is geworden, minder aanleiding om juist *deze* Tārā in het beeld van den Mĕndut te herkennen. Foucher heeft beide figuren geheel anders gedetermineerd; hij ziet er twee vormen in van de godin Cundā. Terwijl deze laatste geleerde zijn oordeel grondt op Voor-Indische analogieën, brengt Brandes terecht den lotusvijver van het relief in verband met het verhaal, dat toen eens Awalokiteçwara weende over de ellende van het menschdom, een traan neerviel op de aarde en daar een vijver vormde, waaruit op een lotusbloem Tārā verrees, om zijn helpster te zijn in het lenigen van den nood der stervelingen.

Op het eerste gezicht sluiten deze beide determinaties elkander uit; toch staan zij, gelooven wij, niet zoover van elkander als men zou meenen. Niet slechts om den lotusvijver, ook en vooral op grond van den opzet der geheele reliefversiering, met Awalokiteçwara staande in het midden op den achterwand, en de beide godinnen op de zijwanden, is het aannemelijk, dat er

[1] Alleen Wilsen beeldt op een onder n°. 171 in 's Rijks Ethnogr. Museum te Leiden bewaarde teekening deze figuur als man af. Het zou echter voorbarig zijn, daarin eenig bewijs te willen zien, want op plaat n°. 172 vinden we den Awalokiteçwara van den achterwand als vrouw voorgesteld!

verband bestaat tusschen dat alles, en in verschillenden vorm de Tārā van dezen Bodhisattwa, door het beschermen der braven en straffen der slechten zijn helpster in het handhaven der aan zijn zorg toevertrouwde wereldorde, is voorgesteld. Evenzeer heeft Foucher gelijk, wanneer hij op de overeenkomstige Cundā's van Voor-Indie wijst; het gaat niet aan die overeenkomst voor slechts toevallig te houden. Moet men nu zeggen, dat op Java Cundā in de plaats getreden is der Tārā, of wel dat de Javaansche Tārā de attributen heeft overgenomen van Cundā? Dat kan ons betrekkelijk onverschillig laten, vooral omdat wij toch niet weten, onder welken specialen naam deze godin ten slotte is aangeroepen: dat het *de* Tārā bij uitnemendheid was, zal men zich intusschen toch wel bewust gebleven zijn. Het voor de kennis van het Mahāyāna van Java belangrijke feit van dat alles is vooral dit: de Tārā van den Mĕndut verschilt in uitbeelding niet van de Voor-Indische Cundā.

Aan weerszijden van de drie behandelde middenpaneelen en van de vestibule bevindt zich een smaller paneel, bevattend een op een voetstuk staanden, door een zonnescherm overdekten, Bodhisattwa. Dat het Bodhisattwa's zijn, behoeft niet betwijfeld te worden; een drietal hunner, Maitreya, Wajrapāṇi en Mañjuçrī, zijn op het eerste gezicht aan hun gewone attributen te herkennen, en de anderen sluiten zich door de geheel overeenkomstige voorstellingswijze, doch elk met een duidelijk eigen herkenningsteeken, daar volkomen bij aan.

Over de vraag, welke Bodhisattwa's door die andere figuren worden voorgesteld, heeft alleen Foucher zich uitgelaten. Elders hebben wij reeds opgemerkt, dat klaarblijkelijk diens aanteekeningen van zijn bezoek aan den Mĕndut in de war zijn geraakt [1], en ieder, die wel eens de op een studiereis haastig gemaakte noten later heeft moeten uitwerken, weet hoe licht in zulk een geval vergissingen kunnen insluipen. Contrôle aan den tempel zelf, en anders de voortreffelijke foto's van den Heer van Erp [2], stellen ieder in staat met de stukken in de hand te bewijzen,

[1] Rapp. Oudh. Commissie 1910 p. 18.

[2] Van deze foto's, als n°. 2013—2022 ingelijfd bij de serie van den Oudheidkundigen Dienst, zijn hier te lande exemplaren te consulteeren in de Koloniale Bibliotheek te 's Gravenhage en het Koloniaal Instituut te Amsterdam. Een derde stel komt na den oorlog in de Bibliothèque d'art et d'archéologie te Parijs.

dat er inderdaad van vergissingen sprake is. Het heeft geen nut er hier verder op in te gaan.

Wanneer wij, na de trap bestegen te hebben, de pradakṣiṇā van het heiligdom maken, vinden wij achtereenvolgens deze attributen in de handen der Bodhisattwa's:

1. (naast de vestibule, Noord-West-zijde van den tempel) een rooden lotus, waarboven uit een bolvormig onderstuk een vlam opstijgt.
2. (Noord Oost) een nāgapuṣpa-tak; bovendien een stūpa'tje in den hoofdtooi.
3. (eveneens Noord-Oost) een tak, eindigend in drie knoppen.
4. (Zuid-Oost) een tak, eindigend in drie juweelen op afzonderlijke lotuskussentjes en stengeltjes.
5. (eveneens Zuid-Oost) een wajra.
6. (Zuid-West) een boek op een blauwen lotus.
7. (eveneens Zuid-West) een opstaand zwaard op een rooden lotus.
8. (Noord-West, weder naast de vestibule) is verdwenen.

Bij alle overeenkomst zijn toch in de details van het ornaat, de houding der vrije handen, enz. allerlei verschillen tusschen de Bodhisattwa's merkbaar, juist zooals de Javaansche kunst met haar behoefte aan variaties in de details bij éénvormigheid en symmetrie in de hoofdzaken, dat zoo gaarne doet. Wij behoeven hier echter niet bij stil te staan, daar klaarblijkelijk slechts de boven opgesomde attributen als de kenmerkende onderscheidingsteekens der Bodhisattwa's zijn bedoeld.

De drie op den eersten blik te herkennen figuren onder dit achttal zijn n° 2, Maitreya met zijn stūpa en nāgapuṣpa-tak, n° 5, Wajrapāṇi met zijn wajra, en n° 6, Mañjuçrī met het boek op den utpala. Indien niet alles, wat wij omtrent de Javaansche Bodhisattwa's weten, op losse schroeven staat, mogen wij dit drietal beschouwen als boven iederen twijfel verheven te zijn.

Van n° 7, met het zwaard op den lotus, heeft Foucher verondersteld, dat het een tweede Mañjuçrī zou zijn, welke Bodhisattwa immers herhaaldelijk door boek *en* zwaard wordt gekenmerkt. In hoeverre in de Buddhistische kunst van Voor-Indië een identificatie als Mañjuçrī op grond van het zwaard alleen mogelijk is, willen wij niet beoordeelen — op het eenige daarvoor geciteerde beeld heeft de beeldhouwer zorg gedragen zijn be-

doeling te verduidelijken door de bijvoeging van een leeuw, het aan Mañjuçrī geheiligde dier [1] — maar op Java is in ieder geval *het* herkenningsteeken het boek; dat blijkt onder meer uit het reeds aangehaalde Barabuḍur-relief, waar de Bodhisattwa, die alleen het boek op den utpala als attribuut draagt, bovendien zijn sikkelvormige nekversiering vertoont en ook de gevolgde tekst uitwijst, dat hier Mañjuçrī is bedoeld. En wanneer wij nu op een ander Barabuḍur-relief, het derde van de vierde gaanderij, de beide Bodhisattwa's, die met het boek en die met het zwaard, naast elkander zien zitten op hetzelfde tafereel, dan volgt daaruit, dat ze niet één persoon weergeven, maar dat slechts één van beiden, en dan natuurlijk die van het boek, Mañjuçrī kan zijn.

N° 3, de Bodhisattwa met den in drie knoppen eindigenden tak, is dezelfde, die als hoofdpersoon der vierde gaanderij van Barabuḍur optreedt en in wien wij, naar wij elders hebben uiteengezet [2], Samantabhadra zien. In bedoelde reliefreeks namen de knoppen soms den vorm van juweelen aan, terwijl toch klaarblijkelijk in het doorloopende verhaal steeds dezelfde Bodhisattwa de hoofdrol vervult; wij schreven dan ook die afwisseling toe aan de groote mate van vrijheid, die de beeldhouwers van Barabuḍur in alle details genoten hebben [3] en die hen ook bv. den stūpa van Maitreya in alle mogelijke grootten en proporties doet afbeelden. Deze omstandigheid moet ons echter niet verleiden om ook op den Mĕndut in Bodhisattwa n° 4, welke een tak met drie juweelen voert, denzelfde als n° 3 te willen wedervinden; de groote langwerpig ronde knoppen op een bloembladrandje bij den één, en de sierlijke juweeltjes op lotuskussentjes bij den ander, zijn ongetwijfeld met opzet zoo verschillend mogelijk gehouden om uit te doen komen, dat telkens een ander attribuut is gemeend.

Voorloopig zijn wij dus zoover, dat van de acht Bodhisattwa's er drie vaststaan, één misschien eveneens herkend is, één verdwenen is, en drie nog op hun determinatie wachten. Wij willen thans een poging wagen om ook die onzekere Bodhisattwa's

[1] Foucher, Etude sur l'iconographie bouddhique de l'Inde I (1900) p. 120.

[2] Bijdr. Kon. Inst. 71 (1916) p. 579—583.

[3] Dit gaat zelfs zoo ver, dat eenzelfde persoon in eenzelfde verhaal nu eens een baard en dan weer geen draagt, dat in eenzelfde gesprek, als dat een paar reliefs beslaat, eenzelfde spreker geheel andere costuum-versieringen krijgt, dat dezelfde zetel van den Buddha in opeenvolgende tafereelen van het Lalitawistara-verhaal volkomen van uiterlijk verandert, enz.

terecht te brengen, niet omdat het zoo bijster belangrijk is, of nog een paar dier figuren met meer of minder zekerheid een naam krijgen, maar wel omdat het voor onze kennis van het Javaansche Buddhisme van beteekenis zijn kan te weten, waaraan het stel van acht in zijn geheel beantwoordt.

Dat getal van acht is zeer zeker niet toevallig, in dien zin dat het er ook wel zeven of negen hadden kunnen zijn, indien er een paneel meer of minder te vullen was geweest.

In de rotstempels van Ellora in de Western Ghāts, die tot de oudste ons bekende vertegenwoordigers van de Mahāyānistische kunst behooren, zijn het juist acht Bodhisattwa's, welke om den Buddha geschaard zijn, hetzij hem omgevend in de buitenvakken van een in negenen verdeeld paneel, hetzij in twee groepen van vier aan zijn beide zijden staande [1]. Wanneer wij nu zien, dat ditzelfde in de Lamaïstische kerk weer terugkeert en ook daar in de tempels acht Bodhisattwa's in twee groepen van vier aan weerskanten van Çākyamuni zijn geplaatst [2], dan rijst het achttal, hetwelk op zoo verschillende plaats en tijd zich heeft gehandhaafd, in beteekenis; het blijkt aan zeer uiteenloopende deelen der Mahāyānistische kerk gemeen te zijn geweest en men gaat zich afvragen, waarom een opvatting, die in Ellora zoowel als in Tibet heerschte, ook niet Java zou hebben kunnen bereiken. En inderdaad: juist acht Bodhisattwa's vullen de zijpaneelen van den Mĕndut.

Indien het nu eens waar is, dat er tusschen dat alles samenhang bestaat, dan is de volgende vraag, welke Bodhisattwa's het zijn, die door dit achttal worden weergegeven. Het eerst zoeken wij het antwoord in Nepal, welks Dhyāni-Buddha-systeem eveneens op zoo treffende wijze met het Javaansche overeenkwam. In Nepal nu vinden wij vooreerst het bij de Dhyāni-Buddha's behoorende stel van vijf Dhyāni-Bodhisattwa's, hetwelk wij voor het oogenblik terzijde laten, doch waarop wij later terugkomen, en daarnaast ook een stel van negen [3]. Het zijn Awalokiteçwara,

[1] Het zijn in het bijzonder de grotten XI en XII van Ellora. Vgl. Burgess, Report on the Elura Cave Temples enz., Arch. Surv. of West. India V (1883) p. 18—22 en pl. XIX en XX

[2] Pander, Das Pantheon des Tschangtscha Hutuktu, Veröff. Kön. Mus. f. Völkerk. Berlin I, 2—3 (1890) p. 77.

[3] Zie Wilson, Essays and lectures on the religions of the Hindus, I (1861) p. 14; Hodgson, Essays on the languages, literature, and religion of Nepál and Tibet (1874) p. 95 en 142.

Maitreya, Gagaṇagañja, Samantabhadra, Wajrapāṇi, Mañjuçrī, Sarwaniwaraṇawiṣkambhin, Kṣitigarbha en Khagarbha. Enkele varianten zijn van geen beteekenis: Mañjuçrī wordt Mañjughoṣa of Mañjunātha genoemd, en verder kunnen eenige deelen van namen door synoniemen vervangen worden, zoodat Gagaṇagañja ook Anantagañja of Khagañja heet, Kṣitigarbha Pṛthwīgarbha en Khagarbha Akāçagarbha. Deze zelfde negen worden in Tibet door de Wajrācārya's aangeroepen.

Deze negen kunnen natuurlijk het gezochte achttal bevatten, waarbij dan één te veel is. Werkelijk schijnt dat het geval te zijn, want de acht Bodhisattwa's, die, zooals wij zagen, in de Lamaïstische tempels den Buddha omringen, worden met name genoemd, en blijken precies deze negen te zijn met uitzondering van Gagaṇagañja. Het achttal in kwestie komt overeen met de acht Groote Bodhisattwa's van den in Chineesche vertaling bewaard gebleven Aṣṭamaṇḍalaka-sūtra [1], en desgelijks begint de groote lijst van Bodhisattwa's in den Mahāwyutpatti [2] met diezelfde acht te noemen om dan eerst veel later onder allerlei minder bekende namen Gagaṇagañja te vermelden. Dat juist deze Bodhisattwa uit het negental verdwenen is, ligt voor de hand: de aanwezigheid van een Khagarbha, van wiens naam het eerste deel eveneens «lucht» beteekent, heeft waarschijnlijk ten gevolge gehad, dat het onderscheid tusschen een Khagarbha en een Khagañja niet heel sterk meer gevoeld werd.[3] Overigens kan het ons thans onverschillig laten, of van een oorspronkelijk, slechts in Nepal bewaard gebleven, negental, er één is verdwenen, of wel, zooals vooralsnog het waarschijnlijkste is, bij een oud achttal daar te lande een negende is gevoegd. Het resultaat is hetzelfde: de traditie in de beeldende kunst kent acht van deze voorname Bodhisattwa's, en de litteratuur geeft voor hen acht namen.

Wanneer wij ons nu weder naar den Mendut wenden, dan stellen wij daarbij voorop, dat er natuurlijk geen zekerheid bestaat, dat het hier afgebeelde achttal hetzelfde is als dat van Voor-Indië en Tibet. Onze verdere redeneering berust dus op

[1] Zie De Visser, The Bodhisattva Ti-Tsang (Jizō) in China and Japan, Ostasiatische Zeitschrift 2 (1913—14) p. 189—192.

[2] Uitgave van Mironov, Bibliotheca Buddhica XIII (1911) p. 11. Dezelfde acht worden ook in Rgyud 18 genoemd. Daarentegen geeft Dharmasaṅgraha 12 Gagaṇagañja erbij, maar laat Awalokiteçwara weg.

[3] V.g.l. Pelliot, Notes à propos d'un catalogue du Kanjur, Journ. asiat. 11 IV (1914) p. 182 sq.

een hypothese, zij het dan ook, gezien de overeenkomst in andere opzichten van het Javaansche Mahāyāna met wat in genoemde landen gevonden wordt, een op zichzelf niet onwaarschijnlijke.

Van de Bodhisattwa's van den Měndut hadden wij drie of vier reeds herkend, en de namen dezer vier bevinden zich ook onder de bovenopgesomde van het stel van acht. Ten einde nu te trachten ook van de overigen te weten te komen, welke figuren zich met welke namen dekken, maken wij gebruik van een merkwaardige aanwijzing, die te vinden is in den Pañcakrama [1]. Tot driemaal toe vermeldt dit geschrift het ons bekende achttal [2], en op twee van deze plaatsen worden de Bodhisattwa's twee aan twee in verband gebracht met een bepaalde windstreek. De eerste dezer plaatsen laten wij hier volgen:

Paṭṭikāyāṃ nyaset pūrve maitreyaṃ kṣitigarbhakam
Vajrapāṇiṃ khagarbhaṃ ca nyased dakṣiṇato vrati
Lokeçam mañjughoṣaṃ ca paççimāyāṃ nyaset punaḥ
Sarvāvaraṇaviṣkambhiṃ samantabhadram uttare.

Het verdere verband is bijzaak. Waar het voor ons op aankomt, is dat in het Oosten Maitreya en Kṣitigarbha geplaatst worden, in het Zuiden Wajrapāṇi en Khagarba, in het Westen Awalokiteçwara en Mañjuçrī, en in het Noorden Sarwaniwaraṇawiṣkambhin en Samantabhadra. Op de andere bovengeciteerde plaats worden dezelfde Bodhisattwa's in dezelfde windstreken gesteld.

De Mendut is met den ingang gericht naar het Noord-Westen, en dientengevolge is geen zijner wanden naar een der hoofdwindstreken gekeerd. Wilde de ontwerper dus zijn Bodhisattwa's naar de hun toekomende windstreek doen zien, dan kon hij dat onmogelijk geheel doorvoeren. Maar wat hij wel kon, was hen althans gedeeltelijk de behoorlijke richting geven, en dus Maitreya en Kṣitigarbha naar het Noord-*Oosten* of Zuid-*Oosten*, Wajrapāṇi en Khagarbha naar het *Zuid*-Oosten of *Zuid*-Westen, Awalokiteçwara en Mañjuçrī naar het Noord-*Westen* of Zuid-*Westen*, Sarwaniwaraṇawiṣkambhin en Samantabhadra naar het *Noord*-Oosten of *Noord*-Westen keeren.

[1] Uitgave van De la Vallée Poussin, Recueil de travaux publiés par la faculté de philosophie et lettres de l'Université de Gand, 16me fasc (1896).
[2] I 31—32, 62—65 en 154—157.

Om te beginnen kunnen we nu opmerken, dat dit, wat de reeds herkende Bodhisattwa's betreft, volkomen opgaat. Maitreya staat, evenals Samantabhadra, op het Noord-Oosten, Mañjuçrî op het Zuid-Westen, en Wajrapāṇi op het Zuid-Oosten.

Dat de helft der Bodhisattwa's dus alvast op de hun toekomende plaats gesteld is, kan moeielijk toevallig zijn. Het heeft er allen schijn van, of inderdaad welbewust de bedoeling heeft voorgezeten hen zóó te zetten, dat ze naar hun windstreek keken, voor zoover dat mogelijk was. En is dit met de genoemde vier gebeurd, dan moet dezelfde redeneering kunnen worden toegepast op de andere vier.

Kṣitigarbha, om daarmee te beginnen, moet op het Noord-Oosten of Zuid-Oosten gevonden worden. Daar nu de beide Noord-Oostelijke paneelen 2 en 3 reeds door Maitreya en Samantabhadra ingenomen zijn, en één der Zuid-Oostelijke, n° 5, door Wajrapāṇi, is de eenige plaats, die voor Kṣitigarbha overschiet, het andere Zuid-Oostelijke paneel, n° 4. Derhalve moet de Bodhisattwa van n° 4, die met de juweelen, Kṣitigarbha zijn. Op dezelfde wijze gaan we te werk met Khagarbha. Deze kan naar het Zuid-Oosten of Zuid-Westen gericht zijn; op de beide Zuid-Oostelijke paneelen 4 en 5 herkenden wij reeds Kṣitigarbha en Wajrapāṇi, op het ééne Zuid-Westelijke, n° 6, staat Mañjuçrî, en dus komt voor Khagarbha nog slechts het tweede Zuid-Westelijke, n° 7, in aanmerking. Khagarbha is dus de Bodhisattwa met het opstaande zwaard op den lotus.

De paneelen 2 tot 7 zijn aan de daar thuishoorende Bodhisattwa's toegewezen; thans resteeren nog 1 en 8, beiden op het Noord-Westen, en van de Bodhisattwa's zijn Awalokiteçwara en Sarwaniwaraṇawiṣkambhin over, die inderdaad beiden op het Noord-Westen geplaatst kunnen worden. Dat de Bodhisattwa van n° 1 geen Awalokiteçwara is, spreekt van zelf; deze met het vlammend attribuut is dus noodzakelijkerwijze Sarwaniwaraṇawiṣkambhin. Ten slotte moet op het weggevallen paneel n° 8 Awalokiteçwara gestaan hebben, natuurlijk evenals de anderen in tweearmigen vorm, als Padmapāṇi dus, met den rooden lotus als attribuut en vermoedelijk het gewone Amitābha-beeldje in den hoofdtooi.

Onze conclusie is dus deze, dat indien de acht Bodhisattwa's op de zijpaneelen van den Mĕndut het van elders uit kunst en litteratuur bekende stel van acht Bodhisattwa's vertegenwoor-

digen, wij hen achtereenvolgens aldus dienen te determineeren:

1. Sarwaniwaraṇawiṣkambhin, met vlam-attribuut op padma;
2. Maitreya, met nāgapuṣpa-tak en stūpa in den hoofdtooi;
3. Samantabhadra, met tak, eindigend in drie knoppen;
4. Kṣitigarbha, met drie juweelen aan een tak;
5. Wajrapāṇi, met wajra;
6. Mañjuçrī, met boek op blauwen lotus;
7. Khagarbha, met opstaand zwaard op rooden lotus;

[8. Awalokiteçwara als Padmapāṇi, met rooden lotus en Amitābha-beeldje in den hoofdtooi.]

Wij herhalen, dat de grondslag onzer redeneering een hypothese is, doch merken daartegenover op, dat in alle gevallen, waar de identiteit der Bodhisattwa's reeds van elders vast stond, die hypothese bevestiging vond.

Ten aanzien van n° 8 maken wij nog een klein voorbehoud. Wij herinneren ons, dat Awalokiteçwara ook op een der middenpaneelen voorkwam, en wel aan de achterzijde van den tempel. Aangezien hij daar geheel anders is voorgesteld, dan hij op n° 8 verondersteld mag worden, is er niets tegen om aan te nemen, dat men zoowel den vierarmigen Awalokiteçwara op zijn middentafereel, als den tweearmigen Padmapāṇi op zijpaneel n° 8 heeft weergegeven. De mogelijkheid blijft echter ook nog open, dat men, nu Awalokiteçwara feitelijk toch reeds buiten op het heiligdom voorkwam, dat verdwenen achtste paneel heeft toegewezen aan Gaganagañja. De naam van dezen Bodhisattwa wordt, helaas in een onduidelijk verband, eenige eeuwen later vermeld op een Sumatraansche inscriptie [1], en daar het Sumatraansche Buddhisme ten nauwste met het Javaansche samenhangt, mag verondersteld worden, dat deze naam ook op Java niet onbekend was. Hoewel het ons niet zeer waarschijnlijk lijkt, achten wij het dus niet geheel onmogelijk, dat op paneel n° 8 Gaganagañja heeft gestaan.

Voorkomen en attributen der nieuw gedetermineerde Bodhisattwa's staan in de Buddhistische kunst van buiten Java zeer weinig vast. Het is echter niet onaardig om op te merken, dat volgens bepaalde Tibetaansche opvattingen [2] Khagarbha eveneens een

[1] Nl. achter op een Amoghapāça-beeld van Padang Tjandi; de oorkonde is gedateerd in Çāka 1269 en uitgegeven door Kern in Tijdschr. Bat. Gen. 49 (1907) p. 159—170; Verspr. Geschr. VII (1917) p. 163—175.

[2] Zie Grünwedel, Mythologie des Buddhismus in Tibet und der Mongolei (1900) p. 141.

zwaard op een lotus draagt, Kṣitigarbha een juweel — gelijk men hem ook in Japan vindt [1] —, en Sarwaniwaraṇawiṣkambhin een zon, wat dus niet zoo heel ver van een vlam-attribuut afligt. Daartegenover staan echter andere afbeeldingen van deze Bodhisattwa's, zoodat wij aan genoemde overeenkomsten niet al te groote waarde mogen hechten. Zien wij nu ook nog eens naar het achttal Bodhisattwa's in Ellora, dan constateeren wij, dat van vijf de attributen steeds dezelfde zijn en met die van Java overeenkomen, zoodat wij in die vijf Awalokiteçwara, Maitreya, Wajrapāṇi, Mañjuçrī en Khagarbha zouden kunnen zien. Bij de drie anderen is eenige variatie merkbaar; wel keert dikwijls een vlam terug, die aan Sarwaniwaraṇawiṣkambhin zou kunnen toebehooren, doch dit attribuut is ook wel eens vervangen door een bloemtak. Voorts vinden wij een staf met guirlande of ook een vaandel, en zeer veel een groote ronde bloemknop. De voorstellingswijze dezer drie Bodhisattwa's schijnt dus reeds vroeg zwevend te zijn geweest, zoodat men in Tibet zoowel als op Java een eigen weg heeft kunnen volgen.

Wat Java betreft, kunnen wij aan de verkregen resultaten nog eenige opmerkingen vastknoopen. Zijn onze conclusies juist, dan helpen zij ons ook bij de determinatie van andere Bodhisattwa-beelden, bijvoorbeeld die van Plaosan. Eveneens zouden wij er voor Barabuḍur nut van kunnen trekken; zoo worden met name op het reeds genoemde tafereel IV 3 een aantal Bodhisattwa's aangetroffen, waaronder behalve de reeds eerder bekende thans Sarwaniwaraṇawiṣkambhin aan zijn vlam-attribuut en Khagarbha aan zijn zwaard te herkennen zouden zijn.

Verder geven de voorstellingen op den Mĕndut een aardige aanwijzing voor de verhouding tusschen het stel van acht Bodhisattwa's en het bij de Dhyāni-Buddha's behoorende aantal van vijf. Als de namen dezer laatsten worden altijd en overal opgegeven: Samantabhadra, Wajrapāṇi, Ratnapāṇi, Padmapāṇi (alias Awalokiteçwara) en Wiçwapāṇi. Drie ervan komen dus ook onder het achttal voor; twee, Ratnapāṇi en Wiçwapāṇi, echter niet. Buiten Java staat de wijze, waarop Ratnapāṇi wordt afgebeeld, niet vast, al mag uit zijn naam worden opgemaakt dat de Bodhisattwa «met het juweel in de hand» oorspronkelijk ook

[1] Zie De Visser, l.l. pag. 178, 188 en vooral 196; verder in deel 8 van hetzelfde tijdschrift (1914—15) p. 66, 226 sq., 282—286, 333—341, en 366.

wel een juweel als attribuut gevoerd zal hebben. Op Java zelf is hij dan ook werkelijk met zijn juweel aangetroffen, en wel in een geval, waar de aanwezigheid van het bij hem behoorende dier, het paard, de determinatie zeker maakt [1]. De Javaansche Ratnapāṇi met het juweel herinnert dus aan Kṣitigarbha met den juweelentak.

Wiçwapāṇi komt op Java in denzelfden vorm voor, waarin hij ook wel in Nepal is aangetroffen: met in de éene hand den uit twee gekruiste wajra's bestaanden wiçwawajra, en in de andere een lotus met een opstaand zwaard [2]. Dit tweede attribuut is dus juist hetzelfde als dat van Khagarbha [3].

In deze overeenkomst tusschen de twee niet tot het bekende achttal behoorende Dhyāni-Bodhisattwa's en twee leden van het achttal, meenen wij een neiging tot gelijkstelling te bespeuren, een, trouwens zeer verklaarbare, behoefte om het vijftal met het achttal in overeenstemming te brengen. Het opmerkelijke feit, dat het stelsel van Barabuḍur-Mĕndut wel aan de Dhyāni-Buddha's een voorname plaats inruimt en daarnevens het stel van *acht* Bodhisattwa's kent, maar daarentegen geen enkel spoor vertoont van bekendheid met het samenstel der *vijf* Dhyāni-Bodhisattwa's als zoodanig, vindt misschien zijn verklaring daarin, dat men deze vijf reeds onder de acht aanwezig achtte. Bij het ineen doen vloeien van twee oorspronkelijk van elkander onafhankelijke Bodhisattwa-systemen, zou de tot syncretisme geneigde Javaansche geest zichzelf gelijk zijn gebleven.

Nog een ander punt willen wij ten slotte even aanstippen. Door de Bodhisattwa's naar verschillende windstreken te plaatsen, doet men hen in zekeren zin in de rechten treden van de Aṣṭadikpālaka's, de Brahmanistische hoeders der windstreken. In dit verband krijgt de omstandigheid dat de windstreekhoeders van den Çiwaïtischen hoofdtempel van Prambanan — door Tonnet herkend in een artikel hetwelk in de details herziening behoeft, doch wat de hoofdzaak aangaat zeker den juisten weg ter

[1] Zie De bronsvondst van Ngandjoek, Rapp. Oudh. Dienst 1913, p. 65 sq. en Not. Bat. Gen. 1913 p. XLVIII n°. 5393; 1914 p. 187 n°. 5494.

[2] Bronsvondst p. 65; Not. 1913 p. XLVIII n°. 5396; 1914 p. 187 n°. 5497.

[3] V.g.l. Juynboll, Catalogus Rijks Ethnogr. Mus., V Javaansche Oudheden (1909) p. 103. Zooals boven bleek, voert ook Mañjuçrî wel een zwaard; hij draagt het echter nooit op een lotus, maar houdt het in de hand.

verklaring heeft aangewezen [1] — zoo veel op Bodhisattwa's lijken, bijzondere beteekenis. Kan het ook zijn, dat men hier welbewust een brug heeft willen slaan tusschen Çiwaïtische en Buddhistische opvattingen? Een nader onderzoek in die richting zal ongetwijfeld loonend zijn.

September 1917.

[1] Bijdr. Kon. Inst. 7:6 (1907) p. 128—149

J. A. T. SCHWARZ ALS TAALBEOEFENAAR.

DOOR

N. ADRIANI.

Den 28sten Februari is te Soerabaja overleden de oud-hulpprediker bij de Inlandsche gemeenten in den werkkring Sonder (Minahassa) Johannes Albert Traugott Schwarz, een man die met eere behoort te worden genoemd onder de beoefenaars van eene der schoonste Indonesische talen, de Minahassische Tontemboan-taal [1] en die ook belangrijk werk heeft verricht voor de kennis van het Bolaang-Mongondowsch. Een uitvoerig overzicht van zijn leven verschijnt in het tijdschrift «Mededeelingen van wege het Nederlandsch Zendeling-Genootschap»; hier zal alleen over zijn taalkundigen arbeid worden gesproken.

De 10 eerste jaren van zijn leven heeft hij doorgebracht in de Minahassa, te Langowan, waar zijn vader, een Pruis (uit Koningsbergen) zendeling was. Den 22sten Juni 1836 is hij daar geboren. Zijn vader, die eerst op zijn 32ste jaar met den zendingsarbeid kon beginnen, heeft het in kennis der landstaal van zijn werkkring niet ver kunnen brengen en gebruikte bij voorkeur het Maleisch, zooals dat in de Minahassa wordt gesproken, maar hij heeft zich toch nooit gekeerd tegen de beoefening van het Minahassisch, zooals eenigen zijner ambtgenooten dat hebben gedaan. Daarvoor had hij te veel dienst van de taalkundige bekwaamheden zijner vrouw, de dochter van den bestuursambtenaar Constans. Zij was geboren te Kema (taalgebied van 't Tonsea') en had later gewoond te Tomohon (gebied der Tomboeloe'-taal). Als goede spreekster der twee genoemde talen leerde zij later gemakkelijk het Tondanosch en het Tontemboansch, die beide in den werkkring van haren man gesproken werden.

De jonge Schwarz is dus niet opgegroeid in een zendelings-

[1] Dit is de juiste benaming van de taal die nog dikwijls Tompakȯwa-sch wordt genoemd.

gezin waar de landstaal werd veracht of geheel verwaarloosd. Toen hij op 10-jarigen leeftijd naar Nederland ging, kende hij Moluksch-Maleisch en Tontemboansch, maar een jaar daarna wist hij er niets meer van. Doch als rest van die verdwenen taalkennis bleef hem een goed gehoor voor het waarnemen der klanken eener Indonesische taal en eene goede begaafdheid om ze behoorlijk uit te spreken.

Op zijn 18[de] jaar koos de jonge Schwarz het ambt van zijn Vader en kwam in opleiding bij het Nederlandsch Zendeling-Genootschap te Rotterdam. Zijne voorbereiding daartoe had hij genoten op 't Rotterdamsch Gymnasium, dat hij intusschen niet geheel ten einde heeft afgeloopen. De latere Delftsche hoogleeraar G. K. Niemann, toen adjunct-directeur van 't Ned. Zendeling-Genootschap, was zijn leermeester in 't Maleisch. Andere Indonesische talen heeft Schwarz te Rotterdam niet geleerd.

In 1860 ging hij naar Indië en in 1861 begon hij zijn werk als zendeling te Sondĕr, in 't taalgebied van het Tontemboansch. Zijn Vader was reeds in 1859 overleden, maar zijne Moeder woonde nog te Langowan, dat te paard van Sondĕr in een paar uur te bereiken is. Voor haren zoon is dit van groote beteekenis geweest. In 't begin zijner werkzaamheid als zendeling deed de Heer Schwarz als al zijne ambtgenooten: hij gebruikte uitsluitend Maleisch. Maar de aansporingen zijner moeder, die hem vroeg of hij 't voor zijn geweten kon verantwoorden om zich uitsluitend te bedienen van eene taal die de meesten zijner gemeenteleden toen nog niet verstonden, bewerkten dat hij de studie van het Tontemboansch opnam. Bruikbare hulpmiddelen daarvoor waren nog niet verschenen. Een catechisatie-boekje van 1848 (Tontemboansch en Maleisch), eene gebrekkige vertaling van 't Mattheus-Evangelie (1852) en eene lijst van 150 woorden, verschenen in deel IV van 't Tijdschrift van 't Bataviaasch Genootschap (1855), dat was alles. De Heer Schwarz heeft aan deze hulpmiddelen niet veel gehad, zoo hij ze al heeft gebruikt. Uit den mond van 't volk moest hij de taal dus opteekenen. Zijn goed gehoor, zijne gemakkelijke uitspraak en de hem aangeboren nauwkeurigheid hielpen hem vrij snel door de eerste moeilijkheden heen, en in eenigen zijner onderwijzers had hij goede leermeesters. Zijne ambtgenooten volgden zijn voorbeeld niet na; alleen de Heer N. Ph. Wilken, die het Tomboeloe'-sch beoefende, ver-

heugde er zich over dat zijn Sondersche collega het Tontemboansch ging bestudeeren.

Met dezen ambtsbroeder heeft de Heer Schwarz in 1866 eene reis naar Bolaang-Mongondow gemaakt, die 3½ maand heeft geduurd en hem gelegenheid heeft gegeven tot nieuwe taalstudie. In deel XII der Mededeelingen van wege het Ned. Zend. Gen. staat op bl. 189—247 een belangrijk stuk over het Mongondowsch. Eerst wordt de verwantschap met de Minahassa-talen bewezen, daarna wordt het klankstelsel besproken, wel niet volledig of geheel juist, maar met een groot aantal voorbeelden, waardoor de lezer zelf de fouten kan verbeteren. Daarna worden de voor-, in- en achtervoegsels besproken, de reduplicatie, de imperatief, de vorming der nomina, de tel- en voornaamwoorden, de bijwoorden, voegwoorden en voorzetsels. De overvloedige voorbeelden maken de fouten voor een deel onschadelijk en het geheele stuk heeft een eind gemaakt aan de onbekendheid met 't Mongondowsch. In hetzelfde deel van 't genoemde tijdschrift komen nog ethnografische bizonderheden over 't volk van Mongondow voor, waarin ook nog een aantal woorden en uitdrukkingen uit de taal te vinden zijn, en verder een paar volksverhalen in Nederlandsche vertaling. Eenige jaren later (in dl. XIV, 1870) verscheen nog een geslachtsregister in 't Mongondowsch, een eentonig stuk, dat tot de kennis van den woordenschat niet veel bijdraagt, en eenige Mongondowsche zangen, die niet alle geheel verstaanbaar zijn. Beide stukken zijn voorzien van vertaling en aanteekeningen. Omstreeks denzelfden tijd gaven deel 4 en 5 van de 3de Volgreeks der Bijdragen van 't Koninklijk Instituut uitvoerige woordenlijsten van de Minahassische talen en van het Ponosakansch en het Mongondowsch. Alleen het Bantiksch ontbreekt. De lijst bevat zeker een 2400 woorden; de kolommen Tontemboansch en Mongondowsch zijn door den Heer Schwarz ingevuld. Voor het Tontemboansch was dit de eerste goed betrouwbare bijdrage van beteekenis; wat reeds van 't Mongondowsch bekend was, kreeg door die woordenlijst eene goede aanvulling. Dat zij van 't Nederlandsch uitgaat, is natuurlijk een bezwaar; eene Mongondowsch-Nederlandsche lijst heeft de Heer Schwarz nooit gegeven.

In 1875 had hij opnieuw gelegenheid Mongondow te bezoeken. In een aanschouwelijk geschreven artikel (Meded. Ned. Zend. Gen. dl. XX, 1876) beschrijft hij de reis die hij in ruim eene

maand, te zamen met zijn ambtgenoot De Lange heeft gemaakt van het dorp Po'po', geheel in 't Z. der Minahassa, over 't waterscheidend gebergte naar de hoogvlakte van Mongondow, vandaar naar de kustvlakte van Bolaang en verder per vaartuig naar Amoerang terug. Op de reis van 1866 hadden de Heeren Schwarz en Wilken Bolaang-Mongondow van de Noord-kust naar de Zuid-kust doorloopen. Het verslag der reis van 1875 bevat niets voor de taal, maar in eene der bijlagen maakt de Heer Schwarz opmerkingen over de namen der rivieren en bergen die hij op reis is overgetrokken. Aan de behandeling dier namen is dadelijk te zien dat de schrijver reeds in het Tontemboansch tehuis was. Vooreerst duidt hij overal de hamzah aan, die in de Minahassische talen te voren nog niet was opgemerkt en geeft overal de woorden in juiste spelling, wat toen eene nieuwigheid was. Verder wordt van verschillende afgeleide vormen de beteekenis in de vertaling duidelijk gemaakt, altemaal bewijzen dat de Heer Schwarz het Tontemboansch zelfstandig beoefende.

Het kwam bij hem echter niet tot het openbaar maken zijner resultaten. Hij beoefende de taal om zijne ambtstaak beter te verrichten, naar de inspraak van zijn geweten, dat door de woorden en door het voorbeeld zijner Moeder was wakker gemaakt. Zijne werkmethode vond hij al werkende. Roorda's «Logische Analyse» pakte hem en bracht hem tot beschouwingen over wortel-identiteit in woorden die niet onderling verwant zijn. Wat dan overbleef van het stamwoord werd als prefix of infix beschouwd, van niet al te vaste beduiding, en zoo werd de beteekenis van 't woord gevonden door synthese, even logisch als de analyse. De Heer Schwarz had groot genoegen in deze bezigheid en heeft er veel aan gehad. Ze hield zijn lust in de taalstudie levendig, waarin hij geheel alleen stond, ze bracht hem nog al eens tot aardige uitkomsten en heeft hem aan menig nieuw woord geholpen. Want door het zelf ineenzetten van «wortels» en «aanvoegsels» in gezelschap van Minahassische taalvrienden, klonk er menig woord op, dat werkelijk bleek te bestaan, maar niet van dagelijksch gebruik, of niet fatsoenlijk was, of behoorde tot den kring der verdwijnende heidensche gebruiken, tot de poëtische of tot de wisseltaal. En de Heer Schwarz, met zijn echt-wetenschappelijken aanleg, voerde nooit eigen taalmaaksels in, maar gaf slechts weer wat de Inlandsche mond had gesproken. Met zekere verlegenheid heeft hij mij zijne

logisch-analytische aanteekeningen te lezen gegeven en ik durf verklaren dat er veel goeds voor het woordenboek en de spraakkunst in te vinden is geweest.

In deel XXII van de «Mededeelingen» (1878) geeft de Heer Schwarz eene uitvoerige lijst van ethnografische voorwerpen uit de Minahassa, met de namen in het Tontemboansch en verder alle noodige inlichtingen. De voorwerpen waren bestemd voor de Parijsche wereldtentoonstelling, maar de lijst is voor de kennis der taal van waarde en daarom terecht door 't Ned. Zendeling-Genootschap in zijn tijdschrift uitgegeven.

Eerst in 1883 heeft de heer Schwarz zich openlijk en krachtig uitgesproken voor de beoefening der landstaal in dienst der Evangelie-prediking en voor eene vertaling van den Bijbel in het Tontemboansch. In een brief aan Bestuurders van het Ned. Zendeling-Genootschap, geplaatst in deel XXVII der «Mededeelingen,» beschrijft hij den toestand op taalgebied in de Minahassa zooals die toen was en noemt het verwaarloozen der landstaal door de zendelingen een groote fout. Het gevolg van deze uitspraak was, dat den Heer Schwarz door het Ned. Bijbel-Genootschap werd opgedragen het Nieuwe Testament te vertalen in 't Tontemboansch. In 1890 heeft hij deze opdracht aanvaard; met de uitvoering is hij ook wel aangevangen, maar zijn werk heeft hij in portefeuille gehouden, zoodat de geheele zaak op niets is uitgekomen.

Het heeft er allen schijn van, dat het geheele taalwerk van den Heer Schwarz nimmer zijne studeerkamer zou verlaten hebben, indien de Ned. Indische Regeering hem geen hulp had aangeboden om zijne taalschatten voor de wetenschap toegankelijk te maken. In 1895 en '96 vertoefde ik tijdelijk in de Minahassa, was de gast van den Heer Schwarz, hoorde hem met het volk de landstaal spreken en des Zondags daarin preeken, genoot van de geestdrift waarmede hij over de Minahassische talen sprak en kreeg ook een groot gedeelte van zijn taalwerk te zien. Verder had ik nog gelegenheid om iets van zijn stillen arbeid voor anderen te bemerken. Er was bij zijne papieren eene zeer uitvoerige lijst van Minahassische plaatsnamen (dorpen, rivieren, bergen, enz.), met afleiding en beteekenis omstandig verklaard, alles op eigen onderzoek gegrond, indertijd door hem samengesteld voor den resident van Menado Mr. S. W. C. Van Musschenbroek; er waren vele gegevens door den Heer

Schwarz verstrekt aan Dr. Brandes, waarmede deze in 1894 zijne uitstekende taalkaart van de Minahassa heeft vervaardigd, zonder echter den naam van Schwarz te noemen; er waren talrijke mededeelingen over Minahassische flora aan Dr. S. H. Koorders, die op zijne reis door de Minahassa in 1895 al spoedig had ontdekt welk een groot plantenkenner de Heer Schwarz was en daarom ook in het verslag zijner reis diens naam dankbaar heeft vermeld. Er was eene uitvoerige woordenlijst van de taal der Badjoreezen (Bajo, Badjo, Waro), de zee-nomaden die o.a. ook op de kusten der Minahassa hunne vaste nederzettingen hebben. In September 1878 maakte de Heer Schwarz eene reis in een Inlandsch vaartuigje langs de kust. Hij moest bij slecht weer wachten te Sidate (tusschen Amoerang en de monding der Poigar-rivier) en maakte toen eene woordenlijst der Badjo-taal, waarnaar ik een artikel over deze taal heb kunnen opstellen, dat in dl. 42 (1900) van 't Tijdschrift van 't Bataviaasch Genootschap is opgenomen.

Het voornaamste werk van den Heer Schwarz was echter een ten halve afgewerkt woordenboek Tontemboansch-Nederlandsch, eene Nederlandsch-Tontemboansche woordenlijst, eene verzameling van ongeveer 140 nummers letterkundige stukken: verhalen, liederen, raadsels, gedeeltelijk met vertaling, enkele zelfs met zeer uitvoerige aanteekeningen van taal-, land- en volkenkundigen aard en eenige artikelen over godsdienstige gebruiken der oude Minahassers.

Het was dadelijk te zien, dat Schwarz's taalarbeid ver boven het gewone werk van taalliefhebbers stond. Wilken, de beste zijner voorgangers op taalgebied, hoorde lang niet alle klanken juist (hij was een Oost-Fries) en had geen overzicht over het spraakkunstig bezit der Tomboeloe'-taal, waarvan hij eene schets heeft gegeven [1]. De vertalingen die hij bij de door hem uitgegeven Tomboeloe'-sche teksten heeft gemaakt, zijn verre van getrouw of nauwkeurig. Waarschijnlijk zijn de verhalen voor hem in 't Maleisch vertaald en naar die vertaling door hem wedergegeven. Daarom kon ook Dr. Brandes in zijn artikel «Une forme particulière du Tomboulou» zijn eigenlijk doel niet be-

[1] Op bl. 16, Noot 8 van zijn Proefschrift noemt Brandes, als een Tomboeloe'-sch woord dat bij uitzondering met *b* begint, *bombo* „duif". Dit is door Wilken verkeerd gehoord voor *pombo*, een Portugeesch woord, dat in 't Moluksch Maleisch is geraakt.

reiken, omdat Wilken's taalschets hem daartoe niet voldoende inlichten kon. Wat door Riedel van het Tomboeloe'-sch is gegeven, heeft men terecht altijd ongebruikt gelaten.

Maar de Heer Schwarz dacht er niet aan zijn werk uit te geven. Hij was geheel voldaan met de bevrediging van zijn lust in taalstudie, hij had zijn doel bereikt, om door voorbeeld en aansporing in zijn werkkring de landstaal te maken tot voertuig der Evangelie-verkondiging en zag er tegen op om zijne taalkennis te brengen in den vorm dien hij wist dat voor de uitgave gewenscht zou zijn. Dat hij Roorda niet kon nawerken, gevoelde hij, maar voor zichzelf zou hij er mee tevreden zijn geweest. Het was hem wel bekend dat het Minahassisch voor de vergelijkende studie der Austronesische talen van bizonder belang is, maar dit kon hem toch niet doen besluiten die studie vooruit te helpen door het uitgeven zijner taalstukken. Daarvoor ging hij te weinig met de beweging dier studie mede. Verder werd zijne gezondheid merkbaar zwakker, waardoor ook zijn werklust afnam; er was dus al zeer weinig kans op de publicatie van zijn taalarbeid. Gelukkig ging de zaak den toenmaligen directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, Mr. J. H. Abendanon ter harte, waardoor mij in Augustus 1902 van Regeeringswege werd opgedragen den heer Schwarz behulpzaam te zijn bij het uitgeven van zijn taalwerk.

In December 1902 werd de gemeenschappelijke taak aanvaard, en tot Maart 1905 heb ik het voorrecht gehad met den Heer Schwarz samen te werken. Uit den schat zijner taalgegevens zijn toen te voorschijn gekomen: Een Tontemboansch-Nederlandsch Woordenboek, met Register (dat als Nederlandsch Tontemboansch Woordenboek kan dienen); eene verzameling van ruim 140 stukken in proza en poëzie, uitgegeven als «Tontemboansche Teksten,» in drie deelen, (tekst, vertaling aanteekeningen) en «Hoofdstukken uit de Spraakkunst van het Tontemboansch.» De beide eerste werken zijn uitgegeven van wege het Departement van Koloniën, het laatste van wege 't Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië. Verder konden geplaatst worden in de «Mededeelingen» artikelen over de Besnijdenis en over het offer «Manĕwas» bij de Tontemboans, en in het Tijdschrift van 't Bataviaasch Genootschap over «de benamingen Tontemboan en Tompakĕwa» en «Voorloopige mededeelingen omtrent Minahassische Uilespiegel-verhalen.» Dit

alles verscheen in 1903, het jaar waarin het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen den Heer Schwarz tot zijn buitengewoon lid benoemde.

In hetzelfde jaar verzocht en verkreeg hij eervol ontslag als hulpprediker; hij verhuisde eerst naar Sariow, eene buitenwijk van Menado en later naar Soerabaja, waar hij de bizondere medische hulp kon krijgen die hij noodig had.

De kring van hen die in de Indonesische taalstudie belangstellen, is zóó klein, dat het taalwerk van den Heer Schwarz niet van groote bekendheid kan worden. Van de Europeanen die in de Minahassa wonen, hebben slechts enkelen er kennis van genomen en de Minahassers zelf hebben thans de hoofden en harten zoozeer vervuld van begeerte naar kennis die terstond geld opbrengt, dat zij de liefde voor hunne schoone moedertalen geheel gaan verliezen. Hadden we nog maar een Schwarz voor het Tomboeloe'-sch, Tondano-sch, Tonsea'-sch en Tonsawangsch (voor één man is dat niet te veel) en een voor 't Bentenansch en 't Bantiksch, dan zouden we er ons beter in kunnen schikken dat de huidige Minahassers het schoone erfgoed hunner Vaderen gaan verwaarloozen, omdat er niet op slag geld mee te verdienen is. Het is nu nog volstrekt niet te laat om het taalmateriaal te gaan verzamelen en bewerken.

Aan den Heer Schwarz heeft de taalstudie veel vreugde gegeven en de uitkomsten van zijn stillen, overbescheidenen arbeid op taalgebied zullen eene verheuging blijven voor degenen die ze mogen aanwenden om zich een beeld te vormen van wat eene Indonesische taal kan voortbrengen, wanneer zij mag geraken tot eene hoogte van bloei zooals de Minahassische talen die hebben bereikt.

NI HOEKONG

KAPITEIN DER CHINEEZEN TE BATAVIA IN 1740.[1]

DOOR

B. HOETINK.

Aan het hoofd van de Chineesche gemeente te Batavia stond in 1740 Kapitein Ni Hoekong. Omstreeks 1710 te Batavia geboren[2] als oudste zoon van den Luitenant Ni Locko,[3] was hij overeenkomstig de Chineesche zeden op jeugdigen leeftijd in het huwelijk getreden (± 1728) met Lim Oatnio, dochter van den Luitenant Lim Tsoenko;[4] van de uit dit huwelijk geboren kinderen waren in 1740 nog drie in leven, onder wie ten minste één zoon.[5] In 1730 en 1731 koos de Regeering hem uit de daartoe voorgedragenen tot lid van het College van Boedelmeesteren; in 1733 volgde hij zijn vader op als Luitenant[6] en drie jaren later werd hij benoemd tot Kapitein «uijt aanmerckinge dat deselve buijten de verdere vereijscht

---

[1] De aangehaalde bescheiden zijn (in copie) aanwezig in het Koloniaal Archief (K. A.), eene afdeeling van het Algemeen Rijksarchief. Met R. zijn aangeduid de Resoluties genomen in de Vergaderingen van den Gouverneur Generaal en de Raden van Indië.

[2] In het verhoor hem op 12 October 1740 afgenomen, heet hij „oud 30 jaren".

[3] Boedelmeester in 1715, 1716, 1726 en 1727; bij R. 8 Juli 1729 benoemd tot Luitenant.

[4] Boedelmeester in 1718 en 1719; bij R. 28 Juni 1720 benoemd tot Luitenant en vóór 16 October 1734 overleden, blijkens eene Resolutie van Schepenen van 23 Juli 1738, voorkomende in R. 19 Augustus 1738. Zijne weduwe Tsou (of So) BoEnio was in 1740 twee en vijftig jaar oud; zij woonde aan den Molenvlietschen weg.

[5] Verhoor van Lim Oatnio 21 October 1740.

[6] R. 6 Februari 1733; zie Bijl. Ia hierachter.

Vergelijk over deze benoeming „Bijdragen" deel 73 (1917) bl. 190; volgens het daar weergegeven verhaal, zou die zijn gekocht.

werdende qualiteijten ook wel dient te weesen een man van middelen». [1]

Aan die voorwaarde heeft Ni Hoekong stellig voldaan. Hij was «een groot negotiant» [2] en bezat in de omstreken van Batavia eenige landerijen waarop 13 à 14 suikermolens werden gedreven, welke hij aan landgenooten had verhuurd. In de straat Roeamalacca, in het blok van de Portugeesche Binnenkerk, bewoonde hij een zeer ruim huis met een kostbaren inboedel en waarin hij een aanzienlijk bedrag aan contanten had geborgen. Bovendien was hij eigenaar van een tuin aan de Ammanusgracht, [3] waar hij in 1740 ter gelegenheid van het Allerzielenfeest (in de 7[de] Chineesche maand) de gebruikelijke offers aan afgestorvenen bracht. [4] Dat zijne familie in aanzien stond, blijkt nog uit het

---

[1] R. 11 Sept. 1736; zie Bijl. Ib hierachter.

Een Chineesch bericht zegt dat Ni Hoekong voor die bevordering een karrevracht zilver aan den Gouverneur Generaal had betaald.

Zijn onmiddellijke voorganger, Kapitein Que Tsoenqua, liet een insolventen boedel na (R. 4 December 1739).

In een „Vertoog wegens het capitaal der Nederduijtse en maleijdse kercken" over 1735 (R. 10 Januari 1736) komt onder de ontvangsten deze post voor: „van diversen tot een piouse milde gifte:

van den Chinees Luijtenant Nihoekong rds 500.—

[2] o. a. in thee, evenals zijne vier broers (R. 21 Juni 1735; 14 Maart, 28 Mei en 4 Juli 1738; R. 26 Juni 1739 en R. 15 Maart 1740). Ook in amfioen en lijnwaden dreef hij handel. (R. 1 Sept. 1741).

[3] Eenige van die suikermolens, zoomede de tuin, zullen tot de vaderlijke nalatenschap hebben behoord. Bij R. 4 Juli 1725 werd aan den Oud Chinees boedelmeester „Nilocqua het opregten van eene arraksbranderij geaccordeert"... „in desselfs thuijn bewesten dese stad aan d'Ammanusgracht, ter consumtie van een groote quantiteijt cyroop uijt sijne suijkermolens die 9 in getal sijn, nadien sulx geschieden kan buijten incommoditeijt van de Ingelanden daaromtrent".

Bij R. 2 Nov. 1736 wordt aan Ni Hoekong toegestaan een suikermolen, staande op zijn van den oud-Boedelmeester Liwanqua gekochte land aan de rivier Passangrahan, te verplaatsen naar „zijn land Babakan en gelegen op Tangeran."

Een „stuk land streckende van Bacassy tot groot Tjacon" wordt aan Ni Hoekong in huur afgestaan op dezelfde voorwaarden als in 1738 aan zijn voorganger, den jongst overleden Quetsoenko (R. 25 Juni 1737). Bij R. 24 Maart 1739 wordt toegestaan opnieuw aan hem te verhuren „seker stuk Comp. land geleegen op Bacassy tot 40 ryxd. in 't jaar".

[4] „het ordinaire Chineesen Jaarfeest Tsongko of in het Portugees panje panje genaemt" (Verhoor van Gitong, quitasoldrager van Ni Hoekong) d. i. het rebootan feest.

De 15[e] dag van de 7[e] Chineesche maand viel in 1740 op 5 September.

feit dat zijne vier broers Goankong, [1] Liankong, [2] Tsiatkong [3] en Hocko [4] achtereenvolgens eveneens deel hebben uitgemaakt van het College van Boedelmeesteren en alzoo mochten verwachten eerlang tot een meer invloedrijk ambt te worden geroepen waardoor ook zij den luister van het geslacht Ni zouden verhoogen. Eene zuster van hem was de schoondochter van Kapitein Que Anko te Semarang. [5]

Op 26 September 1740 bestond er alle reden om Kapitein Ni Hoekong als een gelukkig mensch te beschouwen, — veertien dagen later was hij voor goed neergeploft van de hoogte waarop hij had gestaan, was zijn woning platgeschoten en geplunderd, en zat hij in de gevangenis, die hij eerst na een langdurig proces, waarbij ook de pijnbank hem niet bespaard bleef, heeft verlaten om als banneling zijn leven te Amboina te eindigen.

De gebeurtenissen welke zijn val te weeg brachten waren

[1] Boedelmeester van 31 December 1733 tot 1 Juni 1736 „gedient hebbende 2 jaar 5 md. en eenige dagen". Het laatst is zijn naam aangetroffen in R. 15 Maart 1740, waar hij onder de theehandelaren voorkomt. Bij R. 25 Aug. 1739 was hij benoemd tot wijkmeester in „het blok O, de 5 eerste deelen, tusschen de Groote Rivier en de oude Grogol", en daar bij R. 12 Aug. 1740 een andere Chinees tot wijkmeester voor diezelfde wijk is aangesteld, was Ni Goankong misschien toen overleden. Echter wordt in R. 2 Juni 1741 gesproken van „*de omgekomen dan wel afweesende* Chineesen Nigoankong, Nitsietkong en Nihoekong". Van zijne weduwe wordt gesproken in November 1742 (Bijl. II*d*).

[2] Boedelmeester in 1736 en 1737; in zijn verhoor van 12 October 1740 wordt gezegd dat hij toen 28 jaren oud was. Hij werd in zijn tuin, gelegen aan den weg naar Ancké, door Baliërs gevangen genomen. Volgens een Chineesch bericht is hij in de maand Juli volgende op zijne vrijspraak (Juli 1744), naar China vertrokken.

[3] Boedelmeester in 1738 en 1739. Hij had een land aan de westzijde van de rivier de Crocot (R. 11 Oct. 1737). Hij was een aanvoerder der rebellen te Cali Abang (Verhoor Goeylianko 3 Nov. 1740); volgens een Chineesch bericht is hij uitgeweken naar het gebied van Bantam.

[4] Boedelmeester in 1740. Wegens het overlijden van zijne moeder werden hem brieven van „venia aetatis" verleend bij R. 28 April 1738; hij was toen 21 jaren oud. Is een broer van den Kapitein tijdens de generale massacre doodgeschoten (Omstandig en allernauwkeurigst verhaal enz. bl. 22) dan kan dit deze broer zijn geweest. In een bericht van de Raden van Indië Crul en van Aarden (R. 25 Nov. 1740) wordt gezegd dat hij „althans" (d. i. nu) „dood of absent" is. Hij werd benoemd tot wijkmeester in 't Oosterveld over 't blok B tusschen de groote Maronde en de rivier Toegoe en in 't Westerveld over twee blokken (R. 25 Aug. 1739).

[5] Deze Kapitein is te Semarang „*in hegtenis* overleden", blijkens R. 8 Maart 1748. Al in R. 1 Dec. 1741 wordt van zijn overlijden gesproken en gezegd dat hij een debiteur was van den Raad Extra Ord. Nicolaas Crul.

«de Chinese revolte», de opstand van Chineezen buiten de stad, en de daarop gevolgde «massacre», de slachting van Chineezen binnen de stad Batavia.

Daarover bestaat eenstemmigheid dat het openlijk en gewapend verzet in 1740 van de gewoonlijk zoo rustige Chineesche ingezetenen, het gevolg is geweest van een maatregel van de Regeering en vooral van de wijze waarop die is uitgevoerd. In zijn secreten brief van 31 October 1740 aan de Vergadering van Zeventienen, [1] zegt G. G. Valckenier [2] het volgende over «.... het besluyt in dato 25 July l.l. genomen op het subject der Chinese vagabonden, welke zoo te dezer stede als in de bovenlanden bij gebrek van eene behoorlyke kostwinning door rooven, stelen en het doen van huijsbraak meer en meer haar bestaan zoeken. 't Is wel waar dat het zeer hoog noodig was geworden om daartegen 't vereischte redres of eenig goed expedient uijt te vinden; maar tegelijk ook zeker dat daaromtrent een middelweg en wat meer voorzichtigheid behoorde gebruijkt te zijn dan zoo immediaat aan de officieren der justitie te dezer stede [Baljuw en Landdrost], mitsgaders aan den Commissaris over de zaken der inlanders [3] een formeelen last te geven om

[1] De Jonge, de Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië, IX, 316.

[2] Adriaan Valckenier geb. Amsterdam 6 Juni 1695, overl. Batavia 20 Juni 1751, gaat als onder-koopman met het nieuwe schip Linschoten (Kapt. Arie van der Linde) dat 22 October 1714 van Texel vertrekt en, na een verblijf van 19 Maart—19 April 1715 aan de Kaap de Goede Hoop, den 28 Juni 1715 te Batavia aankomt.

Zijne rekening is van het begin tot het einde (6 Nov. 1741) geboekt op de logie Batavia, waaruit blijkt dat hij zijn geheelen diensttijd te Batavia heeft doorgebracht.

Voor zijn staat van dienst, zie M. A. van Rhede van der Kloot, de Gouverneurs-Generaal enz. 1881.

[3] Dit was toen Ferdinand de Roy, voor wiens personalia, zie: De Haan, Priangan, I, 43.

„Naar aanleiding der gedane enquesten is op den 27sten December 1742 tegen zijn persoon verleend gijzeling in 's Heeren boeijen buiten acces van een iegelijk, als verdacht, van door zijne extorsien, knevelarijen en andere vuile bedrijven meer de eerste oorzaak te zijn geweest van den Chineschen opstand.... De zaak van F. de Roij is in den aanvang van het volgende jaar [1746] ten einde gebragt door eene sententie van 9 Februarij, waarbij de beschuldigde is gedeporteerd van ambt, kwaliteit en gage, mitsgaders inhabiel verklaard, om voortaan de Kompagnie in eenig ambt van eer te kunnen of te mogen dienen, — wijders voor zijn leven gebannen uit alle landen, steden, forten en plaatsen onder de jurisdictie van de Kompagnie gehoorende, zonder ooit daarin weder te mogen komen op poene van zwaarder straf, — en eindelijk gecondemneerd in de boete van 6000 Rijksd., waarvan $^{2}/_{3}$ pro fisco en $^{1}/_{3}$ voor de Nederduitsche kerk binnen de stad, — alsmede in de kosten van het proces". (Krabbe) Overzigt der criminele procedures enz. Tijdschr. v. N. I. 8e jaargang (1846), IV, bl. 13 en 22.

alle suspecte zwervende Chinesen onaangesien zij ook van een permissiebriefje dezer regering om alhier haar verblijf te houden, mogten voorzien zijn, te doen oppakken en in de boeyen overbrengen, ten fine nadat zij alvorens geregtelijk zouden wesen geëxamineerd en dierwegens gedient van rapport, vervolgens eene nadere dispositie over hare personen te erlangen. Want behalve het misbruijk waartoe deze generale qualificatie veelzins aanleiding gaf, zoo was het ook in 't geheel onmogelijk dat de geweldigers, caffers en verdere bedienden der gem. officieren en van den Commissaris met één opslag bij ontmoeting van Chinesen konden zien, of zij een eerlijk middel van bestaan hadden of niet, 't geen dan geëffectueert heeft dat onder de groote confluentie van dit volk zig hier ter plaatse onthoudende, den een met den anderen, ja, daaronder somtijds zeer gegoede en welgezete lieden wierden gesaisisseerd mitsgaders in dier voegen als uijt het midden van haren handel en welvaren weggerukt.

Hierop is al verder gevolgd eene algemeene vreeze onder alle de Chinesen, welke geene actueele bedieningen of pachten hadden, zijnde een party daarvan naar Bantam en vele anderen naar de bovenlanden gevlugt, mitsgaders eenige dagen een genoegzaam generale stilstand geweest van alle neringen en handteringen die meest onder deze natie gedreven werden, den een zig in zijn huijs opgesloten gehouden en den anderen volslagen geweigerd hebbende zijn zoogenaamden warong of winkel open te zetten [1] waardoor de pagten voor dien tijd niets hebben opgebragt en genoegzaam geen eetwaren of levensmiddelen ter bazar te bekomen zijn geweest.

[1] In China een gebruikelijke wijze van protest en ook te Batavia niet onbekend, gelijk blijkt uit R. 10 October 1727, waarbij worden behandeld de klachten van Chineesche groenteventers over knevelarijen van den pachter der groentekramen en over het optreden van den Baljuw „hetwelke dan niet alleen veroorsaakt heeft een algemeene stilstand in de vercoop van de soo seer benodigde levenswaren" etc. tot groot ongerief van allerley slag van menschen alsoo heden geene boutiques of kraampjes zijn geopend of yets ter markt is aangebragt". Zie ook R. 20 Juli 1734 en R. 16 Aug. 1740.

Deze vorm van protest was ook in Japan bekend. In het Dagregister gehouden in ons comptoir te Nagasaki werd ult° Juni 1668 aangeteekend: „dese dagen verstaen de voornaemste winkels in Jedo eenige tijt door de cooplieden geslooten sijn gehouden ter saeke de nieuwe bepalinge op 't stuck van de dracht gestelt, invouge daerdoor ook bewrocht zy een ijder rocken te dragen dan voorheen, gelicentiteert blijft."

....Dit oppakken is dan oorzaak geweest van dezen zoo droevigen opstand der Chinesen, nademaal de goeden daardoor gaande gemaakt zijn geworden met eerst daarover hevig te doleren onder uijtinge dat men met haar als ingesetenen die tol en hoofdgeld betaalden, soo niet behoorde te handelen, in verwagting van een spoedig redres daarin; dog ziende dat de Heeren [n.l. de meerderheid in den Raad van Indië] geenszins op het voordragen van mij, daarin wilden komen ter verzagting, zoo vermag men met waarheit wel zeggen dat door dien hoop getergde goeden, zig bij de quaden hebbende vervoegd, die doodelijke opstand is veroorzaakt, zooals maar al te klaar komt te consteren uyt de ingewonnen examinatiën en verklaringen bij Heeren Schepenen eerst en daarna bij den Achtb. Raad van Justitie». [1]

Eenige maanden later erkende ook de Advocaat Fiscaal Mr. Cornelis Phillips dat «nopens de motieven waardoor sij tot de bewuste desperatie schijnen te zijn vervallen.... nergens ijets anders is of werd gevonden voorgewend daartoe gelegentheijt gegeven te hebben, het sij bij de voorige examinatiën van tusschen twee en drie hondert van dit volk, die al gedeeltelijk met de dood gestraft [2] of in de ketting geklonken en voor het grootste aantal met pardonbriefjes gedimitteert zijn geworden,

---

[1] De Jonge IX, 320.

[2] Om de boeien te ontlasten, had de Regeering „goedgevonden en verstaan den Raad van Justitie deeses Casteels te qualificeeren en desnoods te ordonneeren de Chineesen dewelke in de wapenen sijn opgevat buijten den ordinairen weg van Justitie de plano regt te doen, met degeene waarvan komt te blijken in de wapenen opgevat te sijn met de dood te straffen, mitsgrs de minder schuldige inde ketting te klinken of wel sodanig anders te straffen als Haar Agtb. na bevinding van saken ten eijgen pericule sullen vermeenen te behoren" (R. 4 Nov. 1740).

Terechtgesteld waren 41, in den ketting geklonken 94 en vrijgelaten 131 Chineezen (Missive Raad van Justitie aan Heeren XVII dd. 17 December 1740).

Het oordeel van Heeren Meesters over deze berechting de plano blijkt uit de missive van Heeren XVII dd. 16 November 1742 (K. A. 468) waarin wordt gezegd: „want maar op een ieder zijn simpel aanbrengen zonder beëedigde bewijsen 41 menschen van het leven te berooven, zooals gem. Raad van Justitie zelfs zegt, uijt kragte van die woorden na haar eijge sinnelijkheyd geinterpreteert, op ongerecolleerde verklaringen gedaan te hebben, *sweemt naar onse opinie vrij wat beter naar moorden dan naar regt doen*".

De verdediging van den Raad van Justitie (10 Dec. 1743) lokte een scherp antwoord van Heeren XVII uit. Zie Bijl. III hierachter.

het sij onder de hiernevens overgelegde producten en van tijd tot tijd versamelde getuygschriften, dan simpelijk het opvatten en na boord der Ceylonsche en Couchinse schepen brengen van hare landsgenoten». [1]

Tot die producten behoorde het verhoor van Kapitein Ni Hoekong die verklaarde dat hij «geen andere oorspronk derzelver misnoegen wiste te zeggen als het opvatten der suspecte persoonen uijt die natie en waarover continueel gedoleert en gesegt was geworden dat zulx zonder exempel was en die menschen alles op één tijt quamen te verliesen 't geen zij in veele jaeren hadden gewonnen en hetwelke hun alsdan afgeperst wierde door het volk van den Commissaris van den inlander, die sig bovendien niet ontsaagen om hunne vrouwen en kinderen te onteeren». [2]

Eene eeuw later leidde eene studie van de processtukken in zake G. G. Valckenier, eveneens tot de slotsom: «Ten aanzien van den opstand der Chinezen blijkt vrij duidelijk, dat, zoowel

---

[1] Eijsch ad torturam (Processtukken).

[2] Ter requisitie van den Wd. Adv[t] Fiscaal Mr. N. Jongsma, werden Tan Iko en Souw Soeseeng, beiden later tot Luitenants benoemd, den 5[en] October 1742 gehoord op vraagpunten. Aan hunne antwoorden is het volgende ontleend: „De geinterrogeerdens seggen dat na haar gedagten de eerste beweegende oorsaek [van de revolte der Chineesen] is geweest het vatten der Chineesen in het begin van het jaar 1740, hetwelk door het volk van de te dien tijd geweest zijnde Commissaris met de uijtterste vigeur is uijtgevoert, werdende, soo als haar is onderregt, zonder onderscheyt opgevat Chineesen zoo die permissie briefjes hadden als ook die er van geen voorsien waren, mitsg[s] dat die geene dewelke eenig geld opbragten, weder gelargeert en andere die niets hadden om te betalen in de booyen wierden gebragt .....

. . . .

dat wanneer de Chineesen in de bovenlanden het volk van de Commissaris ontwaarden, alsdan uijt bevreestheyd op stonde hunne wooningen verlieten met agterlating van vrouw en kinderen, als wanneer hunne vrouwen niet alleen door gem. afzendelingen wierden geschoffeerd maar daar en boven hunne goederen gerooft geworden.

. . . .

dat door de dienaren van gem. officieren zoowel binnen als buyten dese stad de Chineesen zonder onderscheyd het sij dat sij in de stad off daar omtrent woonagtig dan wel van permissie briefjes voorsien waeren off niet, nogtans wierden opgevat als wanneer die Chineesen dewelke door de Commissaris van den inlander aangehouden wierden, door betaling weder ontslagen raakten". (K. A. Aanwinsten 1889 N°. 26[P].)

Zie ook het Relaas van twee Chineezen (28 Januari 1741) in Examinatiën en Verklaringen enz. K. A. N°. 8199.

de bovenmatige aangroei der Chinezen [1] en de knevelarijen, speciaal met de permissiebriefjes, als ook de schandelijke misbruiken en extorsien bij de opvatting der voor Ceilon bestemde Chinezen, — wel de ware oorzaken van de rebellie zijn geweest». [2]

Klachten over het optreden van den Commissaris, in den regel een gunsteling van den Gouverneur-Generaal, zouden vermoedelijk geen gehoor hebben gevonden en bij wie moesten ontevredenen die inbrengen? Van bestuur was in de Ommelanden [3] van Batavia geen sprake; ambtenaren of hoofden aan

---

[1] Het „Generale Summarium" (Overgek. Brieven van Batavia, 1720 en 1740, K. A.) geeft de volgende cijfers voor de Chineesche bevolking:

	Binnen de stad:		Ommelanden (Oosterveld en Westerveld)
1719	Oostzijde, Westzijde, Zuider Voorstad	4068	7550
	o. w. 1639 volwassen mannen		o. w. 3135 volwassen mannen
1739	Oostzijde, Westzijde, Zuider Voorstad	4386	10574
	o. w. 2511 volwassen mannen		o. w. 4837 volwassen mannen.

Omtrent de sterkte der Chineesche bevolking van Batavia na de massacre, zijn de volgende gegevens aangetroffen:

a „vijf lijsten of naamrollen aantoonende het getal der Chineezen die zich hebben aangegeven en opgeschreven zijn: 3431 koppen, verdeeld in vier soorten of classen, als:

cooplieden en handelaars	1442
landbouwers, tuiniers, kalk- en arakbranders	985
suikermaalders en houtkappers	728
ambachtslieden	326

welk getal voor deze Colonie g'oordeeld wierd niet te groot maar wel benodigd te zijn (R. 2 October 1742).

b. Korte sterkte van alle sodanige koppen als er volgens opgave der respectieve wijkmeesters met het uiteinde van den jaare 1748 binnen Batavia's limiten zijn bevonden:.

Chineesen:

Binnen en in de Voorstad:

mans	vrouwen	zoons	dogters	tezamen
248	178	58	83	567

Buiten:

mans	vrouwen	zoons	dogters	tezamen
1975	1378	678	619	4650

K. A. Aanwinsten 1902, XX, N°. 8.

[2] Tijdschr. v. N. I. 8e jaargang (1846), IV, bl. 20.

[3] „Vroeger begreep men onder de Bataviasche Ommelanden alle die regentschappen en distrikten die buiten het gebied der stad lagen. Onder het stads-

wie verongelijkte Chineezen hunne grieven konden luchten, had de Compagnie daar niet geplaatst. Het gerucht van die grieven is stellig wel tot leden van de Regeering doorgedrongen, maar dat het eenigen indruk heeft gemaakt is niet gebleken. Chineezen zijn vreedzaam van aard en onderscheiden zich door eerbied voor het gezag; zij zijn rustige onderdanen en kunnen veel onrecht verduren;[1] in de Ommelanden van Batavia moge destijds slecht volk hebben rondgezworven, de overgroote meerderheid van de Chineezen die daar als landbouwers of als arbeiders in de suikermolens een bestaan vonden, zullen niets liever heben gewenscht dan in rust en vrede hun bedrijf te kunnen uitoefenen. Ook de afpersingen en mishandelingen van den Commissaris en zijne dienaren zouden zij misschien hebben verdragen, als hunne lichtgeloovigheid niet het gerucht ingang had doen vinden dat de opgevatte Chineezen op weg naar Ceylon[2] over boord werden gezet. Het vooruitzicht dat ook hen

---

gebied waren begrepen de landen gelegen tusschen Bekassi en Tjilientjin om de Oost, Meestercornelis om de Zuid en Tangerang om de West". (J. Tromp, Het partikulier landbezit in de Bataviasche Ommelanden tot 1857, Tijdschr. v. N. I., 1865, I, 329).

In het „Generale Summarium" van 1719 en 1739 worden de Ommelanden van Batavia onderscheiden in „Oosterveld" en „Westerveld".

Uit Dr. de Haan's „Priangan" blijkt dat „Benedenlanden", „Bovenlanden" en „Ommelanden" vage termen waren.

In dit opstel worden met „Ommelanden" bedoeld de omstreken van Batavia waar Chineesche landbouwers en suikermolenaars waren.

[1] Dezen karaktertrek hebben Westerlingen al vroeg opgemerkt: „a world it is to see, in what equability and indifferency of justice all of them do leade their lives and how orderly the publike laws are administered ... this people is most loyall and obedient unto the king and his magistrates, which is the principall cause of their tranquillity & peace". An excellent treatise of the Kingdome of China (1590) in: The principal navigations, voyages, etc., of the English nation, by R. Hakluyt [New edition] VI (1904), bl. 358.

Hedendaagsche auteurs schrijven niet anders:

„It is the peaceable quality of the Chinese which makes him a valuable social unit. He loves order and respects law, even when it is not in itself respectable. Of all Asiatic peoples, the Chinese are probably most easily governed, when governed on lines to which they are accustomed.

....One of the many admirable qualities of the Chinese is their innate respect for law... the Chinese are by nature and by education a law-abiding people". Arthur H. Smith, Chinese characteristics. 5th ed. 1900, bl. 225 en 237.

[2] De Compagnie had daar werkkrachten noodig „tot seekere doorgraving en andere diensten" waarvoor de Gecommitteerde tot en over de zaken van den Inlander Ferdinandus de Roij, 200 Oosterlingen uit de kampongs bij elkaar had gekregen. (R. 24 Juni 1740).

Over de vrees van op reis naar Ceylon omgebracht en in zee gesmeten te worden, zie Examinatien en Verklaringen concern. de rebelly enz. Relaas van twee Chineezen, 28 Jan. 1741 (K. A. N°. 8199).

dit lot kon treffen, gevoegd bij het medegevoel voor hunne land- en stamgenooten, zal de ontevredenheid tot verbittering, de angst tot wanhoop hebben doen stijgen, waardoor enkele heethoofden er in konden slagen goedgezinden mee te sleepen op den weg van verzet en zoowel door overreding als bedreiging hun aanhang in korten tijd tot benden uit te breiden.

In de omstreken van Batavia hadden dezen vrij spel. De afwezigheid van eenig bestuur in de Ommelanden had ten gevolge dat de Regeering geen kennis droeg van hetgeen er voorviel en zich eerst bewust werd van het gevaar dat van daar dreigde, toen de opstandige beweging al zoo grooten omvang had gekregen dat zij alleen door kracht van wapenen in haar vaart kon worden gestuit. De in verzet komende Chineezen waren wel is waar ongedisciplineerd en slecht gewapend, daarentegen sterk door hun aantal; ongehinderd konden zij verbrandende en vernielende het land afloopen, en nadat zij zich van een paar zwak bezette posten hadden meester gemaakt, ook tegen hen afgezonden militairen hadden in de pan gehakt, waagden zij zelfs een aanval op de stadspoorten. Hadden de in dolle woede ontstoken Chineezen [1] daar niet het hoofd gestooten, waren zij er in geslaagd de stad binnen te stormen, dan was Batavia zelf het tooneel geworden van een moorddadigen strijd, waarbij de Chineezen het wel zouden hebben afgelegd tegen de macht waarover de Compagnie beschikte, doch welke ook voor de Europeesche burgerij noodlottige gevolgen zou hebben gehad. De waakzaamheid der Regeering heeft haar daarvoor behoed; toen de aanval was afgeweerd, sloegen de opstandelingen op de vlucht; «de Chinese revolte» verliep naar de Bovenlanden en van daar naar Midden-Java; de veiligheid van de hoofdstad was niet langer in gevaar.

Hoe zou de houding zijn geweest van de Chineezen binnen Batavia wanneer het aan hunne oproerige landgenooten was gelukt de stad binnen te dringen en de strijd in de straten van Batavia was uitgevochten? Sedert het bestuur van G. G. Durven

---

[1] „The Chinese, from a European standpoint, is made up of a mass of incongruities, the most opposite traits of character are to be found in juxtaposition; and this same quiet Chinaman is a perfect demon, a yelling, infuriated brute, a monster of destruction, in a riot; rapine, robbery, arson and murder, all rapidly succeed each other at such a time, the howling mob ravening like wild beasts as they run wanton with life and property". J. Dyer Ball, Things Chinese, 4th ed. (1903) bl. 608.

zullen de gezeten Chineesche burgers van de hoofdstad weinig lust hebben gevoeld om «'s Compagnie's sagte regeeringe» te loven; [1] in de wijze waarop de Compagnie en hare dienaren hen in den laatsten tijd hadden behandeld, zullen ook zij aanleiding hebben gevonden tot ontevredenheid; het bij Chineezen uit dezelfde streek zoo sterk ontwikkelde gevoel van solidariteit zal bij hen hebben gesproken en de moeilijkheden welke hunne onderdrukkers thans ondervonden, zullen zij hun vermoedelijk van harte hebben gegund. Evenwel zullen zij tevens hebben ingezien waaraan zij zelf, hunne gezinnen en hunne bezittingen kwamen bloot te staan bij een strijd in de straten van Batavia; de macht der Compagnie zullen zij beter gekend en daardoor juister geschat hebben dan hunne landgenooten uit de Ommelanden en van een ommekeer van zaken, van een verdrijving der Hollanders zullen zij voor hun handel, nering of bedrijf ook geen voordeel hebben verwacht. Het komt daarom onwaarschijnlijk voor dat zij het plan zullen hebben beraamd om hunne landgenooten te helpen door eveneens tegen de Compagnie op te staan. en dat zij zich tot een aanval hadden voorbereid is eene bewering van tijdgenooten welke geen steun vindt in bekende feiten. Met dat doel zullen de weinige wapenen niet zijn aangeschaft welke bij huiszoeking zijn gevonden en van vrij ongevaarlijken aard waren. Trouwens, hoe zouden de Chineezen aan schietgeweren hebben kunnen komen, hoe zouden zij vuurwapenen hebben kunnen binnensmokkelen en verbergen? Zij woonden destijds te Batavia niet in afzonderlijke wijken, maar tusschen de Europeanen in en zij bedienden zich van slaven van een vreemd ras, op wier trouw en stilzwijgen zij zich niet konden verlaten. En bij ontdekking, zou het bezit van vuurwapenen hun stellig niet als een eenvoudige overtreding zijn aangerekend, ook toen van een oproerige beweging nog geen sprake was. [2]

---

[1] „De verdrukking en mishandelingen die zij vroeger van van Durven hadden moeten lijden, zullen vele Chineezen misschien wel tot het stoute ontwerp der omverwerping van het gezag der Hollanders, zoo gering in getal bij het hunne, hebben gedreven; doch er zijn geene bewijzen hoegenaamd voorhanden, dat die zamenzwering algemeen is geweest". N. G. van Kampen, Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa III, 1e stuk (1832), bl. 27.

[2] Dat de Regeering toezicht hield op „de schietgeweren berustende onder den Inlander en sommige Chinesen in den ressorte van Jaccatra domicilium houdende, ... ten dienste van hare landerijen, zuykermolens en vaartuygen", blijkt uit R. 9 Juli 1726, waarbij een rapport wordt behandeld van „expresse

Vele Chineezen van Batavia, vermoedelijk vooral uit de onderste lagen, hadden in den laatsten tijd de wijk genomen naar Bantam en de Bovenlanden; toch zullen onder de achtergeblevenen wel «quade menschen» hebben gescholen die, weinig of niets te verliezen hebbende, eene verstoring der openbare orde met een gunstig oog aanzagen, wellicht met muiters buiten de stad in verstandhouding hebben gestaan en zich al vast van eenige «harnassen, houwers, klingen en zeepmessen» hadden voorzien. Voor hetgeen enkele landgenooten van slecht allooi in den zin hadden, mocht echter de geheele Chineesche burgerij niet aansprakelijk worden gehouden en het ging niet aan haar te betichten van een «vervloekt en schelms veraet", van een complot tegen de Compagnie, voor het bestaan waarvan, toen noch later, bewijzen zijn bijgebracht.

Verklaarbaar is het intusschen dat de Europeesche bevolking van Batavia aan het bestaan van een complot harer Chineesche medeburgers heeft geloofd.[1] Voor haar was het «byna ongeloofelijk dat zulk eene natie die altyd voor de lachieuste der wareld geagt is, de stoutmoedigheid heeft durven ondernemen de stad te naderen en de wagten even buiten deze stads poort te attaqueeren»;[2] de veronderstelling lag voor de hand dat de aan-

gecommitteerden" en wordt verstaan, „de gem. geweren onder een ijgelijk van haar tot nader dispositie van dese vergadering te laten verblijven, niet alleen omdat se deselve nodig hebben tot defentie maar ook omdat men onderstellen moet die luijden daarmede geen quaad in den sin hebben, nadien se andersints de quantiteijt van dien wel wat minder zouden hebben opgegeven".

[1] Dat onder de Europeesche burgerij werkelijk vrees voor een algemeenen moord der Hollanders heeft bestaan, blijkt volgens De Haan (Priangan, II, 733 [1]) uit een particulier schrijven dd. 2 Nov. 1740 uit Batavia naar Nederland.

Op den door de Regeering vastgestelden boet-, dank- en bededag (Woensdag 23 Nov. 1740) was onder de namiddagpreek van Ds. Wilhelmus Frederikus Faber de Groote of Nieuwekerk zoo vol als ooit tevoren, „verre overtreffende de gemeente die op de eerste ofte inwijding predikatie van dit groot en aanzienelyk gebouw den 8 Mey 1736 daar geweest zijn; 's namiddags ofte na de predikatie ten half ses uuren is onder het luiden der klokken *(als een teken van triumph ofte victorie)* al het kanon op de Casteels en Stadswallen, de Middenpunt zoomede de veltstukken voor het Stadhuijs, Diespoort, naast graanmagazijn, en daar die elders geplant stonden, afgeschooten, 't welk tot omtrent 's avons ten 7 uuren duurde."

K. A. Aanwinsten 1903, XX, 2.

[2] Verzameling van verscheide echte stukken enz. bl. 8.

„eene natie zoo blode als een das" (Relaas of dagverhaal van 't droevig verraad, gesmeed onder de Chinese natie, in … Batavia, enz.).

vallers van buiten zeker waren van de hulp hunner landslui binnen de stad, zoodat een overval was te verwachten zoodra de afgeslagen aanval zou worden herhaald. De vrees dat het zou komen tot «eenige rupture binnen deese stad» had G. G. Valckenier al bewogen tot het stellen van de vraag hoe men zich in dat geval zoude hebben te gedragen [1] en tot de verklaring «dat men voortaan de Chineesen in 't generaal voor vijanden van den staat moest aansien, en dat er vooral diende gesorgt te werden van ons van binnen te suyveren, soo wij ons in staat willen stellen om den vyand van buijten tegen te gaan». [2] De inzichten van den Gouverneur Generaal, waarvan de Europeesche burgerij niet onkundig zal zijn gebleven, waren allerminst geschikt om haar gevoel van onveiligheid weg te nemen, haar vrees voor een overval te verminderen, en zullen daarentegen er toe hebben bijgedragen de vijandige stemming tegen de Chineesche ingezetenen aan te wakkeren.

Hoe op 9 October en volgende dagen de volkswoede tot uitbarsting is gekomen, hoe «het woedend en ongeduldig gemeen van matroosen en ambagtsgesellen, waaronder zig zelver de militairen, pennisten, burgers, inlanders en slaven vervoegden .... [zijn] doorgeslagen tot een generale massacre», [3] «in dier voegen dat de stad van dat gespuis [nl. de Chineezen] binnen 24 uuren is gesuyverd geworden»; [4] hoe de huizen der Chineezen zijn leeggeplunderd [5] en verbrand, [6] de in de gevangenissen opgesloten

[1] Vergadering van 7 October 1740.

[2] Vergadering van 9 October 1740.

[3] G. G. Valckenier aan Bewindhebbers dd. 8 Januarij 1741 (De Jonge IX, 850). „In deezen akeligen toestand hielden zig de Chineesen, die zig binnen de stad bevonden, heel stille, en om die onschuldigen voor geweld te bewaaren vond de Regeering goed, om hun te ordonneeren, van zig niet na ses uuren savonds buyten hunne huysen te begeeven, en de deuren geslooten te houden. Deeze wyze voorzorge konde egter de blakende woede van den Mattroos en Soldaat niet temmen". Arij Huysers, Het leeven van Reinier de Klerk, bl. 10 (in: Beknopte beschryving der O. I. etablissementen, 2e druk. Amsterdam, 1792). Verg. de Jonge IX, 802.

[4] Regeering aan Bewindhebbers dd. 31 October 1740 (De Jonge IX, 806).

[5] Zie De Jonge IX, 807.

[6] ... en de westzijde derzelve *door den gestichten brand der Chinezen* als in lichten vlam gezet, *zonder dat, dat vernielend element ... eenige andere huyzen, dan die van die natie heeft aangetast*". (de Jonge IX, 805).

.... „de huijsen der burgers en inwoonders bleven onbeschadigt; een huijs van de Europeanen, staande op de Zantzee en aan wederzijde en van agteren met Chineesen huijsen omsingelt, is blijven staan en niet beschadigt". (Korte

Chineezen in koelen bloede zijn afgemaakt [1] en zelfs de in het hospitaal opgenomenen aan het moordziek grauw zijn overgeleverd [2] — al die gruwelen zal men elders beschreven kunnen vinden. [3] Binnen ons bestek liggen alleen de lotgevallen van het Hoofd der Chineezen ter hoofdplaats gedurende en na de revolte en de massacre. [4]

annotitie wegens het verraadt ofte rebelligheyt der Chineesen op Batavia A° 1740, in Kol. Aanwinsten N° 139).

Op den „handtastelyken logen" dat de Chineezen hunne huizen in brand zouden hebben gestoken, heeft ook Van Hoëvell gewezen (Tijdschr. v. N. I. 3e Jaarg., 1e deel, bl. 522).

De Chineezen woonden tusschen de Europeanen in, maar geen enkel Europeesch huis leed schade!

[1] Volgens den cipier van 's Compagnie's boeien, de gevangenis van den Raad van Justitie, zijn daar 232 Chineezen afgemaakt. Het aantal slachtoffers in de gevangenis van den Raad van Justitie en in die van Schepenen te, zamen, wordt gezegd over de vijf honderd te hebben bedragen (Articulen en Vraagpunten, 1 en 2 Oct. 1742. Kol. Aanwinsten N° 59).

[2] Henry Abbis, Koopman en als „Commissiant" uit China in het laatst van Februari 1740 te Batavia teruggekeerd (R. 8 April en 6 Mei 1740), verklaart bij zijn verhoor op articulen en vraagpunten (1 en 2 October 1742) dat hij op 10 October 1740 getuige is geweest van „het uytstooten van de daar [het Chineesche Hospitaal] verblijf houdende Chineesen, waarna deselve vervolgens soo door Europeese, Inlanders als swarte jongens vermoord zijn geworden, ook wel te weeten, dat de heer Helvetius, Hackenberg en Munnix met ontblood geweer in de handen er hebben bij gestaan en dat door den laatstgem. verschyde Chineesen zijn gequest geworden mitsg° dat de twee eerstgem. namelyk Helvetius en Hackenberg soo hem gereq. best voorstaat almede tot het massacreeren van gem. Chineesen geholpen hebben". [Kol. Aanwinsten N°. 59 (9)].

Mr. Willem Vincent Helvetius was ord. Lid in den Raad van Justitie, zwager van G. G. Valckenier en schoonvader van den lateren G. G. Jeremias van Riemsdijk; Gerrit Hakkenberg was Opperkoopman en Administrateur van de medicinale winkel, en Nicolaas Munnix was Burger en Vice-Praeses van het College van Boedelmeesteren, tevens een van de zes Inspecteurs der leprosen.

Uit R. 10 Juli 1741 blijkt dat eenige „impotente" Chineezen onder de revolte uit het Chineesche Hospitaal zijn overgebracht naar het Lazarushuis.

[3] W. R. van Hoëvell, Batavia in 1740 (Tijdschr. v. N. I., Derde Jaargang, I bl. 447 e. v.).

De Jonge, Opkomst IX.

Omstandig en Allernaeuwkeurigst verhael enz. (Zie Catalogus Kol. Bibl. (1908) bl. 89, N°. 46).

Verzameling van verscheide echte stukken enz. (a. v. N°. 86).

Relaas of dagverhaal van 't droevig verraad enz. (a. v. Supplement (1915), bl. 21. N°. 269).

[4] Welken indruk de berichten van de Bataviasche Regeering over de massacre hebben gemaakt op Heeren Meesters in patria, blijkt uit de missive

Eenmaal aannemende dat de Chineezen binnen de stad in verstandhouding gestaan hadden met de oproerige landgenooten buiten de wallen en slechts op de gunstige gelegenheid hadden gewacht om hun voorbeeld te volgen, lag de veronderstelling voor de hand dat Kapitein Ni Hoekong niet alleen kennis had gedragen van dit voornemen, maar ook het hoofd was geweest van het tegen de Compagnie en de Europeesche bevolking gerichte

van XVII, geïnsereerd in de Secreete Notulen van hunne vergadering van 18 December 1741 (K. A. N°. 4506 B) waarin o. a. wordt gezegd: „Op het subject van het voorsz. eerste hoofdpoinct [n.l. omtrent den opstand der Chineesen met de daarop gevolgde massacre aan die natie geperpetreerd] hebben wij onse attentie bezig gehouden om was het doenlijk te ontdekken wat de eijgenlijke en ware oorsaken mogten zijn geweest van dien opstand en wie de ordres tot het massacreeren dier natie mogte hebben gegeven. En schoon ons uyt die papieren [n.l. de brieven van 31 October 1740, 1 December 1740, en 10 Januari 1741] zeer veel saaken zijn voorgekomen waaruijt met veel waarschijnlijkheijd het een en ander wel sou hebben kunnen opgemaakt, zo hebben egter daaruijt niet kunnen krijgen zo veel ligt en doorsigt dat wij ons met volkomen gerustheijd daarop hebben derven determineeren....

En hier van daan komt het dat wij bij laast gem. letteren van het vorengem. eerste hooftpoinct geen mentie hebben gemaakt, als oordeelende dat alvorens wij UE. ons goedvinden over dit eclatante, horibel en nimmer gehoort geval lieten toekomen, de tijd wel konde permitteeren de nascheepen die alle moment te gemoet wierden gezien aff te wachten, off mogelijk uyt de daarmede overkomende brieven en papieren eenig meerder ligt zoude te halen zijn....".

Dit uitstel kon geen nadeel toebrengen aan de zaak zelf, daar inmiddels was gelast de arrestatie van G. G. Valckenier en de overkomst naar Nederland was belet van diens „aanstokers en favoriten" die, „zoniet alle ten minste zommige van dien helpers en uytvoerders van die verfoeijelijke massacre specialijk op den 10 October in 's Comps en Stadsboeyen mitsgaders in 't Hospitaal gedaan" waren geweest. Toen evenwel ook de verwachte brieven en papieren, waaronder eene aparte secreete missive van G. G. Valckenier van 25 Maart 1741, geen nadere of meerdere elucidatie hadden gebracht, werden „ons goedvinden en ordres zo nieuwelijk als nader" medegedeeld....

„Voorts is onse expresse wil en begeerte dat door den Raad van Justitie onder anderen nauwkeurig zal worden geinquireert:

Eerstelijk, Waaruijt den opstand der Chineesen eijgentlijk zijn primitiven oorsprouk heeft genomen off die niet is veroccasioneert doordien dat men het getal der Chineesen te Batavia en in de omleggende landen 't zedert eenigen tijd zeer verre heeft laten aangroeyen boven het getal by de Ordres en Reglementen van de Comp. bepaalt en meerder als met de gerustheyd en veyligheyd van de colonie overeenkwam, ten eijnde daardoor zooveel te meer permissiebriefjes aan de man te helpen, makende dus daarvan een woeker en vuyl gewin.

Ten tweede, Wie de ordre tot die horibele massacre heeft gegeven dan wel de autheurs van zulk een wreede actie zijn geweest.....

Ten sevende, off de Chineesen die na dato van de massacre met haar jonken te Batavia gekomen zijn, wel met vrundelijkheyd zijn behandeld geworden dan off men die menschen ook al wederom op den ouden voet aan,

complot. In haar verslag aan Bewindhebbers d.d. 31 October 1740, zegt de Regeering wel is waar niet uitdrukkelijk dat zij de meening is toegedaan van hen door wie «gem. Capitain als den autheur van dit gantsche werk is aangegeven» [1], maar uit haar besluit van den 18 t.v. om «in sooverre het Landverraad met den aankleve van dien en wat verder tot het crimineel behoort aan den Raad van Justitie ... gedemandeert te laten» en «den gedetineerden Capitain over de Chineese natie Ni Hoekong .... door de bedientens van den advocaat-fiscaal Mr. Cornelis Phillips in 's Compagnies boeijen te laten overbrengen», [2] blijkt afdoende dat zij den Kapitein van landverraad verdacht. [3] Als eene uitzondering op den regel dat alle civiele en crimineele rechtzaken, burgers of vreemdelingen rakende, ter eerster instantie kwamen voor de Bank van Schepenen, was voor de berechting van dit misdrijf de Raad van Justitie het aangewezen college [4] en «'s Compagnie's boeijen» was de gevangenis waar de verdachten werden opgesloten die voor den Raad van Justitie moesten terechtstaan.

Ni Hoekong moest alzoo vreezen het lot van Erberveld te zullen ondergaan en mocht hopen onschuldig bevonden en in vrijheid gesteld te worden. De ondervinding heeft hem geleerd dat nog eene derde uitspraak mogelijk was.

Omtrent den loop van het tegen Ni Hoekong gevoerde geding schijnt nergens iets vermeld te wezen. [5] In de «Chronologische

boven de thollen en licenten die zij aan de Comp. moeten betalen nog meerder extra-geld heeft afgeknevel gehad.

Laatstelijk, Ten agsten, wie de favoriten en aanstokers van den voorm Gouv' Gen Valckenier zijn geweest, mitsgaders de helpers en uytvoerders specialijk van die massacre op den 10en October 1740 in 's Comp' en Statsboeyen, mitsgaders in 't Hospitaal".

Over de schade aan de negotie der Compagnie en anderen toegebracht door de Revolte en de Massacre handelen o. a. R. 24 Oct., 31 Oct., 11 Nov., 15 Nov., 25 Nov., 29 Nov., 6 Dec. en 15 Dec. 1740; R. 20 Jan. 1741; Brieven van Zeventienen van 16 Nov. 1742 en 2 Sept. 1743.

[1] De Jonge IX, 311.

[2] Copie Resolutie in het Kol. Archief.

[3] In de voltallige buitengewone vergadering van den Raad van Justitie in den namiddag van 18 October 1740 gehouden, wordt „verstaan nopens *deze zaak als een notoir land-verraat* met den HoogEdelen Heere Gouverneur Generaal communicatief te gaan en van alles opening te geven" (Kol. Aanwinsten N° 59).

[4] Statuten van Batavia. Ned. Ind. Plakaatboek I, 481.

[5] J. P. J. Du Bois zegt iets over de tortuur:

„Nihoekong, Capitaine des Chinois, y fut transferé du Bastion le Rubis, à l'Hotel de Ville, où étoient détenuës sa Femme, sa Belle-Mere & ses Concubines. On l'appliqua à la torture; mais on ne put lui arracher aucun aveu". (Vie des Gouverneurs-Généraux; bl. 319).

Geschiedenis van Batavia» wordt wel gezegd dat hij naar Ambon is verbannen en aldaar gestorven, [1] maar wordt in het duister gelaten of zijne verbanning het gevolg is geweest van eene rechterlijke of van eene administratieve beslissing. Waarschijnlijk moet het voorkomen dat de van landverraad beschuldigde Kapitein zal zijn vrijgesproken, maar dat de Regeering toen — gelijk in zoovele andere gevallen — hem, op de wijze welke binnen haar bereik lag, toch zijne vrijheid van beweging heeft benomen. De werkelijkheid is evenwel anders geweest.

In het Algemeen Rijksarchief zijn de stukken betrekkelijk het proces Ni Hoekong in afschrift aanwezig, [2] zoodat het gemakkelijk viel de bestaande onzekerheid aangaande den afloop daarvan weg te nemen. De kennisneming van deze stukken deed tevens het voornemen opvatten om het woord te geven aan den Kapitein zelf, over wiens doen en laten in 1740 alleen een oordeel van Europeesche tijdgenooten bekend is, en in een overzicht van het tegen hem gevoerde strafgeding in het licht te stellen wat tegen hem is ingebracht. In zooverre stellen de processtukken te leur, dat daarin geene eigenlijke verdediging van den Kapitein voorkomt. Hij zelf heeft zich bepaald tot eene ontkenning van hetgeen hem werd ten laste gelegd en eerst toen het proces ordinario modo werd behandeld en hem een procureur was toegevoegd, heeft deze getracht de tegen zijn cliënt aangevoerde beschuldiging te ontzenuwen.

Toen G. G. Valckenier op Maandag 26 September 1740, eerst van den Inlandschen Kapitein Pasqual Andriesz [3] en

---

[1] Tijdschr. v. N. I. 3e Jaargang, II (1840), bl. 78 en 98.

[2] Civile en Crimineele Processen van Batavia, A° 1742/43. IIIe deel.

De kennismaking met deze stukken heb ik te danken aan den Archivaris Dr. J. de Hullu.

[3] de Jonge IX, 328.

„Andriesz, een spion en, naar het schijnt, een weinig geagt werktuig van Valkenier" (a. v. Inleiding LIII.) In 1735 was hij pachter van de Vischmarkt; in 1737 was hij wijkmeester van de blokken tusschen de „kleene Maronde en de Angolse vaart" (R. 6 Sept. 1737).

„Kool en Andries .... werden gehouden voor de tusschenpersonen bij den handel in ambten, en zullen wel alleen, wegens gebrek aan afdoende bewijzen ten hunnen laste, aan een regterlijke vervolging zijn ontsnapt". (Krabbe) Overzigt der criminele procedures enz. Tijdschr. v. N. I. 8e Jaarg. IV (1846), bl. 13.

Bij R. 9 Juni 1741 werd hij op zijn verzoek ontslagen als „Capitain over een Comp. christen Inlandse burgers."

In de „Criminele Rolle" komt onder 1 October 1742 voor een rekest van den wd. Advocaat-Fiscaal Mr. N. Jongsma, waarin het volgende wordt gezegd:

daarna van drie Luitenants der Chineezen [1] vernam dat «haar was te voren gekomen den opstand van verscheijden bovenlandsche Chineesen en eenige andere actiën van dezelve, die na vijandelijke bewegingen quamen te gelijken», belegde hij dadelijk eene vergadering om de leden der Regeering op de hoogte te brengen en «omme des vereijst werdende over een poinct van die speculatie te kunnen nemen sodanige besluijten als ten meesten nutte en dienste bevonden sal werden te behooren». Ook de drie Luitenants met den eigenlijken aanbrenger, den Chineeschen bode, verschenen in die vergadering maar zij wisten geene nadere inlichtingen te geven, terwijl het Hoofd der Chineesche

„en vermits het poinct van amt verkoopen speciaal door de heeren meesters ten ondersoek gedemandeert en hij Pasquaal Andriesz bovendien seer suspect is wegens sijne van tijd tot tijd gesogte eloignement en het verschuylen, als hebbende dienst even buyten dese stad, vervolgens op de weg van Angeol gewoond en zig nu al met de woon begeven na Tanjong Priok van waar hij seer faciel soude kunnen echaperen tot groot nadeel van de justitie die de Suppl[t] vermeent door het missen van zijn persoon omtrent de zaken van gem. gewesen gouverneur-generaal [Valckenier] extra ordinair groot zoude wesen".

De Raad ontzegde de verzochte gijzeling.

[1] De Jonge IX, 295—296.

In een ongeteekend en ongedateerd stuk — vermoedelijk een afschrift — loopende tot 10 October 1740 en waarvan het origineel moet zijn opgesteld door G. G. Valckenier (Verhaal van de Rebellie der Chineesen. Kol. Aanwinsten N° 189), wordt gezegd: „... Pasquael Andriesz, inlands Christen burger Capitain die mij des agtermiddags ten 5 uuren op Maandag den 26 September 1740 dese schrikkelijke onderneming quam bekend maken onder aanzegging dat mede aanstonds op zijn ordre stonden bij mij te komen de Chineesen Luytenants Oui Tsomko, Kou Tsinko en Oui Theko alsmede wustig zijnde van dese saak, om mij zulks ook bekent te maken. Op welke aankundiging ik dan ook niet naliet om ten eersten den tolk Simong bij mij te laten ontbieden om van gem. luijtenants te verneemen wat zij van dese zaak al mede wisten, nademaal ik de malijtze taal zoo ver niet magtig ben dat met gerustheyd daarop sonder hulp door konde gaan. [n. b. na ruim 25 jaren lang onafgebroken te Batavia te zijn geweest].

Nadat dan ged. Chineese officieren aangekoomen waaren vóór de aankomst van den tolk, soo liet ik hun bij provisie zoo lang bij mij zitten en een pijp tabak presenteeren, met inmiddens den helmbardier te gelasten om de heeren de vergadering aan te zeggen teegens 7 uuren, terwijl intussen den tolk verscheen die ik dan ordonneerde (na alvorens Pasquaal Andriesz aan een kant te hebben laten gaan) haar daarover uijt mijnen naam aan te spreeken en te verzoeken zij lieden hun daarover na waarheijd geliefde te uijten.

Gelijk dan dese welmenende mannen sulx ook op mijn verzoek gedaan hebben en na verrigtinge haar Ed[e] met den tolk gelast na agteren bij de hofmeester te gaan en zoo lange te verblijven tot dat haar nader zoude laten roepen."

natie, Kapitein Ni Hoekong, die eveneens was ontboden, verklaarde «van deze affaire ook ten eenemaal.... onwustig te wezen». Nadat «over alle deese seer onaangename en gantsch onverwagte berigten dan onder de heeren Leden in 't breede [was] gedelibereert en aan d' eene zijde wel in overweging [was] genomen dat alschoon aan de waarheijt van dien nog maar seer weijnig geloof konde werden gedefereert omme daaromtrend veele beweeging te maken als eenelijk gegrond sijnde [op] overtellingen en horen seggen sonder de minste verseekering of aannemelijke reeden van den opstand der Chineesen», werd o. m. besloten «den Commissaris tot en over de saken van den Inlander almeede te ordonneeren sonder uijtstel in secretesse en sonder veel opschudding te maken de nodige manschappen na de vergaderplaatsen der Chineesen .... te senden, ter ontdecking wat eijgentlijk van het complotteeren der Chineesen is, en voorts het verder ondersoek van saken aan Scheepenen deeser steede te demandeeren». [1]

Een maand te voren had die Commissaris ook patrouillanten uitgezonden om rondzwervende Chineezen op te pakken. Op den weg naar Kaliabang (Becassy) waren toen een tiental Chineezen zonder passen aangehouden, maar onder het voorgeven dat het zijne onderhoorigen waren, had de Chineesche po-tia «zijnde de mandadoor op eene der zuijkermolens van den Capitain over die natie Ni Hoekong», bijgestaan door een aantal van 90 à 100 Chineezen, zes van de arrestanten gewapenderhand ontzet, hetgeen de Regeering aanleiding had gegeven Ni Hoekong te laten aanzeggen dat hij die belhamels moest uitleveren «of dat hij bij manquement van dien daarvoor sal aansprakelijk blijven». [2] Daartoe verklaarde de Kapitein niet in staat te wezen. Immers had hij zijne suikermolens al in December 1739 bij notarieele overeenkomst verhuurd, «sedert de maniantie niet meer gehad» en bijgevolg kon hij ook niet weten «wat in soo een afgelegen plaats door den huurder of desselfs arbeijders gepleegt werd, verre van dat hij .... daarvoor .... responsabel zal moeten zijn, als notoir zijnde dat niemand voor een anders schuld kan geimputeert of gepunieert werden». [3]

---

[1] R. 26 Sept. 1740.

[2] R. 25 Aug. 1740.

[3] R. 2 Sept. 1740 en een rekest van Ni Hoekong (28 Augustus 1740) aan Schepenen, in Kol. Aanwinsten N° 189 en in de Processtukken.

Bij de uitvoering van de thans gegeven opdracht, werden tal van Chineezen door de dienaren van den Commissaris en van den Drossaard opgevat en naar de burgerboeien overgebracht.

Bij het onderzoek door Schepenen ingesteld, legden enkele van de in verhoor genomen personen verklaringen af welke bezwarend schenen voor Ni Hoekong. In de vergadering der Regeering van 4 October 1740 bracht Gouverneur Generaal Valckenier deze verklaringen ter tafel en gaf tevens als zijn gevoelen te kennen dat «den Cap" der Chineesen als hooft over die natie sijnde en soodanig in een tijd deselve rebelleeren, beklad werdende, ook niet anders kon aangemerkt werden als een gevaarlijk persoon». De meerderheid was daarentegen van oordeel dat «bij voorsz. verklaringen nog geene sodanige poincten tot lasten van gem. Chinees Cap" werden gevonden waarop met eenig fundament tegens denselven soude kunnen werden g'ageert», zoodat werd besloten om Schepenen tot spoed aan te zetten, «omme ingevalle ietwes naders bij haar Eerw. tot lasten van voorm. Capitain mogte werden ontdekt, daarinne bij deese regeering al ten eersten te kunnen voorsien en de nodige middelen in 't werk gesteld te werden».

Voorloopig bleef Ni Hoekong alzoo ongemoeid en zelfs schijnt hij, in opdracht van Van Imhoff, tochtjes naar Tanahbang te hebben ondernomen, waar dit Lid der Regeering tegen de Chineesche opstandelingen te velde stond. Ook met sommige andere leden der Regeering bleef hij op goeden voet; den 8en October 1740 van Tanahbang teruggekomen, bezocht hij eerst den Directeur Generaal, daarop den President van Schepenen tevens Raad Ordinaris de Haze en bleef te diens huize zelfs het middagmaal gebruiken.[1] Aan zijne aanrakingen met den Gouverneur Generaal kwam evenmin een einde.

Het onderhoud dat hij op den zooeven genoemden datum met Zijne HoogEdelheid heeft gehad, zal wel hebben geloopen over de voorgenomen visitatie van eenige door Chineezen bewoonde huizen,[2] welke gezegd werden aan den Kapitein te behooren en waarin, volgens gerucht, wapenen zouden zijn verborgen. Aan die visitatie heeft Ni Hoekong deelgenomen [3]; daarbij

[1] Uit het verhoor van Ni Hoekong's „lijfoijgeno" Jan van Batavia (22 Oct. 1740).

[2] In De Jonge IX, bl. LIX wordt gezegd „*het* huis van den Kapitein-Chinees te doen onderzoeken", waaruit ten onrechte zou worden opgemaakt dat het woonhuis van Ni Hoekong werd bedoeld.

[3] Verhoor Jan van Batavia.

werd eenig wapentuig gevonden [1], maar dat hij de eigenaar was van de doorzochte huizen en dat hij die kort tevoren had bezocht, gelijk de Raad Ordinaris Theedens, op grond van inlichtingen van den burger Albert Regulet, in de vergadering der Regeering van denzelfden dag had beweerd, wordt nergens gezegd te zijn gebleken.

Heel vroeg in den morgen van den voor de Chineezen te Batavia zoo noodlottigen 9[en] October 1740, reed Ni Hoekong andermaal naar het Kasteel. Wat hij voorhad en of G. G. Valckenier hem heeft ontvangen, valt niet te zeggen; alleen weten wij dat dit bezoek hem bijna het leven heeft gekost; huiswaarts keerende, heeft hij blootgestaan aan het vuur van een militairen post, welke er echter niet in slaagde hem te treffen. Op dat oogenblik was de Europeesche gemeente blijkbaar al uit den band geslagen; de «massacre» had reeds een aanvang genomen.

Ofschoon in den loop van dien dag zijn woonhuis met kanonvuur bestookt [2], in brand geschoten en geplunderd werd [3],

---

[1] de Jonge IX, 308. De daaronder genoemde „zeepmessen" worden al vermeld in eene missive van den Gouverneur van Tayoan van 15 October 1643. (Overgek. Brieven en papieren 1644, derde boek fol. 217 v°. K. A.).

[2] De Jonge IX, 306.

Het doet vreemd aan in R. 2 December 1740 te lezen dat G. G. Valckenier „gehoort hadde dat in het huijs van den gedetineerden Cap[n] der Chineesen Ni Hoekong *(hetgeene onder Sijn Edelh verbonden is)* verscheyde plaatsen souden te vinden weesen daar hij zijne schatten begraven had".

De verwoesting van de eigendommen der Chineezen heeft ook aan de Europeanen groote schade berokkend. R. 27 Juni 1741 handelt over de vorderingen van Europeanen ad rds. 40046,30 op de boedels van Chineezen en den publieken verkoop van „de sodanige beschadigde, afgebrande en verdestrueerde erven, thuynen en landerijen die onder hun Eerw. (Weesmeesteren) verhypotheceerd zijn". Op hunne balans van ult°. Aug. 1741 komt voor: „de reekening van [door pupillen] geleedene schade bij de rebellie der Chineese natie rds 82642.87". R. 8 Januari 1742.

Het College van Boedelmeesteren verzocht machtiging tot afschrijving van een bedrag van rds 19492.37, zijnde het verlies door den opstand der Chineezen geleden (R° 14 Mei en 14 Juni 1743).

[3] „Hier kan nicht umhin zu gedencken, dasz, nachdeme dieses Hauss durch die Canonen eröffnet, und die Assistenten oder Scribenten, welche eben damals mit einer Partie Matrosen oder Seefahrendem Volcke die Attaque zu führen dahin commandiret waren, einen Einfall darauf thäten, und dasselbe zu plündern anfiengen, eine entsetzliche Menge an Geld und Gut allda heraus geholtet wurde". (Heijdt, Allerneuester Geogr. u. Topogr. Schau-Platz enz. 1744, bl. 14.)

Deze auteur is vol bewondering van den kostbaren inboedel en vertelt hoe hij eenige dagen later in de geplunderde woning een kist met lakwerk vond: „Ich liesz darauf diesen Kasten durch 2 Sclaven in mein Quartier bringen".

wist Ni Hoekong zich daar schuil te houden en eerst in den nacht, toen de mare ging dat vrouwen en kinderen werden gespaard, beproefde hij, als vrouw vermomd, met de zijnen de wijk te nemen naar een veiliger plek. Op straat gekomen, werd hij evenwel herkend, in hechtenis genomen,[1] eerst naar het Stadhuis en van daar naar het Kasteel gebracht, waar hij op de punt de Robijn werd opgesloten. Aan de «generale massacre» was hij ten minste ontkomen; voorloopig liep zijn leven geen gevaar meer.

Den volgenden dag (11 October 1740) nam de Regeering het besluit om «Ni Hoekong neevens sijnen broeder den boedelmeester Ni Lienkong thans op de punten deses Casteels ieder afzonderlijk g'arresteert sittende ten spoedigste door gecommitteerde Scheepenen en den Bailliu te doen examineeren .... ten eijnde of uijt haar niet soude kunnen werden bekomen eenige verligting[2] of narigt omtrend den algemeenen opstand der Chineesen en hare desseijn omme daaromtrent in so een geval de noodige maatregelen te beramen».

Werd die opdracht aan Schepenen gegeven en werden de Kapitein en zijn broeder in hechtenis gehouden naar aanleiding van hunne handelingen op den 9^en^ October, den eersten dag der massacre? Stellig niet; beiden hadden zich schuil gehouden; in den avond van den 8^en^ hadden evenwel de opstandelingen buiten de stad hun aanval op de stadspoorten gedaan en daardoor vooral zal de Regeering overtuigd zijn geworden, dat een complot bestond van die aanvallers en hunne landgenooten binnen de stad. Dat de Regeering daar meer van wilde weten is even verklaarbaar, als dat zij op dat oogenblik den Kapitein hield voor het hoofd van het complot.

Bij zijn verhoor (12 October 1740) hield de Kapitein echter vol «dat hij niet alleen geen de minste part off deel maar ook niet de geringste kennisse van de conspiratie en rebellie der Chineesen oijt of immermeer gehad» had en bij die ontkentenis heeft hij tot het einde toe volhard. In zijne antwoorden op de «articulen en vraagpoincten» waarop hij den volgenden dag, ter requisitie van den Baljuw door gecommitteerde Schepenen werd gehoord, gaf hij zich evenmin bloot. Waarover die «articulen

[1] Verhoor van Lim Oatnio en De Jonge IX, 311.

[2] Vgl. R. 2 Mei 1730 „om te sien of men uijt deselve niet wat meerder *verligting* sal konnen krijgen omtrent dat smokkelwerk".

en vraagpoincten» hebben geloopen, zal later ter sprake komen, wanneer de feiten welke te zijnen laste zijn gebracht, in beschouwing zullen worden genomen.

Wijzer werd de Regeering niet door de instructie van Schepenen, zoodat zij in haar eerste bericht aan Bewindhebbers (31 October 1740) zich er toe moest bepalen niet te twijfelen «schoon al bereeds door eenigen, gem. capitain als den autheur van dit gantsche werk is aangegeven, of men sal binnen korten agter hetselve, wel geraken en alsdan ook ontdecken, wat raadslagen deselve hebben gehad, te meer ons dusverre van het gantsche systhema niets wesentlycks is te voren gekomen om UEdh. nopens dien toeleg iets met sekerheyt te kunnen bedeelen». [1] Dat het oppakken van de Chineezen de rechtstreeksche aanleiding was geweest tot den opstand — gelijk G. G. Valckenier in zijne gelijktijdige *secrete* missive aan Bewindhebbers te kennen gaf — zal de meerderheid van de overige leden der Regeering niet hebben willen toegeven. In de aangehaalde missive van de *Regeering*, door Gouverneur Generaal *en Raden* geteekend, wordt over dit oppakken zelfs in het geheel niet gesproken en tevens verklaard, dat aangaande «de ware redenen al waaromme de meerm. Chinesen aan het rebellieeren syn geraakt en de wapens hebben durven opvatten tegens de Comp. .... nog niets met sekerheyt is te voren gekomen». [2] Ook de Raad van Justitie, bij welk College de zaak van Ni Hoekong en zijn broeder den 18en October 1740 werd aanhangig gemaakt, [3] moest in zijn schrijven aan Bewindhebbers van 17 December d. a. v. erkennen: «wij kunnen UwEd'hoog Agtb. vooralsnog niet met seeckerheijt zeggen off ter kennisse brengen

[1] De Jonge IX, 811.

In de vergadering van 1 November 1740 werd deze „aparte brief... soodanig als deselve door den Heere Gouverneur Generaal is ingestelt" geconformeerd, „terwijl al met eene onder de resumtie van voorsz. aparte brief op den gedanen voorstel van welgem. Syn Edelheyt goedgevonden wierd den praesident van den Raad van Justitie deses Casteels D'E. mr. Jacob Lakeman als in de besluijten den opstand der Chineesen concerneerende des selfs advis gegeven hebbende en tot eene mede Commissaris aan eene der stadspoorten g'emploijeert sijnde, de voorm. brief rakende die affaire mede te laten teijkenen nevens de resolutien daarover genomen". (R. 1 Nov. 1740).

[2] De Jonge IX, 811.

[3] De Jonge IX, 811.

wat de eijgentlijcke en de waare oorsaak van desen opstand en rebellie der Chineesen geweest is». [1]

Ofschoon de Raad van Justitie te Batavia het aangewezen College was voor de berechting van landverraad — waarvan Ni Hoekong werd verdacht — stond het nog niet vast dat het proces tegen den Kapitein door dien Raad zou worden behandeld. Immers was ook in 1722 het geding tegen den landverrader Erbervelt door den gewonen rechter voor burgers en vreemdelingen, door het College van Schepenen, afgedaan. In de 18[de] eeuw was de rechterlijke macht in Indie niet, gelijk tegenwoordig, onafhankelijk; in zaken van justitie kon de Regeering ingrijpen en bevelen [2]. Zoo werd ook ditmaal de beslissing der Regeering gevraagd. In hare vergadering van 18 October 1740 werd overeenkomstig het sustenu van den President van den Raad van Justitie [3] «dat vermits er geene gemeene delicten

---

[1] Dat de correspondentie van den Raad van Justitie met Heeren Zeventienen niet buiten de Regeering om plaats had, blijkt uit het besluit in R. 30 December 1740: „so wierd na resumtie van ged. missive goedgevonden en verstaan nadat daarvan copia ter bewaringe op de generale secretarije sal wesen genomen deselve aan Haar Agtb. weder ter hand te stellen omme gesloten sijnde na het versoek onder 's Comp. papieren te laten voortgaan".

Over de kwestie gerezen tusschen de Regeering en den Raad van Justitie omtrent de correspondentie van dien Raad met Heeren Zeventienen, zie Missive van laatstgenoemden van 28 Sept. 1741 (K. A. N°. 467).

[2] Hoe zij daarbij zelfs aandacht schonk aan kleinigheden, blijkt uit het volgende voorbeeld. Wegens het plegen van geweld en straatschenderij, hadden Schepenen een Chinees veroordeeld om gelaarsd te worden. Blijkbaar vond de Regeering die straf te licht; hoewel de veroordeelde die reeds had ondergaan, besloot zij (R. 15 Februari 1737) „hem weer op te pakken, in den ketting te klinken om dan voor den tijd van drie agtereenvolgende jaren alhier ter steede aan de gemeene werken te arbeijden en dus te doen strecken tot een publicq exempel en ten afschrik van andere diergelijke assurante gasten".

[3] Bij R. 23 Juli 1739 was aan Mr. Jacob Lakeman, President van den Raad van Justitie, „rang en zitplaats aangewezen" in de vergaderingen van G.G. en Raden van Indië, waar hij bij de behandeling van justitiezaken eene adviseerende stem had.

Heeren XVII gaven bij hun missive van 18 December 1741 kennis van zijne aanstelling tot Raad Extra ordinair „behoudens zijn presidie" (R. 3 Juli 1742) en, bij hun schrijven van 17 November 1744, van zijne bevordering tot Raad Ordinaris en van de benoeming van Mr. Reynier Stapels tot President van den Raad van Justitie.

Over zijne positie in de vergaderingen der Regeering, zie R. 30 April 1743.

Jacob Lakeman, Leidensis, 20 — werd 9 Januari 1719 ingeschreven in het Leidsche Album Studiosorum. Uit R. 1 Juli 1745 blijkt dat hij toen was overleden.

door deese en geene particuliere personen (sijn) gepleegt maar dat het een saak is die direct 's lands vrijheijt raakt daarom ook het ondersoek en de judicature evendezelve haar Agtb. maar niet den dagelijxen regter competeert volgens het 3e articul van de Statuten en het gebruijk inde Nederlanden», bij meerderheid van stemmen goedgevonden en verstaan om «in sooverre het landverraad met den aankleve van dien en wat verder tot het Crimineel behoort aan den Raad van Justitie, en hetgeen de magistrature aangaat met het daaraan verder dependeerende aan Scheepenen voorm. gedemandeert te laten, dewijl den Heere Gouverneur-Generaal van gevoelen was dat de saak in sijn geheel aan gem. Raad van Justitie diende te werden overgelaten, mitsgrs: den Heeren den Directeur Generaal [P. Schaghen] met de Raden ordinair en extraordinair Elias de Haeze [President van Schepenen] en Maurits van Aerden vermeenden daarentegen dat deese saak die bereets aan Scheepenen is gedemandeert, ook evenals het gesmeed landverraad door eenen Pieter Erberveld in a° 1722 aan haar Eerw.: [n. l. Schepenen] verder behoorde overgelaten te werden». [1]

Tevens werd besloten «Capitain Ni Hoekong neevens sijnen broeder den boedelmeester Ni Lienkong met de verdere Chineesen die op de bolwerken deeses Casteels gevonden werden door de bedientens van den Advocaat-fiscaal Mr. Cornelis Phillips in 's Compagnies boeijen te laten overbrengen».

Of de beslissing dat Ni Hoekong voor den Raad van Justitie zou terecht staan voor hem gunstig was, kunnen wij niet beoordeelen; naar de boeien, de spelonken onder het stadhuis, waar hij in het blok werd gezet «waarin hij aan zijn been gesloten, wierd gehouden», [2] zou hij in elk geval wel zijn overgebracht.

---

[1] R. 18 October 1740 en een Extract uit het Memoriaal van den Raad van Justitie in Kol. Aanwinsten N°. 59.

[2] 5 November 1740. „Den gedetineerden Capitain der Chineese natie Ni, hoekong op desselvs versoek door den Cipier aan desen raade gedaan, boven gelaten zijnde, soo heeft denzelve verzogt dat zijn zaak ten spoedigste onderzocht en hij bevrijd mogt worden van het block waarin hij, aan zijn been geslooten, wierd gehouden, zoo is verstaan het laatste vooralsnog te ontzeggen". (Crimineele Rolle).

(Jan) Andreas Retting, trompetter van den Gouverneur-Generaal, werd bij R. 20 Juli 1734 aangesteld tot Cipier van 's Comp. boeien; in Februari 1751 was hij dit nog. Hij kreeg een bedrag van rds. 818.27 uitbetaald wegens

Ten einde een inzicht te krijgen in den gang van een strafgeding voor een rechtbank der 18e eeuw, in het verschil tusschen een extraordinair en een ordinair proces, hebben wij ons gewend tot een rechtsgeleerde,[1] wiens uiteenzetting, welke ook voor andere leeken van nut zal wezen, wij hier laten volgen:

«In de middeleeuwen waren strafrecht en burgerlijk recht niet onderscheiden en was het accusatoir proces d. w. z. de procedure waarbij een klager (aanklager) optreedt, de gewone vorm van procedeeren (ordinair proces). «Geen klager, geen rechter»; de rechter kwam niet in beweging als niet een klager (beleedigde) de zaak op de rol bracht en vandaar dat de behandeling van een strafzaak evenals van een burgerlijk geding geschiedde in termijnen (eisch, antwoord, repliek, dupliek).

De kenmerken van het accusatoir of *ordinair* proces waren: mondelinge behandeling, openbaarheid en lijdelijkheid van den rechter.

Later komt het *extra-ordinair* proces in zwang, eerst als uitzondering (extra-ordinem) daarna als regel. De bijzondere klager vervalt; vervolger is de baljuw (advocaat fiscaal). De rechter, door den officier gesaisisseerd doet *self* (of door gecommitteerden als rechter-commissarissen) *onderzoek* (*het inquisitoir proces*); hij hoort getuigen buiten tegenwoordigheid van den beklaagde (die alleen van de processen verbaal kennis krijgt, alzoo schriftelijke behandeling) en verzamelt de bewijsmiddelen. Hierbij geene openbaarheid en evenmin lijdelijkheid van den rechter. Wij zouden zeggen: het extraordinair proces was een voorloopig onderzoek, dat echter het karakter van een eindonderzoek kreeg. *Bekende* de beklaagde, dan liep de zaak onmiddellijk af op de *confessie*.

Het extraordinair proces leidde tot het misbruik om zooveel mogelijk te trachten eene bekentenis te verkrijgen, hetgeen ook werd in de hand gewerkt door het plakkaat van 1591 (Holland) dat appèl ontnam aan hen die extraordinarie op confessie veroordeeld waren zoodat, was er een bekentenis, de zaak voor goed was afgeloopen.

Het aansturen op een bekentenis, leidde op zijn beurt tot misbruik van de pijnbank.

Bekende de beklaagde niet of slechts ten deele, dan kon namelijk gevorderd worden dat hij «ter scherper examen» gebracht zou worden, «ad extorquendam confessionem».

Doorstond de beklaagde de pijniging zonder te bekennen, dan kon het volgende gebeuren:

mondkost verstrekt aan Chineesche mannen, vrouwen en kinderen, die sedert primo October 1740 tot ultimo Januari d.a.v. in die boeien waren gebracht; 5 stuivers per dag en per hoofd (R. 7 Maart 1741); wegens de rijstschaarschte, kreeg hij later (R. 1 Aug. 1741) voor een Chinees 6 stuivers.

[1] Mr. P. H. Fromberg, Oud-Lid van het Hooggerechtshof van Ned.-Indië.

1°. een nieuwe, zwaardere pijniging kon gelast worden;

2°. de beklaagde kon geacht worden van het hem te laste gelegde «genoeghsaem te zijn gesuijvert» en werd dan vrijgesproken;

3°. niettegenstaande de ontkentenis van den beklaagde, kon de rechter aannemen dat «de bewijsen en indiciën tot desselfs last leggende, door de torture niet waren geëlideert». De getortureerde werd dan extraordinaria poena gestraft, d. i. «nae gelegenheut van saecken, pro arbitrio judicis». Dit schijnt dan een mindere straf te zijn geweest, een correctie;

4°. er werd verwezen naar het *ordinair proces*. Het geding werd dan geheel op de wijze van een civiele zaak behandeld.

Was de bekentenis van den beklaagde een essentieel vereischte voor de veroordeeling in de extraordinaire procedure, er was nog een tweede noodzakelijk vereischte, te weten: het geconfesseerde feit moest ontwijfelbaar een misdrijf opleveren, d. w. z. de qualificatie moest zoodanig vaststaan, dat met het noemen van het feit ook de misdaad werd aangeduid, als moord, doodslag enz. Leverde het geconfesseerde feit geen misdrijf op «daer toe na Rechten, Placcaten ofte Costuijmen van den Lande eenige straffe .... [was] gestelt» of was dit twijfelachtig, dan werd geabsolveerd of verwezen naar de ordinaris procedure.

De extraordinaire procedure was regel omdat zij vlug kon afloopen, terwijl de ordinaris procedure lang — soms vele jaren — duurde, omslachtig en kostbaar was.

Vonnissen na eene extraordinaire procedure gewezen, werden niet gemotiveerd. Evenmin vond dit plaats bij de ordinaire procedure. Immers deze procedure was voor strafzaken en civiele zaken dezelfde en ook civiele vonnissen werden niet gemotiveerd. «Deze verplichting, om de vonnissen te motiveeren, was in onze oude practijk niet bekend; doch, op het voorbeeld van het Romeinsche regt, was de beslissing, het dictum van den regter voldoende» (De Pinto, Handleiding tot het wetboek van burgerlijke rechtsvordering. II, 127).

De eisch om vonnissen (en in het bijzonder strafvonnissen) te motiveeren, is van veel lateren datum. In de Grondwet van 1815 (art. 171) werd alleen voor *civiele* vonnissen de eisch gesteld, dat zij de gronden moesten inhouden, waarop zij waren gewezen; art. 156 van de Grondwet van 1848 schreef daarentegen voor dat *alle* vonnissen de gronden waarop zij rustten, moesten vermelden. Inmiddels was echter in het in 1838 afgekondigd Wetboek van Strafvordering (artikel 211) in verband met het bij dat wetboek aangenomen stelsel van wettig bewijs, ook reeds voorgeschreven dat het vonnis met redenen omkleed moest zijn.

Tegenwoordig is ons vooronderzoek in strafzaken inquisitoir (extraordinair), de behandeling ter terechtzitting accusatoir (ordinair).

Door de «massacre» op 9 October 1740 en volgende dagen, vooral door de slachting van de Chineezen die kort te voren waren opgevat en in hechtenis gesteld, waren tal van landgenooten van den Kapitein om het leven gekomen, die door den Raad van Justitie in diens proces hadden kunnen worden gehoord. Vermoedelijk om in hun gemis te voorzien, besloot dit College «om de recherche van soo zwaarwigtigen zaak op het spoedigste voort te zetten ..... de bereets belegde actens, translaaten en papieren deze zaak concerneerende, door den Advocaat-fiscaal Mr. George Phillips van Scheepenen te laten opeijsschen». Tevens werd goedgevonden «nopens deze zaak als een landverraad zijnde, met Sijn HoogEdelheyt den heere Gouverneur-Generaal communicatiff te gaan».[1] Uit dit samengaan van de rechterlijke macht met het administratief gezag, kon voor Ni Hoekong niets goeds voortkomen, allerminst zoolang G. G. Valckenier aan het bewind bleef; dat de onzelfstandigheid van den Raad van Justitie voor den Kapitein schadelijke gevolgen heeft gehad, is evenwel niet gebleken; de processtukken melden niets omtrent overleg van rechters en bestuur.

Tot de van Schepenen opgeëischte acten en papieren behoorden Ni Hoekong's attestatie van 30 Sept. 1740, zijne examinatie van 12 October d. a. v. en de hiervoren genoemde «Articulen en Vraagpoincten» met de antwoorden van den Kapitein. Het laatste stuk geeft aan welke voor Ni Hoekong bezwarende verklaringen waren afgelegd voor gecommitteerde Schepenen en is daarom van grooter belang dan de eerstgenoemde papieren, welke alleen de herhaalde ontkentenis van den Kapitein inhouden.

Te zijnen laste was het volgende aangevoerd:

In den laten avond van 25 September waren een tachtigtal gewapende Chineezen, zoo te voet als te paard, gezien bij zijn tuin aan de Ammanusgracht. Wat die nachtelijke bezoekers daar hadden uitgevoerd, wordt niet gezegd, maar blijkbaar werd vermoed dat deze aanstaande rebellen daar waren gekomen voor eene bespreking met den Kapitein. Ni Hoekong beweerde van het nachtelijk bezoek niets te weten; misschien was hij op den aangegeven dag, doch stellig niet op zoo'n laat uur, in zijn tuin geweest en zijn personeel had hem den volgenden dag ook niets van dit bezoek verteld.

[1] Brief van den Raad van Justitie dd. 17 December 1740 en een extract uit het Memoriaal van dat College in Kol. Aanwinsten N°. 59.

Met Ni Wayko, [1] een hoofd der opstandelingen, had de Kapitein vroeger relaties onderhouden en aan dezen geld geleend. Had dit geld niet moeten dienen om Ni Wayko in staat te stellen daarvan uitdeeling te doen aan de aanstaande opstandelingen? De zaken welke de Kapitein met Ni Wayko had gedaan en de gewraakte leeningen, dagteekenden, volgens Ni Hoekong, al van een jaar her en zoodra hij had gehoord dat Ni Wayko's daden verdacht waren, had hij daarvan kennis gegeven aan den Gouverneur Generaal en aan den Directeur Generaal.

Een, naar het voorkomt, zeer overdreven gewicht is gehecht aan het feit dat ter gelegenheid van het Allerzielenfeest aan den meergenoemden tuin een biljet was aangeplakt geweest dat ten doel zou hebben gehad tot opstand aan te sporen. Van dit biljet is nooit meer dan een enkele periode weergegeven kunnen worden en dat enkele op zich zelf staande Chineesche schriftteekens, los van hetgeen er aan voorafging en van wat er op volgde, door Chineezen verschillend werden uitgelegd of in het Maleisch vertaald, [2] kan allerminst bevreemden. Ten slotte is men het daarover vrij wel eens geworden dat de bedoelde periode eene dubbelzinnige beteekenis had. Maar kon in zoo'n biljet, aangeplakt aan een tuin buiten de stad, dan wel veel

---

[1] Ni Wayko, pachter der topbanen, werd uit de gijzeling in 's Comp' boeien gelargeerd bij R. 24 Sept. 1737; in 1740 was hij weer pachter van de aankomende rijst (R. 16 Aug. 1740).

[2] Hoe zulk een vertaling tot stand kwam, blijkt uit het volgende: „op huijden den 20sen October 1740, compareerden voor heeren Commissarissen uijt den agtb. Raad van Justitie .... den gedet[de] Luyt' der Chineese natie Ooy Tsanko [lees: Ooy Tsomko] benevens [zijn schrijver] de Chinees Oeydjiko, aan dewelke ter hand zijnde gesteld seker briefje in het Chineese geschreven. Soo hebben deselve verklaert den naesten inhoude van dien sodanig te sijn gelijk deselve hieronder is bekent gestelt, 't geen zij uijt het Chinees in het Maleijtsch hebben opgelesen [en] beduijt aen den oud weesmeester Augustinus Thornton door wie het vervolgens in het nederduytsch is opgegeven en waermede den in 's gelijks gedetineerden Chinees luijtenant Lim tsouko wanneer aen hem bij eene mede comparitie de voors. brief werd opgegeven sig heeft geconformeert".

Over de opleiding van Europeanen tot „Translateurs of Tolken in de Chinese taale" zie R. 3 Sept. 1758 en R. 28 Sept. 1760.

Dat Chineezen werden geroepen voor mondelinge vertolking is niet gebleken.

Luitenant Oei Tsomko heeft 5 December 1740 „deselvs geattesteerde op de Chinese wijze met het afcappen van een hoenderhooft onder eede bevestigt". Deze dwaze vorm van gerechtelijken eed was alzoo toen ook in gebruik.

kwaad schuilen? Intusschen, op Ni Hoekong's bedoeling kwam het aan, niet op de uitwerking van zijne handelingen. Komt het echter aannemelijk voor, zoo zijn wij geneigd te vragen, dat Ni Hoekong zulk een biljet zou hebben te baat genomen om zijne landgenooten tegen de Compagnie op te zetten? Zou hij, een Indo-Chinees, zoo'n groot schriftgeleerde zijn geweest dat hij zou hebben ondernomen een manifest op te stellen of te laten opstellen, welks inhoud werkelijk oproerig was, maar ook als onschuldig kon worden uitgelegd en hoevelen van de Chineesche bezoekers van zijn tuin zouden een dergelijk geschrift hebben begrepen? Een complotteerend Kapitein kon toch waarlijk wel beschikken over eenvoudiger en deugdelijker middelen om zijne landgenooten te bewerken.

Op requisitie van den *Baljuw* werden bovendien aan den Kapitein eenige vragen gesteld, waarop hij wel ontkennend moest antwoorden, maar die eveneens op afgenomen verhooren waren gegrond en alzoo aan den verdachte moesten worden gedaan. Had Ni Hoekong toegegeven dat hij al lang van het complotteeren der Chineezen had geweten; dat hij een groote kwantiteit schietgeweer en buskruit in zijne thans verwoeste woning had gehad; dat in dit huis een verborgen plaats was geweest tot berging van kruit en geweren; dat op de reede van Batavia zijne (met wapenen geladen) sloepen lagen of verwacht werden of dat hij kennis had gedragen van eene verstandhouding tusschen de Chineesche muiters en den Vorst van Bantam of een ander Inlandsch potentaat — zijn lot was beslist geweest en den dood van een landverrader zou hij niet zijn ontkomen.

Krachtens de resolutie van de Regeering van 18 October 1740 was het onderzoek in Ni Hoekong's zaak van Schepenen overgegaan op den Raad van Justitie, met het gevolg dat de Kapitein den 8en December d. a. v. door Commissarissen uit dien Raad «op den inhoude [van de hierboven besproken articulen] en sijne daarop gegevene responsiën wederom aandagtelijk [werd] gehoord». Tevens werden hem daarbij eenige nieuwe vragen gesteld, welke aangeven wat bij het onderzoek van den *Advocaat-fiscaal* tegen den Kapitein was ingebracht.

Aan het volk van zijne suikermolens zou hij brieven hebben gestuurd met het bevel om als een uitgezonden commando van vijftig Europeanen hen kwam opvatten, dit krijgsvolk te ver-

moorden en «daarenboven [zou hij] die van zijne natie [hebben] aangeraden met het uijtvoeren van het desseijn te wagten tot de komste der te verwagtene Chineese jonken, om reden daermede volk en geweir soude comen». Heeft de Advocaat Fiscaal geloofd dat Ni Hoekong den vermelden schriftelijken last had gegeven, dan moet hij dezen Kapitein wel voor erg onnoozel en onhandig hebben aangezien; aan de kans dat zoo'n gevaarlijk bewijsstuk in verkeerde handen kwam, zou een Chinees van gewone geestvermogens zich zeker niet blootstellen.

Het groote Chineesche rijk is misschien nooit krachtiger bestuurd dan in de periode waarin de «Chinese revolte» voorviel. Wapentuig met ammunitie daar bijeen te brengen en van daar uit te voeren, moge ook toen niet onmogelijk zijn geweest, het was ongetwijfeld zoo'n gewaagde onderneming, dat op de ontvangst tegen een vastgestelden tijd allerminst staat viel te maken. Dat het voor de Bataviasche Chineezen evenmin een gemakkelijke taak zou zijn geweest de beschikking te krijgen over uit China aangevoerde wapenen, is hiervoren al gezegd.

«Met de proceduuren van den Capitain Chinees Ni Hoekong en desselvs broeder Ni Li Enkong is den advocaat fiscaal werkelijk besig en om dese zaak met zoo veel spoed te tracteeren, maaken wij ons uijterste werk zoodanig daarvan als de importantie en enormiteijt van deselve komt te vereijschen." Alzoo schreef de Raad van Justitie den 17en December 1740 aan Bewindhebbers en een maand later was Mr. George Phillips met de instructie inderdaad zoo ver gevorderd dat naar zijn oordeel Ni Hoekong «soo door praesumtien en indicien als eene meenigte getuygen .... ten vollen overtuygt [moest] staan van niet alleen kennisse en kundschap te hebben gehad van eene aanstaande rebellie en opstand, maar ook van selve dies voornaemste roervink en autheur te zijn geweest en gebleven." Een noodzakelijk vereischte voor de afdoening zijner zaak was evenwel dat Ni Hoekong de juistheid van het gevoelen van den Heer Advocaat-Fiscaal erkende, doch «niettegenstaande hij op aller hande wijze met goedheyd en dreygementen [was] vermaant, [was hij] tot gene confessie te brengen geweest maar halsstarrig alles blijven ontkennen, sonder iets te willen openbaren». Er bleef alzoo «geen andere weg over om agter de regte waerheyd door eyge belydenis *welke ad condemnandum noodig is*, te

geraken als die van de tortuur» [1], waartoe nu de Advocaat-fiscaal concludeerde in zijn «Eijsch ad torturam» van 12 Januari 1741. [2]

Ofschoon het proces-Ni Hoekong nog eenige jaren heeft geduurd, is na dezen datum geen enkel feit aan het licht gekomen dat ten laste van den gevangene kon worden aangevoerd; de «Eijsch ad torturam» houdt alle bezwaren in welke tegen hem zijn kunnen worden ingebracht en is de grondslag geweest zoowel van de conclusie van eisch van den opvolger van Mr. George Phillips als van het verweer van Ni Hoekong's procureur. Voor eene aandachtige beschouwing komt dit stuk daarom zeker in aanmerking.

Na te hebben vooropgesteld dat hij alle stukken heeft overgelegd welke «successivelijk sijn ingewonnen, niet alleen ter ontdeckinge van de ware oorsaek der nooit gehoorde vermetelheyd en uytgeborstene rebellie van die der Chineese natie *in en om* Batavia, maar ook tot uytvorschinge der hoofden en eerste of principaelste aanstookers van diergelijken opstand.... ofschoon vele dier informatien den jegenwoordigen gevangen niet directelijk komen te concerneren», en te hebben vermeld dat het opvatten en verzenden hunner landgenooten als eenige reden is gegeven voor dien opstand, waarvoor Ni Hoekong de aankomst van met wapenen geladen jonken uit China had willen afwachten, wijst de Advocaat-fiscaal op het algemeen bekende

---

[1] In den „Criminelen Eijsch" dd. 22 Augustus 1742 door den w. Advocaat-fiscaal Mr. N. Jongsma opgesteld, wordt daarentegen het geval aangehaald van 23 Mei t.v. toen „om levendig geledebraakt te worden gecondemneert is [door den Raad van Justitie] den Boeginese soldaet Taroeko Tjurana, nadat deselve reeds tweemael, daer onder eens in summo gradu, getortureerd was en hij na 't exempel van dezen gev. [Ni Hoekong] alles hardneckiglijk doorgestaan had".

In de „Crimineele Rolle" (29 Juli 1741), wordt vermeld dat opgevatte Chineezen „bij ontstentenis van vrijwillige confessie na krijgs-gebruijck zonder figuur van proces getortureert" zijn.

Bij R. 23 Januari 1741 wordt de Raad van Justitie geordonneerd om met eenige tot de rebellige Chineezen overgeloopen Javanen „na krijgsgebruik te werk te gaan en ingevalle zij geene vrijwillige confessie komen te doen ten eersten sonder forme van proces op de tortuur te brengen". K. A. 8241 A. Zie ook R. 21 Maart 1741.

[2] Het afschrift van den „Eysch ad torturam" onder de processtukken is ongedateerd. In zijn „Criminelen Eijsch" spreekt Mr. Jongsma van „den eysch ad torturam sub dato 12 Januari 1741 door den orig. rat. off. eysscher uytgebragt".

feit «dat er door onderdanen van de E. Compagnie en ingesetenen harer Colonie *binnen en buijten* dese hoofdplaatse is verwekt eene seer dangereuse seditie jae formeele oorlog» welker «autheuren en complicen de swaarste doodstraffe» verdienen.

Alsnu overgaande tot de bezwarende feiten welke tegen den Kapitein zijn aangevoerd, geeft de Advocaat-fiscaal daarvan eene opsomming welke hierop neerkomt:

1°. Ni Hoekong was Kapitein en Hoofd der Chineezen «die sonder zijn voorweten ofte kennisse niets en vooral geene dingen van sulke aangelegentheyt souden durven of kunnen onderwinden». Zijn voorgeven dat hij nergens van zou hebben geweten was valsch en te kwader trouw geweest, want zelfs zijn eigen bode wist «zoovele particulariteyten en toebereydselen tot het tumult».

2°. Ni Wayko, een vriend van den Kapitein «die dagelijx wegens pagtsaken bij en met hem moeste wesen, [was] als een hoofd buijten de Diestpoort den oproer begonnen» en had «lywaten en blauwe gingams op drie plaatsen tot tseijnen om het hoofd uytgedeeld en vaandels geplant».

3°. Tjetkong,[1] een van Ni Hoekong's broers, was eveneens «een gedistingeert aanvoerder der rebellen».

4°. de meerderheid der oproerlingen hielden zich thans op op de suikermolens van den Kapitein.

5°. aan 's Kapitein's tuin was een geschrift aangeplakt welks inhoud de gevangene wel zoo uitlegde dat die onschuldig leek, maar inderdaad was die oproerig, gelijk zelfs zijn broer, de medegevangene Ni Lienkong, had toegegeven.[2] Van dit geschrift had de Kapitein kennis gehad.

6°. ook het nachtelijk bezoek door tachtig Chineezen aan zijn tuin gebracht, kon van geen betere intentie geweest zijn.

7°. vóór den aanval op de stad, had de Kapitein schriftelijk bevel gegeven tot het opsteken van lantarens «tot onderschydinge waar Europeanen en waar Chinesen woonagtig waren».

8°. door een turbe van 100 Chineezen had een vrije vrouw

[1] In een Chineeschen brief kwam voor „dat de Chineesen die op Tangerang 't samen gerot zijn tot haar hoofd hebben Ni Tjetkong, zijnde N. B. volgens de opgave van de oversetters de broeder van den Capitain der Chineesen" (Criminele Rolle 31 Sept. [lees October] 1740).

[2] De verstandhouding tusschen beide broers schijnt niet eene vriendschappelijke te zijn geweest; de verklaring van Lienkong was bezwarend voor den Kapitein.

hooren zeggen dat de Kapitein hun had verwittigd dat hij binnen de stad zoude aanvallen, wanneer de buiten wonende Chineezen zouden zijn begonnen de stad te beoorlogen.

9°. tal van Chineezen die tijdens den opstand waren gearresteerd, hadden aan den Kapitein hun ongeluk toegeschreven.

10°. de rebellen te Bekasie hadden verklaard zich eerst te willen onderwerpen wanneer hun zou zijn gebleken dat de Kapitein nog in leven was, daar zij «ter ordre en op expres bevel van den Capitain der Chineesen de wapens hadden opgevat», terwijl ook andere opstandelingen hadden verklaard dat de Kapitein tot den opstand had aangezet, omdat de Chineezen werden opgevat.

11°. de Kapitein had aan het volk van zijne suikermolens brieven gezonden met de order om de tegen hen uitgetrokken vijftig Europeanen met hunne officieren te massacreeren.

Was de Advocaat-fiscaal in het bezit van deugdelijke bewijzen tot staving van zijn sustenu dat Ni Hoekong de «voornaemste roervink en autheur» was geweest van een tegen de Compagnie gesmeed complot? Had iemand verklaard de bedenkelijke orders en bevelen door den Kapitein te hebben hooren geven of de brieven welke van dezen zouden zijn uitgegaan te hebben gelezen of gezien? Neen! Wat uit de afgenomen verhooren was overgenomen als door den Kapitein te zijn gedaan, berustte op hetgeen getuigen hadden hooren vertellen; het waren «heele wyvepraatjes», naar in eene latere instantie Ni Hoekong's verdediger zich uitdrukte, die voor de door den Advocaat-fiscaal bijeengebrachte getuigenissen ook de sierlijke vergelijking bezigde dat die waren «als een rammelende blaas vol ijdele wind».

Dat de «seer dangereuse seditie» ook *binnen* Batavia was verwekt, heeft de Advocaat-fiscaal begrepen onder de «notoire en publijck bekende saeke» welke niet nader geadstrueerd behoefde te worden. De adstructie zou hem niet gemakkelijk zijn gevallen.

Den 21en Januari 1741 wordt Ni Hoekong «thans 's heeren gevangene over 't crimen perduellionis» op den eisch van den Advocaat-fiscaal gehoord. Hij «blyft alsnogh bij de negatie persisteeren en zegt sig nooyt bij de quaade Chinesen vervoegt maar eenlijk zijn negotie gedreven te hebben». Op staanden voet blijkbaar, wordt hij om «tot nader en scherper examen

gebracht te werden» naar de pijnkamer geleid waar, met tusschenpoozen, 35 minuten lang te vergeefs wordt getracht hem eene compromitteerende bekentenis af te persen, waarna de Raad verstaat met de verdere torture op te houden. Zwaar schijnt die niet te zijn geweest. Toen de Kapitein een dag later weder in Rade van Justitie verscheen om de notul sub tortura te onderteekenen, voegde hij aan hetgeen hij onder de pijniging had verklaard nog toe «dat hij aan Zyne HoogEdelheyt in 't eerst gesegt [had] dat Niwayko quaad was» en gaf hij toe dat «het verthoonde briefje«, d. i. de periode uit het biljet dat aan den muur van zijn tuin was aangeplakt geweest, gebruikt kon worden om de dooden te roepen en dan goed was, maar als het werd gebruikt om de levenden te noodigen, daarentegen kwaad was en strekte tot verzameling van veel volk of tot complotteering.

Op dat oogenblik was hij blijkbaar al niet erg meer onder den indruk van de geleden pijn, maar ook als hij daardoor sterker was aangetast geweest, zou hij tijd te over hebben gehad om geheel op zijn verhaal te komen, daar het tot 13 September 1741 duurde eer de Advocaat-fiscaal zijne zaak opnieuw voor den Raad bracht, door de indiening van een «crimineelen eysch ten principalen». Dit was echter geheel in strijd met de inzichten van dat College. In Januari had de Raad zich genoodzaakt gevonden «met de verdere torture te supercedeeren om te sien of hem nog eenig nieuw indicien mogte opkomen» en nu was de Advocaat-fiscaal «op eyge goedvinden en sonder de minste voorkennis van desen Raade met de proceduren tegens hem Ni Hoekong benevens sijn broeder Ni Lienkong ten principale voortgevaren». De Raad verstond daarom (bij Notul van 7 October 1741) «den Advocaat-fiscaal te ordonneeren om met de zaak van hem Ni Hoekong en Ni Lienkong ordinario modo voort te procedeeren».

De crimineele eisch van Mr. George Phillips is, om zoo te zeggen, in den doofpot gedaan. Hoewel toch Ni Hoekong den 27en September 1741 op dien eisch is gehoord, is deze niet onder de processtukken opgenomen, zoodat niet valt na te gaan hoe de Advocaat-fiscaal heeft geargumenteerd om te rechtvaardigen of aannemelijk te maken waartoe hij thans concludeerde, n. l. dat zoowel Ni Hoekong als zijn broeder Ni Lienkong «ten eeuwigen dage werden gebannen ten soodanige plaetsen

als de Edele Hooge Regeering deser Landen zouden gelieven goet te vinden, sonder van daar uijt weder alhier te mogen komen, op poene des doods, met confiscatie van hunne goederen omme deductis deducendis a uso verdeelt te werden, en sij beijde daar en boven in de costen en misen van justitie gecondemneert...» Aldus vinden wij de conclusie van Mr. George Phillips aangehaald in het schrijven van den Raad van Justitie aan Bewindhebbers dd. 21 December 1741, waarin echter niet voorkomt dat de beklaagden daarop zijn gehoord en dat deze, na opnieuw hun onschuld te hebben betuigd, alstoen het verzoek hebben gedaan «dat nevens vrouw en kinderen naar China mogten versonden werden». Ook is aan Ni Hoekong niet de gelegenheid gegeven «om te resumeeren wat speciale last en ordre den Notul van den 7 October ... contineerde». Zijn verdediger kon daarom later de houding aannemen van onbekend te wezen met de intrekking [1] van den besproken crimineelen eisch zoomede met de aanleiding daartoe, en zich verbaasd toonen over de indiening van een geheel nieuwen, welks conclusie heel wat ongunstiger voor zijn cliënt luidde.

Die nieuwe eisch (22 Aug. 1742) was echter niet door Mr. George Phillips opgesteld. [2] Hoe dit kwam en wat er is voorafgegaan aan de indiening van den tweeden crimineelen eisch, wordt in de processtukken niet gezegd, maar leert ons de brief van den Raad van Justitie aan Bewindhebbers d.d 27 December1742. Wat deze brief hierover inhoudt komt belangrijk genoeg voor om onverkort te worden medegedeeld, waardoor tevens blijkt tot welke conclusie de opvolger van Mr. George Phillips is gekomen.

«....En hebben wij al verder bij onse missive van den 21[en]

[1] Verg. R. 25 April 1777: „goedgevonden en verstaan dit vonnis van den Samarangschen Raad van Justitie hetwelk nog niet is gepronuncieerd of uitgesproken bij deezen *in te trekken* even en in dier voegen als of er nog geen vonnis gevallen was.

[2] Mr. Cornelis Phillips kwam met het schip Castricum te Batavia. Hem werd toegestaan sessie te nemen als ordinaris lid in den Raad van Justitie (R. 7 Sept. 1736), ofschoon Heeren Meesters hem slechts hadden aanbevolen (10 Nov. 1735) voor extra-ordinaris lid.

Hij wordt Advocaat Fiscaal (R. 28 Juli 1739) maar 11 Juli 1742 als zoodanig provisioneel gesuspendeerd (Rs. 10 Juli, 13 Juli en 20 Juli 1742) ingevolge de aanschrijving van XVII aan de Regeering van 13 Dec. 1741, wegens zijn aandeel in de massacre. Hij was de uitvoerder en lastgever geweest van den moord in de Compagnie's en de burgerboeien.

Den 8[en] October 1742 werd hij in zijne woning in gijzeling gesteld (Rs. 5 October 1742 en 18 Januari 1743) en overleed daarin den 2[en] Aug. 1745.

December 1741 UwEdele Hoog Agtb. onder het oog gebragt hoedanig de doenmalige advocaat-fiscaal Mr. Cornelis Phillips tegens den gedetineerden Capitain der Chinesen Ni Hoekong en desselvs broeder Ni Lienkong hadde gedient van Eysch ten principalen, op dewelke om vele en speciaal om redenen dat na de torture ten opsigte van de eerstgenoemde verstaan was met deselve te supercederen off in tijt en wijle eenige nadere bewijsen ten lasten van dien gevangen mogte komen op te dagen, niet gedisponeert maar dese zaak bij Notul van dato 7 October 1741 geordonneert zijnde ordinario modo te behandelen, den voorschreven Mr. Cornelis Phillips alle middelen heeft in 't werk gestelt om des mogelijk nadere enqueste in te winnen, egter op den 6en Junij deses jaars door onse President, gelijk bevoorens te meermalen was voorgevallen, denselven zijnde afgevraegt of tot nog toe geene nadere bewijsen tegens dese twee gevangenen hadde ingewonnen, vermits Sijn Edele verklaarde die zaak niet langer voor sijn reeckening te willen houden en dies tijts door gemelte Mr. Cornelis Phillips gedeclareert zijnde dat dienwegens bereets met de Hoog Edele Heere Gouverneur Generaal in gesprek was geweest, dewelke hadde aangenomen sodanige persoonen te sullen laten opsoeken die in gemelte zaak een declaratoir, 't geen in 't klad wierd vertoont zouden verleenen, dog is intusschen gemelte Mr. Cornelis Phillips ingevolge de expresse order van UwEdele Hoog Agtb. van zijn ampt provisioneel gesuspendeert en Mr. Nicolaas Jongsma [1]

---

[1] Mr. Nicolaas Jongsma was een zoon van Cornelis Jongsma, regeerend Schepen en oudste Raad in de vroedschap te Leeuwarden. Na in Friesland advocaat te zijn geweest, gaat hij in qualité van boekhouder en provisioneel Assistent naar Indië, wordt procureur (R. 3 Aug. 1734); verzoekt transport voor zijne vrouw Anna Bonnema en twee kinderen (R. 26 Nov. 1734); „gesworen Clercq ter Secretarye" van den Raad van Justitie (R. 19 April 1735); Secretaris van Schepenen (R. 25 Juli 1740); Fiscaal van Banda (R. 19 Jan. 1741) — hij had het bij G.G. Valckenier verkorven — naar Nederland verlost (R. 20 Jan. 1741) doch daarvan weder geëxcuseerd (R. 28 Nov. 1741); Weesmeester (R. 5 Juni 1742); wegens zijne verkiezing op 18 Juli 1742 tot pro intm Advocaat-fiscaal, ontslagen (R. 20 Juli 1742); op klacht van den Raad van Justitie over zijn gebrek aan ijver, ontslagen met stilstand van gage (R. 17 Sept. 1743); als mede-Commissaris naar Malakka geëmploieerd (R. 5 Nov. 1743); 2e Secretaris der Regeering (R. 28 Jan. 1746); President van Commissarissen v. Huwel. en Kleine Zaken (R. 11 Oct. 1746); Baljuw (R. 20 Febr. 1748); ontslagen als President van Commissarissen van Huwel. en Kleine Zaken (R. 29 Maart 1748); Gouverneur en Directeur van Amboina (R. 31 Dec. 1749).

Hij vertrekt 8 Febr. 1750 per „Overschie"; neemt 13 Mei 1750 het bestuur over van Mr. Cornelis Rozenboom, verzoekt 23 Sept. 1751 zijn verlossing en

in desselvs stede pro interim aangestelt geworden en daarvan op den 18[n] July deses jaars door onsen President communicatie aan desen Raade gegeven zijnde, zoo heeft de laatstgemelte officier *omdat er niets het minste verder te voorschijn gekomen was*, op den 22[n] Augustus 1742 tegens de voormelte gevangenen ten principalen de novo gedient van schriftelijken criminelen Eyssch en daarnevens overgelegt een register met verscheijde stucken, in 't eijnde van welken Eijssch door gemelte officier is geconcludeert .... ten eijnde bij diffinitieve sententie van UEd. en Achtb. zullen werden gecondemneerd den eersten gev. Ni Hoekong om gebracht te werden ter plaetse alwaer gewoon is criminele sententie te executeeren, om aldaar aan den scherpregter overgelevert, op een kruijs gebonden van onderen op levendig geledebraakt te werden, voorts nog levend sijnde zijn lichaam g'opend, het hart daaruyt gerukt tegens het aangezigt geslagen te worden, vervolgens het hoofd met een bijl afgekapt en de romp in vier quartieren gedeeld, om het hoofd op een staek gezet en de vier quartieren aan vier micken off halve galgen opgehangen en ten prooije der vogelen des lugts gelaten te worden op zoodanige plaetsen als UEd. en Achtb. daertoe dienstig zullen oordeelen met confiscatie zijner goederen omme a uso verdeelt te werden.

Voorts de tweede gev. voor altoos van hier gebannen te werden ter plaetse daer de Ed. Hoge Regeeringe deser landen verstaan zal te behooren en wyders gecondemneert in de kosten en misen van justitie aut alias salutariter, imploreerende in en op alles enz. ..... zijnde ten dage op het versoek van de gevangenen de Procureurs Mr. Willem Cras [1] en Johan Joachim Olij [2] toegestaan de gevangenen te bedienen, dewelke dan ook

wordt naar Batavia verlost (R. 31 Dec. 1751) maar overlijdt te Ambon 27 Jan. 1752. Zijn testament (Daniel Lacaze te Ambon) is van 29 Maart 1751 met een codicil van 25 Sept. 1751. (K. A. Verzameling testamenten 1751 N°. 2555).

[1] Procureur Mr. Willem Cras, wegens disobedientie en irreverentie gecorrigeerd en geinterdiceerd om voor de Bank van Schepenen te postuleeren, wordt bij R 1 Juni 1742 bij provisie gereadmitteerd; wordt advocaat (R. 19 Dec. 1749) en advocaat-fiscaal (R. 16 Juni 1750)

Volgens eene overgelegde bulle had hij te Leiden de promotie van I. U. D[r] verkregen (R 19 Dec. 1749). In het Album Studiosorum Lugduno-Batavae staat 21 Maart 1727 en 11 Aug. 1734 ingeschreven: Wilhelmus Cras, Batavia-Indus.

Hij overleed als advocaat-fiscaal, wonende op de Tijgersgracht, 21 November 1754; zijn testament (K. A. Testamenten 1751 N°. 697) is van 9 October 1754.

[2] „Door den sergeant Jan Joachim Olij na voorgaande te kennen-geving hoe hij eenige jaren reets in Europa of wel de stad Thiel voor de regtbank

copia van alles en dag ten veertienen om te doen zoo te raade werden zouden, versogt hebben, 't gunt aan hun geaccordeert en bereets dese zake tot op het termijn van replicq geadvanceert is.»

Nu Mr. Jongsma zijne conclusie heeft moeten trekken uit dezelfde gegevens waarover zijn voorganger kon beschikken toen deze zijn eisch ad torturam opstelde, is de uiteenzetting van den waarnemend Advocaat-fiscaal voor ons doel van weinig belang. Alleen een paar punten uit zijn betoog verdienen naar voren te worden gebracht. Nadruk wordt gelegd op Ni Hoekong's macht en gezag over zijne landgenooten, waarvan o. a. zoo duidelijk was gebleken toen Schepenen hem en zijne luitenants ernstig hadden berispt en hun hadden gelast er voor te zorgen dat de gesloten winkeltjes «van stonde aan geopend en als voren alles wederom te koop gesteld wierde;» binnen het uur was toen de normale toestand hersteld. Dit voorbeeld was niet gelukkig gekozen. Chineesche neringdoenden die hunne winkels sluiten bij wijze van protest tegen onwelkome maatregelen of handelingen, stellen zich ten doel op deze voor hen ongevaarlijke manier de aandacht op hunne grieven te vestigen, in de verwachting dat de verantwoordelijke ambtenaar of eene hoogere autoriteit daaraan zal tegemoet komen, ten minste daaraan aandacht zal schenken. Toen uit het optreden van Schepenen bleek dat de Overheid kennis had genomen van het voorgevallene, was alzoo het doel bereikt en zal de last tot opening der winkels stellig gretig zijn opgevolgd.

Uitvoerig gaat Mr. Jongsma de verklaringen na omtrent het Chineesche biljet aan den muur van Ni Hoekong's tuin. Hij wijst er op dat de Kapitein die «door pure obstinaetheyt en hartneckigheyt de torture heeft doorstaan» daarna heeft erkend dat dit biljet ook kon strekken «tot versameling van veel volk en complottering», hetgeen volgens de uitlegging van den wd. Advocaat-fiscaal wilde zeggen «dat hetzelve volgens confessie van den gevangen op zijn best genomen aequivoque en inderdaad

aldaar als procureur g'occupeert hadde, almeede bij requeste versogt zijnde omme van den militairen dienst ontslagen en gepermitteerd te mogen werden voor beijde de regtbanken alhier als sodanig te postuleeren, wierd zulx al meede g'accordeert". (R. 20 Febr. 1739).

Hij was de procureur van G. G. Valckenier in diens proces en overleed vóór 27 Sept. 1745 (Crimineele Rolle).

oproerig en quaet» was. Tot die confessie was de Kapitein, die «in zijn bijna toegeschroeyde gewisse .... de simpele negatie voor hem 't raadsaamst geoordeelt» had, volgens Mr. Jongsma gekomen omdat hij, na de tegenspraak van zijn eigen broer en anderen, heeft ingezien «dat hij desen aangaande al te zeer den onkundigen gespeeld» had.

Hiervóór hebben wij het teleurstellend genoemd dat de processtukken zoo weinig bevatten wat door Ni Hoekong zelf tot zijne verdediging, tot verklaring van zijn doen en laten, is in het midden gebracht. Uit den crimineelen eisch van Mr. Jongsma blijkt echter dat de Kapitein heel verstandig heeft gedaan door zoo weinig mogelijk te zeggen. Onder de tortuur had hij op de vraag «of hij niet met zijn broeder Nitjetkong [een hoofd der rebellen] in nauwe vriendschap had geleefd», niet slechts een bevestigend antwoord gegeven maar «met dese byvoeginge zonder dat hem nog na de redenen van dien gevraagt wierd: omdat het zijn broeder was. En hoewel de gev. zig door dat zeggen van dese agravante suspicie sonderling meende te verontschuldigen, zoo sustineerd de rat. off eysscher egter dat hetselve implicite eene beschuldiginge contineerde, volgens 't bekende axioma qui se excusat ante accusatum se accusat, insonderheijt als men reguardeerd dat de broederschap onder dese heijdensche en geldsuchtige natie geensints inseparabel is van de vrundschap». De Kapitein zou aan de waarheid niet hebben te kort gedaan als hij den wd. Advocaat-fiscaal had tegengeworpen dat Chineezen in dit opzicht allerminst bij nietheidensche volken achterstaan, maar hij was daartoe niet in de gelegenheid en moest aan zijn verdediger overlaten de juistheid van Mr. Jongsma's beweringen te betwisten.

Na te zijn uitgepraat over de feiten welke volgens hem ten laste komen van den Kapitein, trekt Mr. Jongsma de slotsom dat uit dat alles, «dog wel ten principalen uijt de geallegeerde eysch ad torturam en de stucken daernevens overgelegt, comt te blijken dat de gev. schuldig is aan het crimen perduellionis; aan de opstant en seditieuse machinatien van een menigte uyt zijne natie.... Zonder dat hier in de minste consideratie kan komen dat de oorspronk deser opstand voor als nog in alle de circumstantien niet erkend, dat de desseynen niet al te klaar zijn; dat 't geen formeele conspiratie van de geheele natie geweest, ofte ook bekend is hoeverre den gev. zig specific met dese en

geene zaeken en de uijtvoeringe van dien bemoeijt heeft...... Al waaromme dese gev. als bij eijser ad torturam reets overtuijgt zijnde, bovendien selfs geen ignorantie kan pretenderen ofte onschuldig gehouden werden, al was het — om alles ten overvloede te demonstreeren — dat er niets ten zijnen laste wierde gevonden als eene blote wetenschap en dat hij niet anders gedaan hadde als het spel met goede oogen aan te zien».

In dezelfde zitting van den Raad van Justitie waarin de wd. Advocaat-fiscaal zijn crimineelen eisch indiende (22 Augustus 1742) werd op verzoek van Ni Hoekong de procureur Mr. Willem Cras geordonneerd «den gevangene te bedienen» als verdediger en tevens toegestaan «aan de beyde gevangenen somwijlen vrij acces en toegang van soodanige vrinden en magen mitsgaders persoonen als zij gevangens zullen opgeven zoo in haar proces als anders benodigt te zijn». Aan den Cipier moest opgaaf gedaan worden; door den President van den Raad moest toestemming gegeven zijn; geen gesprekken in de Chineesche taal mochten gevoerd worden en de bezoeken moesten plaats hebben ten overstaan van den Cipier en «van iemand anders die de maleytse tale kundig en in deselve ervaren» [1] was. Mr. Jongsma had zelfs «hun wijven» willen uitsluiten «tot voorkoming van 't een of ander desperaat stuk» maar de Raad van Justitie heeft zich toegeeflijker getoond. [2]

---

[1] De Regeering had destijds zulke personen niet voor het grijpen. Bij R. 29 Juni 1731 wordt overwogen hoe zij in ongelegenheid zou komen wanneer de tegenwoordige translateurs (één voor het Javaansch en één voor het Maleisch) buiten staat geraakten hun dienst waar te nemen. Het ambt was niet gewild „omdat daarin ten aansien van de noodsakelijkheijt doorgaans soo lange als het immers mogelijk is moeten gehouden en dus tot geen andere post kunnen geadvanceert werden".

Over de opleiding van zes weesjongens tot translateurs voor de Maleische taal, zie Rs. 16 April en 10 Mei 1748.

De Luitenant Johannes Simong wordt (R. 18 Maart 1729) in burger vrijdom gesteld; bij R. 9 Juni 1730 wordt hij „ter preuve" aangesteld tot translateur in de Maleische taal „als de eenigste zijnde die zijnen dienst daartoe heeft aangeboden"; bij R. 27 October 1730 wordt hij in zijne bediening absoluut bevestigd; hij verzoekt ontslag (R. 19 April 1743), doch wordt verstaan zijn verzoek vooralsnog van de hand te wijzen „nadien buijten denselven alhier geene bequame subjecten tot dat werk verbonden sijn waarop men sig in de translatie soude kunnen verlaten met gerustheyd"; na veertigjarigen dienst wordt hem bij R. 4 Februari 1744 het gevraagde ontslag verleend; bij R. 27 Maart 1759 wordt hem toegelegd de rustgage van een koopman, zijnde f 30 ter maand.

[2] Den 18^{en} October 1740 besloot de Raad van Justitie o. a. „de wijven met hunne kinderen [die in 's heeren boeien gegijzeld zaten] na het Chineese

Den 19[en] September 1742 al, steekt de verdediger van wal met een «libel» waarin hij uiting geeft aan de allergrootste verwondering van zijn cliënt over het feit dat Mr. Jongsma «so strijdig tegen alle regten en wetten van eenig land daar de justitie geexerceerd werd niet alleen 't abuys begaat met een tweeden eijsch op de koord te komen maar op 't allerseveerste, tegens 't concept en gevoelen van sijn predecesseur [Mr. George Phillips] tegens de gev[e] een eysch doet ad mortem ignominiosissimam, waaromme bij een ider in consideratie sal moeten komen hoe 't mogelijk wesen kan dat twee regtsgeleerden in een en deselve saak officierende, so different van concept en gevoelen kunnen wesen dat daarinne sulken groten onderscheyd resideert als tusschen een paal en een wintmolen, vermits 't sedert al dien tijd niets naders ten laste van den gev.[e] heeft komen op te doen; .... notoir sijnde dat eenelijk van den regter reguard moet gegeven werden op den eerst ingedienden eysch, waaraan de gevangene sig refereert .... so sustineert den gev..... ongehouden te sijn tegens den laatsten Eijsch ende Conclusie ... tegens den gev[e] gedaan en genomen, te antwoorden enz.».

Dit betoog heeft bij den Raad van Justitie geen ingang gevonden, zoodat de verdediger er toe moest overgaan de beschuldigingen tegen Ni Hoekong welke in Mr. Jongsma's eisch voorkwamen, te bestrijden en te weerleggen. Bij dien arbeid heeft Mr. Cras zich zoo gehaast dat hij zich niet den tijd heeft gegund om kort te zijn; na drie weken (10 October 1742) — zijn cliënt zat toen juist twee jaar gevangen — diende hij een «Antwoord» in dat uit 348 artikelen bestaat. Hoe gaarne wij den verdediger het woord zouden geven, wij moeten er van afzien den inhoud van dit wijdloopig stuk tot een overzicht samen te persen en ons er toe bepalen enkele perioden te lichten uit die artikelen welke niet alleen voor rechtsgeleerden verstaanbaar zijn.

Gelijk voor de hand lag, begint de verdediger met de aantasting van den Eisch ad torturam dien Mr. Jongsma tot grondslag van zijn crimineelen eisch had genomen. Hij wijst op de «rond-

hospitaal te senden .... uytgenomen het wijff van den Chinese Capitain benevens zijn schoonmoeder, die beijde alhier in gijseling, dog afzonderlijk aangehouden zullen werden". (Extract uit het Memoriaal van den Raad van Justitie in Kol. Aanwinsten N°. 59) Zie ook Bijl. II, a—d hierachter.

borstige betuyging» van Mr. George Phillips «dat veele der overgelegde informatien den gev. in desen niet directelijk comen te concerneren» en op het feit dat van al de Chineezen die gestraft of gepardonneerd zijn, geen enkele heeft beweerd dat de Kapitein «met raad ofte daad haer in hunne boose tegenstand.... geadsisteerd» heeft; allen hebben, gelijk Mr. Phillips heeft erkend, verklaard dat zij de wapenen hadden opgenomen «alleenlijk om tegen te gaan dat zij niet wierden opgevat en naar Ceylon verzonden», terwijl de attestatiën welke den Kapitein belasten, afkomstig zijn van personen wier verhalen op hooren zeggen berusten en door niets zijn bevestigd.

De stelling dat de gevangene als Kapitein kennis moet hebben gehad «van den toeleg en toebereydselen der Chinesen tot het tumult.... of wel medepligtig zijn geweest», wordt bestreden door in het licht te stellen hoe verdienstelijk de gevangene zich heeft gedragen nadat dit tumult was uitgebroken.

Omtrent het briefje dat is aangeplakt geweest aan den muur van den tuin van Ni Hoekong, wordt gezegd dat deze daartoe geen order noch permissie heeft gegeven en dat iedere Chinees te Batavia weet hoe jaarlijks «volgens ordinaris gebruyk en gewoonte van des gev. familie» hetzelfde gebeurde, zoodat daarin «niets strydigs was tegens de goede manieren en geoorloofde dingen». Ook was uit dit biljet niets kwaads voortgekomen.

Uit de almede op hooren zeggen gegronde verklaring dat de Kapitein schriftelijk last had gegeven om lantarens op te steken, kon niets bezwarends voor den beklaagde worden opgemaakt, want dat opsteken kon ook een goed doel hebben gehad. Wilde men de afgelegde verklaring tegen den Kapitein uitspelen, dan moest men tevens voor waar aannemen wat daarbij verder was gezegd, «namentlijk dat de Ed. Compagnie alle de Chinesen wilde uijtroeijen».

De eisch dat de pardonbriefjes zoowel door den Kapitein als door den Gouverneur Generaal zouden worden onderteekend, was door de opstandelingen zeker gesteld omdat «zij niet getwijffelt hebben of den gev. als een getrouw onderdaan van d'Ed. Compagnie gebleven zijnde, soude door zijn voorspraak wel hebben konnen teweegbrengen dat zij gepardonneert en verschoont wierden». De rebellen hadden ook de onderteekening van G. G. Valckenier verlangd; kon deze minder onschuldig

worden gehouden dan de gevangene als «door de begeerte van 't voors. teken zoude moeten consequeeren dat op een ordre en expres bevel van den gev. de Chineesen de wapens hadden opgevat»? Wat de Chineezen daartoe had gebracht had Mr. Phillips al gezegd, en de gevangene die met zijne familie «ongemolesteert en ongelaedeert is gelaten, ja dat meer is in allen deelen van de Ed. Hooge Regeeringe deser Landen gemaintineerd, beschermd, mitsgaders boven anderen gekend geworden onder den hoop der onschuldige te zijn», had allerminst rede mede te doen of anderen op te hitsen.

Na met den Eisch ad torturam te hebben afgerekend, valt de verdediger de beschikkingen aan welke op de tortuur zijn gevolgd. Volgens hem had de gevangene, na de pijniging te hebben doorstaan, vrijgesproken en van de instantie ontslagen moeten worden, desnoods onder handtasting of borgtocht in vrijheid moeten zijn gesteld en in 't allerergste geval — zoo er iets ten laste van gev. ware bewezen, des neen — had eene mindere en extraordinaire straf moeten zijn opgelegd, gelijk Mr. Phillips «als een voorsigtig regtshandelaar» heeft in acht genomen toen hij tot verbanning heeft geconcludeerd. De indiening van een nieuwen crimineelen eisch wordt daarom opnieuw afgekeurd, maar nu den gevangene eenmaal is gelast op den tweeden eisch te procedeeren zoo zal hij voor antwoord dienen. Met groote vrijmoedigheid neemt de verdediger dan Mr. Jongsma's eisch «bij de hand»; zijn betoog is het krachtigst en hij bewijst inderdaad de zwakheid van de aanklacht, waar hij er de aandacht op vestigt hoe Mr. Jongsma zelf heeft toegegeven dat men omtrent de aanleiding tot den opstand in het duister tastte, eene conspiratie eigenlijk niet heeft bestaan en evenmin kan worden vastgesteld welk aandeel Ni Hoekong in het voorgevallene heeft gehad; overigens moet hij wel in herhalingen vervallen omdat na de tortuur geen enkel nieuw feit ten laste van den beklaagde is aan het licht gebracht.

Om aannemelijk te maken dat Ni Hoekong als Kapitein en groot negotiant zoo groot gezag had over zijne landgenooten dat deze «buijten zijn weten, tegensin of sinnelijkheyt» niets zouden hebben durven ondernemen, kon naar Mr. Cras opmerkt, het gebeurde tijdens het sluiten en weer openen van de Chineesche warongs zeker niet dienen. Zoowel de rechter als de Bataviasche burgerij zouden zich herinneren «door wiens

toedoen de warongs en craampjes der Chineesen zijn gesloten, waarvan de kinderen op de straten hebben weten spreken en uijt te schreeuwen» en dat de warongs weer zijn geopend «uijt kragte der orderen van heeren Schepenen» wier Secretaris Mr. Jongsma toen was. [1]

Juist omdat Ni Tjetkong wist welk een trouw dienaar de Compagnie in zijn broer, den gevangene, had, zal hij zijne plannen zorgvuldig voor den Kapitein verborgen hebben gehouden en het axioma waarop Mr. Jongsma beroep deed, kwam hier te pas als een vijfde rad aan een wagen.

Opnieuw weidt de verdediger uit over het veel besproken Chineesche briefje, maar hij slaagt er niet in over dit punt iets nieuws te zeggen en ook in de rest van zijn lang verweer vinden wij, naast rechtsgeleerde beschouwingen, ontkenningen en exclamaties, evenmin iets dat ons treft; met het slot weer te geven, vermeenen wij daarom te kunnen volstaan. Eenigszins verkort luidt dit aldus: «Moetende daerom immers een ygelijk te verwonderen voorkomen dat den heer eysscher nog sal durven staande houden dat de gev. eenig part off deel zoude hebben aan de ongehoorsaamheyt off opstand der Chineesen, veel minder dat den gev. mag werden gezegt, dat hij imand der hoge overigheeden of 't land heeft zoeken te verraden of te quetsen, ja selfs sal immers in geen regtsinnig oordeel komen dat, de omstandigheden wel ingezien zijnde, er eenig verraad kan geweest zijn. Dog 't zij daarmede gelegen zooals 't wil, blijkt nergens bij, nog door praesumptien nog indicien dat den gev. onder 't complot van de quaatwillige Chineese eens gehoort heeft, veel minder een hoofd der conspirateurs is geweest. Zijnde 't onverantwoordelijk dat den heer eysscher zonder eenig bewijs den gev. daartoe bij 't hoofd houd, daar zelfs zooveele schuldige op vrije voeten zijn gestelt die immers niets ten lasten van den gev. weten in te brengen. Al waaromme den gev. zig daarop en op UEd. en Achtb. als repraesenteerende den Opperregter ganschelijk zijn vertrouwen stellende, dan ook gerust blijven zal dat UEd. en Achtbaren den eysch en de conclusie van den eijsscher rat. off. tegens den gev. gantsch en in alle manieren ongefondeert gedaan ende genomen, sullen ontzeggen en den gev. daarvan ten eenenmale absolveeren».

[1] Waarschijnlijk wordt hier gezinspeeld op het voorgevallene in Augustus 1740 (Zie R. 16 Augustus 1740).

Als Ni Hoekong heeft verwacht dat nu binnen kort over zijn lot zou worden beslist, heeft hij reden gehad zich door de uitkomst teleurgesteld te voelen; eerst den 6[en] Augustus 1743 heeft de Raad van Justitie in zijne zaak vonnis gewezen. Dat nog tien maanden zijn verloopen eer het daartoe kwam, is niet de schuld geweest van dit College, maar van partijen. Nu eens vroeg de Advocaat-fiscaal dan weer de verdediger «dag ten veertienen» en de wederpartij stemde gereedelijk in het gevraagde uitstel toe. Wellicht heeft Mr. Jongsma plan gehad van repliek te dienen, is de verdediger hem daarbij te gemoet gekomen en heeft de Advocaat-fiscaal, die allerminst door ijver uitblonk, [1] ten slotte van repliek afgezien. Den 12[en] Juni 1743 eindelijk lezen wij: «Parthyen dienen wederzijds van inventaris der stucken en versoeken regt».

De uitspraak zelf was voor den Kapitein eveneens eene teleurstelling; in plaats toch van hem vrij te spreken, legde de Raad van Justitie hem de straf op van verbanning voor den tijd van vijf en twintig jaren. Waaraan hij werd geoordeeld zich schuldig te hebben gemaakt en op welke gronden de Raad van Justitie hem daaraan schuldig had bevonden, wordt in het vonnis niet gezegd, daar destijds — gelijk hiervoor is opgemerkt — de motiveering van alle vonnissen achterwege bleef. [2]

Appel of reformatie van vonnissen van den Raad van Justitie

[1] In zijn brief aan Bewindhebbers van 10 December 1743 zegt de Raad van Justitie „dat onaangesien alle aangewende devoiren en menigvuldige adhortatiën, mitsgaders selvs schriftelijke ordonnantiën deze zake (n.l. de proceduren van G. G. Valckenier c. s. s.) onder dese en geene pretexten, mitsgaders frivole uijtvlugten door den gewesen pro interim advocaat-fiscaal Mr. Nicolaas Jongsma sodanig slepende gehouden en verder door sijne notoire onwilligheijt om daarmede voort te gaan, verwaarloosd is en dat wij om door de capricen van desen pro interim officier de menschen niet langer tegen alle gebruyken en regtsorder aan onaangesproken te laten, ons hebben moeten aan d'Edele Hooge Regeering deser Landen adresseeren en teffens versoeken dat een ander officier in stede van desen"... enz. (K. A. 8241 A).

Op grond „dat de saaken tusschen gem. Raad en desen (18 Juli 1742) bij haar zelfs verkosenen officier niet meer staan in sodanige termen van goede overeenkomst en harmonie als wel noodig is om de justitie een ongehinderden voortgang te doen hebben" (over de oneenigheden handelen Rs. 16 Oct., 19 Oct., 2 Nov., 9 Nov. en 16 Nov. 1742) wordt bij R. 13 Sept. 1743 Mr. Jongsma, met behoud van zijn rang doch met stilstand van gage, uit zijn ambt ontslagen.

[2] In hun schrijven aan de Regeering te Batavia van 6 Sept. 1745 dienen Heeren Zeventienen niet alleen van antwoord op de verdediging van den Raad van Justitie naar aanleiding van hunne afkeuring van het recht doen de plano, maar geven zij ook duidelijk hun ongenoegen te kennen over de wijze waarop het geding tegen Ni Hoekong is gevoerd; zie Bijl. III.

was voor den gedetineerde [1] uitgesloten, maar de veroordeelde kon een ander middel te baat nemen om het vonnis waardoor hij zich bezwaard achtte, opnieuw in behandeling te doen nemen. Hij kon namelijk «erreur proponeren ende revisie versoecken». Werd hij in revisie ontvangen, dan was hij gehouden aan de Hooge Regeering «adjuncten te versoecken om neffens de voors. Raeden [van Justitie] 't proces te hersien, dewelke hem verleent [werden] tot soodanighen getal, als daer Raeden over de gegevene sententie geseten» hadden. Dat bij aanvraag van revisie een bedrag van tachtig realen van achten moest worden geconsigneerd onder den Secretaris van den Raad zal zijn voorgeschreven om tegen te gaan dat die aanvraag te vaak voorkwam; werd het oorspronkelijke vonnis bevestigd, bij «folle revisie», zoo werd het geconsigneerde bedrag verbeurd verklaard. [2]

«Niettegenstaande er al vrij veel op den Eijsch van den Fiscaal afgedongen was», — gelijk de Raad van Justitie het uitdrukte — vermeende Ni Hoekong met het in zijne zaak geslagen vonnis «beswaard te wesen en dienvolgende te moeten komen in revisie». [3] In zijn verzoekschrift voerde hij aan dat het «erreur» daarin bestond dat hij was beschuldigd van landverraad waarop de doodstraf stond; dat vooral Mr. Jongsma's eigen beschouwingen over de tegen den beklaagde aangevoerde bewijzen «ten eenemalen sonder iets anders den suppliant behoorden te bevrijden van de irrisonaire klagte en inbrenginge van de heeren Officieren»; dat de beklaagde de tortuur had doorstaan en daarom reeds onmiddellijk had mogen worden geabsolveerd van den eisch of wel, ten allerergste genomen, bij provisie onder handtasting ontslagen van zijne detentie; «dat toch het pijnigen swaarder werdende opgenomen als lijfstraff den suppliant notoir onschuldig moest wesen en gevolgelijk niet in eenige mate kon gecondemneert werden tot eenige verdere straffe, hoe veel minder tot sulken geringe punitie die geenszins aan imand landverraad off misdaad tegens de Overigheijt gepleegt hebbende, kon werden opgelegd en dat, als er nog een dubium was, dit kennelijk niet criminelijk strafbaar kon wezen».

---

[1] De officier mocht wel, de gedetineerde niet appelleren. Ned. Ind. Plakaatboek IV, bl. 520 (8 Aug. 1741).

[2] Statuten van Batavia (1642), Ned. Ind. Plakaatboek I, bl. 512.

[3] Brief van den Raad van Justitie aan Bewindhebbers dd. 10 December 1713.

Den 13[en] Augustus 1743 heeft de Raad van Justitie den suppliant in revisie in communi forma geadmitteerd, waarna de Regeering weldra overging tot de benoeming van zeven adjunct-reviseurs. [1]

Ook de verdediger had middelerwijl niet stil gezeten; in een betrekkelijk bondigen eisch, verdeeld in 51 korte artikelen, ontwikkelde hij (1 October 1743) zijne bedenkingen tegen het banvonnis. Zijne felle aanvallen op Mrs. Phillips en Jongsma kunnen wij voorbijgaan en de wapenen waarmede Mr. Cras hunne eischen en conclusies bestrijdt zijn dezelfde welke hij vroeger heeft gehanteerd; alleen een paar opmerkingen treffen wij voor het eerst aan in dit verweer. Zoo wordt aangegeven om welke reden toen Mr. Phillips had geconcludeerd tot verbanning, Ni Hoekong heeft gevraagd *naar China* te mogen gaan: «dat meede ex actis blijkt dat ipso momento den impetrant als van buijten gehoort en verstaan hebbende dat dewyle den imp[t]. als hoofd en capitain der Chineesen geweest en sijne familie als gegoede en aansienelijke onder hunne natie geweest sijnde door vrese van revenge alhier te lande niet met er woon meer soude werden getolereert, heeft antwoordende versogt dat hij met sijn vrouw en kinderen naer China mogte werden versonden». Blijkbaar heeft hij een voorgevoel gehad dat al liep zijn proces gunstig voor hem af, de Regeering hem toch zou verbannen, en dat hij aan een verblijf in China (ook al was hij daar misschien nooit geweest) de voorkeur gaf boven eene verzending naar Ceylon of de Kaap, kan niet verwonderen; in China zou hij vrij zijn, in een établissement der Compagnie daarentegen niet.

Waarschijnlijk om zich te keeren tegen de verdenking dat zijn cliënt met het oog op misdadige plannen had nagelaten de aandacht der Regeering te vestigen op het gevaar gelegen in de toestrooming, gedurende eenige jaren vóór 1740, van Chineesche emigranten, doet de verdediger uitkomen, «dat Zijn HoogEdelheyt Valckenier die 't sedert syne regeringe de magt aan sig behouden heeft omme sooveel Chineesen alhier te lande te permitteeren als met sijn gevoelen overeen quam, *van haar afnemende ende vergende soo veel het hem off de sijne*

[1] R. 25 October 1743 en R. 21 April 1744.

beklaagde, [1] houdende alsoo den imp[t] — hoe seer hij capitain der Chinese natien was en hem voor sijn welgem. Eds. regeeringe altoos de magt en authoriteyt was gegeven om sulx alles door zijn hand te doen gaan teneynde de namen van dezelve op te nemen, aan te teekenen en op te schrijven om was het nood geene boven 't vast getal alhier te permitteren ten sij met speciaal consent van den Gouverneur Generaal in 't besonder off wel van de hoge regering in 't gemeen — buijten alle magt om te konnen nagaan en observeeren hoe considerabel het getal accresseerde».

Zooals van zelf spreekt, komt de verdediger tot de conclusie dat de rechter Ni Hoekong had behooren vrij te spreken; de aanklager heeft immers geen behoorlijk bewijs kunnen bijbrengen; uit niets is aan de Overheid gebleken dat de beklaagde «sig ergens aan soude hebben vergreepen off selfs eenige de minste ongehoorsaamheyt betoont» heeft, terwijl «uyt des gev[e]. producten en vooral uyt die van den rat. off. eyss[r]. alomme eluceert des gev[e]. volkomen onschuld».

Van de veertien rechters welke waren geroepen om het proces tegen Ni Hoekong ten einde te brengen, zullen de zeven adjunct-reviseurs [2] geruimen tijd noodig hebben gehad om zich op de hoogte te stellen van den inhoud van het lijvige dossier, waaraan het zal zijn toe te schrijven dat eerst den 18[en] Mei 1744 de beslissing is gevallen. De uitspraak luidde dat in de sententie in questi geen erreur resideerde en dat den gevangene derhalve zijn eisch en conclusie in cas van revisie werd ontzegd.

Door dit vonnis was het pleit beslist, de laatste kans voor Ni Hoekong verkeken; wanneer de gevangenisdeuren voor hem

[1] Dat durfde Mr. Cras wel zeggen nu Valckenier zelf op de Punt de Robijn gevangen zat en diens aartsvijand Van Imhoff Gouverneur-Generaal was.

„De sabandhar Geursen kreeg van iederen jonk Drie honderd rijksdaalders, als wanneer permitteerde dat de Chineesen zonder geteld te werden als eenlijk voor de leus, aan wal mogten komen". (Interrogatorien 1742. K. A. Aanwinsten 1889) Zulk een jonk had vijf tot zeven honderd personen aan boord.

Servaas Geursen werd tot Oppercoopman bevorderd, tevens aangesteld tot sabandhaar en licentmeester bij R. 30 Nov. 1736, toen G. G. Patras nog aan het bewind was. Wegens zijn overlijden werd bij R. 7 Febr. 1738 Zacheus Stousak tot zijn opvolger aangesteld. Deze behield die functie tot 26 Juli 1741. (Verg. De Haan, Priangan, I, 46).

[2] „Door het vertrek van den Visitateur Generaal de Marre naar Lampong Samanka en de assumtie in Rade van Justitie van den Oppercoopman Van Rhee" moesten twee nieuwe adjunct-reviseurs worden aangesteld (R. 21 April 1744).

zouden opengaan, zou dit het sein wezen dat zijn gedwongen tocht naar een vreemd land een aanvang ging nemen.

Al valt niet na te gaan waaraan en waarom de Kapitein schuldig is bevonden, de hem opgelegde straf wijst uit dat hij niet wegens landverraad is veroordeeld. De tegen hem aangevoerde «presumtien, indicien en bewijsen», zullen zijne rechters te zwakke aanwijzingen hebben gevonden om aan te nemen dat hij met de opstandelingen *buiten* Batavia had geheuld of in verstandhouding had gestaan, en van een complot van de Chineesche ingezetenen *van de hoofdstad*, is gedurende het proces voor den Raad van Justitie in het geheel geen sprake geweest, behalve in den «Eysch ad torturam» en ook daar slechts terloops. Toen de hartstochten waren bekoeld, zal zijn ingezien dat zulk een complot nooit had bestaan en dat het verraad waarvan de Chineesche burgerij was verdacht en beticht, in werkelijkheid niet was gepleegd. Op hen die de «generale massacre», de verdelging van de Chineesche burgerij, hadden uitgelokt of uitgevoerd, moet het besef dat de rechtstreeksche aanleiding tot dien gruwel een verzinsel was geweest, een pijnlijken indruk hebben gemaakt. Dat Ni Hoekong niet opnieuw — en dan in sterkeren graad — is gepijnigd, heeft hij misschien te danken gehad aan de zachtere stemming door dat besef te weeg gebracht. Ook aan den Advocaat-fiscaal Mr. Phillips, die grootendeels de verantwoordelijkheid droeg voor de slachting der Chineezen in de gevangenissen en wien er daarom veel aan moest gelegen zijn de overtuiging te vestigen dat de Chineezen *binnen* de hoofdstad een complot tegen de Compagnie hadden gesmeed, zal het klaar zijn geworden dat de Chineesche burgerij daarvan ten onrechte was beschuldigd. Zou die verandering van zienswijze van invloed zijn geweest op zijn oordeel over Ni Hoekong, met het gevolg dat hij den Kapitein niet langer schuldig hield aan landverraad en de betrekkelijk zachte straf van verbanning tegen hem heeft geëischt?

Waarschijnlijk heeft de rechter aangenomen dat de «bewijsen en indicien» tegen Ni Hoekong door zijne tortuur niet waren «geëlideerd» en daarom, ofschoon hij niet schuldig stond aan het misdrijf dat hem was ten laste gelegd, in plaats van hem vrij te spreken, hem een extra-ordinaire straf opgelegd. Was die «correctie» onverdiend?

Zoowel in de commissie (akte van aanstelling) die aan de onmiddellijke voorgangers van Ni Hoekong als in die welke aan latere Kapiteins is uitgereikt, wordt gezegd dat zij zijn aangesteld tot «Capitain, opperhoofd en voorspraake der Chinese natie en ingesetenen *te deser stede*», zoodat mag worden aangenomen dat deze formule ook voorkwam in de — niet aangetroffen — commissie van Ni Hoekong zelf.[1] Krachtens zijne aanstelling had alzoo een Kapitein «magt en gezag» over de Chineesche burgerij ter hoofdplaats, maar niet over zijne landgenooten buiten Batavia. Om macht en gezag te kunnen uitoefenen over de Chineezen in de Ommelanden, zou hij ook de beschikking moeten hebben gehad over de daarvoor noodige middelen en uit niets blijkt dat die aan de Kapiteins of aan de Luitenants zijn gegeven.

In het midden der achttiende eeuw waren de Ommelanden van Batavia zelfs voor de Regeering een vrij wel onbekend land[2] en van een ter hoofdplaats gevestigden Kapitein, aan wien geene bemoeienis met zijne rasgenooten in die streken was opgedragen, kon niet worden gevergd dat hij zich van hun doen en laten op de hoogte zou houden. Wel zullen de daar wonende Chineezen zich soms met klachten hebben gewend tot den Kapitein of de Luitenants (wier aantal in 1729 op zes was gebracht), maar bij de toenmalige gebrekkige middelen van verkeer, zal de «voorspraake» van die Hoofden alleen zijn ingeroepen wanneer zeer ernstige grieven vielen in te brengen. Zoo zou zich laten verklagen dat Kapitein Ni Hoekong wel afwist van het «hevig doleeren» over het optreden van den Commissaris over den inlander maar dat hij, evenmin als de Luitenants, kennis droeg van hetgeen er, als gevolg van de maatregelen der Regeering, onder de Chineezen in de Ommelanden gaande was.

Ni Hoekong was evenwel niet alleen Kapitein, hij was tevens eigenaar van landerijen in die Ommelanden. Al had hij de daarop gedreven suikermolens verhuurd en daarvan «sedert niet de maniantie gehad», daaruit volgt geenszins dat hij zich verder

[1] In Bijlage I *b* wordt ook alleen gesproken van „een Capitain over de Chineese natie *te deeser stede*".

[2] „Zoo weinig kende men toen nog dit eiland, dat zelfs de omstreken der hoofdstad, op twee uur afstands, tot de *terra incognita* behoorden". W. R van Hoëvell, Batavia in 1740, Tijdschr v. N. I, 3e Jaarg. 1e deel, bl. 466 (noot).

niet zou hebben bekommerd om hetgeen op die landerijen voorviel, dat hij niet door vertrouwelingen zou hebben laten nagaan hoe de huurovereenkomsten werden nageleefd en dat hij met de huurders geene betrekkingen zou hebben onderhouden. Al heeft hij het misschien anders gewenscht, de stemming onder de bevolking van de suikermolens en van de overige Chineezen op en in de buurt van zijne landerijen, hunne samenkomsten en besprekingen kunnen, naar wij meenen, niet voor hem verborgen zijn gebleven en hij moet hebben ingezien dat daaruit rustverstoring zou kunnen voortkomen. Zoo heeft blijkbaar ook de mede-gedetineerde Luitenant Tan Tionqua er over gedacht. Bij zijn verhoor (15 October 1740) gaf deze op de vraag: «off den Capⁿ Chinˢ Ni Hoekong niet mede schuldig is aan de voorsz oproeren», het antwoord: «sijnes wetens niet, dog dat hij praesumeert dat hij notoir schuldig is omdat hij seer veel suikermolens heeft die hij verhuurt en dus occasie om te horen en te moeten weeten wat er ommeging».[1]

Kan nu, omdat hij de Regeering niet in kennis stelde van hetgeen hem ter oore moet zijn gekomen en in hare vergadering van 26 September 1740 betuigde «van deze affaire onwustig te wezen», aan den Kapitein worden nagegeven dat hij «het spel met goede oogen heeft aangezien»? Die gevolgtrekking houden wij voor onjuist.

Toen eenige tientallen jaren geleden de werking van geheime genootschappen onder de Chineezen in Deli aanleiding gaf tot rustverstoringen en misdrijven, zijn ook van de Hoofden geene

[1] Er is geen reden Tan Tionqua van animositeit te verdenken. Bij zijn verhoor (15 October 1740) gaf hij op de vraag „of in die woorden [van het Chineesche biljet] niet quaeds ligt", het antwoord: „zegt 't geschrift in sig zelfs quaad te zijn, *dog daervan niet volkomenlijk te kunnen oordeelen omdat niet weet wat er voor of agter geschreven is geweest.*"

Hij verklaarde ook nog te hebben gehoord „dat de Chineezen briefjes hebbende of niet, alegter door het volk van den Commissaris gevleugelt weggebragt en hunne goederen gerooft wierden, dat deselve daarop vergadert zijn op de landerijen van Khouw Tjintseeng [een der Luitenants] Ni Sipko en den Coopman Simong, met voornemen ingevalle wederom volk kwam om haer op te vatten, sij heden resistentie souden gebruijken".

Tan Tionqua, wiens vader Tanboeco van 1707—1719 Kapitein te Batavia was geweest, werd tot luitenant benoemd bij R. 28 December 1725. In de Crimineele Rolle 1740—1741 wordt op 21 December 1741 aangeteekend „De Cipier van 's Comp. boeijen Andries Retting maakt bekend dat de gedetineerde oud-luijtenant der Chinese natie Tantionqua op den negentienden dezer is komen te overlijden".

bruikbare inlichtingen ingekomen en eerst toen langs anderen weg gegevens waren verkregen, op grond waarvan kon worden overgegaan tot maatregelen, welke aan de woelingen en aan den invloed der geheime genootschappen aldaar voor goed een einde hebben gemaakt, is de juistheid van die gegevens door die Hoofden erkend, de doelmatigheid van de overwogen maatregelen door hen beaamd. Toch was de trouw dier Hoofden onverdacht en zij hadden — vooral als deelhebbers in 's lands pachten — groote belangen, welke gevaar liepen door verstoring van de rust en afneming van de veiligheid, te worden geschaad.

Veelal zijn Chineesche Hoofden er afkeerig van zich de verantwoordelijkheid te zien toeschrijven voor handelingen welke op hunne inlichtingen zijn gevolgd en nadeel hebben berokkend aan of de ontstemming hebben gewekt van personen die zij, als Chineezen, om de eene of andere reden hebben te ontzien. In de onzekerheid omtrent de gevolgen hunner uitlatingen; met de kans voor oogen dat tot harde en onbillijke maatregelen zal worden overgegaan; in de overtuiging dat hunne bemoeienis door vele stam- of rasgenooten euvel zal worden geduid, kunnen zij er moeilijk toe besluiten hunne afzijdige houding prijs te geven. In zijne hoedanigheid van Kapitein behoefde Ni Hoekong niet te weten dat in de Ommelanden van Batavia iets broeide; de berichten daarover welke tot hem kwamen, zullen zijn aangebracht door vertrouwelingen die nooit tegen hem zouden getuigen en op wier stilzwijgendheid hij kon rekenen; de vorm waarin die berichten werden gehuld zal, naar Chineesche gewoonte, zoo zijn geweest dat alleen een ingewijde, een goed verstaander er iets uit kon opmaken, zoodat hij geen gevaar liep door die berichten voor zich te houden. Niet flink genoeg om voor zijne tot verzet geprikkelde landgenooten bij de Regeering in de bres te springen, kan hij zich hebben diets gemaakt dat hij hunne belangen het best diende door lijdelijk te blijven en niet hebben beseft welkè jammerlijke gevolgen deze houding kon hebben voor hen en voor hem zelf.

Ook kan worden verondersteld dat de Kapitein niet geregeld noch volledig op de hoogte is gehouden van hetgeen op zijne landerijen voorviel en dat de daar gevestigde Chineezen hem hebben verrast toen zij van woorden overgingen tot daden. Immers voor Ni Hoekong, die Hoofd zijner natie, een groot negotiant en een vermogend man was, die zich niet over hem aangedaan

onrecht had te beklagen en — voor zooveel bekend — ook tegen de Regeering geene andere grieven had, heeft geen enkele naspeurlijke reden bestaan om een verzet tegen de Compagnie te wenschen, [1] terwijl hij moet hebben begrepen dat wanneer zulk verzet uitging van de Chineezen die op zijne landerijen werkzaam waren, daarvan voor hem slechts nadeel kon ontstaan. Hij kan van meening zijn geweest dat het zoover niet zou komen, hebben verwacht dat de onrust onder zijne landgenooten weldra zou bedaren en geen lust hebben gevoeld om door een ongevraagde openbaring van hetgeen hem was verteld, zich zelf en anderen in ongelegenheid te brengen.[2] Hij heeft evenwel te lang gezwegen en toen anderen hem vóór waren geweest, kon hij zijn figuur alleen trachten te redden door vol te houden dat hij van niets had geweten. Dat hij er niet in is geslaagd die verontschuldiging bij zijne rechters ingang te doen vinden, kan ons niet bevreemden; ook wij zouden die niet aannemelijk hebben geoordeeld.

Het doet vreemd aan dat de Chineesche bode die aan drie Luitenants en evenzoo deze Luitenants die aan den Gouverneur Generaal bericht gaven van hetgeen hun ter oore was gekomen, hun Kapitein zijn voorbijgegaan. Waarom zij zich niet eerst tot hem hebben gewend, is in het duister gebleven en indachtig dat gissen missen doet, zullen wij op deze, ons zonderling voorkomende, handelwijze geene veronderstellingen bouwen.

Over de beschuldiging dat Ni Hoekong kennis moest hebben gedragen van eene aanstaande rebellie, is zijn verdediger heengegleden; daarentegen heeft Mr. Cras met veel nadruk betoogd dat zijn cliënt geen enkele strafschuldige daad had gepleegd.

---

[1] Tenzij men eenige waarde toekent aan hetgeen voorkomt in het „Omstandig verhael": „Dit vervloekt en schelmsch verraad was reets gesmeet door den Chinees Lieutenant Niloco in 't jaar 1734 [vóór 6 Februari 1733 was hij al overleden, zie Bijlage I e hierachter] wanneer hetzelve zijn begin zoude hebben genomen, dog met overlijden van dien Judas vervallen op zijn zoon Nihoekong, Capitain der Chineesen".

De Jonge (IX bl. LII) schijnt aan dit verhaal eenig geloof te hebben gehecht.

[2] If the Chinese are thus guarded when they speak of their own interests, it follows from the universal dread of giving offence that they will be more cautious about speaking of others, when there is a possibility of trouble arising in consequence ..... unless they clearly see in what way they are to be benefited by the result, and protected against the risks, the instinct of reticence will prevail. (Arthur H. Smith, Chinese characteristics, 5th ed., bl. 67).

Evenwel, nièt voor hetgeen Ni Hoekong had bedreven maar voor hetgeen hij had verzuimd, zullen zijne rechters hem eene «extraordinaire straf» hebben opgelegd en onverdiend kunnen wij die «correctie» niet noemen.

Was zij te zwaar? Vooraf dient opgemerkt dat bij 's Raads, in revisie bekrachtigde, sententie de verbeurdverklaring van Ni Hoekong's goederen — door Mr. Phillips aan de gevorderde verbanning en door Mr. Jongsma aan de geëischte doodstraf verbonden — was geweigerd, waardoor aan de uitgesproken verbanning de meest dragelijke vorm was gegeven. Honderd jaren later zou het geding tegen Ni Hoekong waarschijnlijk zijn geëindigd met zijne vrijspraak, waarop dan zijn ontslag als Kapitein zou zijn gevolgd. Als men echter bedenkt hoe lichtvaardig de Indische Regeering in de achttiende eeuw tot den administratieven maatregel van verbanning overging, maakt de eenvoudige «verzending» waartoe Ni Hoekong werd veroordeeld, niet den indruk voor dien tijd eene harde straf te zijn geweest. Dat hij ruim vier jaren heeft moeten doorbrengen in eene Bataviasche gevangenis eer hij die straf onderging, zal zwaarder zijn te dragen geweest.

Na de uitspraak in revisie lag de beslissing over het lot van Ni Hoekong opnieuw bij de Regeering.[1] Vier dagen later al (22 Mei 1744) nam deze het besluit hem «te relegeeren ten eijlande Ceylon»,[2] welke beschikking op verzoek van den veroordeelde werd gewijzigd (16 Juni 1744) zoodat nu Amboina als plaats zijner verbanning werd aangewezen.[3]

Ter hoofdplaats Ambon waren destijds eenige honderden Chineezen onder eigen Hoofden en er was een College van Boedelmeesteren met Chineesche leden; de gewezen Kapitein had het slechter kunnen treffen. Ook kwam hij daar niet in berooiden staat. Gelijk zooeven is gezegd, was de verbeurdverklaring van zijne goederen hem bespaard gebleven[4] en al zullen de

---

[1] Bij hare resolutie van 9 Juli 1734 gelastte de Regeering den Raad van Justitie „om voortaan bij het statueeren van bannissementen binnen de indische gewesten geen bepaling van plaats te maken maar sulx aan het goedvinden deser regeering gedefereert te laten".

[2] Bijlage I c.

[3] Bijlage I *d*.

[4] Had G. G. Valckenier zijn zin gekregen, dan waren „de roerende en

kosten van zijn proces, die hij te betalen had, stellig aanzienlijk zijn geweest, het saldo dat de Secretaris van den Raad van Justitie Gijsbertus Schuylenburg in diens kwaliteit van sequester [1] hem zal hebben uitgekeerd wegens den verkoop zijner bezittingen [2], gevoegd bij de som van zestien duizend rijksdaalders hem toegekend uit de penningen die tijdens de plundering in 1740 in 's Compagnie's Kas waren overgebracht, [3] is door de gerechtskosten niet geheel verslonden.

Wat vooral zal hebben bijgedragen om zijn gedwongen verblijf te Ambon dragelijk te maken, was de aanwezigheid van zijn gezin.

Na de gevangenneming van den Kapitein waren zijne vrouw Lim Oatnio en hare moeder Tsou BoEnio mede in gijzeling gesteld. Beide vrouwen werden eenige maanden later dáaruit ontslagen en overgebracht naar het Chineesche hospitaal. [4] Ruim twee jaren later werd haar »vrije in- en uitgang« toegestaan [5] en kort daarop (Ni Hoekong's schoonmoeder was intusschen

onroerende goederen van de geheele chineese natie die niet anders als rebellige volken aantemerken" waren, eenvoudig door de Regeering verbeurd verklaard, de meerderheid in den Raad van Indië besloot echter dat „sodanige confiscatie van goederen der Chineesen vooralsnog, in een tijd den regter met een ondersoek van saken besig is, niet te passe" kwam. De gelden en goederen van de Chineezen, tijdens de plundering op het Stadhuis gebracht en geborgen, wilde de G.G. eveneens verbeurd verklaren; ook hiertegen verzette zich de meerderheid, zoodat werd besloten dat „deselve evenals alle andere goederen behooren te blijven ter dispositie van den regter". (R. 21 October 1740).

[1] „Goedgevonden hem Secretaris te qualificeeren tot het doen van reecq. bewijs en reliqua aan voorsz. Nihoekong voor sooverre hij secretaris desselfs boedel in qualiteyt van sequester heeft gemanieert". (Crimineele Rolle 2 Juny 1741). Uit een ongeteekend en ongedagteekend rekest van Ni Hoekong aan den Raad van Justitie blijkt dat hij niet tevreden was over de afrekening. Daarbij waren o.a. niet verantwoord 985 picols spiauter, welke blijkens overgelegde kwitantie door het College van Schepenen aan den sequester waren overgedaan. (Kol. Aanwinsten N° 189). Zijne reclame werd in hoofdzaak als juist erkend bij R. 2 Febr. 1745. Over het sequester zijner goederen, zie nog R. 21 Maart 1741.

[2] Uit R. 4 September 1742 blijkt dat de onderkoopman Pieter van de Velde „twee stucken lands, geleegen op Bacassy, voor deesen toegehoord hebbende den geweesen Capitain der Chineezen natie Ni Hoekong nu jongst op de vendutie bij den Raad van Justitie deeses Casteels heeft gekocht". Verg. De Haan, Priangan I, 50.

[3] R. 20 November 1741 (Bijlage I*e*). Verg. De Jonge IX, 310.

[4] Bijlage II *a* en *b*.

[5] Bijlage II*c*.

tot het Christendom overgegaan) kregen zij hare volledige vrijheid van beweging terug. [1]

Met het schip «de Pallas» aanvaardde de gewezen Kapitein den 12[en] Februari 1743 de reis naar het oord zijner verbanning, «met en benevens sodanige sijner nabestaande, item eenige andere van die natie als daartoe versoek hebben gedaan«. [2] De «naamlijst» van Ni Hoekong's reisgezelschap [3] is onvindbaar gebleven; dat Lim Oatnio en zijne kinderen tot zijne medepassagiers hebben behoord, is — op grond van latere berichten — zoo goed als zeker.

Lang heeft Ni Hoekong's verblijf te Ambon niet geduurd: den 25[en] December 1746 overleed hij. [4] Bij zijn testament, 12 Februari 1746 te Ambon gepasseerd, had hij Lim Oatnio benoemd tot zijne eenige erfgename. [5] Aan die weduwe heeft het blijkbaar eenige moeite gekost vergunning te krijgen om Ambon te verlaten; na hare «herhaalde instantiën,» werd haar echter in Mei 1749 toegestaan met hare kinderen en slaven naar Batavia te vertrekken, [6] waar zij nog in 1775 als weduwe van Ni Hoekong in leven was. [7] Te haren opzichte heeft de Regee-

[1] Bijlage II *d*.

[2] Bijlage I *f* en *g*.

[3] De Kapitein der Chineezen te Ambon, Beloikong (als zoodanig 6 Februari 1755 benoemd en met den rang van oud-Capitein R. 24 Maart 1775 ontslagen), diende 2 Juni 1755 een „klagtschrift" in, waarbij hij zich beklaagde „over 23 stux van zijne natie die successive onder deese en geene frivole pretexten tot het Mahometaansche geloof souden weesen overgegaan daar haar doel nogthans strekte so om de betaling van het hoofdgeld der Chineezen te ontgaan als om onder de burgerij te geraecken en dus gelegentheyd te hebben om met meerder vrijheyd onder moorse habit haar slegt levenswijse te kunnen voortsetten .... en *dat een sodanige uijt het vermaagschap van den hier althier gerelegeert geweest sijnde overleeden Capitain der Chineezen natie tot Batavia Nihoekong* zig onder het gevolg van den Koning van Bantam [die naar Ambon was verbannen] was bevindende en bij veele niet anders dan voor een Bantammer wierd erkent". (Missive Gouverneur Amboina dd. 26 Sept. 1755, in Ink. Bat. Brieíboek 1756 (14) fol. 249).

... „den bij den Coning van Bantam onder het gevolg sig onthoudenden Chinees Lintjekong, als daar gants niet dienstig zijnde, te doen apprehendeeren en bij eerste voorkomende gelegenheijd na zijn woonplaats Batavia te versenden met interdictie van hier noijt weder te mogen komen". (R. Amboina 26 September 1755).

[4] Bijlage II *f*.

[5] Bijlage II *l*.

[6] Bijlage II *e* en *f*.

[7] Bijlage II *h*

ring zich doorloopend welwillend betoond; op al hare aangetroffen verzoeken werd gunstig beschikt.[1]

De drie kinderen welke zij had op het oogenblik toen haar man in October 1740 in hechtenis werd gesteld en van wie het oudste niet lang vóór 1729 kan zijn geboren, waren bij Ni Hoekong's overlijden nog minderjarig, hetgeen aan het College van Boedelmeesteren te Ambon den plicht oplegde te waken dat hun aandeel in de vaderlijke nalatenschap onaangetast bleef; misschien heeft dit College zelfs aanleiding gevonden om de geheele nalatenschap in beheer te nemen, al kan ook eene andere verklaring worden gevonden voor de overmaking van geld aan Lim Oatnio, tien jaren na het overlijden van haren echtgenoot.[2]

Twee dochters van Ni Hoekong vinden wij kort na haar terugkeer te Batavia getrouwd, Tjoknio met Tan Tjongo en T(i)ongnio met Lim Soenkong.[3]

Niet slechts van één zoon, maar daarentegen van drie zoons van Ni Hoekong wordt melding gemaakt na zijn dood. Het is mogelijk dat Lim Oatnio tusschen 22 Aug. 1742 en 25 December 1746 nog twee kinderen heeft ter wereld gebracht, maar ook kunnen twee van die zoons zijn geboren uit bijvrouwen of slavinnen. Volgens Chineesche opvattingen is de hoofdvrouw de legale moeder van alle kinderen van haren echtgenoot, zoodat uit Lim Oatnio's verklaring dat zij «door banden der natuur gebonden» was aan den voortvluchtigen pachter Hangtjong[4] en uit het feit dat zij zich zijn moeder noemt, nog niet kan worden opgemaakt dat hij uit haar is geboren. Trouwens, dit staat evenmin vast van de vier andere kinderen.

Hamboen of Hambong zal de oudste van die zoons zijn geweest In 1749 was hij eigenaar van eene chialoup, waarmede hij tusschen Ambon en Batavia voer en waarvan zijne moeder zal hebben gebruik gemaakt om naar de hoofdplaats terug te keeren. Toen al kan hij gehuwd zijn geweest met Que Tjoknio, dochter van den Kapitein der Chineezen te Ambon, Que Iko.[5]

Waardoor Hanleeng, eene andere zoon van Ni Hoekong, zich de ongenade der Hooge Regeering heeft op den hals gehaald, is niet gebleken; de behandeling welke hij van haar heeft ondervonden,

[1] Bijlage II *h—l*.
[2] Bijlage II *g*.
[3] Bijlage II *m* en *n*.
[4] Bijlage II *k*
[5] Bijlage II *e* en *f*.

maakt een onaangenamen indruk. *Op zijn versoek* werd hem in 1762 toegestaan «om tot het afhalen der gebeentens van zijnen vader na Ambon te mogen vertrekken en deselve met een Comp. bodem onder betaling van het transportgeld herwaarts te mogen overbrengen». [1] Dat zij vergunning tot dit «springtogtje» had gegeven, berichtte de Regeering naar Ambon in een geheim schrijven, met de onverklaarbare bijvoeging: «met dese intentie egter om hem door UEd. te doen verblijven in die provintie, zonder te laten retourneeren, en op zijn gedrag te nemen nauw reguard, wes wij de volbrengingh onser resolutie UE aanbevelen». [2] Op dit schrijven schijnt nog eene «gerespecteerde ordre» te zijn gevolgd, welke inhield dat Ni Hanleeng nergens naar toe mocht en ad vitam in het gouvernement der Molukken blijven moest. [3] Zijne verdere lotgevallen zijn ons onbekend gebleven en evenmin zijn wij in staat te zeggen of Ni Hoekong's gebeente werkelijk naar Batavia is overgebracht, zooals, naar de Chronologische Geschiedenis van Batavia, beweert, in 1775 zou hebben plaats gehad. [4]

Aan «de Chinese revolte» moet eene groote beteekenis worden toegekend. Zij heeft de verwoesting en ontvolking van Batavia's omstreken tot rechtstreeksch gevolg gehad en zij is de naaste aanleiding geweest tot «de generale massacre», welke aan

[1] Bijlage II *o*.

[2] Bijlage II *p* en *q*.

[3] Bijlage II *r*.

[4] „Intusschen was ten tijde van het oproer der Chineezen, de oude Kapitein Ni-Hoo Kong naar Amboina verbannen en aldaar gestorven; zijne doodkist werd in dit jaar [1775] te Batavia gebragt, waar zijne vrienden het lijk wilden begraven met al de eerbewijzen aan zijnen vorigen rang verschuldigd. De Gouverneur wilde dit echter niet toelaten, omdat de Kapitein als een misdadiger en banneling gestorven was, waarop al de toebereidselen tot een kostbare en luisterrijke begravenis gestankt werden. Zijn lijk werd als dat van een arm man in het wester-kerkhof ter aarde besteld". (Tijdschr. v. N. I. 3e Jaarg. (1840), II, bl. 98).

Te vergeefs is in de Resoluties van G.G. en R.R. en de Ambonsche papieren in het Rijksarchief gezocht naar een bericht dat dit verhaal bevestigt; op zich zelf klinkt het heel waarschijnlijk.

Waar het Chineesche „wester-kerkhof" lag, is den Landsarchivaris Dr. F. de Haan niet bekend. Volgens eene aanteekening in het Chineesche handschrift waarvan wordt gesproken in Notulen Bat. Gen. September 1909, bl. 106, VIIIc, zou de Westerbegraafplaats zijn ingericht op den grooten Poet-gang-saan (Pasanggrahan?), groentetuin, voor dat doel aangekocht. — Zie ook R. 4 Januari 1726.

tallooze Chineezen der hoofdstad het leven heeft gekost, waarbij de eigendommen dier ingezetenen zijn geroofd of in de asch gelegd, waardoor handel, nering en bedrijf zijn verlamd en ten gevolge waarvan hooge overheidspersonen ambt, vrijheid en goeden naam hebben verloren; bovendien heeft die revolte geleid tot eene ernstige beroering in een ander deel van Java, welke eene langdurige krachtsinspanning van de Compagnie heeft gevorderd en eene versterking van hare machtspositie tot uitkomst heeft gehad.

Bij die gebeurtenissen vergeleken, is het geding tegen Kapitein Ni Hoekong een onbelangrijk tusschenspel geweest. Door dit proces is echter — wel niet rechtstreeks, maar toch volkomen duidelijk — aan het licht gekomen dat geen enkel bewijs is kunnen worden aangevoerd voor de gegrondheid der bewering dat de Chineesche burgerij van Batavia in 1740 zich zou hebben schuldig gemaakt aan eenig verraad, aan een complot tegen de Compagnie. Hierop de aandacht te vestigen was misschien ook thans nog niet geheel overbodig.

Wat Ni Hoekong en zijn gezin na «de massacre» is wedervaren, hebben wij uit de hier te lande beschikbare bronnen voor een goed deel kunnen bekend stellen en bij een onderzoek in de archieven der plaatsen waar hij heeft geleefd en geleden, zullen misschien nieuwe bijzonderheden te voorschijn komen. Voor een oordeel over hem als Kapitein, doen de processtukken voldoende gegevens aan de hand. Hij is niet berekend geweest voor de taak om in omstandigheden als zich in 1740 voordeden, de plichten van zijn ambt trouw te vervullen en op te komen voor de belangen zijner landgenooten. In gewone tijden had Ni Hoekong misschien een geschikt Hoofd zijner natie kunnen zijn, het lot heeft gewild dat hij Kapitein te Batavia was toen een zwak man in die betrekking niet deugde. Zwaar heeft hij voor zijne ongeschiktheid geboet en de vermaardheid welke hij boven andere Kapiteins verkreeg, heeft hij duur betaald.

Hoe de Chineesche gemeente van 1740 over haren Kapitein heeft gedacht, is niet bekend. Mag hare stemming worden opgemaakt uit de voorstelling van zijn gedrag in lateren tijd van Chineesche zijde gegeven, [1] dan is het oordeel van zijne

[1] Verg. Chronologische geschiedenis van Batavia (Tijdschr. v. N. I. 3e Jaarg. 1840, II, bl. 56).

tijdgenooten niet gunstig geweest. In het oog van een rechtgeaard Chinees is een armelijke begrafenis van iemand van Ni Hoekong's maatschappelijke positie eene afgrijselijke bezoeking en dat de gewezen Kapitein eerst als banneling in een vreemd land en later in alle stilte te Batavia werd ter aarde besteld, is beschouwd als eene rechtvaardige vergelding, niet voor hetgeen hij tot schade van zijne landgenooten heeft gedaan, maar voor hetgeen tot hun verderf door hem is nagelaten. [1]

Beklagenswaardig moge het lot van Ni Hoekong zijn geweest, veel onheil had hij kunnen afwenden en door eigen tekortkoming is hij gevallen.

---

[1] Vorg. het Chineesche handschrift, bedoeld in Not. Bat. Gen. Sept. 1909, bl. 106, VIII c.

Bijlage I.

a. R. 6 Februari 1733.

Nog is op de propositie van den Heer Gouverneur Generaal verstaan in stede van den overleden Lieutenant der Chineese natie Ni Locqua weder te laten optreden zijnen oudsten zoon den oud boedelmeester Ni Hoekong.

b. R. 11 September 1736.

Voorts op de propositie van den heere Gouverneur Generaal gedelibereert zijnde over de verkiesinge van een Capitain over de Chineese natie te deser steede in plaatse van Que Tsoenko die over eenigen tijd overleden is, so wierd uijt aanmerckinge dat denselve buijten de verdere vereijscht werdende qualiteijten ook wel dient te weesen een man van middelen, na overweginge van het nodige, goetgevonden en verstaan daartoe uijt degeene die hun persoon en dienst hebben aangeboden te verkiesen en aan te stellen den luijtenant Nihoekong.

c. R. 22 Mei 1744.

Bij een ingekomen sententie in cas van revisie den 18 deser in der sake van den gewesen Capitain der Chineesen alhier Niehoekongh geslagen, deze Regeering te voren gekomen zijnde de daarbij gedane verklaring dat in de sententie in questi bij den Raad van Justitie deses Casteels op den 6 Aug. des jongstverweken jares 1743 gevelt, geen erreur resideerde, zoo wierd bij meerderheijt van stemmen verstaen gem. Niehoekong, die bij laastgeciteerde sententie werd gecondemneert den tijd van 25 jaren gebannen te werden ter plaatse daar het dese Regeering mogte komen goed te vinden, ingevolge van dien te relegeeren ten eijlande Ceylon.

d. R. 16 Juni 1744.

Den gewesen Capitain der Chineesen alhier Niehoekongh ter resolutie van den 22 Maij j^ıleeden, op het gewijsde bij den Raad van Justitie deses Casteels bij sententie van den 6 Augustus des jaars 1743, ten eijlande Ceylon gerelegeert voor den tijd van vijffentwintig jaren, bij request verzoek gedaan hebbende dat hij in Amboina in plaatse van ter voorschr. eijland mogte werden verbannen, zoo wierd goedgevonden en verstaan zulx te accordeeren.

e. R. 20 November 1744.

Door den gewesen Capitain der Chineesen alhier Niehoekong bij requeste versoek sijnde gedaan dat aan hem mogte werden gerembourseert sodanige pen^e als ten dage der rebellie van de Chineese natie in den Jaare 1740, uijt sijne woning op het Stadhuijs

en van daar vervolgens in 's Comp[s] Cassa is overgebragt, invoegen daar van werd vermaan gedaan ten opsigte van het eerste lid bij vier door hem overgelegde notariale attestatien, door den Waterfiscaal Mr. Jan Hendrik van Panhuijs, den gewesen baillieuw Pieter Boockesteijn, den onderkoopman Christiaan Willem Meij en de subsistuijten Jan Clement en Albert Steensma verleent, mitsgaders ten aansien van het laatste bij resolutie deser tafel van den 21[en] December 1740, en hier op in aanmerkinge genomen sijnde dat bij ged[e] attestatie ten minsten werd gesprooken van sestien off zeventhien duijsend rd[s]., die uijt sijne woning invoegen voorn[t] sijn geborgen, en onder het geheele montant der in Cassa overgebrachte Penn[e] van rds $21596\frac{5}{48}$ [1] begreepen moeten sijn, alschoon men door versuijm van aantekeninge op den inventaris niet bepaaldelijk seggen kan, hoe veel het nette bedrage sijner penn[e] is, en dat er selfs geen kleijne blijken sijn van een vrij grooter somma die ten dage der plunderinge van contanten in sijn huijs is geweest, wel op 130000 rds begroot word, en waar van alleen dit wijnige te regt gekoomen is, soo heeft de vergaderinge eenpaarig geen swarigheijd gemaakt te concescendeeren in de afgave van Sesthien Duysent rd[s] als het minste sijnde dat men gissen kan hem onder het voorsz. montant van f $21596\frac{5}{48}$ te competeeren en dierhalven verstaan deselve aan hem terug te laten geeven.

f. Brief van Batavia naar Ambon 30 Dec. 1744.

Nog dient ter Uwer naricht dat met het schip . . . . .[2] tot UEd overgaat den alhier gewesen Capitain der Chineesen Ni Hoekong met en benevens sodanige sijner nabestaande, item eenige andere van die natie als daartoe versoek hebben gedaan en op een nevensgaande naamlijst bekent staan, sullen de gemelte Ni hoekong ten Uwen gouvernemente gerelegeert blijven na den inhoude van het nevensgaande extract uijt onse resolutien van den 16 Julij [3] j[o] leden.

g. Brief van Gouverneur en Raden van Ambon 25 Junij 1745.

. . . . . Nog is met dien bodem [4] onder de verdere passagiers volgens notitie, alhier g'arriveerd den gerelegeerden Chinees Nihoekong met zijn huijsgesin om alhier te domicilieeren.

(Ink. Bat. Briefboek. Ambon 1746).

[1] Zie De Jonge IX, 310, Brief G.G. Valckenier aan Bewindhebbers 31 Oct. 1740 zoomede R. 1 Sept. 1741, waar staat vermeld dat de Secretaris van den Raad v. Justitie Mr. Nicolaas Jongsma in 's Comp. cassa heeft voldaan rds. 20921.46.

[2] De naam kon toen nog niet worden ingevuld. Zie R. 2 Febr. 1745.

[3] Ten rechte: Junij.

[4] Dit was „de Pallas" die op 12 Februari 1745 van Batavia naar Ambon vertrok.

Bijlage II.

Raad van Justitie. 30 Januari 1741.

a. Door de Heer Mr. Cornelis Phillips, advocaat fiscaal van India op heden in Raden zijnde g'exhibeert twee declaratien beijde in dato 21 October a° pass' voor heeren Commissarissen uijt deselve Rade ter requisitie van sijn E. verleend bij Lim Oatnio van Batavia, wijff van den gewesen Cap^n der Chineesen Ni Hoekong en Tsouw BoEnio, wijff van den overleden Luijtenant dier natie Lim Tsoenko, mitsg' behoorlijk gerecolleert en teffens verklaard tegens deselve persoonen geen actie te hebben, dierhalven hun largatie te stellen aan het oordeel van desen Rade, zoo is nadat de voorsz stukken met aandagt waren geresumeert en geleth was op het voorm. gedaane declaratoir van den heer advocaat fiscaal bij desen Raade verstaan sig met hetzelve te conformeeren ende mitsdien gen. Lim Oatnio en Tsouw BoEnio uijt hunne gijseling te largeeren mits betalende de costen.

Raad van Justitie. 30 Januari 1741.

b. Door de Heer Mr. Cornelis Phillips, advocaat fiscaal van India op heeden in Rade zijnde gedeclareert geen actie ten opsigte der gegijseldens Lim Oatnio van Batavia, wijff van den geweesen Capitain der Chineesen Ni Hoekong en Tsouw BoEnio, wijff van den overleden luijtenant dier natie Lim Tsoenko te hebben en derhalve hun largatie te stellen aan het oordeel van desen Raade, soo is nadat op het voormelde gedaane declaratoir van den heer advocaat fiscaal gelet en verstaan was gemelde Lim Oatnio en Tsouw BoEnio uijt hunne gijseling wel te largeeren mits betalende de costen, egter niettemin goedgevonden om de omstandigheden van tijden haere persoonen zoo lang aan te houden dat tijd en wijlen door haar hoogEdelens omtrent haar lieden nader dispositie zal wesen genomen.

c. Op het verzoek van Limpoatnio, vrouw van Nihoekong, om uit het Chineesche hospitaal, „alwaar sij met goedvinden deezer regeering is geplaast" ontslagen te worden of wel permissie te ontvangen om daar vrijelijk dagelijks te mogen in- en uitgaan, wordt besloten het ontslag te ontzeggen, doch den vrijen in- en uitgang toe te staan (R. 19 Juni 1742).

In dit hospitaal waren ook onder dak gebracht „de ouderlooze Chineese kinderen die sig hier en daar bevonden". (R. 29 Nov. 1740).

d. „De tot het Christendom overgegane Chineeze vrouw Siauw BoEnio althans genaamt Regina Jansz en haar dogter Lim Watnio wijff van den gedetineerden Cap^n der Chineezen Ni Hoekong"

doen verzoek om uit het Chineesche hospitaal ontslagen te worden en dat de eerstgemelde permissie mag ontvangen om onder de Christenen te gaan en dat de andere bij haar zwagerin, de weduwe van den oud-boedelmeester Ni Goankong mag wonen. Goedgevonden dat verzoek in te willigen (R. 6 November 1742).

Uit R. 26 Februari 1743 blijkt dat het College van Boedelmeesteren van de schoonmoeder en de echtgenoote van Ni Hoekong de voldoening vorderde „van hetgeen sij nevens derzelver kinderen en lijfeijgenen in 't Chinees hospitaal verteert" hadden; de vrouwen verzochten „om haar behoeftigen staat van die betaling [te] mogen blijven gereleveert" maar op bekomen advies van het College van Boedelmeesteren wordt bij R. 8 Maart 1743 „uijt hoofde die wijven na den inhoud van dit berigt in staat geoordeelt kunnen werden dat bedragen [rds 1265.10] te voldoen en sij geensints in soodanige armoede vervallen sijnde als komen voor te geven, goedgevonden en verstaan dat voorsz bedragen aan het evengem. Collegie te laten vergoeden uijt den boedel van opgem. Nihoekong".

e. Res. Gouverneur en Raden van Amboina.
28 Mei 1749.

Door de wed^e van den in 't jaar 1744 van Batavia na herwaerds gerelegeerden gewesene Capitain der Chineese natie aldaer in name Nihoekong versogt sijnde om mits het overlijden van gedagten haaren man p^r de chialoup van haaren soon Nihanbong dit jaar na Batavia te mogen retourneeren, so is na overweging dat haar HoogEdelhedens bij missive de dato 30 December 1744 en 't extract uijt derselver hoogst gerespecteerde resolutie van den 16 Junij bevoorders eenlijk gewag maken van de relegatie haares mans, so werd verstaan gem. suppl^e haar versoek te accordeeren.

f. Missive Gouverneur en Raden van Amboina aan de
Regeering te Batavia. 23 Juni 1749.

P^r den Chinees.
Niehamboen.

..... mitsgaders dat wij aan Limwatnio, sijnde de moeder van brenger deses en weduwe van den in a° 1744 na herwaerds voor den tijd van 25 jaaren gebannen geweest sijnde en *den 25 December 1746 alhier overleeden Capitain der Chineesen tot Batavia Nihoekong* op haare aan ons gedane herhaalde instantien in hope van Uwer hoog Edelheden gunstige inschikking toegestaan hebben met hare kinderen en slaeven nae costi te vertrekken om sig voortaan aldaar bij de haaren met 'er woon te begeven. (Ink. Bat. Briefboek 1750 deel 13).

De Ambonsche brief van 28 Sept. 1750 (Ink. Bat. Briefboek 1751 fol. 275) wordt eveneens verzonden „P' den Chinees Nihambong". Uit Ink. Bat. Briefboek 1753 (IX) fol. 229 en 248 blijkt dat hij was getrouwd met Que Tjoknio, dochter van den Kapitein te Ambon Que Iko; ook dat hij te Batavia was en verlangde dat zijn vrouw en kind bij hem zouden komen, hetgeen volgens zijn vrouw in strijd was met de bij het huwelijk gemaakte afspraak.

g. Ink. Bat. Briefboek 1757, deel 17, fol. 182.

Amboina 26 September 1756.

[Onder de op wissel zonder agio geaccepteerde bedragen, wordt vermeld:]

„door evengem. onderk. en secret^{s} van politie Daniel Lacaze om aan Limwadnio, wed^{e} van den chin^{s} Niehoekong tot Batavia weder uijtgekeert te werden". . . . . 490.45 rds f 1178.5.

h R. 6 Juni 1775.

Op een request van de Chineese vrouw Lim Watnio weduwe van den Capiteijn dier natie Ni Hoekong is goedgevonden en verstaan haar permissie te verleenen om met het regt van gebruik te mogen verkopen hare twee suikermolens genaamd Tjicocol,[1] mits daarvan alvorens kennis gevende aan het Collegie van Heemraden der Bataviasche Ommelanden.

i. R. 29 Juni 1764.

Op 't request van den Chinees Lim Sonkong verzoekende dat twee op zijne schoonmoeder's [Lim Watnio] land Tji-kokol staande suiker-molens die toebehoord hebbende aan den overleedenen Chineesen Luitenant Lim Theko en welker verplaatsing naar Pondok Seloet in 1761 bij deeze Regeering is geaccordeert, op 't eerstgemelde land nog twee of drie jaaren mogten blijven staan, Is goedgevonden en verstaan 't zelve bij deezen te permitteeren voor drie jaaren ingaande met den eersten Julij aanstaande en eindigende met den 30 Junij 1767 en door het Collegie van Heemraden te laten zorgen dat voormelde molens in welker steeden reeds volgens de concessie twee andere op Pondok Seloet opgeregt sijn, na expiratie van voorschreven termijn worden afgebrooken, vermits derzelver continuatie enkel gepermitteerd word om den crediteuren van den met schulden overlaaden boedel van den overleedenen Luitenant Lim Theeko eenigermaate te gemoed te komen.

[1] Vergelijk De Haan, Priangan IV, 100.

j. R. 3 April 1767.

Gelezen zijnde een ampel smeekschrift van de Chinesche vrouw Lim Watnio, weduwe van den voormaligen Kapitein dier natie Ni Hoekong, hoofdzakelijk vervattende dat contrarie het g'arresteerde op den 3 der laatstverweken maand Februarij, de twee suikermolens op haar land Tjikokol mogten blijven staan, wijl zij buiten des niet alleen ten eenemaal geruineerd zoude wezen maar dat zij ook dezelve gekogt hebbende nadat volgens resolutie deezer Regering van den 11 October 1761 de verplaatsing aan een der vorige eigenaars vergunt was, men haar mits het toenmaals gebrek aan suiker bij haare koope genoegzaam verzekerd heeft dat dezelve wel zoude kunnen blijven staan tot zij dezelve uit de winsten betaald hadde en dat zulks ook vermoedelijk effect zoude gesorteerd hebben bij het op den 24 Juni 1764 verkregen termijn van drie jaaren, indien geen onvoorziene toevallen de zuikermolens een zeer zwaar nadeel hadden aangebragt principaal door den nietswaardigen vertier van sijroop, Zoo is uit consideratie van 't door de suppliante geallegueerde en dat buiten het de Comp. om 't even is of er 1 à 2 moolens in 't Jaccatrase min of meer zijn, als nu niet meer dan haare benodigdheid aan suiker accepterende, het ook meer dan waarschijnlijk zij dat er binnen korte verscheide moolens met malen zullen moeten ophouden zoo wegens gebrek aan hout als voornamelijk door 't verval van 't credit, in voegen er zeer apparent over een jaar geen 70 meer aan de gang zullen weezen en dus de tijd wel eens kan gebooren werden dat men eer tragten zoude om wel geplaatste moolens door alle mogelijke faveurs te houden, als om in cas subject te sterk aan te dringen op d'uitvoering van 't voormelde arrest van den 3 Febr. pass°, overzulks met alteratie van 't zelve bij de meerderheid goedgevonden en verstaan de voorsz chinesche weduwe Lim Watnio altans te vergunnen om volkomen gebruik te blijven maken van de twee suikermoolens op haar land Tjikokol staande, en daar van aan 't Collegie van Heemraden der Bataviasche Ommelanden bij extract notul kennisse te geven.

k. R. 22 Juli 1768.

Ingediend zijnde een smeekschrift van Lim Watnio, moeder van den pagter der herbergen in 't verleden jaar de chinees Ni Hangtjong behelzende dat desen door een samenloop van fataliteiten de pagtpenningen voor de maanden November en December tot: rds 610 niet hebbende kunnen opbrengen, zich op de vlugt begeeven heeft uit bedugting over de straf wegens zijn ontebovenkomelijk achterstal;

dat zij suppliante hoezeer door banden der natuur gebonden om hem uit dusdanig bedrukt leven te redden, haar echter ook niet

vermogend vind om dit door kompleete afbetaling te bewerken, maar imploreerde een gunstige kwijtscheldiag voor de helft en om de wederhelft in twee termijnen in gelijke delen te voldoen in A° 1769, 1770. Zoo is, uit aanmerking dat de bewilliging in het verzoek nog het bekwaamste middel schijnt om iets van of voor den g'aufugeerden gew. pagter van de herbergen in 't voorleden jaar te bekomen, goedgevonden en verstaan om met alteratie van het gearresteerde onder ult° December A° pass° voor een maand remis te verleenen en dus rds 305 te laten afschrijven, mitsgaders voor d'andere agterstallige maand uitstel van de betaling te vergunnen tot ult° Aug. 1769 voor de helft of rds 152.24 en voor de wederhelft tot ult° Aug. 1770 aan gedagte de schuld mede op zig genomen hebbende moeder van denzelven met name Lim Watnio, mits zij daarvoor borgen stelle ten genoegen van den Ontvanger Generaal.

l. R. 28 Februari 1769.

Geleezen zijnde een smeekschrift van Lim Watnio, weduwe van den gewezen Capitain der Chineeschen alhier Ni Hoekong, behelzende dat zij, volgens acte van uittersten wille op den 12 Febr. 1746 voor den toenmaligen Secretaris van Politie te Ambon, den onderkoopman Fredrik Gronard en getuigen gepasseerd, was gebleven eenige erfgename en executrice van de nalatenschap; dat door het voor haar droevig noodlot gezegde haaren man met veele zijner natie (in de berugte revolte van 't jaar 1740) overkomen, meest alle zijne papieren zijn te zoek geraakt, waaronder de bewijzen van de vaste goederen welke hem waaren overgebleven....

Zij heeft dientengevolge verzuimd die goederen tijdig op haren naam te laten overschrijven en verzoekt om vrijstelling van de deswege verschuldigde boete, welk verzoek wordt toegestaan.

m. R. 17 December 1751.

Door den Chinees Lim Soenkong, in huwelijk hebbende Ni Tiongnio, dogter en meede erfgename van den in A° 1747 in ballingschap gestorven gewesen Capitain dier natie alhier Ni Hoekong bij requeste verzogt zijnde dat aan hem suppl[t] uijt kragte eener g'exhibeerde speciale procuratie van de gem. vrouw, alhier uijt 's Comp's cassa te voldoen en van Boedelmeesteren in Amboina teruggevordert mogte werden, een somma van drie duijsend rds ofte zoveel door haare moeder Lim Wadnio in dato 20 Junij [1740?] in voldoening van haar legitieme portie uijt haar vaders nalatenschap volgens desselfs testament aan Boedelmeesteren was uijtgekeert, Zo is ten aansien de Comp° met geen reden kan gevergt werden voor den qq[t] suppliant in het verschot te weesen, goedgevonden en

verstaan in desselfs versoek so als het legt niet te condescendeeren maar in steede van dien den Gouverneur en Raad in Amboina aan te schrijven de gelden van gem. Ni Tiongnio onder boedelmeesteren aldaar berustende in 's Comp[s] cassa te doen tellen en daarvan te verleenen een wisselbrief om alhier aan hem qq[a] suppliant ofte ordre voldaan te werden.

Ink. Bat. Brietboek van 1753 bevat nog dit bericht uit Amboina: door het Collegie van Boedelmeesteren alhier aan den Chinees Limsoenkong [te Batavia] als in huwelijk hebbende Nitongnio, te werden ontfangen . . . . ƒ 2841.11

n. Resolutie Gouverneur en Raden van Amboina.
15 Maart 1762.

Gelijk ook aan 't Collegie van Boedelm[ren] van chinese en andere onchristen sterfhuijsen alhier, te laeten overbrengen afschrift van J[o] bij ons ontvangen een extract notule van 't geresolveerde ter vergaedering Haer Hoog Ed[s] in Rade van India den 10 December 1761 [1] in ordre omme ten behoeve zekeren Chinees Tan Tsongo q.q. en als in huwelijk hebbende Ni Tjoknio dogter van alhier overleden voortijds aen de Hoofdplaetse gewesen Capitain dier natie Ni hoekong pr. 's E. Comp's Cassa te remitteren sodaenige somma van 2000 rds. als gem. dat zijn wijff bij haar Eerwaerd[e] boeken, wegens de legitime portie van haer vaders nalatenschap, zoude te voren staan.

onder teffens onse recommandatie p[r] eersten promptelijk daer aen te voldoen, dan wel, daeromtrent eenige redenen van hindernis zijnde, zulks dese Regering ten spoedigsten schriftelijk te suppediteeren.

o. R. 2 November 1762.

Verder door den chinees Ni Han Leeng, zoon van den alhier gewesen dog in Amboina overleden Capitain dier natie Ni Hoekong, permissie versogt werdende om tot het afhalen der gebeentens van zijnen vader na Amboina te mogen vertrekken en dezelve met een Comp. bodem onder betaling van het transportgeld, herw[s]. te mogen overbrengen en navolgens alhier te laten begraven, zoo is verstaan aan denzelven het versogte transport na Amboina toe te staan en daar omtrent het nodige de Ministers al daar aan te schrijven.

p. Secrete brief G. G. en Raden aan Gouverneur en Raden
van Amboina. 10 December 1762.

.... tot narigt van UEd., waar toe ook dient dat men aan den Chinees Ni Han Leengh, zoon van den pro dato aldaar gebannen

[1] Niet aangetroffen.

en overleden geweesen Capitain der Chineesen Ni Hoe Kongh heeft gepermitteerd om na derwaerts te moogen doen een springtogtje, met deese intentie egter, om hem door UE. te doen verblijven in die provintie, zonder te laaten retourneeren, en op zijn gedrag te neemen nauw reguard, wes wij de volbrengingh onser resolutie UE. aanbevelen.

q. Resolutie G en Raden van Amboina.
24 Januari 1763.

..... Gelijk meede in opzichte 't geordonneerde omtrent zekeren ten springtochtje herwaerds gelicentieerden Chinees Ni Han Leeng, zoon van den pro dato alhier gebannen en overleden Capitain dier natie Ni hoekong met intentie om denselven alhier te doen verblijven zonder te laten retourneeren, en op zijn gedrach te neemen nauw reguard, verstaan wierde zulks den officier deser provintie, p^r extract deses, ten naerichte te bevelen.

(Hiervan werd aan de Hooge Regeering kennis gegeven bij schrijven van 25 Mei 1763).

r. Res. 11 Februari 1764. Amboina.

Vervolgens verstaan conform Haar HoogEd^s gerespecteerde ordre op het gedrag van den Chinees Nihamleeng nauwkeurig agt te geeven dewijl hij nergens nae toe mag en ad vitam in dese provintie blijven moet.

Bijlage III.

Missive van Heeren Zeventienen aan de Regeering te Batavia, d.d. 6 September 1745.

De Raad van Justitie heeft het bij hare brief aan ons geschreven en gedateert 10 December 1743 zeer wel begrepen wanneer zij haar imagineert dat wij haar bij onze letteren aan UE. van 16 November 1742 hebben geinsimuleert als of zij door het ombrengen van 41 Chinesen de plano, dat is op maar simpel aanbrengen van een ider zonder gerecolleerde bewijzen, hetgeen wij na onze opinie begrepen te zwemen vrij wat beter na moorden dan na recht te doen, de palen van haar rechtersampt zouden hebben te buijten gegaan; het zou ons veel genoegen hebben gegeven bij aldien wij hadden gezien dat dien Raad zich niet getoont had ten uiterste aangedaan te zijn geweest over het zien van die uiterlijke woorden of periode maar dat zij daardoor bij haar zelfs gekregen had een regret en horreur over de gepleegde zaak zelfs; het lust ons niet met dien Raad in een discussie te treden om de waarheid van ons gezegde in 't brede te betogen; de woorden de plano genomen in dien zin zo als de Raad van Justitie die heeft geinterpreteert en gebruikt, justificeren ons gezegde; echter zullen wij er dit van zeggen: dat het ons ten hoogste verwondert heeft te zien dat de Raad vau Justitie hare ongehoorde behandeling heeft trachten te pallieren met de ordres die zij daartoe van de Hoge Regeering zou hebben gekregen, even en als of die Raad langer onbewust was dat zij niet op en na politiecque ordres maar volgens eed en plicht en als tusschen God en haar conscientie moet recht doen, want vond de Hoge Regeering goed maar de plano recht te laten doen en ider met de dood te willen straffen die met wapenen gevonden wierden, dan moest de Raad van Justitie de executie van die politiecque ordres ook aan de Hoge Regeering hebben overgelaten — die, als wij de papieren eens wilden nazoeken, mogelijk zou uitkomen op de Gouverneur Generaal van dien tijd, behalve dat dien Raad wel wist hoedanig de Hoge Regeering in dien tijd was geconstitueert — maar komen de zaken voor een Hof van Justitie dan vallen er geen politiecque consideratiën, ordres of inzichten te gebruiken maar zich te houden aan het recht en de wetten aldaar gebruikelijk; in hoedanig een constitutie van tijden men ook mag verseren, ten minsten moet er recht worden gedaan, zo men al de gewonelijke train van procedeeren niet houd, op valabele en gerecolleerde bewijzen, en in dien zin meenen wij dat zelfs de woorden leggen waarop de Raad van Justitie als continerende de ordres aan haar door de Hoge Regeering gegeven, zich beroept. Wat heeft men in die tijden noch niet meer andere zaken zien gebeuren daar de Raad van Justitie zich apparentelijk over gebelgt zou houden zo wij die

weder wilde ophalen en verlevendigen! Of dien Raad moest zich verbeelden dat het voor een richterlijke daad te houden is als zij haar maar kan beroepen op de Hoge Regeering, bestaande in een ongehoorde dispotiecque macht en geweld van één persoon, wanneer men iemant [1] tortureert, doch daardoor echter tot geen confessie kunnende werden gebragt, dat men het dan bij provisie daarbij laat berusten om te zien of men noch enige nadere bewijzen zou kunnen machtig worden (zekerlijk om dan weder van nieus aan te tortureren) doch die niet krijgende en de zaak gebragt werdende tot een ordinair proces, een eisch ziet uitbrengen van den Fiscaal ten einde dien gedetineerde van onderen op levendig zou worden geradbraakt, voorts noch levendig zijnde zijn lichaam geopend, het hart daar uit gerukt en tegens het aangezicht geslagen, vervolgens het hoofd met een bijl afgekapt, en de romp in vier quartieren verdeeld, om het hoofd op een staak gezet en de vier quartieren aan vier mikken of halve galgen opgehangen te worden, met confiscatie zijner goederen, — hetgeen dan alles eindelijk bij diffinitieve sententie uitkomt op een bannissement van 25 jaren; doch wij scheiden hiermede van die materie af, niet begerende dat daarover meerder door de Raad van Justitie zal worden geschreven, dewijl wij hetzelve anderzints op een significanter wijze zoude resenteren en al lichtelijk procederen tot de executie van de zelfsstrijd waarinne dien Raad (of liever eenige leden van dien, want wij hebben geenzints van alle hetzelfde gevoelen) zegt gestaan te hebben of zij hare bedieningen, als te teder voor zulke sanglante expressien, niet genoodzaakt waren neder te leggen; en bijaldien iemant van de leden van dien Raad noch bij continuatie, hoewel buiten verwachting, zijn oor te teder mogte vinden voor die expressie, schoon zijn hart bereidwillig en vaardig is geweest om de zaak zelfs uit te voeren, die permitteren wij zich van de executie van die zelfsstrijd te mogen bedienen en naar 't vaderland op te komen.

[1] Klaarblijkelijk wordt Ni Hoekong bedoeld.

DE VERHOUDING TOT DE AANGETROUWDE FAMILIE IN DEN INDISCHEN ARCHIPEL.

DOOR

Dr J. P. KLEIWEG DE ZWAAN.

In het jaar 1876 reeds heeft RICHARD ANDREE [1] gewezen op de in menig opzicht opvallende verhouding en omgang bij vele volken tusschen de schoonouders en hunne schoonkinderen, vooral tusschen schoonmoeder en schoonzoon. Die eigenaardige verhouding openbaart zich vooral door verbodsbepalingen in den onderlingen omgang dezer lieden. Zij zijn verplicht gedurende zekeren tijd elkander zooveel mogelijk te mijden. Overeenkomstige gebruiken en opvattingen te dien opzichte constateerde ANDREE bij stammen in Amerika, Afrika en Australië. Bij bepaalde Kafferstammen mag een man zijn schoonmoeder niet aanzien, hij gaat haar uit den weg en spreekt haar naam niet uit.

Zulke verbodsbepalingen vermeldt ANDREE behalve van verschillende Kafferstammen en eenige Noord-Afrikaansche volken, van de Ranquelas-Indianen der Argentijnsche Pampas en verschillende andere Indianenstammen in Z.-Amerika. De Ranquelas-Indianen brachten ook menschenoffers aan de godheid Gualitschu; in den regel werden oude vrouwen geofferd. Bracht een pater familias aan deze godheid zijne schoonmoeder ten offer, dan geschiedde zulks vooral daarom, omdat men meende, dat deze godheid het bijzonder op prijs stelt in het lichaam van zulke vrouwen verblijf te houden. [2]

Bij andere Indiaansche stammen mag eene moeder jarenlang na het huwelijk harer dochter haar schoonzoon niet aanzien, noch met hem spreken. In Australië heeft ANDREE dergelijke gebruiken geconstateerd o. a. in Victoria en in W.-Australië. Hij

[1] Richard Andree: Die Schwiegermutter. Globus Band 29, 1876.
[2] A. Kahl: Die Ranquelas Indianer. Globus XXV.

wijst er verder op, dat men bij de beoordeeling van zulk eene verrassende overeenkomst van gebruiken bij volken, die ver van elkaar verwijderd leven, zeer voorzichtig moet zijn. ANDREE houdt het voor waarschijnlijk, dat zulke analoge gebruiken niet door het ééne volk aan 't andere behoeven ontleend te zijn, maar spontaan in die verschillende gebieden kunnen ontstaan.

Eene meer uitvoerige studie over dit onderwerp verscheen een twintigtal jaren later van POST.[1] Deze vond overeenkomstige gebruiken te dien opzichte bij vele stammen van Noord-, Centraal- en Zuid-Amerika, verder in Oceanische gebieden, in Australië, op de Fidzji-eilanden, in Mongoolsch-Tartaarsche streken, in den Kaukasus, in Vóór-Indië, China, Afrika en ook nog in sommige streken van Europa, zooals in Montenegro.

Omtrent deze verhouding bij de inlandsche stammen in onze Oost vond ik in genoemde studies zeer weinig vermeld. Wilken[2] doet slechts enkele mededeelingen dienaangaande bij de Dajaks van Sarawak, de Doreh-Papoea's en de Alfoeren van de Minahasa. Het is mij echter gebleken, dat zulke en analoge gebruiken nog bij tal van andere stammen in onze Oost in zwang zijn. Gaan wij dus allereerst na, bij welke zij voorkomen en waaruit zij bestaan.

In Sumatra kunnen wij dan allereerst noemen de Atjehers. Prof. Snouck Hurgronje[3] deelt ons het volgende mede: De eigenaardige verhouding tusschen schoonzoon en schoonouders in Atjeh, die zeker als een rudiment van vroegere maatschappelijke toestanden is te beschouwen, begint reeds met de verloving. Noch de verloofde man zelf noch zijne ouders mogen gedurende den verlovingstijd het huis der ouders van het meisje betreden. Hoogstens kan een sterfgeval aanleiding geven tot eene uitzondering op den regel. Alle verkeer tusschen den schoonzoon en zijn schoonouders geldt, ook voor 't gevolg, als onbetamelijk en beperkt zich tot het onvermijdelijke. Schoonzoon en schoonvader vermijden elkaars tegenwoordigheid als de pest en waar het noodlot hen op dezelfde plaats brengt, wenden zij de blikken van elkander af. Mocht eenig gesprek tusschen

[1] A. H. Post: Ueber die Sitte, nach welcher Verlobte und Ehegatten ihre gegenseitigen Verwandten meiden. Globus, Band LXVII, 1895.

[2] Wilken: Over de primitieve vormen van het huwelijk en den oorsprong van het gezin.

[3] C. Snouck Hurgronje: De Atjehers.

hen onder zulke omstandigheden onvermijdelijk worden, dan geschiedt dit door de welwillende tusschenkomst van een derde, tot wien beiden het woord richten. Oppervlakkig zou men meenen, dat deze toestand onhoudbaar is. Immers de Atjehsche dochter verlaat eigenlijk nooit het ouderlijk huis. Alnaarmate van de gegoedheid der ouders ruimen zij voor iedere getrouwde dochter een deel van hun huis, of voorzien in het gebrek aan plaats door uitbouwing of door het zetten van nieuwe huizen op hetzelfde erf. Wanneer de schoonzoon echter zijn vrouw bezoekt, dan bemerkt hij van hare familie niets, ook al blijft hij maanden, ja jaren achtereen in hetzelfde huis of op hetzelfde erf. Om hun die door de adat streng voorgeschreven discretie te vergemakkelijken, kondigt hij na elke, korte of lange, afwezigheid zijn terugkeer door langdurig en luid kuchen aan, opdat men tijd hebbe, zich uit de voeten te maken en hem met vrouw en kinderen zijne ruimte vrij te laten. In een goed gezin is dat gekuch de eenige hoorbare gedachtenwisseling tusschen de ouders der vrouw en haren man.

In Atjeh slapen de jonggehuwden de eerste zeven nachten steeds onder bewaking van een paar peungandjö's. Intimiteit gedurende die dagen wordt afgekeurd. Den achtsten dag na het huwelijk mag de man zijne jonge vrouw niet bezoeken.

Bij de Gajo's moeten de mpoerah door hun schoonkinderen met bijzonderen eerbied bejegend worden. De mpoerah zijn de eigenlijke schoonouders en ook al hunne mannelijke en vrouwelijke bloedverwanten, die met hen op dezelfde lijn der geslachtslijst staan. Indien eene vrouw van haar mpoerah spreekt, dan duidt zij dezen aan als toeön mpoerahkoe, indien het een man, en inö mpoerahkoe, indien het eene vrouw is; de man kan volstaan met te zeggen mpoerahkoe, maar legt in den toon, waarmee hij dat woord uitspreekt, een zekeren eerbiedigen schroom. Sterker nog komt die eerbied voor de mpoerah uit bij persoonlijke aanraking. De voornaamste dier eerbiedsbetuigingen zijn: een eerbiedige wijze van zitten en langzaam, zachtjes, zonder stemverheffing spreken. De kilö wordt bij de Gajo's door zijne mpoerah met angstvallige beleefdheid bejegend. [1] [2]

[1] Adatrechtbundel VI 1918.

[2] G. A. J. Hazeu: Gajösch-Nederlandsch woordenboek

Bij de Karo-Bataks is het noemen der namen van de schoonouders verboden, alsook die der ouders, ooms, tantes, broers en zusters en vooral van grootouders.

Het spreken van schoonzoon met schoonmoeder en van schoondochter met schoonvader is niet geoorloofd; die verhouding noemt men rĕboe, evenzoo is het rĕboe vuile taal te gebruiken in hunne tegenwoordigheid [1]. Vooral eene schoonmoeder is het verboden den naam van haar schoonzoon te noemen. [2]

Sterft bij de Bataks een gehuwd man, die geen jongere broeders heeft, dan zal, als het om de een of andere reden hoog noodig is, een andere broeder de weduwe huwen. De verhouding tusschen een man en de echtgenoote van zijn jongeren broeder is zeer zonderling. Zij bestaan als 't ware niet voor elkaar. Elkander toespreken is bepaald verboden. Als zij elkander op den weg moeten passeeren, zullen zij zoover doenlijk voor elkaar uitwijken; is uitwijken niet mogelijk, dan blijft de vrouw staan met den rug naar haren schoonbroeder gekeerd. Als de man binnenshuis iets van haar noodig heeft, en er geen persoon in de buurt is, die haar zijn verzoek kan overbrengen, dan zal hij een stijl van het huis of zijn zitmat of iets dergelijks toespreken en b.v. zeggen «zeg, stijl», of «zeg, matje, geef mij wat rijst». Met *zijne* vrouw echter mag de jongere broeder spreken, hij mag zelfs in alle eer en deugd met haar gekheid maken, want als zijn broeder komt te sterven, kan hij haar, zoo hij dat verlangt, huwen. Om bovenstaande reden zal de man de weduwe van zijn jongeren broeder niet licht tot vrouw nemen; jarenlang soms hebben zij elkaar volkomen genegeerd, geen woord hebben zij ooit met elkaar gewisseld. En dan .... ineens in zoo'n intieme verhouding tot elkander te komen, als tusschen echtgenooten dient te bestaan, dat is zelfs een Batak in den regel te machtig. [3]

Volgens von Brenner [4] mag een gehuwde Bataksche man noch met zijn schoonvader noch met zijn zwagers baden. Deze verbodsbepaling is analoog aan die der Romeinen, volgens welke

[1] J. E. Neumann: Kĕmali, Pantang en Rĕboe bij de Karo-Bataks. T. Ind. T. L. en V. K. v. N.-Indië. XLVIII 1906.

[2] J. H. Meerwaldt: Gebruiken der Bataks in het maatschappelijk leven. Mededeelingen vanwege het Ned. Zend. Gen. 1905.

[3] Van Ophuysen: Kijkjes in het huiselijk leven der Bataks. Uitgaven van het Bataksch Instituut N°. 4, 1910.

[4] J. Frh. von Brenner: Besuch bei den Kannibalen Sumatra's.

een schoonvader zich nooit in tegenwoordigheid zijner schoonzoons mag ontkleeden.

In het Centrale Batakland is het onder vier oogen bij elkaar zijn, of met elkaar spreken van schoonzoon en schoonmoeder, schoondochter en schoonvader verboden. [1]

Bij de Heidensche Karo-Bataks was het ook soebang (ongepast) eene pas aangekomen schoondochter terstond allerlei te laten doen, uitgezonderd het maken van franje aan een kleed; ander werk mocht zij niet doen. Het maken van franje aan een kleed beteekent «bijeenbrengen wat gescheiden is». Gelijk nu de losse franje door het ineendraaien één is geworden, zóo zal ook de *tondi* (ziel) van de schoondochter overeenstemmen met die van haar man.

Het is verder soebang, als men, pas getrouwd zijnde, zijn vrouw in het openbaar aanspreekt, daardoor maken ze zich te schande. Als ze al een kind hebben, wordt het niet meer als soebang beschouwd in het openbaar vertrouwelijk met elkaar te zijn

Ook is het soebang, dat een man den naam uitspreekt van zijne echtgenoote, en omgekeerd. Dit geldt voor het geheele leven. Het getuigt van minachting, den naam van de wederhelft te noemen.

Verder mag men den naam niet uitspreken van schoonouders, zwager, schoondochter, van de vrouw van den jongeren en ouderen broeder, dien van den schoonbroeder, alsook van grootouders, vader, moeder, oom (moedersbroeder) en diens vrouw. Zulke personen mogen elkaar ook niet aanspreken en niet samen op reis gaan. Een aangetrouwde zoon mag niet het huis van den vader koopen, want als het huis van den vader aan den behuwdzoon overgaat, is dit zooveel als dat deze «gaat zitten op de eereplaats van den vader». Daar de vader als echtgenoot het huis bewoond heeft, komt het niet te pas, dat zijn schoonzoon deze plaats inneemt. [2]

Van den eerbied, waartoe men tegenover zijn schoonouders verplicht is, getuigt het volgende Bataksch verhaaltje: Er was eens een mooi meisje, welks moeder een eekhoorn was. Toen

[1] Bataksp iegel. Uitgaven van het Bataksch Instituut, N°. 3, 1910.

[2] M. Joustra: Verschillende verbodsbepalingen eertijds bij de Heidensche Bataks der Tobasche landen van kracht.

Bijdr. T. L. en V. K. v. N.-Indië, deel 73, afl. 3—4, 1917.

't meisje getrouwd was, kwam de moeder haar vaak bezoeken. De schoonzoon schaamde zich echter over haar en op zekeren dag sloeg hij zijn schoonmoeder, de eekhoorn, dood en wierp het lijk in de rivier. Spoedig daarop stierf zijn zoon. Later kreeg hij nog eenige dochters, die in 't leven bleven, terwijl de zoons, die nog geboren werden, alle stierven. Teneinde raad ging hij naar den datu, die verklaarde, dat zulks 't gevolg was van het feit, dat hij zijne schoonmoeder niet genoeg eer had bewezen. Hij gaf den raad een eekhoorn te vervaardigen van hout en dit voorwerp met alle eerbewijzen te begraven. Zoo werd gedaan. De jongens, die daarna nog geboren werden, bleven in het leven. [1]

In Simpang Kiri mag men niet huwen met eene zuster van zijne echtgenoote, tenzij laatstgenoemde overleden is, in welk geval een huwelijk met een harer zusters zelfs aanbevelenswaard is. Is de man van zijn vrouw gescheiden, dan is het niet verboden, doch wel afkeurenswaardig, met haar zuster te huwen. Men mag wel trouwen met de descendenten van schoonbroer of zuster. Hetzelfde is geoorloofd aan zijn eigen descendenten. In Simpang Kanan mag de man gedurende het leven zijner vrouw niet huwen met de zusters en de descendenten van de broers en zusters zijner echtgenoote. Na den dood van laatstgenoemde is zulks wel geoorloofd. In Pak-pak behoeft de schoonzoon geen huwelijksgift te betalen, doch is hij verplicht bij de familie zijner vrouw in te wonen.

Gedurende den verlovingstijd mogen in Sim-Sim de verloofden elkaar niet spreken, zoo mogelijk zelfs niet ontmoeten. Ook in Kepas moeten gedurende den verlovingstijd de aanstaande echtelieden elkaar uit kieschheid ontwijken. In Sim-Sim moet de bruigom gedurende de eerste vier dagen van het huwelijk in de balei vertoeven en mag hij zijn vrouw niet ontmoeten. Evenzoo mogen in Simpang Kanan de verloofden elkaar niet ontmoeten en niet met elkaar spreken. De omgang van het meisje met alle overige menschen ondervindt echter geenerlei verandering. Gedurende den verlovingstijd mag de bruigom de woning der bruid alleen in de hoogste noodzakelijkheid bezoeken, b.v. als zich aldaar een sterfgeval voordoet. De bruigom moet dan evenals ieder ander een rouwbezoek brengen, doch hij moet

[1] L. J. Warneck: Die Religion der Batak.

zulks doen onder aanbieding van eenig geschenk. Gedurende het leven van de vrouw mag de man nooit huwen met de zusters en de descendenten van de broers en zusters zijner echtgenoote. Na den dood van laatstgenoemde is zulks echter wel geoorloofd. [1]

Van de Maleiers der Padangsche Bovenlanden wordt ons medegedeeld, dat tusschen de schoonkinderen en hunne schoonmoeder eene eigenaardige etiquette bestaat. Zoo mogen zij b.v. van elkander niet meer spreken dan hoogst noodig is. De Maleier zegt van hen «Mantoeö bakéh binantoe ba' kaseh ka ana'-ana' andjiäng, hati kaseh dikakö' ta boeliäh», d. i. de liefde tusschen schoonouders en schoonkinderen is als die voor jonge honden, inwendig heeft men ze lief, doch ze aanraken mag men niet. Zwagers mogen niet met elkaar gekscheren of op elkanders plaats gaan zitten en wil iemand zijne getrouwde zuster spreken, dan doet hij dit als haar echtgenoot niet thuis is, terwijl hij, om van zijn komst kennis te geven, aan den ingang van het huis eenige malen kucht, teneinde het echtpaar niet te overvallen in het behandelen van zaken, waarmede hij minder noodig heeft. Meisjes op huwbaren leeftijd mogen met haar broers en zwagers niet uit één schotel eten en noch door dezen, noch door hun vader aangehaald worden. [2]

Ook door VAN EERDE [3] vond ik iets vermeld omtrent eigenaardige verbodsbepalingen in den omgang met de aangetrouwde familie bij de Minangkabau-Maleiers. Zoo vindt men bij hen het gebruik, dat de schoonouders van den man dezen niet bij den naam mogen noemen, maar hem aanspreken met «dawan», terwijl hij zijn schoonouders angkü en andei noemt.

Volgens VAN EERDE is het niet duidelijk, wat de reden is van het zonderlinge adatvoorschrift, dat schoonouders hun schoonzoon niet bij den naam mogen noemen; wel mogen zij hem, indien hij kamanakans (neef-zusterskind) heeft, of in het geval hij reeds kinderen bij eene andere vrouw had, aanspreken

[1] W. K. H. Ypes: Nota omtrent Singkel en de Pak-paklanden. Tijdschr. Ind. Taal-, Land- en Volkenk. XLIX 1907.

[2] J. L. van der Toorn: Aanteekeningen uit het familieleven bij den Maleier in de Padangsche Bovenlanden. T. voor Ind. T. L. en Volkenk., deel XXVI 1881.

[3] J. C. van Eerde: Een huwelijk bij de Minangkabausche-Maleiers. T. voor Ind. T. L. en Volkenk., XLIV 1901.

met mama si anŭ of bapa Si Badŭ. Wellicht dat dit verbod op een soort van figuurlijke verwijdering tusschen schoonouders en schoonzoon wijst, want eveneens is het verboden, dat de schoonzoon met zijn martuŏ van hetzelfde bord of blad eet. Men noemt dit schilderachtig dimŭsang ajam, dus als de bunzing met eene kip, welke uitdrukking ook zou wijzen op eene verwijdering of zinnebeeldige vijandschap. VAN EERDE voegt er aan toe, dat het gebruik om den schoonzoon dawan te noemen reeds meer en meer verdwijnt.

Er bestaan verder ook verbodsbepalingen in den omgang van verloofden.

Gedurende den verlovingstijd, die soms tot twee jaar duurt, mogen de jongelieden elkaar niet ontmoeten en zelfs niet toespreken. Na de verloving is de omgang tusschen de beide partijen geheel opgeheven. Reeds dadelijk na de verloving wordt het meisje ingeprent om haren verloofde niet te ontmoeten, of toe te spreken. Zoo ziet men soms een groep kinderen vóór een huis bij de rijstschuren spelen en druk in de weer, doch plotseling loopt een klein meisje weg en klimt de hooge treden van de ladder op, die toegang geeft tot het huis. Het meisje zag dan in de verte een jongetje aankomen, dat door hare familie tot haren echtgenoot is bestemd en zij is malu voor de andere kinderen om hem te ontmoeten.

Gedurende de eerste nacht na het huwelijk houdt eene vrouw bij de jonggehuwden de wacht, zoodat het niet tot intimiteit komt.

Bij de Loeboes in Mandailing duurt de verloving gewoonlijk twee volle jaren. Die jaren zijn voor den huwelijkspretendent een zware proeftijd, daar hij dan voor zijne aanstaande schoonouders allerlei zware diensten moet verrichten. Zelfs na de echtverbintenis legt de adat den jongen man allerlei verplichtingen met betrekking tot den veldbouw ten behoeve van zijn schoonouders op. Daartegenover echter staat, dat de bruidschat zeer laag is. Na de voltrekking van het huwelijk, gaan de jonggehuwden nog niet direct naar hun eigen woning; de adat schrijft uitdrukkelijk voor, dat zij eerst gedurende zeven dagen in afzondering moeten doorbrengen in het huis der ouders van den man, die dan op hun beurt in de woning der jongelui trekken. Eerst na afloop van dien termijn mag 't jonge paar in hun eigen woning gaan.

Het huwelijk door schaking is bij de Loeboe's niet toegelaten.

Terwijl volgens de adat de verhouding tusschen de vrouw en haar schoonvader niet toelaat, dat zij in elkaars gezelschap zijn en ook tusschen den man en zijne schoonmoeder eene dergelijke verhouding van terughoudendheid geldt, bestaat tusschen schoonvader en schoonzoon en tusschen schoonmoeder en schoondochter zulk een discretievoorschrift niet.

Komt een man b. v. zijn schoondochter tegen, dan zal hij direct naar den tegenovergestelden kant van den weg oversteken en is de weg zeer smal, dan zorgt hij er wel voor tijdig de plaat te poetsen. [1]

Van de Lampongers vond ik nog vermeld, dat tijdens den verlovingstijd de verloofden elkanders gezelschap moeten mijden. [2] Dezelfde verbodsbepaling zou ook op Nias voorkomen (von Rosenberg).

Bij de Teniâ op 't Maleische Schiereiland schijnen de schoonmoeder en de schoonzoon elkanders gezelschap zooveel mogelijk te vermijden; de schoonmoeder komt niet in de woning van haren schoonzoon.

STEVENS vroeg hen, of dat geschiedt, omdat de schoonmoeder door haar invloed op haar dochter 't haar schoonzoon minder aangenaam zou kunnen maken. Om deze vraag moest men echter lachen; men gaf te kennen, dat zulks niet het geval is. Ook bij andere stammen van het Maleische Schiereiland schijnen dergelijke verbodsbepalingen te bestaan. [3]

Bij de Sakai hebben de schoonkinderen eerbied voor hunne schoonouders en omgekeerd. [4]

Bij de Orang Laut mag eene vrouw nooit met haar man eten. [5]

De Subanuns der Sundangan-baai moeten hunne schoonouders veel respect toonen. Na zijn huwelijk behoort de schoonzoon van tijd tot tijd eenige dagen bij zijn schoonouders door te brengen «om zijn eerbied te toonen». Een man mag al de vrouwelijke verwanten zijner vrouw huwen behalve haar tante.

[1] J. Kreemer: De Loeboes in Mandailing. Bijdr. T. L. en Volkenk. van Ned.-Indië, deel 66, 1912.

[2] D. W. Horst: Uit de Lampongs. Indische Gids, 1880, I.

[3] H. V. Stevens: Mittheilungen aus dem Frauenleben der Ôrang Bělendas, der Ôrang Djâkun und der Ôrang Lâut. Zeitschr. f. Ethnologie, Jhrg. 28, 1896.

[4] Cerruti: My friends the Savages.

[5] Stevens: Mitth. aus dem Frauenleben der Ôrang Bělendas. Zeitschr. f. Ethnologie X, 1893.

Het is niet ongewoon, dat iemand twee zusters huwt. Ook mag hij zijne schoonmoeder trouwen, als deze gescheiden of weduwe geworden is. Zelfs tijdens het leven harer dochter kan dit huwelijk plaats hebben. BREWER CHRISTIE kende een Subanun, die met vier vrouwen getrouwd was, van welke twee zusters waren en eene zijn schoonmoeder. Zeer gebruikelijk is het voor een man om de weduwe van zijn broeder te huwen. [1]

Omtrent de inlanders van Java heb ik dienaangaande in de literatuur slechts weinig kunnen vinden.

Volgens VAN VOLLENHOVEN worden op Java de schuchterheid tusschen schoonzoon en schoonouders en de weerzin tegen het noemen van den eigen naam ook in rechte ontzien. [2]

In de Kitab toehpah [3] vond ik onder art. 314 vermeld, dat het o. a. verboden is met zijn schoonmoeder te huwen.

Volgens art. 315 wordt, als een man zonder voorbedachten rade gemeenschap heeft gehad met zijne schoondochter, het huwelijk van zijn zoon met haar verbroken. Evenzoo als een man zonder voorbedachten rade gemeenschap heeft gehad met zijne schoonmoeder of met zijne stiefdochter; dan is het huwelijk dier vrouwen verbroken. Art. 316 zegt, dat het aan een getrouwden man verboden is om tegelijk tot vrouw te nemen eene zuster van zijne vrouw, terwijl volgens art. 317 het huwelijk van een getrouwden man met de zuster zijner vrouw nietig is.

Bij de Javanen te Soerakarta was 't niet geoorloofd twee of meer zusters tegelijk te huwen. Huwelijken tusschen schoonvader en schoondochter en tusschen schoonmoeder en schoonzoon mochten niet bestaan. [4]

Volgens SNOUCK HURGRONJE heerscht ook op Java hier en daar nog wel de opvatting, dat het verkeer tusschen den schoonzoon en zijn schoonouders onbetamelijk is en zich tot het onvermijdelijke moet beperken. Deze opvatting schijnt echter op Java allengs te verdwijnen.

Bij de Badoej's op Java zijn huwelijken tusschen schoonbroer en schoonzuster verboden. [5]

[1] Emerson Brewer Christie: The Subanuns of Sindangan Bay.

[2] Het adatrecht van Ned. Indië door Mr. C. van Vollenhoven III 1909.

[3] Kitab toehpah, Javaansch-Mohammedaansch Wetboek, uitgegeven van wege het Kon. Instituut voor de T. L. en Volkenk. van Ned.-Indië. Bijdr. T. L. en Volkenk., nieuwe volgr. IV 1862.

[4] Instellingen, Gewoonten en Gebruiken der Javanen te Soerakarta. Tijdschr. v. Ned.-Indië, jaarg. 5, 1843.

[5] J. Jacobs: De Badoej's.

Op Java is het veelal gebruikelijk, dat schoonkinderen hunne schoonouders bij den arbeid op het veld behulpzaam zijn. Dat is b.v. het geval in den Preanger. Niet zelden gebeurt het dan, dat de schoonzoon of aanstaande schoonzoon bij de schoonouders komt inwonen. Bij voortdurenden omgang van schoonmoeder en schoonzoon zouden dan vaak ongeoorloofde verhoudingen ontstaan, wat voor den schoonvader en voor de ouders van den schoonzoon onaangenaam en beschamend is.

Men neemt den schoonzoon in huis, omdat men in hem eene goedkoope arbeidskracht benut. Bemiddelde landbouwers, handwerkslieden, handeldrijvenden plegen zich veelal physiek krachtige schoonzoons te zoeken, om van deze lichamelijken arbeid te kunnen vorderen. Dit verlangen werkt het tot stand komen van vroege huwelijken op Java in de hand; de begeerte om zoolang mogelijk van dien goedkoopen arbeid te genieten is op het vervroegen der huwelijken van invloed. [1]

Bij verschillende Dajakstammen op Borneo treft men eveneens verbodsbepalingen aan in den omgang tusschen de leden der aangetrouwde families.

Bij gelegenheid van het eerste bezoek na het huwelijk aan de ouders van den jongen man mag in Sarawak de jonggehuwde vrouw niet het vertrek harer schoonmoeder binnentreden, maar moet zij eerst door deze worden uitgenoodigd en over den drempel worden geleid. Daarna gaat de vrouw haar zoon halen, die buiten zit te wachten en leidt dezen dan ook naar binnen, waarna zij de jonggehuwden naast elkaar doet neerzitten. Zij wuift dan over hun beider hoofd en spreekt daarbij een zegenspreuk uit, den wensch bevattende, dat hun huwelijk gelukkig moge zijn en dat veel kinderen zullen geboren worden.

Van de Sibuyau-Dajaks wordt vermeld, dat het respekt van den schoonzoon voor zijn schoonvader grooter is dan voor zijn eigen vader. De jonge man behandelt zijn schoonvader met veel eerbied, zal het nooit wagen zijn naam te noemen, uit denzelfden schotel met hem te eten of uit denzelfden kop te drinken, noch op dezelfde mat zich neervlijen. Volgens BROOK LOW mag een schoonzoon zelfs niet voor zijn schoonvader uitloopen. Het is bij deze Dajaks gewoonte, dat als een jongmensch een meisje

[1] Adatrechtbundel II en IV 1911.

heeft gehuwd, hij in het huis van zijn schoonvader gaat wonen en voor dezen arbeidt.[1]

Omtrent den oorsprong der verbodsbepalingen aangaande de verhouding tusschen schoonzoon en schoonouders bestaat bij de Zee-Dajaks de volgende legende:

Het gebeurde eens, dat eenige Dajaksche vrouwen naar het bosch waren gegaan om bamboespruiten te verzamelen. Daarin geslaagd zijnde, gingen zij zitten op 't geen zij meenden, dat een omgevallen boomstam was. Tot hun verbazing kwam daaruit echter bloed te voorschijn. Juist kwamen toen eenige mannen aan, die terstond bemerkten, dat de vrouwen niet op een boomstam, maar op een groote boa-constrictor hadden plaats genomen. Zij doodden het dier, sneden het open en namen het vleesch mee naar huis om 't op te eten. Toen zij bezig waren het vleesch te braden, kwam een eigenaardig geraas uit de pan en dadelijk daarop begon het hard te regenen. De regen bleef aanhouden, totdat alle heuvels, uitgezonderd de hoogste, onder water stonden. Alle menschen kwamen om, behalve eene vrouw, die op den top van den hoogsten heuvel was gevlucht. Daar vond zij een hond, liggende bij een struik. De stam van dezen struik voelde warm aan en daarom meende de vrouw er vuur mee te kunnen maken. Zij nam twee stukken hout ervan, wreef die tegen elkaar en kreeg op die wijze vuur. Van dit hout werd eene vuurboor vervaardigd. Uit deze vrouw en die vuurboor werd geboren Simpang-impang, die slechts een half lichaam, één oog, één oor, een halve neus, één wang, één arm en één been bezat. Vele dieren hadden tijdens de overstrooming eveneens toevlucht gevonden op den top van dien hoogsten heuvel. Een rat was zoo slim geweest wat rijstkorrels mede te nemen. Simpang was dat teweten gekomen en ontstal het dier zijn rijst. Deze rijstkorrels legde hij op een blad te droogen, maar een hevige windvlaag woei al de korrels weg. Simpang was woedend daarover en besloot zich te beklagen bij den Geest der Winden. Op weg naar den Geest, passeerde hij de huizen van Puntang Raga en Ensang Pengaia, die hem verzochten aan den Windgeest te vragen, hoe 't kwam, dat uit een pisangstam of suikerriet, welke men in den grond plant, steeds maar één enkele plant zich ontwikkelt. Daarna kwam Simpang bij een meer, dat hem

[1] Ling Roth: The natives of Sarawak and British North Borneo.

verzocht aan den Windgeest de vraag voor te leggen, waarom het geen mond had en zich niet kon ontledigen. Eindelijk kwam hij bij een hoogen boom, waarop allerlei vogels zaten en die maar niet wilden wegvliegen. Deze boom verzocht Simpang aan den Windgeest te verzoeken om hem maar om te blazen. Toen Simpang tenslotte bij den Windgeest verscheen, vertelde hij hem, dat hij een boete verlangde voor het wegblazen zijner rijstkorrels. De Geest weigerde echter die boete te betalen, maar stelde voor door de duikproef te doen beslissen, wie in het ongelijk was. Simpang zelf kon niet duiken, maar een visch kwam hem te hulp, dook onder en overwon den Windgeest. Deze was echter nog niet tevreden en stelde een ander ordaal voor, n.l. om over het huis te springen. Deze keer kwam een zwaluw Simpang te hulp. Toen stelde de Geest voor om te probeeren, wie van beiden door het gat van een sumpitan kon kruipen. Een mier nam het toen echter voor Simpang op. Toch bleef de Geest weigeren de boete te betalen, waarop Simpang zoo nijdig werd, dat hij het huis van den Geest in brand stak. Daardoor werd de Geest bang en smeekte hij Simpang er mede op te houden. Hij deelde hem mede, dat hij geen geld had om de boete te betalen, maar dat hij hem 't verlies der rijstkorrels zou vergoeden door van hem een volledig mensch met twee ooren, oogen, armen en beenen te maken. Simpang was daarmede tevreden en hij bracht nu den Geest de vragen over, die hem onderweg waren opgedragen. De Geest antwoordde «De reden waarom Puntang Raga en Ensang Pengaia zoo weinig succes hebben bij het planten, is, dat zij geen goede zeden in acht nemen». *Zeg hun, dat zij nooit de namen hunner schoonouders mogen uitspreken en niet voor hen uit mogen loopen*, dat zij geen naaste bloedverwanten mogen huwen en niet meer dan ééne vrouw mogen huwen. Dan zullen zij meer resultaat van hun planten zien.

De oorzaak, dat het meer zich niet kan ontledigen, is daarin gelegen, dat er zich goud bevindt ter plaatse, waar de mond behoort te zijn. «Neem dit goud weg, dan kan het meer zich ontledigen». Verder beloofde de Geest den boom te zullen omverblazen.

Ook SELENKA [1] vermeldt het voorschrift der Dajaks om de

[1] Selenka: Sonnige Welten.

namen hunner schoonouders ongenoemd te laten, en daarvoor eene omschrijving te kiezen. Jonggehuwden mogen elkaar evenmin bij name noemen.

Volgens GOMES [1] houden de Zee-Dajaks het voor een ernstig misdrijf, wanneer een man de namen zijner schoonouders uitspreekt. Een jonge man, die eene eenige dochter getrouwd heeft en ten huize harer ouders leeft, heeft het hard te verantwoorden, daar hij in alles zijn schoonouders moet toegeven. Hetzelfde is het geval met een meisje, dat een eenigsten zoon huwt en bij hare schoonouders inwoont, daar zij steeds door haar schoonmoeder wordt bevolen en berispt. GOMES wist van gevallen, dat jonggehuwden tot scheiding overgingen, omdat de schoonmoeder haar schoondochter het leven ondragelijk maakte. Door GOMES wordt eveneens medegedeeld, dat de eerbied der Dajaks voor hunne schoonouders grooter is dan voor hun eigen ouders. Zoowel de naam van den schoonvader als van de schoonmoeder mag niet worden uitgesproken.

In den regel vermijden de Dajaks ook de namen hunner ouders te noemen, echter dit voorschrift is niet zoo streng als het verbod betreffende de schoonouders.

Vraagt men een Dajak naar den naam zijner schoonouders, dan zal hij een ander persoon verzoeken dien te noemen.

De Dajaks van het Barito-stroomgebied verbieden verloofden samen te komen.

Bij sommige Dajakstammen mag een kind nooit de namen van zijn ouders noemen. Een getrouwd man noemt niet den naam zijner vrouw en omgekeerd laatstgenoemde niet dien van haar echtgenoot. In het algemeen noemen de leden eener Dajaksche familie niet gaarne elkanders namen. [2] Wanneer iemands naam is *bintang* (ster), dan zullen zijn bloedverwanten de sterren aanduiden met het woord *pariama*.

De Zee-Dajaks van Sarawak meenen, dat zij door het noemen van den naam van hun schoonvader of schoonmoeder den toorn der geesten zullen opwekken. Ook de namen der vaders en moeders van zijn broeders vrouw en zusters man en die van de vaders en moeders zijner neven en nichten moeten door een Dajak worden vermeden; evenmin mag hij voorwerpen,

[1] E. H. Gomes: Seventeen years among the Sea-Dyaks of Borneo.

[2] C. Hupe: Korte verhandeling over de godsdienst, zeden enz. der Dajakkers Tijdschr. v. Neerlands Indië 1846.

die denzelfden naam dragen als die genoemde familieleden, noemen.[1]

Bij de Zee-Dajaks wordt het huwelijk met de zuster eener overleden vrouw toegelaten, terwijl dit bij de Land-Dajaks niet veroorloofd is.

Bij de Dajaks bestaan ook verbodsbepalingen, wat betreft den omgang van verloofde jonge lieden.

Gaan wij nu over tot Celebes, dan vinden wij daar allereerst verbodsbepalingen bij de Bare'e-Toradja's van Midden-Celebes.[2] De man komt bij zijne schoonouders inwonen, hij maakt dadelijk deel uit van het gezin en helpt hen bij het werk. Eerst eenige jaren na zijn huwelijk, wanneer de jonge vrouw kinderen heeft gekregen, legt het jonge paar voor zichzelf een rijstveld aan. Slechts in weinige gevallen gaat de vrouw na eenige jaren er toe over om haar man naar zijn dorp te volgen. Dit doet zij echter minder, wanneer haar moeder nog leeft, tenzij dat de moeder medegaat. Zulk eene verhuizing heeft echter slechts dan plaats, wanneer man en vrouw van denzelfden stam zijn. De man heeft niet alleen zijne schoonouders, maar ook zijne schoonbroers en -zusters en de verdere familieleden van zijne vrouw met eerbied te behandelen. Dit blijkt uit de zeer beleefde termen, waarmede de Toradja zijne aangehuwde familie toespreekt, terwijl hij alles vermijdt, wat hen zou kunnen ontstemmen. Het is een bepaald voorschrift, dat hij zijne aangehuwde familie (ook broers en zusters, neven en nichten zijner vrouw) met het beleefde *komi* «u» en niet met het familiare siko «jij» toespreekt. Ook de schoonouders spreken hun schoonzoon aan met *komi*. De namen van de ouders, ooms, en tantes zijner vrouw mag hij niet uitspreken. Die zijner eigen ouders mag men niet noemen, maar zoo die naam een woord is uit het dagelijksch leven, mag men het vrij gebruiken. Heet b.v. iemand's vader *i njara* (paard), dan mag hij niet, over zijn vader, maar wel over een of ander paard sprekende, dat dier aanduiden met *njara*. Heet echter zijn schoonvader of schoonmoeder of eenige oom of tante van zijn vrouw *i njara*, zoo zou hij van een paard sprekende, een ander woord moeten zoeken om dit dier aan te duiden. Soms omschrijft de schoonzoon het woord,

[1] R. Shelford: Two Medicine-baskets from Sarawak. Journal of the Anthrop. Inst. 1903.

[2] Adriani en Kruyt: De Bare'e-sprekende Toradja's van Midden-Celebes.

dat hij niet mag zeggen, of gebruikt hij de benaming in een andere taal daarvoor. Deze gebruiken gelden voor *alle* Toradja-stammen. Voor de bergstammen der To Napoe, To Bada enz. geldt nog voor den man het strenge verbod de slaapplaats zijner schoonouders te betreden. Wanneer men, zegt KRUYT, de Toradja's vraagt, wat wel de reden is, dat zij hun schoonouders met zulk een bijzonderen eerbied behandelen, dan antwoorden zij steeds: «opdat de schoonouders het huwelijk niet zullen ontbinden».

Heden ten dage kan dit niet in rechtstreekschen zin gebeuren; echter door van hun invloed op hunne dochter gebruik te maken, kunnen zij haar afkeerig maken van haar echtgenoot. De Toradja's zeggen ook, dat als een man in gebreke blijft zijn schoonouders eerbied te bewijzen, hij door de goden zal gestraft worden.

Bij de Makassaren en Boegineezen volgt niet onmiddellijk op de huwelijksvoltrekking de gemeenschap, doch deze wordt, vooral bij voorname inlanders, nog een geruime poos, dikwijls wel een maand, verschoven. In alles moet dan de vrouw aan den dag leggen, dat de man de gehate persoon is, door in zijn tegenwoordigheid bijvoorbeeld geen eetlust te toonen en hem geen enkelen blik waardig te keuren, doch steeds strak voor zich uit te kijken. [1]

Wanneer de verloofden in het huwelijk zijn getreden, is het den jongen man wel vergund den trouwdag verder in de woning zijner schoonouders door te brengen, maar hij moet 's avonds weer weg, zonder zijn vrouw ook maar een enkele maal te hebben gezien. De adat vereischt zulks. Om echter zijn recht op de jonge vrouw kenbaar te maken, laat hij zijn kris achter, die hij eerst drie dagen later terug krijgt, als hij zijn tweede officieel bezoek aan zijn schoonouders brengt. Ook ditmaal blijft echter zijn vrouw voor hem verborgen. [2]

In het Bantiksche gezin (Minahasa) gaat na het huwelijk de man bij zijn schoonouders inwonen, zoo 't heet, om daar de huishouding en levensmanieren van die oude lieden te leeren, doch feitelijk om voor hen te gaan zwoegen, waarvoor hij dan eten van hen krijgt. Dit verblijf bij de schoonouders heet

[1] B. F. Matthes: Bijdragen tot de ethnologie van Zuid-Celebes.

[2] Van Eck: De Mangkasaren en Boegineezen. Indische Gids, 3e jaargang, II, 1881.

angkoemang. Elken morgen moet hij reeds voor dag en dauw op, teneinde het door zijn schoonouders aangewezen werk te verrichten. Wanneer hij in den tuin werkt, houden de ouders steeds een wakend oog op hem, opdat hij flink doorwerke. Zelfs bij zwaren regen of wind mag hij zijn werk niet staken, want 't zou hem anders den naam van luiaard bezorgen en zijn schoonouders aanleiding kunnen geven om hun dochter te noodzaken van hem te scheiden; immers het gebeurt vaak, dat schoonouders van de kleinste fout van hun schoonzoon partij trekken om hun dochter aan te sporen twist met haren man te zoeken, hetgeen tenslotte wel op echtscheiding moet uitloopen. Laat evenwel de verhouding tusschen man en vrouw en tusschen schoonouders en schoonzoons niets te wenschen over, dan zet deze tevreden zijn bezigheden voort. Men kan zeggen, dat de verhouding tusschen schoonouders en schoonzoon meer is eene verhouding tusschen heer en knecht, dan tusschen welmeenende schoonouders en schoonzoon.

Schier alles, tot in de kleinste werkzaamheden toe, wordt aan den schoonzoon overgelaten. In alle opzichten wordt hij als de mindere, de dienstbare beschouwd. Zijne schoonouders, schoonzusters, schoonbroeders en hun bloedverwanten mag hij niet bij hun naam noemen en omgekeerd mogen zij dat ten opzichte van hem ook niet doen. De schoonzoon noemt den schoonvader *itou*, de schoonmoeder *ata* en de schoonbroeders en schoonzusters *ipa*. Zoo gaat het ongeveer een jaar door.

Eerst wanneer de miloe en rijst binnengehaald zijn en het paar van de ouders zijn aandeel heeft gekregen, mogen zij afzonderlijk gaan leven en een eigen huishouding opzetten. [1]

Bij de Alfoeren van Halmahera mag de vrouw van den jongeren broeder niet zien, dat haar oudere schoonbroeder eet en beiden moeten bij hun eten afzonderlijk vaatwerk gebruiken; houdt men zich niet aan dit voorschrift, dan zou dat stellig eene ziekte veroorzaken. Zoo mag de schoonzoon zijn schoonvader nooit bij zijn naam roepen, maar moet altijd *taroà* of *hado* (schoonvader) tegen hem zeggen. [2]

Van een zwagerhuwelijk schijnen in de Minahasa geen sporen te zijn.

[1] Adatrechtbundel IX 1914.

[2] C. F. H. Campen: De godsdienstbegrippen der Halmaherasche Alfoeren. T. voor Ind. T. L. en Volkenk. XXVII 1882

KOHLBRUGGE [1] schrijft, dat in de Minahassa, in Centraal-Celebes en Halmahera zoover de vrees voor het uitspreken der namen van de aangetrouwde familieleden gaat, dat men ook in de gewone spreektaal het woord niet gebruiken mag, dat met den verboden naam overeenkomt. Heet b.v. de schoonvader «paard», dan mag men nooit meer het woord «paard» gebruiken en duidt dit dan aan door «het dier, waarop gereden wordt» enz. Moet de naam van den schoonvader uitgesproken worden, dan doet men dit òf door een synoniem woord te gebruiken, òf door slechts een gedeelte van den naam uit te spreken, òf dien een weinig te veranderen, òf men laat den naam door een ander persoon, die tegenwoordig is, uitspreken. Vele Alfoeren vermijden zelfs de woorden, die een gelijken klank hebben met de namen hunner familiebetrekkingen, vooral met den naam van den schoonvader. Heet deze dus *Kalala*, dan zal de schoonzoon ook het woord voor paard (Kawalo) niet mogen gebruiken. [1] Ook HICKSON [2] vermeldt het verbod in de Minahassa voor den schoonzoon om de namen der schoonouders uit te spreken. Wanneer hij zulks bij ongeluk doet, spuwt hij op den grond en zegt «ik heb verkeerd gehandeld». Verzuimt hij dat, dan loopt hij kans zweren en bulten op zijn lichaam te krijgen. Herhaalt hij de overtreding, dan wordt hij door zijn vrouw streng berispt. [3] Wanneer hij noodzakelijk zijn schoonvader of schoonmoeder bij name moet noemen, spreekt hij slechts de helft van den naam uit, of gebruikt een ander woord van dezelfde beteekenis. B.v. voor «Wenas» zegt hij «We», in plaats van Mamalo Mama, voor Waworuntu Wawo; of in plaats van het woord «wawo», hetwelk «boven» beteekent, zegt hij «natas», dat dezelfde beteekenis heeft. Indien zijn schoonmoeder heet Sijowan, zegt hij in plaats van «Sijo» (negen) Kehana; indien haar naam is Ngisa, voor het woord «marisa» (Spaansche peper) ngumetnget (heet of scherp). Deze gebruiken zijn volgens HICKSON slechts enkele overblijfselen van in vroeger tijd bestaan hebbende uitgebreidere verbodsbepalingen.

KOHLBRUGGE vermeldt in zijne genoemde studie als verboden namen in Celebes: bij de Toradja de namen van ouders, groot-

[1] Kohlbrugge: Naamgeving in Insulinde. Bijdrage tot de T. L. en Volkenkunde van Ned.-Indië, 6e volgr. Deel VIII.
[2] Sydney J. Hickson: A naturalist in North Celebes.
[3] P. A. van der Lith: Nederlandsch Oost-Indië.

ouders en vooral van schoonouders, bij de Toboengkoe: van schoonouders en naaste bloedverwanten der schoonouders, bij de Timori: schoonouders, in Parigi: vooral schoonouders en en aangehuwde familieleden, in Halmahera: schoonouders en jonge kinderen, bij de Galelareezen: de namen van oudere leden der aangehuwde familie, in de Minahassa: schoonouders, in Boläang Mongondou: ouders en schoonouders.

In het landschap Gowa bestaat een huwelijksverbod voor schoonbroers en schoonzusters, zoolang de persoon, door wien de aanverwantschap ontstond, nog in leven is. [1]

Bij de Galelareezen en Tobeloreezen mag de schoonzoon in het huis zijner vrouw niet eten uit de schotels zijner schoonouders. Hetzelfde is ook aan de vrouw verboden in het huis van den man. [2]

In Boni moeten gedurende den verlovingstijd de verloofden alle samenkomst zooveel mogelijk vermijden. Den vierden of zesden dag na het huwelijk wordt de jonge vrouw naar het huis van haar echtgenoot geleid. De oorzaken, waardoor somwijlen een huwelijk verhinderd wordt en niet doorgaat is in den regel: het niet getrouw nakomen van de voorgeschreven gebruiken. B.v. wanneer de bruidegom op het lappasa-feest zich niet tot zijne aanstaande schoonouders begeeft om deze geluk te wenschen, of althans de redenen, die hem daarin verhinderen, niet heeft bekend gemaakt; of wanneer de bruid zich ergens heen wil begeven en daarvan geen kennis aan haar aanstaande schoonouders of haar verloofde laat geven. [3]

Volgens Post zouden op het eiland Boeroe schoonouders hunne schoonkinderen niet meer mijden. Wanneer echter een man den echtgenoot zijner zuster tegenkomt, moet hij zijn zwager boete betalen. Bij de Alfoeren van Boeroe is het ook verboden de namen der ouders en schoonouders uit te spreken, of voorwerpen aan te duiden door woorden, die ietwat op de namen dezer lieden gelijken. [4] Verloofden verkeeren niet met elkander.

[1] A. J. A. F. Eerdmans: Het landschap Gowa. Verh. van het Batav. Gen. v. Kunst en Wetenschappen. Deel L, 1897.

[2] J. G. F. Riedel: Galela und Tobeloresen. Zeitschr. für Ethnologie, Jhrg 17, 1885.

[3] J. A. Bakkers: Het leenvorstendom Boni. Tijdschr. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk., deel XV 1866.

[4] G. A. Wilken: Bijdrage tot de kennis der Alfoeren van het eiland Boeroe. Verh. van het Batav. Gen. v. K. en W. XXXVI.

Na de besnijdenis van het meisje op acht of tienjarigen leeftijd is het *kòïn* voor de aanstaande echtgenooten ingetreden. Zij mogen niet tezamen eten, spelen of werken. Wel is het geoorloofd met elkander te praten, maar het is volstrekt verboden bij elkander te slapen. De tijd van het *tal' bèlat* tot het «afhalen van de jonge vrouw» is voor den aanstaanden echtgenoot het tijdperk voor het «*pàhoek-sooek-sooek*», d. i. geschenken brengen bij kleine hoeveelheden. Telkens toch moet hij door allerlei geschenken blijken van zijn toegenegenheid blijven geven en mochten de aanstaande schoonouders tuinen gaan ontginnen, dan moet de a. s. schoonzoon ongevraagd zich haasten meê te arbeiden en hun zijn ijver toonen. Is het jonge mensch daarvoor nog te jong, dan moeten zijne familieleden zijn taak overnemen. [1]

Op Ceram is het aan een man verboden de namen der ouders, broers en zusters zijner vrouw te noemen, althans hunne werkelijke namen, niet hunne massalaja (gefingeerde naam). Evenzoo is het aan eene vrouw verboden de namen der familieleden van haar man te noemen. Wanneer door een huwelijk in een huis eene vrouw opgenomen wordt, wier naam voor eenige familieleden taboe is, b. v. voor de moeder, omdat eene zuster van haar man denzelfden naam draagt, dan wordt aan de nieuw opgenomen vrouw een tweede naam gegeven, dien zij in deze familie steeds draagt. [2] Bij de Cerammers is het, ofschoon zeer zelden, gebruikelijk om jonge meisjes op haar 5e—12e jaar aan de ouders ten huwelijk te vragen, in welk geval behalve de later te betalen bruidschat de makawate of voorschot, bestaande uit een gong, aan de ouders wordt gegeven, ten teeken dat het meisje tegenover of voor andere mannen momoni is en dat de moeder het vrij geslachtsverkeer zal beletten. Het meisje is dan verloofd en wordt ook wel bij de moeder van den man gebracht, die haar tegen sexueele uitspattingen moet behoeden. Zij mag echter met haar aanstaande nimmer spreken, evenmin in zijn nabijheid komen. In dien tusschentijd helpt hij hare ouders. Is het meisje op zekeren leeftijd gekomen, somtijds zelfs vóór het intreden der menses,

[1] J. A. F. Schut: Het huwelijk bij de Gèb'emiliar op Boeroe. Meded. van wege het Ned. Zendel. Gen., 62ste deel, 1ste stuk, 1918.

[2] M. C. Schadee: Heirats- und andere Gebräuche bei den Mansela und Nusawele Alfuren in der Unterabteilung Wahaai der Insel Seram (Ceram). Intern. Arch. f. Ethnographie, Band XXII 1915.

dan wordt het bedrag van den bruidschat betaald en het huwelijk gesloten.[1] Op Ceram mogen zwagers elkaar niet passeeren. Eveneens mogen de schoonzoons nimmer in de nabijheid der schoonmoeder komen. De schoonmoeder mag den naam van haar schoonzoon niet uitspreken, maar moet hem *ana* of *ala* noemen. Evenzoo de schoonzoon, die de moeder zijner vrouw als *ina*, moeder, aanspreekt.

De Cerammer is zeer gehecht aan zijn bloedverwanten, als tot één bloed behoorende. Het gebeurt niet zelden, dat vader, moeder, oom en tante, grootvader, grootmoeder, oudste broeder en zuster, jongere broeder en zuster, kinderen, schoonzoon, schoonvader, schoonmoeder eensgezind onder één dak samenwonen. Verloofden mijden echter elkanders gezelschap.

Bij de Aroeneezen mogen schoonouders en schoonkinderen wederkeerig de namen niet uitspreken; dit wordt als eene verregaande onbeleefdheid opgevat. Heet de vrouw Madamar, dan noemt de schoonzoon den schoonvader Madamar aema, de schoonmoeder Madamar djina. De schoonouders noemen den schoonzoon djalapoepa.

Op de eilanden der Luang-Sermatagroep mag de schoonzoon wel met zijn schoonouders spreken, maar het is hem verboden hun namen te noemen. Dit vat men als eene groote beleediging op. De schoonvader wordt door hem genoemd paani, de schoonmoeder jaani. De broeders zijner vrouw noemt hij reu, de zusters jeru. In de Luang-Sermatagroep wordt het huwelijk met zeer weinig omslag gesloten. De jonge mannen trouwen somtijds met meisjes, die de melktanden pas verloren hebben, maar cohabiteeren met deze niet, voordat de menses zich vertoond hebben. Na de verloving worden slechts ringen gewisseld. Vóór het het huwelijk mag de man echter geen omgang met zijne aanstaande vrouw hebben en haar zelfs niet aanspreken. Eene bruidschat wordt niet betaald, de man treedt door het huwelijk in de familie zijner vrouw. De jonge man blijft in het huis zijner schoonouders. De huwelijken worden gewoonlijk in dezelfde negari gesloten; neemt de man eene vrouw uit eene andere negari, dan is hij voor zijn stam verloren.

Op de eilanden Leti, Moa en Lakor worden schoonvader en schoonmoeder door den schoonzoon of schoondochter bij zonder

[1] J. G. F. Riedel. De sluik- en kroesharige Rassen tusschen Selebes en Papua.

gerespecteerd. Behalve gedurende het middagmaal mogen zij niet bij elkander zitten. De schoonzoon, die in het huis der ouders zijner vrouw woont, mag van de zit- en ligplaats zijner schoonouders geen gebruik maken. Wederkeerig mogen zij ook de namen niet uitspreken.

Daarentegen schijnt op Wetar een ongedwongen verkeer tusschen de schoonouders en schoonkinderen te bestaan. De schoonzoon of schoondochter noemt de schoonmoeder nia, moeder, en den schoonvader aman, vader. De schoonouders noemen hen anan.

BASTIAN vermeldt, dat op de Oeliasers eene vrouw niet ten huize van haar zwager het middagmaal mag gebruiken.[1]

In Watubela wonen in één huis een of meer families bijeen; de schoonzonen nemen in het huis hunner schoonouders hun intrek. Zij mogen wel in de nabijheid der schoonouders komen, echter niet gemeenzaam worden. Het is ook in strijd met het decorum, dat eene gehuwde vrouw met een vreemden man tezamen eet, baadt, slaapt of in zijn nabijheid hare behoeften doet; dit alles zou op gemeenzaamheid duiden. Verloofden moeten elkanders gezelschap mijden.

Wanneer op de Kei-eilanden de bruidschat geheel is betaald, gaan de jonggehuwden naar de woning van den man en de kinderen volgen daarna hun vader of diens familie. De schoonouders, mannelijke zoowel als vrouwelijke, worden bijzonder geëerd; het is den schoonzoon verboden hen bij name te noemen. De schoonouders mogen ook den naam van den schoonzoon niet uitspreken.

Het meisje wordt reeds op jeugdigen leeftijd door haar vader aan de verwanten van den knaap verkocht, blijft echter nog in het huis van haar vader tot aan haar 16e—18e levensjaar. Dan voert de jonge man zijn vrouw naar zijn eigen woning. De jonggehuwden slapen de eerste nacht in tegenwoordigheid van een getuige; zij mogen dan nog niet geslachtelijk met elkaar verkeeren.[2]

Vrouwenroof komt echter ook op Kei niet zelden voor en geeft aanleiding vaak tot onderlinge twisten tusschen verschillende

[1] A. Bastian: Indonesien oder die Inseln des Malayischen Archipel. Lieferung I. Die Molukken.

[2] Burger: Sitten und Gebräuche der Kei-Insulaner. Korr. Bl. der Deutschen Ges. für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Jhrg. XLIII N°. 5, 1912.

stammen. De kinderen behooren tot de familie van den vader, niet aan die der moeder.

In den Babar-Archipel spijzen de vrouwen gewoonlijk tezamen met de mannen, mits er geen vreemde man mede aanzit. Een schoonzoon is verplicht de schoonouders te eeren en mag hunne namen niet uitspreken. De titel van de schoonmoeder is *jalu*, van den schoonvader *palu*, broeders der vrouw heeten *molu*, zusters der vrouw *jeru*. De schoonvader moet ook den schoonzoon met het woord *palu*, de schoonmoeder met *jalu* betitelen. Het is hun niet verboden samen te eten. [1]

Volgens RIEDEL gaf in vroeger tijd het uitspreken der namen van den vader of schoonvader of van de moeder, resp. schoonmoeder, van zwager en schoonzusters niet zelden aanleiding in West-Timor tot moord en doodslag. Zulke overtredingen werden even ernstig opgevat als vrouwenroof, het zingen van schendliederen, uitschelden, slaan in tegenwoordigheid van vrouwen, spotten over de mannelijke geslachtsdeelen door vrouwen of over vrouwelijke geslachtsorganen door mannen. [2]

ALB. KRUYT deelde mij mede van een Timoreeschen goeroe o. a. de volgende aanteekeningen te hebben gekregen:

Wanneer eene Timoreesche vrouw sterft, brengen hare ouders twee kains; voor de eene betaald de man 5 gulden, de andere dient om het lijk in te wikkelen. Verder brengen de ouders eenige varkens, waarvoor de man betaalt: één varken voor haar schedel (voor f 50), één voor haar voeten (voor f 30), één voor haar oogen (f 25), één voor haar handen (f 25), één voor water en brandhout (f 5), één voor het rijstblok en stamper (f 7), en één voor het aansteken van kaarsen bij het lijk (voor f 6). Bij ieder varken gaat een kain en voor die 7 kains betaalt de man f 35.

Sterft een kind, dan doen de schoonouders van den man hetzelfde. De schoonzoon moet eenigen tijd in een eigen huis wonen in het dorp van zijn schoonvader en de kinderen en kleinkinderen staan allen onder het gezag van den schoonvader. Zij houden meer van hun dochters en kleindochters dan van hun zoons en kleinzoons, want als de laatsten trouwen, komen zij onder het gezag van hun schoonouders en zij lijden nadeel

[1] J. G. F. Riedel: De sluik- en kroesharige Rassen tusschen Selebes en Papua.

[2] J. G. F. Riedel: Die Landschaft-Dawan oder West-Timor. Deutsche Geogr. Blätter X 1887.

door het geven van den bruidschat van hun zoons. De meisjes doen de kampong toenemen in «bloei».

In Beloe (Midden-Timor) is de *oemah-manèh* de meest gevreesde, doch minst geachte en minst geliefde van de drie rubrieken, waarin iemands bloed- en aanverwanten verdeeld kunnen worden. Zij bestaat uit de *familie van iemands vrouw*, en de familie van de vrouwen van iemands vader, grootvader, overgrootvader enz. van vaderszijde, voor zoover althans die vrouwen niet tot de eigen familie dier mannen behooren. Na de huwelijksplechtigheid blijft daar de man, ook al betaalt hij het dadelijk betaalbare gedeelte van den koopprijs onmiddellijk, minstens eenige weken bij de ouders zijner vrouw inwonen. Indien hij zijn wederhelft direkt na het trouwen mede naar zijn woning nam, zou 't zijn, alsof hij eene slavin had gekocht. Wanneer een man sterft, wordt zijne weduwe de echtgenoote van een zijner broeders of andere mannelijke familieleden. [1]

Bij de Timoreezen gaat de jongeling, die de bruidschat niet kan betalen, bij zijn schoonouders inwonen.

Op Soemba moet gedurende de feestdagen vóór het huwelijk de bruigom zich schuilhouden. Als de bruid uit haar kampong naar die van den bruigom zal worden geleid, bieden alle vrouwen van haar dorp tegenstand. Zij trekken de bruid achteruit; de mannen, die haar zullen wegvoeren sleuren haar echter mede. Het is een verschrikkelijk kabaal. De vrouwen deelen zelfs klappen uit, als zij 't van de mannen niet kunnen winnen en beginnen hen met water en karbouwendrek te werpen. Dit alles is echter slechts een spiegelgevecht. Die tegenstand zou alleen ten doel hebben aan de beschermgoden van de kampong den indruk te geven, dat men niet dan noode een lid der familie naar elders laat gaan, wijl het hier onder hunne hoede toch zoo goed is te wonen. [2] Bij de Soembaneezen is tijdens de openlijke verloving alle omgang der verloofden afgebroken; ieder gesprek wordt vermeden, ook daar zelfs, als het huwelijk op beider verlangen gesloten wordt. [3]

Wat betreft Nieuw-Guinea, vinden wij ook daar, zoowel in

[1] H. J. Grijzen: Mededeelingen omtrent Beloe of Midden Timor. Verh. van het Batav. Gen. van K. en W. Deel LIV, 1904.

[2] H. Hangelbroek: Soemba. Land en Volk.

[3] De Roo van Alderwerelt: Beschrijving van het eiland Soemba of Sandelhout. Tijdschrift voor Ned. Indië, 1855.

het Hollandsch als in het Duitsch en Engelsch gebied eigenaardige verhoudingen, aangaande den onderlingen omgang van aangetrouwde familieleden.

Bij de Noefooreezen spreekt men niet de namen uit van personen van aangetrouwde families. Men spreekt b.v. den naam niet uit van vrouw, schoonmoeder en -vader, aangehuwde ooms, tantes, oudooms en -tantes, de geheele aangehuwde familie van dezelfde generatie, als waartoe de man of de vrouw, die(n) men gehuwd heeft, behoort. De mannen echter mogen de namen noemen hunner zwagers, doch aan de vrouwen is het niet veroorloofd de namen van zwagers of schoonzusters te noemen. Het niet noemen van aangetrouwde familieleden gaat zoover, dat ook verloofden hunne familie in spe niet mogen noemen, ja niet mogen zien. Dit geeft tot zeer komieke scenes aanleiding bij plotselinge ontmoetingen. Plaatsen, waar men weet, dat de aanstaande zich bevindt, worden gemeden. Uit vrees den naam van een aangetrouwd familielid uit te spreken, vermijdt men ook gelijkluidende woorden; zoo b.v. zal iemand, wiens schoonvader *maimoni* (groote boschduif) heet, zich wel wachten te zeggen, dat hij een maimon geschoten heeft; hij vergenoegt zich te vertellen, een *manansap* (kleine boschduif) te hebben bemachtigd. Of eene vrouw, wier zwager *kajuwas* heet, durft niet vragen om *quojawa's* (djambi bidji), maar zegt slechts «die vruchten ginds». Wordt de naam van iemand, wiens naam verboden is te noemen, gevraagd en kan men niet met allerlei aanduidingen en omschrijvingen den naam voor den vrager duidelijk maken, dan wordt aan de bijstaanden gezegd «zal ik het maar noemen?», waarop dezen toestemmend antwoorden door hunne wenkbrauwen op te trekken of een binnensmonds «'m» te doen hooren. Het gebeurt echter wel eens, dat men een verboden naam uitspreekt. Dan moet de overtreder of overtreedster zich onmiddellijk op den vloer werpen, zeggende «ik heb verkeerd genoemd, ik werp het door de reten van de vloeren, opdat ik goed ete». Dit «goed eten» wil zeggen: fatsoenlijk zijn, manieren kennen, adat weten.

Noemt de vrouw een of meer verboden namen van de familie harer man, dan heeft ook haar echtgenoot het recht een gelijk aantal namen der familie zijner vrouw te noemen. Noemt echter de vrouw den naam harer schoonmoeder of van haar schoonvader, dan is dit zulk eene beleediging, dat ze deze moet ver-

zoenen met een stapeltje borden, of eenig ander geschenk.[1]

Het verloofd meisje mag haar bruigom niet zien, ook haar schoonvader en schoonmoeder niet; bij toevallige ontmoetingen te land of ter zee verschuilt men zich ergens achter, of draait het hoofd om. Aan de mannelijke leden is het om zich te verbergen en den weg vrij te laten aan de vrouwen. Volgens van Hasselt is het echter de vraag, of dit is om galant te zijn, omdat galanterie eene eigenschap zou zijn, waarvan men gewoonlijk bij de natuurvolken niet veel vindt.[2]

Bij de Noefooreezen mag de man eerst drie dagen na het huwelijk zijne echtgenoote naar zijn huis medenemen en omgang met haar hebben. Gedurende de eerste drie dagen na het huwelijk slapen de gehuwden over dag, ieder in eigen huis; 's nachts zitten zij dan echter rug aan rug bij elkaar en moeten zij de uren van zonsondergang tot zonsopgang wakende doorbrengen. Dreigen zij in te slapen, dan is terstond de een of andere bloedverwant bij de hand om hen even aan te stooten.[3]

Op de eilanden Waigeoe, Salawati en Misol is het noemen van den naam van zwager en schoonvader ongeoorloofd.[4] Men meent, dat zulks nadeelige gevolgen zal hebben.[5]

In Doreh en op Schouten-eiland worden de kinderen reeds zeer vroeg met elkaar verloofd. Gedurende den verlovingstijd is het streng verboden, dat de jonge lieden elkaar ontmoeten. Het is eveneens een streng taboe-verbod voor zwagers om elkaar's naam te noemen, evenzeer is het den schoonzoon niet vergund den naam van zijn schoonvader uit te spreken.[6]

Bij de Papoea's van Doreh treft men ook het gebruik aan, dat de schoonzoon zijn schoonouders niet mag aanzien. Toen de zendeling VAN HASSELT eens in een open schoolgebouw te

[1] Th. J. F. van Hasselt: Gebruik van vermomde taal door de Nufooreezen. T. v. Ind. T. L. en Volkenk., XLV 1902.

[2] J. L. van Hasselt: Eenige aanteekeningen aangaande de bewoners der N. Westkust van Nieuw-Guinea, meer bepaaldelijk de stam der Noefooreezen.

[3] Van Eck: Huwelijken en begrafenissen bij de Papoes. Indische Gids, V^de Jaargang, II 1879.

[4] F. S. A. de Clercq: De West- en Noordkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea. Tijdschr. van het Kon. Ned. Aardr. Gen. X 1893.

[5] F. S. A. de Clercq: Het gebied der Kalana fat of vier Radja's in Westelijk Nieuw-Guinea. Indische Gids 1889.

[6] M. Moszkowski: Die Völkerstämme am Mamberano in Holländisch Neu-Guinea und auf den vorgelagerten Inseln. Zeitschr. für Ethnologie, Jhrg. 43, 1911.

Dorch onderwijs gaf, liet een knaapje zich plotseling onder de tafel vallen. Naar de reden daarvan gevraagd, antwoordde de jongen, dat hij de schoonmoeder van zijn broeder had zien voorbijgaan. Blijkbaar mag zoo'n Papoea dus ook niet kijken naar de schoonouders van zijn broer.

Van de Papoea's van Duitsch-Nieuw-Guinea kan ik het volgende mededeelen: Bij de Papoea's van den Bismarck-Archipel is het aan de schoonouders verboden in tegenwoordigheid van den schoonzoon te eten. De schoonzoon moet huis en hof der schoonouders mijden. Alle aangetrouwde familieleden mogen elkander niet bij name noemen. De mannen zweren bij hun zwager, de vrouwen bij den naam van haar broeder. Zwagers mogen niet in hetzelfde huis slapen, echter is 't hun wel geoorloofd gezamenlijk te eten.

De gehuwde zuster mag niet met haar broeder spreken of verkeeren. Twee mannen, die zusters hebben gehuwd, worden als broeders, en twee vrouwen, welke met broeders zijn getrouwd, als zusters beschouwd. Het niet nakomen dezer voorschriften wordt voor een groot onrecht gehouden en streng gestraft. [1]

Ook bij de Papoea's van Kaiser-Wilhelmsland moeten schoonvader en schoondochter, schoonmoeder en schoonzoon, alsook zwagers en schoonzusters elkander zooveel mogelijk uit den weg gaan en niet met elkander spreken. Zij mogen elkaars naam niet uitspreken, zelfs dan niet, wanneer deze namen reeds op jongere familieleden zijn overgegaan. Draagt b.v. een kind den naam van zijn gestorven grootvader van vaderszijde, dan mag de moeder van het kind dezen naam niet uitspreken; het kind moet dan een bijzonderen naam krijgen, waardoor het door de moeder wordt aangeduid. [2]

Volgens NEUHAUSS [3] komt bij de Papoea's van Duitsch Nieuw-Guinea een man door zijn huwelijk in eene bijzondere verhouding tot zijne schoonouders, vooral tot zijne schoonmoeder. Haar naam mag hij niet noemen, hij mag haar nooit aanraken en haar niets aanreiken; wanneer hij 't laatste wenscht, moet dat door een derde persoon geschieden. Verboden is het huwelijk van een man en de zuster zijner vrouw, van man en schoon-

[1] E. Tappenbeck: Deutsch Neu-Guinea.
[2] Max Krieger: Neu-Guinea.
[3] R. Neuhauss: Deutsch-Neu-Guinea.

moeder, zusters, stiefzusters als deze dezelfde moeder hebben. Een man mag de namen zijner schoonzusters niet uitspreken; spreekt hij van zijn schoonvader, dan noemt hij nooit zijn naam, maar zegt *auanga* (schoonvader). Zijne schoonmoeder noemt hij *auaauwi* (vrouw van den schoonvader). Omgekeerd duiden de schoonouders hun schoonzoon aan als den echtgenoot hunner dochter.

Wanneer een schoonvader in tegenwoordigheid van zijn schoonzoon eet, bedekt hij zijn gelaat. Indien het bij ongeluk mocht gebeuren, dat een schoonzoon den open mond van zijn schoonvader ziet, schaamt laatstgenoemde zich zoo erg, dat hij het bosch inloopt. Wanneer een schoonvader zijn schoonzoon 't een of ander geeft, b.v. betelkalk of tabak, dan geeft hij 't hem nooit in de hand, maar legt het op een blad van een boom, waarvan de schoonzoon 't dan wegneemt. Indien schoonvader en schoonzoon gezamenlijk op de zwijnenjacht uit zijn, zal de schoonzoon nooit helpen bij het grijpen of vastbinden van het dier, uit angst dat hij zijn schoonvader zou kunnen aanraken. Mocht dat echter bij een of andere gelegenheid toevallig eens gebeuren, dan schrikt de schoonvader ontzettend; terstond moet dan een hond geslacht worden om het onrecht weder goed te maken. In geval er meeningsverschil tusschen schoonvader en schoonzoon ontstaat, verlaat de jonge man het dorp, laat echter zijne vrouw thuis, en verwijlt dan geruimen tijd in eene andere streek, totdat zijn schoonvader hem ter wille zijner dochter terugroept. Ook zwager en schoonzuster mogen elkaar niet aanraken. Indien men bemerkt, dat de vrouw van een jongeren broeder met den ouderen broeder van haar man eenigszins intiem omgaat, of dat de jongere broeder aan de vrouw van zijn ouderen broeder geschenken geeft, geeft dat aanleiding tot familieoneenigheden.

Bij de Jabims mogen de aangetrouwde familieleden niet aangeraakt worden en evenmin mogen hun namen uitgesproken worden. Daarom tracht men die namen op de een of andere manier te omschrijven. Men vermijdt b.v. den naam *Obago* (roode doek) door te zeggen *kauli* (= boomschors), daar vroeger deze inlanders hun lendegordels van boomschors vervaardigden. Heet een dezer familieleden *Kiam* (hond), dan duidt men hem aan door te zeggen geija gang, d. w. z. «die de buidelratten vangt».

HAGEN [1] vermeldt, dat in Bogadjim de verlovingstijd voor de verloofden niet bepaald genoegelijk is, daar zij volstrekt niet met elkander mogen omgaan. Wanneer zij elkaar mochten tegenkomen, moeten zij terstond het hoofd omkeeren; men vindt 't zeer ongepast, als zij met elkaar spreken, of elkander eens toelachen. Ook hun a. s. schoonouders, schoonbroers en schoonzusters moeten zij tijdens hun engagement zooveel mogelijk uit den weg blijven. In Bogadjim heeft de schoonmoeder in de jonge huishouding veel te zeggen en dikwijls maakt zij den jongen schoonzoon het leven zeer onbehagelijk.

Bij de Papoea's in de buurt van Finschhafen is het ook verboden, dat een schoonzoon de namen zijner schoonouders uitspreekt, terwijl laatstgenoemden vermijden hun schoonzoon te noemen. Hetzelfde verbod bestaat tusschen schoonouders en schoondochter en omgekeerd. Een man zal de namen der broeders en zusters zijner vrouw niet noemen en evenzoo handelt eene vrouw t. o. z. van haar zwagers en schoonzusters. Aan de N. Kust van Nieuw-Mecklenburg mogen aangetrouwde lieden elkander niet aanzien of ontmoeten. [2]

Tenslotte dan Britsch-Nieuw-Guinea: Door SELIGMANN [3] vinden wij vermeld, dat bij de Koita-stam mannen noch vrouwen hunne aangetrouwde mijden; zelfs *waru* (schoonvader en schoondochter, schoonmoeder en schoonzoon) en *siba* (zwager en schoonzuster) gaan vrijelijk met elkaar om. Siba nemen voedingsmiddelen uit elkaars tuin en leenen elkanders canoes en andere bezittingen. Dat het uitleenen dezer artikelen door een man aan zijne schoonzuster geen deel van den bruidprijs is, blijkt, doordat die voorwerpen steeds worden teruggegeven, zelfs wanneer zij door eene vrouw van haar schoonzoon of zwager worden geleend. Wel echter verlangt een man, die iets aan een broeder leent, dat hij het in goeden staat weer teruggeeft, terwijl hij dit niet van zijn aangetrouwde familieleden zou verlangen. Bij de Zuidelijke Massims bestaat naamvermijding tusschen schoonvader en schoondochter, tusschen schoonvader en schoonzoon, zwager en schoonzuster, zwagers onderling en schoonzusters

[1] B. Hagen: Unter den Papuas in Deutsch Neu-Guinea.

[2] O. Schellong: Ueber Familienleben und Gebräuche der Papuas der Umgebung von Finschhafen (Kaiser Wilhelmsland). Zeitschr. für Ethnologie, Jhrg. 21, 1889.

[3] C. G. Seligmann: The Melanesians of British New Guinea.

onderling, alsook tusschen een man en zijne echtgenoote. Verder trachten de aangehuwde familieleden elkander zooveel mogelijk uit den weg te gaan en niet ontmoeten. Komen zij elkander tegen, dan loopt in den regel de vrouw gauw zijwaarts het bosch in. Een man mijdt zijn schoonmoeder minder streng dan zijn schoonzusters. Echter mag hij niet in het huis zijner schoonmoeder binnentreden, tenzij dat hij daarin woont. In zijn eigen huis mag hij met zijn schoonmoeder een weinig praten en voedsel eten, dat zij heeft bereid, echter hij neemt het vaatwerk, waarin zich dat voedsel bevindt, nooit direct van haar aan. Strenge verbodsbepalingen bestaan in den omgang tusschen een schoonvader en zijn schoondochter en tusschen schoonmoeder en schoonzoon, daarentegen behoeft een man de vrouwen van zijn broeder niet te ontloopen.

Wanneer bij de Noordelijke Massims de eerste vrouw van een aanzienlijk hoofd sterft, neemt een van haar zwagers een harer voorarmbeenderen en maakt daarvan eene lijmspatula. Wanneer een broeder van zoo'n hoofd sterft, doet dat de zwager van den overledene met de fibula. Indien te Kavatari een overleden man door zijn vader, zwager en kinderen in het graf is gelegd, verwijderen deze bloedverwanten de beenderen van armen en beenen en maken daarvan lijmspatulae. Deze mogen zij echter slechts bij plechtige gelegenheden gebruiken.

Bij de Wagawaga- en Tubetube-Papoea's zal een man zijn schoonvader en zwagers in hun werkzaamheden bijstaan, terwijl hij omgekeerd op hun hulp weinig behoeft te rekenen. Met zijn schoonzusters mag hij niet in contact komen, ook mag hij hare namen niet uitspreken. Zij hebben het recht zelfs de meest waardevolle zijner bezittingen te leenen en behoeven die niet in onbeschadigden staat terug te geven; een man mag geen aanmerkingen maken, als de geleende voorwerpen door zijn schoonzusters in beschadigden toestand worden teruggebracht. Ook eene schoonmoeder mag de bezittingen van haar schoonzoon te leen nemen, echter de schoonvader niet. Een man helpt zijn zwager bij den arbeid. Bij de Wagawaga zijn de rechten der schoonzusters op de bezittingen van haar zwagers beperkt tot artikelen als canoes, vischnetten, huisraad en sieraden, maar geldt niet voor landbouwproducten, zoolang die zich nog in den grond bevinden. De zuster of eenig ander familielid van den man heeft geen recht op de bezittingen van zijn

vrouw. Een Wagawaga- of Tubetube-Papoea mag niet huwen met de zuster zijner vrouw en ook niet met de weduwe van zijn broer.

Bij de Papoea's der Oostelijke divisie mag de oudste broeder niet 't huis binnentreden van de vrouwen zijner jongere broeders en ook niet met deze vrouwen praten. Evenmin mag hij voedsel gebruiken, 't welk door deze vrouwen is bereid geworden. Indien een man huwt, duiden zijne bloedverwanten diens vrouw altijd aan met den naam van haar echtgenoot; hetzelfde doen de vrouwen. Zij houden den eer van hun dorp op, door nooit den naam van den man of van de vrouw te noemen, die in hun dorp inhuwelijkt.

Zwagers en schoonzusters mogen in elkaars gezelschap niet eten. Aangetrouwde familieleden mogen niet uit dezelfde schaal eten of drinken. [1]

Bij de Motu's zal een man zijn huis verlaten, indien zijn schoonzuster binnentreedt en niet terugkeeren, dan nadat zij het huis weder heeft verlaten. Eene vrouw doet hetzelfde t. o. z. van haar schoonvader. [2]

Bij de Koita's en Motu's is het leviraathuwelijk verboden.

Op het naburige eiland Mabuiag in de Torresstraat mocht een man nooit de namen van zijn *ira*, *imi* of *ngaubat* uitspreken; dezelfde restrictie gold voor eene vrouw. [3] De ira is de schoonvader, schoonmoeder, schoonzoon of schoondochter. Imi is de naam, dien een man geeft aan zijn zwager, alsook eene vrouw aan haar schoonzuster. Ngaubat is de naam, waarmede de man zijne schoonzuster en eene vrouw haar zwager aanduidt. Indien de zwager gehuwd is, wordt hij in den regel aangeduid als de echtgenoot zijner vrouw. Indien bij ongeluk een man den naam van zijn imi uitsprak, was hij beschaamd en liet het hoofd hangen. Deze overtreding was slechts goed te maken door een geschenk. Hetzelfde was het geval, indien de naam van ngaubat of ira genoemd werd.

Een man of vrouw mocht niet met haar aangetrouwde familieleden spreken. Indien een man iets aan zijn ira wilde doen weten, vertelde hij het aan zijne vrouw en deze bracht dan de

[1] Annual Report on British New Guinea from 1st July 1893 to 30 June 1894.
[2] Chalmers: Pioneering in New Guinea.
[3] Reports of the Cambridge anthropological Expedition to Torres Straits. Vol V 1904. W. H. R. Rivers: Kinship.

boodschap over. Moest hij noodzakelijk met zijn ira spreken, dan geschiedde dat steeds met een fluisterstem. Eene vrouw kon niet zelf voedsel geven aan haar schoonvader, maar liet dat door hare schoonmoeder aanreiken; een man gaf eten aan zijne schoonmoeder door bemiddeling zijner vrouw.

Ook de omgang tusschen de imi was zeer beperkt en van denzelfden aard. Dit gold ook voor den omgang der lieden, die ngaubat van elkaar waren. Tegenwoordig worden die voorschriften minder streng in acht genomen.

Indien eene vrouw haar zuster of moeder bij zich had en zij zagen haar echtgenoot aankomen, plachten zij snel weg te gaan; deden zij dat niet dadelijk, dan wachtte de man, totdat zijn schoonmoeder en schoonzuster heengegaan waren. Eerst daarna durfde hij het huis binnentreden. Het kwam wel eens voor, dat een man tot iemand anders nog in eene andere familierelatie stond behalve in die door zijn vrouw. In zoo'n geval onthief de bloedrelatie hem van zijn plichten, die hem door zijn huwelijksrelatie waren opgelegd.

Indien de ira of ini van een man iets nam, wat dezen toebehoorden, werd daarop geen aanmerking gemaakt. Huwelijken met twee zusters tegelijkertijd kwamen wel voor. Als een vrouw zwanger werd, of er werd een kind geboren, moest de man een geschenk geven aan de bloedverwanten van zijne vrouw.

Op Murray-Island bestonden soortgelijke voorschriften als op Mabuiag. [1]

Het wordt daar voor eene beleediging gehouden, indien personen, die *awim* of *naubĕt* van elkaar zijn, elkanders namen noemen. Door waim wordt aangeduid de relatie tusschen een man en de bloedverwanten zijner vrouw; door naubĕt die tusschen eene vrouw en de familieleden van haar man.

Indien zulk eene overtreding heeft plaats gevonden, moet de overtreder de beleedigden verzoenen door hun een of ander geschenk te geven. Zoolang dit niet is geschied, wordt alle onderlinge omgang vermeden. De beleediging treft de geheele familie van de beleedigde persoon; daarom haast de overtreder zich in den regel om het weder goed te maken.

Indien eene vrouw zich niet aan deze verbodsbepalingen houdt,

[1] Reports of the Cambridge Anthropological Expedition to Torres Straits. VI 1908.

behoeft zij echter geen geschenken te geven. Dit zou komen, doordat vrouwen zich aan zulke misdrijven zoo dikwijls schuldig maken, vooral indien zij ruzie hebben met haar schoonmoeder. Zoo'n vrouw werd dan wel op eene andere manier gestraft, zij kreeg een flink pak slaag. Indien een aangetrouwd familielid naar een of ander dier was genoemd, moest voor zoo'n dier een ander woord worden gekozen. —

Bepaalde voorschriften, wat betreft den omgang van aangetrouwde familieleden, vond ik dus vermeld bij de Atjehers, de Gajo's, Bataks, in Singkala, bij de Minangkabau-Maleiers, Loeboes, Lampongers, Niassers, de Temiâ, Sakai en Orang Laut van het Maleische Schiereiland, de Subanuns der Philippijnen, Javanen, Badoejs, verschillende Dajaksche stammen, de Bare'e-Toradja's, To Napoe, To Bada, Toboengkoe, Tomori, Parigi, Galelareezen en Tobelareezen, Makassaren en Boegineezen, bij de inlanders van de Minahasa, Halmahera, Boni, Gowa en Bolaäng Mongondou, bij die van Boeroe, Ceram, Aroe, Luang-Sermata, Leti, Moa, Lakor, Wetar, de Oeliasers, Watubela, Kei, Babar, Timor, Soemba en bij de Papoea's van Nederlandsch-, Duitsch- en Britsch-Nieuw-Guinea en van de naburige eilanden.

Men kan dus wel aannemen, dat zulke bepalingen in den geheelen Indischen Archipel in een of anderen vorm voorkomen.

Vraagt men, welke die voorschriften zijn, dan kan men zeggen, dat bovenaan staat het verbod van het noemen der namen der aangetrouwde familieleden. Daarnevens vond ik als verboden vermeld: in elkanders tegenwoordigheid komen, elkaar aanzien, met elkaar praten, in elkanders huis binnentreden, in elkaars bijzijn baden, met elkaar huwen, met elkaar gekscheeren, over elkaar spreken, op elkaars plaats gaan zitten, elkander aanhalen, uit denzelfden schotel eten of drinken, geslachtelijke gemeenschap hebben, op dezelfde mat zich neervlijen, vóór elkaar uitloopen of elkander passeeren, elkander zien eten, ten huize van elkaar eten of slapen, met elkaar op reis gaan, elkander aanraken, elkander iets aanreiken, meeningsverschil hebben, elkaar toelachen, vuile taal in elkaars tegenwoordigheid gebruiken. En verder vond ik opgegeven, dat aangetrouwde lieden elkaar met eerbied moeten behandelen, dat een schoonzoon het huis van zijn schoonvader niet koopen mag en dat iemand geen aanmerking maken mag, indien een aangetrouwd familielid

hem iets, dat hij van hem geleend heeft, in beschadigden toestand teruggeeft.

Zulke voorschriften gelden vooral voor de schoonkinderen tegenover hunne schoonouders, in het bijzonder voor schoonzoon en schoonmoeder en schoondochter en schoonvader, echter ook wel voor schoonzoon en schoonvader en schoondochter en schoonmoeder, soms ook wel voor schoonzoon of schoondochter tegenover hunne beide schoonouders. Bovendien voor de schoonouders tegenover hunne schoonkinderen, ook al weer in de bovengenoemde nuances, het meest echter voor schoonvader tegenover schoondochter en voor schoonmoeder tegenover schoonzoon. Ook andere aangehuwde familieleden zijn wel verplicht bepaalde voorschriften t. o. z. van elkaar in acht te nemen b.v. zwagers onderling, schoonzusters onderling, zwagers tegenover schoonzusters en omgekeerd. Soms ook wel gaat het nog verder b.v. dat de familieleden van de aangetrouwden t. o. z. van elkander bepaalde voorschriften moeten in acht nemen. En eindelijk gelden zulke verbodsbepalingen wel voor verloofden en voor jonggehuwden. Het elkaar mijden van verloofden vond ik in Simpang, Minangkabau, bij de Loeboes, Lampongs, Niassers, Dajaks, op Boni, Boeroe, Ceram, Luanq Sermata, Watubela, Soemba en in Nieuw-Guinea. Soms vinden wij dan vermeld, dat die voorschriften niet meer gelden, wanneer den gehuwden een kind is geboren. Ook de ouders van de beide verloofden moeten elkander wel eens mijden. Bij de Gajo's moeten al de mannelijke en vrouwelijke bloedverwanten der schoonouders, die met hen op dezelfde lijn der geslachtslijst staan door de schoonkinderen met bijzonderen eerbied worden behandeld. Zoo mogen bij de Toboengkoe de namen der schoonouders en van de naaste bloedverwanten dier schoonouders door de kinderen niet worden uitgesproken.

Van deze eigenaardige beperking in den omgang van aangetrouwde familieleden zijn reeds verschillende verklaringen gegeven, die mijns inziens echter geen van alle volkomen bevredigen.

Lubbock zag daarin voorbeelden van verontwaardigingsgebruiken en brengt ze in verband met de schaking. Door zulke gebruiken zou de man zijn rechten op de vrouw tegenover zijne stamgenooten proclameeren. Die verontwaardigingsgebruiken worden echter geheel onverklaarbaar bij de opvatting dier schaking in den door Lubbock voorgestelden zin, als van den

man uitgaande en geheel alleen ten zijnen behoeve geschiedende. [1] CRAWLEY heeft aangetoond, dat verschillende feiten met deze verklaring van Lubbock in strijd zijn. [2]

TYLOR heeft gemeend, dat zulke vermijdingsvoorschriften zijn ontstaan in den tijd, toen bij de verschillende stammen de schoonzoon nog leefde in het huis zijner schoonouders, door welke hij toch eigenlijk niet geheel als tot de familie behoorend werd beschouwd. Dit werd over en weer getoond door het nakomen van bepaalde voorschriften voor den onderlingen omgang.

PREUSZ [3], de verdediger der praeanimistische theorie, meent, dat van de vrouwen in het algemeen een schadelijke magische invloed kan uitgaan. Daarom moet in bepaalde omstandigheden de omgang met vrouwen worden gemeden. Niet alleen die met vrouwen van de eigen familie, maar eveneens de omgang met vrouwen der exogame groep. Zoo ontstaat dan ook het mijden der schoonmoeder door haar schoonzoon. Vooral zou het de geslachtelijke omgang zijn, die tot zulk eene schadelijke magie aanleiding geeft. Deze schadelijke sexueele werkdadigheid is nu, wat betreft de schoonmoeder voor den schoonzoon, wel is waar uitgesloten, maar zou toch op haar overgebracht worden. Als gevolg van het idee van den ‹Übergangsritus› zou de gevaarlijkheid der vrouw ook op haar mannelijke familieleden overgebracht kunnen worden en dientengevolge ook schoonzoon en schoonvader, alsook zwagers elkaar moeten mijden.

Ook FREUD plaatst natuurlijk voor de verklaring dezer eigenaardige verhoudingen het sexueele moment op den voorgrond en ziet daarin een verschijnsel van ‹Inzestscheu› [4]. Hij meent, dat in de verhouding tusschen schoonzoon en schoonmoeder ambivalente, tegenstrijdige factoren zich doen gelden, voortkomende eenerzijds uit genegenheid, anderzijds uit weerzin. Die weerzin zou voortkomen uit het feit, dat de moeder haar dochter niet gaarne wil afstaan aan een ander, en dat de schoonzoon zich niet aan het gezag zijner schoonmoeder wil onderwerpen en verder uit jalouzie zoowel van schoonzoon als schoonmoeder,

[1] J. Lubbock: Origin of Civilisation.

[2] Crawley: The mystic rose.

[3] Preusz: Die geistige Kultur der Naturvölker.

[4] Sigm. Freud: Totem und Tabu. Einige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker.

die beide aanspraak maken op de liefde der jonge vrouw. De genegenheid zou daaruit voortspruiten, dat de schoonmoeder zich zoozeer in het gevoelsleven van hare dochter indenkt, dat zij tenslotte verliefd wordt op haar schoonzoon. Deze neiging tot verliefdheid moet echter onderdrukt worden, daar zij tot incest zou kunnen leiden. Omgekeerd kan een jonge man verliefd raken op zijn schoonmoeder. Niet zelden zou het voorkomen, dat een man eerst op zijne schoonmoeder verliefd wordt en daarna zijne verliefdheid op hare dochter overgaat.

«Ich sehe keine Abhaltung von der Annahme, dasz es gerade dieser, der inzestuöse Faktor des Verhältnisses ist, welcher die Vermeidung zwischen Schwiegersohn und Schwiegermutter bei den Wilden motiviert. Wir würden also in der Aufklärung der so streng gehandhabten «Vermeidungen» dieser primitiven Völker die ursprünglich von FISON geäuszerte Meinung bevorzugen, die in diesen Vorschriften wiederum nur einen Schutz gegen den möglichen Inzest erblickt. Das nämliche würde für alle anderen Vermeidungen zwischen Bluts- oder Heiratsverwandten gelten. Nur bliebe der Unterschied, dasz im ersteren Falle der Inzest ein direkter ist, die Verhütungsabsicht ein bewuszte sein könnte; im anderen Falle, der das Schwiegermutterverhältnis mit einschlieszt, wäre der Inzest eine Phantasieversuchung, ein durch unbewuszte Zwischenglieder vermittelter».

BEZEMER [1] wijst er op, dat verschillende gebruiken als survivals van het huwelijk bij schaking worden verklaard: Was dat vroeger een vijandige daad, waardoor de familie zich beleedigd gevoelde, ook de vrouw zelve zal zich zeer dikwijls niet dan met geweld daarin geschikt hebben. Dien afkeer moest zij dus blijven aan den dag leggen, ook waar langzamerhand de onttrekking aan den stam op vreedzame wijze plaats had; voor het oog der wereld moest zoowel door de bruid als door hare familie de schijn worden aangenomen, dat niet zoo maar goedschiks die wegvoering naar vreemden stam plaats had. Op dezelfde wijze verklaart men verder de afbrekingen der betrekkingen tusschen bruid en bruigom tijdens de openlijke verloving en de slechte verstandhouding, die er moet heerschen tusschen den aanstaanden schoonzoon en zijn schoonouders.

[1] F. J. Bezemer: Van vryen en trouwen in den Indischen Archipel. De Tijdspiegel 1903.

Eene gelijksoortige verklaring vindt men reeds bij WILKEN.[1] «Wij kunnen ons zeer goed voorstellen», — schreef WILKEN — «dat waar eenmaal de gewoonte bestond, dat de man tegenover zijne schoonouders zekere vormen in acht had te nemen, en die vormen, gelijk dit nu in den regel het geval is, reeds als eene uitdrukking van eerbied werden beschouwd, de vrouw ook langzamerhand er toe gekomen is, om hetzelfde ten aanzien van hare schoonouders te doen. Hetgeen zeker voor deze opvatting pleit, is de omstandigheid, dat deze gewoonte wel voor den man, doch nergens voor de vrouw alléén schijnt te bestaan. Wij althans hebben geen voorbeeld daarvan ontmoet».

Ook mij is uit het grooter aantal gegevens, dat mij ter beschikking stond, geen enkel voorbeeld bekend geworden, waarbij alleen de vrouw bijzondere voorzorgsmaatregelen tegenover hare schoonouders in acht heeft te nemen, terwijl dat niet geldt voor haar man tegenover de ouders zijner vrouw.

Volgens POST[2] komen zulke gebruiken slechts bij die volken voor, welke exogaam zijn, die dus hunne vrouwen uit een vreemden stam moeten halen. Het grondidee van al deze gebruiken zou uit deze exogame huwelijken te verklaren zijn en wel doordat de exogame groepen in den regel vijandelijk tegenover elkaar staan.

De huisgoden der geslachten zijn vijandelijke machten, die tegenover huwelijken tusschen leden van verschillende groepen vijandig gezind zijn. Deze godheden moeten door bepaalde ceremoniën verzoend worden, opdat zij geen onheil zullen stichten en waar na het huwelijk de ééne persoon in het huis van de andere overgaat, moet die zich van zijn huisgoden losmaken, opdat deze niet mede zullen trekken in het huis van de andere partij en daarin ongeluk brengen. Waar het huwelijk door schaking plaats heeft, is eene bijzondere vorm van vredesluiting tusschen de exogame groepen van noode om het begane onrecht goed te maken, zoodat daarvan geen nadeelige gevolgen te verwachten zijn. Dit verklaart, dat de persoon, die door zijn huwelijk in eene andere familie overgaat, door deze aanvankelijk nog als een vijandelijk individu wordt beschouwd en behandeld,

[1] G. A. Wilken: Over de primitieve vormen van het huwelijk en den oorsprong van het gezin.

[2] A. H. Post: Ueber die Sitte, nach welcher Verlobte und Ehegatten ihre gegenseitigen Verwandten meiden. Globus LXVII 1895.

met wien zij slechts met zekere reserve wenscht te verkeeren.

De gewoonte, volgens welke verloofden en gehuwden hunne familieleden mijden, wordt verder ongetwijfeld sterk beïnvloed door de omstandigheid, of door het huwelijk de man in de familie der vrouw, of de vrouw in die van den man overgaat, of dat beide eene afzonderlijke huishouding opzetten. In het eerste geval zal de omgang tusschen den schoonzoon en zijn schoonouders en diens huisgenooten een zeer beperkte zijn. Wanneer de vrouw daarentegen in de familie van haar man overgaat, zal de omgang tusschen haar en deze familie beperkt zijn, terwijl de verhouding tusschen den man en de familie zijner vrouw geen of nauwelijks eenige beperking ondergaat.

Indien echter de jonge lieden een eigen huishouding opzetten, zijn zulke vermijdingsvoorschriften minder noodzakelijk en komen zij dus minder duidelijk voor den dag.

Hoe het komt, dat zulke voorschriften nu nog slechts voor bepaalde personen geldt, b.v. tusschen schoonmoeder en schoonzoon of tusschen schoonvader en schoondochter, kan slechts door een nauwkeurig onderzoek der familieverhoudingen bij elken stam afzonderlijk worden vastgesteld. Daarbij moet men echter bedenken, dat bepaalde zeden in alle mogelijke vormen kunnen vervallen; van den grooteren kring van personen, die zich bij streng exogame verhoudingen, moesten mijden, konden tenslotte slechts enkele individuen overblijven, voor welke zulke voorschriften bleven gelden.

Soms houdt de vermijding tusschen schoondochter en schoonouders op, zoodra de jonge vrouw een kind heeft gekregen. Dit zou slechts voorkomen bij die volken, bij welke na het huwelijk de jonge vrouw in het gezin van den man overgaat.

Ook SCHULTZE [1] ziet de verklaring van zulke beperkingen, wat betreft den omgang tusschen aangetrouwde familieleden, in het huwelijk door schaking.

KOHLBRUGGE [2], die het verbod in onzen Oost van het noemen der namen van bepaalde familieleden nader heeft bestudeerd, verklaart, dat het moeilijk is te beslissen, of deze gebruiken een soort eerbiedsbetuiging zijn, of aan de vrees voor de kwade geesten (d.w.z. aan de vrees om de aandacht der kwade geesten op die

[1] Fr. Schultze: Psychologie der Naturvölker.

[2] J. H. Kohlbrugge: Naamgeving in Insulinde. Bijdr. T. L. en Volkenk. van Ned.-Indië, 6e volgr. Deel VIII.

personen te vestigen) hun ontstaan te danken hebben. «Maar al ware de laatstgenoemde oorzaak de oorspronkelijke, zoo heeft zij zich thans in elk geval met eerbied gecombineerd, daar op de meeste plaatsen slechts die namen verboden zijn, welke personen aanduiden, die aanspraak op eerbiedsbetuiging hebben. Is het noemen van namen gevaarlijk, dan zal men dat trouwens het eerst voor hen nalaten, die recht op onzen eerbied hebben, boven ons staan. Vrees en eerbied zijn trouwens nauw verwante begrippen». [1]

Door enkele stammen in onze Oost vond ik opgegeven, waarom zij dergelijke vermijdingsvoorschriften in acht nemen. Als verklaringen kunnen dergelijke opgaven echter niet dienen; zij leeren weinig omtrent de genese dier gebruiken.

Allereerst vond ik van verschillende stammen in onze Oost vermeld, dat sommige dier gebruiken voorstellen betuigingen van eerbied en beleefdheid. De Zee-Dajaks van Sarawak meenen, dat zij door het noemen van den naam van hun schoonvader of schoonmoeder den toorn der geesten zullen opwekken. De Toradja's zeggen, dat zij hunne schoonouders met eerbied behandelen, opdat deze het huwelijk niet zullen ontbinden, doordat zij hun dochter van haar man afkeerig maken. Wie zijn schoonouders niet met eerbied behandelt, zal door de goden gestraft worden.

Kruyt deelde mij mede, dat hij eens bij een proces van heksenmoord als advokaat der deelnemers aan dezen moord was opgetreden, omdat zijns inziens het Bestuur die menschen te zwaar wilde straffen. Twee hunner heeft hij verdedigd op grond van de omstandigheid, dat de adat eischt, dat de man doet wat de schoonvader hem gelast, omdat hij anders zijne vrouw kwijt raakt.

Volgens de inlanders van de Minahasa zal degene, die verzuimt bepaalde voorschriften tegenover zijn schoonouders in acht te nemen, zweren en bulten op zijn lichaam krijgen. Ook de Bataks gelooven, dat wie te kort schiet in zijn égards tegenover zijn schoonouders daarvoor door de goden zal gestraft worden.

De Bataks zijn overtuigd, dat wie eenig onrecht pleegt

[1] Prof. Visscher schijnt, mijns inziens echter ten onrechte, vrees en eerbied niet voor verwante begrippen te houden. Zie H. Visscher: Religion und soziales Leben bei den Naturvölkern II p. 244.

tegenover zijn aangetrouwde familieleden, vooral tegenover zijn schoonvader en diens broers of tegenover zijn zwagers daarvoor van de godheid zijn gerechte straf zal ontvangen.

Van deze opvatting getuigt het volgende voorval, mij door den heer JOUSTRA medegedeeld. Een man (A) had geld aan zijn zwager (B) in bewaring gegeven, zonder dat daarbij getuigen waren geweest. Toen A. op zekeren dag het geld terugvroeg, ontkende zijn zwager het van hem ontvangen te hebben. De zaak was niet op te lossen, daar er geen getuigen waren. Men besloot toen tot de toepassing van een godsoordeel, n.l. de duikproef. Beide mannen moesten gelijktijdig langs een stok, die men in de rivier had geplant, zich onder water laten zakken. Wie het 't langst onder water uithield, had gelijk. Al spoedig kwam toen B. weer voor den dag; hij verklaarde het onder water niet meer te kunnen uithouden, 't was of hij door iemand naar boven getrokken werd. Men hield toen zijn schuld voor bewezen; de man viel door de mand en betaalde zonder verdere tegenspraak het geld uit, plus nog een boete, omdat hij het gewaagd had tegenover zijn schoonbroer onrecht te plegen.

Dat «Inzestscheu» in sommige gevallen een rol speelt, is zeer waarschijnlijk. Daarvoor pleit vooreerst, dat b.v. een Batak ook tegenover andere zeer naverwante vrouwelijke bloedverwanten zeer terughoudend behoort te zijn. Het geldt b.v. als niet netjes, dat hij zijn eigen zuster 's avonds ergens heen geleidt. Hij zal zich in het gezelschap zijner zuster niet op zijn gemak gevoelen, zelfs al zijn andere personen tegenwoordig. Een vader zal niet alleen thuis blijven met zijn dochter, evenmin eene moeder met haar zoon. Men meent, dat als een man alleen is met eene vrouw, zulks tot intiemen omgang aanleiding kan geven en vreest daarvan bloedschande met alle daardoor veroorzaakte nadeelige gevolgen.[1] Een Batak mag ook niet met zijn zuster of moeder op dezelfde plank gaan zitten; dat acht men onbehoorlijk.

Bij de Minangkabau-Maleiers mogen meisjes niet door haar vader of broers worden aangehaald.

Dat het gevaar voor ongepaste intieme verhouding niet denkbeeldig is, dat bewijst vooreerst het feit, dat bij de Subanuns

[1] Frazer: Totemism and Exogamy.

een man wel eens trouwt met twee zusters en bovendien nog met zijn schoonmoeder. Bij dit volk schijnt echter tegen eene zoodanige verbintenis geen bezwaar te bestaan. Uitdrukkelijke bepalingen tegen geslachtelijken omgang van een man met zijn schoonmoeder bestaan bij verschillende stammen. Toch schijnt het bij de Javanen niet zelden tot ongeoorloofde verhoudingen tusschen deze personen te komen. Voor het seksueele moment kan ook pleiten, dat in Timor overtredingen der voorschriften aangaande den omgang van aangetrouwde personen op dezelfde wijze gestraft worden als 't spotten over de geslachtsorganen.

Verder kan men wel aannemen, dat niet alle genoemde verbodsbepalingen voortspruiten uit een gevoel van vijandelijkheid tusschen de betrokken onderdanen. Dat zal b.v. niet altijd het geval zijn, wat betreft het noemen der namen, immers niet alleen het noemen der namen van de aangetrouwde familieleden geldt voor verboden, maar ook vaak van de eigen familieleden, b.v. van vader en moeder, grootvader, grootmoeder, oudere broeders, zusters en broers der grootouders, ooms en tantes. Tegenover deze personen toch kan men geen gevoel van vijandschap veronderstellen, wel daarentegen van eerbied.

Wanneer echter wordt medegedeeld van bepaalde stammen, dat de eerbied voor de schoonouders grooter is dan dien voor de eigen ouders, zit in die verhouding tegenover eerstgenoemden waarschijnlijk wel het gevoel van vrees en rudimentaire vijandelijkheid opgesloten.

Bovendien pleit eenigszins tegen het idee van eerbied, dat ook niet zelden de schoonouders den naam van schoonzoon of schoondochter niet mogen noemen.

Verder is mij gebleken, dat zulke eigenaardige voorschriften, betreffende den onderlingen omgang van' aangetrouwde familieleden, zoowel gelden bij volken, waar een matriarchale toestand bestaat, als bij zulke waar het patriarchaat voorkomt, hetzij zuiver of met sporen van het matriarchaat. De meeste stammen, bij welke wij zulke bepalingen leerden kennen, zijn exogaam; slechts enkele zijn eleutherogaam, zooals de Dajaks van Ṣarawak, de Toradja's, de Alfoeren van de Minahasa, de bewoners van Babar, de Papoea's van Britsch-Nieuw-Guinea, de Galelareezen en Tobelareezen. Van dezen zijn enkele bij voorkeur endogaam, zooals de Dajaks, de Alfoeren der Mina-

hasa, de bewoners van Babar, terwijl de Galelareezen, Tobelareezen en de Papoea's van Britsch-Nieuw-Guinea bij voorkeur exogaam schijnen te zijn. Ook zijn er stammen, die nu endogaam zijn, maar vroeger exogaam zijn geweest, zooals de Lampongs, Makassaren en Boegineezen, de inlanders van Goa.

Dat de schaking in een oorzakelijk verband staat met de bestaande omgangsvoorschriften, daarvoor kan pleiten, dat ook nu nog bij verreweg de meeste stammen, bij welke die bepalingen zijn geconstateerd, het huwelijk door schaking voorkomt, zij het dan ook somtijds slechts als eene voorgewende schaking, gelijk bij de Lampongs, Makassaren en Boegineezen, de inlanders van Boeroe en die van het eiland Soemba.

Van de Loeboes en Gajo's vond ik vermeld, dat schaking door hen niet toegestaan wordt; dat wil echter nog niet zeggen, dat zij niet voorkomt. Integendeel van de Gajo's weten wij, dat bij hen de schaking wel degelijk bestaat en hetzelfde zal ook wel bij de Loeboes het geval zijn, al wordt dat niet nader vermeld. Trouwens het niet toegestaan zijn zal wel een oorspronkelijk kenmerk van alle schaking zijn geweest.

Tenslotte blijkt, dat genoemde verbodsbepalingen in den onderlingen omgang zoowel voorkomen bij volken, waar de dochter na haar huwelijk blijft wonen in het huis harer ouders, zooals bij de Atjehers, Bataks (soms), Lampongs (soms), Minangkabau-Maleiers, Sarawak Dajaks (niet altijd), Toradja's, in Luang Sermata en Watubela, als bij die stammen, bij welke de vrouw na haar huwelijk haar man volgt en eene eigen woning betrekt. In het laatste geval kan het echter ook wel voorkomen, dat een man begint bij zijn schoonouders in te wonen en eerst later met zijn vrouw een eigen verblijf kiest. Dit is vooral dan gebruikelijk, indien de man niet dadelijk in staat is de bruidschat te betalen. Dat komt voor bij de Lampongs, Galelareezen en Tobelareezen, in de Minahasa, bij de inlanders van Gowa, op Ceram, Aroe, Leti, Moa, Lakor, Wetar, Soemba en in Duitsch-Nieuw-Guinea.

Ook in Timor, Singkel en de Minahasa verblijft de man wel eerst eenigen tijd ten huize zijner schoonouders, voordat hij eene eigen woning betrekt.

Wanneer door zijn huwelijk de man in de familie der vrouw trekt, schijnt wel in hoofdzaak de omgang tusschen den schoonzoon en zijn schoonouders of hunne huisgenooten beperkende

bepalingen te ondergaan. Bij de Atjehers, Toradja's, de inlanders van Luang Sermata en Watubela vond ik althans niet opgegeven, dat ook de schoondochter tegenover hare schoonouders bijzondere voorzorgen moet in acht nemen. Echter de opgaven dienaangaande laten aan duidelijkheid en volledigheid te wenschen over, zoodat men in zijn conclusies te dien opzichte voorzichtig behoort te zijn. Bovendien moet men bedenken, dat in onze Oost de huwelijkstoestanden bij vele stammen zeer ingewikkeld zijn, waarbij verschillende vormen van huwelijk bij éénzelfde volk voorkomen. Ook laat zich gemakkelijk begrijpen, dat, waar nu blijkbaar in die voorschriften vaak slechts een vorm van eerbied wordt gezien, die beleefde omgangsvormen tusschen een man en zijn schoonfamilie als vanzelf postuleeren een dito verhouding tusschen zijne vrouw en hare aangetrouwde familieleden. Opmerkelijk is het echter zeker, dat ik alleen van de Cerammers en Papoea's uitdrukkelijk genoteerd vond, dat ook schoonzusters in haar onderlingen omgang bepaalde voorschriften behooren in acht te nemen. Bij de Cerammers n.l. is het verboden, dat eene vrouw den naam van de zuster harer man uitspreekt, terwijl ook bij de Noefooreezen niet toegestaan is, dat een vrouw de namen harer schoonzusters noemt. Aan de Papoea's van Finschhafen is dat eveneens verboden en eveneens geldt zulks voor enkele Papoea-stammen in Britsch-Nieuw-Guinea.

Het verbod van geslachtelijke gemeenschap gedurende korteren of langeren tijd na het sluiten van het huwelijk vond ik in onze Oost vermeld voor de Palembangers, Bataks, Atjehers, Minangkabau-Maleiers, Soendaneezen, Javanen, Tenggareezen, Madoereezen, Makassaren, Boegineezen, de inlanders van Babar en Kei, bij de Noefooreezen en andere Papoea-stammen, alsook van verschillende Dajaksche stammen.

DE ZWERFTOCHT VAN SULTAN PAKOEBOEWANA II, NA DIENS VLUCHT UIT DEN KRATON TE KARTASOERA, OP 30 JUNI 1742[1]

DOOR

A. K. A. GIJSBERTI HODENPIJL.

De moord op de Chineezen te Batavia op 9 October 1740 en volgende dagen onder de regeering van den Gouverneur-Generaal Adriaan Valckenier, heeft vèrstrekkende gevolgen gehad.

De opstand der Chineezen breidde zich allengs over geheel Java uit; inlandsche regenten spanden met de opstandelingen samen; te Japara, Joana, Demak, Rembang, Tegal, Semarang en Soerabaya hadden bloedige botsingen plaats tusschen Compagnies troepen en goedgezinde Javaansche hoofden met de opstandelingen, die deze plaatsen ernstig bedreigden.

Ook te Kartasoera, aan het hof van sultan Pakoeboewana, begon het te gisten; de vorst kon niet langer weerstand bieden aan de aan de Compagnie vijandige invloeden; ons fort werd na eene flauwe verdediging genomen; de bezetting werd gedwongen tot den islam over te gaan en zij die dit weigerden werden, evenals de meest gehate officieren, onder wie de commandant, kapitein Van Velzen, gedood.[2]

De toestand werd zoo ernstig, dat de Regeering een buitengewone commissie voor de Oostkust van Java noodig achtte, bestaande in den ontvanger-generaal Hugo Verysel met den oud-opperkoopman Jan Herman Theling, om aldaar de zaken te onderzoeken en te regelen.

Het eenige lichtpunt in die dagen was de trouw der Madoe-

[1] Zie De Jonge „Opkomst", deel IX, blz. LXXXV.

[2] Zie hieromtrent J. J. Meinsma, Het Fort te Kartasoera in 1741 (Bijdragen Taal-, Land- en Volkenkunde v. Ned.-Indië Nieuwe Reeks VI (1868) p. 367) en Loupe, Verhaal van het gepasseerde te Kartasoera enz. (Bijdragen, Nieuwe Reeks VII (1864) p. 102).

reesche vorsten, die hunne hulp aanboden welke dankbaar werd aanvaard. [1]

24 October 1741 gaven commissarissen aan den soesoehoenan kennis van hun komst ter kuste en door de omstandigheden daartoe gedwongen, was hun politiek in den aanvang tegenover dien vorst zeer voorzichtig.

Zij deelden mede dat zij met een sterke troepenmacht te Semarang waren verschenen, niet om den soesoehoenan of diens onderdanen te beoorlogen, maar alleen om de oproerige Chineezen te verdelgen die zich niet ontzagen een gedeelte van 'skeizers landen te verwoesten en ook zelfs 's Compagnies forten te bezetten.

Zij hoopten dus dat de vorst als een trouw bondgenoot de Compagnie hierin behulpzaam zoude zijn, waardoor meteen den laster waarmede eenige slechte belanghebbenden den vorst hadden willen bekladden, den kop zoude ingedrukt worden en de Hooge Regeering kon zien dat de sultan zelf nooit deel had gehad in datgene waarvan hij werd beticht.

Bij de nauwe en hechte verbintenis, die altijd tusschen de Compagnie en het huis Amankoerat had bestaan, vertrouwden zij dan ook dat hij blijken van vriendschap zou blijven geven en trachten weder de rust en vrede aan Zijne Majesteits onderdanen te bezorgen.

Met geen enkel woord werd gerept van hetgeen met het

[1] Welk eene verbittering er heerschte bij de Chineezen en welk lot door hen gemaakte gevangenen te wachten hadden, leert ons eene verklaring 1 November 1741 op het hoofdkantoor te Semarang afgelegd door de Javaansche vrouw Sanko van Kartasoera. Deze vrouw was vijf maanden tevoren van Semarang naar Kartasoera vertrokken en had de catastrophe in den kraton aldaar medio Juli bijgewoond. Zij was met twee Javaansche vrouwen, die bij Europeanen gediend hadden, voor de Chineezen naar Japara gevlucht, alwaar vier Europeesche gevangenen van Rembang werden gebracht „dewelcke seer droevig sijn gemarttoliseert snijdende stukken vlees uijt haar lighaam dat in oly gebraden en haar te eeten wierd gegeven, item dat eenige jonge kinderen die van Christe ouders waren mede dusdanig zijn ter dood gebragt."

De inlandsche tegenpartij maakte het trouwens niet beter. De Madoereezen versloegen in het laatst van November 1741 de Javanen in Toeban, „wanneer de ged.te regent sig gevangen gaf en alle zijne schatten aanthoonen moest, Item sijne pieken te zaamen binden waarna deszelvs vrouwen nakent wierden uijtgekleet in zijn presentie, hetwelk hem zoodanig deed verbitteren dat hij amok speelde maar door de Madureezen met pieken dood gestoken desselvs hoofd afgesneden en aan den Prins gebragt, die het nevens de relatanten na Soerabaya zond."

fort en zijne bezetting op 20 Juli daaraan voorafgaande was voorgevallen; evenmin van de ongeveer 180 nog in leven zijnde Compagniesdienaren die tot den islam waren overgegaan en bij onderscheidene hofgrooten waren gehuisvest, alwaar zij verschillende diensten verrichtten. De commissarissen handel den aldus omdat het hun bekend was dat de vorst niet de hoofdschuldige was van den ontredderden toestand, maar de aanzienlijkste personen aan het hof (in de eerste plaats de rijksbestierder raden aria Nata Koesoema) die met den vijand heulden. Dit was hun onder meer gebleken uit een onderschepten brief van den rijksbestierder, gericht aan het hoofd der Chineesche rebellen te Oenarang en waarin het volgende voorkwam:

«Door den soesoehoenang is vastelijk besloten de Compagnie te onderwerpen en de Chinesen aan te nemen dog de soesoehoenang toond de Comp. nog Respect maar met een uijterlijke schijn alleen en om dat Ulieden daarvan niet onkundig zal sijn heeft mij de vorst bevolen Ulieden sulkx te schrijven. Dierhalven sal Ul. met al sijn volk moeten afsacken na Samarang om spoedig een Einde met die logie te maken waarna den soesoehoenang yder na merite sal beloonen . . . . .»

Op den 7en en 9en November 1741 behaalde de Compagniestroepen belangrijke voordeelen op den vijand die Semarang omklemd hield en waarvan op laatstgemelden datum door commissarissen aan den soesoehoenan werd kennis gegeven.

Zij gaven bij die gelegenheid aan den vorst hun verbazing te kennen wegens het groote getal Javanen die zich achter de Chineezen bevonden en ten strijde schenen toegerust te zijn, doch in stede van den algemeenen vijand, de Chineezen, van achteren aan te tasten, de vlucht namen, 't geen de Compagnie zeer vreemd voorkwam; zelfs waren eenige Javaansche vaandels door de onzen vermeesterd. De vorst werd daarop nogmaals aangemaand de oogen te openen voor de toekomstige ellende van land en onderdanen, nu het nog tijd was tot inkeer te komen en geen aandacht te schenken aan hen die verwijdering tusschen hem en de Compagnie trachtten te verwekken, terwijl hem de verzekering werd gegeven dat deze hem nog altijd met open armen zou ontvangen en hem nimmer zou misleiden of bedriegen.

Te gelijkertijd werd aan de ratoe Amankoerat, de moeder

van den vorst, die veel invloed op dezen had, een schrijven gericht waarin ook haar voor oogen werd gesteld de poel van ellende waarin Java op het punt stond gestort te worden en haar werd medegedeeld dat de vijand zelfs van plan was den vorst van den troon te stooten. Slechts de liefde van de Compagnie voor de Mataramsche kroon noopten commissarissen de ratoe dit klaar en duidelijk onder het oog te brengen.

Op dezen, noch op den vorigen brief werd antwoord ontvangen, doch twee dagen later, op den 11[en] Nov. 1741 behaalden Compagniestroepen weder een belangrijke overwinning op de Chineezen, waardoor dezen met een aanzienlijk verlies aan menschen en geschut moesten terugtrekken en geheel Semarang werd ontzet. Ook hiervan werd aan den sultan kennis gegeven. Den 22[en] November werd eindelijk een schrijven van den soesoehoenan ontvangen maar niet in antwoord op de hiervorenbedoelde brieven doch naar aanleiding van eene schriftelijke mededeeling van commissarissen aan den rijksbestierder Nata Koesoema over de pas geleverde gevechten en over den toestand van het Javaansche rijk.

De eerste brieven waren door den vorst niet ontvangen, maar volgens commissarissen door den rijksbestierder onderschept, die echter, nu de zaken begonnen tegen te loopen, niet langer durfde te zwijgen.

De vorst beschuldigde den commandeur Visscher en den commandant Van Velzen van den verwarden toestand en was blijkbaar op den eersten fel gebeten, omdat deze de hulp van den pangeran Tjakraningrat van Madoera, zijn aartsvijand, had ingeroepen, wiens overwinningen in het oosten van Java hem den schrik om het hart deden slaan.

Tevens had hij zich geërgerd over het wantrouwen van kapitein Van Velzen, die soms met geladen pistolen in den zak in den kraton kwam en des nachts met andere Javaansche hoofden overleg pleegde. [1]

[1] Deze hoofden waren de pangerans Toppo Somo en Wiera Mangala, zoons van soenan Mas, die op Ceylon in ballingschap was overleden. Na het overlijden van hun vader vergunde de Regeering hen naar Java terug te keeren, alwaar zij te Kartasoera met den sultan op een gespannen voet leefden. Tijdens de woelingen in den kraton in Juli 1741 werden beide broeders op last van den sultan gedood.

Maar noch van den moord op dezen gepleegd, noch van 't geen met de bezetting van het fort was voorgevallen, waar en in welken toestand zich de overblijvenden bevonden, werd melding gemaakt.

De vorst verklaarde verder dat hij zich zeer verheugde dat de Compagnie hem nog genegen was en verzocht als blijk daarvan eenig schrijven van de Regeering te Batavia te mogen ontvangen.

Commissarissen draalden niet met hun antwoord; reeds den volgenden dag, 23 November, deelden zij aan Zijne Majesteit mede, dat zij 's vorsten aangename letteren met de gewone plechtigheden in ontvangst hadden genomen en tot hun leedwezen hadden vernomen hoe de kapitein Van Velzen het misnoegen van het hof had opgewekt. Zij twijfelden niet, dat wanneer de vorst zich over dien officier bij de Regeering had beklaagd, hij alle mogelijke genoegdoening zou gekregen hebben.

Intusschen zouden commissarissen het ongenoegen van den vorst aan de Regeering te Batavia mededeelen evenals den afval van den Madoereeschen pangeran.

Zij hoopten dat Mataram en de Compagnie nu slechts één lichaam zouden vormen, en twijfelden niet of de Javanen zouden medewerken om de Chineezen te verdelgen. Verder werd aangeraden een brief tot de Hooge Regeering te richten, 't geen voorzeker goed zou opgenomen worden.

Kort daarna deelde de soesoehoenan mede dat wel is waar voldoende bekend was, dat de Compagnie genoegdoening verschafte indien daartoe gegronde reden bestond, maar wat 't gebeurde met den kapitein Van Velzen betrof, had hij door den schielijken opstand en door de slechte raadgevers, geen kans gezien zich te beklagen; weshalve hij verzocht om godswil toch 't geen voorbij was te laten rusten, voor de toekomst belovende dat zoo iets nimmer meer zoude geschieden en verzocht tevens met nadruk, dat zijn erfvijand, de Madoereesche prins, die in het oosten het eene gewest na het andere veroverde, weer naar zijn land zou terugkeeren.

Door den tegenspoed der vijandelijke wapens en de angst van den soesoehoenan voor het opdringen der Madoereezen, had men dus weer voeling gekregen met het hof van Mataram en door een beleidvol en bedaard optreden slaagde de Compagnie er in den band die zoo verslapt was, allengs weer hechter aan

te halen, zoodat ten slotte van alle strijdende partijen de Compagnie de eenige was die voordeelen verkreeg; hoe belangrijk deze waren blijkt uit het contract dat juist een jaar later, 11 November 1743, door den soesoehoenan en de Indische Regeering gesloten werd.[1]

Alvorens de vorst echter deze, voor hem zoo vernederende verbintenis sloot, zou hij nog een langen lijdensweg moeten doorloopen.

Was tot dusverre zooals we gezien hebben, nog geen enkel verwijt gericht tot den soesoehoenan betreffende het gebeurde met de bezetting en het fort te Kartasoera, commissarissen achtten nu het oogenblik gekomen daarover het noodige met den sultan te bespreken, nu zij bemerkten in welk eene verlegenheid de partij aan het hof was gekomen.

7 December 1741 schreven zij aan den vorst, in antwoord op zijn laatsten brief, dat zij toch hunne verwondering moesten betoonen dat de kwaadsprekers zooveel vermogen op hem hadden gehad en hij zoo eensklaps alle weldaden had vergeten, die hij en zijn geslacht van de Compagnie hadden genoten, door zich in een oorlog te wikkelen, even ongegrond als onrechtmatig en waarvan de uitslag hem niet onzeker kon zijn.

Daar zij echter wisten welke schadelijke gevolgen door slechte raadgevers die, door in troebel water te visschen, slechts hun eigen belang op het oog hadden, kunnen teweeggebracht worden, konden zij dit Zijne Majesteit nog vergeven, maar volkomen onbegrijpelijk kwam het hun voor, hoe het mogelijk was geweest, dat de vorst had kunnen dulden, dat 's Compagnies vestiging te Kartasoera, nagenoeg onder het oog van den soesoehoenan was verwoest en met den grond gelijk gemaakt, een zaak die, vermeenden zij, door de Hooge Regeering zeer hoog zou worden opgenomen en niet zonder reden.

Daar zij tevens veronderstelden, dat die bezetting zich bij den vorst in krijgsgevangenschap bevond, verzochten zij dat die gevangenen met de eerste gelegenheid naar Semarang zouden worden opgezonden er niet aan twijfelende, of zij waren behandeld geworden op de wijze, zooals bij beschaafde volken de gewoonte was, waarvan onlangs nog de Hooge Regeering een voorbeeld had gegeven bij de overbrenging van het lijk van

[1] Zie De Jonge „Opkomst enz." deel IX blz. 484.

den in 1734 naar Ceylon verbannen pangeran Mangkoe Nagara en van het lijk van den in Gale overleden kipandji Soerengrana, in 1723 van Soerabaya naar dat eiland in ballingschap gezonden. Hun weduwen met familie en gevolg bestaande uit 77 personen waren te Batavia als in vredestijd ontvangen en onthaald geworden, terwijl de jonge prins, zoon van gemelden Mangkoe Nagara met zijn familie, nevens het overige gezelschap, in een woning van het kasteel waren gehuisvest, uithoofde van zijn vorstelijke geboorte met een schildwacht voor de deur. Inderdaad, zoo voegden commissarissen hieraan toe, eene behandeling zoo zachtzinnig en menschlievend, dat de allerwreedste menschen daarover versteld moesten staan, vooral in een tijd dat de Compagnie veel reden tot klagen en misnoegen had; wilde de vorst een goeden raad aannemen dan werd hem aanbevolen betreffende de misdaden der Javanen en het verwoesten van de vesting, aan de Regeering te Batavia excuus te vragen, onder aanbieding van eene zoodanige vergoeding, als de Compagnie zou komen te vorderen.

Om vooral aan dit laatste betoog eenige klem bij te zetten, gaven zij tegelijker tijd aan de ratoe Amankoerat, ten antwoord, dat zij «moeder» zeer verplicht waren voor de openhartigheid waarmede zij de begane feilen had bekend waarom zij haar nu mededeelden dat de Hooge Regeering te Batavia veel meer behagen zou scheppen in zulke oprechte en rondborstige belijdenis, dan in geveinsde en verdachte uitvluchten, zoodat zij hoopten, dat de keizer ook in dien geest zich tot de Regeering zou wenden en als dat reeds geschied was, 't zeer zeker een goeden indruk zou teweeg brengen.

In een op nederigen toon gesteld schrijven aan de Indische Regeering, betuigde de vorst dan ook dat hij en zijne regenten, «veelvuldige vouten» hadden begaan en vroeg hij pardon voor zich en zijn onderdanen; «'s-Compagnies loge was alleenlijk verwoest door de verbouwereertheijt der Javaansche Volckeren (waaraan zij een grooten voute hadden begaan)» maar thans wenschte hij slechts dat het bondgenootschap tusschen hem en de Compagnie, als vroeger mocht onderhouden worden en dat hij tot bewijs daarvan een brief van «grootvader» en Heeren Raden van Indië zou mogen ontvangen, opdat «ik benevens alle mijne onderdanen tot Java mijn vrijelijk mag gerusten».

Nu was de Compagnie gekomen tot het punt waar men wilde

zijn en werd aan commissarissen bij een instructie van 30 Dec. 1741 voorgeschreven op welke voorwaarden dat bondgenootschap met den sultan weer kon vernieuwd worden. (Bijlage I).

Art. 2 van die instructie luidde:

«Van den soesoehoenang te eijsschen de restitutie van alle de militairen en verdere dienaren van d'Ed comp. met en benevens derzelver vrouwen en kinderen, dewelke haar met den aanvang van den Jongsten oorlogh in de Cartasourasche vesting en elders mogten hebben bevonden en alsnog in levenden lijve mitsgaders onder zijn Hooghts. maght te vinden zijn schoon dat deselve ofte Eenige van haar ongenegene moghten bevonden worden om tot d'E. comp. weder over te komen waaraan geen het minste gehoor zal mogen verleend maar dezelve gerestitueerd moeten werden sonder daaromtrent eenigsints in gebreeken te blijven».

Zooals we gezien hebben hadden commissarissen echter reeds te voren aan den soesoehoenan verzocht die bezetting naar Semarang terug te zenden, doch de vorst wenschte die gaarne te houden en zelfs aangevuld te krijgen met de ontbrekende officieren en manschappen. Hij wilde die menschen niet gevangen houden maar als weleer tot een bewaking van het hof doen dienen, omdat hij begreep dat door den verwarden toestand van zijn rijk die bezetting hem van persoonlijk nut kon zijn.

Hij liet daarom de verschillende militairen met hun gezinnen weder bij elkaar in barakken in 's Compagnies tuin logeeren; de manschappen werden van nieuwe kleeren voorzien, hunne wapens werden hun teruggegeven en dagelijks werd hun tot onderhoud verstrekt 4 «koebeesten» en 240 pond rijst met de noodige toespijzen. Verder moest de eenige luitenant bij dat detachement aanwezig, evenals weleer de commandant, op zoogenaamde Keizerdagen aan het hof verschijnen.

Maar al deze gunstbewijzen en het herhaald verzoek de bezetting te mogen houden konden geen veranderingen brengen in 's Compagnies zienswijze. «Die arme menschen zijn zoolang krijgsgevangen geweest en daarom is het billijk dat zij voor een tijd volkomen vrij zijn», de vesting is ten eenenmale verwoest, waarom wij u verzoeken hen zoo spoedig mogelijk te doen vertrekken, schreven commissarissen. Kort daarop, 20 Januari

1742, werd de bezetting bestaande uit 180 Europeanen [1] met hunne gezinnen onder geleide van een paar voorname hofgrooten te Semarang aangebracht.

Het vertrek der Europeesche militairen had den angst en de zorg van den vorst dermate vergroot, dat hij bij herhaling verzocht toch weer een nieuwe lijfwacht te mogen ontvangen zooals dat bij het leven van zijn vader en zijn grootvader het geval was geweest, en daarmede niet te wachten tot het fort weer opgebouwd zou zijn «vermits ik ten uijttersten bevreesd ben doordien ik mij op niemant kan vertrouwen». Ook zijn moeder, de ratoe, herhaalde deze bede, voorgevende dat uit het vertrek der Europeanen de Javaan zou opmaken dat de Compagnie geen liefde of genegenheid meer voor den sultan en zijn familie had. Voor den opbouw der vesting waarvoor de materialen reeds waren bijeengebracht werd de onverwijlde toezending verzocht van een architect of ingenieur, die de noodige aanwijzingen daarbij kon geven.

Commissarissen gaven ten antwoord dat hierover de Hooge Regeering moest beslissen, doch op het aanhouden van een afgezant van den vorst (die voor een aanval van den vorst van Madoera vreesde), om als het niet mogelijk was een Europeesche wacht bij den sultan te plaatsen, dan een paar gecommitteerden te zenden, die hem met raad en daad konden ter zijde staan, besloten zij aan dien wensch gevolg te geven, om zooals zij aan G. G. en Raden van Indië te kennen gaven, «alle wantrouwen weg te nemen als tot voorkominge der sinistre intrigues van Sing Seck [2] met zijn Javaansche aanhang, mitsgaders door eene nauwe correspondentie agter de geheime van het Cartasoerase Hoff te komen, daar wij door het oproepen der oude besettelingen ten Eenemaal van verstoken sagen».

Kapitein Johan Andries baron van Hohendorff bleek genegen de hachelijke commissie te aanvaarden; hij was meermalen aan het Hof geweest en bij keizer en hofgrooten zeer

[1] Te weten: 1 luitenant, 3 vaandrigs, 1 oppermeester, 1 negotieboekhouder, 2 assistenten, 1 baas timmerman, 1 krankbezoeker, 4 ondermeesters, 1 koetsier, 1 trompetter, 4 ambachtslieden, 10 sergeanten, 15 korporaals, 2 tamboers, 122 gemeene soldaten, 1 constabel, 1 constabelmaat, 3 matrozen en 1 vrijburger.

[2] Het hoofd der Chineesche opstandelingen.

gezien; als tweede werd hem toegevoegd de vaandrig Ferdinand Carel Hogewits, «een zeer beschijden officier» benevens de assistent Balthazar Toutlemonde, die de Javaansche taal eenigermate machtig was, als tolk en secretaris. Opdat zij met eenigen luister aan het Hof zouden kunnen verschijnen werden hun, behalve hun oppassers, nog een korporaal en zes soldaten toegevoegd.

In de instructie, gedateerd 13 Maart 1742, werd aan Van Hohendorff voorgeschreven dat hij niet naar Cartasoera werd gezonden om in eenige onderhandeling te treden met den soesoehoenan of zijn ministers omtrent de gepasseerde zaken of de vrede «dewijl wij die voor ons zelf gereserveerd houden», maar alleen op verzoek en tot geruststelling van den vorst die een inval vreesde van Madoereezen en Chineezen in zijn gebied en om de kwaaddenkenden, die veronderstelden dat door het oproepen der Kartasoerasche bezetting de Compagnie niets meer met den vorst wilde te maken hebben, van het tegendeel te doen blijken. Hij moest inlichtingen inwinnen betreffende de handelingen van den Madoereeschen vorst en de beweging van diens leger; nagaan of de rijksbestierder Nata Koesoema bedektelijk met den vijand in verbinding stond, of de keizer een volkomen vertrouwen in hem stelde, welke zijne favorite vrouw was en deze trachten uit te hooren, waarbij hij zich van het uitdeelen van geschenken bedienen kon, waartoe hem het geld werd medegegeven.

Over het gebeurde betreffende den moord op den kapitein Van Velzen en het verwoesten van het fort, mocht niet gesproken worden en hij moest indachtig zijn dat hij slechts gezonden was om te hooren en te zien en zich verder met niets mocht bemoeien. [1]

[1] De hartstochtelijke vorst van Madoera, pangeran Tjakraningrat, kon zich met deze politiek van de Compagnie in 't geheel niet vereenigen, getuige een mededeeling van de gecommitteerden bij dien vorst aan commissarissen te Semarang, gedateerd Soerabaya, 20 Mei 1742, waarin de „aanstootelijke" woorden van den prins worden aangehaald; „dat het best was, alles te winnen of alles te verliezen, ook den keyser de kop wel wilde afhakken en de raden Adi Patty Natta Coesoema wel eens wilde onder d'oogen sien, dat d'E. Comp naar Cartasoera instede van gecommitteerden en weijnige gemeene, 2000 Europese en Inlandse coppen moest hebben gezonden, die wat uijtvoeren konnen tegens de Chinesen als die daar eens quamen, dog de heeren commissarissen weten dat beter als ik, want ik ben maar kleijn en schrijft aan de Heeren Commissarissen dat ik een Generaal op Batavia heb, en die zijn ordres zal ik nakomen."

Den 14en Maart 1742 vertrokken Van Hohendorff met de zijnen en kwamen den 17en d. a. v. te Kartasoera aan.

Van Banjoedana op ongeveer 7 K. M., halfweg Bojalali, van de hofplaats gelegen, werd de commissie afgehaald door een tweetal daartoe afgevaardigde radens en onder gevolg van eenige duizenden Javanen naar de paséban geleid, alwaar zij door den rijksbestierder adipati Nata Koesoema, den raden aria Pringalaya en verdere hofgrooten zeer vriendelijk werden ontvangen en naar den soesoehoenan gebracht, die hen zeer minzaam verwelkomde en staande den brief van commissarissen in ontvangst nam.

De vorst betuigde zich zeer verheugd over hun komst, waardoor alle kwade praatjes, die van meer kanten waren uitgestrooid als zoude de Compagnie niets meer met den sultan te doen willen hebben, een einde zouden nemen en hij beloofde dadelijk maatregelen te zullen nemen om de Chineezen en alle rebelleerende Javanen in zijn gebied te verdelgen.

Daartoe zond hij op 21 Maart 1742 onder aanvoering van aria Pringalaya een leger naar Grobogan en den daaropvolgenden dag eveneens eene gewapende afdeeling onder den rijksbestierder Nata Koesoema naar Demak, om den vijand aldaar op te zoeken en zoo mogelijk te vernietigen.

Zeer belangstellend vroeg hij naar de gesteldheid van den troep die te Kartasoera in bezetting had gelegen, waarna de vorst «een magnifique tafel met hollandse speijse deet toeregten».

Uit de verschillende brieven door deze commissieleden aan hunne lastgevers te Semarang toegezonden, leeren we den ongelukkigen toestand aan het Kartasoerasche hof kennen. Van alle kanten omringd door vijanden, van wie de Madoereezen het meest gevreesd werden, met onbetrouwbare raadslieden om zich heen, met een bondgenoot, de Compagnie, die niet bij machte was den toestand volkomen te beheerschen, bovendien het geheele hof wantrouwde, doch uit eigen belang de vriendschap onderhield, zien we den vorst zich vastklampen aan Van Hohendorff, wiens raad bij elke gebeurtenis werd ingewonnen en die op elk uur van den dag, ook wel 's nachts, toegang tot hem had.

Werkelijk vertrokken niet alleen op de vastgestelde datums

de aangewezen legers naar de hun aangewezen punten, maar ook andere plaatsen waar zich Chineezen en rebellen ophielden, werden door afdeelingen gewapende Javanen bezet.

Zijne Majesteit nu ook den indruk willende kennen die al deze maatregelen op van Van Hohendorff hadden gemaakt, liet dezen bij zich ontbieden en ondervroeg hem op de volgende punten: «(nadat bevorens de om sig sittende wagt van mijden ende bij sig hebbende tommongongs hadden laten vertrecken)» of de gemaakte schikkingen betreffende het verdelgen der rebellen de goedkeuring van commissarissen te Semarang zouden wegdragen, waarop Van Hohendorff antwoordde, dat daaraan niet getwijfeld behoefde te worden, mits de uitvoering zou geschieden overeenkomstig de bevelen van den vorst.

Verder zou hij gaarne weten of de Gouverneur Generaal te Batavia verstoord op hem was, dat hij toch niet de minste schuld had aan alle onheilen van den laatsten tijd waarbij hij «(seggende dit met de traanen in d'oogen)» betuigde hoezeer het hem leed deed dat zulks was voorgevallen.

Voorts verzocht hij, dat door het kleine detachement Europeanen goede wacht bij hem zoude gehouden worden; tot hun komst had de ratoe elke nacht bij den vorst gewaakt en zou hij gaarne weder een Europeesch tamboer in zijne omgeving hebben opdat de Javanen uit diens getrommel konden bespeuren dat er weer Hollanders in den kraton waren.

Hoewel de onbeduidende 33-jarige vorst te goeder trouw was bij het uitvaardigen van alle orders die hem door Van Hohendorff in zijn eigen belang en dat van de Compagnie werden ingegeven, de uitvoering berustte in zulke zwakke en onbetrouwbare handen, dat niet alleen het beoogde doel niet werd bereikt, maar zijn val er integendeel door werd verhaast.

Blijkbaar was hij zelf overtuigd dat zijn troepen, hoewel sterk in aantal, niet tegen den vijand waren opgewassen; of hij nu eens 1000 Mexicaansche dollars, dan weer het dubbele aantal uitloofde aan hen, «die in de attacque» het dapperst waren geweest, en de Javaansche veldoverste Gondo Salie, die met zijn leger naar Kartasoera was gevlucht, «tot exempel» met het kapmes het hoofd afkapte, indien de Compagnie niet meer daadwerkelijk medehielp, wanhoopte hij aan den goeden uitslag.

En daar was reden toe.

Aria Pringalaya, de minst onbetrouwbare minister van den vorst, leed bij Grobogan een geduchte nederlaag tegen den vijand bestaande uit Chineezen, Javanen en Boegineezen onder aanvoering van Tamby, het gewezen hoofd der Arabieren op Joana, zoodat zijn volk niet meer tot een veldslag te bewegen was. De bekommering van den soesoehoenan, dat de vijand zijn hofstad mocht aanvallen, terwijl die geheel van troepen ontbloot was, werd zoo groot, dat hij nogmaals dringend aan commissarissen te Semarang verzocht, hem wel met 's Compagnies macht te willen bijstaan.

Ook Van Hohendorff was van oordeel dat de vorst geholpen moest worden, en in strijd met den last van hunne Meesters te Batavia,[1] stemden commissarissen den 17en Mei 1742 toe, een voldoende macht naar Kartasoera te zenden, onder beding dat 4 aanzienlijke personen, n.l. de zoon van den keizer, kroonprins pangeran adipati Anom, 's keizers broeder pangeran ngabehi Loering Passir, benevens de oudste zonen van den rijksbestierder en van den raden aria Pringalaya als gijzelaars naar Semarang zouden worden gezonden «omdat het geheugen van het voorgevallene voorleden jaar en d'slegte behandeling door d'onsen aan sijn Eijgen Hof geleden al te versch was om op enkele beloften tewerk te gaan en wij nooyt tot Eenig besluijt van hulp aan sijn majt zouden kunnen treeden dan op nadre versekeringe zijnentwege».

De soesoehoenan wilde hieraan gaarne voldoen, maar verzocht slechts zijn zoon, die nog jong en nimmer buiten het hof was geweest, te mogen vervangen door zijne moeder ratoe Amangkoerat en ngabehi Loering Passir, die aan een oude kwaal leed, en meestal ziekelijk was, door zijn broeder Boeminata.

Na eenige tegenwerpingen werd eindelijk op 2 Juni 1742 vastgesteld dat de kroonprins pangeran adipati Anom, de ratoe Amangkoerat en de oudste zoons van Nata Koesoema en aria Pringalaya als gijzelaars voor de Compagnie naar Semarang zouden vertrekken.

De vijand had echter ook niet stil gezeten. Met leede oogen had de tegenpartij de nauwere verbinding van het hof te Kartasoera met de Compagnie bespeurd en er was voor haar alles aan gelegen aan dat verbond hinderpalen in den weg te leggen. Van

[1] Schrijven van 31 Maart 1742 van de Hooge Regeering te Batavia aan Commissarissen te Semarang.

dezen vorst was voor hen weinig heil meer te verwachten; daarom verklaarden zij hem van den troon vervallen en riepen zij mas Grendie, een kleinzoon van den op 17 September 1708 naar Ceylon verbannen adipati Anom alias soenan Mos, als tegenkeizer uit. Verder mochten de gijzelaars Semarang niet bereiken, daar alsdan de daadwerkelijke hulp van de Compagnie niet kon uitblijven en hierin vonden zij steun bij den verraderlijken rijksbestierder Nata Koesoema, die zooals we gezien hebben door den vorst met eene Javaansche legermacht naar Demak was gezonden, om de vijandelijke elementen aldaar aan te grijpen. Hij zond aan de vijandelijke Chineezen bericht op welk tijdstip de gijzelaars van Kartasoera zouden vertrekken omdat hij ongenegen zoude zijn, «zijn zoon mede als een geijselaar bij ons in versekering te stellen»; volgens Van Hohendorff om een gewenscht einde en den vrede te dwarsboomen. De vijand zond daarop ijlings een gedeelte zijner legermacht af om de wegen naar Kartasoera nabij Salatiga te bezetten en zoodoende het afreizen der gijzelaars te verhinderen, hetgeen door het werkeloos blijven van Nata Koesoema's leger ongehinderd kon geschieden.

De lankmoedigheid van commissarissen nam door deze gebeurtenis een einde. De rijksbestierder werd onder een voorwendsel naar de loge te Semarang opgeroepen en aldaar gearresteerd, toen bijna op hetzelfde oogenblik een brief van Van Hohendorff van den 13^{en} Juni 1742 aldaar werd ontvangen, waarin deze mededeelde dat Zijne Majesteit zeer neerslachtig was gestemd, omdat door de onveiligheid der wegen de gijzelaars niet konden worden afgezonden «hoewel die neerslagtigheijd en uijtterste droefenis was verminderd door de genereuse aanbieding van adsistentie door de Compagnie».

De vorst had verklaard in bijzijn van andere hofgrooten en zijne moeder dat het nu klaar en duidelijk was, dat hij door raden adipati Nata Koesoema op een «eerloose manier om den thuijn werd geleijd,» daar hij ongehinderd de rebelleerende Chineezen had laten doorgaan en de Kartasoerasche wegen had laten bezetten, waardoor de hoofdplaats, die nagenoeg zonder troepen was, in het uiterste gevaar verkeerde.

Hij verzocht daarom aan commissarissen een middel te beramen om hem van «dien sinisteren en onrustigen staatsman te verlossen waarop hij gaarne met de Commissarissen wilde besoigneeren,

opdat dit op de secuurste wijze mag overlegd worden». [1]

Nog een brief van den 19[en] Juni, werd uit Kartasoera ontvangen waarin de «pure onmogelijkheid» geconstateerd werd om de gijzelaars af te zenden; daarmede eindigde de briefwisseling uit de hofstad van Van Hohendorff met commissarissen. Wel werden ook later nog brieven afgezonden, maar deze bereikten Semarang niet daar zij door den vijand onderschept werden.

De Chineezen kwamen hoe langer hoe dichter bij de hofstad en daarmede naderde ook rasch het noodlot van den vorst.

De Javaansche troepen boden nog een zwakken tegenstand, doch in den namiddag van den 30[en] Juni kwam de vijand van alle kanten den kraton binnen en konden den vorst met eenige naaste familieleden, benevens de bij hem zijnde Europeanen slechts door eene snelle vlucht hun leven redden. (Bijlage II).

Tot den 11[en] Augustus 1742 bleven Van Hohendorff en de zijnen bij den vorst, die zich toen te Panaraga bevond.

---

[1] De regeering te Batavia keurde deze daad goed en werd bij Resolutie van G.G. en Raden van Indië, dd. 3 Juli 1742 bepaald, dat de rijksbestierder in goede verzekering naar Batavia moest overgebracht worden doch Van Hohendorff moest een eigenhandig schrijven van den keizer verlangen, dat een verzoek behelsde om zijn eersten minister te willen arresteeren en van dezen maatregel aan de gezamenlijke regenten kennis doen geven.

Door den loop der omstandigheden, namenlijk de vlucht van den soesoehoenan, werd de overbrenging naar Batavia vertraagd, daar commissarissen oordeelden dat zijn tegenwoordigheid op Java in dien tijd nog van nut kon zijn.

In September daarop had het vertrek naar Batavia plaats onder geleide van den inmiddels teruggekeerden vaandrig Hogewits, die, als belooning voor zijne in den laatsten tijd bewezen buitengewone diensten, den 25 September 1742 tot luitenant werd bevorderd.

6 Nov. 1742 diende de rijksbestierder een verantwoording in, waarbij hij zijn onschuld betuigde aan den opstand van Java en mededeelde wat in dien tijd was voorgevallen ook betreffende het gedrag van den zwervenden keizer.

De commissarissen te Semarang om inlichtingen daaromtrent verzocht, betuigden dat daaraan nog niet kon worden voldaan omdat het hun onmogelijk toescheen om in dien verwarden tijd achter de waarheid te komen en het houden van een onderzoek in het geheel niet geraden was.

Dat onderzoek bleef achterwege en werd de rijksbestierder bij resolutie van 23 Juni 1744 „sonder verder in de zaak te roeren" naar Ceylon verbannen „tot loon van alle departen die hij ons in den Javasen oorlog heeft gespeelt"; bij het bepaalde van de resolutie van den 15[en] September d. a. v. „gevolgd van wijff en kinders, die men met een soet leijntje herwaarts hadde gelokt, omdat die vrouw te veel crediet hadde aan het Hoff om geen quaad te brouwen en te veel appuy door haren vader den Paccalongangs regent, om haar verblijff op Java niet min of meer te apprehendeeren."

Zij vertrokken daarop naar Soerabaya, alwaar zij den 17en aankwamen, scheepten zich den volgenden dag in en bereikten den 22en Semarang, alwaar Van Hohendorff den brief van den soesoehoenan aan commissarissen overhandigde, die het voor de Compagnie zoo belangrijke bericht behelsde dat de vorst genegen was met de Compagnie een contract te sluiten, zooals deze hem zou wenschen voor te leggen, indien hij slechts door haar uit den nood werd gered.[1]

Ongeveer zes maanden zwierf de vorst door zijn gebied rond. Zijn doodsvijand, de prins van Madoera, had voor de Compagnie de kastanjes uit het vuur gehaald en in 't laatst van November 1742 toen commissarissen volgens hun schrijven van 20 Juni 1743 aan de Indische Regeering «door den swaaren geduurende dien maand gevallen regen van dien optogt (naar Kartasoera) hadden moeten affsien,» dien tijd waargenomen om een gedeelte zijner macht te laten oprukken naar de Hofplaats en den kraton op

[1] Na den Chineesch-Javaanschen oorlog werden de brieven voor de Hooge Regeering ook over den landweg van Semarang naar Batavia gezonden, vooral in den westmoesson, als de gemeenschap ter zee niet was verzekerd.

Van Hohendorff, die na de terugroeping en veroordeeling van Elzo Sterrenberg in 1747 oppergezaghebber, en bij de verandering van Java's oostkust in een gouvernement, op 24 Februari 1748, gouverneur en directeur aldaar was geworden, begaf zich op het bericht van de ongeneeselijke ziekte van den soesoehoenan den 11den December 1749 met spoed naar Soerakarta, de nieuwe residentie van den vorst.

Deze overleed den 20en December, en den 24en d.a.v. kwamen de brieven van den Gouverneur voor de Regeering te Batavia, betrekkelijk dit bericht en de verrichtingen van Van Hohendorff voor en na den dood van den sultan, te Semarang aan.

In 's-Comps. loge aldaar werd onmiddellijk de volgende resolutie genomen: „Heeden in de nagt tusschen gisteren en van daagh van onse gebieder te dese custe in closa missive van Uw hoogEdele HoogAgtbaren welkens persanten en denkelijke afnbelen inhoud ons momentlijk heeft doen vergaderen en resolveeren die opstonds over den landweg addresse te verleenen sijnde den Zergeant Rijke (brenger deses) wel Ernstig aangerecommandeert onder belooning d'uijterste spoed te maken die aangenomen heeft in drie daagen met Gods hulp eestij te sullen berijden, waarmeede wij met de uijterste Eerbied ons onderschrijven. . . . ."

Uit de geheime resolutie van 29 December 1749 van G.G. en Raden van Indië vernemen wij dat de „expresse courier" den 28en December te Batavia was aangekomen, dus aannemende, dat hij nog den 24en van Semarang was vertrokken, had hij het ongeveer 450 K.M. lange traject via Indramajoe, in hoogstens vier etmalen afgelegd. De wegen en niet overbrugde rivieren van dien tijd in aanmerking genomen, dus een belangrijke prestatie.

de Chineezen en de oproerige Javanen te heroveren, echter niet uit genegenheid voor de Hollanders doch uit haat tegen den Javaanschen vorst en met de bedoeling, die hoofdplaats nimmermeer onder diens gezag te brengen. [1]

Kort daarna, in het begin van December, kwam ook de soesoehoenan van Panaraga, via Madioen en Jagaraga nabij zijn residentie aan doch geenszins tot genoegen van de Madoereesche legerhoofden, die hem geen toegang tot zijn Hofplaats verleenden, maar eerst de orders van hun meester wilden afwachten.

Pangeran Tjakraningrat liet zich overreden de residentieplaats voor de Compagnie in te ruimen, 't geen den 21en December geschiedde, nadat daags te voren onze troepen onder den commandeur Steinmetz Kartasoera waren binnengerukt.

Op denzelfden dag dat de Madoereezen aftrokken, werd de soesoehoenan, die zich in de onmiddellijke nabijheid bevond, door daartoe gemachtigden van de Compagnie binnen den dalem van zijn Hofplaats geleid.

Uit den brief door Steinmetz hierover den 24 December 1742 aan de Regeering te Batavia medegedeeld, zien we op welk eene geheel andere wijze de vluchteling zijn residentie weer binnen trad, dan hij haar ongeveer een half jaar te voren had verlaten.

«bij zijn Hoogh[t] aankomst liet ik door 10 Compen een dubbelde ranquet maken waardoor die Majesteyd tot op de helft van de passeebaan gepasseert zijnde van het paard steeg en ik zijn Hoogheyd ontfing, leyde hem vervolgens op sijne ordinaire sitplaats (daar hij voor desen bij het Tournooyen gewoon was te sitten) alwaar hij de complimenten van alle present zijnde ministers Europeese en Inlandse officieren, alsmede nog eenige agtergebleevenen madoereesen hoofden ontfing, hier een half uur met het drinken van een kopje thee en voorn. ceremonien

---

[1] In zijn Geschiedenis der Nederlanders op Java deelt Van Deventer (II blz. 122, noot 1) hieromtrent mede:

„De commissaris Verijsel c. s. verklaren geen de minste zwarigheid te maken om op te trekken naar de keizerlijke hofstad, doch zij zijn verlegen om orders nopens den gedetroneerden keizer, schreven G.G. en Raden zelve aan de Bewindh. (de Jonge IX blz. 419, 20.)

Het is derhalve onjuist wat de heer De Jonge op bl. LXXXVI beweert: „dat men te Semarang weifelde en talmde"."

Uit het hierboven aangehaalde blijkt dus, dat de bewering van De Jonge juist is, want hetgeen 's-Compagnies troepen nalieten, zoogenaamd om den regenmoesson, werd tezelfder tijd wèl door het Madoereesche leger verricht.

doorgebragt hebbende versogt den vorst dat ik hem dog bij sijn moeder de ratoe ageng amancoerat wilde brengen, die hij haar in het oog krijgende van mij aflopende om den hals vloog en een geruyme tijd onder het storten van bittere tranen op de grond leggende doorbragt[1] totdat ik zijn Hoogheyd en desselvs vrouw moeder van malkanderen haalde en haar uyt name van d'E Comp. filiciteerde met 's-vorsten herstelling op den Javaschen troon, waarvoor Zijne Hoogh. mij zeer bedankte en zijde dientwegen aan U HoogEdele grootagtb. mede zijn verpligting te zullen betuygen, des middags versogt zijn Majesteit mij met hem het middagmaal te houden en dat ik mijn hollandse speijse soude laten binnen brengen ook dat sijne medevlugtelingen te weeten den Capitain Hohendorff, den luytenant Hogewits en trains Secret^s Toutlemonde mede bij hem mogten eten......»

Nu moest echter de Compagnie nog schadeloos gesteld worden niet alleen voor haar goeden naam, die door de schending der tractaten zoo zeer had geleden, maar ook voor de vele opofferingen die zij zich ook nu weer, zoogenaamd ter wille van het huis Amankoerat, had getroost; daarom werd de soesoehoenan verzocht, naar Semarang te komen om met commissarissen het noodige te bespreken, met het oog op het sluiten van een nieuw contract.

Maar 's Compagnies loges te Semarang en Soerabaya, zoo dicht aan zee gelegen, waren een schrikbeeld voor den vorst. Evenmin als van Hohendorff er hem toe had kunnen brengen tijdens zijn vlucht, zijn heil aldaar te zoeken, voelde hij thans lust om derwaarts te gaan, waarom hij verzocht slechts zijne gemachtigden te mogen zenden.

---

[1] De groote vereering die den vorst jegens zijne moeder aan den dag legde, blijkt ook uit het volgende:

Bij de reis van den Gouverneur-Generaal van Imhoff over Java in Mei en Juni 1746 kwam de soesoehoenan te Semarang bij dezen zijne opwachting maken.

Hoe ontdaan de sultan ook was door de buitengewone ontmoeting, verzocht hij toch bij de receptie, die in 's-Compagnie's loge te Semarang plaats vond, dat ook zijne moeder, de ratoe, kinderen en nabijstaanden mochten binnenkomen „en voor de eerst gem. zelfs op staande wanneer zij binnenquam...."

(Zie: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië I, 1853, blz. 389).

Blijkbaar was 's vorsten geweten niet al te zuiver en bedacht hij, dat op een vertrek daarheen, wel eens geen terugkomst kon volgen.

In de volgende woorden verontschuldigde hij zich daarover: «maar grootvader, ik twijffele niet off het is Uw hoog Edelheedens bekent dat ik thans 6 maanden van Cartasoera ben weg geweest en mij in 't bosch heb opgehouden waardoor zeer vermoeijt en ook van alles ontrieft ben en met fatsoen niet kan te voorschijn komen ofte in statie sooals een keijser behoort en niets bij mij hebbe als gemene volkeren en alles wat aan keijserrijk behoort heeft is absent geraakt, soo weet ik ook niet op wat wijse ik op Samarang soude kunnen komen dewijl mijn gezag nog kleijn is». [1]

Waarschijnlijk is den vorst nimmer ter oore gekomen de inhoud van de geheime order, dato 29 Juli 1743 [2] van de Indische Regeering aan den kapitein van Hohendorff, die intusschen op speciaal verzoek van den soesoehoenan weder als minister van de Compagnie en hoofd der troepen te Kartasoera was opgetreden, anders zou hij bespeurd hebben, dat hij zich niet ten onrechte bevreesd had gemaakt over het lot dat hem boven het hoofd zweefde.

Bij die order, die door Van Hohendorff den 12en Augustus 1743 ongeopend aan de Regeering te Batavia werd teruggezonden wijl het daarin uitgedrukte bevel niet behoefde uitgevoerd te worden, was aan dien officier opgedragen den soesoehoenan met zijn zoon, den kroonprins, onverhoeds op te lichten en naar Semarang te zenden, indien hij niet zou willen voldoen aan den eisch van de Hooge Regeering, of liever speciaal dien van den Gouverneur Generaal van Imhoff, uitgedrukt in een geheimen brief van dienzelfden datum om de beide hoofdaanleggers van het gebeurde in den kraton op 20 Juli 1741 onmiddellijk aan de Compagnie uit te leveren.

Men had daarbij de voorzorg genomen eenige schepen naar Semarang te zenden en onder voorwendsel dat «de marinen» (manschappen van de oorlogsschepen) de troepen te Kartasoera moesten aflossen een detachement van 100 Europeanen daartoe aan wal gezet.

[1] Schrijven van den soesoehoenan aan de Regeering te Batavia, dato 17 Jan. 1743.

[2] Zie De Jonge Opkomst, deel IX, blz. 488, noot.

In 4 groepen zouden die militairen naar de Hofplaats afmarcheeren, elke afdeeling onder een vertrouwd officier en op zoodanige tijdstippen, dat wanneer het eerste deel Bojolali had bereikt het 2e en 3e respectievelijk te Salatiga en Oenarang zouden zijn aangekomen en het 4e alsdan tot vertrek gereed stond om op marsch te gaan tot Banjoedena, zoodat zoolang de zaak gaande was, militairen op het traject Semarang—Kartasoera aanwezig zouden zijn. Bij elke groep waren zes à acht gezadelde paarden, zoo het heette voor de officieren en onderofficieren of voor hen, die den marsch niet konden meemaken, maar in werkelijkheid tot verwisseling der paarden van de arrestanten en het escorte, want de opdracht moest zoo snel uitgevoerd worden dat wanneer het bericht van de gevangenneming van den soesoehoenan Semarang bereikte, ook de gearresteerden daar reeds zouden zijn aangekomen. Met het afzenden van den geheimen brief aan den kapitein van Hohendorff zou tegelijkertijd de eerste afdeeling militairen van Semarang vertrekken. Deze maatregelen bleken gelukkig niet noodig te zijn geweest.

De vorst toonde zich onmiddellijk bereid niet alleen den opperpriester said Aloewi uit te leveren (radja Nitie, de andere verlangde aanstoker, was inmiddels overleden) maar ook nog een anderen hoofdschuldige aan die misdaad, hadji Mataram, daar deze beide personen met den rijksbestierder volgens confessie van den overleden toemenggoeng radja Nitie het complot tegen de Nederlanders beraamd hadden.

Van Hohendorff heeft dus de voor hem zeker pijnlijke opdracht niet behoeven uit te voeren, al was hem in de genoemde geheime order in 't vooruitzicht gesteld «Recompense na merites, zoo deezen onzen Last naar de intentie gelukkig werd volbragt». [1]

Het getuigde ook van weinig fijngevoeligheid van den Gouverneur Generaal van Imhoff, dezen officier, die zooveel lief en leed, maar vooral het laatste, met den vorst had gedeeld en die in zijne den 27en Augustus 1743 aan de Regeering in te dienen «consideratien en remarques» (Bijlage III) zou toonen den vorst te beschouwen als iemand die de Compagnie oprecht gezind was, voor deze netelige zaak uit te kiezen.

[1] Bij resolutie van 26 Nov. 1743 werd Van Hohendorff bevorderd tot majoor, omdat hij „sig in alle dese omstandigheden seer wel gecomporteerd heeft".

Er werd bij den soesoehoenan niet verder op aangedrongen tot het sluiten van een contract naar Semarang te komen; daartoe zouden commissarissen naar Kartasoera vertrekken, waarbij terwille van het prestige genoegen werd genomen met de toezegging dat de vorst de gemachtigden van de Regeering tot Madjasanga, ongeveer 2½ uur van de Hofplaats, zou tegemoet rijden en «te zijner rechterzijde zoo te paard als aan tafel sittende te plaatsen».

Het verhaal van deze episode uit de Javaansche geschiedenis, eigenlijk een fragment uit den Javaansch-Chineeschen oorlog, mag niet besloten worden zonder een woord van hulde aan die enkele compagniesdienaren die door hun kalm beleid en onverschrokken gedrag het Nederlandsch gezag gered hebben in tijden, dat de Indische Regeering, den 5en December 1742, aan het opperbestuur omtrent Java schreef als «het comptoir dat ons successive een onbeschrijffelijke moeijte en verdriet veroorzaakte ja genoegzaam bij continuatie gehouden heeft in een bijna radeloose bekommering».

BEANTWOORD

door den E Heer hugo Verijsel Commissaris over de zaken op en langs Javas noordoostcust benevens Joan herman theling tweede in de opgem. commissie navolgens Uw hoog Edele grootagtb. gevenereerde ordre vervat bij aparte letteren van den 30 december A.°. 1741.

INSTRUCTIE

voor den E Hugo Verijsel commissaris over de zaken op en langs Javas noordooscust om te dienen en tot narigt en opvolginge zoo omtrend het handelen en tracteeren van vreede met den soesoehoenang als het renoveeren der voorigen contracten, privilegien en octroijen successive aan d'E Compagnie verleent tot het ten eijnde brengen van den presenten oorlogh zal mogen en moeten werkstellig gemaakt werden. [1]

PRELIMINAIRE POINCTEN.

De reedenen waarom d'amnestie ten aanzien der chineesen niet is werkstelligh gemaakt in voegen als U hoog Ed. grootagtb. ons hebben gelieven aan te schrijven bij missive van den 14 en 28 november zullen U hoog Edelheid's vervat vinden bij onse submisse gem. en aparte letteren van den 30 november en 12 december waar en tegen Uw hoog Edele groot agtb. bij onse brieven van den 24 decemb. 1741 en 20 Jann. deses Jaars zal consteeren, dat wij ter voldoeninge der consideratien, die Uw hoog Edelheedens ons hebben gelieven te supediteeren bij meer gem. letteren van den 28 november wij eene andere weg hebben ingeslagen op aanradinge en rijpe overwegingh met den Chinee-

Dat den vorst zigh zal moeten verbinden om alle zodanige Chineesen die van d'amnestie welkers publicatie UE bereedts is aanbevoolen bij brieven van den 14 en 28 novemb. pass°. niet mogten hebben geprofiteerd navolgens het voorgestelde bij het 5 en 11 art. der contracten op den 24 Septemb. 1646 en 28 febr. 1677 met zijn hoogheijts antecesseurs gesloten, niet alleen aan te zien voor algemeene vijanden maar ook alle dezelve, in soo verre die op de Javaschen bodem mogten te vinden zijn zonder uijtstel te laten verdelgen, uijtroeijen en doodslaan zonder Eenige van dien in het leven te mogen laten op pretext dat deselve het mahometaansche

[1] Dit handschrift is woordelijk gevolgd, ofschoon de copiïst dikwijls zinstorende schrijffouten heeft gemaakt.

sen luijten[1] quee Jonko, die ons veel honorable voor d'E. comp. is te vooren gecomen en aangesien de staat waarin de chineesen zigh thans bevinden en waarvan wij het ecces dagelijks te gemoet zien gelijk U hoog Edelen groot Agtb. wijd[s]. ter voldoening van dit poinct off de bereedwillige van den keijser om de chineesen te verdelgen zal te vooren komen uijt desselfs schrijven alhier ontfangen op den 6. 12: en 23 Decemb. mitsgad. 9 Jann. 1742 en dat dit articul ten deele zijn beslag heefft erlangt en door Radeen adepatty en andere Regenten werkstellig gemaakt zullen U hoogEdele groot agtb. des gelustende kunnen b'oogen uijt onse aparte letteren en dies bijlagen de datis 24 en 28 decemb. die der Japarasche en Tagalse bediend[s], de dagteekening 20 en 29 decemb. 1741 mitsgaders uijt de translaat Javaansche brieff van den eersten strand gouverneur adepattij Djeja ningrat tot Pacalangan op den 3 dezes ontfangen des wij onder gunstige welduijding van U hoog Edelheed[s]. sustineeren dat met de verdeeltheijd, die wij tusschen de Javanen en Chineesen bewerkt hebben;

waardoor veele den hals gebrooken en andere op de vlugt gedreven zijn — dit articul genoegsaam volbragt en geEffectueerd is en over sulx niet verder ter uijtvoeringe kan gebragt werden voor en aleer een scheijding komt tusschen de goede en quaadwillige Chineesen, waartoe wij de vereijste maatregels hebben genomen blijkens drie Chineesen copia translaten de datis 16 en 28 decemb. 1741 en 10 Jann; die den meerm. gelooff aangenoomen hadden of genegen en gereed waren hetzelve aan te nemen en ten eijnde dit gespuijs in het geheel van die kuste magh afgeweerd en de ruste hierdoor des te meer verzeekert worden.

que Janko met drie welbekende chineesen, die alhier in detentie hebben gezeeten heeft verzonden, hiertoe schijnt den rijxbestierder nog een nadere weg te banen bij zijn brieff den 14 decemb. alhier ontffangen waarbij hij mentie maakt de woedende chineesen, die dan niet declareeren of geneegen zijn om pardon te verzoeken van d'E Comp. of den soesoehoenang te zullen attacqueeren na vermogen en hun te vernielen ten welken eijnde hij de chineesen intussen aanlokte in der minne om hun te laten of zij mogelijk genegen waren zich in voegen als voren 't onderwerpen waarop wij dien doorsleepen staatsman hebben gedient dat de Chineesen Comp^s. onderdanen waren blijkens de contracten en derhalven zigh aan haar moesten adresseeren. alzoo het pardon van den keijser verleent tot geen voldoene satisfactie voor d'E Comp. konde strecken des wij niet twijffelen of door het Cartasoerasche hoff zal hierop nader Reflexie geslagen en ons verder oogmerk gefaciliteerd worden.

2^e Articul.

Bij onse missiven aan den keijser gerigt de datis 7 en 24decemb. 1741 mitsgad^s. 16 Jann. 1742 soo meede bij die aan den rijxbestierder van den 9 en 15 dezer zal U hoog Edele groot agtb. te voren komen dat wij bij den vorst g'insteert hebben nopens het nevenstaande articul en hij bij desselvs rescriptie alhier op den 23 december ontfangen niet ongenegen is daaraan te voldoen alhoewel hij bij een brieff van den 5 Jann. en alhier op den 9: daaraan

Van den soesoehoenang te eijsschen de restitutie van alle de militairen en verdere dienaren van d'Ed comp. met en benevens derzelver vrouwen en kinderen dewelke haar met den aanvang van den Jongsten oorlogh in de Cartasourasche vesting en elders mogten hebben bevonden en alsnog in levenden lijve mitsgaders onder zijn Hoogh^ts. maght te vinden zijn schoon dat deselve ofte Eenige van haar ongenegen moghten bevonden worden om tot

ontfangen verzoekt dat de bezettelingen tot Cartasoera mogen blijven waght houden na het voorbeeld zijner voorvaders, waarvan twee Reedenen te geven zijn namentl. dat den vorst mogelijk bedught is, zijlieden veele onstigtelijke zaken als de besnijdenis de behandeling tegen den command[t]. van Velsen en wes meer aan den dag zullen brengen dan wel dat sommige van het gemeen bevreest zyn zijlieden gestraft zullen werden door dien uijt eenige relasen en andere omstandigheden genoegsaam af te leijden is dat ze nalatig zijn geweest in de vereijschte getrouwheid aan den meerm. commandant en andere officieren des zij den keijser zullen versogt hebben, aldaar te moge verblijven, waarop wij den vorst hebben g'antwoord in voegen als U hoog Edele agtb. zullen vervat vinden bij letteren van den 10 Jann. dogh in desen men gelooff mag slaan aan diverse mondelinge relasen, die door den van Cartasoera ontvlughten frederik Walraad geconfirmeerd werden zou den vorst kleederen voor officieren en zoldaten laten maken, waarna Eenelijk gewagt wierd overzulx wij vernemen, dat hier verder niet aangedaan kan werden dan de Beloffte van den keijzer of te waghten en in tusschen blijven persisteeren bij de reeds gedane instantien.

d'E comp. weder over te komen waaraan geen het minste gehoor zal mogen verleend maar dezelve gerestitueerd moeten werden sonder daaromtrent eenigsints in gebreecken te blijven.

Articul.

Dat dit bereedts door ons is werkstellig gemaakt consteert bij onse brieven aan den keijzer gecarteerd de datis 23 en 26 novemb. mitsgad[s] 7 decemb. zoo mede bij die aan den Radeen Adepattij van den 15,

Gelijk dan alsmede tot een waare blijk van genegenth[t]. en tot het cultiveeren van d'oude vrund en bondgenootschap tussen het mattaramse rijk en d'E comp. door den keijzer ten Eersten zal moeten

23 en 28 novemb. dat den vorst en desselvs Eersten minister hierto bereijd willig zeijn geweest zullen U hoog Edelh. vervat vinden bij desselvs missiven alhier op den 25 novem. 6 decemb. ontvangen, en dat dit articul sijn beslag heeft bekomen op Sourabaija en passourouang na, hebben wij d'Eer gehad U hoog Ed[le] groot agtb. te bedeelen bij onse onderdanige aparte letteren van den 24 decemb. soo als sulken mede te sien is bij missiven der Japarasche en tegalsche bedientens van den 14, 17 en 21 decemb. mitsgad[s]. 19 en 29 deselven maants verder twijffelen wij niet off zullen ter Eerste gelegentheijd een gewenste tijding van Sourabaija bekomen ten minsten zo men gelooff mag slaan aan den inhoud van 's-keijzers brieff in dato 5 Jann.

arder gesteld en daar van het Effect bezogt werden dat alle de in de wapenen getrocken Javaanen die sigh op tagal, sourabaija, passarouang, Japara en elders waar dezelve sigh ten oorlogh uitgerusten ook mogten bevonden weder affgedankt en een ider van zijne was (?) plaats gemitteerd werden mitsgaders dezelve daar benevens g'interdiceerdt het plegen van eenige vijandelijkheden tegen de volkeren van d'E comp.

Articul.

Dat aan d'E comp. door zeijn hoogheijts order almede zoo spoedig doenlijk zal moeten geschieden de leverantie van de gecontracteerde Rijst voor het Jaar 1741, dewelk zijn hoogh[t]. gehouden en verpligt is te leveren benevens de penningen en bij de contracten gestipuleerd en bedongen zoo in mindering van zijne agterstallen als ter betaling der Cartasoerase bebezettelingen, met dese reserve nog tans, dat ingevallen den vorst of de zeijnen mogten te kennen geven derzelver onvermogen tot het contribueeren der verschuldigde penningen, dat in zoo een gevalle UE zal moeten overtreeden, om in dies plaatse soo veel Rijst van haar te accepteeren als in mindering van

Dat dit laatste preliminaire poinct niet is werkstellig gemaakt is gesteld, eensdeels omdat wij gesustineerd hebben dat de gecontracteerde leverantierijst en dies gestepuleerde penningen voor de bezettelingen sorteerde onder de formeele off essentieele vreedensarticulen als een zaak die van zelfs moet volbrengen ten anderen omdat U hoog Edele groot agtb. ons hebben gelieven te ordonneeren bij aparte missive van den 28 9ber, dat wij moeste zorg dragen ons niet verder ter zake ten principalen dienende in te wickelen als breets geschied was dewijl wij met Uhoog Edelheed[s]. gerespecteerden bevelen en goedvinden stonden voorzien te werden oversulks wij ons Comp. wegen niet hebben durven

uijtlaten eghter particulier en als uijt ons zelvs bewerkt het openen der Rivieren om dus den Aanbreng van Rijst voor contante betalen te faciliteeren sooals U hoog Edel groot agtb. zal vervat vinden bij onse letteren de datis 23 9ber en 27 xber aan den Keijzer en Rijxbestierder ges^{n} gelijk nader geconfirmeerdt is door den mondelijke beloften van den laastgenoemden bij onse onderdanige aparte missive van den 28 decemb. vermeld welke versoekt en verspreeking zekerlijk van Effect zoude zijn geweest indien de gure wst mousson zedert eenige dagen niet sterk door gebrooken waar 't welk de inlandse piloten bevreest maakt zigh met hunne kleine vaartuijgen op zee te begeven.

gedagte schuld mogte wesen te bekomen ten eijnde aldus door een of anderen weg de agterstallen van meerm. soesoehoenang in de palmen en maghtig te werden.

PRINCIPALEN VREEDENS ARTICULEN.

Dewijl dit een poinct is dat tot grondslag strekt van alle vreedenstractaten word dit als een zaak van zelve sprekende antwoord.

Eerstelijk dat zijn hoogh^{t} in volle vigeur zal moeten laten en houden alle contracten die tussen zijn hoogh^{t} en desselvs voorsaaten ter eenre en de Comp. ter andere zijde zijn gemaakt en geslooten in zooverre die bij het te maken tractaat niet zullen werden gecontradiceert nevens de verdere prevelegien en octroijen aan d'E Comp. successivelijk verleent.

2.

Tot de onafhankelijkheijd van den prins van madura en zijne nakomelingen zal den keijzer mogelijk na onse gedagten wel te beweegen zijn vooral wanneer de doorgemelde prins g'invadeerde landen wederom aan den keijzer in vollen eijgendom wierden gerestitueerd des wij Uw

En ten tweeden, dat den soesoehoenang van den prins van madura dewelke door de Comp. onder derzelver bescherming is genomen niets zal vermogen te Eijsschen of pretendeeren 't zij uijt hoofde van vassalage dan wel andersints maar dat zijn hoogh^{t} voor hem en zijn

hoog Edele groot agtb. verzoeken om met derzelver gerespecteerde ordres nopens dit poinct te mogen werden voorsien, dewijl wij hoe met deze landen zal werden gehandelt niets bij onse instructie vinden ter neder gesteld en het buijtendien een saak is van veele consideratie, die indertijd strijdigh zoude kunnen zijn met het interest der E Comp. dat een prins so onderneement als den madurees en zijnen zonen een vasten voet en Java had, waardoor ten alle tijde in staat zoude sijn met een formidable arme tot in het hart van 't Rijk in te rukken.

successeur, zoo voor het tegenwoordige als toekomende ter contrarie zal moeten beloven dien Prins als ten Eenemaal van hun afthankelijk met desselvs bezettingen en nakomelingen voortaan ongemoeijd te zullen laten en voor altoos van desselvs reght ten behoeve de Comp. te renunceeren zonder iets te Reserveeren direcd off indirecd.

3.

Deze zaak schoon op deselve volstrekt tot maintenue van 's comp. credit g'insteerd dient oordeelen wij van weijnige difficulteijt door den geduurende dezen oorlogh geenen voorbeelden van sodanige overkomst te vinden zijn geweest dan alleen den Ingabij Satja nagara volgens het schrijven der Japarase de dato 11 en 21 decemb. 1741 't welk nogtans meer uijt haat tegen den Regent adi pattij tsjitrasoema als wel uijt genegentheijd voor de E Comp. schijnt ontsprooten te sijn.

Ten derden zal zijn hoogh[t] bij het aan te gaan vreedenstractaat verzeekering moeten geeven en beloven dat denselven alle Javaanse hoofden, Regenten en anderen Javanen die haar onder 's Comp. protexie en beschermінge mogten hebben begeven of nog sullen bekomen te geven ter dier oorzaak niet sal molesteeren of lastig vallen.

4.

Dit artijkel schijnt in den Eersten opslag zeer heijlzaam voor d'E Comp. en het ware te wenschen dat derselver belangen door een welmenent rijksbestierder aan het hoff wierden behartigt ook dat bij verkiesing van zulks een staatsman den welmenenste wierde voorgedragen maar aan d'andere kant komen in dese volgende swarig-

Ten vierden dat den soesoehoenang de aanstelling van den Rijxbestierder voortaan zal moeten doen met voorkennisse en volkomen toestemminge van d'E Comp. mitsgaders denselve niet uijt zijne waardigheijt en bedieninge mogen werden gedimoveerd dan met gelijke voorkennisse, approbatie en consent van de maatschappije.

heeden te vooren, die wij de vryheijd neemen U hoog Edele groot agtb. voor te dragen dat namentl. dus den keijzer te veel in zijne magt en vrije verkiesing zoude schijnen bepaalt te zijn in geen vertrouwen hebben in zijnen voornaamsten minister een raadsman of dat hem eenen gantschelijk tegen zijn zin zoude scheijnen opgedrongen te worden, ten anderen dat in het voordragen van zodanige een Regent veeltijds eenige dienaren der Comp. door baatsugt verleit dengeenen souden aanprijsen, die hun het meeste voordeel aanbood en dien zij dan ook in zijnen quade ondernemingen genegen zouden zijn te maintineeren, waarbij nog gevoegt kan worden de argwaan, die den presenten rijxbestierder uijt die articul zoude kunnen opvatten alsof hetselve op sijn perzoon betrekkelijk was buijten en behalven dat zoodanig een staatsman na genoegen der E. Comp. en niet met een na de zin des keijzers zijnde gevaar zoude lopen onder het een of ander present lightelijk door sijnen souverain verstoten dan wel door de zulke die gaarne in zijn plaats zouden willen succedeeren ten onregte beschuldigt te werden waarop wij dan U hoog Edele groot agtb. nadere consideratien en g'eerde beveelen sullen blijven affwagten.

5.

Eerste §

ten vijfden dat ged. vorst almede zal moeten beloven en sigh verbinden om alle onkosten, schaden slegtingen ende vastatien de Comp. door de rebellie en den oorlogh

Deze pretentie so billijk sijnde dat den keijzer indien tot vreede genegen is niets tegen dezelve met reght kan inbrengen, blijfft de swarigh^t alleen daarin dat dewijl de oorlogsonkosten en geledene

schaden grote sommen gelds sullen Bedragen op zijn hoogh[t] bij inwilligen in staat wesen sal in contanten gelde te voldoen bij aldien daartoe onvermogende zigh verklaardt in hoedanige termijnen 't sij in contanten of het Equivalend van dien in Rijst en andere waren de selve sullen mogen gestipuleerd worden.

Schoon dese pretentie al immer soo billijk is als de vorige kan men van deselve verwagting van voldoening niet hope want indien een of twee Regenten als de oorsaken dezer troublen konden werden aangemerkt souden onmogelijk niet veel swarigheijd sijn die in 's Comp. handen over te doen geven maar dewijle de keijzer in zijn brieven selfs genoegsaam schuld bekent en de Rijxbestierder niet min coupabel is ook niemant der regenten 't eenemaal onschuldigt kan gehouden worden sal het onmogelijk sijn op dit stuk te blijven staan en zij alle eene lijn trekkende zal het niet min onmogel. zijn het hooffd off den eersten autheur te ontdekken of behoorlijk ondersoek na denselven te doen des wij van gevoelen sijn dat d' E Comp. geen Regtmatige voldoening omtrent dit poinct kunnende Erlangen het best is daar van af te zien.

Dese zaak als onwedersprekelijk zijnde, zal den keijzer, niet af zijn konnen zigh dese kosten en vergoedinge te onderwerpen.

dan wel te dier zake op eenige handerwijse gecauseert aan deselve in contanten gelden te restitueeren te vergoeden en te voldoen.

§ 2. Item alle degeene die oorsaak moghten wezen van de onmenschelijke behandelingen 's Comp[s] bezettelingen tot Cartasoera aangedaan over te geven aan meergem. maatschappije ten eijnde daar mede gedaan en gelaten te werden en goed vinden sal.

Ten zesden den soesoehoenang daarenboven door belofte ook te verbinden om met den eersten de nodige materialen nevens de VerEijschte coelijs of Javaanen te beschikken tot den wederopbouw der Rembangsche vesting, item tot herstellinge en wederopbouwing van hetgeen so aan als omtrend de vesting tot Samarang, tagal, damak,

Japara, Jawana, Sourabaya, en Passoerouwan als elders beschadigt mitsgad[s] door brandstigtinge als andersints vernieldt en gedestrueert is geworden en zulx van steen en in zodanigen staat als waarinne de maatschappije deselve sal begeren gemaakt te hebben als ten kosten van zijn hoogheijd.

Aangaande dit alsmede het volgende poinct is geene swarigheijd also den rijxbestierder en andere regenten het canon, mortieren en verdere geweeren op de Chineesen veroverd uijt eijgen liberatie ons alhier hebben toegesonden.

Ten zevende te contracteeren en bedingen de restitutie van al het canon en verdere ammunitien van oorlogh, hetgeene ten tijde Rembangh is overrompeld daarinne te vinden is geweest.

Ten agsten de overgave van al het canon, mortieren en ammunitie van oorlog hoedanig die ook genaamt zoude weesen dewelke in de fortres tot Cartasoera gevonden is nevens het Opper en onder geweer van het quarnisoen dat aldaar bescheijden is geweest.

Maar aangaanden de neevenstaande pretentie hoe wenschel. ook deselve voor d'E Comp. mogte schijnen kunnen wij niet afsijn U hoog Edele groot agtb. voor te dragen 'tgeene wij nopens de uijtvinding van den Commissaris dubbeldekop in zijne brieff van 23 maart 1723 om tot voldoening der oorlogskosten de lembarawas en de samarangse sabandharij daarvoor te bedingen, bij apart schr. der hooge Indiase Regeering van den 7 meij daaraan volgende genoteerd vinden dat men dese propositie vrij Exarbitant vond ende besloten gerugten van sodanigh een petitie zulk een vreese in de Javaanen had gebragt, dat seedert aan het

Ten negende van zijn hoogh[t] onvermindert alle de bovenstaande articulen en poincten almede te bedingen den afstand en overgave in volle souverainiteijt en eijgendom van alle desselfvs stranden met hunnen affhankelijkheden en de daaronder gehorende volkeren sonder eenige Reserve Evenals dat op den 5 8ber a° 1705 bij het doenmalig gesloten contract op art. 4 ten aanzien van de landen van Sumanap en pamacassan is geschied, mitsgad[s] (desnoods) daarentegen tot een equivalent van voorsch. affstant een somma gelds namaten den keijzer sigh hiertoe genegen komt te tonen te detraheeren van de

hoff van geen vernieuwing der contracten gesproken was, als sijnde deese deliquidiste en best Revenuen van den vorst, indien nu deese voorgem. twee poincten van sulk een vooruijtsigt zijn geweest, dat men daarvan ten eenemaal heeft afgezien, zal het ons bedunkens vrij meer in hebben den vorst tot den affstant van het beste gedeelte sijner Landen te beweegen.

Te meer wanneer men hier komt bij te voegen hetgeene ten dezen opsigte bij instructie van den Edele heer Raad Extraord[s] en Commissaris frederik Julius Coijet vervat staat luijdende aldus;

Dog wij menen in het generaal dat men voor d'E Comp. van geen landen meer behoorde te spreecken om den Javaansen vorst geen indruk te geven tegen onse goede intentie alsof de neederlandsche maatschappije sijn Rijk soo gaande weg sogt in te slicken en een weijnigh verder daarvan zal het best weesen niet alleen van voornoemde lembarawas maar ook van alle andere pretentien van die Natuur aff te sien, wanneer nu hierbij in aanmerking komt dat den vorst door het affstaan aller sijner stranden als binnen sijn land opgeslooten is beroofft van het grooste gedeelte sijner inkomsten; zijne onderdanen verstoken van hunne Rivieren en zeehavens genoodsaakt van hunne landvrugten alleen te bestaan en die tegen een geringe prijs te verkoopen is het niet te vermoeden dat den soesoehoenang eeniger wijse tot dese harde pretentie sal over te brengen zijn.

pretentie die de d'E Comp. ten laste van sijn hoogh[d] is hebbende.

Maar het is ten hoogsten billijk dat bij aldien den keijzer tot den afstant sijner seestranden niet te beweegen sij en sigh almeede buijten staat verklaart tot de voldoening der gedane swaare kosten en sijner verdere aghter stallen dat men alsdan tot de volkomen voldoeninge toe sijn hooghd verpligt tot het veronderpanden zijner hiernevens gementioneerde landen en zeestranden gelijk zulx bij sijn hooghts voorsaten in diergelijke gevalle en door een formeelen acte van verbintenis tusschen den keijzer en den heer Raad ordinaris Cornelis Speelman op den 19 en 20 8ber 1677:

Tot Japara gesloten geschied is wanneer almeede bij sulk eene gelegenthd g'insteert soude konnen werden om in mindering van schuld de gronde en omleggende streeken van Japara den soesoehoenang in vollen eijgendom te bedingen; omtrend welke plaatsen om derselver aangelegenthd de hooge indiase regeering ook haare gedagten ter neder gesteld bij meer geciteerde instructie voor den heer raad Extra Ordons Coyett inmiddens om gewigtigheijd deser poincten zullen wij de nadere gevenereerde ordres en consideratien Uwer hoog Edelegroot agtb. blijven affwaghten.

En ten dien eijnde dogh den keijzer zigh hiertoe ten eenemaal ongenegen tonende waartoe eghter door UE alle mogel. devoiren sullen moeten int werk gesteld werden alsdan zijn hooghd bij faute van een prompte betaling voor het geheel debet en agterwesen nopens de oude en nieuwe schulden te laten onderpanden alle desselvs landen met haare ap- en dependentien en inkomsten van tagal, Samarang, damak, Japara, Jawana, Rembangh, Soerabaija, passarouang, en verdere seeplaatsen met het regt van het presidie en oeffeninge van andere terrietoriaale Reghten.

11.

Onse remarques en swarigheijd op de vorige poincten UhoogEdel grootagtb. met schuldige Eerbied dogh openhertigh dus voorgedragen hebbende, willen wij hoopen en wenschen dat den Keijzer de Redelijke voorslagen hem door d'E in deesen gedaan niet sal van

Laatstelijk is door ons nogh goedgevonden en verstaan UE bij dese instructie te commandeeren om ingevalle den vorst tot geene Reedelijke conditien te overtreeden en voorsz. voorwaarden niet begeerde te accepteeren dewelke nogtans veel gunstiger zijn dan den toestand

de hand wijzen maar deselve 't zij ten vollen of bij aldien het Uhoog Edelheden* omtrent de poincten door ons voorgedragen behaagde Eenige versaghtinge gebruijken na UhoogEdelgroot agtb. genoegen tot herstelling der gewenste rust en vreede amplecteeren, want wij behoeven UhoogEdelhedens niet langer op te houden omtrent de swaarigheden over het voortzetten van den oorlogh dewijl Behalven het onbegrijpel. groot aantal zieken en doden, die geduurende de laatste twee maanden onse maght meer als den oorlogh selfs verswakt hebben en dus niet weijnigh Europeesche Recruten souden verEijscht worden, Uhoog Edelhed* niet onbewust sijn hoe den oorlogh in dese gewesten niet alleen gebrek aan de nodigste levensmiddelen het toelaten verval der landbouw en de verdere ruine van land en inwoonderen na sigh slepen maar ook de lasten des oorloghs dagelijks accresseeren den keijzer hoe langs hoe meer buijten staat gesteld word dezelve te voldoen dog wanneer aan d'andere kant sijn hoogheijd na geen billijke Reedenen wilde luijsteren en de noodsake vereijschte tot gevoeliger middelen over te gaan zullen wij niet nalaten al verder met verEijschte sorgvuldigheijd U hoog Edelheed* g'eerde ordres tragten op te volgen 't zij omtrend de publicatie van het bereedts gezonden manifest als omtrend het voortsetten deser Reghtmatigen oorlogh.

En wanneer het zoover gekomen is, dat den in dezen hier voor 't nederigsten neder gestelde vreedensarticulen met behoorlijke voorzigtigheijd en na tijdtsgelegenth. voorzijner saken hem kunnen doen hoopen mitsgaders bij bevinding van sijne ongenegenh[d] tot het aangaan van eenig vreedenstractaat met de nederlandsche maatschappij dat is te seggen wanneer hij niets van de vorenstaande pretentien begeert in te willigen alsdan het bereids derwaarts gesonden manifeste ten eersten te laten publiceeren en affigeeren mitsgad* den oorlogh tegen den soesoehoenang met alle ernst en vigeur voort te zetten ten eijnde sijn hoogh[t] door geen andere middelen tot vreede te persuadeeren sijnde door de wapenen tot Redelijkheijt en Bedaren te brengen.

gesteld kunnen worden zullen wij niet manqueeren schuldpligtig bij alle occagien UhoogEdelheeds van onze verrigtingen kennis te geven.

Samarang den 20 Jann. 1742. (was geteekend)

ho Verijsel. J. h. theling.

Bijlage II.

Eerbiedig berigt door ons ondergeteekende commissianten aan den Eagtb. heer hugo verijsel commissaris over Java's Noord oostcust, den Edagtb. heer Joan harm Theling oud eerste oppercoopman des casteels en tweede in opgem. Commissie Benevens den Edagtb. Nathanael Steinmets commandeur en veldoverste Betreffende onse ontmoetinge en wedervaren, sedert onze vlugt van Cartasoera tot onse aankomst alhier den 22e deser.

Edele Agtb. heeren

Nadien wij d'eere hebben gehad geduurende ons aanwesen aan het Keijserlijke hoff U.Ed.agtb. van tijd tot tijd bij onse submisse letteren te Bedeelen, onse verrigtinge in voldoening Uwer Ed. Agtb. aan ons ter hand gestelde schriftelijke instructie de dagteekening 13 Maart deses jaars, mitsgaders de verdere aan ons gedemandeerde bevelen concerneerende de commissie, zoo sullen wij in hope van gunstige weldduijding ons aan deselve refereeren en eenelijk bij desen noteeren dat sedert onse laatste nedrige missive in dato 29 Junij waar bij wij d'Eere hadden U.Ed.agtb. kortelijk te communiceeren de totale nederlaag van den radeen aria Pringalaya en den slegten toestand van het hoff dog aangesien meermd. Brieff Zijn addres niet heeft Erlangd, en wij niet in staat sijn dies minuut aan U.Ed.agtb. te konnen produceeren vermits het agter laten onser effecten en papieren door de schielijke vlugt der keijserlijke residentiestad soo sullen wij d'Eer hebben onse dagelijxe aanteekening alhier ter neder te stellen en beginnen met

Donderdag den 28 Junij's agtermiddags wanneer de klocke 4 uuren een gandek bij ons quam vande negorij Sengarang brengende berigt dat de op Salatiga bij een gerot sijnde rebelleerende Chinesen en malcontente Javanen vandaar opgebroken en in aantogt waren na Cartasoera hebbende reeds d'opbovengenoemd: negorij gecampeerd gew.e. tommongongs radja nitie, mankoe juda, mankoe pradja en natta Juda op de vlugt geslagen enden omtrent den ampel gelegerde radeen aria Pringalaija na een swaar gevegt met agterlating van vele dooden tot boeijalalie genoodsaakt te retireeren.

In het vallen van den avond maakte ons bekend den tommongong wiradjaja dat gem. radeen aria pringalaija op boeijalalie

door woedende parthij verder g'attacqueert en totaal geslagen was geworden hebbende denselven met een gering getal van sijne magt tot aan de tammerindeboom moeten retireeren, voorts nam van hier alles de vlugt soo dat selv het agterhoff ten eenemaal bloot en sonder wagt bleev.

ten 6 uuren liet den soesoehoenang den eerst geteeckende bij hem ontbieden en vraagde denselven wat bij dese nare en droevige gesteldheijd van tijd te doen en hoe het best aan te leggen was om dit groot dreijgende gevaar te ontvlieden en niet in handen der rebellen te vallen waarop denselven sijn maj[t]. aanrade het hoff te verlaten en ten Eersten met sijn familje en kostelijkheden Samarang w. ts. te vlugten verseekerende sijn hoogheijd van scomp. protexie hetwelk den soesoehoenang approbeerde hebbende ten Eersten de wegen na de Mattaram en Cadoe laten examineeren en verder des nagts alle zijne kostelijkheden in packten, ten 8 uuren den eerstgeteeckende thuis gekomen wesende pacten s'comp. papieren in en maakten ons mede tot het vlugten gereed; ten 9 uuren liet den soesoehoenang alle sijne onderdanen int geweer trecken en deelde onder haar veel geld uijt, sagen 'snagts een sware brand de weg op na boeijalalie.

Vrijdag den 29 d[o]. 'smorgens ten 7 uuren ging den eerst geteeckende na 't hoff en vond den Keijser met sijn familje tot het wegvlugten gereed, dog kort hierop tijding gekregen hebbende dat alle passagies na Samarang reeds door de rebellen beset waren resolveerde sijn majesteijd hier van af te sien en op het instantig aanhouden van den oud Japaras pattij tsitrasoema en den tommongong wiradjaja de geheele vlugt soo lang uijt te stellen en af te wagten wat voordeelen de princengebroeders op den vijand quamen te behalen en ten 8 uuren vertrocken alle de princen met haare volckeren na het leger van den radeen aria pringalaija ook ging den eerst geteeckende op het versoek van den soesoehoenang na het bovengen[e]. leger soo om hetselve te besigtigen als om de princen en verdere ministers uijt name van sijn hoogheijd tot haar pligt aan tesetten, ten 10 uuren sonden wij een sendeling (sijnde een maleijer) in name lemboe na het leger den welcken des agtermiddags reverteerde met tijding dat het leger hooger opgerukt was hebbende de rebellen tot boeijalalie alsmede op Cartasoera sijnde dien nagt den dalm van radeen wiradiningrat (soon van den adepattij natta Coesoema) afgebrand, maakten een comp. brieff in gereedheijd waarbij wij de totale nederlage van radeen aria pringalaija en de ware toestand van het hoff aan de agtb. heeren commissarissen en commandeur communiceerden en sonden deselve op.

Saturdag den 30 d°. met het aanbreken van den dag met een gandek na Samarang. ook sonden voorm. sendeling lemboe weder na het leger tot banjadana dewelcke ten 10 uuren weder reverteerde met berigt dat de rebelleerende Chinesen g'accompagneerd met Eenige vaandels malcontente Javanen in 2 parthijen verdeelt op het leger quamen afsacken, sonden denselven ten Eersten wederom met order om verder op alles nauwkeurig te letten en bijtijds van alles kennis te geven denwelcke ten 12 uuren gereverteerd sijnde relateerde gesien te hebben, dat d'Eene parthij der rebellen reeds alle de princen op de vlugt geslagen en door de rijstvelden (terwijle d'andere parthij met radeen aria pringalaya nog sterk doende was) na Cartasoera quam afsacken, voorts quam den tommongong wiradjaja ons dese bedroefde en slegte tijding bekend maken en versogt ons ten Eersten met al het volk na het hoff te gaan, waarop wij ons opstonds met 's comp^s^. papieren en onse goederen (soo veel ons mogelijk was mede te neemen) na den keijser begaven en vonden denselven voor de binnenste poort van sijn hoff met een piek in de hand staan, dewelcke ons met de tranen in d' oogen vraagde wat bij dese droevige gesteldheijt en groot gevaar te doen was, waarop den Eerstgeteeckende sijn maj^t^. in antwoord diende niets anders te weten als dat sijn hoogheijd sig soodra als immers mogelijk van den reeds voor 3 dagen gedanen voorslag geliefde te bedienen, sijnde het gansch niet raadsaam, dat sijn maj^t^. met sijn famielje hier tusschen dese muuren een minuut langer vertoefde als lopende gevaar nevens ons door de rebellen besprongen te worden, hierop liet den soesoehoenang sijne magthebbende volckeren bestaande wel uit 2000 mantries in sijn dalm trecken en poorten van het voorhoff sluijten voorts sijne moeder besorgd (dewelcke vermits hare geduurende flauwtens niet konden te peerd rijden door 2 Europ. gedragen wierd) sijn suster vrouwen en kinderen op de peerden geholpen hebbende begaven ons onder Een groot gehuijl en gelamenteer der vrouwl. na de agterpoorten van het hoff, vermeenende daardoor agteruijt te gaan, d' Eerste van voorn^e^. poorten met veel moeijte groot gedrang en niet min groot gevaar door de veelheijd van pieken daarmede de vlugtende Javanen verscheijde swaar gequest hebben, gepasseert sijnde hoorden aan de tweede komende de rebellen op de passebaan lemmadoehoer en reets binnen den dalm uijt bassen en snaphanen sterk in de huijsen vuuren waarop sig Een ijder na het agterhoff haaste en van het gene hij te dragen had ontlaste sijnde bijna door de menigte sacken met geld, packen met goud en silver, goude betel Cousetten Bekers en andere

kostiglijkheden den verdere doorgang na het agterhoff gestopt (de ratoe amancoerat die tot dusverre door 2 Europ. gedragen wierd, is alhier op haar instantig versoek te peerd gaan sitten) dog na seer veel moeijte aan de laatste poort gekomen sijnde bevonden dat dese reeds gesloten en van buijten door de rebellen beset was, dewelcke ons ten Eersten met Eenige schoten uijt bassen en snaphanen begroeten, waarop alle ons nog tot dusverre gevolgd sijnde Javanen ten Eersten de vlugt over de hooge muuren namen hebbende ons alleen nevens den Keijser en sijn famielje onder Een groot gedrang en gekerm van Eenige duijsend vrouwl. in de uijtterste verlegenth[d] gelaten, hetwelk de rebellen bemerkt hebbende ten Eersten haar schoten verdubbelde en onder de bij ons sijnde vrouwl. sterk met voetsoekers begonnen te goijen, waardoor deselve in d'uijtterste verwarring geraakten, verscheijde van des Keijsers vrouwen, die tot dusverre te peerd gereden hadden, hier het ongeluk van af te vallen en haar swaar te quetsen waarop het jammeren en lammenteeren verdubbelde. Een ijder wilde gaarn het drijgend gevaar ontloopen dog het klimmen over de hoge muren was soo wel voor den Keijser als ons onmogelijk gelijk mede het openen der passagie door de geringh[d]. onser magt. over sulx wij onse retraite namen na Eene kleijne opening in de buijtenste muur van den dalm die met spaanse ruijters en voetangels beset was, waar dat den soesoehoenang het ongeluk hadde sijn peerd te verliesen en den Eerstonderget. dierhalven genoodsaakt sijn hoogheijd op de schouders na buijten te slepen tot op de rijstvelden alwaar een peert bequam daar wij den keijser opsetten, intusschen dat den pangerang depattij anum door een Javaan vooruijt lieten dragen met voornemen onse cours na de rivier Solo te nemen om dus in een prauw na Sourabaija af te sacken, maar tijding krijgende dat martapoera met 500 man in aantogt was om gen[e]. rivier te passeeren veranderden wij van voornemen en passeerden in het vallen van den avond bij mangarang de meer geciteerde rivier Solo met intentie om ons over magittan na Sourabaija te begeven en hielden onse nagtrust op de negorij tradjicoenincq. alwaar sig den soesoehoenang met sijn soon seer armoedig heeft moeten behelpen en geen ander hoofdcussen hadde dan het sadel van den Eerstgeteeck. sijn paard, in desen ongewoonelijken en verdrietigen staat beklaagde sig den vorst niet soo seer over sijne schatten als wel over het agterlaten van desselvs famielje, betuijgende wanneer hij eens wederom den throon quam te beklimmen zijn Hoogheijd noit gedoogen soude dat de chinesen sig in het rijk van Java ophielden

voorts depecheerden Een brieff aan het hoofd tot Sourabaija met versoek om onse vlugt aan d'Ed. Agtb. heeren Commissarissen te communiceeren sonden verders 4 Javanen uijt om na d'agtergelatene Keijserlijke famielje te vernemen ter welker gelegenth^{d}. den laatstgeteeck. zijn Maj^{t}. Eenig geld leende ende vermits denselven nog geene der verdere Europ. met de schielijke vlugt verdagt waren geweest om sig daarvan te voorsien.

Sondag den 1 Julij des nagts ten halv 3 uuren braken van voorn. negorij op en quamen des avonds ten 6 uuren na door sware Bosschen en ontoegankelijke gebergtens en zwaare valeijen meest te voet gemarcheerd te hebben op de negorij goeger gelegen op een hoogen berg alwaer het hooft van magittan tsitra diwiria met al sijn volk bij ons quam.

Maandag den 2^{e} ditto braken des morgens ten halv ses op en quamen na als daags bevorens door sware wegen gemarcheerd te hebben des middags ten 12 uuren op de negorij pantjot moesten alhier door den sware regen overnagten.

Dingsdag den 3 ditto des morgens ten halv 6 uuren gingen op marsch over het sware gebergte lawoe en quamen ten 11 uuren op Een negorij gen. lawang alwaar Een weijnig rusten en onse reijs verder voortsetten na het landschap magittan daar wij ten halv 5 uuren aanquamen.

Woensdag den 4^{e} d^{o}. schrijven een brieff aan d'Agtb. Heeren commissarissen en commandeur ter bekend making van 's Keijsers en onse vlugt depecheerde wijders Een brieff aan de tot Djipan gecampeerde madurese legerhoofden met versoek om ons van madioen af te halen en verders tot sourabaija te geleijden alsoo wij tijding hadde bekomen dat sig Een getal van 100 Chinesen op de negorij awie onthielden. hier quamen bij ons de hoofden van madion martalaija en soemawidjaja met een gedeelte van haar volk, dewelcke sijn maj^{t}. begunstigde als van ouds met de namen van pangerangs, voorts quam alhier Een ola van den radeen mangonona aan sijn Hoogheijd behelsende dat desselvs moeder, kinderen en voorts alles in der vijanden handen gevallen was alsmede dat de volgende 4 princen zig den nieuwen keijser onderworpen hadden als boeminata, aria mattaram, singosarij en aria pannoelaar.

Donderdag den 5^{e} d^{o}. braken des morgens ten 7 uuren op en vorderden (onse) reijs naar madion daar wij in den agtermiddag ter 4 uuren aanquamen alhier stelde sijn Hoogheijd een nieuw hoofd aan van Cadirie.

Vrijdag den 6e do. vond sijn majt. goed alhier te vertoeven na den tommongong Soerabrata van panaraga denwelcken des middags nevens het hoofd van tjaroeban alhier aanquam.

Saturdag den 7e do. sloeg den tommongong Soerabrata den soesoehoenang voor om nevs. hem na panaraga te gaan en aldaar te vertoeven waarop den Eerstget. sijn majt. versogt om de reijse dog met den Eersten na Sourabaija voort te setten dog op de kragtigste verseeckeringen van meergend. tommongongs goede intentie resolveerende den keijser en wij met hem na panaraga te trecken temeer wij tijding kregen dat maas brahim de wegen over tjaroekan na soerabaija beset had en wij nog geen antwoord op ons schrijvens van de madurese hoofden tot djipan hadden, voorts versoekende meer geciteerde tommongong ons door de mattaram en cadoe na Samarang te sullen geleijden hetwelk wij bij Een brieff aan d'Ed. Agtb. heeren commissarissen en commandeurs alsmede aan het hoofd tot sourabaija en de madurese legerhoofden tot djipan Bekend stelden.

Sondag den 8e do. vertrocken van madion des morgs ten 7 uuren en quamen ten halv twaalv op Een plaats in 't bosch alwaar ten tijde doen Java in 4 koningrijken verdeelt was den ratoe galang sijn hoff gehouden heeft, aten hier een weijnig en ten twaalf uuren vorderden onze reijs na panaraga daar wij ten 5 uuren aanquamen.

Maandag den 9e do. quamen alhier het hooft van Awie (zijnde voor desen een Chinees geweest), dewelcke sijn hoogheijd tot ingabeij aanstelde.

Dingsdag den 10 ditto vertrocken de hoofden van madion en awie na hunne plaatsen om hun volk bij malkander te versamelen zig digt onder Cartasoera te posteeren, quam een spion terug van Cartasoera relateerde dat het hoff voor het grootste gegedeelte was afgebrant en dat nog weijnig Javanen sig aan den nieuwen Keijser onderworpen hadden, voorts dat het getal der chinesen aldaar niet Boven Een duijsend was.

Woensdag den 11e ditto arriveerde alhier de hoofden van magittan, djipan en lamongang voorts resolveerde sijn hoogheijd op het kragtig aanhouden van den tommongong soerabrata alhier te verblyven tot aanstaande Dingsdag.

Donderdag den 12 ditto niets voorgevallen.

Vrijdag den 13e ditto arriveerde alhier den ingabij Soetanagara van Cadoean tijding brengende dat den tommongong wiradjaja in

het vlugten door de Chinesen was agterhaald en gevangen genomen alsmede dat de chinesen met den nieuwen keijser een accoord hadden gemaakt dat zijlieden 3 dagen het commando tot Cartasoera souden hebben en dat naderhand de regeering aan den nieuwen keijser soude opgedragen worden.

Saturdag den 14e d°. niets voorgevallen.

Sondag den 15e d°. als voren.

Maandag den 16e d°. wierd alhier tijding van Cartasoera aangebragt dat panjang en mangoenoneng geresolveerd hadden Een gesantschap aan den vlugtigen keijser af te senden en hem voor te slaan dat wanneer sijn majt. de stranden wilde afstaan aan de Chinesen en voorts een goed accoord met hem sluijten zij gesind waren sijn hoogheijd met 2 oliphanten in alle statie aan het hoff in te halen en Erkennen hem voor haren souverain waarop sijn majt. Betuijgde dat wanneer Eenen van haar de hardiesse had van onder sijn oogen te komen hij in stede van een accoord te sluijten haar aanstonds soude laten om hals brengen.

Dingsdag den 17e d°. vertrocken van hier panaraga des morgens ten 7 uuren quamen ten 11 uuren voormiddags op Een negorij gen. Menang alwaar dien nagt bleven slapen.

Woensdag den 18e ditto Bleven alhier dien dag stil.

Donderdag 19e d°. gingen des morgens ten 7 uuren opmarsch en quamen ten 12 uuren op een plaats in Een swaar bosch gend. Brankal alwaar Eenige hutten opgeslagen wierden en wij onse nagtrust hielden.

Vrijdag den 20 d°. bleven hier stil om nog Eenige volckeren af te wagten.

Saturdag den 21e als voren quamen bij ons den pangerang aria pamot.

Sondag den 22e d°. gingen des morgens ten 7 uuren van hier en quamen ten Elv uuren op Een plaats gen. tierisan alwaar wij bleven slapen.

Maandag den 23e d°. braken des morgens ten halv 7 uuren en quamen na door seer gevaarlijke wegen gepasseert te hebben in den agtermiddag ten 2 uuren op Een plaats in het bosch gen. Wattas maakten hier weder Eenige hutten en Bleven daar dien nagt slapen.

Dingsdag den 24 d°. des morge. ten halv 7 uuren gingen op marsch weder door seer slegte wegen en quamen ten halv 10 uuren op een plaats geheeten tandoeran Cadoean gelegen op Een

seer smakelijke heuvel alwaar voor desen den soesoehoenan pacoeboeana met 's-Comp[s]. volckeren sijn verblijv Eenige maanden heeft gehouden, aten hier Een weijnig en vervorderden onse weg na Cadoean alwaar wij te halv twaalf aanquamen.

Woensdag den 25[e] d[o]. kregen tijding van Cartasoera dat den pangerang ingabij zig den nieuwen keijser onderworpen had en dat den tommongong radjenitie en oud pattij Tsitra Soema van de vijanden gevangen.

Donderdag den 26[e] d[o]. niets voorgevallen.

Vrijdag den 27[e] d[o]. quamen pangerang diepanagara en radeen aria pringalaija met hunne vrouwen en kinderen bij ons.

Saturdag den 28[e] d[o]. quam alhier een spion terug van Cartasoera relateerde dat het leger van de Comp. reeds damak, pattij en grobogan had ingenomen verw[s]. vele chinesen en javanen van cartasoera waren na toe getrocken ook dat panjang op laastgen. plaats gestorven was voorts wierd alhier gespargeerd dat den pangerang pourbaija op Samarang en de Comp. van sints was denselven op de mattaramse throon te setten, alsmede dat den gew. rijxbestierder danoeredja weder in sijn vorige plaats aangesteld was en het bewind over het leger tot damak had, welcke gerugten Een seer groote verslagenheijd onder de bij sijn majesteijd sijnde hoofden baarden, ook kregen tijding dat de pangerangs van Madion slaags hadden geweest met de vijanden die ons meenen te vervolgen ende victorie bevogten hadden verders versugt den tommongong Soerabrata en verdere bij sijn Hoogheijd sijnde hoofden den Keijser op het instantigst om permissie te mogen hebben op de zig tot Cartasoera onthoudende rebellen een attacque te wagen voorgevende sig niet te durven bij dese gevaarlijke conjunctuure van tijd uijt hun land te begeven en sijn majesteijd door de mattaram en cadoe na samarang te geleijden en alschoon den soesoehoenang en wij haar voorhielden van d'uijtterst noodsackelijkheijd te sijn dat den keijser Eerst gesecureerd en in veijligheijd gebragt wierd soo hebben egter niets op haar konnen winnen verseeckerende ons teffens dat sig voor sijn maj[t]. als haren wettigen souverain tot de laatste man als mede voor de Comp. te willen vegten aan welk besluijt wij ons geduldig hebben moeten onderwerpen, maakten een brieff klaar aan d'Ed. agtb. Heeren commissarissen en commandeur en sonden deselve nevens Een brief van den Keijser op.

Sondag den 29 d[o]. na Samarang.

Maandag den 30 d°. sond Martapoera Een afdeeling aan den tommongong Soerabrata met versoek bij aldien denselven borgh voor sijn leven wilde sijn hij alsdan van sints was sig den vlugtigen keijser te onderwerpen, die hij bekende door onkunde geledⁿ. te hebben sig verbeeldende dat d'orders van den radeen depattij Natta Coesoema bevelen van sijn majᵗ. waren en kregen verders tijding dat mangononenging sig niet langer met de saacken wilde bemoeijen maar sijn plaats overgegeven had aan de pangerang boeminata.

Dingsdag den 31 d°. vertrocken tommongong Soerabrata met sijn geheele leger nade negorij Oeter.

Woensdag den 1 Augustus niets voorgevallen.

Donderdag den 2ᵉ ditto als vorens.

Vrijdag den 3ᵉ ditto kregen tijding dat de hoofden van madion weder slaags hadden geweest, met verlies van 30 dooden genoodsaakt te retireeren waarop ons door Een spion van Cartasoera werd berigt dat de bekomene nederlaag sulk een schrik onder de vijanden had gebragt dat mangononeng den gewaanden rijxbestierder de vlugt na sijn regentschap pattij me[en]de te nemen sonder sig te kunnen [kreunen] aan maas grendie, die hem versogt te mogen vergeselschappen aangesien Een ijder hem verliet en hij niet tot keijser geboren waar, maar Eenelijk door hun daartoe aangesteld.

Saturdag den 4 ditto quam van Cartasoera bij ons den tommongong radja nitie met sijn vrouw en kinderen die sijn hoogheijd al huijlende om Excuus versogt en bekende grootenlijx tegens hem gepexeerd te hebben door het geven van sijn woord aan den radeen adepattij Natta Coesoema die door het dethrooneeren van den wettigen vorst sig selvs vermeende tot keijser op te werpen, dat tot dien Eijnde maas grendie als Een speelpop en dekmantel van sijn voornemen streckte aan wien hij (na berijking van sijn oogmerk) benevens panjang de westerstranden tot een recompens vermeende te geven.

Sondag den 5ᵉ d°. quam een sendeling van den tommongong Soerabrata met een brieff aan sijn majᵗ. behelsende dat denselven gisteren morgen met de vijanden was in gevegt geraakt en deselve op de vlugt had geslagen met agterlating van 50 dooden, 20 stucken waaronder Eenige sware canons en 50 snaphanen, sonder dat van sijn kant Eenige gebleven was.

Maandag den 6ᵉ kregen tijding van Cartasoera dat den pangerang boeminata van daar was gevlugt en dat den nieuwen keijser

sig niet langer binnen het hoff vertrouwde, maar in het huijs van den pangerang ingabij getrocken was, voorts quamen hier de sendelingen van de hoofden tot soerabaija Sawongaling en wiro serojo brengende Eenige geschenken voor den keijser, ook berigten gen. sendelingen sijn maj^t. dat maas brahim een sendeling aan meer gen. Soerabaijse hoofden had gesonden ten Eijnde bij haar te vernemen off hij ook sijn hoogheijd met sijn magt konde adsisteeren en dat wanneer sijn hoogheijd sijn adsistentie requireerde hij ten Eersten bereijd was sijn maj.[t] met 1000 man bij te springen, waarop zijn hoogheijd aan gen. sendelingen betuijgde niet gesind te sijn maas Brahim nog een ander tot sijn hulp te roepen stellende allen sijn vertrouwen op de Comp.

Dingsdag den 7[e] d[o]. kregen des agtermiddags ten 4 uuren tijding dat den tommongong Soerabrata met sijn geheele leger geslagen en dat de vijanden reeds digt bij genadert waren, waarop wij alle nevens den keijser en den kroonprins de vlugt van hier namen en quamen dien avond op watt[a]s alwaar wij tijding kregen dat den tommongong soerabrata met sijn nog bij hem hebbende mans geretireert was tot tandoeran Cadoean, bleven alhier dien nagt onder den blooten hemel campeeren sloegen sijn hoogheijd nogmaals voor dat dog hoe Eer hoe liever de reijse na Soerabaija geliefde voort te setten, alsoo sijn maj[t]. genoeg kon sien wat staat hij op sijn onderdanen kon maken daar sijn maj[t]. niet ongenegen toe scheen, maar alvorens daarover met den tommongong Soerabrata op pranagara wilde delibereren.

Woensdag den 8[e] d[o]. smorgens ten half 4 uuren gingen op weg, passeerden brancal en quamen ten 8 uuren op pranagara, alwaar een weijnig daarna den tommongong Soerabrata meede arriveerde.

Donderdag den 9[e] d[o]. sloeg den keijser aan de bij hem hebbende Javaanse Regenten (voor) voornemens te sijn sig met ons na sourabaija te begeven, waarop meerm. hoofden zijn hoogheijd vertoonden dat desselvs vertreck van seer hachelijke gevolgen soude kunnen sijn, soo ten aansien der wel g'intentioneerde javanen die sig opstonds aan maas grendie souden onderwerpen, als ten opsigte van svorsten Eijgen persoon en hij hem hebbende geselschap die seeckerlijk door de Javanen zouden versogt werden, daarentegen wanneer sijn maj.[t] van voornemen wilde veranderen hij tommongong soerabrata aannam den vorst in het gebergte soo wel te sullen verseeckeren dat geene vijanden hem souden kunnen ontdecken en wijders sijn volk sou tragten bij Een te versamelen om op de minste beweging van de Comp. den vijand wederom aan te tasten,

mitsg. den vorst niet sou verlaten als ten kosten van sijn leven, dat hij in ons aller bijsijn met solemmeelen Eed heeft bekragtigd, waarop den keijser besloot zig int gebergte te begeven en in onse keur stelden of wij hem wilden volgen dan wel na sourabaija vertrecken om dus mondeling op samarang verslag te kunnen doen aan d'Ed. Agtb. heeren commissarissen en commandeur van sijn bedroefden staat en aangesien den meerm. tommongong Soerabrata bedugt was dat den keijser door ons int gebergte mogt ontdeckt worden, soo besloten wij onse reijs Sourabaija w. ts. voort te setten onder een Escorte van 50 à 60 man Soerabaijse Javanen.

Vrijdag den 10e ditto 's morgens ten 7 uuren stelde sijn maj[t]. en den tommongong Soerabrata den Eerstonderget. ijder een brieff ter hand beijde aan de Ed. Agtb. heeren commissarissen en commandeur gerigt om die persoon adres te verleenen met instantig versoek om door haar meerm. haar Ed. agtb. op het allerspoedigste geholpen en in sijn keijserlijke residentie stad te werden hersteld met verdere Betuijging ingevalle de Comp. zijn hoogheijd de door hem gerequireerde adjude te bewijsen hij soodanig Een contract met de Comp. te willen sluijten als die hem quam voor te leggen, verders betuijgd zijnde dat de 2 Ingabijs Sawongaling en Wiroserojo tot Sourabaija sig de gehoorsaamheijd van maas grendie mogten onderwerpen, besloot sijn majesteijt deselve tot costij als hooffden aan te stellen in stede van d'ingabijs Setjadirana en Soerengrana met ordre om het opperhoofd hiervan de vereijschte kennis te geven, waarop wij van sijn hoogheijd den kroonprins en verdere regenten affscheijd namen die ons versogten d'Ed.agtb. heeren commissarissen en commandeur van hun agting en goede intentie te verseeckeren, met bede geen geloof te willen slaan aan nadeelige gerugten alsoo geen van alle voornemens waren het belangen der E. Comp. te verlaten Betuijgende den radeen aria pringalaija in het bijsonder, voornemens te sijn bij aldien hij bespeurde dat den keijser van gedagten veranderde denselve Eijgenhandig om het leven te sullen brengen, vervolgens verlieten wij benev[s] 2 keijsers mantries in namen Sindepattij en Nolloderidjo panaraga en quamen ten 6 uuren des avonds op de negorije pagoe daar wij dien nagt vertoefden.

Saturdag den 11 d[o]. gingen des smorgens ten halv 6 van daar en arriveerden in den agtermiddag ten 3 uuren op Tjeroeban.

Sondag den 12[e] d[o]. braken des morgens ten 5 uuren op, geraackten des avonds ten 9 uuren op Kotta beda, van waar

Maandag den 13e d°. met het aanbreken van den dag op marsch gingen en passeerden om 11 uur de rivier Solo bij imbra en arriveerden ten 3 uuren des agtermiddags op de negorij Oenong.

Dingsdag den 14e d°. vertrocken in den morgenstond om 6 uuren na de negorij marong alwaar wij des agtermiddags ten 3 uuren aanquamen.

Woensdag den 15e d°. des morgens ten 6 uuren setten onsen reijs voort na de negorij Boeka waar wij des agtermiddags ten 4 uuren aanlanden.

Donderdag den 16e d°. begaven ons ten 6 uuren op weg en quamen des agtermiddags ten 4 uuren op de negorije Tanoes.

Vrijdag den 17e d°. ging(en) des morgens met het aanbreken van den dag op marsch, arriveerden de klocke agt uuren op een digt bij Soerabaija leggende negorij van waar door de van den soesoehoenang nieuw aangestelde hoofden Sawongaling en Wiro Serojo wierden afgehaald en dus na de Soerabaijse logie Begeleijd.

Saturdag den 18e d°. Embarcqueerden ons des agtermiddags ten vier uuren in de chialoep d'Overwal waarmede na dien selven avond onder seijl gingen en quamen op

Woensdag den 22e ditto behouden op Samarang alwaar wij d'Eere hadden UEd. agtb. ter hand te stellen 's keijsers missive en Een ditto van den tommongong Soerabrata mitsg^{s}. 's Comps. brieff van het opperhoofd aldaar Benevens eene van de commissianten Rhenerts en Duijt.

Hiermede verhopen wij aan UE. agtb. hoog g'Eerde order en intentie voldaan te hebben En betuijgen met diep schuldige Eerbied te zijn (onderstond) Edele agtbare heeren (lager) UEd. agtb. onderdanige en seer gehoorsame dienaren.

(was geteekend) J. A. V. Hohendorff en C. F. Hogewits.

(in margine) Samarang den 25 Augustus 1742.

(daaronder) accordeert (get.) J. v. n. Suchtelen. Comm. Sec^{s}.

Bijlage III.

Consideratiën en Remarcques van Joan Andries van Hohendorff eerst gewesene Commissiant aan het Cartasoerase hoff, nopens den keijser Pacoeboeana en desselvs ministers opgedragen aan d'Ed. agtb. heeren Hugo Verijsel commissaris over gands Javas N. O. cust Joan herman Theling tweede in opgem. Commissie benevens Nathanael Steinmetsz commandeur en veldoverste.

Edele Agtbare Heeren.

Uijt het bereeds aan UEd. agtb. ter hand gestelde dagregister in dato 25 deser zal UEd. agtb. sijn gebleken de schielijke en onverwagte vlugt van het Cartasoerase hoff met agterlating onser geringe Effecten en Comp^s. papieren waardoor ik buijten staat ben gesteld behoorlijk van rapport te kunnen dien op de door UEd agtb. aan mij gedemandeerde commissie, des niettemin heb ik van mijn pligt g'acht in dese duijstere en verwarde gesteldheijd van het Javasche rijk mijne geringe bedenkingen en onpartijdige aanmerkingen soo ten aansien van den vorst als desselvs ministers bij wijse van rapport onder de Benaming van Consideratiën en Remarques alhier ter neder te stellen off die ook somtijds Eenige opmerkingen bij UEd. agtb. verdiende en in derselver hoogwigtige commissie van nut konde sijn in welckers verwagting ik Een aanvang zal maken met den Keijser Pacoeboeana, die van het oogenblik mijner komste aan desselvs hoff tot mijn vertrek van pranaraga, alwaar ik sijn hoogheijd heb verlaten noit andere blijken heevt gegeven dan van Een opregte welmeenendheijd en standvastige trouw voor de Comp. gelijk ik sulx heb moeten Besluijten uijt de prompte ordres die sijn majesteijt successivelijk op mijn instantig versoek aan desselvs ministers en verdere onderdanen heevt uijtgedeelt, hetgeen mij altoos Een onwrickbaar blijk is geweest van sijn goede intentie en ofschoon meerm. orders dikwijls gebreckelijk dan wel int geheel niet ten uijtvoer sijn gebragt gelijk men sulx eerst heevt kunnen ontwaren na de detentie van den radeen adepattij Natta Coesoema zoo dient dies versuijm veel Eer aan den sinistren rijxbestierder en andere quade g'intentioneerde dan aan den soesoehoenang toegesch. te werden, in voegen als UEd. agtb. sal komen te blijken uijt den inkoop der recognitierijst waartoe zijn majest. in mijn bijsijn de benoodigde contanten uijt sijn Eijgen cassa verstrekt en tot den insaam van dien corl d'ingabijs Soeramangala en anong aangesteld heeft die in stede van aan sijn hoogheijds bevelen

te voldoen door radeen adepattij voornd. opontboden en in sijn leger aangehouden sijn dat sijn majesteijt niet Eerder heevt ontdeckt dan na het in apprehensie nemen van den rijxbestierder, wanneer de soon van den tommongong radja nitie in name Soeremangala ter dier gelegenheijd de vlugt na Cartasoera nam en aan sijn hoogheijdt relateerde d'Eijgenlijke reden van de trage leverantie der recognitierijst, in voegen als hiervoren vermeld staat.

Het uijtgeven sijner Edicten ter vervolging der vijandelijke Chinesen met betuijging van de dood aan de sulcke, die haar Eenig onderstand bewesen off het met deselve hielden sijn ook van weijnig vrugt geweest gelijk sulx consteert uijt de behandeling van mangononeng, patmanagara, martadipoera en martapoera, die den keijser van voornemen is geweest noijt pardon te verleenen, soo als hij meer dan Eens heevt verseeckerd.

De traagheijd van den rijxbestierder in het uijtroeijen der Chinesen en het besetten van Damak strekt mede tot Een overtuijgend blijk hoe weijnig reguard men op 'svorsten Bevelen gav niettegenstaande de gereitireerde minsame aanmaningen van Zijn hoog[d]. bij desselvs missive vervat waar van mij telkens de inhoud is bedeelt, gelijk mede van Eenige Brieven door sijn majesteijt aan den tommongong Tirtawigoena gerigt waarbij den vorst sig beklaagde over de traagheijd van den veldoverste radeen adepattij die geen andere verschooningen Bij bragt dan de slegte gesteldheijd der wegen en het hooge water waardoor hij genoodsaakt was zijn opmarsch te staken, dat aanleijding gaf tot het afsenden Eener mantrie van de ratoe amancoerat in name poerbajaja om occulaire inspectie te nemen en hem radeen adepattij verder uijt name van den keijser en desselvs vrouw moeder tot sijn pligt en gedane belofte aan te manen, maar door het voordeelig rapport van den mantrie en de goede getuijgens van den tommongong Tirtawigoena die telkens confirmeerde de bij gebragte uijtvlugten van den rijxbestierder was den keijser niettegenstaande de bij hem opgevatte suspitien genoodsaakt geloof aan het Een en ander te slaan totdat Eijndelijk de Cartasoerase wegen door de Chinesen beset wierden, en gevallig in Een tijd de door UEd. agtb. gerequireerde ostagiers Samarang waarts stonden te vertrecken wanneer sijn hoogheijd mij des avonds ten 8 uuren bij hem liet roepen, die mij betuijgde thans klaar te kunnen sien, dat sijn Eersten minister hem misleijde doordien hij den vorst verseeckerd had de Chinesen in het land van damak beset te hebben, waarop sijn maj[t]. besloot UEd. agtb. bij Een brieff hiervan kennis te geven en met Een te versoeken soodanige middelen te willen beramen als tot voorkominge van dies trouweloose behandelingen konden Erdagt werden, dat ik hem heb afgeraden gehad uijt vrees gem. Brieff somtijds in handen van den rijxbestierder mogte vallen dan

wel in die der Chinesen, waardoor het geheele dessin van sijn hoogheijd soude konnen veridelt worden dog om aan UEd. agtb. daarselvs over te onderhouden nademaal het niet te denken waar (ofschoon mijn Brieff onderschept wierd) hij denselven soude kunnen lesen, dat daar d'Eijgentlijke reden is sijn majesteijt desselvs besluijt ten aansien van den rijxbestierder niet schriftelijk aan UEd. agtb. heevt bedeelt maar wanneer zijn majesteijt de tijding bequam van het aanhouden van den rijxbestierder, waaren keijser en den ratoe amancoerat soodanig verheugd, dat daags daar(na) alle de princen van den Bloede benev^{s}. den ondergeteekende in den dalm wierden genoodigt, waar dat hij den brieff door UEd. agtb. aan hem gecarteert aan de pangerangs ingabij lorring passir en boeminata produceerde en voorts een placcaat liet affigeeren ter bekendmakingen van de trouwloose behandelingen van radeen adepattij ten aansien van sijn maj^{t}. en de Comp. aan wien hij denselven overgaff en mij verders mondeling Betuijgde dien minister met de dood tot een Exempel van andere te willen straffen.

Wat nu betreft den tweeden veldheer radeen aria Pringalaija daar van kan UEd. agtb. geen andere getuijgenis geven soo uijt de rapporten als ges. brieven dan dat denselven in allen deelen d'orders van sijn maj^{t}. heeft tragten na te komen en seeckerlijk volbragt sou hebben, indien hij niet steeds de grootste magt der Chinesen op den hals had gehad gelijk hij den soesoehoenang meer dan Eens heevt ges. en nader op Cadoean (waar hij ende sijn vrouw en kinderen sonder verder gevolg bij ons quam) mondeling aan die vorst verhaalde dat terwijl den rijxbestierder in sijn campement opgesloten lag hij de Chinesen na hem toesond om waar het mogelijk pringalaija te verslaan dan wel den hals te Breken, dat hij uijt vrees voor den rijxbestierder noijt aan den keijser had durven openbaren nog de minste kennis geven van dies suspecte behandelingen aangesien de slegte bejegeningen die hij van radeen Depattij in volle Vergadering en selv in het bijsijn van sijn hoogheijd had moeten ondergaan, wanneer hij volgens sijn pligt denselven had afgeraden Samarang te belegeren en te gelijk sijn maj^{t}. gebeden sig niet te laten verleijden, dat soo hoog bij dien Eerste minister wierd opgenomen hij den keijser versogt pringalaija met de dood te willen straffen, soo als sijn hoogheijd immers bewust was, verders heb ik noijt kunnen bespeuren dat denselven Eenige verbintenis met de Chinesen aangegaan off de minste correspondentie met deselve gehouden heevt, waarin ik ben gesterkt geworden door de algemeene haat die de vijanden hem toedragen blijkens de berigten die wij op Cadoean Erlangde dat het rebellig rot voornemens was den minister levendig in de olij te koocken en sijn huijs en goed bereids aan een Chinees hadden gegeven, wiens vader pringalaya a^{o} p^{o} in het begin der Javase troublen bij Salatiga in gesantschap na Cartasoera gesonden,

den hals had laten breecken en denselven de naam van radeen ara pringalaija doen aannemen, van de verdere regenten tot het hoff behoorende zou ik UEd. agtb. zeer geerne een net en district denkbeeld geven, indien deselve sig niet op order van den vorst kort na mijn komst te veld hadden begeven zoodat geduurende mijn aanwesen aan het keijserlijke hoff, sig geen andere regenten aldaar hebben opgehouden dan de tommongongs wiradjaja en wiraredja beijde het ampt van hofboden bekleedende die voor sooverre mij is gebleken niets dan teeckenen van genegentheijt voor den vorst en welmenendheijd voor de Comp. hebben gegeven soo als sulx is af te nemen uijt den tommongong wiraredja, die om den keijser in sijn vlugt te versellen, sijn vrouw en kinderen en al het sijne heeft verlaten, gelijk ik Instineer dat wiradjaja almede sou hebben gedaan, indien hij niet door de vijanden was aangehouden waarvan mij de tijding op Cadoean bij mondelinge berigten Erlangde en wel met deze omstandigheijd dat wiradjaja met d' komste der Chinesen op Cartasoera na Een sijner negorijen sou sijn gevlugt en van daar sijn schoonsoon ingabij Soetanagara tot Cadoean had laten versoeken hem Een veijlige retraite te vergunnen, die sulx volkomen geweijgerd had, sooals dat quam te blijken met onse komste op Cadoean wanneer meerm. ingabij den keijser over dies refus pardon versogt en te gelijk obtineerde.

Tot dusver UEd. agtb. schuldpligtig Bedeelt te hebben hetgene mij van de hiervoren geciteerde minister bewust is, sal ik in hope van welduijding overgaan tot de regenten die sig thans bij den vorst soo op panaraga als in het leger aan de rivier Solo bevinden onder de commando van radeen Soerabrata met wien ik Een aanvang sal maken als Een der voornaamste persoonagien en van wiens getrouwheijd den vorst volkomen kan verseeckerd sijn, soo ten aansien van de haat, die hij radeen adepattij toedraagt over de geleden hoon hem aangedaan als ten opzigte der verkiesing van den Keijser die Een van meerm. Tommongong Soerabrata's dogters ten bijwijve heeft genomen ....

. . . .

Uijt dese en meer andere omstandigheden genoegsaam kunnende afnemen dat meerm. radeen tommongong Soerabrata die weijnig Bereijkt en onveranderlijk in sijn Besluijten valt niet ligt te bewegen sou sijn Een derde attacque te wagen nog in het vertrek van den soesoehoenang te condescendeeren om reden bij mijn dagelijxe aanteeckeningen aangehaald; oversulx ik dan met de bij mij hebbende Europ. besloot van panaraga na Sourabaija te vertrecken ter voldoening van den Keijser die mij instantig versogt UEd. agtb. mondeling te willen bedeelen den beklaaglijken staat waarin hij zig bevond en als een gem. Javaan genoodsaakt waar sig in het panaragase gebergte te verbergen te meer terwijl hij geen antwoord bequam op den Brieff van den 28 Julij aan

UEd. agtb. van Cadoean gecarteerd, die ik op het versoek van sijn majt. in het maleijds dicteerde en door den Javaan marta diwongsa in dies Tale ten papiere liet stellen waarbij hij de Comp. alle voldoening aanbood en tot Een blijk zijner welmeentheijd genegen was soodanige contracten met deselve te sluijten als men hem sou komen voor te schrijven gelijk ik sulx (des noods sijnde) nevens den vaandrig hogewits en den Scriba Toutelemonde met Eede sou kunnen sterken en opdat UEd. agtb. des te meer gelooff aan sijn beloften mogten slaan versogt hij mijn ter dier tijd UEd. agtb. hiervan Eijgenhandig te willen verseeckeren, welker instantien sijn hoogheijd op mijn vertreck van panaraga wederom herhaalde in het bijsijn van radeen aria pringalaija en wel met deze omstandigheijd, wanneer hij sig niet in staat mogt bevinden d'oncosten van den oorlog in contanten aan de Comp. te kunnen voldoen als dan genegen was tot Een Equivalent van sijn landen aan deselve af te staan, dog dat syn majt. niet gaarne soude sien den pangerang tjacraningrat van madura de door hem bereijds geconquestreerde regentschappen in Eijgendom wierden toegevoegt uijt vrees van sijn heerszugtigen aart en den haat die hij hem toedroeg. 's Keijsers aanbieding van contanten als eene loose belofte aanmerkende, nam ik de vrijheijd sijn hoogheijd te vragen waar hij die penn. van daan sou halen vermits hij immers al het sijnige had verloren waarop sijn majesteijt mij in antwoord diende onderrigt te sijn, dat op pacalongan en de lembarauwen zoo veel geld van radeen adepattij verburgen was, dat dies schatten genoegsaam konden strecken tot voldoening van de Comp. en ten gelegenthd. met den tommongong radja nitie sprekende over 's keijsers standvastighd. en geringe aandoeninge sijner tijdelijke goederen, verhaalde mij denselven seer wel te weten dat in de mattaram volgens d'aloude gebruijken der Javase keijsers geld wierd opgelegt en bewaart, inselver voegen onderstont ik mij sijn majt t'onderhouden over de verdere presentatie en sloeg hem voor off het de noodsaackelijkheijd niet soude vereijsschen sijn hooghd. tommongong Tirta wigoena als sijn gesant kennis gav van sijn wil en begeerte invoegen als sijn hooghd mij die mondeling had gelieven te bedeelen, waarop den vorst repliceerde dat hij tirtawigoena voor desen veel vertrouwd had, maar thans niet wist hoedanig denzelven gesind was en men de menschen wel in d'oogen konde sien maar niet int hert, waarom hij mij versogt sijn aanbiedingen in secretesse aan d'Ed. agtb. te bedeelen opdat sulx niet rugtbaar wierd en aanleijding gaff tot versterking der rebellige parthij dewijl sijn majt. door ondervinding had geleerd wat staat hij op de Javanen int algemeen konde maken en dierhalven met sijn herstelling op de mattaramse throon de hoge Indiese Regeering wilde versoecken Een grooter lijfwagt voor betaling te erlangen, mitsgs. sijn residentiestad nader bij Samarang te stigten en verders den na Ceijlon gesonden danoredja wederom als rijxbestierder aangesteld mogt werden bij aldien de Comp. daar niets

tegen had; wanneer UEd. agtb. nu eens met opmerking gelieven te Betragten hetgene ik d'Eer heb alhier na gemoede ter neder te stellen zoo twijffel ik niet of UEd. agtb. sullen bevinden dat den rijxbestierder niet alleen de wesentlijke oorsaak is der onheijlen van het Javase rijk, sedert het opbreken desselvs leger van patterongang maar ook te gelijk getragt heevt sig tot keijser op te werpen, gelijk UEd. agtb. hebben kunnen b'oogen uyt d'Eygen bekentenis van den tommongong radja nitie bij mijn dagelijxe aanteeckeningen g'insereert, mitsg[s]. uijt het gedane versoek van martapoera die sijn maj[t]. om vergiffenis bad en rondborstig beleed niet anders dan d'orders van den rijxbestierders te hebben volbragt in verbeelding dat het bevelen van zijn hoogh[d]. waren maar om UEd. agtb. niet langer op te houden met hetgeen waarvan ik selv oor- en ooggetuijge Ben geweest soo sal ik overgaan tot mijne geringe consideratien wegens de slegte gesteldheijd van den keijser en van wat schadelijke gevolgen die somtijds sou kunnen sijn bij aldien de Comp. hem niet ten Eersten te hulp komt, nademaal ik niet gelooff dat sourabrata hoe genegen hij den vorst ook is, iets sonderlings sal durven ondernemen sonder adsistentie van de Comp. waardoor den aanhang der Chinesen en rebelleerende Javanen dagelijx versuceerded en het land tot Eene verwoestinge staat gebragt te werden, wat aanbieding quepanjang met mangononeng en maas brahim aan de vorst hebben gedaan en op wat wijse sijn hoogheijd die heeft afgeslagen staan breedvoerig vervat bij het meer geciteerde dagregister, waaraan ik mij kortheijdshalven gedrage om eerlijk hier nog Bij te voegen, dat ik niet kan denken den keijser soo ligt van sestiment sal veranderen, tensij hij ontwaard geen hulp van de Comp. te sullen Erlangen, wanneer het alsdan wel sou kunnen gebeuren sijn maj[t]. uijt wanhoop Een van beijde de presentatien accepteerde, waaruijt na mijn gedagten wederom Een hevigen en langduurigen oorlog sou kunnen voortvloeijen, daar men tegenwoordig met een geringe magt geconjungeert met den aanhang van den keijser seer schielijk Een Eijnde aan de Javase troubelen sou kunnen maken; alhoewel ik mij seer geerne het wijser oordeel van UEd. agtb. wil onderwerpen die geen ander doelwit in het opstellen deser heb betragt dan de waarheijd en het welsijn van de E. Comp voor soo verre mij die bekend is, waardoor ik mij verbeel te gelijk aan mijn pligt ten aansien der commissie en in voldoening Uwer Ed. agtb. hoog g'Eerd requisit voldaan te hebben, oversulx ik d'Eer heb mij met diep schuldige Eerbied t'onderschrijven.

onderstond (titul) (lager) UEd. agtb. onderdanige en seer gehoorsame dienaren (was get.) J. A. v. hohendorff

(in margine) Samarang den 27 Aug. 1742

(daaronder) accordeert (get.) S. van Suchtelen. Comm. Secr[s].

KALPAVṚKṢA.

BY

C. OTTO BLAGDEN.

With reference to note 2 on p. 215 of Dr. Vogel's interesting and valuable article on the inscriptions of Mūlavarman, it seems worth while to mention that in Burma, circa A.D. 1100, actual representations of the «wishing-tree» were made, for use as gifts. In a Mon (Talaing) inscription which I am now in course of editing and which will eventually appear as Nº. VIII in the collection of Mon inscriptions to be published in a new periodical, styled Epigraphia Birmanica, such trees are twice mentioned. First in a list of gifts apparently presented to the king of Burma by a «Coli» prince, possibly of the Dravidian Coḷa dynasty: here the words are chu kalpabrikṣa ma tmūy na sattaratna, «a kalpavṛkṣa tree adorned with the seven kinds of jewels". Secondly, a few lines further on, among a list of gifts offered by the people of Burma to the king. In the latter case, and perhaps also in the former, the gift seems to have been intended to be devoted to pious uses but owing to lacunae in the inscription it is not possible to be certain as to this. That such offerings were made to Buddhist temples even in later times is, however, proved by a passage in the Pegu Chronicles (Slapat Rājāwaṅ, edited by P. W. Schmidt under the title «Buch des Raǵawaṅ, der Königsgeschichte»), C IX 7, pp. 138—9. Here it is stated that king Dhammacetī of Pegu, who reigned in the second half of the 15th century, ordered 25 of such trees to be presented every year to the Shwedagon Pagoda near Rangoon, at the end of the rainy season (wah, varṣa). Here the word appears in the corrupted form kaw-slabamruik, and the editor has somewhat misunderstood the passage in consequence, taking kaw to be a separate word and misconceiving the meaning of «gift-bearing tree» supplied to him by a native informant so that in his glossary he styles it «Giftbaum», an error due to the different meanings of

Eng. gift and Germ. Gift. A less corrupt form is kalpabruik, entered as the equivalent of the Pāli kapparukkha in the Mon version of the Abhidhānappadīpika published at Pak Lat', A. Budh. 2453. From the explanation furnished to Schmidt by his Peguan informant it seems clear that the word is still understood in this sense by the natives, and probably the usage of presenting such earthly imitations of the heavenly tree is still occasionally observed. It is interesting to be able to trace an instance of it so far back as the time of Mūlavarman.

As to the expression jīvadāna, I may add that in the inscription above referred to the releasing of living creatures is also mentioned in the same context. But this is a common Buddhist practice. These offerings are in one place styled dān yuṁyuṁ, «living gifts» or perhaps «gifts of living things», which may be supposed to be a rendering into Mon of the above Sanskrit term. [1]

Postscript.

Since writing the above note, I have come across a passage in Cambodge — Fêtes civiles et religieuses, par Adhémard Leclère (Annales du Musée Guimet — Bibliothèque de vulgarisation, tome 42, 1917) pp. 357—8, which shows that these giftbearing trees are in use even now in that important Indo-Chinese country, the ceremony in connexion with which they were employed being the consecration of the great Buddhist pagoda at Phnom Peñ in February, 1903. The passage reads: «Les trois kalbo-priks, ou arbres kalpas,

---

[1] [To Mr. Blagden's interesting note I wish to add that, since my paper on the inscriptions of Mūlavarman was published, I found the kalpavṛkṣa mentioned among the royal insignia in the Mānasāra, a Sanskrit treatise on Indian architecture, iconography and kindred subjects. Although in the present instance there is no question of a gift, but of an emblem to be used on the occasion of a coronation, we may perhaps assume that in both cases a similar object is meant. As the Mānasāra appears to be a South-Indian text, it would seem that here again we have a custom which was carried from the Coromandel coast to Further India and the Eastern Archipelago. It is not unreasonable to hope that some further evidence will be forthcoming regarding the appearance and use of such 'wishing-trees'. (cf. P. K. Acharya's Summary of the Mānasāra, Leiden 1918, p. 48).]

J. PH. V.

du sommet desquels trois hommes jetteront de la monnaie d'argent et du billon à la multitude, sont plantés, l'un à l'est, en face de la porte principale du temple, l'autre au sud, tout près de la porte, et l'autre au sud-ouest, tout près du guignol». On pp. 371—2 follows a more detailed account of their use on this occasion: «Du haut des trois mâts dont j'ai parlé ci-dessus, des hommes jettent au peuple des pièces de monnaie d'argent et de cuivre; c'est le pruy tean prak-reachea, le «jet des dons royaux en argent»; ces gens jettent aussi près de cinq mille boulettes en mereak (résine) qui renferment un petit morceau de cotonnade blanche sur lequel on a écrit le nom de l'objet que celui qui l'a ramassée recevra au trésor du roi quand il s'y présentera; c'est ce qu'on nomme le preaḥ reach tean chnot, c'est-à-dire le «don royal au sort». Plus de cinq mille piastres en monnaie d'argent et de bronze sont prodiguées au peuple. Et la foule .... se bouscule pour ramasser les pièces d'argent, les sous et les boulettes précieuses qui lui sont jetés.»

C. O. B.

KORTE MEDEDEELING IN ZAKE HET SEMBIRINGSCHE DOODENFEEST.

(Zie Tijdschr. Bat. Genootsch. Dl. XLV, bl. 541–557)

DOOR

M. JOUSTRA.

Op een bijeenkomst in het gebouw, afdeeling Volkenkunde, van het Koloniaal Instituut in Januari van dit jaar, had schrijver dezes het genoegen eenige nadere mededeelingen te doen omtrent het pekoealoeh der Sembiringsche stammen (Karo-Bataks). In verband met het opstel van prof. dr. Ph. S. van Ronkel in de «Bijdragen K. I.» Dl. 74, bl. 263—267 over Drawidische volksnamen op Sumatra lijkt het wenschelijk die paar gegevens vast te leggen.

Allereerst iets over den naam van dit feest. Mijn vriend, zendeling Neumann van Sibolangit, heeft eens terloops de opmerking gemaakt, dat pekoealoeh niets anders zou beteekenen dan: «naar de rivier (het water) brengen». Dit is inderdaad juist gezien. Immers, de overlevering der Sembiring aangaande den oorsprong van dit gebruik wijst eenstemmig naar Atjèh. Nu is in het Atjèhsch aloeë, rivier. Dit woord is etymologisch = aloer (in het Gajōsch aroel). Ook de Karo's kennen aloer thans nog in den vorm ngaloer en in de uitdrukking singaloer = het stroomgebied van ..... (letterlijk wat stroomt naar). Ware de naam van het feest ter plaatse (in de Karolanden) ontstaan, dan zou deze moeten zijn pekoealoer, welk woord bestaat uit het praefix pe- (vormer o.a. van causatieve werkwoorden) + het voorzetsel koe = naar, en het substantief aloer. De Karo's hebben evenwel blijkbaar dit substantief uit een Atjèhsch-sprekenden mond opgevangen. Zij hoorden achter aloe nog een klank (de ë ter vervanging van de r), dien zij aan het eind van een woord niet kennen en toch wilden weergeven. Daartoe namen zij de toevlucht tot de hun taal bijzonder eigene wisarga (h).

Mijn tweede mededeeling gold den aard van het feest. Toen eenmaal mijn aandacht op Atjèh was gevestigd, kwam het mij, in verband ook met wat ik gelezen had over de viering der Hasan-Hoesain-feesten elders op Sumatra, hoogst waarschijnlijk voor, dat het p e k o e a l o e h, althans gedeeltelijk, een haast onkenbaar geworden verbastering is van deze, immers ook uit Voor-Indië stammende, heterodoxe Mohammedaansche feesten. Te meer trof mij daarom het feit, dat Van Ronkel in bovengenoemd opstel dezelfde opmerking maakte, geheel onafhankelijk van mijne, hem niet bekende mededeeling.

Door deze feiten is eens te meer bewezen, dat het Sembiringsche element onder de Karo's 1° uit de Drawidische landen van Voor-Indië afkomstig is, 2° hun weg van daar naar het Karoland is gegaan via Atjèh.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
New Delhi